

4° 4.

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXII.

TARTALOM.

	Lap
VÁCZY JÁNOS. Kazinczy Ferencz ősei. (<i>Első közlemény.</i>)... ..	1
SZILY JENŐ. A Kisbottyáni és Geresgáli Batthyány család. (<i>Első közlemény.</i>)... ..	18
Dr. WERTNER MÓR. A Szentgyörgyi-Bazini grófok történetéhez... ..	26
VEGYES. Buda legrégebb pecsétje. GHYCZY PÁL-tól... ..	34
Két Mecséry czimer. REXA DEZSŐ-től... ..	35
TARCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései... ..	37, 41
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1911. évben... ..	38
<i>Szakirodalom.</i> Fontes Rerum Transylvanicarum I. Ism. Dr. IVÁNYI BÉLA. — R. Kiss István, Az utolsó nemesi felkelés. Ism. <i>B. Sz. L.</i> — Sörös Pongrácz, A tihanyi apátság története II. Ism. <i>B. Sz. L.</i> — Schäfer, Deutsche Ritter- und Edelknechte. Ism. —y.— Kérelem.	44

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivattal tudassák.

Tagbejelentések, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők. Tagdíjak a pénztári hivatalhoz (ugyanott) küldendők.

☛ A Turul 1886—1911-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

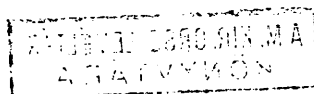
MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrétenben, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyv-árusnál (Budapest, IV., Ferencziek-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet bérmentesen, egyszerű megrendelésre pedig postai utánvétellel küldetik meg.

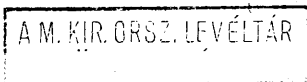
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

HARMINCZADIK KÖTET.

1912-İK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXII.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
ÁLDÁSY ANTAL... .. A Koháry hercegi család egyenranguságáról	82
— — A Balajthy-család czimereslevele 1517-ből. (<i>Színes czimerképpel.</i>)	171
LOVAG BAUER JÓZSEF Állami nemesi anyakönyvek	72
BAY ILONA Adalék a Kazinczi- és Alsóregmeczi Kazinczy-család történetéhez	172
BENKÓ IMRE A Dubraviczai Dubraviczky család a XVI. században	145
GHYCYZ PÁL Buda legrégebb pecsétje	34
HÓMAN BÁLINT... .. A honfoglaló törzsek megtelepedése	89
KIS BÁLINT Az ismeretlen Rákócziak kérdéséhez	179
NAGY GÉZA... .. A Croyak	49
REXA DEZSŐ Két Mecséry-czimer	35
— — Czimereslevelek Árva vármegye levéltárában.	58
— — A Mecséry-Zichy sógorság	132
— — A Kertvélyesi-család (1626—1729)... ..	174
— — Az árvavármegyei levéltár czimerpecsétjei	181
KÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF A Gathali-család czimereslevele 1431-ből. (<i>Színes czimerképpel.</i>)... ..	129
SŐRÖS PONGRÁCZ A Guaryak családi viszonyai a XVI. században	78
Dr. SZENTPÉTERY IMRE.. A datum és az actum jelentése az oklevelek keltezésében	123
SZILY JENŐ.. A Kishottyáni és Geresgáli Batthyány-család. (<i>Két közlemény, egy pecsét- rajzzal.</i>)... ..	18, 66
VÁCZY JÁNOS... .. Kazinczy Ferencz ősei. (<i>Két közlemény.</i>)... ..	1, 54
Dr. WERTNER MÓR A Szentgyörgyi-Bazini grófok történetéhez	26
— — Fodor István boszniai és szerémi püspök családi történetéhez	81
— — Az esztergomi érsekek családi történetéhez	114
— — Két névmagyarázat	130
— — Carobert	171
— — Redniczer... ..	173
Dr. ZÁVODSZKY LEVENTE A Hajnal, Hory és Pap családok armálisai	133
— — János deák pecsétamisító társai	136
* * * Ujabb czimereslevelek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában... ..	134

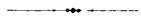
II. Kisebb rovatok.

TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	37, 41, 84, 138, 185
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1911. évben	38
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1912. évben	185
Dr. BOROVSKY SAMU †	85
<i>Szakirodalom.</i> Fontes rerum Transylvanicarum. I. Ism. Dr. Iványi Béla... ..	44
R. Kiss István, Az utolsó nemesi felkelés. Ism. B. Sz. L.	45
Sörös Pongrácz, A tihanyi apátság története. II. Ism. B. Sz. L.	46
Schäfer, Deutsche Ritter-und Edelknechte. Ism. y.	48

	Lap
Békefi Emlékkönyv. Ism. <i>Fakch</i> ..	85
Jahrbuch «Adler» 1912. Ism. <i>h.</i> ..	86
Bahnson, Stamm- und Regententafeln. II. Ism. <i>h.</i> ...	88
Semigotha. Ism. <i>Hóman Bálint</i> ..	138
Gorzó B., Szatmár vármegye nemes családjaihoz pótkötet. Ism. <i>Fakch</i> ..	141
Vargha Z., A Szemerjai Szász-család. Ism. <i>Fakubovich Emil</i> ..	142
Jahrbuch «Adler» 1911. Ism. <i>h.</i> ..	143
W. Ewald, Siegelmissbrauch und Siegefälschung. — A. Eitel, Ueber Blei- und Goldbullen. —	
A. Sabatier, Sigillographie historique etc. Plombs historiés de la Saône. Ism. <i>Holub József</i> ..	187

* * *

<i>Kérelem</i> ..	48, 89
-------------------	--------

KAZINCZY FERENCZ ÓSEI.

(Első közlemény.)

I.

Kazincz falu története a XVII. századig. Beregszászy Pál örököse Sándor Péter. Ennek élete. Nemessé lesz. I. Rákóczy György tiltakozása. Kazinczy Péter mint szolgabíró.

Kazinczy Ferencz ősei közül különösen kétőnek a pályája érdemes figyelmünkre, a kik a nemzet válságos korszakában élnek, s körülményeik a küzdő térrre sodorják a Rákóczyak közelébe, a nemzeti függetlenség szolgálatába, de a kik a végső következmények levonásától visszariadnak. A Kazinczy-család történetét is csak bennök és általok ismerjük részletesebben, s nincsenek hiteles adataink a XVII. század harmadik évtizedénél előbbi időkből. A mit Kazinczy Ferencz nagy gonddal kutatott s többszörösen feljegyzett nemzedékrendi kimutatásai-
ban¹ régebbi őseiről mond, csak pusztá sejtésnek tartható. Téves forrás után indul tehát Toldy Ferencz is Kazinczy életrajzában,² valamint Kazinczy Béla is a család történetéről szóló művében.³

A Kazinczy-család a Sajó jobb partján fekvő borsodvármegyei Kazincz nevű faluból származik,⁴ a melyet elő-zőr egy 1240-ben kelt oklevél említ, mint Dédes vár tartozékát Tardona

¹ L. különösen e táblázatot a M. N. Muzem könyvtárában 3126. Fol. Lat. sz. alatt. E mellett Kazinczy számos helyen papírra vet egy-egy adatot családja multjáról; 1. kivált Abauj vármegyéhez 1790 decz. 15. beadott folyamodványát, a melyet Kazinczy Béla is közöl ily című munkájában: *A Kazinczy és Alsóregmeczi Kazinczy-családnak II. korszakából* (Debreczen, 1901) 91—92. l.

² *Kazinczy és kora*, Pest, 1859. 3. l.

³ L. az 1. jegyzetben.

⁴ Kazinczy B. id. művében azt állítja, hogy a család a Kazincz nevű pusztról ered, 13. l.

falu határjárásában.¹ Már 1335 körül parochiája van Kazinczknak s papja, János, nyolcz garas pápai tizedet fizet.² A falu ekkor a Csákányi-család birtokában van; Csákányi Detre és Agócs kapják az egri káptalan előtt való osztozkodás alkalmával.³

Idővel a falu Fónyi Balázs kezére jut, kinek magtalanul történt halála után összes jószágai-
val együtt Nagy Lajos Ónodi Czudar Péter udvari vitézének s testvérének adományozza 1358 jul. 17-dikén.⁴ De a Czudar-család nem sokáig bírja, már 1385 nov. 13 dikán Erzsébet, Nagy Lajos özvegye és leánya, Mária királynő új adomány czimén a Rátót nemzetségbeli Kopolyai János oroszországi vajdának s öcsésének, Dezső kir. főlovászmesternek adja az ott szedetni szokott, hidvámval együtt s az egri káptalan az új birtokosokat ellenmondás nélkül be is iktatja — mint akkor nevezik — Nagy-Kazincz falu uradalmába. Ez adománylevelet három év mulva Zsigmond király is megerősíti.⁵ Ettől fogva a falut állandóan a Dezső maradé-
kai, a Serkei Dezsőfiak és Lórántfiak bírják, a kik a közeli falvak lakói vagy az erőszakoskodó dédesi várnagy ellen nem egyszer a törvény előtt keresnek oltalmat.⁶

¹ *Árpád-kori új Okmánytár*, VII. köt. 102. l. — Azon adatokat, a melyeket Kazincz falu történetére s a Kazinczy-család első ismert őseire felhasználtam, nagyrészt Borovszky Samu barátom szivességének köszönöm, a ki *Borsod vármegye* című monographiája számára gyűjtött becses adatait még kéziratban rendelkezésemre bocsátotta.

² *Monum. Vatic.* I. köt. 248., 322., 338., 347., 363. l.

³ Fejér: *Cod. Dipl.* VIII. köt. 2., 3., 481., 704. l.

⁴ *Anjoukori Okmánytár*, V. köt. 542. l.

⁵ Orsz. Lev. Dipl. 7166—7168., 7200.

⁶ U. o. 11441., 12405., 12468.

A Hunyadyak korában s a XVI. század elején a Lórántfiak kezdik ősi javaikat elidegeníteni. Így Tóbiás fiai Miklós és László kazinczi birtokrészeket 1504 május 12-dikén elzálogosítják Kubinyi László deák budavári porkolábnak s feleségének, a kiknek aztán maradékai közel háromszáz évig birják a falu egy részét.¹ Viszont azonban a Lórántfiak más tagjai ragaszkodnak kazinczi birtokukhoz és 1544 jun. 17-dikén Várdy Pál esztergomi érsek s kir. helytartótól iktató parancsot sikerül kieszközleniök, a melynek alapján az egri káptalan ellenmondás nélkül beiktatja őket kazinczi birtokrészekbe.² Az 1550. évi osztozás alkalmával a kazinczi részjóság János és Kristóf kezére jut; emez később Borsod vármegye alispánja.³

1555-ben nagy csapás éri a falut. A törökök hat ház kivételével az egészet fölprédálják, lakóit rabszíjra fűzik és 118 jobbágyát elhajtják.⁴ De a Lórántfiak bőkezű pártfogása mellett a falu csakhamar épülni kezd úgy, hogy már 1564-ben tíz egész és tizenegy félporta után fizet adót; a leégett házak közül is tizenhét épülő félben van, s az adórovó ezenkívül tizenhat zsellért ír össze.⁵ Hanem azért a török világban folyvást szenvednie kell. A basák nagy adókat vetnek ki rá s időnkint egyre emelik. Még eleinte csak tűrhetőnek találja a falu a parancsolt 140 frt adót, de aztán folytonos emelését a budai basánál járt rimánkodó küldöttség igyekszik meggátolni, a mi egy időre sikerül is. Azonban nem sokára ismét megkétszereződik az adó, a melyen kívül különféle címeken részint pénzben, részint természetben még ugyanannyit kell a lakosságnak kiizzadnia.⁶ A török fogságba került Lórántfi Györgyöt testvérei ki akarván váltani, kazinczi birtokuk felét, a melyen ekkor hét jobbágy lakik, elzálogosítják 300 frtéért Divényi Mellétei Andrásnak s gyermekeinek.⁷ De a birtok nem sokáig marad

idegen kézen. A Lórántfiak iparkodnak, a mint szerét ejthetik, visszaváltani.

A Lórántfiak buzgó terjesztői a protestáns vallásnak, a mely uradalmaikban, így Kazinczon is, hamarosan gyökeret ver. 1576-ban Kazincznak már ref. papja is van: Sajószentpéteri Bertalan. S innen kezdve majdnem évről-évre ismerjük az itt működő lelkipásztorokat.¹ Mint leány-egyházak Berente és Barczika is hozzátartoznak. Hasonlóképp ismerjük a falu bírát s birtokosait is; emezek közt találjuk Lórántfi Mihályt (a Kata, Mária és Zsuzsanna apját), Lórántfi Zsigmondot és Pált, Kubinyi Kristófot és fiait (Lászlót és Andrást), úgy szintén Kubinyi Lászlót és Dánielt, Orlai Miklóst, Sóri Miklóst, Dapsi Pétert, stb.² Lórántfi Mihály, nem lévén fiúgyermeke, leányait fűsítettatta s kir. beleegyezéssel 1613-ban többi közt a kazinczi birtokba is beiktatja.³ 1615-ben már nincs életben; ekkor már özvegye Andrassy Kata és két leánya az itteni birtokosok.⁴ Egy, ez évben fölvelt, jegyzőkönyv szerint az özvegynek Kazinczon 8 egész és 3 félekés jobbágya, 20 zsellére, 18 pusztá háza van, de az itteni két malom és szárazvám is az övé.⁵

Lórántfi Zsuzsannát 1615-ben Rákóczy György borsodvármegyei főispán, a későbbi erdélyi fejedelem vevén feleségül, Kazincznak is földesurává lesz és a hozományul nyert birtokot újabb szerzeménnyel is gyarapítja. Lakosságát is pártfogásába veszi a török zsarolások ellen, azonban adóterhein ő sem igen tud könnyíteni. Hanem a protestáns vallás hatalmas védőt nyer benne, s a többi földesurakkal bizonyára iparkodik a megindult kath. visszahatásnak gátat vetni. A protestánsok számban is növekednek s papjaik anyagi jólétben élhetnek.

A XVII. század elején Borsod vármegye ref. papjai közül Beregszászy Pál vonja magára különösen figyelmünket, mivel az ő működése kapcsolatos a Kazinczy-család történetével. Beregszászy valószínűleg Miskolczon született, leg-

¹ U. o. 21289.

² Orsz. Lev. Neo-Registrata Acta, fasc. 737., 9. sz.

³ Századok 1876. évf. 99. l.

⁴ Orsz. Lev. Dicalisok, 332.

⁵ U. o. 409.

⁶ Orsz. Lev. Neo-Reg. A. 705., 34. sz. V. ö. Borovszky S. *Borsod várm. tört.* I. köt. 354. l.

⁷ Orsz. Lev. Neo-Reg. A. 736., 40. sz.

¹ U. o. Decim. lajstromok.

² Borsod várm. jegyzőkönyv I. 168. II. 413., 540. III. 748.

³ Kazinczy Gábor regestái, a M. Tud. Akad. Tört. Bizottság levéltárában.

⁴ Jegyzők. IV. 128.

⁵ Orsz. Lev. Neo-Reg. A. fasc. 732., 22. sz.

alább e városban több háza és szőleje volt. 1582-ben Wittenbergben találjuk, s haza kerülve, a vármegye több helységében lelkészkedik. Így 1597—8-ban Vámoson hirdeti vallása igéit, később 1618. és 1621-ben Aszalón működik, a huszas években pedig Diós-Győröt, a melynek ez időben urai, a Bedegi Nyáry-család tagjai, mind buzgó reformátusok.¹ Beregszásznak kedves embere, nyilván iródeákja a kazinczi származású Sándor Péter, a kit ő egyszerűen csak szolgáljának mond s a kit valószínűleg mint szegény jobbágyfiút vesz magához és ki is taníttatja. A sárospataki főiskola anyakönyvében ugyanis 1628-ból egy Kazinczi Péter deák van bejegyezve, a ki ez évben az iskolát elhagyja.² Beregszászy gyermektelen levén, 1629-ben akként óhajtja hű szolgáját megjutalmazni, hogy miskolczi 3 házá s 4 szőlejét 1500 frtért eladja neki. Ez alkalommal Beregszászy az adásvételi szerződésben *Sándor Péter de Kazincz* néven említi kedves emberét.³

A mint Kazinczi Sándor Péter, vagy a mint később magát egyszerűen nevezi, Kazinczy Péter állandóan fekvő birtokhoz jut, legott nemesiségért folyamodik, a mit a következő, 1630. évben el is nyer. Csakhogy ekkor már Torna vármegye területén lakik s nemesiségét is az itteni közgyűlésen hirdetik ki. Itt veszi feleségül Szabó Borbálát, a Krasznik-vajdai és Sentimrei Szabó család ivadékát, a ki közeli rokona, talán unokatestvére volt Beregszászy Pál nejének, Szabó Zsuzsánnának. Föltehető, hogy e rokonság is hozzá árul Beregszászy említett végrendekezéséhez, a melynek érvényesülése némi akadályokba ütközik. Ugyanis Vitézlő Várkonyi Gáspár János mindjárt 1630-ban tiltakozik⁴ az

¹ Borovszky S. id. műve, I. köt. 107. l. s kézírtai adatai.

² Kazinczy B. id. műve, 34., 156. l.

³ Egri káptalan lev. elenchusa I. 378.

⁴ Kazinczy F. jegyzetei unokája, Becske Bálint birtokában. — Ugyane tiltakozás egyebekkel együtt a jászóvári konvent lev. fasc. 19—22. E szerint az említett Várkonyi János Gáspár Beregszásznak azon rendelkezése ellen tiltakozik, a melyet Kazinczy Péter, másképp Mészáros literatus Péter javára tett. Mivel pedig Szabó Zsuzsanna első férje Mészáros Jakab volt, az itt szóban levő Mészáros Péter deák Beregszásznak mostohafia lehetett. Ha e föltevés helyes, akkor vagy Sándor Péter vagy Mészáros Péter a Kazinczy-család őse; lehet, hogy a kettő egyazon személy.

ellen, hogy Kazinczy Péter s felesége Szabó Borbála azokat a házakat, szőlőket, szántóföldeket, irtványokat, réteket, gyümölcsös kerteket és pinczéket, a melyek néhai Beregszászy Pál s felesége Szabó Zsuzsanna örökségei voltak Miskolcz városában, zálogba vagy örökáron megvegyék.¹ A körülmények azonban arra mutatnak, hogy e tiltakozás nem jár a kívánt eredménnyel. Kazinczy Péter birtokába jut a hagyatéknak, a melyet új szerzeménnyel is gyarapít Miskolczon.² Ellenben a családnak Kazinczon semmiféle fekvősége sincs. A XVII. és XVIII. századból e falu birtokosainak többszöri összeírását ismerjük, de közöttük Kazinczyakat hiába keresünk.³

Ha a fentebbi előadás helyes: akkor Kazinczy Péter ősei vagy a Lórántfiak jobbágyai voltak, vagy Mészáros Jakabtól (Beregszászyné első férje) származtak, a kinek említett fia, Péter deák, egyazon személy lehet Sándor Péter deákkal. Bármint dől is el azonban e kérdés: annyi bizonyos, hogy részben e kapcsolatból magyarázható az a mély tisztelet és ragaszkodás, a melylyel a Kazinczyak a Rákóczyak iránt mindenkor viseltettek. Nem nehéz megértenünk, hogy a Lórántfiak szolgálatában nem egy kazinczi jobbágy szerez érdemeket, a kiket aztán földesuraik felszabadítanak s nemesekké tesznek. Ilyen lehet az a Kazinczy Gergely is, a ki a Csabai Kovács István és Bálint miskolczi plébános közt az egri káptalan előtt folyt pörben tanuskodik.⁴ De ennek a Kazinczy Gergelynek a családja nem igen volt hosszú életű, legalább az egész XVI. században nem találkoztunk Kazinczy nevű nemesekkel. Csak a XVII. század harmadik évtizedéből ismerjük az első Kazinczy Pétert, a Sándor Péter (vagy Mészáros Péter?) deákot, a ki Lórántfi Zsuzsanna, illetőleg Rákóczy György jobbágyának maradéka. Ugyanis Rákóczy György, mint kazinczi földesúr s Borsod vármegye főispánja, az Aszalón 1630 jun. 26-dikán tartott vármegyei közgyűlésen Keresztes János ügyvéde által ünnepélye-

¹ Miskolcz városi Jegyzők. I. 217.

² U. o. I. 228.

³ Borsod várm. Jegyzőkönyv XI. 356. XX. 1397. XXV. 73.

⁴ Bárczay-család lev. fasc. 32., 7. sz.

sen tiltakozik Kazinczy Péter deáknak (Petrus literatus Kazinczi) tornavármegyei nemesítése ellen, a mi az ő akarata s beleegyezése nélkül történik, kijelentvén, hogy Kazinczy Pétert nemesnek el nem ismeri, nemesi oklevelének kihirdetése ellen óvást tesz és «mint paraszt jobbágyának fiát elfogatja s letartóztatja».¹

Kazinczy Péternek nem csekély ügyességére és számító elméjére vall az a körülmény, hogy a hatalmas Rákóczy György tiltakozása ellen is meg tudja tartani nemességét s birtokait. Nyilván elősegíti őt ebbeli törekvésében az a fontos esemény, a mely Rákóczy Györgyöt még ez évben Erdély fejedelmi trónjára ülteti. Erdélyből már a fejedelem nehezebben kíséreti figyelemmel Borsod vármegye közéletét, s így Kazinczy Péter nemességét többé semmi veszély nem fenyegeti Borsod vármegyében sem. Három év múlva, midőn Miskolczon Kazinczy Péter Mészáros Jakab kertjét elfoglalja, a városi tanács kijelenti, hogy azt a kertet «törvény szerint előtte tette sajátjává és az törvény szerint neki adta».² Tíz esztendő elég arra, hogy Kazinczy Péter a számottevő nemesek sorába küzdje fel magát s a vármegyei közéletben is szerepet vigyen. 1640 jan. 25-dikén a Szendrőn tartott tisztújító gyűlésen Balla János szolgabíró mellé esküdtnek³ s a még ugyanazon évben megölt Balla helyébe szolgabírónak választják.⁴ Hivatalát ekkor két évig viseli,⁵ de később az 1647 okt. 30-dikán tartott közgyűlésen ismét visszahelyezik hivatalába. A következő évben a vármegye febr. 16-diki gyűlésén Rákóczy György fejedelemnek azon kívánságára, mely szerint az ónodi fapalánk, az úgynevezett *huszárvár* helyett kőfalat akar építtetni, úgy rendelkezik, hogy Kazinczy Péter szolgabíró járása 30 kocsi szénát hordjon a

¹ Borsod várm. Jegyzők. V. 7. 1. Ide vonatkozó része így hangzik: «Solemniter protestatur contra eum Petrum literatum Kazinczi in contemp. præactarum regni constitutionum nobilitatum, nolle pro vero nobili acceptare, verum eisdem armalibus et earum publicationi qualitercunque factæ contradicit, eumque Petrum literatum Kazinczi *tamquam filium sui coloni rusticum capi et detineri curaret*».

² Miskolcz városi Jegyzők. I. 228.

³ Borsod várm. Jegyzők. VI. 2.

⁴ U. o. VI. 39.

⁵ U. o. VI. 343.

munkálat alkalmával.¹ De ez év folyamán meghal, mert 1649 jan. 5-dikén a Szendrőn tartott közgyűlés már az *elhunyt* Kazinczy Péter helyére Poroszlai Mihályt választja.²

Ime a Kazinczy családnak első ismert őse, az ügyes, alkalmazkodó és törekvő férfiú, a ki a szerencsés körülményeket számító észszel felhasználja, hogy sorsát javítsa s biztosítsa egyetlen fiának, a hasonló nevű Péternek jövőjét. Ha már sikerült családját az elnyomott helyzetből kiemelnie, mindenképen azon van, hogy utóda az ő szolgálatainak is hasznát vehesse. Tudja, hogy a vármegyében ezért pártfogóra számíthat s ebben — mint a következmények mutatják — nem is csalódik.

II.

II. Kazinczy Péter; ifjú kora. A Rákóczyak szolgálatába jut. Lórántfi Zsuzsánna s II. Rákóczy György. Kazinczy Péter Bereg vármegye jegyzője. Zemplén vármegye követe az 1662. országgyűlésen. Nehéz feladata Báthory Zsófia mellett. Ellentétek kiegyenlítése a vallás terén. A Rákóczy-ház bizalmasa. Zemplén vármegye jegyzője és megbízottja a felvidéki tanácskozásokon. A Weselényi-féle összeesküvés. A bosszú műve. Báthory Zsófia a mentés munkájában. Kazinczy Péter a kath. hitre tér. I. Rákóczy Ferencz bizalma iránta; ennek halála, temetése. Szelepcsényi György Kazinczy P. pártfogója; Kazinczy P. az árvák érdekében. Gr. Zrinyi Jánossal együtt elfogják, megsarcolják. Elete vége.

II. Kazinczy Péter már nevezetes szerepet visz a közéletben. A század harminczas éveinek elején Miskolczon születik s apja halálakor mintegy 15 éves. Anyja sem él már, s az árva gyermeket Borsod vármegye veszi gondjaiba. Atyjának «régi érdemes szolgálataira tekintvén», Jászy Márton alispán indítványára évi 40 ft segélyt ajánl fel neki, hogy iskoláit végezhesse. Ebből s örökségének jövedelméből sikerül is a sárospataki főiskolában mind közép, mind felsőbb tanulmányait befejeznie még 20 éves kora előtt. A sárospataki főiskola, hol a későbbi Kazinczyak is tanulnak, elégséges tudományt ad Péternek, hogy azt tekintélyes tőke gyanánt gyümölcsözőleg kamatoztassa. A jog- és tör-

¹ Borsod várm. Jegyzők. VI. 645. E szerint tévedés Kazinczy Béla id. művében (33—34. l.) az az adat, hogy Kazinczy Péter, Borsod várm. szolgabírája már 1639-ben elhal s hogy ugyanakkor egy más Kazinczy Péter szolgálja a vármegyét.

² Borovszky S. id. műve 376—7. l.

vénytudományban való jártasságát idővel az ország első emberei elismerik s tanácsát bizalommal kikérik. Ezt nemcsak az iskolának köszönheti, hanem derék mestereinek is, a kik mellett a törvény gyakorlatát elsajátítja. Borsod vármegye ajánlatára Székely András jegyző veszi maga mellé, azután pedig szintén a vármegye gondoskodásából Szirmay Péter Hejcei Baksi Istvánnak, Abauj vármegye jegyzőjének, a Rákóczy-ház ügyvédének ajánlja. «Elsőbb deákja én voltam azon jó uramnak», írja Kazinczy Péter.¹ Ez a patvaria elhatározó egész életére, mert minden valószínűség szerint neki köszönheti, hogy ő is «majd 20 éves korában», 1656 táján a Rákóczy-ház szolgálatába jut s épen egy negyed századig osztozik a fejedelmi ház jó és balsorsában. Három év múlva feleségül veszi Nemes és Vitázló Makay Tamás leányát, Katát és Sárospatakon rakja meg családi fészket.²

II. Kazinczy Péter nemcsak örökli apjának a körülmények okos felhasználása s az anyagi javak iránti érzékét, hanem gyarapítja is. Tekintélyre s tetemes vagyona tesz szert s megveti családjá jóllétének igazi alapját. Még nincs 20 éves, midőn 1652. tiltakozik az ellen, hogy kiskorusága alatt atyja a miskolci házát 25 évre elzalogosítja a Kotha testvéreknek.³ De tiltakozása nyilván nem vezet semmi eredményre, Borsod vármegyéből lassankint egészen ki is vonja magát és Abauj-, valamint Zemplén- és Sáros vármegyékben szerez birtokot nagyrészt a Rákóczyak segítségével s az ő javaikból. Szücs Tamásnak sárospataki házát és szölejét 900 frton megvevén, azért folyamodik Lórántfi Zsuzsánnához, hogy a birtokot terhelő adósságot számítsa bele abba az összegbe, a melyet mint váltságdíjat házasságától fogva részletenkint fizetgetett. Lórántfi Zsuzsánna még ugyanazon évi okt. 29-dikén kelt elhatározásával teljesíti Kazinczy Péter kérelmét, «valameddig — úgy mond — minket hűségesen szolgál».⁴

Mint a Rákóczy-ház ügyvéde rendes évi fizetést huz, 100 frtot s ezen kívül teljes ellátásra s ruházatára megszabott conventiót.¹ De a sulyos idők miatt 1660-ban már négy év óta nem kapja meg fizetését, mert II. Rákóczy György fejedelmet «országos gondjai között azzal terhelni nem itéli illendőnek»; özvegyéhez, Báthory Zsófiához folyamodik tehát, hogy a Lórántfi Zsuzsánnától nyert sárospataki házát minden tartozékával s a sátoraljauhelyi határban levő 6 hordó bort termő szölejét elmaradt fizetése fejében engedje át neki örökösen, hogy — úgy mond — «a Nagyságod szárnyai alatt való megtelepedésemben megerősödvén, nagy alázatossággal ennek utána is Nagyságod kegyelmességét szolgálhassam meg». Báthory Zsófia meggyőződik Kazinczy Péter kérelmének igazságos voltáról s 1660 aug. 17-dikén elrendeli, hogy hű embere a sárospataki ház és sátoraljauhelyi szőlő birtokába jusson, kikötve, hogy máshová ne kötelezze magát s a fejedelmi ház dolgaiban serényen eljárjon.²

Kazinczy Péter meg is felel a kikötött feltételeknek. A kapcsolat közte és a Rákóczy-ház között mind szorosabbá válik. Az özvegy mindjobban meggyőződik, hogy házának érdekei mellett Kazinczy Péter hűségesen sáfárkodik, van hozzá tehetsége, tudománya, szorgalma. Fokról-fokra emeli udvarában, és bizalma meg nem iszik benne. Húsz éves özvegysege alatt a legkényesebb természetű ügyekben él tanácsával, sőt azok eligazításában igen sokszor a legfontosabb szerepet juttatja neki. Fia és menyé is osztozik e bizalomban, s a fejedelmi ház más tagjai is örömeit veszik szolgálatait. Viszont Kazinczy Péter nemcsak földi javait gyarapítja évről-évre e szolgálat fejében, hanem a vármegyei életben is tekintélyes állásra jut, s a nemesiség nem egyszer megbízza képviselével. Nyilvános és magántevékenysége így erősíti a fejedelmi udvarhoz való ragaszkodását s befolyását, valamint a vármegyei rendek előtti népszerűségét.

¹ Mindezt maga mondja el 1679 szept. 29-dikén kelt végrendeletében, a melynek életrajzi részét Kazinczy F. másolatában ismerem; az egészet közli Kazinczy Béla id. műve 53—62. l.

² U. o. 53—54. l.

³ Borsod várm. Jegyzők. VII. 70.

⁴ Kazinczy F. másolata Becske Bálint birtokában.

¹ II. Rákóczy György maga jegyzi föl Kazinczy Péter conventióját: készpénzbeli fizetésén kívül ruházatára, ha nem természetben kapja, 21 frtot kap; 15 köből búzát, 15 köből abrakot, 2 verő disznót, 3 kősót, 2 bárányt, 2 hordó bort, a minek kifizetésére a szerencsi udvarbíró kap utasítást. Kazinczy F. másolata u. o.

² Kazinczy F. másolata u. o.

Alig 25 éves korában már Bereg vármegye jegyzőjévé választják 1658-ban s őt küldik a következő évi országgyűlésre követül.¹ Korán ismeretségbe jutván az ország vezérebereivel, tapasztalatait később mind vármegyéje, mind a Rákóczyak érdekében úgy iparkodik használni, hogy a belé helyezett bizalomnak sikeresen megfelelhessen. Bereg vármegye jegyzői tisztségéről négy év mulva ugyan lemond, mert a távoli lakás miatt nem győzi a hosszas és terhes utazgatást, de akkor már Zemplén vármegye is figyelmet mutat iránta s értékesíteni óhajtja szolgálatait. Az 1662-diki országgyűlésen Bogdányi Farkas László alispánnal együtt ő a vármegye képviselője.²

Ez országgyűlést máj. 1-jére hívja össze a király, s Kazinczy Péter már április 22-dikén megindul társával együtt Pozsonyba, de nyolcz nap alatt csak a nyitrávármegyei Bélicz faluig tud eljutni s még az útban Cserney Pál itélő mester leveléből azt az aggodalom keltő hírt olvassa, hogy a király máj. 20-dikánál hamarabb meg nem jelenik Pozsonyban, s a tulajdonképi országgyűlés csak valamikor szeptemberben lesz megtartható. Május 4-dikén végre Pozsonyba érnek követeink, s Kazinczy Péter némi örömmel tudósítja a vármegyét, hogy még nagyon jókor érkeztek, mert «még most is (t. i. 7-dikén) kiváltképen a Dunán túl való követek jelen nincsenek».³ Az országgyűlés megnyilta előtt Kazinczy Péter és követtársa már sokat fáradoznak az idegen zsoldos hadsereg okozta csapások orvoslásán, a mire őket a vármegye újabbi felszólításával is sürgeti. Wesselényi nádor sajnálkozva hallgatja a követek panaszeit, írásba foglaltatja s ő maga küldi el Portia herczegnek, a kit Kazinczy Péter és Farkas László is fölkeresnek s fájdalmas szívvel öntik ki a hatalmas ur előtt a nemzet keservét. A herczeg mintha megindulna az előadott panaszokon, késznek nyilatkozik a nádorral együtt közbejárni, hogy a németek Liszka városából

elvitessenek. A nádor azt kívánja, hogy az idegen zsoldosoknak a vármegyék a folvidéken rendeljenek bizonyos tartózkodó helyet; mivel azonban követeink utasításukhoz képest, a mely az idegen zsoldosokat külföldre kívánja vinni, a nádor kívánságába bele nem egyezhetnek, ez magára vállalja, hogy a zsoldosok megszállásáról úgy gondoskodik, hogy «ha mézőn együtt lesznek a faluk és városok, annyira nem opprimálhatnak bizonyos helyeket». «Testilelki szabadságaink megbántódása» miatt is orvoslást sürgetnek követeink a nádornál, a ki e sérelmeket is elismeri s késznek nyilatkozik a nemzet érdekeit védelmezni.¹ Nem is rajta múlik, hogy a nemzet éledező reménye oly hamar füstbe megy, hanem az idegen tanácsosokon, a kik a nádornak minden törekvését meg hiúsítják. A protestánsok ily körülmények közt be sem várják az országgyűlés végét s ott hagyják Pozsony városát.

Nehéz feladat hárult Kazinczy Péterre, mióta Báthory Zsófia visszatért a kath. hitre. Protestáns levén, nem lehet közönbös előtte az a sok zaklatás, a melyet hitfelein az özvegy fejedelemszony s jezsuita szövetségesei elkövetnek; s míg egyfelől lázadózó indulatait békóba kell vernie, másfelől a vármegye gyűlésén osztania kell a közös elkeseredésben. Mi több, talán neki is részt kell vennie a vármegye elhatározásában, a mely a fejedelemszonyt a vallásügyi sérelmek orvoslására szólítja fel; de részt kell vennie a fejedelemszony végzésében is, a mely az orvoslást nyiltan megtagadja. A polgári és természeti kötelességnek ez ellentétes küzdelmét erős jellemű férfiú bizonyára vagy nem engedi kenyértörésre jutni, vagy ha igen, habozás nélkül áll emennek az oldalára s meg nem ingó szilárdsággal teszi, a mit a természet parancsa követel. Kazinczy Péter megkísérli a békés kiegyenlítést, hogy mind a polgári, mind a természeti kötelesség védőjét láthassa benne. Nem szükség bizonyítanunk, hogy e kísérlet jellemének gyöngeségén fordul meg. Ha hitelt adhatunk Kazinczy Ferencz följegyzéseinek, szóban levő előde, Péter fogalmazza Báthory Zsófiának Zemplén vármegyéhez inté-

¹ Id. végrendelete u. o. — Lehoczky ismert monographiája ugyan nem említi, de ez adathoz kétség nem férhet.

² Zemplén várm. lev. Act. Polit. fasc. 179: 29., 30. sz. Kazinczy F. másolata u. o. és *Adalékok Zemplén várm. történetéhez*, 1902. évf. VIII. köt. 297—8. l.

³ U. o.

¹ Kazinczy Péter levele Zemplén várm. lev. fasc. 183: 74. sz. és Kazinczy F. másolata u. o.

zett azon válaszait, a melyekben a protestánsok követelését visszautasítja, s a melyek — úgy mond — mind őt magát, mind a vármegyét busítják. Különösen kiemeli e válaszokban, hogy a sárospataki vár kapujának bezárásához joga volt; hogy nem tesz semmit, a mi az ország törvényeivel ellenkeznék, vagy más földesurak is meg nem tennék. Hogy Marin Péter szolgájának házában egyideig protestáns iskolamester lakott, ez igaz, és ha lakásából most kitudta, csak földesúri jogait érvényesíti. Hasonló az eset a tolcsvai iskolával is. Ezért «nem is volt ő kegyelmőknek méltó okuk az lamentabilis panaszolkodásra», izeni Báthory Zsófia Kazinczy Péter által. Bocskay István főispántól, kihez a fejedelemszony egyik válaszát intézi, inkább segítséget és oltalmat, semmint megbántást vár, mivelhogy ő csak az 1647:78. s 79. §-aihoz ragaszkodik.¹ De ugyancsak Kazinczy Pétert és Radi Istvánt küldi a vármegye a fejedelemszonyhoz 1664-ben a kölcsönös érintkezések kedvezőbbé tétele ügyében s három év mulva I. Rákóczy Ferenczhez a protestáns lelkészek visszatartott jövedelmeinek kiszolgáltatása érdekében.² Hogy a siker a várakozástól messze marad, abból következik, mert e panaszok a vármegyében folyvást ismétlődnek. Ugyanez időben Kazinczy Péter a sárospataki iskolában a tanárok és tanulók közti egyenetlenség, másfelől pedig a zempléni esperesnek a protestáns iskolába való beleavatkozása ügyében bizottság kiküldését óhajtaná; de már előre jelzi a maga felfogását, hogy a törvény az esperesnek teljes jogi hatósága alá rendeli a sárospataki iskolát s hogy az ifjuság viselkedéséből makacsság, a zsinati határozatoknak s tanító mestereiknek nagy megvetése látszik.³

Hogy Kazinczy Péter a vallásügyek ellentétes érdekeit békésen szereti elintézni: mind a két fél megbízik benne, azzal áztatván magát, hogy a közvetítő mégis inkább az ő felére hajlik. Csakhogy másfelől a közvetítéssel járó természetes fogyatékoságok sem kerülnek el azok figyelmét, a kik különben oly készek őt bizalmukkal megajándékozni. Kis Imre jezsuita, Bá-

thory Zsófia főtanácsadója, ki valószínűleg először veszi észre Kazinczy Péter hajlítható jellemét, sokat vár tőle a katolikusok és protestánsok közti ellentétek elsimitásában s ezért hajlandó is a fejedelemszony előtt az ő anyagi érdekeit támogatni. «Az egyezséget — írja hozzá 1665 jun. 21-dikén Zborón kelt levelében — mind Pater Sámbar urammal s mind másokkal hogy fentartaná kegyelmeitek, igen szívesen akarnám». «Bár — folytatja Kis Imre — oda fel se igyekeznének a kegyelmeitek atyjafiai némelyeket közüünk utálatosakká tenni nagy rendek előtt is». Kazinczy Péter úgy hallja, hogy pártfogója talán el akarja hagyni a fejedelmi házat, de Kis Imre megnyugtatta, hogy ezt a hírt csak rosszakarói terjesztik. Különben — úgy mond — mindenütt ugyanaz az ember lesz ő, mert nincs kötve egyetlen helyhez sem.⁴ Kazinczy Péter ezután is gyakran él pártfogásával s épen legválságosabb körülményeiben is.

Azonban Kazinczy Péter nemcsak Kis Imrét, a Rákóczy-ház más bizalmasait is meg tudja nyerni, ha a szükség parancsolja. Így Egri Jánost, a Rákóczy László gr. nagymihályi udvarbíráját, a kit nem egy alkalommal felhasznál saját érdekében. Egri jár közbe, hogy a gróf alsóregmeczi birtokát elcserélje Kazinczy Péternek sámogyi és krasznóczi birtokaiért 1000 frt ráadással.² Az egyesség 1663 máj. 19-dikén jön létre s a király 1669 jan. 27-dikén erősíti meg.³ Alsóregmeczi birtokainak más részeihez, a melyek a Melith-családéi s osztály utján jutnak Dessewffy Ádámnéra, zálog révén jut. Később aztán 1739-ben báró Perényi Antalné Petheő Polyxéna szintén elzalogosítja alsóregmeczi részjóságát Kazinczy Péter unokájának, Dánielnek, s így idővel a Melith-családnak egész alsóregmeczi birtoka a Kazinczyak kezébe jut.⁴

Ugyancsak Egri János pártfogásához folyamodik Kazinczy Péter, midőn azt hallja, hogy nagymihályi kúriáját az ottani nemesek erőszakkal akarják elfoglalni. Kazinczy Péter a tör-

¹ Kazinczy F. másolata u. o.

² Kazinczy Péter levelei hozzá 1663. és 1664-ből. Orsz. Lev. Miss. K. 2.

³ Kazinczy Béla id. műve 63—69. l.

⁴ Adalékok Zemplén várm. történetéhez, 1905. évf. 257. l.

¹ Zemplén várm. lev. Act. Pol. fasc. 157: 119—122. sz és Kazinczy F. másolatai u. o.

² Zemplén várm. lev. elenchusa, IX. köt.

³ Orsz. Lev. Miss. K. 2.

vényre hivatkozik. «Ha — írja — ő kegyelmeknek szükségek vagyon reá, nem patvarokodom; levelök szerint tegyék le summámat s remittálom».¹ Nyilván a nagymihályiak az ő kívánsága szerint jártak el s pénzen váltották meg a mondott kúriát; legalább a többször idézett végrendelet e birtokról nem intézkedik, vagyis már akkor nem volt kezén.

Rákóczy László gr. és Kazinczy Péter közt is Egri János a közvetítő. 1664-ben a grófnak valami fontos ügye forog a vármegye előtt, a miről Kazinczy Pétert, mint akkor már a vármegye jegyzőjét, nem tudósítja idejekorán. S e miatt Kazinczy Péter némi szelid szenirehányást tesz Egrinek. «Én — írja — noha conventiós szolgája az én kegyelmes uramnak, gróf uramnak ő kegyelmének nem vagyok, de bizony igazságos dolgában, a mint ő nagyságának is ajánlottam, magamat nagy alázatossággal s hiven szolgálni el nem mulatom».²

A Rákóczy-háznak tett szolgálatait ügyesen tudja a Zemplén vármegyében elfoglalt jegyzői tisztségére nézve felhasználni, a melyre 1664 jun. 10-dikén választja meg a közgyűlés.³ De viszont a fejedelmi család ügyeinek vezetésében, alkudozásaiban, követségeiben nem csekély hasznát veszi jegyzői hivatalának, a melyet 12 évig közmegelégedésre tölt be.⁴ Zemplén vármegye méltányolja szolgálatait s érdemei jutalmazásul 200 tallért ajánl fel neki sátoraljaujhelyi háza építésére 1667-ben;⁵ később pedig, 1778-ban 300 frtot szavaz meg számára, hogy szenvedett kárát pótolja.⁶

De legjobban bizonyítja a vármegyének benne helyezett bizalmát az a körülmény, hogy midőn a vasvári csufos béke után az elnyomott nemzet visszavívandó jogaiért merészebb lépésre kezdi magát elszánni, mindig őt küldi Zemplén egyik követéül azon tanácskozásokra, a melyekben a legfontosabb teendőkről kell határozni.

Ott látjuk az 1669 ápr. vége felé tartott

¹ Kazinczy Péter levele 1666 márcz. 20-ról. Orsz. Lev. Miss. K. 2.

² Kazinczy Péter levele 1664 jan. 23. és jan. 24-ről, u. o.

³ *Kazinczy Ferencz Levelezése* XIX. köt. 522. l.

⁴ Id. végrendelete.

⁵ Zemplén várm. lev. elenchusa, IX. köt.

⁶ Zemplén várm. protoc. 10. sz. 136. l.

sárospataki gyűlésen Bocskay István, Szuhay Mátyás, Farkas László, Bónis Ferencz és mások társaságában, a kikkel együtt emel szót hitfelei érdekében Rákóczy Ferencz előtt. Báthory Zsófia azonban híret vevén e tanácskozásnak, legott intézkedik, hogy Cserney Pál jószágigazgatója utján megakadályozza a mármár megkötött egyességet. Rákóczy a kényszerűsége hivatkozik: «Benne vagyok! — mondja. Elöl tűz, hátul víz, oldalt hegyes tör van. Ezek itt fenyegetnek, nem tudok mit csinálni közöttük». S megköti az egyességet, a melynek értelmében visszaadja a protestánsoknak elvett jövedelmeit, a sárospataki tanároknak elmaradt fizetésük fejében letesz 4000 magyar frtot s általán minden vallásügyi sérelmet orvosolni ígér. A szerződést Rákóczy, Bocskay István, Szepesi Pál, Bónis Ferencz mellett Kazinczy Péter is aláírja Zrinyi Péter és Nagy Ferencz tanuk jelenlétében.¹

Ugyancsak ott látjuk Kazinczy Pétert a felsővidéki 13 vármegyének 1669 ápr. 29-dikére Eperjesre összehívott gyűlésén, a hol Rottal János gróffal, a király kiküldöttjével alkudoznak, feltárják a nemzet, kivált a protestánsok elkeseredését, a garázda katonák s rabló kapitányaik erőszakoskodásait. A sérelmek összegyűjtésére külön bizottságot küld az értekezlet, s e bizottság működésében tevékeny részt vesz Kazinczy Péter is. Az összeírt sérelmeket szívreható panaszszal adják át Rottal grófnak, s ez az értekezletnek minden eredménye. A következő évi jan. 24-dikén tartott kassai értekezleten Zemplén vármegye képviselői Bocskay István, Bánchy Márton és Kazinczy Péter. Bár a gyűlést a király betiltja, az összegyűlt rendek nem oszlanak el, hanem azt határozzák, hogy a királyt felvilágosítják az ország sérelmeiről. Kazinczy Péter a leghevesb izgatók között halatja szavát, mintha érezné, hogy a sok eredménytelen tanácskozás után egyszer már a tettek mezejére kell lépni.²

Mivel azonban az izgatottság nőttön-nő, a nélkül, hogy oly férfiú is akadna, a ki nagy feladatokra termett észszel merész elhatározásra magával ragadná nemzetünket: 1670 márcziusá-

¹ Pauler Gyula: *Wesselényi Fer. nádor és társainak összeesküvése* (Budapest, 1876), I. köt. 237. l.

² U. o. 242—243., 306—9. l.

ban ismét csak a tanácskozást folytatják Besztercebányán, a hol, míg a király biztosai és a vármegyei követek izenetekeket küldözgetnek egymásnak, Kazinczy Péter s néhány társa mintegy öt napig a sérelmek összegyűjtésén fáradozik s arra kéri a királyi biztosokat, hogy eszközöljék ki a sérelmek orvoslását az udvarnál.¹ De nem kell győződniek, hogy kérelmek süket fülekre talál. Elkeseredve hagyják tehát oda az értekezlet színhelyét s a vármegyei gyűléseken heves kifakadások hallhatók, hogy a nemzet jogos kivánságai csak gúny tárgyai az udvarnál, a mely készakarva kergeti a nemzetet a forradalomba. E mellett mindjobban rebesgetik a hírért, hogy Zrinyi Péternek sikerült immár a törökkel szövetséget kötnie; a török el is küldte már neki az athnamét. A körülmények e kényszerűsége Rákóczyt a cselekvés terére ragadja. Rövid idő múlva ápr. 9-dikére Sárospatakra hívja össze bizalmas embereit, Bocskayt, Bánchyt és Kazinczy Pétert. Szuhay Mátyás felolvassa a Zrinyi Péternek márczius 20-dikán kelt levelét, a melyben Zrinyi arról értesíti vejét, hogy ő Horvátországban várja a fölkelés zászlajának kitűzését.

Ugyanez nap érkezik Rákóczyhoz Stahremberg Rüdiger gr., a tokaji várparancsnok is 8—9 tisztársával. Stahremberg Rákóczynak komája. Most erdejében fát akar vágatni s épen e kérelmét sürgetni jön Rákóczyhoz, a ki barátságosan fogadja. Másnap azonban Rákóczy magához hivatja bizalmas embereit s kérdést intéz hozzájuk: mit tegyenek a tokaji várparancsnokkal? «El kell fogni, ez az Isten úja!» kiáltja Szuhay. Indítványát többen pártolják, különösen Kazinczy Péter szól hevesen mellette. Legott határozatot hoznak: küldöttség menjen a várparancsnokhoz felszólítani: adja át a várat Rákóczynak s ha nem engedelmeskedik, lefegyverzik és tisztjeivel együtt fogságba vetik. A követtség, a melynek Kazinczy Péter is tagja, nem talál ellenállásra. Stahremberg megadja magát, s Rákóczy Regécz várába küldi tisztos fogságba. A fölkelők Rákóczyt és Bocskayt választják vezéröknek. Amaz ír is azonnal az egri basának, hogy küldjön neki 200 lovast. Azután Chernel Györggyel, Rákóczy Ferencz-

czel, Kazinczy Péterrel és többekkel a szerencsi táborba száll, a hová pár nap alatt mintegy 6000 ember gyülekezik.

A mozgalom leghevesebb szószólói, mint Bocskay, Bánchy és Kazinczy Péter, Zemplén mezővárosba sietnek a vármegye közgyűlésére. Az izgatottság mindenkit magával ragad. Általános a meggyőződés, hogy ha az udvar a nemzet igazságos kivánságát egyre mellőzi: magának a nemzetnek kell sérelmeit orvosolnia; s ha a német hadakat ki nem viszik hazánkból, ki kell verni őket. «Ha magyarok vagyunk, legyünk férfiak is!» — kiáltják. A felvidéki vármegyék keljenek föl s csatlakozzanak Rákóczyhoz.²

A könnyen hevülő Kazinczy Péter, a ki a pillanat hatása alatt vérmes reményeinek rabja, azt is valónak hirdeti, a minek teljesedését csak óhajtja. Chernel Györgynek azt beszéli, hogy a szatmári tisztok már Rákóczyhoz csatlakoztak, Bónis Ferencz előtt pedig a török szövetség létrejöttét bizonyítgatja.³ «Én, látja Isten, — írja egy névtelen Teleki Mihálynak — elhittem vala: athnaméjok vagyok, hiszen a törökkel együtt ettek-ittak». Az ilyen mende-monda annál könnyebben hitelre talál, minél több okát látják az idegen hadak miatti elkeseredésnek, mivel «az német commendans mióta hadat nem szerez, valóban istentelenkedik; mert valahol nemes embert talál: fogja, fogatja».³

Nincs tehát mit csodálnunk, hogy Rákóczynak április végén siettékben írt levelei, a melyekkel május 1-jére Tályára parancsolja a felsővidéki rendeket, nagyszámu nemességet toborozanak össze. «Nyilván levén ugyan már az bán (ha merném írni) bolond eseti» — mondja Chernel Pál a Teleki Mihályhoz ekkoriban írt levelében: Rákóczy ügyet sem vet rá, hanem Kazinczy Péterrel előadatja, miféle sérelmeket követnek el a németek, a mely sérelmek miatt neki a hazai törvények mellett fegyvert kellett fognia és Stahremberget is fogságra kellett vetnie. De most mitevő legyen? Sokan hangosan kifakadnak és szemrehányásokkal illetik Rákóczyt: ha már a bán elfogták, mért nem bocsátja el Rákóczy is a német rabokat s folya-

¹ U. o. II. köt. 3—11. l.

² U. o. 319., 322., 324. l.

³ *Történelmi Tár* 1891. évf. 244—5. l.

¹ U. o. 342—351. l.

modik kegyelemért? «Verje meg az Isten, a ki oka ez állapotnak!» — kiáltja Székely András.

Nem hiányoznak olyanok sem, a kik Rákóczyt azzal vádolják, hogy ő csak a király híveit akarta próbára tenni, látni óhajtván: kikre számíthat, ha a király mellé kell sorakoznia.¹ Voltaképp azonban Rákóczy maga is belátja, hogy most már nem a fölkelésről, hanem csak a békéről lehet szó. De Bocskay még a jun. 3-dikán tartott zempléni gyűlésen is oly határozatot fogadtat el, a mely szerint három nap mulva Terebesre táborba szálljanak. A felzúdult nemeség a békepárttal keményen összetűz. Kazinczy Péter Rákóczy mellé áll, csillapítja a háborgást s a császári parancsot, a mely élelmet és szállást kívánt a német hadaknak, végre akarja hajtatni. Így hát beteljesedik, a mire Chernel Pál főttebbi levelében maró gúnynyal czéloz, hogy «netalán tán az kik a jó tokajit és tarczalit nyelték ez napokban, el fognak feledkezni róla azok is». A reménye vesztett nemeség nyíltan bünbaknak állítja maga elé Rákóczyt, hogy midőn már a parasztok is suttozták, mi történt Zrinyi Péterrel, ő még mindig megfoghatatlan hiszékenységgel sikerről álmodozott. «Ime — mondja az idézett névtelen levélíró — igazán bogár után indultunk vala, de mit tudtunk tenni, mert elől tűz, hátul víz vala; az sok esküvésekkel embert megcsalhatni.» Bocskayné Török Kata is világosan a Zrinyi és Rákóczy hiszékenységét okozza. «Annyira vagyunk már, — írja Teleki Mihálynak május 15-dikén — hogy ha csak egy zajt hallok is, azt tudom, hogy rajtunk a veszedelem».² A vérmes remények kétségbe fulnak. «Mindnyájan, ha maga nem orvosolja Isten, a földig romlunk», — írja a névtelen.

Rákóczy a Heisterhez írt levelében részletesen elmondja a fölkelés történetét. Kiemeli, hogy Kazinczy Péter nem volt az összeesküvők közt, csak akkor csatlakozott hozzá, midőn már a fölkelés zászlaját kitűzték. De az udvar jól ismeri már a gyanúsakat, köztük Kazinczy Pétert is.³

Báthory Zsófia résen áll s miután először fiának az életét sikerül biztosítani, minden esz-

közt felhasznál hű embereinek megmentésére is. Kazinczy Péter hozzá menekül a munkácsi várba, hol teljes oltalmat lel. Szorultságát talán a fejedelemisszony is, de mindenesetre a jezsuiták könnyen felhasználhatják, hogy a kath. hitre térjen azon reményben, hogy így megmentheti életét. Maga mondja, hogy «erős és feje elvesztése alatt adott reversalist a fejedelemisszornak Pater Kis Imre conceptusa szerint».¹ S csakugyan, midőn Báthory Zsófia az udvar bizalmasai előtt pártját fogja hű emberének, épen arra hivatkozik első sorban, hogy ő már «az Istenhez megtért s ezután mind ő felségének, mind neki az igaz hitben állhatatosan fog szolgálni». De Báthory Zsófia más érvekkel is támogatja kérelmét. Figyelmezteti az udvar embereit, hogy Kazinczy Péternek részben hivatala magyarázza meg, hogy kénytelen volt sok olyat tenni, a mit önszántából nem tett volna. S midőn a vármegyében régi hitfelei ellene fordulnak, Báthory Zsófia itt is megvédelmezi, hogy hivatalát tovább is megtarthassa.

A szepesi kamara mind az ő, mind a felesége javait lefoglalja; de ez nem csüggeszti el úrnőjét. A többi között Szelepcsényi György érseket is közbejáróul kéri föl, hogy Kazinczy Péter javainak visszaadását szorgalmazza. «Kedves apám uramat becsülettel kérem, — írja hozzá 1670 nov. 30-dikán — tekintvén mindennek felett Isten dicsőségére, hogy mások is ő felségének ezen szolgálkon való könyörületességét látván, a tévelygésből jó utra térjenek, méltóztassék ő felsége előtt promoveálni». Nem teheti föl Kazinczy Péterről, hogy csak kétszínűségből tért át a kath. hitre; de ha úgy volna is, — így okoskodik Millei jezsuita — megtérése már csak azért is fontos, mert gyermekei igazi katolikusok lesznek.²

Kazinczy Péter megnyervén a királyi kegyelmet, Báthory Zsófia kieszközli, hogy Spankau tábornok az udvari hadi tanácshoz elküldesse a királynak erre vonatkozó rendeletét. De sajnálattal érti, hogy Kazinczy Pétert mégis az idézettek közre iktatták. Ezért 1671 febr. 17-dikén Lobkovitz herceghez írt levelében arra kéri, hogy Kazinczy Pétert törültesse ki

¹ U. o. 241—242. l.

² U. o. 244—5. l.

³ Pauler Gy. id. műve II. köt. 92. l.

¹ Id. végrendeletében, Kazinczy Béla id. műve, 54. l.

² Pauler Gy. id. műve, II. köt. 202—203. l.

az idézettek névsorából, biztosítván, hogy Isten az egekben megfizeti neki a kath. vallás előmozdítására tett fáradságát.¹ De a fejedelemsasszony kérelme ily alakban sikertelen. Mind a mellett először Munkácson hallgatja ki a választott bíróság febr. 21-dikén s őrizet alá teszi ugyanott. Hogy szabadon bocsássák, azt még Báthory Zsófia és Sámbar Mátyás sem tudják kiezközölni, de annyit igen, hogy Munkácson, illetőleg Regéczen hagyják.² Itt szorong Rákóczy Ferenczel, mint maga mondja. Innen idézik a Rottal gr. elnöklete alatt működő pozsonyi vértörvényszék elé ápr. 17-dikére többed magával; de Kazinczy Péter a fejedelemsasszony védszárnyait nem meri elhagyni, s ezért mint makacsot a törvényszék fej- és jószágvesztésre ítéli. Báthory Zsófia nem nyugszik. Legott ír Lobkovitz hercegnek, kérve, hogy Kazinczy Pétert, a ki már előbb királyi kegyelmet nyert, valóban tegye részesévé e kegyelemnek. Sőt egy hónap múlva megbízottat is küld a herceghez az óhajtott intézkedés kieszközlésére.³

Az elítéltek, köztük Kazinczy Péter is, újra kegyelemért folyamodnak, a melyet a Hoher elnöklete alatti bécsi törvényszék most már csakugyan meg is ad 1671 nov. 18-dikán, de pénzbírság mellett. Visszáképja lefoglalt birtokait is. Pauler Gyula szerint 2500 frt pénzbírságot kell fizetnie, míg maga 3000 frtot mond, a melyet úrnője tesz le helyette öt évi fizetése fejében, mivel — mint mondja — «hiven és nem kevés fáradsággal, sőt élete koczkáztatásával a gr. Illésházyval való pörben szolgálta» a fejedelmi házat.⁴

A hála és közös szenvedés még szorosabban csatolja a Rákóczyakhoz, a kik most még jobban megbíznak benne. Első udvarnok, jogi tanácsadója, sőt jószágigazgatója a fejedelmi háznak. Talán azért is vonul vissza 1675-ben a vármegyei szolgálattól, hogy egészen a Rákóczyháznak élhessen. Még egyszer a vármegye nevében Pozsonyban jár, hogy a német zsoldosok visszahívását sürgesse 1674 ben,⁵ de a kö-

vetkező évben bucsút vesz hivatalától. Ugy érzi, hogy Báthory Zsófiának s fiának örökre le van kötelezve s a nekik tett szolgálat anyagilag is jövedelmezőbb számára. 1673-ban fontos megbizással kell Lobkovitz herceghez mennie. Hivatkozik előtte a királyi kegyelemre, a melyet Rákóczy Ferencz életére s javaira nézve egyaránt megnyert; előadja, hogy Volkra gr. Makoviczát és Sáros várát is lefoglalta minden ingóságaival együtt, sőt még egyéb kiválasztott javainak is tized részét, a melyek a pénzbírság hátralékát háromszorosan, sőt többszörösen is meghaladják; emlékezteti a herceget, hogy Rákóczy Ferencz a fölkelés miatt tetemes károkat szenvedett; kéri tehát, hogy mindezt figyelembe véve, lássa be, hogy Rákóczy a 13000 frtnál nagyobb összeget egyszerre le nem fizetheti, de egymásutáni részletekben teljes készséggel törekszik kötelezettségének eleget tenni: ennél fogva igazságos elbánást és kegyes hajlandóságot vár ura számára a hercegtől.¹

Két év múlva az Eszterházyakkal folyt alkudozások végzésére Kis-Martonba küldik Eszterházy Pálhoz, a későbbi herceghez. De az alkut ekkor nem sikerül megkötnie Eszterházyval, mert ezuttal nincs teljes felhatalmazása, azonban Eszterházy úgy véli, hogy számíthatnak a kielégítő eredményre.²

Kivált Rákóczy Ferencz tekinti Kazinczy Péter tanácsát magára nézve irányadónak. Mióta az ő menyegzőjén Kazinczy Péter Zemplén vármegye képviselőjében megjelent s átadta küldői ajándékát, Rákóczy Ferencz mindig vonzódik hozzá s bizonyos tekintetet mutat iránta. Aztán a meghiusult küzdelem s az e miatti rettegés közössége, valamint a vallásváltoztatás kényszerűsége az egymásközi érintkezést is bizalmasabbá teszi s mérsékli a különben hideg kimértséget, a melylyel a nagy ur fizetett emberével rendszeren bánik. Rákóczy néha igen fontos anyagi ügyekben is csak rövid utasítást ad hű emberének, tudván, hogy az a fejedelmi ház érdekeit mindenkor szívén viseli. «Kazinczy Péter uram törvényesen igazítsa el dolgokat az instansoknak», írja hozzá 1675 márcz.

¹ *Történelmi Tár* 1901. évf. 343. l.

² Pauler Gy. id. műve II. köt. 312—3. l.

³ *Történelmi Tár* u. o. 314. l.

⁴ Pauler Gy. id. műve 390., 400., 403., 404. l. és *Kazinczy F. Levelezése* I. köt. 472. VII. köt. 110—111. l.

⁵ Zemplén várm. lev. elenchusa, IX. köt.

¹ *Történelmi Tár* u. o. 346—7. l.

² Kazinczy F. másolata u. o.

3-kán. Azon kérelmezőket érti, a kik a végrendelet nélkül meghalt Baka Istvánnak Rákóczy ügyésze, Balogh Péter, által lefoglalt bényei (Szabolcs várm.) birtokát, mint örökösök, joggal követelik. Kazinczy Péter az illető község biráinak ítéletét helybenhagyja s a bényei szőlőket az örökösök el is foglalják.¹

Rákóczy hű emberét családi tűzhelyénél is meglátogatja; ha Sátoralja-Ujhelybe átrándul, Kazinczy Péterhez száll s vidám beszélgetést folytat Kata asszonynyal, az udvarnok feleségével. Egyszer, midőn Rákóczy Kazinczy Péter házában benyit, a lépcsőn ülve találja a ház asszonyát, a ki épen fakanállal töri a vacsorára főzött lencsét. Rákóczy ott marad vacsorára, s a mint «a szép asszony» a lencsében főtt orját kiveszi a tálból, hogy felvagdálja, visszajejti s a fejedelem skárlát dolmányát végigfecskenkezi. Képzeltető, mint követgetődzik a gazdasszony. Rákóczy még otthon is emlegeti Kata asszony póruljártát s hogy kimutassa, mennyire nem veszi zokon a véletlen esetet: egy vég violaszínű bársonyt küld neki ajándékba.²

Bizonyára nem egyszer szóba kerül a fejedelem s bizalmas embere közt a vallás kérdése, a melyet most mindegyikök más szemmel tekint, mint régebben. Rákóczy némi dévaj hangú célzást is tesz a Kazinczy Péterhez írott levelében az *új vallás* követelményeire. Midőn Kazinczy Péter Bécsből hazaérkezik, a többi közt azt izeni neki a fejedelem, hogy «asszonyunk ő nagysága kegyelmedet maga elébe sem bocsátja, ha testimonialis a nincs valami gárgyántól a husétel felől».³

Kazinczy Péter is szívvel-lélekkel ragaszkodik hozzá s nemcsak őt, hanem özvegyét is ritka hűséggel szolgálja. A vele váltott levelekből kitetszik, hogy a fejedelmi háznak minden apró vagy fontos ügyeibe egyaránt bele van avatva, s hogy az ő meghallgatása nélkül nem igen történik semmi elhatározó lépés. Főleg azonban gazdasági ügyekben kell tanácsaival támogatnia Rákóczy Ferenczet s özvegyét. Midőn a szökevény jobbágyok sorsában Rákóczy udvari emberei ítéletet mondanak, Kazinczy Péter nemcsak az ítéletről, hanem az összegyűlt

papi és világi személyek hangulatáról is tájékoztatja urát, tudtára adván, hogy a megjelent főrendűek is úgy vélekednek, hogy tovább nem szabad a szökevényeket büntetni. A jobbágyok Rákóczytól kegyelmet várva tértek vissza s büntetésül Regécz vára körül kilenczen 45 öl palánkot fognak építeni, saját erejükből hordván össze a fát, vesszőt s tapasztják be az udvarbíró rendelete szerint. Ez az eljárás Kazinczy Péter szerint azért is eredményes, mert a többi szökevények látván a megkegyelmezettek békés munkáját, rövid idő múlva szintén visszatérnek Rákóczy hűségére. Nem csekély előrelátásnak és számító okosságának kell Kazinczy működését vezetnie, hogy a fejedelmi ház pénzügyei rendben legyenek, midőn a legbiztosb helyről sem mindig kapja meg a várt jövedelmet a folytonos csetepaték miatt. Megtörténik, hogy a talpasok Rákóczy birtokaira ütnek s embereit megsarczolják. Igaz, hogy a fejedelem gyalogosai visszaadják a kölcsönt, néhányat elfognak közülök s kínpadra vonják. A bujdosó szegénylegények is sok galibát okoznak Rákóczynek, Kazinczy Pétert is célba veszik, leselkednek reá s ólálkodnak körülötte.¹

Kazinczy Péter a közbenjáró a fejedelemtől az elégületlen lizskai és tolcsvai lakosok ügyében, a kik házat óhajtanak építeni, a mit Kazinczy Péter már csak azért is támogat, hogy legalább a föld nem marad pusztán. Nemcsak hűségesen, de szigorúan is ügyel a fejedelmi ház érdekeire, óva intvén Rákóczyt minden oly lépéstől, a mely anyagi kárt okozhatna.² E szigoru gondosság tartja erősen a közte s a fejedelmi ház közti kapcsolatot s kölcsönöz Kazinczy Péternek tekintélyt Rákóczy emberei s ellenségei előtt egyaránt.

Jól tudják ezt a bécsi udvar bizalmasai, s ők is igyekeznek felhasználni Kazinczy Pétert a maguk céljaira. Kivált Szelepcsényi György lát benne ügyesen alkalmazható férfiút s minél jobban megismeri, annál többre becsüli, sőt pártfogásába veszi. Kazinczy Péter is mind a magánéletben, mind hivatalos pályáján tartózkodás nélkül folyamodik hozzá. Nyilván megfordul az érseki udvarban is. Eszterházy Pál

¹ *Adalékok Zemplén várm. tört.* 1897. II. k. 21. l.

² Kazinczy F. *Pályám Emlékezete* 182—3. l.

³ *Kazinczy F. Levelezése* X. köt. 16. l.

¹ 1675 ápr. 4. kelt levele. Orsz. Lev. Miss. K. 2.

² 1676 jan. 2. és 9. írt levelei, u. o.

idézett levelében azt írja Szelepcsényinek, hogy Kazinczy Péter nála levén: «az ő emlékezetével vígan voltak». Látszik, hogy a Rákóczy-ház főudvarnoka e tájban már bizonyos közvetítő szerepet is visz régi urai és a bécsi udvar közt, midőn a felvidéki bujdosók mozgalmainak csapásaival igyekszik a kormányt éberségre vagy engedékenységre birni. A «pártosok kóborlásairól» Szelepcsényinek küldött levele indítja az udvart oly intézkedésekre, a melyek következtében «nem sokára az ilyen hazáját pusztító s maga nemzetét fogyasztó istenteleneknek létszen megzabolázások és az által az nagy confusiónak lecsendesülése».¹

Aligha tévedünk, ha azt hiszszük, hogy Szelepcsényi pártfogása juttatja Kazinczy Pétert a Kir. Tábla bírói hivatalára, a melyre a király 1676 jul. 22-dikén nevezi ki. A következő évi márcz. 29-dikén Kassán le is teszi a hivatalos esküt Bársony György egri püspök előtt.² Ugyancsak Szelepcsényi óhajtja őt ítélő mesternek is. «Akaránk — írja hozzá 1677 ápr. 27-dikén — tudtára adnunk kegyelmednek, mivel e napokban Pesti András úr, Judex Curiae uram ítélő mestere ez világból kiszóllított, gondolkodtunk kegyelmed szép qualitasirul, hogy kegyelmedet proponáljuk megnevezett Judex Curiae uramnak, a kit maholnap hozzánk várunk, az minthogy a tevők is leszünk, csak értsük tovább az kegyelmed akaratját; az mi jóakaratumkban meg nem fogyatkozik. Irja meg azért kegyelmed: lenne-e kedve azon protonotariusságra».³

Bizonyos, hogy Kazinczy Péter örömmel vállalkozik az ítélőmesteri tisztségre, és Szelepcsényi nem sokára már arról tudósíthatja, hogy az országbírónak hathatósan ajánlotta, tekintetbe véve, hogy mivel vagy magának az országbírónak, Csáky István grófnak, vagy ítélő mesterének a felföldön kell laknia, így nagyon alkalmas lenne Kazinczy Péter kineveztetése, mint «tösgyökeres törvénytudós, tanult és szép qualitasokkal Istentül dotáltatott embernek».⁴ Jóllehet azonban a primás szavaiban nincs okunk

kétkedni, a kinevezés igen sokáig húzódik. Csak 1681-ben nevezi ki a királys ugyanekkor febr. 28-dikán meghívja a sopronyi országgyűlésre.¹

Nemcsak Kazinczy Péter, maga a Rákóczy-család sem vallja kárát Szelepcsényi barátságának. Rákóczy Ferencz halála után egyike azoknak, a kik a fejedelmi ház ügyeit szívéből viselik s az ifjabb fejedelemszönyt, Zrinyi Ilonát hathatósan támogatják. Kazinczy Péter minden fontos kérdésben közbenjáróul kéri fel, s az érsek mindig kész a szivességre. Hallván Kazinczy Péter, hogy a Rákóczy-ház ellenségei miféle tervet szőnek a gyámságra nézve, ébren figyel, hogy az elhunyt fejedelem árváinak ügyeit tőle telhetőleg megoltalmazza. Nemcsak a Rákóczy-ház megbízottjának, Várady Lászlónak, a szepesi kamara tanácsosának, hanem a kancellárnak, Pálffy Tamás grófnak s a primásnak is «derekasan és jó fundamentummal» ír a gyámság ügyében, iparkodván meggyőzni a kancellárt, hogy világos törvényeink és megörögzött szokásaink tiltják az idegen gyám kirendelését. Nem is szükséges erre voltakép semmi donatio, mondja Kazinczy Péter; csak «a kancellária erszénye töltése» az indító ok. Szelepcsényi azt válaszolja Kazinczy Péternek, hogy szívesen fáradt Bécsben a fejedelmi ház ügyeiben a király előtt, a minek aztán az óhajtott cél elérése lett a következménye.²

Kazinczy Péter soha sem volt serényebb és hűségesebb embere a Rákóczy-családnak, mint e nehéz napokban. Mindenre kiterjed figyelme, a mi az özvegynek sorsát s árváinak jövőjét illeti. Nemcsak a gyámság természetes és törvényes elintézésére, hanem egyszersmind a Rákóczy-birtokok épségben tartására is férfias buzgósággal iparkodik. Váradynek tanácsokat oszt, mi mindent kell tennie Regéczre nézve, a melynek őrségére senki sem költ, csak az özvegy fejedelemszönyök, jóllehet ez az őrség nemcsak a várat oltalmazza, hanem a szomszédos vármegyék «hódoltató pribékségét és lator-ságát is üldözi, fogja és öleti».³

¹ Szelepcsényi levele Kazinczy Péterhez 1676 okt. 29-ről, Kazinczy F. másolata, u. o.

² Akad. könyvtár: Tört. fol. 22. sz.

³ Levele Kazinczy Péterhez Kazinczy F. másolatában u. o.

⁴ 1677 máj. 24. kelt levele u. o.

¹ Kazinczy F. jegyzetei és *Levelezése* II. köt. 50. l. és XVII. köt. 2. l.

² L. az előbbi hasáb 1. jegyzetét.

³ 1676 aug. 1-jén Zrinyi Ilonához írt levele. Orsz. Levél. Miss. K. 2. Egy részét közli Thaly K. *Századok* 1873. évf. 664—5. l.

Mindjárt a fejedelem halála után, július 20-dikán, be sem várva Zrinyi Ilona rendeletét, Sáros vármegyébe, Eperjesre siet Kazinczy Péter, hogy a kis Rákóczy Ferencz nevében a főispáni jogokat gyakorolhassa. Thaly szerint őt bízza meg Zrinyi Ilona, hogy kis fia nevében a gyűlést vezesse.¹ A következő évben a sárosvármegyei közgyűlésen megejtendő választások iránt Kazinczy Péter fogadja a vármegye küldöttjét, Bornemisza Miklóst, a ki Zrinyi Ilona elhatározását Bártfán kívánja bevérti. Kazinczy Péter azt tanácsolja urnőjének, hogy 1678 jan. 26-dikára tüzze ki a széképitést s idejekorán intézkedjék zborói és sárosi udvarbíráival, hogy illendőképén rákészülhessenek. Meg is tartják a választó gyűlést a kitűzött napon s azokat választják tisztviselőknak, a kiket Zrinyi Ilona akart.² A tokaji fenyőszálak iránt is tanácsokat ad Zrinyi Ilonának. A királyi rendeletben erre vonatkozólag ki van mondva, hogy a vár szükségére kell fordítani, azonban ezen kívül fennmarad a fejedelemasszonynak szabadon rendelkező joga. Midőn tehát Cob tábornokkal ez ügyben végeznek: a királyi végzést kell alapul venni. Jelen van Kazinczy Péter Pozsonyban is, midőn a Rákóczy-ház és a gubernium közt kell bizonyos vitás kérdéseket rendbehozni; gondoskodik a család borainak szállítása s gyalogos kíséret szervezése iránt. Majd az elfogott szökevények ügyében tanácskozik a család más megbízottaival és a lengyel urakkal, Zamojszki-val s kíséretével. A lengyelek az okozott kárért elégtételt kérnek a Rákóczyaktól; de Kazinczy Péter ezt megtagadja; az ellen azonban nincs szava, ha az elfogottaktól váltságdíj fejében bizonyos összeget akarnak kicsikarni. Kazinczy Péter megnyeri Zamojszki jóakarátát, a ki bár arra hivatkozik, hogy ő 4000 fegyveresnek parancsol, mindazáltal nemcsak ő maga óvakodik, hogy kárt okozzon Báthory Zsófiának, a ki «vér szerint való atyjafia», hanem másoktól is kész megoltalmazni a Rákóczyak birtokait. Mig Kazinczy Péter és a lengyel urak tanácskoznak, a rimanói templomot kirabolják, arany-ezüst edényeit elviszik, a min a lengye-

lek nagyon felháborodnak. Az udvarbíró száz gyalogost küld kergetésükre. Ennél azonban még súlyosabb eset is történik, a mit Kazinczy Péter csak bizalmasan hallott, de siet urnőjét azonnal értesíteni. E szerint Ampringen a tokaji profumd mestert utasítja a tokaji hidak elfoglalására. Zrinyi Ilona tehát haladéktalanul írjon az adminisztrátornak, hivatkozzék a hadi tanács rendeletére, a mely megtiltja mind a parancsnokoknak, mind a kamarai tiszteknek, hogy a Rákóczyak birtokaihoz nyuljanak.¹

Sikeresen közbenjár a guberniumnál is a Rákóczy-árvák érdekében s a gubernium Kazinczy Péter első kérelmére ajánlva juttatja a király elé a fejedelmi család ügyét. S hogy annál hathatósabban célt érjen, «noha gyenge egészség táplálja»: maga is Bécsbe siet. «Én, látja Isten — írja urnőjének — egyedül a Nagyságod méltóságos szép árvái kedveltetéseikért s javok iránt való promotióért insinuálom ezt Nagyságodnak».² Már néhány nap mulva arról tudósítja Zrinyi Ilonát, hogy maga a kancellár adta át a gubernium ajánlatát a királynak a ledniczei uradalom s a morva határvillongás iránt. A király kemény parancsot küld a cseh kancelláriára és a morva hatóságokhoz, s mig ennek kellő foganatja lesz, a kérdéses birtokokat békével használják. Bevallja, hogy Sámbar és Cseke jezsuiták levelei nagyon sokat értek a kancellár előtt, a kinek asztalánál Illésházy gróffal találkozik. Itt két nagy úr azt kérdi Kazinczy Pétertől: igaz-e, hogy a kis Rákóczy meghalt? S maga a kancellár válaszol: «A feje sem fáj, él!»³

Miután Bécsben Kazinczy Péter a szükséges postzó- és selyemvásárlásokkal végez, Pozsonyba indul, azután Nedeczkyt a ledniczei uradalomba behelyezi és Rovnyára tér Báthory Zsófia ügyében. Trencsénben Illésházy gr. ellen sikerül megvédelmeznie a Rákóczy-uradalmakat s Bártfára, majd Munkácsra vonja magát, itt akarván békés időben tett szolgálataiért jutalmat lelteni s mind urnőjének, mind árváinak igaz kötelességgel tovább szolgálni. «Ha az Isten — úgy mond — csendességet ad, Sárospatakra me-

¹ Thaly K. *II. Rákóczy F. ifjusága*, 7—9. l. és *Százdalok* id. h.

² Kazinczy Péternek Zrinyi Ilonához 1677 szept. 24., 1678 jan. 3. és 27. írt levelei. Orsz. Lev. u. o.

¹ Kazinczy Péter levele 1677 máj. 7-kéről, u. o.

² 1678 márcz. 7. kelt levele, u. o.

³ 1678 márcz. 13. és 25-diki levelei, u. o. Thaly K. id. m. 12. l.

gyek és ott halok meg». De mig élhet, a fejedelmi család zempléni dolgait rendbeszedi.¹

Mondanunk sem kell, hogy Kazinczy Péter ez ügyes-bajos dolgaiban folyvást éber gonddal kíséri a felvidéken ide-oda hullámzó guerillaharczókat, a melyek sokszor legsietősb munkájában is megakasztják, nem egyszer életét is próbára teszik. A Wesselényi-féle mozgalom tragikus végéből okulván, óvatossá s körültekintővé válik. Tudja, hogy a portyázó csapat nem ismer kegyelmet. S nemcsak a saját életét, hanem a reá bízott érdekeket is óvnia kell; s ha a fejedelmi család valami feltűnőbb szertartást akar rendeztetni, p. o. temetés alkalmával, mindig számolnia kell a fenyegető veszedelemmel. Midőn I. Rákóczy Ferencz 1676 jul. 6-dikán meghal, tetemeit Zboró várában, a kápolnában helyezik el s későbbre halasztják a kassai ünnepélyes temetést. Egész év elmúlik, s még mindig nem mutatkozik az idő erre elég alkalmasnak. Zrinyi Ilona ismételve utasítja hű emberét: intézkedjék a vármegyei nemességnek a vég-tisztesség megadásakor rendezendő felvonulása iránt. Kazinczy Péter nem is mulaszt semmit, hogy úrnője kérése teljesüljön; de a kurucz hadak épen Zborót is fenyegetik, s maga Kazinczy Péter is Ledniczére készül menekülni; de még egyszer összeszedi minden rábeszélő tehetségét, hogy Zrinyi Ilonát szándékától eltérítse, élénk színekkel rajzolván a történhető veszedelmeket. A nemesség felvonulása iránt nem lesz mulasztás vagy késedelem, de azért arra kéri úrnőjét, hogy mind ő, mind az idősb fejedelemasszony és Kis Imre is behatóan elmélkedjenek a dolgról s «ne tegyék ki magukat már e mostani lángolón közelítő veszett napokban». Hat hét alatt elválnak: mitevők lehetnek. «Hiszen — írja 1677 aug. 4-diki levelében — a két gonosz között tanácsosabb jó kegyelmes urunk hideg testének maga várában megnyugodni csendesebb időn való eltakarításáig, mint utolsó tisztessége megadása alkalmával fegyver alatt Isten tudja micsoda fátummal hordoztassék annyit, az holott most is minden nap a kapuig villog az ellenség kardja».²

Épen ily óvatossággal jár el 1680-ban is,

midőn Báthory Zsófia temetéséről kell gondoskodnia. Kéri Zrinyi Ilonát, hogy a várőrséget meg ne indíttassa. Nagy vigyázattal, míg a fegyverszünet fel nem bomlik, bevihetik a holt tetet Kassára s az uri rendeket is összehívhatják.¹

Természetesen a gazdasági ügyek intézésében kétszeresen kell figyelnie a kurucz-labancz harcokra. Ha például bort szállíttat az uradalomból: jó előre ki kell kémltetnie az utak biztonságát. Még Rákóczy Ferencz megigéri b. Majthényi János személynöknek, hogy két átalag tokajit küld neki. Kazinczy Péter 1676 májusában Kassán járván, biztosítja is Sámbar Mátyást, hogy a mint a békés állapotok engedik, azonnal teljesíti ura ígérését. De az idő egyre halad, s úgy látszik, a személynök azt hiszi, hogy Rákóczy halálával az ígérést elfeledték. Kazinczy Péter azonban megnyugtatta, hogy maga Zrinyi Ilona is sietteti a dolgot. Ekkoriban nevezvén ki őt a király a Kir. Tábla bírájává, személyesen óhajtja b. Majthényt meglátogatni, de — úgy mond — «az mostani confúsióban annak utját continuálni lehetetlen».²

Azonban a legnagyobb óvatosság mellett sem kerülheti ki a veszedelmet, a mely ügyis mindig nyomában leselkedik, mióta a Wesselényi-mozgalomból megmenekül. 1678 nyarán Zborón tartózkodik s úrnőjét öcscséről, Zrinyi János grófról tudósítja, kiről azt reméli, hogy «az mostani állapothoz képest», ámbár meg van győződve, hogy nénje, mint «vér-atyafia, szívesen látná», nem mozdul Bécsből. A gróf azonban váratlanul Zborón terem s pár napi ott időzés után Munkács felé indul azon kísérekkel együtt, a kiket az udvarbíró rendel mellette.³ Nem tudjuk, meggondolja-e Kazinczy Péter a dolgot s ő is a grófhhoz csatlakozik, vagy talán Zrinyi Jánosnak újabb látogatásakor történik, csak az bizonyos, hogy e levél vétele után nem sokára, midőn Zrinyi János és Kazinczy Péter Sárospatakról Munkács felé igyekeznek nagyobb számú udvari csapat kíséretében, a melyhez Homonnayné udvari szolgálai s gyalogosai is csatlakoznak (mert bort szállítanak): mintegy 800 főből álló portyázó kurucz

¹ 1680 szept. 16-diki levele. Orsz. Lev. u. o.

² 1676 okt. 11-dikén kelt levele. *Tört. Tár* 1897. évf. 379. l.

³ Thaly K. id. m. 15—6. l.

¹ 1678 jun. 19. kelt levele, u. o.

² Thaly K. *Századok* 1873. évf. 674—5. l.

sereg reájok ront. Ez «elfajult kegyetlen magyarok» Zemplén és Borsod vármegyékből verődnek össze s nem törődve a fegyverszünettel, zsákmányra lesnek s talán bosszút is akarnak állani Kazinczy Péteren és Zrinyi grófon, a ki ez időt a császári hadseregben ezredes. A hirtelen támadás heves és vérengző. Az első csapatból mintegy 140-et, a másodikból, a melylyel a gróf és Kazinczy Péter is vonul, harmadfél százat levágnak s a Rákóczy- és Homonnay-udvar elejét, vagy száz «jó derék embert», fogságba vetik. Az ekkor leöltek teteméből emelkedett a Vékei-halom. Zrinyi és Kazinczy Péter is a kuruczok kezébe jut. «Az én régi uram is, Kazinczy Péter, én rabom; — írja Veress Bálint Gálszécsről apjának 1678 nov. 29-dikén — gyakran emlegeti a régít; aligha fel nem megy 2000 frtra az sancza; de kárt nem vall, mert úgy látom, *nagy lelke van még*».¹ Kazinczy Péter végrendeletében szintén elpanaszolja e súlyos csapást, de ő sokkal nagyobb váltságdíjról beszél. Mivel «a legszorosabban akarták életétől megfosztani», előbb hét, majd hatezer frtot vetettek ki rá s «még ajándékokat is sajtolának ki rajta». E váltságdíj megszerzésében — úgy mond — «egyéb gyámolom nem vala Isten után, hanem szegény feleségem futott, fáradott, óhajtozott jó akaróimra . . . Ez romlás lón életem, erőm, egészségem fogyatója».² De még ez év ősze végével megszabadul, mert a következő év elején már Bártfáról ír Zrinyi Ilonának.

Feltűnhetik az olvasónak, hogy most Báthory Zsófia nem segíti Kazinczy Pétert. Ez onnan van, mert 1676-ban az idősb fejedelemszony fölmenti conventiós szolgálataitól. Kis Imre adja tudtára ez elhatározást, a mely némi szemrehányást foglal magában, hogy Kazinczy Péter soha sem jutott volna szerencsés állapotra a fejedelemszony segítsége nélkül; mindazáltal eszébe vevén Báthory Zsófia, hogy «nehéz nyulat fogatni a maga jószánjából és természetéből nem akaró agárral»: szolgálatából elbocsátja.³ Azonban Kazinczy Péter ekkor még aligha válik meg szolgálatától, mert csak két év

mulva írja, hogy felszabadította Báthory Zsófia, Kis Imrét vetvén okul, a kinek — írja — szokása volt ilyet más becsületes, értelmes szolgákon is elkövetni. Hanem azért — folytatja megjegyzéseit — «ezután is devotióból, nem fizetésért, én ugyan szolgáltam derék követségekben, plenipotentiariusnak constituálván nagyaszonnyunk».¹ Nem lehetetlen, hogy csakugyan volt valami oka a fejedelemszonynak neheztelni régi hű emberére; de az is lehet, hogy csak pillanatnyi szeszély bontatta fel a kapcsolatot közöttük. Azonban Zrinyi Ilona bizalma most sem csökken meg iránta; ezután is Kazinczy Péter intézi a legfontosabb gazdasági ügyeket, vagy legalább az ő tanácsa szerint intézteti a fejedelmi ház. Ő hozzá küldi az administrator titkárját bepanaszolni a Rákóczyak tisztjeit és szolgálait, a kik Szeghy Lajos és Péter marháit és lovait elhajtották s Kazinczy Péternek kell közbejárni a jogtalanság orvoslására.² A bujdosók harczi Makoviczába szorítják s innen panaszkodik úrnőjének, hogy a békéről semmit sem akarnak tudni Bécsben, s a fölvidéki vármegyék sem küldik követeiket. Ezért kell romlanunk «más nemzetek csufságára országostul».³ A pestis sem akar szünni, de mégis a várbelieket megkiméli.

Azonban 1680 tavaszán úgy reméli, hogy végre a magyarok is komolyabban gondolkoznak a békéről. Sáros vármegyéből már Szirmay István és Sztankai Lajos megindulnak először az érsekhez, azután pedig a királyhoz a béke felől tanácskozni. Leghamarabb Thökölyt keresik fel. Kazinczy Péter nem sok jót vár, mert csak a nagyok akarják önző érdekeiket kielégíteni. Még nem meri Bártfát elhagyni, mert «az némettel való dolog terhes». Szeretné magát Zrinyi Ilona kegyelméből biztos helyre vonni, míg a béke létre jöhet, a melynek előkészítését a király Szelepcsényire bízza.⁴

Néhány nap mulva Homonnán találjuk, a hol Zemplén vármegye gyűlést tart. Megütözéssel hallják a rendek Caprara tábornok parancsait, a melyek az eperjesi és kassai zsoldosok-

¹ *Tört. Társ.* 1893. évf. 531. l.

² Kazinczy Béla id. m. 55. l.

³ 1676 jan. 22-dikén kelt levele Kazinczy F. másolatában, u. o.

¹ U. o.

² 1679 jan. 6-dikán Bártfáról írt levele. Orsz. Lev. u. o.

³ 1679 jul. 26-diki levele, u. o.

⁴ 1680 ápr. 4. és 20-diki levelei, u. o.

nak majd háromszáz köböl abrakot s megfelelő szénát rendelnek, Sárospatakra meg hatezer köböl árpát vagy zabot, de ezt már pénzért. E mellett sok tűzifát rendel a végházakba; az elsülyedt tokaji malom és híd felépítése iránt is rendelkezik a tábornok. Kazinczy Péter 100 tallért küld a tábornoknak, hogy «az új terhekkel ne újítsa az elfogyatkozott szegénység terhét». A Hegyalja lakossága nem is engedhet Caprara parancsainak, annyira megromlott az utóbbi időben, s ezért a vármegye, ha a fegyverszünet kedvezne, bizottságot küldene azon vidék megvizsgálására.¹

Kazinczy Péter nemcsak maga iparkodik hűséges szolgálataival a fejedelmi ház ügyei mellett sáfárkodni, hanem azokat is, a kik Báthory Zsófia és Zrinyi Ilona kegyelmével dicelkedhetnek, igyekszik megnyerni. Bízik Kis Imrében és jezsuita társaiban, a kik «keserves állapotában s kárában ő nagyságoknál dolgait nevelik s meg nem alázzák».² «Óvjon Isten — írja Zrinyi Ilonának — hogy Nagyságodhoz való alázatos kötelességemtől idegen legyek». Úgy iparkodik a jószágokat kormányozni, hogy mind úrnője, mind árvái hasznát lássák, s «mások is fundálassanak rajta». A mint értesül, hogy Radványi minden birtokát elidegeníti Szirmay Istvánnak: legott Sárospatakra utazik, hogy a fejedelmi házat a fenyegető kártól megvédje. Szirmay azzal mentegeti magát, hogy Zrinyi Ilona ígéretéhez képest minden javait békével birhatja s e miatt személyesen akarja Zrinyi Ilonát fölkeresni. Kazinczy Péter tanácsa szerint Zrinyi Ilonának azt kell válaszolnia, hogy mivel Radványi jószágai őt és árváit illetik, Szirmaynak nem lett volna joga ezen birtokok megvételével a Rákóczyak igényeit megsérteni, mert a törvény már oda is ítélte, s a fejedelmi ház ügyésze át is vette. Tudja ugyan Kazinczy Péter, hogy Szirmay nem kiméli a szót s Radványi térítvényét akarja megkaparítani; de — úgy mond — nem jó fegyvert adni az ellenség kezébe. Keveset jelent, hogy Kis Imre meg van győződve a fejedelmi család jogainak alapjáról, mert «itt a káptalanbeli papok hatalmasok».³

¹ 1680 ápr. 27-diki levele, u. o.

² Ismeretlenhez írt levele 1680 máj. 11-dikéről, u. o.

³ Zrinyi Ilonához 1681 márcz. 8-dikáról írt levele, u. o.

Önmagáról keveset ír leveleiben. Csak 1680-ban tesz említést egészsége változásáról. Szeptemberben azért nem látogathatja meg úrnőjét, mert lábai «még most is oly erőtlenségben vannak, hogy alig hordozzák». Még a templomba sem mehet, lóra sem ülhet. Hanem azért így is ajánlkozik, hogy a következő évi sárosvármegyei tisztújító gyűlésen készségesen teljesíti úrnője parancsát a főispáni jogok gyakorlására nézve, mert ő semmi fáradságot sem ismer, ha a Rákóczyak érdekei forognak szóban.

Kazinczy Péternek a Rákóczyakhoz való ragaszkodását nemcsak a megfelelő anyagi jövedelem magyarázza; része van benne a mély hálának s szinte kegyeletnek is. Átlátta, hogy nemcsak a szigorú idők zúditottak veszélyt rá, hanem vérmérsékletének hevessége is, a mely az alapos meggondolás fékét könnyen szétörte, s a késő megbánás már jóvá nem tehetette hibáit. Hogy vallást kellett cserélnie élete válságául, ez — úgy látszik — kevés töprengést okozott neki. Oly kényszerűségnek fogta fel, a mely nemcsak életét biztosította, hanem családjának s a közügyeknek is hasznára vált; s ha élete feláldozásával kikerülte volna is: semmi jó sem háramlott volna belőle hazájára. A körülményekkel megalkuvást kereső alkalmazkodása kivívja magát a veszélyből, s embertársainak becsülése meg nem lankad iránta. Jellemének simulékony-ságával nemcsak önérdkeit óvja, hanem a vármegyének s a Rákóczy-háznak az érdekeit is, a melyek a nemzetével közösek. Jellemének e vonásai örökségül szállnak utódaira, a kik nem egy tekintetben az ő nyomdokaiba iparkodnak lépni. De vagyonszerző tehetsége csak mintegy két emberöltőn nyilatkozik családjában. Kazinczy Péternek oly vagyont sikerül gyűjtenie, a melylyel kiváló állást biztosít családjának: leginkább Abauj-, Sáros- és Zemplén vármegyékben terjedelmes szántóföldeket, réteket, erdőket, nemesi kúriákat s bőtermő szőlőket. Ezeket András fiának s két leányának hagyja; ezek közül Erzsébet Lyubotini Dessewffy Ádám felesége, a másik leány, Anna, még hajadon. De ha ezeknek magva szakadna, úgy intézkedik, hogy oldalági rokonai örököljenek, csak meg ne feledkezzenek a templomokról és kórházokról. Végrendeletében bölcs Salamon intését köti gyermekei szívére: az Istent féljék, az

embereket becsüljék s maguk közt szép egyeséget tartsanak; óvakodjanak az egymás elleni patvarkodástól; inkább szenvedjenek kárt, de a testvéri viszályt még csírájában igyekezzenek elfojtani.¹

Tudtunkkal ő az első Kazinczy, a ki tollát ügyesen forgatja, szapora levéllíró s nem kis mértékben közlékeny. Ő az első, a ki a mindennapi élet forgatagában a lélek nemesebb vágyait is megérzi s a közbecsülés osztályosában valami magasbra törekvést is keres az anyagi érdekek mellett. Legalább ezt a felfogást fejezi ki fiának 1678 febr. 6-dikán írt epigramm-

¹ Kazinczy B. id. műve 61. l.

jában, válaszul a hozzá intézett verses köszöntőre, óhajtván, hogy fia ezt tegye életének vezérgondolatává:¹

Qui petit indigne conscendere culmen honoris,
Turpius a doctis sternitur ille solo.
Gaza viros etenim vestis nec tollit in Altum: ast
Ars studiumque solers præmia sacra ferent.

VÁCZY JÁNOS.

¹ Kazinczy F. másolata, u. o. — Az epigramm Kempf József fordításában így hangzik:

Méltatlan' ki a hír meredek magasára törekszik:
Gúnykaczajok közepett gyakran a mélybe zuhan.
Szép ruha, fényes arany férfit nem visz föl egekbe:
Művészet s haladás nyujt neki szent koszorút.

A KISBOTTYÁNI ÉS GERESGALI BATTYÁNYI CSALÁD.

(Első közlemény.)

A Kisbottyáni és Geresgali Battyányi család bölcsője Somogyban ringott annak a lankás hegynék lábánál, mely Balaton-Szentgyörgy és Vörs faluk felett emelkedik. A katonai térképen feltüntetett Bottyánpuszta földjén feküdt hajdan Kisbottyán falu, míg fölötte a hegynék magasabb részén volt Nagybottyán. Kisbottyánt fekvésénél fogva régen Alsóbottyánnak, Nagybottyánt pedig Felsőbottyánnak is nevezték. Már a XIII. században mindkét falu a Battyányi, vagy a mint XV. századbeli levelek nevezik, a Kisbottyányi családe, Nagybottyán korán lekerült kezükről és később azt csak váltakozva birták, de Kisbottyánt mindvégig megtartották és innét vették családi első előnevüket is.

1280-ban János fia Benedek és (Botyáni) Chypan fia Marczel Belese nevű birtokukat elcserélik az Aba-nembeli Finta nádornak Velicha-Palagia (Nagy-Palágy) nevű ungvármegyei birtokáért.¹

1293-ban Hahót-nembeli Chák fia Buzád mester egyrésztől, — másrésztől pedig Botyáni Andornok fia Miklós és Botyáni Chépán fia Marczel, a somogyvári konvent előtt meg-

jelentek és Buzád előadta, hogy Miklós testvéreinek (frater) Gergelynek megöléseért reá kirovott pénzbírság helyett a Sár vize (Kisbalaton) mellett keletre Vrs (Vörs) nevű földjéből 190 holdat Miklósnak és Marczelnek örök joggal átenged.¹

1298-ból egy határjáró levél Botyáni Marczelt a Balaton melletti Besenyő (ma Balaton-Szentgyörgy) földjén hatalmaskodott Pál fia Fánch mester rokonának (cognatus) mondja.²

1299-ben Him Andornok fiai (filii Andronici Heym) Miklós, Dénes, László és András comekek a maguk és Sándor testvérük (frater), valamint Rama fia Domonkos nevében egyrésztől, másrésztől Botyáni Chépán fiai: Marczel, Stefk, Lesták és Péter, valamint Botyáni Olbricht (Albert), a somogyvári konvent előtt előadták, hogy a kölcsönösen okozott és szenvedett károsodásokat és hatalmaskodásokat megunván, Bottyán nevű jószáguk iránt fogott bírák ítétele alá bocsátkoznak.³

1347-ben Bathyáni Miklós fiai János és Lőrincz, továbbá Bathyáni Marczel fia Miklós és Bathyáni Péter fia János, kéri a királyt, hogy

¹ Hazai okmt. V. 75.

² Hazai okmt. VII. 268.

³ Wenzel. X. 359.

¹ Wenzel. IX. 269.

az ő Bathyán birtokuk határait újból járassa meg, a mint az meg is történt.¹

1349-ben Botyáni Miklós fiai Lőrincz és János, továbbá Botyáni Marczel fiai János és Miklós, Somogy vármegye közgyűlésétől bizonyág-levélet kérnek és kapnak arról, hogy Botyán falu az ő ősrül maradt jószáguk és hogy ők teljes joggal birják.² E levélben csak tévedés lehet az, hogy Jánost is Marczel fiának mondja, holott az előbb említett 1347-diki határjáró levélből tudjuk, hogy János a Péter fia volt.

Az 1347-diki határjáró levél után közzétevéjének, Nagy Imrének, egy észrevétele olvasható, mely szerint 1410-ben Battyányi Péter fiának, Jánosnak leánya volt Borbála, özv. Gombai Antalné és a másik Battyányi János fiának, szintén Jánosnak leánya pedig Katalin. A két asszonnyal Keresztúri Miklós fia Jakab perelt a két Botyánnak birtoka eránt, s e perben mutatták be Borbála és Katalin 1410-ben az 1347-diki eredeti határjáró levelet, mely a gr. Festetics család keszthelyi levéltárában ma is megvan.

Wagner és utána Nagy Iván meg azt mondja, hogy a fejevármegyei (utóbb németújvári) Batthyányi család őseinek, Kővágóörsi Miklósnak hitvese Battyányi Miklós mester János fiának Jánosnak leánya Katalin volt.³

E két adat összevág és e szerint a németújvári Batthyányi család anyai ágon a kisbottyányi Battyányi családból származnék, ha ugyan igaz az, hogy az Örsi Mátyás ágából való Kővágóörsi Miklósnak volt volna fia Kővágóörsi kis György esztergomi várnagy. E származtatásnak azonban Karácsonyi J. újabb kutatásai ráczáfolnak, mindamelllett azt, hogy kisbottyányi Battyányi Katalin az Örsi Mátyás ágából való Kővágóörsi Miklósnak volt hitvese, nem érintik.

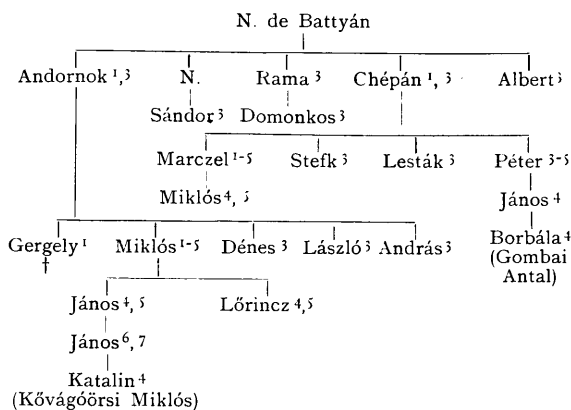
Kővágóörsi Miklósénak atyját Battyányi János fiát Jánost, mint somogyvármegyei «nobilis comprovincialist» 1385-ben és 1386-ban oklevelek is említik, de 1410-ben bizonyára már sem ő, de Kővágóörsi Miklós sem elt, mert akkor az asszonyok, Battyányi Borbála és Katalin — mint imént láttuk — már maguk pereltek Keresztúri Miklós fia Jakab ellen.

¹ Zalai okmt. I. 462.

² Fejér IX. 7., 95.

³ 1280. Wenzel IX. 269.

A Kisbottyányi Battyányi család e'ső időkbeli származás-táblája ez:

A származék-rend a XIV. század végén megszakad, s a folytonos lánczolatból egy, esetleg két szem hiányzik.

A XV. század legelején dúlt politikai zavarok és felfordulás a Dunántúl vertek legmagasabb hullámokat, számos dunántúli család (Laczkfiak) katastrofális megsemmisülésével fizette meg az elfojtott pártoskodást. Történet-e ez időben valami a kisbottyányi Battyányi családdal is, nem tudni, ellenben hogyan-hogyssem 1438-ban már a bottyányi jószágnak felét idegenek, a Marczali család kezén találjuk.⁸ Pedig akkorbéli irások emlékeznek egy Battyányi (dictus Olaz) Istvánról és egy Battyányi (dictus Bakony) Jánosról, de ezek et kellő adatok hiányában a család leszármazás rendjébe illeszteni nem tudom, jóllehet afféle törvénytelen impetitorok, kik csak az elfoglalt jószág után vették volna fel a Battyányi nevet, ezek sem lehettek. Ellenkezőleg, az udvar és kormány előtt is szavahihető tekintélyes embereknek kellett lenniök, ha Battyányi (dictus Olaz) Istvánt 1404-ben királyi embernek szemelték ki oly nevezetes birtokbaiktatáshoz, mint a midőn gordovai Fánsci László bánt és fiai a somogyvármegyei Kéthely, Magere (Megyer?) Ujlak (Balaton-Ujlak), Boja, Szentgyörgy (Balaton-Szentgyörgy), Nád-szeg (Balatonszeg) és Tard nevű birtokokba

¹ 1293. Hazai okmt. V. 75. — ² 1298. Hazai okmt. VII. 268. — ³ 1299. Wenzel X. 359. — ⁴ 1347. 1410. Zalai okmt. I. 462. — ⁵ 1349. Fejér. IX. 7. 95. — ⁶ 1385. Fejér. X. 8. 193. — ⁷ 1386. Fejér. X. 3. 41. — ⁸ Országos lt. Dipl. oszt. 13,169.

és birtokrészekbe a somogyvári konvent bizonyosága mellett bevezette.¹ Battyányi (dictus Bakony) Jánosnak pedig egyszerű szóbeli kérésére Garai Miklós nádor 1412-ben a bottyáni birtok határait újból megjáratta és erről az új határjáró levelet néki készséggel ki is adta.²

Éppen azért, mert e határjárásból ítélve, Battyán vagy annak fele az ő kezében volt, igen valószínű, hogy Battyányi (dictus Bakony) János volt atyja ama Péternek, kinek fia Battyányi Benedek 1468-ban Mátyás királytól új adományként kapta Somogyban Bottyán, Geresgal, Újfalú, Barcs-Füles, Bankháza (?), Egyházás-Füles (ma Fülespuszta, a Rinyapatak mellett, Tamási, Czegléd, Szentgyörgy (Tót-Szentgyörgy), Lad, Zolna nevű falukat, pusztákat és Szentmihály részeit.³ E falukat, pusztákat jobbára Szigetvár körül részben ma is megtaláljuk.

Péterről nem tudunk egyebet, minthogy az új adományt nyert Benedek atyja volt, Benedekről is csak annyit, hogy négy fia maradt: László, Ferencz, István és Miklós⁴ és egy leánya Borbála, ki alighanem Füles László fiának, Füles Jánosnak volt hitvese.⁵

Battyányi Lászlót 1494-ben már geresgali Battyányinak írják, a midőn mint kir. ember Zsigmond pécsi püspököt és általa Ernusth János és Egervári László kir. kincstartó-mestereket a somogyvármegyei Patha, Poklosi, Molvány, Basal stb. nevű birtokokba a fejevári káptalan emberének bizonyosága mellett beiktatta.⁶

Csáktornyai Ernusth azonban nem valami nagy hálával volt iránta, mert 1496-ban több emberével a Battyányiak Tamási és Czegléd birtokaira tört, mire Battyányi I. László vizsgálatozt kért, s a hatalmaskodókat törvénybe hivatta.⁷

A Balaton mellett ez időben már csak Kisbottyán van a Battyányiak kezén, Felső- vagy Nagybottyánt Korothnay János ítélőmester már

¹ Fejér X. 4., 330.

² Hazai okmt. VIII. 83.

³ Csánki: Magy. orsz. tört. földrajza: Somogy, Geresgali Battyányi alatt.

⁴ Sárvári hercegi lt. fasc. No. 24.

⁵ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. XVII. századbeli évszám nélküliek közt.

⁶ Országos lt. Dipl. oszt. 20, 159.

⁷ Sárvári lt. fasc. No. 21.

korábban magának szerezte meg. Fiai azonban Korothnay István és Gergely 1501-ben Felsőbottyánt Bakács érseknek és társainak: Erdődi Bálintnak, enyingi Török Imrének és Buthkai Péternek akarták eladni, de Battyányi I. László a maga, valamint testvérei: Ferencz, István és Miklós (fratrum carnalium) képében ellentmondott, mert «azon Jozsagh inkább az protestanst, mint szomszedöt illeti (a jogczim tehát már csak ez?), sem mint masokat.»^{1 2}

Nem is lett az eladásból semmi, hanem 1505 márczius 10-én Felsőbottyánt a Korothnayak Battyányi Benedeknek és fainak: Jánosnak és Györgynek adták 500 magyar forintért zálogba.³ Ez a Benedek nem Kisbottyáni, hanem a fejevármegyei Batthyányiakból való budai várnagy lehetett, mert ennek fiai voltak János, György és Orbán.⁴

E közben Kisbottyánba is idegenek fészkelődnek, 1505-ben «Perneszi Imre Also Bottyanban kerte föl Sokloj Imre portiojat, melynek Battyanyi Laszlo contradicalt Statutiokor, kiert evocaltatot azon Battyani Laszlo.»²

1509-ben «Battyani Laszlo fol veven terhet Istvannak es Miklosnak ver atyafainak (tehát testvére Ferencz már nincs az élők közt) item Borbalanak huganak, hasonlokeppen Janosnak fianak és Sofianak és Margitnak leanyanak, Item Fülessi István Ilona nevű huganak» Fülesben, Tamásiban, Zádorban, Ladon, Zolnában, Bachanik-Szentmihályon jobbágytelkeket cserél Kálmán Jánossal és hitvesével, Kata asszonnyal, s azokat Sz. Egyed napja után való vásárnapon a somogyvári konventben egymásnak föl is vallották.⁵ A cserelével Battyányi Lászlónak másik két fiát Ferenczet és Benedeket még nem említi. — 1510-ben Geresgalban «Dombaj

¹ Sárvári hercegi lt. fasc. 1. No. 24.

² Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. XVII. századbeli évszám nélküliek közt.

³ Vég helyi D: Századok 1870. évf. 15.

⁴ Károly I.: Fehérvárm. tört. III. 188.

⁵ A birtokcsere-levél maga nem maradt fenn, de a Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. XVII. századbeli évszám nélküliek közt található, s a XVI. században lefolyt néhány birtokjogi eseményt megörökített pro memoria följegyzés az 1509-ediki birtokcseréről meglehetősen részletesen emlékezik, csak az kár, hogy a csere történének évét 1509 helyett kimutathatólag hibásan 1915-re teszi.

Imre ket Jobadgy helyeket akart el adny Gal Istvannak, mely el adasnak Tot György ugy mint Battyani Laszlo szolgaja ura kepenen contradical.»^{1 2}

Battyányi I. László 1526-ban már nem élt, mert ekkor többé nem ő, hanem fia II. Ferencz perel. I. Lászlónak hitvese volt ipolthfalvai Ipolthfi Tamás leánya Erzsébet, gyermekei pedig, mint az 1509-diki birtokcsere-levélből tudjuk, I. János, Zsófia és Margit. De fiai voltak még II. Ferencz (filius quondam Ladislai, fily olim Benedicti de Kisbottyán... post mortem et decessum Nobilis quondam Nicolai, fily prædicti olim Benedicti Kisbottyani (igy) fratris condivisionalis...)³ és II. Benedek (filius condam Ladislai Battiani de Geresgal ex Domina Elisabetha filia olim Thomæ Ipolthfi progenitus)⁴ — I. Jánosról, valamint nagybátyjáról Miklósról egyebet nem tudunk, — nagyon lehet, hogy ezek mindketten a mohácsi gyászmezőn véreztek el, mert Miklós 1528-ban már nem élt.³

Battyányi I. László leányát Zsófiát Gyulai János vette nőül, kitől gyermekei Gyulai Farkas 1553-ban zágrábi püspök (Lehóczky szerint) és Gyulai Hedvig kisasszonyfalvai Istvánffy Pál hitvese és Istvánffy Miklós propalatinus történetiró édes anyja.⁵ Hogy miként származnak le ezektől tovább a Lipcseyek, báró Malakóczyak, nagyatádi Czinderyek a Turul 1910. évfolyam 127-dik oldalán már közölve van.

I. Lászlónak másik leánya Margit — vele kissé többet kell foglalkoznom. A fejevámegyei (utóbb németujvári) Batthyányi családból való és 1520-ban elhalt Batthyányi I. Boldizsár boszniai bán hitvesének, avagy, mert többször nősült, hitveseinek kiléte körül még nagy zavarban vagyunk. Lehóczky A. szerint háromszor nősült, első hitvese gerebeni Hermánfi László leánya Katalin, a második nagylucei Dóczy Ilona, és a harmadik Battyányi László leánya Margit.⁶ — Nagy Iván is így

adja elő. Wagner K. ellenben csak két feleségeről tud, és pedig elsőnek Batthyányi Margitot, másodiknak Dóczy Balázs leányát, Ilonát mondja.¹ Sklenár Gy. végül csak egy feleségét, Battyányi Margitot említi, akitől gyermekei is születtek.²

Mindezekből azt látjuk, hogy Batthyányi Boldizsár bán egyik felesége csakugyan Battyányi Margit volt. De hová való, mely Battyányi Margit? — Mert a fejevámegyei Batthyányiak közt, hova maga a bán is tartozott, két Margitról is tudunk; az egyik csakugyan Batthyányi László leánya Margit, de ez Boldizsár bánnak unoka-nagynénje és különben is elsőben Fánccsy Péternek, utóbb Alapi, másképp Batthyányi Andrásnak volt felesége. A másik Margit pedig Fánccsi Péterné fivérének Batthyányi Jánosnak leánya, tehát Boldizsár bánnak ugyan egykorú másodunoka-testvéreje, de erről meg úgy tudjuk, hogy gerebeni Hermánfi Jánoshoz ment nőül.³ — Máskülönbben szűkebb keretre szorítja a fölvetett kérdést az is, hogy nem *János* leánya, hanem *László* leánya Margitról van szó, a mint Lehóczky határozottan megmondja, hogy Battyányi *László* leánya Margit volt Boldizsár bán felesége.

E két Margiton kívül más Battyányi Margitot irások azon korból tudtommal nem említenek, csakis geresgali Battyányi I. László hasonló nevű leányát és így igen valószínű, hogy Boldizsár bánnak egyik felesége geresgali Battyányi Margit volt, ki e szerint egyszersmind egyik ősanja volna a németujvári Batthyányi családnak. Egybekelésük 1496 körül eshetett, mert első fiuk Ferencz tárnokmester és bán, a ki 1524-ben kapta adományban Németujvárt, Sklenár szerint 1497 október 28-án született.

Geresgali Battyányi I. László elhunytával a családi osztatlan birtokok kezelését mint senior öcscse, István vette kezébe, de mindjárt azon kezdte, hogy I. László fiától, II. Ferencztől, bizonyos bevalló levelet adatott magának, s en-

¹ Nemz. Muzeum Nagyszig. Szily cs. lt. XVII. százbéli évszámnélküliek közt.

² Sárvári lt. fasc. 1. No 30.

³ Sárvári lt. fasc. 1. No 38.

⁴ U. ott. fasc. 1. No 65.

⁵ Nagyszig. Szily cs. házi lt. 1750. évszám alatt.

⁶ Lehóczky A. Stemmographia I. 39.

¹ Wagner K.: Manuscripta LXX. 99.

² Sklenár Gy.: Origo et genealogia illustris Batthyanianorum gentis. Posonii 1788.

³ A fejevámegyei Batthyányiak eme genealogiai adatait Károly I.: Fehér várm. tört. czimű munkájából jegyeztem ki, mert a család első leszármazásával ekkoráig ő foglalkozott a legbehatóbban.

nek folytán a többi birtokoktól távolabb eső Kisbottyánt osztopáni Perneszy Imrének nyomban elidegenítette. Erre «Battyáni Ferencz, Laszlo fia, azt az Fassiot, kit Palatinus Itelő Mester előtt peragalt volt minden nemeő ingo javairul, azt ismet bizonyos okokra nezve revocalta, es semisnek tette 1526-ik esztendőben Sz. Illes nap utan valo vasarnapon Simighi Conventben»,¹ és mikor a somogyvári konvent 1526-ban Perneszyt a birtokba iktatta, Battyányi II. Ferencz annak ellentmondott.² — 1528-ban meg Báthory István nádornak kellett Battyányi II. Ferencz kérelmére vératyafiát Kisbottyáni Benedek fiát Istvánt törvénybe hivnia, mert «Kis Bottyan Miklos halala utan azon Kis Bottyanban, Geresgalban, Czegledben es Thamassiban levő Jozzagok minden proventussat el foglalta, es az Evocansnak praestalni nem akarja.»³

Istvánról csak azt tudjuk még, hogy egyetlen fia maradt, II. vagy ifjabb László,⁴ kitől a család ifjabb ága származott, — II. Ferenczről sem tudunk az elmondottaknál egyebet.

Pedig való az, hogy a családnak egy még ismeretlen leszármazású ága későbbi időkben Nyitra vármegyébe költözött és a geresgali, vagy mint a nyitrai megyeiek irták «geresgélyi» előnevet használta. A Szigetvárral tőle nyugotra határos Geresgalt ma a somogyi nép Görösgálnak mondja, s a térképen is így van jelölve, Jekelfalussy Helységnévtára pedig Görösgálnak írja.

Azt tudjuk, hogy a nyitrai vármegyei ág sem István fiától II. Lászlótól, kinek ivadékát ismerjük, sem a mag nélkül elhalt Miklóstól, I. Jánostól nem származhatott, de I. László fiától, II. Benedektől sem, a ki, mint látni fogjuk, fiu utód nélkül halt el. A nyitraiak vagy I. Ferencznek, vagy II. Ferencznek lehetnek ivadékaik.

A nyitrai megyeiek ősein kívül különben éltek még Zala vármegyében a XVI. és XVII. századokban egyéb Battyányiak is, kik nagy valószínűséggel mint I., avagy II. Ferencz le-

származói szintén a geresgali Battyányiakhoz tartoztak. Így az 1552-ben kányaföldi Kerecheny András kapitánynak Mezőlaky Ferencz zalavári apához irt levelében, majd 1559-ben Sümegről Ormándi Józsnak Csányi Ákoshoz irt levelében említett Battyányi Mihály,¹ — az 1557-ben thengöldi Borremisza János kanizsai kapitány leányának, Annának vőlegényeként említett s a kanizsai puskaporkamra fölrobbanásakor szerencsétlen véget ért Battyányi István,² — az 1558-ban pacsavölgyi Deli György végrendeletében, továbbá 1598-ban Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyvében említett Battyányi Farkas,³ — és talán az 1636-ban Franciaországban Dijon alatt táborozott Battyányi János obriszter is.⁴

Az összefüggésről és ezeknek a családnak miként való tartozóságukról a kezembe került irások fölvilágosítást nem adnak, genealogusaink meg a geresgali Battyányi családdal különállóan még nem foglalkoztak, hanem egyes tagjait a fejevármegyei Batthyányiaknak Péter fia Benedektől leszármaztatott nemesi ága közé sorolták — a mint Nagy Iván is tette — s ezzel a különválasztást és a származékrend megállapítását szerfölött megnehezítették.

Arról, hogy a geresgali Battyányiaknak 1468-ban új adományt nyert őse Péter fia Battyányi I. Benedek egy személy-e a fejevármegyei Batthyányiak nemesi ága őseinek mondott Péter fia Benedekkel, irásos adatok hiányában nem vitatkozom. Ámbár ha igaz az, hogy a fejevármegyei Batthyányi Péter fia Benedek fiai — Wagner szerint — Mihály, János, Orbán és György, — Lehóczky szerint pedig — Mihály, Farkas és Orbán voltak, úgy ez a fejevármegyei Péter fia Benedek nem lehet azonos az 1468-ban új adományt nyert Péter fia Battyányi I. Benedekkel, mert az utóbbiról oklevelekből határozottan tudjuk, hogy fiai Kisbottyáni I. László, I. Ferencz, István és Miklós voltak. De mindenesetre feltűnő az is, hogy a fejevármegyei Batthyányi család ekkoráig leg-

¹ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. XVII. századbeli évszám nélküliek közt.

² Sárvári lt. fasc. 1. No 36.

³ U. ott. fasc. 1. No 38.

⁴ U. ott. fasc. 1. No 77, és Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. 1558, 1561. évszámok alatt.

¹ Szalay A.: Négyszáz magy. levél a XVI. századból. 335.

² Takáts S.: Budapesti Hirlap 1907. márcz. 5.

³ Sárvári lt. fasc. 1. No 115 — és Zala várm. közgy. jkőnyvi kivonatai.

⁴ Budapesti Hirlap 1903 szept. 3. Különlék alatt.

részletesebb ismertetője Károly J. Batthyányi Albert második fiáról Péterről, a nemesi ág állítólagos őseről még 1454-ben is emlékezik, de hogy e Péternek Benedek nevű fia, avagy egyáltalán fiai, gyermekei is voltak volna, mit sem szól, viszont megemlékezik a Lehóczky szerinti Mihály, Farkas és Orbán testvérekről is, hogy 1541-ben — *tehát egy századdal később* — hűtlenség miatt jószágait elvesztették, de hogy e testvérek Péter, vagy általában ki fiai voltak, ismét nem mondja.

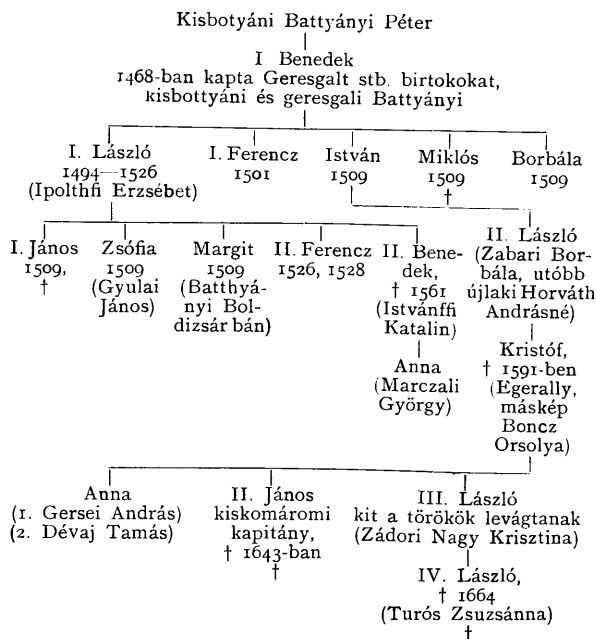
Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek kivonatai közül Fithos Márton levéltáros úr jóvoltából és engedelméből jegyeztem ki a következőket: «Generalis Congregatio Anno 1643 Mensis february...

Publicatae sunt Armales... quibus Blasius Rethkes nomine Dominæ Catharinæ Bánfi, Relictæ Francisci Batthyányi de Görösgal contradixit.» — Ezenkívül ugyanez a levéltár őriz egy nagyterjedelmű leszármazási táblát, melyel az Eszterházy főúri család a lindvai Bánffi kihalt családnak birtokaira vonatkozó örökösödési jogát igazolta. A táblán felsorolva van 1648-ban ugyanezen néhai geresgali Batthyányi Ferencznek és hitvesének lindvai Bánffi Katalinnak fia Benedek is, de ágát a tábla tovább nem folytatja.¹ Ennek a Benedeknek fiáról szintén Ferenczről — de a fehérmegyei Batthyányiak úgynevezett nemesi ágába sorolva — mondja Nagy Iván, hogy 1694-ben Nyitra vármegyébe Pereszlénybe költözött s ott ő alapította a nyitramegyei ágat; közli ez ág nemzedékrendjét is, mely szerint a nyitraiaknak — de sőt mivel a Dunántúl megmaradt ág, mint látni fogjuk, még jóval előbb kihalt, a kisbattyányi és geresgali Batthyányi egész családnak utolsó élő férfitagja volt Batthyányi Ferdinand 1844-ben Nyitra vármegye követe, 1861-ben pedig alispánja. Özvegyét, kispáncsói Bartakovics Ája urnőt 84 éves korában 1904. decz. 2-án helyezték örök nyugalomra a nyitramegyei Levnán levő családi sírboltba.² Batthyányi Ferdinandnak fia nem, csak három leánya maradt.

¹ Sklenár és utána Nagy Iván tehát téved, midőn lindvai Bánffi Katalint a több mint egy századdal előbb élt németújvári Batthyányi Ferencz tárnokmester és bán első feleségének mondja.

² Vasárnapi Ujság 1904. decz. 4.

Közbevetőleg ideiktatom a geresgali Batthyányi család dunántúli ágának nemzedékrendjét:

I. Ferdinand király 1528 szept. 25-én Báthory György somogyi főispánt és lindvai Bánffy Antalt utasítja, hogy a czentriczfalvai Czentricz családbelieket Zala vármegyében összes törvényes javaikban jogtalan háborgatók és különösen Batthyányi Benedek ellenében mindenképp támogassák és oltalomba vegyék.¹ A Czentricz és a geresgali Batthyányi családokat utóbb házasságikötélék is egymáshoz fűzte, különben egyvidékbeliek is voltak s ezekből gondolom, hogy ha nem Batthyányi I. Ferencznek valamely Benedek nevű ismeretlen fia volt az erőszakoskodó, úgy az oltalomlevélben I. László fiáról, II. Benedekről van szó.

De II. Benedek heveskedő erőszakosságára vall az a másik eset is, mikor Imreffy Jánossal valami felett összekülönbözvén, Somogyban ennek zákányi kastélyára többedmagával hatalmasul reátört, Imreffyt elfogta és magával hurcolta. Az előkelő családon ejtett hallatlan vakmerő sérelem persze főbenjáró perre vezetett s Batthyányit fejvesztésre el is ítélték. Szerencséjére azonban a nádor, Nádasdy Tamás, kihez az ítélet fölkerült, maga is igen kellemetlenné váló bajban volt, mert még országbíró korában,

¹ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

1544-ben, Istvánffy Istvánt boszúból a Dunába fojtatta.¹ Istvánffynak fölingerelt befolyásos rokonságát akként hallgattatta el, hogy 1559. nov. 29-én Pozsonyban kelt levelében az Istvánffyakhhoz házassága folytán közel álló Battyányi fejének «befolyásos urak közbenjárására és azon kegyes jóindulattól vezetettve, melylyel a töredelmes vétkeseknek megbocsátani s az elbukottakat fölemelni szoktuk» megkegyelmezett, de kikötötte, hogy Imreffyvel más úton megegyezést keressen,² a mint 1560-ban Battyányi meg is békéltette Imreffyt, s a kárpótlás felett vele megegyezett.³

Fáradhatatlan tevékenységgel, szívós kitarással küzdött II. Benedek a Báthoryak és Nagymihályiak ellen folytatott perében, melynek előzményei röviden a következők: Anyjának egy fivérért, Ipolthfy Imrét, mint reményteljes ifjút, Somogyból a Báthoryak magukkal a Felvidékre vitték, hol Báthory András özvegye, Rozgonyi Katalin, a zemplénavarmegyei Chithwa elhanyagolt vár rendbehozatalát biztára és várnagyává tette. Ipolthfy úgy a vár megerősítésével, mint (meg nem nevezett) ellenség elől sikeres megvédésével és becsületes takarékoságával kitűnő szolgálatokat tett s urnőjének háláját kiérdemelte annyira, hogy ez Abauj vármegyében Vajkocs, Királynépe birtokokat 1534-ben Ipolthfyra iratta,⁴ 1536-ban ugyanott neki adományozza Gyülvész pusztát, akként azonban, hogy Ipolthfy magtalan halála esetében az a Báthoryakra visszaszálljon,⁵ 1538-ban a Báthoryak Haraszthi nevű jószágukat is Ipolthfynak és örököseinek adományozzák⁶ s ugyanez évben Ipolthfyt Sáros vármegyében Jakabvágása nevű birtokrészbe iktatták⁷ Nemesokára elhal Rozgonyi Katalin, mire fia, Báthory György, be sem várva Ipolthfy elhunytát, még életében visszakövetelte tőle az adományozott birtokokat, Ipolthfy pedig 1546-ban ellene tiltakozott.⁸

¹ Holub I.: Turul 1909. évf.

² Sárvári lt. fasc. 1. No 70.

³ U. ott. fasc. 1. No 73.

⁴ Sárvári lt. fasc. 1. No 43.

⁵ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. 1555. évszám alatt.

⁶ U. ott. 1538. évszám alatt.

⁷ Sárvári lt. fasc. 1. No 49.

⁸ U. ott. fasc. 1. No 57.

Ipolthfy Imre özv. Mathusnay Istvánét vette nőül a Nagymihályiak családjából, kinek csak első férje után maradtak gyermekei, mert Ipolthfy 1555 előtt egyenes örökös nélkül halt el. Neheztelt-e Báthory Györgynek elhamarkodott föllépése miatt s ebből folyólag nem-e tett végrendeletet? nem tudni, de ilyen végrendekezés nélkül Battyányi II. Benedek, mint nem egyenes leszármazója, aligra jelentkezhett volna, mint a hogy örökös gyanánt föllépett és elhunyt nagybátyjának hagyatékát követelte. Kivüle idegenek is beavatkoztak, Mágótsy Gáspár Gyülvész birtokába egyszerűen beleült, a Nagymihályiak pedig a Mathusnay árvák javára Jakabvágását követelték, holott ez utóbbira 1557-ben adomány utján a péchujfalusi Péchyek tették kezüket.¹

Ennyi s ily hatalmas ellenféllel szemben Battyányi oltalomért a királyhoz folyamodott. Nagymihályi Istvánt, a Mathusnay árvák gyámját, mindjárt törvénybe is hívták,² 1558 aug. 22-én Bécsben kelt levelével pedig I. Ferdinand király gersei Pethő János kassai főkapitányt utasítja, hogy Battyányit minden igaz keresetében támogassa³ és 1560. jan. 10-én kelt mandatumával Mágótsyt Gyülvészből kiharancsolja, s hogy a pusztát Battyányinak adja vissza.⁴

A nagy per vége — Battyányi már meg sem érte — mégis csak az lett, hogy a király 1561 szept. 12-én utasította Pesthy Ferenczet, a felvidéki jövedékek administratorát, miképp Battyányi halálával a fiskus által lefoglalt birtokokat a jogos tulajdonosnak, Báthory András comesnek szolgáltatassa ki.⁵ Nagymihályi Istvánal pedig Battyányi 1560-ban még életében kiegyezett,⁶ Jakabvágásáról lemondott és a nagy perlekedésből Kassán csak egy kőház maradt birtokában, melyről a Battyányi irások még később is emlékeznek.

Battyányi II. Benedek hitvese volt Ipolthfy Katalin asszony leánya, Katalin.⁷ A kisasszony-

¹ Magy. nemzets. zsebkönyv. Nemes cs. I. 492.

² Sárvári lt. fasc. 1. No 66 és 71.

³ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

⁴ Nagyszig. Szily cs. házi lt.

⁵ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

⁶ Sárvári lt. fasc. 1. No 75.

⁷ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. 1564. évszám alatt.

falvai Istvánffy család történetéből pedig azt olvassuk, hogy az 1509-ben udvarmester Istvánffy István leányának, Istvánffy Katalinnak Battyányi Benedek volt férje.¹ E két egybevágó adatot csak úgy egyeztetethetem, hogy geresgali Battyányi II. Benedek hitvese nem lehet más, mint Istvánffy Katalin, miből következik az is, hogy Istvánffy István kétszer nősült, s első neje Dombay Margit elhunytá után ipolthfalvai Ipolthfy Katalint vette nőül. Hogy Ipolthfy Katalin és Battyányi II. Benedek édes anyja, Ipolthfy Erzsébet, minő rokonságban voltak egymáshoz, nem tudom, nem merem ugyanis hinni, hogy édes testvérek, mert akkor Battyányi II. Benedek és Istvánffy Katalin unokatestvérek volnának, ilyenek közt pedig házasság akkori időben vajmi ritka dolog lehetett.

Battyányi II. Benedek 1561-ben halt el, csak egy leánya maradt, Battyányi Anna Marczali Györgyné, de 1564-ben már Anna is néhai, a midőn Marczali György elismeri, hogy hajadon leánya, Marczali Katalin, az anyja után reá esett részét a Battyányiaktól kikapta.²

II. Benedeket, fia nem lévén, végső éveiben méltán nyugtalaníthatta az a tudat, hogy családjának fentmaradása csak egyetlen még kiskoru fiúnak, unokatestvére fiának boldogulásán függött. Mint említettem, Battyányi Istvánnak csak egy fia volt, II. (ifjabb) László. Ez a Gyolchy, szabari Peöspek (Püspök) családjából leszármazott Zabary Borbálát vette nőül, de ebből a házasságból is megint csak egyetlen fiú, Kristóf, született. II. László korán elhalt és özvegyét 1558-ban már mint ujlaki Horváth Andrásné említik. II. Benedek ez évben Mindszentnap előtti vasárnapon a zalavári konvent előtt Zabary Borbálával hitbére, valamint a kiskoru Kristóf fiú neveltetése iránt megegyezett.³ Nagyon szép és megható ez egyezséglevél, benne II. Benedek széles látóköre, kiváló műveltsége és családjának fentmaradásáért aggodó egyenes, tiszta lelke hiven tükröződik. A fiút anyjától magához veszi, ő fogja nevelni,

¹ Holub I.; Turul 1909. évf.

² Sárvári lt. fasc. 1. No 85. — és Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

³ Sárvári lt. fasc. 1. No 77.

de ha 10 éven belül, míg nagykorúságát eléri (tehát Kristóf 14 éves volt és így 1544 körül születhetett), ő eltalálna halni, a fiút senki másra nem bizza, hanem anyjának gyámsága alá visszaadja. Az egyezséglevél 1562-ben — bár II. Benedek már nem érthette meg — királyi megerősítést is nyert.¹

De II. Benedek a fiúról másként is gondoskodott. Folkérte a királytól és I. Ferdinand 1560 június 1-én Bécsben kelt levelével Somogyban az Ipolthfy családnak összes volt birtokait: Ipolthfalva (ma Lipótfapuszta) Kerek-Szenttamás, Csókakő, Szernyefalva, Sibfalva (ma Zsippó), Kelemenfalva, Endrölaka, Szilvás-Szentmárton, Pacza, Szentimre, Várallya, Pósteleke, Szentivány, Simonfalva falukat és pusztákat új adományban kisbottyáni Battyányi Benedeknek és unokaöccsének, Kristófnak, adományozta.² A beiktatásnak azonban ellentmondottak, s ennek folytán a király még azon évben a felsorolt birtokokat Ipolthfi János özvegyének, nagybajomi Kálmán Margit asszonynak és leányainak, Ipolthfy Orsolyának, Annának és Borbálának visszaadományozta, s azokba utóbbiakat a zalavári konvent 1561-ben be is iktatta.³ Időkor szerint Ipolthfy János fia lehetett annak az Ipolthfy Gergelynek, ki 1518-ban Bakács érsek részéről Korothna várát zálogból történt kiváltása után a Korothnayaknak visszaadta,⁴ de köztük és Ipolthfy Erzsébet Battyányi I. Lászlóné közt a rokoni kapcsolatot nem ismerem.

Mindamellet e birtokokért változó szerencsével folyt tovább a pereskedés. 1565-ben ismét Kristóf kezén vannak, midőn azokat Orosztonyi Péternek zálogba vetette,⁴ 1566-ban megint Ipolthfy Lázár bírja őket, mert ez évben Oláh Miklós érsek és helytartó Battyányi Kristófnak perujtó mandatumot adott.⁵ A per ezúttal végleg Kristóf javára dőlt, mert azon túl e birtokok mindvégig a Battyányi család kezén maradtak.

SZILY JENŐ.

¹ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

² Károly I.: Fehér várm. tört. IV. 226.

³ Vég helyi D.: Századok 1870. évf. 15.

⁴ Sárvári lt. fasc. 1. No 93.

⁵ Nagyszig. Szily cs. házi lt.

A SZENTGYÖRGYI-BAZINI GRÓFOK TÖRTÉNETÉHEZ.

I. Wissgrill és a család genealogiája.

A Hontpázmán nb. Szentgyörgyi és Bazini grófok oly tekintélyes és hatalmas főuri családhoz tartoztak, mely nemcsak Magyarországra, hanem Ausztria történelmében is nem egyszer igen behatóan szerepelt és melynek kritikái, a középkori történelmi kutatás salakjaitól mentes tiszta okirati anyagon alapuló teljes története mai napig sem található. Pedig már a németalföldi Gelre (1334—1372) nevű czimernök is ismerte e családot.

Wissgrill Ferencz Károly, osztrák cs. k. előadó bányatanácsos «Schauplatz des landsässigen niederösterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande» című, 1797-ben megjelent, ma már ritkaságszámba menő műve III. kötetének 248—266. old. a «Grafen von Sanct Georgen und Pösing» nevű urakról szól, a mennyiben őket részint zálogjog, részint tulajdonukat képezett egyéb terjedelmes birtokaik alapján teljes joggal Alsó-Ausztriának előkelő uri családjai közé számítja.

Hogy Wissgrill előtt sem «historikus», sem «genealogus» e család kimerítő történetét még meg nem írta, abban szerzőnek teljes igaza volt, de hogy az ő saját első kísérlete még az igénytelen kutató szerény követelményeinek is eleget tett volna, arról szó sem lehet, sőt azon kezdjük, hogy éppen ezen család *genealogiai* tárgyalása — pedig Wissgrill műve elsősorban családi történetet akar nyújtani — szerző elég gyakran mintaszerű művének legrosszabb része. Az időszakra és személyekre vonatkozó adatok megbízhatlansága, egyes nemzedékek és nemzedékrendi sorozatoknak egymással való felcserélése, okiratiag ki nem mutatható családtagok besorozása, igen jelentékeny személyek mellőzése stb. oly hibák és fogyatkozások, melyeket e család történetének szánt értekezése minden lapján kimutathatunk.

A kezdet mindazon nehézségeit, melyek a legtöbb esetekben valamely szerzőnek mentségül szolgálnak, jelen esetben el nem fogadjuk. Wissgrill azon helyzetben volt, hogy a nevezett családra vonatkozólag már oly bő okirati

anyagot felhasználhatott volna, mely még valamely mai kutatónak sem áll sokkal nagyobb mértékben rendelkezésre s ha ő annak idején csak a hozzáférhető anyagot úgy mennyisége mint minősége tekintetében jobban kiaknáztatta volna, akkor kétségkívül oly munkát teremthetett volna, mely minden utána következő kutatónak alapjául és főforrásul szolgálhatott volna. A mit ő a bécsi udvari kamarai levéltárból és régi zálogkönyvekből felhasznált, az — igaz — megbízható, csak hogy ez értekezésének leggyéribben felhasznált kutfője, a mi abban leli magyarázatát, hogy az említett család történelmi és genealogiai felépítésére szükséges építőkövet nem akarta okirati uton való fáradságos összehordása útján kikutatni s azzal megelégedett, hogy két kézirati magánfeljegyzés adatait jóhiszeműleg feldolgozta. Az egyiknek címe: «Extractus Antiquitatum et Rerum Memorabilium Hungariæ juxta Nomina Familiarum», a másik pedig Smitmer F. P. nevű kanonok okirati- és pecsétgyűjteménye.¹ Az «Extractus» azon forrás, melyből leginkább merített és a melyből ki nem deríthető, hogy szerzője honnan gyűjtötte össze adatait.

Mindezen lényeges hibák és fogyatkozások mellett azonban még sem mondható, hogy Wissgrill műve manapság teljesen hasznavehetetlen volna. Azon körülmény, hogy számos magyar családokra vonatkozó adataira nézve forrását meg nem nevezi, ki nem zárja annak lehetőségét, hogy ezen adatokat megbízható forrásból meríthette és ha egyik-másik idevágó állítását hazai okirattal nem is tudjuk igazolni, mentségül még mindig felhozhatjuk, hogy az illető bizonyíték még most is valamely osztrák levéltár porában felfedezőjét és kiadóját várja.

¹ Nemes Smitmer Ferencz Pál, született Bécsben 1740-ben, meghalt ugyanott 1796 okt. 4-én. 1760-ban belépett a máltai rendbe, később pedig a bécsi székeskáptalan kanonokja lett. Genealogiai és pecsétani gyűjteményei kiválóak. Genealogiai gyűjteményei 14 kötetet tesznek, melyek jelenleg a bécsi házi, udvari és állami levéltárban őriztetnek («*collectanea historica Austriaca*») és melyeknek tartalmát Böhm a «Handschriften des k. u. k. Haus-, Hof- und Staatsarchivs» című munkája a 32. s. kk. old. (Nr. 100/40 ad 122, Unt. Ob. Innerösterreich) adja.

Wissgrillnek a többször érintett családra vonatkozó adatait bíráló alá venni, nem képezi jelen sorok feladatát; tegyék ezt azok, kik e család részletes és beható rajzolása alkalmából a reá vonatkozó *összes* adatokat kikutatják és azokat kimerítő összehasonlítás és vizsgálás útján értékükre nézve megbírálják; e helyen csak egynéhány házassági összeköttetésre akarjuk a kutatók figyelmét felhívni, abba bizva, hogy ezen adatok — bár nincsenek okiratilag bebizonyítva — a hazai családtörténelmi kutatás itt-ott még nagyon homályos sөvényein talán némi világító hatással birhatnának.

* * *

1. Hogy (I. Kozma fia) *I. Pál* utódokat hagyott volna maga után, arról a hazai kutfők mit sem tudnak; szerintök magva szakadt. Wissgrill azonban a Smitmer-féle gyűjtemény alapján állítja, hogy e Pál neje bizonyos Ilona s hogy Péter, Miklós, János, Mátyás, Tamás és Szebald (= Sebes) nevű fiakat hagyott volna, kiket anyjukkal együtt Nagymartoni Pál gróf egy 1421 május 29-én kelt okiratában «cognati carissimi»-nek nevez.

Erre mindenekelőtt megjegyzendő, hogy I. Kozma fia I. Pál 1295 után már nem szerepel és hogy ennek következtében a fenti adat reá nem vonatkozik. Ha az illető okirat tényleg 1421-ben kelt és a fenti genealogiai adatokat tényleg tartalmazza, akkor vagy II. (1384—1386) vagy — a mi sokkal valószínűbb — Bazini III. Pálra (1410) vonatkozik, kiknek egyikéről sem tudjuk, hogy nős volt és hogy fiakat hagyott volna maga után. Nagymartoni (III.) Pál, kiról itt van szó, 1437-ben halt meg, ennek anyja, Anna, Bazini I. Jánosnak a leánya.

2. Az öregebb Szentgyörgyi-ág egyenes alapítója, I. Péter 1365 és 1367 között halt meg. Nejét 1339 szept. 23-án és 1364-ben említik, de nevét nem ismerjük.

Szerzőnk szerint az osztrák Polheim nevű főuri család okiratai állítják, hogy e Péter neje *Fraknói és Güsszingi Ágnes vagy Anna*. Miután az osztrák írók a Fraknóiak családját a tőle teljesen megkülönböztetendő Güsszingiekkel egynek vették, nehezen mondható, hogy ezen Ágnes (kit Annának is neveznek) melyik családhoz

tartozott. A legnagyobb valószínűség a Fraknóiak mellett szól.

E Péter leányaiként hazai íróink csak Annát és Borbálát ismerik. Szerzőnk még egy *Margit* nevű leányáról is szól, ki szerinte 1368-ban az osztrák Hohenbergi János neje. Ugyanezt állítja azonban az éppen 100 évvel később szereplő Bazini III. Jánosnak (1462-ben erdélyi vajda) Margit nevű leányáról is.

3. I. Péter fiáról (II.) Jánosról azt mondja a szerző, hogy 1403 és 1406-ban okiratilag mint «Joannes Senior Groff dictus de Sancto Georgio et Bazin, Comes Corbaviæ, Dapiferorum Reg. Magister» előfordul. Neje szerinte Hédervári Konth Miklós nádornak 1367-ben előforduló leánya: Katalin. Ezen János fiai: Miklós és György, kik rokonukkal, Szentgyörgyi Péterrel együttesen 1409-ben bizonyos királyi adománylevelekben szerepelnek. E Miklós neje 1418-ban *Stibor Mária Magdolna*, trencsényi grófnő.

Miután erről más helyen lesz a szó, egyelőre csak azt akarom kiemelni, hogy II. János hazai okiratainkban csak 1363. és 1369-ben szerepel, hogy nejét nem ismerjük és hogy fiaként csak az 1397 okt. 19-én szereplő (VI.) Tamás ismeretes. A királyi tálnokmester nem Szentgyörgyi-Bazini, hanem a horvát Krbavai család egyik tagja. Szentgyörgyi Miklós és György pedig nem Jánosnak, hanem I. Miklósnek a fiai. A Miklós neje 1418-ból szóló adat annyiban véve mégis érdekes, a mennyiben hazai forrásaink szerint 1393-ban Héder nb. Hédervári Jakab leánya Klára a neje. A Stibor-leány tehát *esetleges* második neje.

4. V. Tamás, vagy — a mint magát németesen nevezte — *Thömmel*, kit 1375-től 1405-ig ismerünk, tudtunkkal egyetlen egy gyermeket sem hagyott maga után. V. Tamás nejét pedig egyáltalában nem ismerjük. Szerzőnk mindezekről már most a következőket állítja:

a) Smitmer szerint e Tamás és neje *Hedvig* 1379-ben a nemes Wildeck János és neje Orsolya tulajdonát képező, Bécsben a Rothutczában lévő házat megveszik. Laz (Chorographia Austriae, lib. III. pag. 23.) szerint e nő teljes neve *Pernecki Hedvig*. De ez csak első neje volt. Régibb Perneck- és Starhemberg-féle ősipróbák szerint e Tamás *második neje Homonnai Druget Katalin*. Miután Tamás rokona (VI. Tamás leánya)

Hedvig Pernecki Vilmoshoz ment férjhez, azt hiszem, hogy az utóbbi adat nem éppen valószínűtlen.

b) Thömmel (V. Tamás) gyermekei szerzőnk szerint János, Miklós, Péter, Anna, Hedvig, Margit és Katalin.

Miklós neje *Szécsi Borbála*, kinek fivérei Tamás, Ferencz és Dénes egy 1421. évi szerződésben szerepelnek Erre megjegyzendő, hogy a Balog nb. felsőlindvai Szécsi család nemzedékrendjén Miklós (és Dorozsma nb. Garai Ilona) fiaiként tényleg Tamás (1425—1448) és Dénes († 1465-ben mint bíboros és esztergomi érsek) szerepelnek. Ferencz és Borbála mindedig ismeretlenek.

Anna férje: Güsszingi Pál gróf a Pernsteini és Hornsteini urak nemzetségéből.

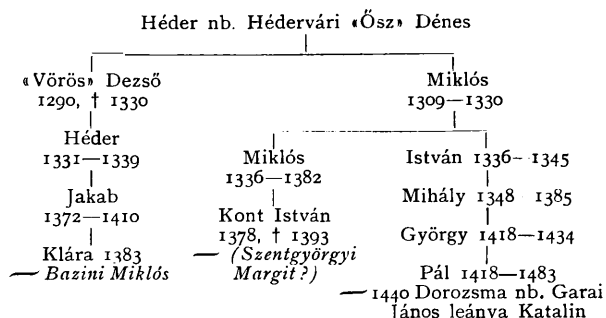
Ezen utóbbi adat a zagyvalék netovábbja. Güsszingiek alatt a Héder nemzetség egyik ága értendő, csakhogy akkor ilyenü család már nem létezett. Pernstein a vasmegyei Borostyán, mely után a Güsszingiek utódai magukat mint osztrák főurak «Pernsteiniek»-nek nevezték, Hornstein pedig a sopronmegyei Szarvkő, melynek urai az Osl nb. Kanizsaiak. A mennyiben fentebbi Pál tényleg a Héder nemzetség sarja, akkor ő csak — legalább mostani ismereteink szerint — az 1418-ban felmerülő Hédervári Pál lehet, kinek neje küiönben 1440-ben Dorozsma nb. Garai János leánya Katalin, kit 1486-ig ismerünk.

Én azonban valószínűbbnek tartom, hogy Anna férje — mindig feltéve, hogy az adat helyes — Nagymartoni és Fraknói IV. Pál (1400 † 1437), kinek neje tényleg egy Anna (1437—1453), kit némelyek az osztrák Pottendorf család sarjának tartanak.

Hedvig férje Pernecki Vilmos, ennsvölgyi földesur, Stájerország tartományi kapitánya.

A Margitra vonatkozó adat a legérdekesebb. Szerzőnk szerint férje: *Hédervári Konth István*, ki — jelenlegi ismereteink szerint — nem más mint az 1393-ban kivégeztetett hirnevü Héder nb. Hédervári Kont István, kiről mindeddig nem is tudjuk, vajjon nős volt-e?

A két család között létrejött házasságok tehát a következő képet mutatják:

Katalin férje 1409-ben Fraknói Miklós, ki csak az e családban mint IV. Miklós ismert férfi lehet. Hogy neje 1409-ben e Katalin lett volna, mondja a bécsi «Adler» 1876. évi évkönyve (76. old.).

5. I. János, az öregebb Bazini-ág tagja (II. Sebes fia) egy Margit nevü özvegyet hagyott, kit okirataink 1384-től 1386-ig ismernek. Gyermekei pedig: I. Imre (1384—1386), II. Pál (1384—1386), Margit (1386) és Anna (1387). Ezen okiratilag bebizonyított adatokkal szemben szerzőnk szerint Szentgyörgyi-Bazini öregebb (I.) János neje *Hédervári-Vialka Both Anna*, fiai pedig István és György, mely utóbbi Laz állítása szerint 1364 körül *Kruppai és Saani Katalint*, Ortenburgi Henrik gróf fiatal özvegyét feleségül vette. Magától értetődik, hogy ezen állítások II. Sebes fiára, Jánosra, nem vonatkozhatnak. Itt vagy valamely egészen más származásu Szentgyörgyi nevü családról, vagy a Baziniak egy eddig teljesen ismeretlen ágáról van szó. A mi pedig Kruppai Katalint illeti, megjegyzendő, hogy itt a horvátországi Krupa várról van szó, melyet a Blagajiak családjából való Stenicsnyaki István bán († 1316) fiai Pál és Dénes 1360-ban Lajos királytól kaptak és n.elyről magukat nevezték. Pál († 1382) neje a karinthiai Ortenburgi grófok családjából való Katalin, Dénes-é szintén egy Ortenburg-leány: Anna, míg nővérük: Blagaji Katalin előbb Ortenburgi Henrikhez, később (így mondja Schönleben, a Blagajiakról szóló genealogiai művében) bizonyos Bessenyei Györgyhez férjhez ment. Mindezekre azonban megjegyzendő, hogy ezen állítások az okirati tűzpróbán még nem mentek keresztül. Hédervári Both Annára pedig megjegyzendő, hogy a régebb hazai iróink a Hédervári gyűjtőnév alatt a legkülönbözőbb és

egymással nem is rokon személyeket *egy* kalap alá helyezték. Azon Dénes nevű nádort pl., ki IV. Béla trónralépte után megvakítottatott, «*Hédervári Vialka* Dénesnek» nevezték; utódját a Tomaj nb. Dénest (a Losoncziak és a losonczi Bánfi-ak ősét), kit fiának tartottak, ugyanígy nevezték: Kemény fia Lőrincz nádort (a Matucsinaiak ősét), kinek nemzetségét nem ismerjük, «*Hédervári Poth*» Lőrincznek nevezték és így fentebbi «Both» nem más mint «Poth», mely név különben (Botho) a Győr nemzetségben szerepelt és a német középkorból származik.

6. III. *János*ról (1347—1487), az erdélyi vajdáról mindeddig csak azt tudtuk, hogy 1458 márcz. 9-én nő volt és hogy egyetlen-egy gyermeke: Margit, az osztrák Hohenberg Jánoshoz ment férjhez (l. f.).

Ennél többet mond Wissgrill:

a) Első neje (1448-ban) szerinte *Battyáni Erzsébet*, másodika: (Osl. nb.) *Csornai Éva*.

b) Péter, Kristóf és Miklós nevű fiaik kivül még egy *Judit* nevű leánya is volt, ki mint az osztrák schwarzenau Streinn Kristóf neje Bécsben 1516 máj. 29-én meghalt és a szent Dorotyjáról nevezett ottani templomban örök nyugalomba helyeztetett. A Trautson-féle «de epitaph. Viennens» című kézirat szerint sírkövén (a sekrestye mellett, a régi temetőn túl) a következő felirat volt olvasható: «Frau Judith, eine geborne Gravin von Pösing und St. Geörgen, Herrn Christophen von Strein zu Schwarzenau Seeligen nachgelassene Wittib, die gestorben zu Wienn Anno 1516 den 29. Maymonats; ligt hie begraben.»

7. Bazini *Zsigmond* (az előbbinek fivére) neje Borbála 1493-ban okiratainkban is fordul elő, a nélkül, hogy családi hovatartozandóságát ismerjük, Wissgrill pedig állítja, hogy Zsigmond Borbálát «*Krayg* urnőjét» 1461-ben vette volna feleségül. Kraig jelenleg a karintiai St. Veit nevű kerületben fekvő falu.

8. Az ifjabb Bazini-ágból származó V. Péter neje hazai okirataink szerint Pécz nb. Marczali Hedvig (1435—1446); szerzőnk pedig állítja, hogy egy 1402. évi okiratában *néhai pelsőczy Bőbék Imre országbíró leánya Margit* mint e Péter neje szerepel.

Ez annyiban véve volna érdekes, a mennyiben Ákos nb. Bőbék Imre országbíró nyomait

mindeddig csak 1395-ig követhetjük, halála évét nem ismerjük és csak egyetlenegy leányáról, Orsolyáról van tudomásunk, ki előbb Ákos nb. Prodivaczi Mikcshez, azután a lengyel Juga-hoz ment férjhez.¹

Hogy ezen Péter leányokat hagyott volna hátra, arról mindeddig mit sem tudunk. Wissgrill pedig a következő sorrendjüket adja:

a) *Klára*, kinek férje *Pálóczy Imre*, a miről eddig mit sem tudunk:

b) *Orsolya*, kinek férje *Hédervári Konth Lőrincz* előbb királyi lovászmester, utóbb nádor. Erre megjegyzendő, hogy Héder nb. Hédervári Lőrincz lovászmester és nádor 1447-ben meghalt és hogy hazai okirataink csak az 1418-tól 1461-ig szereplő Blagaji Margitot ismerik (második) nejeül.

c) *Cecil*, ki Rozgonyi István temesi főispánhoz ment férjhez. Ez azonban az öregebb Szentgyörgyi-ágból való III. Péternek (1392—1407) a leánya.

9. V. Péter unokája *Simon* neje a hazai írók szerint: Balassa László leánya Katalin. Szerzőnk pedig azt mondja, hogy első neje: *Dobó Zsuzsanna*, másodika: *Homonnai Erzsébet* (vagy *Klára*). Hozzáteszi azonban, hogy egyikök sincs okiratilag kimutatható.

10. Bazini *Farkas* neje 1515-ben a hazai okiratok szerint Vértesssi Borbála, ki 1537-ben mint Farkas özvegye is szerepel. Wissgrill szerint Farkas első neje: *Lónyai Lány Katalin*, másodika: *trencsényi Zábláti Lőrincz leánya Zsófia* (előbb ákosházi Sárkány Ambrus országbíró neje)

¹ Bizonyos Mesziczieczy Przedpelko nevű lengyel embernek két fia volt: Moszcticz és Juga. (Öregebb) Moszcticz 1403-ban a nyitramegyei Sempte várnagya, 1410-ben mint öregebb Moszcticz, Pózen ura = dominus Posnaniensis) Liptómege főispánja s Rózsahely várnagya; 1433 és 1436-ban pedig az abaujmegeyi Vizsoly-ban birtokos. 1433-ban még a «Pózeni» nevet viseli; 1436-ban mint Kusmen-i, Cozmy-n-i és Kezmen-i szerepel, a mit egyik kiváló kutatónk «Közményi»-nek vett. Miután Közmény nevű helységet Magyarországon nem ismerünk, bizonyosnak vehetjük, hogy itt a pózeni tartományi kerületben még most is létező *Kozmin* nevű helységről van szó. Öregebb Moszcticz utódait nem ismerjük. Fivére Juga megkapta nejeül a Körösmegyében fekvő *Racsa* nevű várt; fiai Gergely, János és (ifjabb) Moszcticz a «Racsai» nevet vették fel, de ők is voltak a nyitramegyei Sempte társbirtokosai. János 1439-ben az országnagyok között foglalt helyet. 1427-ben ő is Vizsolyon birtokol. Meghalt 1452 körül, a nélkül, hogy fiut hagyott volna maga után.

Végezetül még felemlitendő, hogy az osztrák írók szerint VI. Tamás (= ifj. Thömmel) neje bizonyos *Haym Katalin*, II. György-é pedig: *Pernstein Fanka*, mely utóbbira megjegyzendő, hogy az osztrák Pernstein nevű főúri család a Héder nb. Güssingieknek a hírhedt Iván nádor ifjabbik fiától származó ága, mely Magyarországot elhagyva teljesen elosztrákosodott.

* * *

Szükségesnek találok még a következőknek különös kiemelését:

Már fentebb említettem, hogy Wissgrill (Smitmer nyomán) a Szentgyörgyiek-Baziniak sorába bizonyos Mátyást is felvett, ki szerinte Pál és Ilonának a fia és 1421-ben szerepel. Ennek helytelenségére már fentebb utaltam.

Elmondja továbbá: a Szentgyörgyi és Bazini János, valamint fivére Temlinus mint *Szentgyörgyi Mátyás fiainak*: *Gergely, János és László* gyámjai arra kötelezik magukat Bazinban 1360 máj. 28-án, hogy nevezett gyámfiaik számára Kanizsai János és Miklós javára 1000 magyar forint erejéig kezességet vállalnak? továbbá: «*Néhai Mátyás fiait, Szentgyörgyi és Bazini Gergely, János és László saját úgymint e Jánosnak kiskoru gyermekei Miklós, Ilona és Orsolya* nevében kijelentik 1373-ban, hogy adóságuk törlesztése végett a Somogy megyebeli Berény melletti *Egyházas-Csicsó* nevű birtokukat Kanizsai János és Miklósnak átengedik; 1379-ben pedig ugyanők az Esztergom közelében fekvő Csicsó nevű birtokukat szintén a nevezett Kanizsaiaknak engedik át.

Ezzel szemben találunk az országos levéltárban DL 6161. sz. a. egy oklevelet, melynek értelmében a zalai konvent 1373 decz. 16. tanúsítja, hogy *elbte «Johannes et Ladislaus filii Mathie de Zenthgyur (igy!) pro se personaliter, pro Egidio vero fratre ipsorum carnadi, Nicolao filio dicti Johannis ac nobilibus puellis Elena et Ursula vocatis filiabus eorum sine litteris procuratoris»* somogy megyei *Egyházas-Chychou* nevű birtokukat a Kanizsaiaknak eladják.¹

Ebből tehát kitűnik, hogy ama bizonyos Mátyás utódai, kikről Smitmer és utána Wissgrill szólnak, tényleg a Szentgyörgyi nevet viselték,

de nem a «Bazini»-t is és hogy a Szentgyörgyi-Bazini családhoz való nemzetségi közösségük ebből sehogys sem kiviláglik.

Miután az eladók a zalavári konvent előtt megjelentek, majdnem bizonyosnak vehető, hogy itt a Zalamegyében törzsökös Szentgyörgyi-családról van szó, melynek egyik tagja, János fia Kálmán, 1413-ban szerepel.² Smitmer különben Mátyás fiainak nevét helytelenül olvasta, a meny nyiben egyik fia nem Gergely, hanem, a mint ezt a magyar okirat tanúsítja: Egyed.

Egyházas-Csicsóra nézve megjegyzem, hogy 1329-ben *Dénes fia Tamás fia Mátyás* Eddei Baksa fia ellen a *somogy megyei Csicsó* nevű birtok ügyében pert indít, melyet az Eddeiek kiskorúsága miatt elhalasztanak.² Ha csak minden jel nem csal, akkor ezen Mátyásban a fentti somogy megyei Szentgyörgyiek atyjára kell ismerünk, kinek atyja tehát sem Pál, sem János, hanem: Dénes fia Tamás, a mi a pozsony megyei Szentgyörgyi-Baziniakkal való nemzetségi közösségét halomra dönti. Hogy mily összeköttetés volt a két család között, ezt talán a Smitmer-féle gyűjteményben esetleg található okirati anyag tanulmányozása útján lehetne megállapítani.

II. Egy ismeretlen Laber-féle házassági összeköttetés.

A bajorországi Laber-folyócskán, a hemaui járásban fekvő Laber nevű mezőváros valamikor egy terjedelmes uradalom főhelyét képezte, melynek tulajdonosai az előkelő Laber urak, kik némelykor grófi czimen is szerepelnek, voltak. Ezen főúri család kezdetét a kutatók véleményének homálya borítja; a mit pedig a család okirati multjából tudunk, azt *Plasz József* 1863-ban regesta-alakban, *Neudegger* M. J. 1902-ben összefoglaló rövidséggel tette közzé.

A család laberi főágában a Werner és a Hadmar név annyira kedvelt volt, hogy a legtöbb férfi tagjai használták, sőt IV. Hadmar annyira ment, hogy két fiát is Hadmarnak nevezte. Ezeknek egyike VI. vagy ifjabb Hadmar magyar nővel kötött házasságot.

Róla és feleségéről azonban csak a következő szükségzavú regesztákat ismerjük.

¹ Hazai okmánytár III. 289.

² Ugyanott 102.

¹ Nagy Gyula úr szives közlése.

1410 szept. 19-én. Laberi IV. Hadmar saját úgy mint fiai (V.) Hadmar, Gáspár és ifj. (VI.) *Hadmar* nevében kijelenti, hogy az uradalmuk területén fekvő breitenbrunni templom beleegyezésükkel a bergeni klastromnak be lett kebelezve és hogy a nevezett klastromnak egy lelkes-helyettes tartására a breitenbrunni egyházi kerületből befolyó tizedek egy harmadát átengedik.¹

1413. Ifj. Hadmar tanuként szerepel.²

1416 jun. 12-én. A bajor tartomány 20-ik szabadságlevelében ifj. Hadmar és fivérei is említetnek.³

1420 jan. 16-án. Ifj. Hadmar és fivére Gáspár Aichach-on a tartomány 28-ik szabadságlevelét pecsételik.⁴

1422 jan. 19-én. Ehrenfelsi Staufer Detre ifj. Hadmart az ehrenfelsi hűbér dolgában bepörli, mire a lengenfeldi gondnok és tartományi bíró kimondja, hogy Hadmar a vitás jószág háborítatlan birtokában mindaddig maradjon, míg a legközelebbi római király a tartományi bíróságban ez ügyben ítélni fog. Ugyanezen időben ifj. Hadmar a közpályán is forog, a menyinyiben a Hemaui járást mint herczegi gondnok kormányozta.⁵

1423 ápr. 19-én. A pülenhofeni zárda főnöknője azzal vádolja ifj. Hadmart, hogy a szegény embereknek kis pöreire vonatkozó birói jogait megtámadta, mire a lengenfeldi tartományi bíró a zárdának erre vonatkozó engedélyi leveleit megújítja.⁶

1425 febr. 3-án. Ifj. Hadmar és fivére Gáspár kötelezik magukat arra, hogy unokafivérüket, Abensbergi Jobszt-ot, ki értük 500 forint erejéig kezeskedett, a kezeskedés alól felmentik.⁷

1425 decz. 10-én. Ifj. Hadmar és fivérei Hadmar és Gáspár a Laber nevű várt és mezővárost maguk között felosztják.⁸

1426 aug. 19-én. Ifj. Hadmar kijelenti, hogy *nejének Borbálának, a magyarországi öregebb Szent-*

györgyi Péter gróf lednyának hitbéri és hozományi követeléseinek fedezésére Laber vára és mezővárosa felét, továbbá Brun, Reut, Perketten, Schakkenhof, Schermreut, Dürrnstetten, egy Knewting-en lévő birtokot és három szőlőt («Laberer», »Kärpff» és «auf dem Aichäch» nevéket) akként átadja, hogy mindezekből évenkénti 260 forint hasznot huzzon.¹

1430 szept. 11-én. Ifj. Hadmar kezesként szerepel a Wolfsteiniak számára.²

1431 febr. 24-én. Ifj. Hadmar unokafivérének, Abensbergi Henriknek egy reverzális levelet állít ki.³

1432 ápr. 19-én. Ifj. Hadmar a következő birtokait adja el: Berathshausen, Neussass, Rechperk, Oberdorf, Rufenreut, Ellenpüchel, Hard, Selach, Burgstall stb.⁴

1432 máj. 23-án. Öregebb Hadmar és fia Ulrik kijelentik, hogy néhai ifj. Hadmar végrendeletét, melynek végrehajtásával Wolfsteini Vilmost, Parsbergi Kristófot és Indmann Gebhárdot megbizta, hüven tisztelni fogják.⁵

1432. *Ifj. Hadmar özvegye* kijelenti férje végrendelete végrehajtóinak, hogy őket semmiben sem fogja akadályozni⁶ és ebből kifolyólag találjuk, hogy öregebb Hadmar és fia Ulriktól 1300 forint helyett csak 800-at kapott, a mit egy 1434 febr. 12-én kiállított okiratból tudunk.⁷

1434 jun. 11-én. Ifj. Hadmar végrendeletének már fentebb nevezett végrehajtói mint ezen Hadmar *örökösének* gyámjai a Kemnathen nevű falut eladják.⁸

1435 jan. 7-én. Ugyanezek mint a jelzett örökösök gyámjai eladják az Oberviehausen nevű kastélyt és tartozékait.⁹

* * *

Ezekből tehát kitűnik, hogy Laberi VI. (vagy ifj.) Hadmar, ki 1410-ben felmerül és 1432-ben meghalt, a magyarországi Szentgyörgyi

¹ Reg. Boic. 12, 76.

² Ugyanott 12, 134.

³ Bayrische Freih. 44.

⁴ Ugyanott 49.

⁵ Reg. Boic. 12, 380, 389.

⁶ Ugyanott 9.

⁷ Ugyanott 53.

⁸ Ugyanott 66.

¹ Ugyanott 77.

² Ugyanott 184.

³ Ugyanott 13, 195.

⁴ Ugyanott 13, 233.

⁵ Ugyanott 13, 235.

⁶ Bajor országos levéltár, Gerichtsurkunden, Herrschaft Laber fasc. 2.

⁷ Reg Boic. 13, 284.

⁸ Ugyanott 13, 298.

⁹ Ugyanott 325, 326.

öregebb Péter leányát, Borbálát, nőül vette. Az egybekelés idejét nem ismerjük. 1426 aug. 19-én legelőször szerepel e nő mint Hadmar hitvese. Miután e házasságból csak leányok származtak (kiknek későbbi sorsát nem ismerjük) és Borbála férje halála után birtokok helyett csak készpénzben kapott végkielégítést, biztosnak vehető, hogy nem sokkal 1432 után Magyarországra visszatért. A házasság keletkezésére nézve határozott támaszpontjaink nincsenek. Annyit tudunk, hogy bizonyos Gumpfenbergi György, ősrégi előkelő bajor család sarja, *1427-ben Magyarországon meghalt*, mire ifj. Hadmar fivére Gáspár 1428-ban az elhunytak özvegyét, Schmicheni Erzsébetet nőül vette. Feltételezhető tehát, hogy Gumpfenbergi György halála előtt talán hosszabb időig Magyarországon tartózkodott, Szentgyörgyi Péter családjával megismerkedett és a talán vele Magyarországon tartózkodó Hadmar és Péter leánya között a házassági frigyét közvetítette, a mi annál is inkább valószínű, a mennyiben *Hadmar anyja szintén Gumpfenberg-leány volt!*

Tudjuk továbbá még a következőket is:

Szakállos (VII.) Lajos, Ingolstadt hercege, rokonai ellen, München és Landshut hercegei ellen háborút viselt, mely vereségével végződött, mire Zsigmond császár és király mindazon városait, melyeket a háboru alatt vesztett, zár alá helyezte s a végleges döntést egy fogott bíróságra bizta. Erre nézve tárgyalási napokat 1423 és 1424-ben Bécsben és *Pozsonyban* tartottak. Lajos bajor herceg különben 1422-től 1425-ig állandóan tartózkodott a magyar királynál és így valószínű, hogy VI. Hadmar a bajor herceg megbízottja vagy kísérete lehetett. Miután azonban a Laber-család tagjai nem álltak az ingolstadti hercegek közvetlen szolgálatában, valószínűbb az, hogy VI. Hadmar 1425—1429 között Bécsben és *Pozsonyban* tartózkodott, midőn a bajor Straubing-Hollandi hercegek kihaltával a Straubingi tartomány az ingolstadti, landshuti s müncheni hercegek között felosztott; ez pedig már annál is inkább valószínűbb, a mennyiben ezen felosztás szintén Zsigmond király ítélkezése alapján különösen Bécsben és *Pozsonyban* történt, mely alkalomra alsó-Bajorországból 25 nemes mint a bajor hercegek megbízottjai megjelentek. Ezek közül tehát VI. Hadmar is

lehetett és miután a Szentgyörgyi-Bazini grófok Pozsony tőzsomszédságában törzsökösök voltak és Pozsony városával mindennapi érintkezésben álltak, könnyen beláthatjuk, hogy a Borbála és Hadmar közötti házassági frigy Pozsonyban jöhetett létre. Hogy Zsigmond király a fent idézett években többször tartózkodott Pozsonyban, azt okiratainkból minden kétséget kizárólag megállapíthatjuk.

Még 1435-ben találjuk, hogy ifj. Hadmar unokaöccse, Ulrik, egy Rómába és *Magyarországra* tett utazása után járó költségeit Henrik bajor hercegtől visszaköveteli.

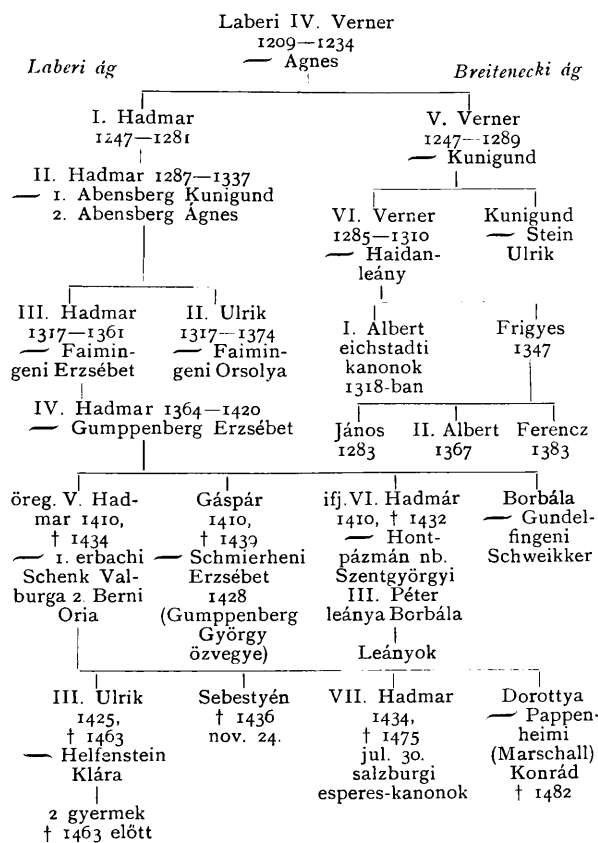
Hogy ki lett légyen ifj. Hadmar apósa? biztosan mondhatjuk meg. A Hontpázmán nb. Szentgyörgyi-Bazini grófok családja volt az egyedi, mely már korán a szomszédos osztrák és német családokkal házassági frigyeket kötött, míg ezt a Magyarországon található Szentgyörgyi nevű egyéb családok egyikéről sem állíthatjuk; így tehát minden kétséget kizárólag Borbála atyjában, Péterben is a Szentgyörgyi-Bazini grófok sarjára kell ráismernünk; csak az a kérdés, hogy melyik Pétert kell alatta értenünk, de erre is van határozott válaszuk.

Az öregebb Szentgyörgyi-ágban van négy Péter, atya, fiu, unoka és dédunoka. I. Péter, az ág alapítója (1308—1365, † 1367 előtt), kinek nejét nem ismerjük, többiek közül egy Borbála nevű leányt hagyott, ki 1356 és 1364-ben mint az osztrák Polheimi Farkas neje szerepel; lehetetlen tehát feltenni, hogy ugyanezen Borbála 76 évvel később mint Laberi Hadmar neje, illetve özvegye szerepeljen, I. Péter fia, II. Péter, kit 1368-tól 1386-ig ismerünk, III. Péter nevű fiut hagyott, kinek neje, Erzsébet, 1407-től 1436-ig ismeretes. Már most azt találjuk, hogy ezen Péter — ellentétben számos más okirattal, melyben úgy ő, mint családjának Péter nevű egyéb tagjai csak a pusztá Péter nevet viselik — egy 1407. évi okiratban az *«öregebb»* jelzőt használja,¹ a mit Laber Hadmar neje, Borbála, atyjára szintén alkalmaztat. Így tehát, miután a chronologiai adatok is megerősítik, határozottan kimondhatjuk, *hogy Borbála atyja: Szentgyörgyi-Bazini III. Péter.* -

* * *

¹ Pozsonyi városi levéltár, Lad. 15. Nr. 19.

Szükséges, hogy későbbi kutatók érdekében a Laber-család nemzedékrendjének következő részét e helyen rajzoljuk:

A Laber-család *czimere*: háromszor fehérrel és háromszor késsel vágott paizs. Sisakdisz: két szárnyal.

Ezzel ellentétben a berlini «Herold» című heraldikai-genealogiai egyesület birtokában lévő egyik czimer-kódex a következőket mondja: «(Graff von Laber (Bajorországban): Arany mezőben fehér farkas két vörös rézsutos csikkel; zárt sisak; sisaktakarók: vörös és fehér.»

Erre megjegyzendő, hogy az előbbi czimer a családtagok pecsétjein látható, tehát teljesen megbízható; a második leírás pedig nagy tévedésen alapul.

Laber helység 1442 szept. 7-én Henrik bajor hercegtől a következő czimert kapta: «fekete paizs, rajta vörösnyelvű arany oroszlánfő; ezen oroszlánfőn vörös korona, melyre két fehér hosszúkás rúta van illesztve; a korona mindkét végén egy-egy (fehér) és a korona közepén egy

kék hosszúkás rúta, úgy a mint a bajor fejedelmi család paizsának rútaja, melylyel úgy alakjára, mint színére nézve egyezik.» Ebből tehát látható, hogy a fentebbi kódex szerzője a helység czimerét a családjával nemcsak hogy összevetette, de még nagyon hibásan le is írta, a mennyiben nemcsak a színeket, hanem a paizsalakot is nem ismerte, lévén ez nála oroszlán helyett farkas.

Végezetül még azt akarom kiemelni, hogy a Laber-családra vonatkozó, de — úgy látszik — még kiadatlan okiratok a gróf Seinsheim-család sünchingi (Regensburg melletti) és a gróf Pappenheim-család müncheni levéltárában található.¹

III. Egy ismeretlen Liechtenstein-féle házassági összeköttetés.

A Voigtel-Cohn-féle «Stamtafel» 197. sz. tábláján olvassuk, hogy az 1505-ben felmerülő Liechtenstein-Murau V. Rudolf neje bizonyos «Barbara, Tochter N's Grafen von Bogune». A tudomány nagy kárára nagyon korán elhunyt dr. Cohn L. A.-nak nem volt elég ideje arra, hogy a 197-ik táblához szükséges magyarázó szöveget írja s így nem tudom, hogy honnan merítette ezen adatot. Vajjon megjelent-e 1871 óta egy újabb Liechtenstein-Murau genealogiai munka s vajjon ebben fenti hézagot ki egészítve vagy legalább magyarázva van-e, szintén nem tudom; legyen ez azonban akár-hogy, annyi bizonyos, hogy sem egy Bogune nevű grófi családot, sem egy ily nevű földrajzi tárgyat nem ismerünk és hogy még azon esetben is, ha fenti hibát már némi irányban helyre is igazították volna, nem végeznék hasztalan munkát, ha a kérdéses ponthoz a következővel hozzászólók.

* * *

1485-ben tanúsítja a pozsonyi káptalan, hogy Szentgyörgyi-Bazini Simon és Borbála, Szentgyörgyi-Bazini László gróf leánya, Liechtenstein de Murno Rudolf neje két okiratot átiratják. Az egyik 1394-ből való s azt mondja, hogy Körtvélyesi Péter fia András, János fia Pál, Andocs fia Mihály, Egyed fiai János és Jakab a valamikor Hencz fia János kezén volt körtvélyesi

¹ Neudegger M. J. bajor országos levéltári tanácsos zives közlése, ki ezt azonban csak hallomásból tudja.

birtokrészt (mely jelenleg Pozsony megye nagy-szombati járásában fekszik) Bazini Sebes fia Miklós fia Györgynek 200 font régi magyar denárért eladták. A második okirat 1395-ből való s azt tartalmazza, hogy Magyarbéli Mihály fia Péter és Körtvélyesi Miklós fia Jakab Körtvélyesen fekvő Nagyudvar nevű kuriájuk harmadik részét (melyet valamikor Körtvélyesi Csege fia Egyed és Pata fia Hencz Vaja fia Pálnak átengedtek) fenti Bazini Györgynek 100 denárért eladták. Az átirat eredetije a kihalt Magyarbéli s Radnyáki Bosnyák-család levéltárában fasc. 32 Nr. 4 alatt van.¹

Kérdésünk ennek alapján szerencsésen meg van oldva. A Pozsony megyében fekvő Bazin (németül Bösing, tótul Pezinek) régi hazai okiratainkban *Bozyn* néven szerepel. Azon író, ki Cohn kútforrását legelőször szolgáltatta, nem tudott magyarul, nem tudta, hogy egy Bozyn-Bazon = Bösing nevű helység létezett; az y helyett a g betűt vette s így történhetett, hogy Bozyn-ból Bogun e) lett.

Már most az a kérdés, hogy ki volt az eddig ismeretlen Bazini Borbála?

A fent említett (II.) Sebes az ugynevezett öregebb Bazini ág alapítója, melyet fia, I. Miklós,

¹ Ezen levéltár jelenleg a gróf Károlyi-család levéltárában őriztetik. A Bosnyák-féle levéltár kivonata Nyitra megyében található, melyből Romhányi János levéltárnok ur a kivonatot rendelkezésemre bocsátotta. Fogadja érte e helyen is őszinte köszönetemet.

folytatott. Ennek fia, I. György, több fiut hagyott maga után, kiknek egyike, V. Péter, az ifjabb Bazini ágat alapította. 1435 okt. 26-án e Péter már nem él; akkor olvassuk, hogy özvegye Hedvig és fiai Imre, László s István a pozsonyi várhoz tartozó Előpatak és Ternye (= Tornya) nevű birtokokat kapják.¹ *Ezen László, ki családjában e néven mint második szerepel, a Liechtenstein-Muraui Rudolf nejének, Borbálának az atyja*; 1482-ben még él, de szűkebb családi viszonyait nem ismerjük. Fenebbi elenchusból azt is tudjuk, hogy Körtvélyesi Miklós özvegye Anna 1469-ben saját úgy mint leánya (Hollós Miklós özvegye Dorottya) és ennek fia András nevében az ellen tiltakozik, hogy Magyarbéli Buttya Mihály fia Jakab körtvélyesi birtokrészt Bazini László grófnak eladja.

A Liechtenstein-Muraui Rudolf és Bazini Borbála között létrejött házasság talán arra vezetendő vissza, hogy III. György, az ifjabb Szentgyörgyi ág alapítója (1438-tól 1439-ig koronaőr), fenti II. László nagybátyja, Liechtenstein Margittal (nem tudni, hogy a család melyik ágához tartozott) házasságra lépett. Említésre méltó az is, hogy Bazini Simon leánya Margit (szül. 1488-ban, † 1578-ban) 1511-ben Nikolsburgi-Liechtenstein Erazmushoz ment férjhez.

Dr. WERTNER MÓR.

¹ Országos levéltár. D. L. 12766. sz. átiratban 12767. sz.

VEGYES.

Buda legrégebb pecsétje.

A folyóiratunk múlt évi III. füzetében ezen czímen megjelent érdekes tanulmányhoz legyen szabad néhány igénytelen megjegyzést fűznöm. Előre kell bocsátanom, hogy a pecsétnek sem eredetijét, sem pedig a cikkben említett irodalmát: Toldy László és Schmall Lajos urak fejtegetéseit, sajnos, nem ismerem.

A kettős pecsét hátlapjának homályos értelmű köriratát más uton igyekezőnk alábbiakban megoldani. A báró Nyáry Albert művében (VIII. tábla 67. ábra) közölt pecséttrajz úgy az előlapon a *castris*, *pestiensis* szóokban, mint a hátlapon is, az uncialis T betűnek kerekded \mathcal{T} alakját mu-

tatja, mely az uncialis G betűhez hasonlít; a különbség a felső vízszintes vonalban áll. Feltéve, hogy vagy a pecsétkészítő mester tévedett és \mathcal{C} helyett \mathcal{G} betűt vésett; vagy pedig a pecsétlenyomatok viasza mosódott el: a körirat első és utolsó szavát könnyen elolvashatjuk.

A körirat ugyanis így szólna:

* S \mathcal{N} A \mathcal{T} . SVB . GORGLAVI . PAST \mathcal{C} .
GASTRI . VARBA . SARATI .

Az első szó: *snat* említett ábrán nem mutat ugyan rövidítésjelt, de — bár szokatlan contractio: *signat* helyett állhatna. Az utolsó szó: *serati* pedig egyszerűen a sero, serare igéből

származó seratus, a, um-nak a «castri» genitivussal accordáló esetje.¹

A középkorban különösen főpapok, egyházi testületek, városok pecsétjein találunk verses köriratot. Ennek szerkesztésénél — a nyelvtan és a prosodia szabályainak olykor teljes mellőzése mellett — főszólyt a csengő rimre, a pergő ütemre és különösen a pecsét tulajdonosára vagy a pecsét ábrájára való ügyes, találó utalásra helyezték; sokszor gyermekes naivitás nyilvánul meg benne. Igen gyakori a leoninus hexameter és pentameter. A verses köriratu pecsétek között legismertebb és legelőkelőbb helyet foglal el Zsigmond császár nagy kettős pecsétjének hátlapja a nimbusos kétféjű sassal: Aquila Ezechielis, sponse missa est de celis, volat ipsa sine meta, quo nec vates nec propheta evolabit alcius. (Seyler, Geschichte der Siegel, p. 214.) A canterbury-i káptalan kettős pecsétjének lapjai között való külső peremén pedig mintegy maga a pecsét szólal meg:

Sit michi causa mera, stilus aptus, litera vera, Circumspecta sera, tenor utilis, integra cera, (Dr. Birch: Seals, p. 78.).

Ilyen verses körirat nemcsak latin, de más nyelven is előfordul; így Gergely párisi kanonok 1218. évi pecsétjén, melynek ábrája madár: Oiseau va mi à mon ami. (Inventaire des Sceaux de la Normandie, par G. Demay: Paléographie des Sceaux p. X.) Emelina, Ulster grófnéjának czimeres ellenpecsétjén 1250. évből: Fol est ki me brisera for' celi a ki la lettre va. (Dr. Birch id. m. p. 181.)

Fentebb ajánlott olvasással a budai legrégebbi pecsét hátlapjának körirata hexameter:

Signat | sūb cōn | clāvī pēst | cāstri | vērba sē |
rāti.

A latin prosodia szabályai szerint itt a hetedik szótagnak hosszúnak kellene lenni; ezen ellenvetés azonban nem igen vehető figyelembe, mert Pest nevében az *e* hangot rövidnek ejtjük ki. A conclavi-serati szókban leoninus rim szándéka látszik rejleni. A verssornak értelme feloldva tehát ilyenféleképp hangzana: Pest sub conclavi castri serati verba *signat*.

Fővárosunk ezen legrégebbi sphragisticai emlékének minden irányban érdekes körirata, látszólagos hibái és homályossága mellett sem áll a hasonnemű külföldi egykoru példák színvonalá alatt. Örvendetes volna, ha szakembereink a meglevő pecsétlenyomatok tüzetes megvizsgálásával a körirat határozott, végleges megoldását érhetnék el.

Ghyczy Pál.

¹ Castrum seratum: ad normam: Kulcsos vár.

Két Mecséry czimer.

Csergheő Géza a *Siebmacher*-féle Wappenbuchban a Tsoóri Mecséryekről szólva (410. l. b. hasáb) NB-ül ezt a megjegyzést teszi:

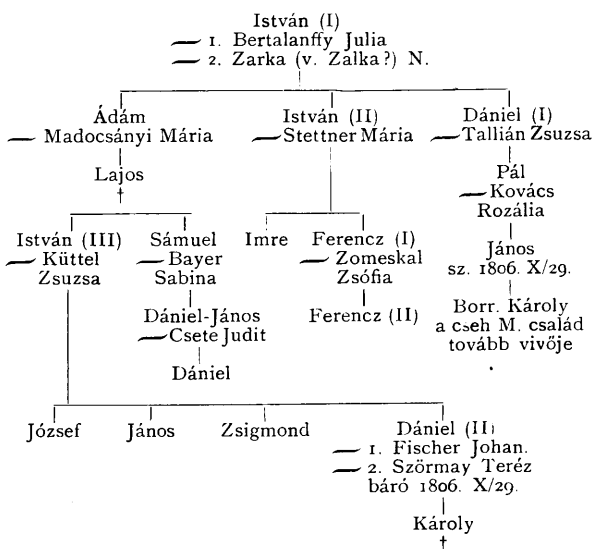
«Feltűnő az a körülmény, hogy a Mecséry II. de Tsórok, daczára annak, hogy a Mecséri I. de Mecsérékkel — okmányilag igazoltan azonos eredetűek — jelenleg ez utóbbiaktól teljesen eltérő czimert használnak.»

Ez állítást igazolja a czimert illetőleg a két czimerleírás és a 305. táblán látható két rajz. Sajnos a két család azonos eredetére nem történik itt közelebbi utalás, de még arra sem, hogy hol találjuk annak igazolását?

A két czimer valóban — különböző. A *Mecséry de Mecsér* czimer képe és sisakdisze az előre nyújtott mellső lábában koronát tartó sárga oroszlán, míg a *Mecséry de Tsoór* czimerképe balját csipőjén nyugtató, jobbában görbe kardot tartó píncélos vitéz, sisakdisze pedig kalpagos, atillás férfialak, balját csipőjén tartva, jobb kezében buzogányt emel.

A két czimeres levél adományozásának idejéről, annak szerzőjéről nincs említés téve, de nem történik a Mecséry-család nemességének a'apokmányáról *Balogh* Gyulának a vasvármegyei nemesességről írott munkájában sem, a hol¹ az 1656-ban élt Imre van elsőül említve.

Siebmacher és Balogh idézett helyeiből a család genealogiája így volna ábrázolható:

A fenti István (I) M. Imre fia Közegen lakott s 1697 márc. 20-án Vasvármegyétől testimoniálist nyert és a kinek fent nevezett fele-

¹ *Balogh* Gyula: Vas vármegye nemes családjai. Szombathely 1901. Második bővített kiadás. 97-98. ll.

ségétől öt gyermeke származott, Adám, István, (II) Dániel (I.) és még kettő, kiknek neve nem ismeretes. Ez utóbbi kettő valamelyike valószínűleg Csehországba ment át s ott maradt, fentartván az érintkezést a később bárósított, két rokonnal.

I. István gyermekei közül Ádám feleségével *Madocsányi* Máriával nemzett Lajos fia után nem maradt leszármazottja: István (II.), a ki 1764-ben halt meg, *Stettner* Máriával lépett házasságra s négy gyermeke közül egyedül Imre nem nősült. István (III.), kinek felesége *Küttel* Zsuzsánna volt, négy fiut hagyott hátra, a kik Sámuel, Imre nagybátyjaikkal együtt mint községi nemesek 1769-ben igazolták nemességüket, a mikor már u. l. István (III.) nem élt.

Ez Istvánnak tehát négy fia maradt, József, János, Zsigmond és Dániel, ez utóbbi *Fischer* Johannát, majd utóbb *Szirmay* Terézt bírta nőül s 1806 X. 29-én báróvá lett, de családja egyetlen Károly fiával kihalt. Dániel 1823-ban Körmen-den meghalt.

II. István második fia Sámuel volt, a ki *Bayer* Sabinával lépett házasságra. Ennek, úgy látszik, egy gyermeke maradt csak, Dániel János, a ki Pozsonyban 1764-ben született, anyja (Balogh i. m. szerint) pozsonyi leány volt. Gyermeke- és ifjúkorát Kőszegen tölté míg aztán az Alföldre költözvén, Szentén, utóbb Hódmezővásárhelyen birt otthonnal. Ennek fia, Dániel még Szentesen jött a világra 1795-ben. Anyja *Csete* Judit volt.

II. Istvánnak az utódok nélkül elhalt Imre fián kívül még egy fia volt Ferencz (I.), a kinek feleségétől *Zmeskal* Zsófiától egy fia marad, a ki szintén Ferencz volt s a kiről azon kívül, hogy mosonyi lakos volt, — egyebet nem említenek szükös forrásaink.

I. István harmadik fia Dániel (I.) ki *Vizeki Tallián* Zsuzsannával lépett házasságra s egyetlen fiának, Pálnak Kovács Rozáliától született fia lenne az a János, a ki 1770-ben született és 1802-ben *Zalka* Annát nőül veszi s 1806 X. 29-én, mint alezredes báróságot nyer, de ekkor már úgy látszik, özvegy, mert a diploma nejét nem említi. Tőle származnak az elcsehesedett báró *Mecseriek*.

I. Istvánnak még egy leánya volt, Judit, a ki *Fodor* Györgyné lett.

Megáll-e ez a leszármazás vagy sem, nem tudjuk, de kételkedünk benne. Sőt! Ugy *Siebmacher*, mint *Balogh* nagy ellenmondásba keveredik. Az első csak a czimerkülönbségen ütődik meg, — de nem keresi — hátha annak szervi oka van. A második pedig a János báró szüleit nem Pálban és Kovács Rozáliában véli feltalálni, hanem Istvánban és Küttel Zsuzsannában s így a két bárósított *Mecsery* testvér volna, amúgy pedig másodfoku unokatestvér.

Mi azonban úgy véljük, hogy a két egy napon kelt bárói diploma *nem* egy családból származó *Mecsery*-t emelt a bárói rangra. E véleményünket épen arra építjük, a mit *Csergheő* oly csodálattal notabénéz *Siebmacher*-ben: — a két czimerre. Az oroszlanos czimer — kétségtelenül *Mecsery* cimér. Erre enged következtetni több más hiteles adat mellett a községi templom *Mecsery*-padjaiban levő czimer s különösen a királyi könyvnek LXI. 1116. sz. a. bejegyzésben található czimerleírás, mely azonos a fentebb leirt czimerrel.

Fejér vármegye levéltárában azonban Act. fam. et loc. Arm. No 28 jelzet alatt egy cimeres levél másolat fekszik, melyet *Horváth*, aliter *Mecsery* Istvánnak és általa testvérének Miklósnak adott I. Lipót király akkor, midőn Sopronban 1681 december 12-én őket a nemesi rangra emeli.

Ez armalisban a következő czimerleírás található.

«Scutum nimirum militare erectum coelestini coloris fundum illius viridi latepatenti campo interoccupante, superquo vir militaris catafractus erecte stare, manuum quidem sinistra latus fulcure, dextra vero evaginatam frameam fortiter vibrare cernitur. Scuto demum incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam, regio d'ademate, alium virum militarem hungarum rubro ad more patrium habitu indutum, ac pileo mardurina pelle circumdato terniisque graviminis (?) plummis concrime ornato caput tectum, sinistra equidem manibus latus fulcientem, dextra vero cambucam seu sceptrum obstentantem inque dextram scuti partem conversum mediotenus eminentem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeæ lacinijs seu lemniscis hinc flavis et coeruleis, illinc autem candidis et rubris in scuti extremitates sese placide diffundentibus scutumque ipsum decenter ac venuste exornantibus.»

E cimeres levelet 1682. évi, szeptember 30-án Moson vármegyének Magyar-Óvártt tartott közgyűlésén kihirdették.

Az itt ismertetett cimér pediglen teljesen megfelel annak a czimernek, a melyet I. Ferencz *Mecsery Dániel* vezérőrnagynak, a *Mária Terézia* rend lovagjának, feleségének, *Fischer* Johanna bárónőnek és fiuknak *Károly Rudolfnak* Bécsben 1806. évi október 29-én magyar bárói méltóságba emeltetésük alkalmával adományozott.¹

A czimer kétségtelenül azonos, de *nem* átírása az 1681-ben adományozott czimernek, a mi azt igazolja, hogy a bárói rang adományozásánál az

¹ Ez az adományozott bárói cimér le van írva: *Áldásy* Antal dr. A magyar nemzeti muzeum könyvtárának cimeres levelei (Bp. 1904) című munkában a DXXX. szám alatt, a mi annak ismétleírását szükségtelessé teszi.

eredeti czimeres levél nem szerepelt, de tagadhatatlanul bizonyítja, hogy báró Mecséry Dániel a két Mecséry család közül abból a mosonmegyei családból való, a mely *Horváth* aliter *Mecséry* Istvánnak és testvérének Miklósnak adott czimeres nemeslevélben bírja nemességének alapját.

Báró Mecséry János ellerben a *másik* Mecséry családból származik, a mely Vas megyében volt otthonos.

Hogy ez a két család rokon-e — bár hihetetlen bizonyossággal kimondhatjuk, hogy a *Siebmacher és Balogh* alapján készült fenti származás-rend teljesen *hamis*.

A most complicáltnak mondható leszármazás érdekes nyílt kérdése genealogiánknak; a tudomány vas- és mosonmegyei művelőire hárul a feladat: a kérdés homályába világosságot hozni. Hihető, hogy az ottani anyakönyvek s levéltárak bírnak erre kellő anyaggal. Sajnos, Fejér vármegye levéltárában az egyetlen czimereslevél-másolaton kívül nincs egyéb nyom. Pedig kellett a vármegyéhez valami összefüggéssel bírnia e családnak. Hiszen az előnévül szereplő *Csór* Fejér megyében fekszik s kétségtelenül nem ok nélkül éltek e helység nevétől vett előnevükkel.

* * *

Báró Mecséry Dániel családjának meghatározásához még egy adattal is járunk halok. Gyűjteményemben van egy négylevelű nyomtatvány, melynek címlapján ez olvasható:

MÉLTÓSÁGOS BARÓ MECSÉRY DÁNIELT,
CSÁSZÁRI ÉS CSÁSZÁRI KIRÁLYI GENE-
RÁLIS URAT, MARIA THERESIA HADI
RENDÉNEK KERESZTES VITÉZÉT ÜD-
VÖZLŐ IRAT, MELYEL BAJNOKI NEHÉZ
SEBEIBŐL KIGYÓGYULÁSA UTÁN SAJÁTI-
HOZ VISZSA-TÉRTEKOR MEGTISZTELTE
MINT KEDVES SÓGORÁT ZICHI ZICHY
MIHÁLY, KIR. VDVARI FAMILIÁRIS, ÉS
T. N. MO'SONY VÁRMEGYÉNEK MÁSODIK
ALL-ISPÁNNYA HÜTVÖSTÁRSÁVAL, ÉS
ÉLŐ ÖRÖMEIVEL EGYÜTT. — *PO'SONY-
BAN*, BELNAY GYÖRGY ALOYS' BETÜL-
VEL, 1806.

Ebben Báró Mecséry Dániel *sógora* Zichy Mihály mosonyi alispán meglehetősen Tarjagos Illés-izü üdvözlést költ diadalmas sógora megjöttére.

A Mecséry és Zichy Zichy család közti sógori viszony megfejtése is hozzájárulhat a kétségek felderítéséhez. *Rexa Dezső.*

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak 1911 december 28-án tartott nagygyűlésén *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt jelen voltak: *Barabás Samu, Csánki Dezső, Dóry Ferencz, Horváth Sándor, Iványi Béla, Komáromy András, Ortway Tivadar, Soós Elemér, Tagányi Károly* ig. vál. tagok. *Isoz Kálmán* alapító tag, *Dénes Miklós, Gárdonyi Albert, báró Gyórfy Samu, Nemes Főzsef, Lukcsics Főzsef, Szalay Gábor, Tihanyi Béla, Vargha Zoltán* évdíjas tagok, *Aldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző és *Sohár László* pénztárnok.

Fejérpataky László elnök a következő beszéddel nyitotta meg a nagygyűlést.

Tisztelt nagygyűlés!

A ki a társaságunk működési körébe tartozó történelmi disciplinák fejlődését figyelemmel kíséri, örömmel állapíthatja meg, hogy évről-évre emelkedik ama termékek száma, a melyek a magyar család-történet, a heraldika és a levéltári ismeretek körébe

vágnak. A nagy családtörténeti munkák sorába a Bánffy-oklevéltár, a gróf Károlyiakra és Héderváriakra vonatkozó publikációk, s a gróf Forgáchok története után a Széchényi grófok története lépett, vármegyei levéltárnokok egyesülnek, hogy a magyar nemesi családok multját és leszármazását újabb kutatások alapján világítsák meg, egy-egy vármegyei levéltár közlésezi a megyebeli nemesi családokra vonatkozó okiratok jegyzékét, a Magyarország vármegyei és városai című nagy sorozatnak immár husz kötete jelent meg, értékes tájékoztató adatokat közölve a megyebeli családok multjáról. S örömmel és nagy várakozással nézünk a Hunyadiak kora nemsokára sajtó alá kerülő kötetének megjelente elé, mely erdélyi családok középkori multjára fog merőben új világot deríteni.

Ennek a nagyarányu munkásságnak, mely annyi új eredménnyel gazdagította a Társaságunk működési körébe tartozó disciplinákat, a szaktudomány minden barátja őszintén örülhet, mert lehetetlen nem

látnia azt a nagy haladást, a melyet e téren Társaságunk megalakulása, 1883 óta tettünk. De lehetetlen eltagadnunk azt a hatást is, melyet a tudományos kutatás az ágainak felvirágoztatására Társaságunk 28 esztendőös következetes működésével gyakorolt.

Bőven volt és van részünk a szaktudomány és a társadalom szellemi elismerésében, melylyel Társaságunk tudományos irányzatát és eredményeit jutalmazza. Sajnos, hogy épp az a Társaság, a mely a most annyira virágzó családtörténeti és nemzedékrendi kutatások egyik fő megindítója volt, a társadalom részéről nem kapja meg azokat az anyagi eszközöket, melyek intenzivebb, mélyebben alapozott és kiterjedtebb körben mozgó tudományos működéséhez okvetlenül szükségesek volnának. Erősen bizom azonban Társaságunk tagjainak és barátainak buzgóságában és ügyszeretetésében, hogy a tudományos céljainkkal rokonszenvezők közül mennél többet toboroznak zászlónk alá, s hogy a jövőben, ha egyelőre nem is nagyobb arányokban, de legalább a mostani keretek között anyagi gondok nélkül folytathatjuk tudományos működésünket.

Abban a reményben, hogy ez így lesz, a nagygyűlést megnyitom.

A zajos tetszéssel fogadott elnöki megnyitó beszéd után Dóry Ferencz ig. vál. tag felolvasta a XVIII. század nemesi vizsgálatokról szóló tanulmányát, melyet a nagygyűlés nagy tetszéssel fogadott.

A napirend következő pontja egy másodelnök választása lévén, elnök konstatálja, hogy a nagygyűlés határozatképességéhez az alapszabályokban előirt husz tagnál több van jelen és elrendeli a szavazást.

A szavazatok beadatván összeolvasztattak. Beadatott 22 szavazat, ebből 21 szavazat Ortvy Tivadar ig. vál. tagra, 1 szavazat pedig Csánki Dezső ig. vál. tagra esett, mihez képest elnök Ortvy Tivadart a következő öt évre megválasztott másodelnöknek jelenti ki, őt megválasztása alkalmából melegen üdvözlí és neki az elnöki széket átadja.

Ortvy Tivadar elfoglalván az elnöki széket, meleg köszönetet mond a nagygyűlésnek megválasztásáért.

Titkár felolvassa ezután jelentését a társaság 1911. évi működéséről, melyet a nagygyűlés jóváhagyólag tudomásul vesz.

Sohár László pénztárnok bemutatja a részletes pénztári kimutatást, mely szerint a társaság bevétele a nagygyűlés napjáig 5510 kor. 37 fillér, kiadása 4934 korona volt, egyenleg tehát 576 kor. 37 fillér. Vagyonállás cselekvő vagyonban 38,346 kor. 37 fillér, szenvedő vagyonban 5083 kor. 04 fillér, marad 33,263 kor. 33 fillér. A Nemzetségi Zsebkönyv II. sor I. kötete bevétele volt 12 korona.

Minthogy az igazgató-választmány a számadások megvizsgálásáról már intézkedett, a nagygyűlés a jelentést tudomásul veszi.

A napirend ezzel, miután indítványok nem adtak be, kí lévén meritve, elnöklő másodelnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Csánki Dezső* ig. vál. és *Tihanyi Béla* évd. tagot kéri fel s az ülést bezárja.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1911. évben.

Mélyen Tisztelt Nagygyűlés!

Fájdalmas veszteségekről való megemlékezéssel kell megkezdenem ez évi jelentésemet, mely társaságunk életének huszonkilenczedik évéről számol be a mélyen tisztelt nagygyűlésnek. Veszteségekről kell megemlékeznem, melyek a társaság tisztviselői karát egy régi, kipróbált munkásságu tagjának és az igazgató választmánynak két érdemdús, munkás tagjának elhunytával érték, kiknek halála érzékeny veszteség társaságunkra és az általa művelt tudományszakokra.

Közel két évtizednyi, a társaság szolgálatában odaadó lelkes buzgalommal eltöltött munkásság után f. évi május hó 12-én költözött el az élők sorából társaságunk pénztárnoka, Tóth Árpád, a Magyar Nemzeti Múzeum titkára. Az a lelkiismeretes kötelességtudás, odaadó buzgalom és fáradhatatlan munkásság, mely az elhunytat a maga rendes munkakörében jellemezte, vezette őt társaságunk szolgálatában is. Pihenést nem ismerő szorgalommal, szinte aprólékos pontossággal és lankadatlan fáradozással vezette egyéb bokros és idejét javarészt lekötő hivatalos foglalkozása mellett társaságunk pénztári ügyeit, aggódó körültekintéssel és gondossággal ügyelve érdekeink megóvására. Mintaképe volt a munkás, odaadó buzgalmu, becsületes tisztviselőnek, kinek halála súlyos veszteség társaságunkra, mely meg nem szünő kegyelettel fogja őrizni hű és odaadó munkásságu tisztviselőjének emlékét.

Alig néhány héttel Tóth Árpád elhunytá után, Emich Gusztáv ig. vál. tagtársunkat szólitotta el a halál az élők sorából. Megalakulásunk óta tartozott igazgató választmányunk tagjai sorába, melynek munkálataiban mindhaláláig tevékeny részt vett. Nem tartozott ugyan a megboldogult a czéhbéli tudósok közé, nem volt szakember a genealogiai és heraldikai tudományok terén, de egyike volt azoknak, a kik daczára ennek, a magyar tudományos mozgalmaknak és törekvéseknek buzgó támogatói. Bizonyos tekintetben nem szakbeli létére is hozzászámithatta magát a szakkörökhöz, mert hisz hivatásánál fogva, mint a a főváros egyik legnagyobb nyomdájának és könyvkiadóhivatalának előbb tulajdonosa, később elnöke és

igazgatója, élénk összeköttetést tartott fenn az irodalmi és tudományos körökkel. Igaz barátunkat, törekvéseinknek lelkes támogatóját veszítettük el benne, kire kegyelettel fogunk mindig visszagondolni.

A harmadik, kinek halála társaságunkat gyászba borította, Pór Antal esztergomi prelatus kanonok, igazgató választmányunk huszonegy év óta tagja, a magyar Anjouk korának történetirója, ki munkás életének 77. évében, f. évi szeptember 8-án fejezte be földi pályafutását. Elhunyt a súlyos vesztesség a hazai történettudományra, mely legfényesebb korszakának történetiróját veszítette benne, a ki az általa művelt korszakot, a magyar történelem legfényesebb korszakát, midőn Magyarország valóban nagyhatalmi tényezőként szerepelt a világpolitikában, úgy ismerte, mint tán senki más szaktársai között. De érzékeny vesztesség elhunyt reánk, a történelmi segédtudományok művelőire is, mert folyóiratunkat az Anjoukori pecsétannak és családtörténetnek köréből vett számos tanulmányával gazdagította. Alig volt folyóiratunknak évfolyama, melyben Pór Antal tollából nem jelent volna meg valamely tanulmány, mely akár a XIV. századbeli pecsétannak vagy családtörténet egyik-másik kérdésére nem vetett volna világot, nem szolgáltatott volna újabb adalékot. A fővárostól távol lakván, csak nagy ritkán jelent meg, főleg az utóbbi években, személyesen körünkben, de igyekezett ezt fokozottabb irodalmi munkássággal kipótolni, s még halála előtt néhány héttel látott napvilágot folyóiratunkban egy cikke, a mely Opuli László nádor családi viszonyaival foglalkozott, kinek élete képezte munkásságának utolsó tárgyát. Áldás emlékére.

* * *

Társaságunk tudományos munkássága az elmúlt évben is a rendes keretek között folyt le. Folyóiratunkból a múlt évi nagygyűlés óta négy füzet jelent meg, a múlt évi negyedik és az idei első három füzet, míg a folyó évi negyedik füzet most van sajtó alatt és rövid idő alatt tagtársaink kezében lesz.

A megjelent négy füzet cikkeinek és tanulmányainak java része ez évben is a magyar családtörténeti kérdésekre esik, de e mellett a magyar heraldika művelését sem hanyagoltuk el, valamint néhány általánosabb érdekű és chronologico-diplomatikai tanulmány is bővítette folyóiratunk tartalmát.

A magyar családtörténet buzgó művelője, *Wertner Mór* ig. vál. tagtársunk az elmúlt évben is több ízben felkereste tanulmányaival folyóiratunkat. Az Albeniakról írott tanulmányában kimutatja, hogy a Magyarországon szerepelt Albeni-család a Bajorországban virágzó Sulzbach-Albeni törzsből eredt. Ennek bizonyítás főleg a czimerazonosság alapján

eszközölhető, de *Wertner* cikke egyuttal tisztázta azt is, hogy az 1419-ben elhalt Eberhard zágrábi püspök, a kit általában az Albeni-család tagjának tartanak, nem tartozik a család tagjai közé. Kutatásai alapján összeállítja a családnak az eddig ismert nemzedékrendjétől elütő új leszármazási tábláját, megállapítva, hogy Eberhard nővére Albeni János felesége volt és innen a rokonság a püspök és az Albeniek között. Albeni Jánostól származott János pécsi és zágrábi, valamint Henrik pécsi püspök, kik közül Jánost régebben Eberhard testvérének tartották.

A Csém-nemzetségről szóló tanulmánya az e nemzetségből kiágazott családok megállapításával foglalkozik. Ezek közé tartoznak a Szarvaskendi Sibrik, a vas megyei Óváriak és a Csémiek családja. Az I. Miklós pécsi püspök családi viszonyairól szóló tanulmányában Miklós püspöknek, Nagy Lajos királyunk tanítójának családi nevével foglalkozik és fejtegetései végén kimutatja, hogy a püspök családjának az oklevelekben előforduló Zavan, Závony neve idegen eredetű és a jelenlegi Porosz-Sziléziában fekvő Schawoine község nevéből származott. Foglalkozott továbbá még a XIV. XV. században szerepelt Dunajecziek leszármazásával, kik a Tarkóiekkal együtt az idegenből beköltözött Rüdigertől veszik eredetüket.

Eckhardt Ferencz, a Guth-Keled-nemzetség genealogiájához szolgáltat egyes adatokat a Vay-család berkeszi levéltárának néhány oklevele alapján, melyek a szarvamonostori főágra, illetőleg annak különösen három alágára vonatkoznak, a melyekből kimutatható, hogy a nemzetség Apaj Adai, Bocskai és Berencsi alágai egy közös törzsből hajtottak ki. Az Apaj- és Bocskay-ág közötti rokonságát már Karácsonyi János is felismerte közvetett bizonyítékok alapján, de ő a nemzetség Csépán alágát, vagyis a Berencsiekét a Várday-ághoz csatolta, míg most kitűnik, hogy a Csépán-ága is az Apaj- és Bocskai-ág őseit Miklós bánt vallja őseinek.

Néhai *Pór Antal*nak «Adatok Opuli László nemzedékrendjéhez» című tanulmánya a nádor családi viszonyait tisztázza. Első felesége Erzsébet, Bazaráb Sándor havasalföldi vajda leánya, második felesége Ofka (Euphemia), III. Ziemovit masovi herceg leánya volt. Első házasságából három, második házasságából szintén három leánya született, de Pór valószínűnek tartja, hogy első házasságából született Erzsébet nevű leánya azonos azzal a névleg ismeretlen leánnyal, ki 1369-ben mint Klarissza-rendű szerzetesnő említetik, úgy hogy ily módon Opuli Lászlónak csak öt leánygyermek volt.

A Hédervári-család oklevelei alapján ismerteti *dr. Zúvodszky Levente* azt a nagy pört, a melyet a XV. században a Héderváryak és a Lorántffyok a Tamássy

Henrik után maradt birtokok körül folytattak, s a melynek eredménye volt, hogy Héderváry Lőrincz halálakor a Tamássy-birtokok javarészt az ő családjának kezén voltak, kivéve Ujvárt, Hedrehelyt és Lorántffy György valkómezei birtokait.

Daróczy Zoltán a Paksy-család ősenek kérdésével foglalkozott. Összeállította a család leszármazási tábláját az 1238–1240 körül élt I. Domokostól kezdve, míg a család két ágának közös őse gyanánt az 1417 előtt elhalt II. Domokos tekinthető, kinek Zemere és Imre nevű unokái voltak a család két ágának megalapítói.

A Reviczky-levéltár adatai alapján *Follajtár József* a Patvaróczy-család történetével foglalkozott, melynek fiága 1613 előtt halt ki. Cikkéhez *Rudnay Béla* közölt helyreigazításokat, a melyek az egyes családtagok chronológiáját helyesbitik.

Kiss Bálint hosszabb hallgatás után folytatta az erdélyi régi családokról szóló tanulmányait; újabb tanulmányában a Zécheniek, Gerébek és néhány velük egytörzsű családnak történetét tárgyalja. A Kacsics-nemnek az erdélyi részekre elterjedt ágazataival foglalkozik, a Folkus leszármazóival, kik közé a Zécheni, Harinai Farkas, a Palásthi vagy Libercsei Radó, a Libercsei Tompos, a Vingárdi Geréb és a Bogáthi-családok tartoznak.

Demkó Kálmán a Gyulai-családok történetét tette tanulmány tárgyává. *Ifj. Biás István* a Teleki-nemzetség levéltárából közölt néhány érdekesebb oklevelet és azon családok jegyzékét, melyekre a Teleki-nemzetség marosvásárhelyi levéltárában az 1711–1867. évek közti időből hiteles leszármazási adatok találhatók.

Egy elfeledett XVII. századbéli genealogus emlékét idézte fel *Kemény Lajos*, ki Bellény Zsigmondnak saját családjára vonatkozó feljegyzéseit tette közzé.

A heraldikai tárgyú dolgozatok között első helyen kell megemlítenem *Iványi Béla* tanulmányát Eperjes szabad királyi város czimereiről és pecséteiről, a melyben a városnak V. Lászlótól 1456-ban és I. Ferdinándtól 1548 és 1558-ban nyert czimerleveleit, továbbá a városnak különböző pecséteit és az utóbbiak használatát ismerteti. Értekezéséhez az 1456-i czimernek színes képét, azonkívül a másik két czimernek és néhány pecsétnek sikerült rajzát is adtuk.

Gyárfás Tihamér folytatta a brassói czimeres levelekről szóló tanulmányát, a melyben két eddig ismeretlen középkori czimeres levelet irt le, u. m. a Benkner-családnak 1509 és 1517-ben nyert czimerleveleit, a melyek közül különösen szép az 1517-i, ugy a czimerképnek, mint főleg a lapszéli diszítéseknek gyönyörű kivitelét illetőleg, a melyek kivitele az Armbruster és Kanizsai Dorottya-féle czimerlevelek mögött semmikép sem marad vissza. Az ő szerencsés

keze fedezte fel továbbá a Benkner-családnak egy harmadik armálisát is, 1569-ből János Zsigmondtól, mely ez uralkodótól ismert alig egy-két armális számat szaporítja.

Balogh Gyula Paulik Bertalan 1514-i czimeres levelét ismerteti, egyes a családra vonatkozó adatokat közölve Vasvármegye levéltárából. *Holub József* néhány heraldikai apróságot közölt, egy 1572-ből származó feljegyzést czimereslevél taksájáról, Vármezei Pethő Györgynek, Bocskay István szakácsának czimereslevelét 1666-ból és Tapolczai Tompa Mihály 1564-i armálisát, mely utóbbiban a czimeralakok jelentésének magyarázata érdekes.

Petrovay György a Máramaros vármegye levéltárában őrzött armálisok leirőjegyzékét közölte a Magyar Nemzeti Múzeum czimeresleveleinek leirő-katalogusa mintájára.

Gulyás Pál a Comédie Humaine szerzőjének, Honoré de Balzacnak heraldikai tudományát világítja meg érdekes tanulmányában, melyből kitűnik, hogy Balzac képzett heraldikus volt, a ki ügyelt arra, hogy a munkáiban szereplő egyének czimerei szigorúan megfeleljenek a heraldika szabályainak.

Csoma József másodelnökünkötől két tanulmányt közölt folyóiratunk. Az egyik heraldikai tárgyú és a kassai székesegyház kincstárában őrzött két XVIII. századi kongregációs könyv czimereiről szól, a melyek sok új adatot családi czimereinek ismeretéhez ugyan nem nyújtanak, de az egyes czimerek ábrázolása, különösen a házassági czimerek összekombinálása és diszítése tekintetében a XVIII. század heraldikai ízlését igen érdekesen mutatják be. Másik dolgozata a pecséttan körébe vág, Omode nádor fiai és a Kassa városa közti, a nádor megöletése körül támadt viszályban kötött megegyezésről szólva, az egyezkedési oklevélen függő pecséteket ismerteti. A pecséttant szolgálja *Gárdonyi Albert* értekezése is, a melyben Buda legrégebb pecsétjéről szól. E pecsét a városnak egy 1329-i oklevelén maradt reánk. Fejtegetései eredménye az, hogy a háromtornyú vár Buda városának újabb czimere, a melyet I. Károly alatt, valószínűleg 1310 után vett fel a város, míg a pólyás pajzs régebb czimer, melyet az Árpádok utolsó éveiben vettek fel és a mely valószínűleg eredetileg a királyi vár czimere volt. E két czimerből keletkezett aztán az a czimer, a melyet a város az egész középkoron át használt.

Benkó Imre Zsigmond királynak 1404-ben udvari szobája részére tett adománylevelét ismerteti, *Szücsi József* Concha Győzőnek a Gentryről irt és a Budapesti Szemlében megjelent tanulmányával folytatott polemikát. *Hóman Bálint* végül az 1109. évi veszprémi-völgyi görög oklevélről szóló, nagyobb terjedelmű tanulmányának első részét közölte folyóiratunkban.

Szakirodalmi rovatunk, mint minden évben, ugy az idén is igyekezett megismertetni olvasóinkkal a családörténeti és heraldikai azon munkákat, a melyek ismertetésre érdemeseknek mutatkoztak.

* * *

Áttérve társaságunk belső életére, jelenthetem, hogy a társaság ügyeinek intézése az elmúlt évben is az alapszabályainkban előirt négy rendes igazgató választmányi ülésen történt. Rendkívüli igazgató választmányi ülés tartására szükség nem volt.

Mult évi nagygyűlésünket 1910 deczember 29-én tartottuk meg, a mely nagyérdemű ig. vál. tagtársunk, Thaly Kálmán emlékének volt szentelve, kiról *Ortway Tivadar* ig. vál. tagtársunk mondott nagyszabásu, az elhunytnak tudományos munkásságát és egyéniségét méltató emlékbeszédet, mely folyóiratunknak ez évi folyamát nyitotta meg. E nagygyűlésen tölthetett be a báró Radvánszky Béla elhunytá öta üresen állt elnöki szék is, melyre Fejérpataky László másod-elnökünk választatott meg, míg az egyik másodelnöki tisztség ujbol Csoma Józseffel tölthetett be.

A folyó évi igazgató-választmányi üléseket márczius 13-án, junius 14-én, szeptember 28-án és november 29-én tartottuk meg. Ez üléseken felolvasásra került Závodszy Levente értekezése a Héderváry-Lorántffy perről, Gulyás Pálé Balzac heraldikájáról, Nagy Gézáé a Croy-családról, Szily Jenőé a Kisbottyáni és Geresgáli Batthány-családról és Kállay Ubulé az Árpádkori oklevelek módszertanának egyes kérdéseiről. Bemutatásra került a Bezerédy-családnak 1431-i czimerlevele és Bártfai Szabó Lászlónak családörténeti munkája, a gróf Széchényi-család történetének I. kötete.

A november havi igazgató-választmányi ülésen tölthetett be a Tóth Árpád elhunytával megüresedett pénztárnoki állás, a melyre Sohár László, a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselője választatott meg.

Foglalkozott az igazgató választmány a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv folytatásával is és határozati-lag kimondatott, hogy a Nemes Családok II. kötetére az előfizetési felhívásokat ki fogja bocsátani és a mennyiben az előfizetésekből befolyó összeg a nyomdai költségeket fedezi, a kötetet sajtó alá adja. Az előfizetési felhívásokat folyó év őszén kellett volna kibocsátani, azonban a szerkesztőség indokolt kérelmére azok kibocsátása a jövő évre halasztatott el.

Társaságunk tagjainak számáról a következőket van szerencsém jelenteni:

Alapító tagjaink közül az elmúlt évben négy 200 koronás alapítónk hunyt el, pártoló tagjaink közül halálozás és kilépés folytán 4, évdíjas tagjaink közül halálozás és kilépés folytán 5 tagot veszítettünk. Az

1000 koronás és 400 koronás alapító tagok számában változás nem állott be. Belépett egy 200 koronás alapító tag, 2 pártoló tag és 27 évdíjas tag, ugy hogy a gyarapodás és veszteség egybevetése után a társaság tagjainak a létszáma a következő: 8 alapító tag 1000 koronával (élő és elhunyt), 39 alapító tag 400 koronával (élő és elhunyt), 41 alapító tag 200 koronával (élő és elhunyt), 93 pártoló tag, 359 évdíjas tag, ugy hogy az összes tagok száma, beleértve az elhunyt alapítókat is, 536, szemben a mult évi 519 taggal.

A tagok száma tehát az elmúlt évhez képest növekedést mutat, azonban ez a növekedés nem oly nagyméretű, hogy bevételeink tetemes növekedését is eredményezné. Pedig a nyomdai árak rohamos emelkedése nagyon is kívánatosná tenné tagjaink számára és ezzel együtt bevételeinknek is minél nagyobb-mérvű növekedését. Az elmúlt évben a nyomdai árak mintegy 15%-al emelkedtek, a mi a társaság elnökségét fokozottabb takarékosagra intette. Ez a kényszerűségből eredő takarékoság okozta azt, hogy az idei évfolyamban csak egy színes képmellékletet tudtunk adni, minthogy a készletben lévőkre ismét csak meg kell ujitanunk mult évi jelentésünkben tett panaszunkat, hogy a hozzájuk való kéziratot a szerzőtől megkapni minden igyekezet daczára ez évben sem sikerült. Mi magunk fájlaljuk legjobban, hogy a színes mellékletek számát meg kell szoritanunk, de a társaság pénzügyi helyzetével számolnunk kellett, és a pénzügyi egyensúly megóvása érdekében a szerkesztőségnek el kell viselni a mellékletek elmaradása miatt tett szemrehányásokat.

Kérem a mélyen tisztelt nagygyűlést, hogy jelen-tésemet tudomásul venni sziveskedjék.

Budapest, 1911 deczember 29. *Aldásy Antal*
titkár.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató választmányának f. évi február hó 29-én tartott ülésén *Fejérpataky László* elnök elnöklete alatt jelen voltak *Ortway Tivadar* másodelnök, *Boncz Ödön*, *Döry Ferencz*, *Horváth Sándor*, *Iványi Béla*, *Nagy Géza*, *Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József*, *Tagányi Károly* ig. vál. tagok, *Aldásy Antal* titkár, *Sohár László* pénztárnok, *Holub József*, *Kassovitz Bruno Tivadar*, *Relković Neda* és *Davorka* vendégek.

Elnök az ülést megnyitván *Hóman Balint* társ. tag felolvassa A magyar törzsek megtelepedése című értekezését, a mely a Turulban fog megjelenni.

Titkár ezután bemutatja a Herenchény családnak 1432. évi és a Balajthy családnak 1517. évi czimeres leveleit.

Titkár mély megilletődéssel jelenti, hogy báró Mednyánszky Dénes, a társaságnak kezdetől fogva alapító és negyedszázadnál hosszabb idő óta igazgató-választmányi tagja mult év deczember 28-án Bécsben elhunyt. Meleg szavakkal méltatja az elhunyt egyéniségét, a kinek munkálkodása a magyar családtörténet terére is kiterjedt, a saját családjára vonatkozó családtörténeti munkáját a társaság irattára őrzi. Jelenti, hogy az elnökség a gyászhir hallatára az elhunyt özvegyének a társaság részvétét fejezte ki s hogy a Turul mult évi IV. füzetében az elhunyt emlékének szentelt nekrológ látott napvilágot.

Az igazgató-választmány mély fájdalommal fogadta a gyászhir, a halálet fölötti fájdalomnak és részvétének jegyzőkönyvileg kifejezést ad s az elnökség intézkedéseit jóváhagyólag tudomásul veszi.

Uj tagokul ajánlatnak alapító tagul 200 koronával az *Országos Kaszinó* Budapesten, évdíjas tagokul *Barcza László* földbirtokos, Csabrendek, aj. Holub József, *dr. Gyurkovics Gyula* ügyvéd Budapest, aj. Gyarmathy Sándor, *dr. Csécsi Nagy Miklós* Budapest, aj. ugyanaz, *Pilch Jenő* honvédszázados Budapest, aj. a titkár, *dr. Sulica Szilárd* m. n. muzeumi segédör Budapest, aj. Holub József és *Thurzó Kálmán* honvédfőhadnagy Budapest, aj. a titkár, kik a társaság tagjaiul megválasztatnak.

Titkár jelenti, hogy a Szentgyörgy czéh, a magyar amatőrök és gyűjtők egyesülete a folyó évtől kezdve «A Gyűjtő» czimen lapot indit meg, melynek szerkesztője dr. Siklóssy László a cseviszony megindítását kéri.

Az ig. választmány, tekintettel arra, hogy a Szentgyörgy czéh működése a társaságot is érdekli, a cseviszony megindítását határozza el.

Titkár ezután előterjeszti az 1911. évi zárszámadást és vagyonállást, mely a következő:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1911. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

	Bevétel.		Külön- bőzet K f.
	Előirány- zat K f.	Ered- mény K f.	
1. Pénztári maradvány 1910-ről	100 73	100 73	— —
2. Értékpapírok kamatai	1288	1284	4 —
3. Be nem fizetett alapítványok kamatai	150	110	40 —
4. Tagdíjakból:			
a) pártoló tagok után	5000	3728	1271 70
b) évdíjak után			
5. A társulati kiadványok eladásából	286	218 84	67 16
6. Alapítvány-befizetés	200	167 50	32 50
7. Postai költségekből megtérülés	10	—	10 —
8. Rendkívüli bevétel	20	—	20 —
Összesen	7054 73	5609 37	1445 36

A tényleges bevétel e szerint 1445 kor. 36 fillérrel kevesebb az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirány- zat		Ered- mény		Külön- bőzet K f.
	K f.	K f.	K f.	K f.	
1. Személyi járandóságok	1600	—	1000	—	600 —
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíja	1392	—	1253 60	—	138 40
3. Nyomdaköltségekre	2200	—	2273	—	+ 73 —
4. Szinnyomatok	600	—	200	—	400 —
5. Metszetek és rajzok készítése	300	—	16	—	284 —
6. Irodai átalány	120	—	120	—	— —
7. Társulati szolga díjazása	120	—	120	—	— —
8. Ujévi ajándékok, tagdíjbeszedési költségek, stb.	200	—	144 42	—	55 58
9. Lombard-kölcsön utáni kamatok és költségek	180	—	45 20	—	134 80
10. Alapítvány-tőkésítés	200	—	21	—	179 —
11. A Nemzeti Zsebkönyv II. évf. 2. kötetére az előfizetési felhívások stbre	100	—	—	—	100 —
12. Rendkívüli kiadás	20	—	70	—	+ 50 —
Összesen	7032	—	5263 22	—	1768 78

A tényleges kiadások tehát 1768 kor. 78 fillérrel kevesebbet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány ... 22 kor. 73 fill.

Tényleges maradvány ... 346 « 15 «

Több tehát 323 kor. 42 fill.

Vagyonállás 1911 decz. 31-ikén:

A) Cselekvő vagyon.

I. Tényleges vagyon:

a) Alapítványi tőke:	K f.	
1. értékpapírokban	27,800	—
2. készpénzben (Daróczy Zoltán 200 k. alapítványából befizetett összeg, a takaréokban)	140	—
3. kötelezvényekben	3000	—
4. kötelezvény nélküli alapítványok	692 50	31,632 50
b) Alapítványi jelleggel nem bíró tőke értékpapírokban		3,400 —
c) A Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. kötet színes mellékleteire a takaréokban		410 —
d) A decz. 31-iki egyenleg		346 15
Összes tényleges vagyon		35,788 65

II. Követelés:

alapítványi kamatok- és tagdíjakban	2270	—
Összes cselekvő vagyon	38,058 65	

B) Szenvedő vagyon.

	K. f.
I. A magy. kereskedelmi banknál levő lombard-kölcsön	2700 —
II. Nyomdai tartozás	2338 04
III. Lombard-kölcsön kamatai és költségek	190 —
Összes szenvedő vagyon	5228 04

Összes tényleges vagyon ... 35,788 K 65 f.

Szenvedő vagyon ... 5,228 « 04 «

Tiszta vagyon ... 30,560 K 61 f.

Ezzel kapcsolatban *Soós Elemér* ig. vál. tag, mint a számvizsgáló bizottság elnöke, felolvassa a számvizsgáló bizottságnak következő jelentését:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1911. évi pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 22-én teljesített számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni.

Eljárásunkban az eddig szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át s annak 1911. évi minden tételét az igazolásukra szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdíj befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben találtuk s az 1911. december 31-ikével 5609 korona 37 fillér bevétellel, 5263 korona 22 fillér kiadással és a folyó 1912. évi költségelőirányzatba első bevételi tétel gyanánt átvendő 346 korona 15 fillér pénztármaradvánnyal lezártuk.

Ezután a kézipénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1912. évi tételeit, kezdve a múlt évről áthozott és fentebb kimutatott 346 korona és 15 fillér pénztármaradvánnyal bezárólag február 20-ig összegeztük és 1601 korona 05 fillér bevételt, 694 korona 62 fillér kiadást, vagyis 906 korona 43 fillér pénztármaradványt állapítottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézipénztárban fedezetül 30 koronát előlegnyugtában és 876 korona 43 fillért készpénzben, minélfogva a kézipénztárt hiánytalanak jelenthetjük.

A kézipénztár megvizsgálása után áttértünk a Nemzeti Zsebkönyv számadásainak megvizsgálására s azt találtuk, hogy 1911. december 31-ig befolyt 12 korona; e szerint a Nemzeti Zsebkönyv II. rész első kötetének céljaira az 1912. évre áthozat 12 korona. Megemlítendőnek tartjuk még, hogy az első kötet nyomdászamlájából még 1337 korona 6 fillér tartozás áll fenn.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzskönyvet. E szerint a társaságnak egy 200 koronás új alapító tagnak belépése folytán a mai napon nyolcz ezerkoronás (8000 korona), 39 négyszáz koronás (15,600 korona) és 41 kétszáz koronás (8200 korona) alapító tagja van. A felsorolt, összesen 31,800 koronát tévő alapítványokból be van eddig fizetve 28,107 korona 50 fillér és fizetetlen még 3692 korona 50 fillér. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (számszerint 6 darabban) biztosítva van 3000 korona, a miről a közvetlen a szemlélet és számbavétel alapján győződünk meg, ellenben 692 korona 50 fillér kötelezvényekkel biztosítva nincsen.

A társulat törzsanyagához tartozik még az az ala-

pitványi természettel nem bíró 3400 korona összeg is, a mely megtakarításokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyona összesen (31,800 + 3400) 35,200 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 28,107 korona 50 fillér befizetett alapítvány és a megtakarított 3400 korona, összesen 31,507 korona 50 fillérből 27,800 korona koronajáradékból, 200 korona jelzáloghitelbanki nyereség kölcsönkötvényben a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál, 140 korona pedig takarékpénztári könyvben a pénztárban van elhelyezve, a bank 1911. december 23-án kelt letéti kivonatának és a pénztárban őrzött takarékpénztári könyvecskének megtekintése által győződünk meg.

Ezek szerint a teljes vagyon állása a fentebb említett 35,200 korona törzsvagyon, a Nemzeti Zsebkönyv II. rész, két kötet színes mellékleteire a takarékpénztárban elhelyezett 410 korona, továbbá a fent kimutatott 1911. évi pénztári maradvány 346 korona 15 fillér, végre a hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjak 2270 korona, az összes vagyon 1911. december 31-én 38,058 korona 65 fillér. Ezen vagyonnal szemben a következő terhek állanak fenn: a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál az alapítványi jelleggel nem bíró tőkésítés terhére felvett 2700 korona lombard kölcsön és kamatok stb., e kölcsön után 1911. december 31-ig 190 korona kamatok, nyomdai tartozás 2338 korona 4 fillér, összesen 5228 korona 4 fillér. E szerint a hátralékos alapítványi kamatok és tagdíjakat figyelmen kívül hagyva, a tiszta vagyon 30560 korona 61 fillér.

A mi az 1911-iki zárószámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárószámadásnak részletes összehasonlítását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő, jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 1445 korona 36 fillérrel kevesebb volt; ezzel szemben a kiadás is 1768 korona 78 fillérrel tett ki kevesebbet, úgy hogy az előirányzott 22 korona 73 fillér maradvány helyett a pénztári maradvány 346 korona 15 fillér tesz ki, a melyben benne foglaltatik 167 korona 50 fillérnyi alapítványi összeg, a mely 1912. elején tőkésített, s a mely a fönti vagyon-kimutatásban az 1911. évi egyenlegben szerepel. A bevételekben az előirányzathoz képest mutatkozó csökkenés oka főleg abban keresendő, hogy Tóth Árpád társulati pénztárnoknak csaknem öt hónapig tartó súlyos betegsége, majd a pénztárnoki állásban szintén hónapokig tartó üresedés következtében a tagdíjak behajtása körül a szokott tevékenység nem volt kifejezhető. Ennek pótlása a folyó év feladata leendő, miért is az 1911. év végével fennálló és vagyonállásban feltüntetett 2270 korona régebbi hátralékokra nézve javasoljuk, hogy a pénztárnok által jegyzékbe foglalandó és teljesen be-

hajthatatlan követelések törlése után még fennmaradó hátralék behajtása iránt intézkedni méltóztassék. Ugyszintén javasoljuk, hogy az elnökség már most lásson hozzá a tagdíjnak minél erélyesebb behajtásához. A Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál fennálló lombard kölcsön által lekötött értékpapírok értékesítésére nézve a bizottság javasolja, hogy az elnökség továbbra is utasítsa a lombardozott értékjegyek kellő időben való eladására, miután ez ideig a pénzpiac alakulása az eladásra javasolt pénzművelet keresztülvitelére nem volt kedvező.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a tisztelt elnökség az elmúlt évben is reálisan és körültekintően gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmányak, hogy Sohár László társ. pénztárnok urat a múlt 1911. évi számadásokra nézve a szokásos fentartással felmenteni méltóztassék.

Áttérve az 1912. évi költségvetési előirányzatra, annak tételeit 7244 korona 15 fillér bevétellel 7219 korona 50 fillér kiadással és így 24 korona 65 fillérnyi előirányzott maradvánnyal van szerencsénk javaslatba hozni.

Budapest, 1912 február hó 22-én.

Soós Elemér,

a számv. b. elnöke.

Dr. Tóth-Szabó Pál,

számv. b. tag.

Dr. Döry Ferencz,

számv. b. tag.

Az igazgató választmány a számvizsgáló bizottság jelensége alapján az 1911. évi zárszámadást és vagyonszerleget tudomásul veszi és Sohár László társ. pénztárnoknak a felmentést a szokásos fentartással megadja, a számvizsgáló bizottság jelentése alapján utasítja az elnökséget, hogy a régebb teljesen behajthatatlan követelések törlésére nézve a legközelebbi ülésen előterjesztést tegyen, a fennmaradó követelések, valamint a folyó évi tagdíjak behajtása körül pedig a legnagyobb erélyvel járjon el. Végül felhatalmazza elnökséget, hogy a lombardozott értékpapíroknak kellő időben eladását eszközölheti. Döry Ferencz ig. vál. tag indítványára titkárnak, ki a társaság pénzügyi érdekeire való tekintettel mult évi tiszteletdíjáról újból lemondott, köszönetét fejezi ki és a számvizsgáló bizottságnak buzgó és fáradságos munkájáért köszönetet szavaz.

Az 1912. évi költségvetési előirányzat a számvizsgáló bizottság javaslata alapján következőképp állapítatik meg:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetési előirányzata az 1912. évre.

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1911-ről ... 346 kor. 15 fill.
2. Értékpapírok kamatai (31,000 kor. korona-járadék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-

kölcsönkötvény után 4%)	---	---	---	1248 kor.	fill.
3. 3600 kor. be nem fizetett alapítvány után 5%)	---	---	---	180 "	---
4. Tagdíjakból:					
a) pártoló tagok után 2000 K	}	---	---	5000 "	---
b) évdíjak után ... 3000 "					
5. A társulati kiadványok eladásából	---	---	---	250 "	---
6. Alapítvány-befizetés	---	---	---	200 "	---
7. Rendkívüli bevétel	---	---	---	20 "	---
Összesen	---	---	---	7244 kor.	15 fill.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár 600 korona, jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.) ... 1600 kor. — fill.
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjai:
 - a) 24 iv írói díja, ivenként 48 kor. 1152 kor.;
 - b) szerkesztés ivenként 10 kor., 240 kor. 1392 " — "
3. Nyomdai költségek ... 2200 " — "
4. Szinnyomatokért ... 500 " — "
5. Metszetek, rajzok készítése ... 300 " — "
6. Irodai átalány ... 120 " — "
7. Társulati szolga díjazása ... 120 " — "
8. Újévi ajándékok, tagdíjbeszedési költségek, stb. ... 200 " — "
9. Lombard-kölcsön utáni kamatok és költségek ... 300 " — "
10. Alapítvány-tökésítés ... 367 " 50 "
11. A Nemzeti Zsebkönyv II. rész 2. kötetére az előfizetési felhívások szétküldése ... 100 " — "
12. Rendkívüli kiadás ... 20 " — "

Összesen	...	7219 kor.	50 fill.
Bevétel	...	7244 kor.	15 fill.
Kiadás	...	7219 "	50 "
Előirányzott maradvány	...	24 kor.	65 fill.

Titkár jelenti, hogy a Nemzeti Zsebkönyv szerkesztősege nevében Reiszig Ede ig. vál. tag az előfizetési felhívások kibocsátását kéri, a mult évi ig. vál. ülések határozatai alapján. Az ig. választmány ehhez hozzájárulva régebbi határozatai alapján kimondja, hogy a Nemzeti Zsebkönyv II. sor. Nemes Családok II. kötetére az előfizetési felhívásokat kibocsátja és az előfizetési felhívás megszerkesztésével az elnökséget bizza meg. Kimondja, hogy az előfizetési felhívásban kiteendő: a kötet csak az esetben fog megjelenni, ha az előfizetők utáni összeg a nyomdaköltségeket fedezni fogja. Az előfizetési felhívás eredményéről az elnökség a legközelebbi ülésen jelentést fog tenni.

A pénztári jelentés szerint a társaság bevétele az ülés napjáig volt 1643 korona 01 fillér, kiadás 694 korona 62 fillér, egyenleg 948 korona 39 fillér.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére id. Szinnyi József és Soós Elemér ig. vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

Fontes Rerum Transylvanicarum. Tomus I. Az erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoryak korából. (1571—1613.). Gyűjtötte és közrebocsátja Dr. Veress Endre. I. kötet 1571—1583. Budapest, Athenaeum. Ára 10 korona.

Nagyszabásu, 50 kötetre tervezett forrásgyűjtemény első kötete fekszik előttünk. Az egykori erdélyi nagy fejedelemség történelmi kincses bányáját szándékszik ezzel megnyitni Dr. Veress Endre és mint-hogy Erdély és Magyarország összefüggése folytonos és egymástól el nem választható, voltaképen itt országos érdekű forrás-publikációról van szó, mely figyelemmel a benne közzeendő diplomáciai emlékekre és nemzetközi vonatkozású levelekre és oklevelekre, Európa nagy részét is érdekli.

Ha végig nézünk az ötven kötetes vállalat kötetek szerinti anyagfelosztásán, úgy azt látjuk, hogy a gyűjtemény anyagának, melyben családi levéltárak, külföldi főiskolákon tanult magyarok névsora, krónikák, levelek, regeszták stb. is megfognak jelenni — orosz-lán része a Báthoryak korára esik. Annak a családnak köz- és magántörténetét öleli fel főleg, a mely család híres-neves nagy embereket, sőt uralkodókat is adott nemcsak Erdélynek, hanem a szomszédos Lengyelországnak is. Annak a családnak a multja jelenik meg előttünk, a melynek sarja a lengyel királyi koronát is viselte, még pedig a fejedelmi erények oly teljével, hogy nemzete a «pater patriae» diszes jelzővel tisztelte meg és a krakkói Wawelen levő sirboltjára ezt a páratlanul szép és magyar fülnek oly kedvesen hangzó mondást vésette, hogy: «*Virtus Bathorea immortalis est*»

Ennek a nagy nevű és fényes multu családnak élete és története vonzhatta és ihlethette meg Veress Endrét, midőn húsz év előtt neki vágott a nálunk olyannyira hálátlan anyaggyűjtés nagyszabásu és fárasztó munkájának.

Ennek a nagy munkának egyik gyümölcse és első hírnöke az a nagybecsű és érdekes leveles könyv, a mely immár a tudomány forumán megjelent.

A magyar és latin nyelvű előszóban a szerző előadja vállalatának rövid történetét, melyből megtudjuk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával gyűjtött érdekes és értékes anyag közzétételét Dr. Hirschler József prelátnak-kanonok és kolozsvári plébános könnyíti meg, tudományt kedvelő lelkes áldozatkészségével. Azután következik a magyar nyelven megírt Bevezetés, mely a kötet tartalmát képező anyag méltatásával foglalkozik. Maga a kötet a jezsuitáknak Erdélybe való letelepítésére, ottani berendezkedésére, működésére és történetére vonatkozólag 1571-től—1583-ig kerek száz darab levelet és oklevelet tartalmaz. Van a kötetben két hasonmás is, függetlenül pedig p. Leleszi János, Báthory Kristóf erdélyi fejedelem fölött tartott halotti beszédének töredékét kapjuk.

Az anyagot a szerző nemcsak közreadja, hanem azokat szakszerű jegyzetekkel is kíséri.

A kötet végén az iratok időrendi jegyzékét, a levélírók és címzettek jegyzékét, az iratok keltezeti hely- és források szerinti jegyzékét kapjuk. Indexet — sajnos — csak a későbbi kötetek valamelyikében ígér a szerző.

Hogy a kötetnek nemcsak egyház- és iskolatörténi, hanem közművelődés stb. történeti szempontból egyaránt fontos és becses anyagát behatóbban méltassuk, arra ezen folyóirat hasábjain nincsen helyünk, de a ki a kötetbe bele tekint, azonnal meg fog győződni arról, hogy a magyar tudományos világ úgy Veress Endrének a vas szorgalmu és fáradhatatlan anyaggyűjtőnek, mint pedig támogatóinak csak köszönettel, hálával és elismeréssel tartozik.

Dr. Iványi Béla.

Az utolsó nemesi felkelés. Szerkeszti R. Kiss István, Budapest 1909, 1911. t. k. I—XV, +I—367 l., II. k. I—VIII +I—408 l. Ara 30 korona.

Győr megye 1908-ban mozgalmat indított arra, hogy az 1809-ik évi magyar felkelés százéves fordulóját az ország megünnepelje. A magyarlakta megyék örömmel fogadták az eszmét s elhatározásuk arra szolt, hogy megirattják Rugonfalvi Kiss Istvánnal, akkori győrmegyei levéltárnokkal a felkelés hiteles történetét s országos ünnep keretében emlékeznek meg az el-esettekről. A nemes elhatározás maradandó emléke ime három év elmultával előttünk fekszik, az ünnep-lés politikai okokból elmaradt.

Kiss az előtte kezdettől fogva ismert nehézségek daczára lelkesen fog hozzá a munkához, érzi, hogy Kisfaludy Sándor örökébe lép, a mikor az osztrák részről szándékosan ferdén megvilágított s gyakran a magyarok által is félreértett események hü leírására, a kigunyolt felkelők emlékének tisztázására vállalkozik.

A mű első kötete a felkelés általános történetét tartalmazza. Az előszóban elmondja Kiss a mű létrejöttének feljebb említett történetét, felsorolja a használt kéziratokat és nyomtatványokat. A tárgyalás maga három részre oszlik. A kötet legnagyobb része (9—283. l.) a felkelés történetéről szol. Ebben Napoleon viszonyát vázolja ügyesen Ausztriához, vázolja saját felfogását is, megemlítve a magyarokhoz intézett felhívás létrejöttének történetét. Jogosan veti fel a kérdést, vajjon a császári ház iránti hálából nem fogadták-e el a magyarok Napoleon felhívását az elszakadásra. Nem, bizonyítja lelkesen a mű írója, hanem a nemzetünket jellemző nemes érzésből, a mely a védelmet kérő megtámadottat nem hagyja elveszni. Mások által is sokszor tárgyalt alakban, de szintén meggyőző módon mutat rá Kiss arra, hogy az Ausztriával való együttélésünk átka kezdettől fogva a császári ház és tanácsosainak bizalmatlansága irán-

tunk. Ez a kormányzási rendszer I. Ferencben volt a legerősebb. Bajba jutva felhívták 1808-ban a nemzetet, ragadjon fegyvert a trón védelmére. A nemzet a legnagyobb, az előző évtizedekben tapasztalt sokszoros alkotmányselelem után hősi önuralommal siet a király szavának eleget tenni, a megyék egymás után szavazzák meg a szükséges költséget, embert, a kormány ellenben megszegi ígérését, használhatatlan, ócska fegyvert ad a felkelők kezébe, a kik így tehetetlenek válnak a francziák lelkesedéstől tüzelt, jól felszerelt ezredeivel szemben. Ezért kellett a magyar ezredeknek meghátrálniok.

A kormány József nádornak és Károly Ambrus esztergomi érseknek népszerűségét használja fel arra, hogy a nemzetet a kívánt áldozat meghozatalára rávegye. A bécsiek által Rákóczinak csufolt nádor bejárja a megyéket, buzdít mindenfelé, a primás szintén elkövet minden lehetőt a siker érdekében. Az országgyűlésen nem volt akadálya a felkelésnek, de a határozat erélyes és gyors végrehajtása mégis a nádor érdeme. A szerző felsorolja a továbbiakban a felkelés szervezésének sokféle akadályát. Ezek voltak: az 1808-ik évi megyei összeírások hiányosak voltak, újat kellett végezni, nem tudják a szükséges költséget kimutatni, végül országos pénztárt állítanak fel s kimondják a felkelés kötelezettségének főbb elveit, megállapítják a megyék hozzájárulásának kulcsát. Részt vett a felkelésben 17,266 lovas és 20,361 gyalogos, a kiket a lovasságnál 18 ezredbe, a gyalogságnál 1210 emberből álló zászlóaljakra osztottak be. Ismerteti továbbá a mű a felkelők részére irt szabályzatot, a felkelés vezetését; panaszosan említi meg, hogy a vezérkarban feltűnő módon mellőzik itt is a magyarokat. János főherczeg fővezérről kedvezőtlen, de pártatlan bírálatot mond a szerző s a nádor bizonyosságával mutatja ki, hogy a felkelőktől a felszerelés hiánya miatt mit se várhatott a hadvezetés. Igen bő anyagot hoz fel a mű a győri csata előkészületei és lefolyásának ismertetésére (144—293. l.).

Az első kötet második részében mintegy 40 oldalon ismerteti Császár Elemér a felkelés magyar irodalmát az egykoru emlékektől kezdve a legújabb korig, összefoglaló és áttekinthető teljességben. Végül a harmadik rész többnyire Rexa Dezső gyűjtéséből az irodalomban megjelent, vagy szájhagyomány útján megőrzött anekdotákat beszéli el több-kevesebb magyarázó szöveg kíséretében.

A mű második kötetének eleje közli Kisfaludy Sándor: Az insurrectio hősei című kéziratának magyar fordítását, a lovasezredek és gyalogzászlóaljok külön történetét s névjegyzékeit, a felkelés költségeinek összegezését, végül a két kötetben közölt 26 kép felsorolását.

Megvallom, a mű elolvasása engem meggyőzött arról, hogy a felkelést eddig hibásan néztük le, hogy felkelési jogunk ezen utolsó megnyilvánulása a nemzeteten kívül álló okokból nem érte el célját. Jól esett látnom azt a felbuzdulást és meggyőződést, a melylyel a szerző a megbízatásnak eleget tenni igyekezett. Ugy látom, hogy az összegyűjtött nagy anyagot ügyesen csoportosította, a munka beosztása áttekinthető és világos. Az irodalmi rész azonban nem oly teljes, mint a megyei levéltárakból egybegyűjtött becses forrásanyag. Feltűnt előttem, hogy Kronenesk Aus dem Tagebuche Johann's von Oesterreich, Innsbruck 1891. című munkáját nem használja; Wertheimer Ede értekezése József nádor eszméi Magyarország és Ausztria regenerálásáról 1810-ben (Budap. Szemle 1881.) Széchenyi István levelei a felkelésről s Zichy Antal jegyzetei (Sz. I. levelei szülőihez) elkerülték a figyelmét. A győri csatára is érdekes részletek találhatók Ujváry István értekezésében: Az 1809-i győri ütközet taktikailag szemügyre véve (Tudománytár 1844), Hertelendy Károly: Nemes felkelő ezredek az 1809-iki győri csatában, Veszprém 1809 (két kiadást ért); a muzeumi kéziratok közül Gory Zsigmond 200 lapos Mindennapi jegyzések a magyar felkelő seregnek hadi történetei felől című művében, Nagy Imre katonai számadásai és naplói-ban és Torma József országgyűlési irataiban találunk még érdekes részleteket a felkelés történetére.

Helyesnek találok azt, hogy a rövid beszédeket, kiáltványokat a szerkesztő teljes szövegekben közli, zavarólag hatna, ha az ilyenféléknek külön utána kellene az olvasónak keresgélnie. Gosztonyi János naplójának szöszterinti közlését ellenben (113—137.) nem látom feltétlenül kívánatosnak. Hogy néha a szerzőt elragadja heve a kormányzás megítélésében, buzgóságából érthető. Így esik meg vele az is, hogy I. Ferenczet hibáztatja, a miért a seregnél a front mögé húzódik (68. l.) Szívesen láttam volna azt is, ha a műben közölt képek mindegyikénél megmondja, eredetije hol s kinél van. Végül az olvasók nevében kívánom, hogy a szerző mielőbb váltsa be a második kötetben bejelentett ígérését, készítse el a részletes névmutatót, a mely a mű használatát, főleg a második kötetét, nagyon meg fogja könnyíteni. Ismétlem, hogy Kiss jelen munkája is értékes gyarapodását jelenti a magyar történeti irodalomnak. *B. Sz. L.*

A Pannonhalmi Szent Benedek-rend története, XI. kötet. A tihanyi apátság története, II. kötet, 1701-től napjainkig. Irta Sörös Pongrácz, Budapest 1911, 1—991. l.

A majd ezer oldalas vastag kötet a tihanyi apátságnak az elmúlt kétszáz évbeli történetét adja

A rend történetében nagy ismerettel rendelkező szerző nyolcz fejezetre osztva tárgyalja a több helyről összegyűjtött, nagyjából kiadatlan levéltári anyagot.

Az apátság általános történetéről szóló első fejezetben leírja, miként kerül Tihany az aradi vár felszerelésére adott 10,000 forintért 1701 július 9-én az alenburgi apátság birtokába, a mivel a benzés-rend azt akarta elérni, hogy idegenek kezére ne jusson az apátság. De az osztrák rendtagok nem sokáig bírják Tihanyt, 1716 június 7-én a fenti összeg kétszereséért a most már jobb viszonyok közt levő pannonhalmi apátság kormánya alá kerül. Az átengedés körül elkövetett formahibák miatt azonban csak három év múlva vehetik a magyar benzések Tihanyt birtokukba.

Az apátokról szóló második fejezet tovább folytatja a történetet. Grassi Vilibald (1719—1740) az első kinevezett tihanyi magyar apát, a kit Lécs Ágoston (1740—1760) majd a szent életű s az apátok sorában kiváló Vajda Sámuel (1760—1795.) követnek. Az utóbbi élete másfél tizedében már nem áll Tihany élén, mert a rend eltörlése kimondatván 1787 januárjának első napjaiban a rendtagok elhagyják a monostort. A mikor a rend visszaállított, a pannonhalmi apátok egy teljes évtizeden át nem neveznek ki tihanyi apátot. A felsőbbség azonban károsnak találja az állapotot, így kerül 1817-ben Horváth Pál az apátságra. Az ő halála után megismétlődik az interregnum, 1832—1837-ig csak megbizottak vezetik az ügyeket, miután Czinár Mór nem fogadta el a jelölést. 1838—1850-ig a tudományos kutatásokban örömet lelő Bresztyenszky Béla, 1864—1891-ig Simon Zsigmond, az ő halála óta pedig Halbik Cziprián ül az apáti székben.

Bőven írja le a szerző az apátság egyházi fejlődését is. Tihany felett a visszaszerzés után az esztergomi érsekek gyakorolják a főpásztori joghatóságot, később a gyakorlat folytán Pannonhalmi magáénak tartja a jogot. Vajda apát a veszprémi püspök főhatóságát ismeri el, de a király az esztergomi érsek mellett dönt. A rend eltörlésének ideje alatt mégis a veszprémi püspökség nyomul előtérbe, a kinek főhatósága azután végleg meg is marad. Az apátok kinevezése a pannonhalmi főapátot illeti meg, a királyé a megerősítés, azonban a rend seniorjait is meg kell a jelölésre nézve hallgatni. Az avatás jogát szintén a főapátság kívánta megszerezni, de a veszprémi püspökségé maradt.

A kötet negyedik fejezete a lelkészkezdést és népoktatást tárgyalja. Hogy az osztrák rendtagok Tihany gondozásáról lemondtak, főleg azért történt, mert nem tudtak a lelkipásztori teendőknek megfelelni, magyar nyelvű ujonczok neveltetése pedig igen nagy terhet rótt volna a vállukra. Pannonhalmi ellenben

tőle telhetőleg igyekeznek a hívek elhanyagolt gondozását javítani, Lécs apát maga is beáll térítőnek, a templom építése, a plébánia szervezése s a konvent ügyeinek elrendezése pedig Vajda Sámuel érdeme.

Az apátság közjogi helyzetéről írott ötödik fejezet ismerteti az apátok megjelenési jogát az alsó tábla ülésein, a szomszédos megyék tárgyalásain. Megtudjuk, hogy a tihanyi apátnak volt pallosjoga és uriszékeket is tartottak.

Tihanynak fekvése fontos helyet biztosít a környék védelmében. Mindamellett 1702-ben végvárát a haditanács leromboltatta, őrségét feloszlatta. A várbeliek a szabadságharc alatt a kuruczokhoz csatlakoztak, a minék következtében a rendház és lakói is sok zaklatást szenvedtek a német katonaság részéről. Az örökösödési háborúk idején az apátság is kiállítja katonáit a királyné védelmére. Utoljára 1849 tavaszán szerepel Tihany mint esetleg felhasználható erődíveny. Gaál Miklós mérnök hozzá is fog a munkához, hogy Görgey csapatai részére a félszigetet megerősítse, de a beállott változások miatt nem sokára abba hagyta a munkát.

Az apátság zalai és veszprémi birtokai: Tihany, Aszófő, Kisszóllós, Örvényes, Balatonfüred falu és fürdő, Kék, Arács, Fülöp, Szentandrás, Tósok, Somogy megyében pedig Endréd, Zamárdi, Szántód, Teleki és Kapoly. A kötet ezen része szintén igen értékes anyagot foglal magában. A szerző bőven elmondja az egyes birtokok nagyságát, kezelését, jelenlegi felszerelését, több helyen képpel kísérve a leírtakat. Mindenki érdeklődéssel olvashatja egyebek közt azt, a mit a füredi savanyuvíz kezelése s általában a fürdő fejlődéséről elmond.

Az utolsó fejezetben a konvent belső életét tárgyalja az író, kitérve minden apró adatra, a mit érdemesnek talált följegyezni. Az apátság levéltárában, a XVII. század végétől kezdődnek az oklevelek, a melyek egy részét Pannonhalmán őrizték. A levéltárra nagyobb gondot 1850 körül kezdenek fordítani, a mikor a perjelt bizták meg a kezelésével. Ezen időtáiban készül az iratok első kimerítő lajstroma is. Felállítása capsákba történt birtokok szerint. A könyvtárnak ennél is mostohább sorsa volt. A régibb időből alig maradt fenn egy-két feljegyzés az apátság könyveiről. Az 1831-ben készült összeírás szerint 919 mű volt Tihanyban 2121 kötetben. Bár később több intézkedés történt a könyvtár rendezése és megóvása érdekében. érdemleges gyarapodást nem találunk. A jelenlegi apát gondoskodott a könyvek szakszerű felállításáról, pontos katalogizálásáról és elhelyezéséről. Érdekes, hogy a konvent tagjai már a XVIII. század derekán járatták a regensburgi újságot s később az első magyar hírlapokat is.

A kötetet harmadfél-száz oldalra menő oklevéltár egészíti ki, a melynek darabjaiból kiemelkednek az 1802-ik évi átadáskor felvett összeírások az apátsági birtokok állapotáról, az 1816. és 1846. évben lefolyt egyházlátogatások jegyzőkönyvei. A szöveghez csatolt kimerítő név és tárgymutató itt is megkönnyíti a mű használhatóságát. A kötet megjelenése azért nemcsak a rend története iránt érdeklődőknek, hanem a magyar kultúr és köztörténettel foglalkozó minden szakembernek is örömeire szolgálhat, a benzések történetével összefüggő sok kérdésre feleletet ad. A mű nyelvezete mindvégig magyaros, kiállítás a megelőző köteteknél már megszokott előkelő.

B. Sz. L.

Deutsche Ritter und Edelknechte in Italien während des 14. Jahrhunderts. Von Karl Heinrich Schäfer. Paderborn, Schöningh, 1911. Két kötet.

E folyóirat hasábjain az elmúlt évben már szó volt jelen mű szerzőjének egy másik munkájáról, a mely az előttünk fekvővel szerves összefüggésben van. Ghyczy Pál tagtársunk ismertette behatóan ezt a munkát, a melyben Schäfer az általa felfedezett, festett czimerekkel ellátott 1361. évi oklevelet ismertette, a mely a XIV. századi német heraldikának megbecsülhetetlen gyarapodása. A most ismertetendő munka a régi német családtörténetnek becses forrásmunkája, a melyből a német genealogusok még sokáig fognak meríteni.

A munka első kötetje a XIV. században Olaszországban megfordult és ott hadakozott német csapatoknak és lovagoknak történeti szereplését méltatja, elsősorban azokat, a kik a szentszék szolgálatában ragadtak volt fegyvert. E kötetnek főleg azok a fejezetei becsesek, a melyek az egyházi államnak állapotáról, közigazgatási és pénzügyi kormányzatáról az Albornoz bibornok előtti időben szólnak. Külön fejezet szól az Urslingeni Werner-féle nagy zsoldos csapatról, a mely minket annyiban érdekel közelebbről, hogy Werner egy időre Nagy Lajos királyunk zsoldjában is állott. Külön fejezetek szólnak a zsoldos csapatok toborzásáról, azoknak zsoldjáról és ellátásáról, a csapatok számarányáról, hadakozásuk módjáról, azok czimereiről és pecséteiről stb. A Schäfer által felfedezett czimeres oklevélen kívül az olaszországi német lovagok czimereinek ismeretét növelik a veronai Szent-György kápolna freskóin ábrázolt czimerek, számszerint 26, a melyekről Schäfer Giuseppe Gerola ravennai konservátorral együtt egy külön kiadást készít elő. Arra, hogy a czimer a német lovagok előtt mily nagy becsben állott, hogy az a lovagnak mintegy saját énjéhez tartozott, Schäfer Sacchetti XIV. századi olasz novellistának egy elbeszélését hozza fel. Ebben el van mondva, hogy a midőn 1350-ben a Bardi családnek egyik tagja Padua podestájává választott, sisakdiszút, hogy kis termetét mesterségesen megnagyobbítsa, medvét választott. Paduába vonultában utközben Ferrarában állapodott meg, hol sisakdisze szemet szurt a Scheideg-család egyik ott időző tagjának, a ki, minthogy családjának sisakdisze szintén a medve volt, bitorlást látott Bardi sisakdiszében s azt felszólította, hogy tegye le az általa

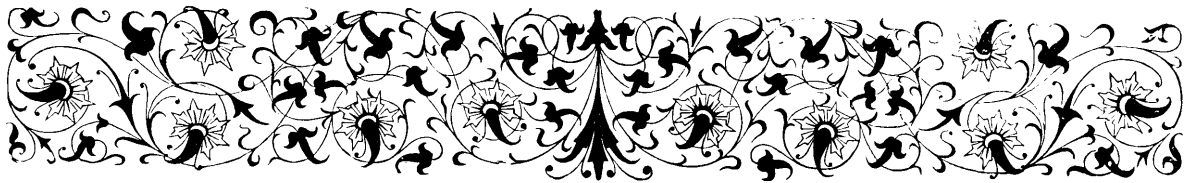
jogtalanul viselt sisakdiszt, ellenkező esetben álljon ki vele bajvívásra. Bardi himezett-hámozott, végre is kijelenti, hogy ő a sisakdiszért 5 frtot fizetett, ha tehát a német lovag neki az összeget megtéríti, leteszi a sisakdiszt. Miután pedig a pénzt tényleg megkapta, átadta a sisakdiszt Scheideg lovagnak, ő maga pedig egy ferrarai fegyverkovácsnál egy másik sisakdiszt szerzett, kardot villogtató, arany ruházatu férfialakot.

A munka második kötete a forrásanyagot tartalmazza és pedig négy fejezetben a német lovagok zsoldjegyzékét, továbbá a kiegészítő okmányokat. A zsoldjegyzékek részben a Bertrand de Poyet, Albornoz Egyed és Androin de la Roche pápai bibornok-legatusok által zsoldjukba vett német csapatokra és Toskana, Marca Anconitana és a Romagnában szolgáló német zsoldosokra vonatkoznak. Családtörténeti szempontból tehát a második kötet a fontosabb, mert Schäfer nem elégedhetett meg természetesen az oklevelek és zsoldjegyzékek pusztá leközlésével, hanem azokat megfelelő kritikai apparatussal látta el, megállapítva nagy körültekintéssel és fáradsággal az egyes zsoldosok neveit, származási helyét és egyéb családi körülményeit, utalva mindenütt az irodalomra is. A munka nagyságáról fogalmat nyújthat, hogy összesen 750 csapatvezér és 1400 lovag és nemes apród személyazonosságának megállapításáról volt szó, kiknek német nevei az olasz származásu oklevélirő által nem egyszer teljesen el vannak torzítva.

Schäfer munkája csak a német lovagokra és zsoldosokra terjed ki. Az okleveles forrásokban említett nem német származásuakra nem terjeszkedik ki. Csak összefoglalólag érinti röviden egyes helyeken azt, hogy más nemzetségbeliek is soroltatnak fel különösen a zsoldjegyzékekben. Ezek között magyarok is fordulnak elő. Így a midőn 1355 június 12-én a pápai csapatok visszafoglalják Fermot, az ostromban egy Georgius Ungarus nevű magyar csapatvezér is részt vett 34 fegyverrel, kiknek 112 frt fizettetett ki zsold gyanánt, ugyanott említették «Ulim Andreassi Ungari» csapatának egy lovasa, a ki 6 frtot kapott, Schäfer feltevése, hogy itt az Andrassy család egyik ősről van szó, aligha áll azonban meg. Az 1357. évben a pápai zsoldjegyzékekben a nyári hónapoktól novemberig terjedő időtől 3—5 magyar csapatvezér, decemberben ellenben már 16 conestabiles Ungarorum említetnek. 1359-ben 10 magyar csapatról tétetik említés. Magyar fegyvereket találunk a toskanai tartományban hadakozó csapatok sorában s továbbá a prefetti di Vico szolgálatában is, a mint ez a Schäfer által közölt okmányok egyikéből másikából kitűnik. Megemlítjük még azonkívül, hogy 1354-ben, a mint ez VI. Ince pápának egy bullájából kitűnik, Uros István szerb király hadainak fővezére egy Palman nevű német nemes volt.

—y.

Kérclem. P. D. R. van den Busch ur, Leipzig, Breitkopf-Strasse 1. magyar nemes családok czimerpecséteinek lenyomatai megszerzése céljából csereviszonyba óhajt lépni ily pecsétlenyomatokat gyűjtőkkel. Szives leveleket francia vagy német nyelven kér.

A CROYAK.

A magyar genealogiának van egy sokat vitatott kérdése, melyről biztosan ma sem tudjuk: el van-e már döntve, vagy továbbra is nyílt kérdés marad? Kihalt-e III. Endrével az Árpádok dicső nemzetsége vagy maradt egy mellékhatása, mely idegenbe szakadt s ma is él a hg. Croy-Dülmen és gr. Crouy-Chanel családban? Mindegyik családból van egy ág, mely az utóbbi félszázad alatt visszatelepedett hazánkba. Nevezetesen hg. Croy-Dülmen Vilmos (sz. 1869.) a neje, zombori Rónay István, aradi pénzügyi tanácsos leánya Desideria révén, kit 1898. vett nőül, torontálmegyei birtokos lett; gyermekei: István (1899), Dorottya (1900), Ilona (1902) és Erzsébet (1904.) Női ágon pedig hg. Croy-Dülmen Rudolf két leánya került vissza, ú. m. Frigyes főhg. neje, Izabella főhercegnő s a nővére, Eugénia, hg. Esterházy Pál második neje. A gr. Crouy-Chanel családból pedig Miklós Henrik, Claudius Ferencz fia s a magyar trónkövetelő szerepében a hatvaneves évek alatt föllépett Ferencz Claudius Ágost hg (1793—1873) öcscse már 1844-ben folyamodott az országgyűléshez s kérte, hogy vegye föl családját a magyar nemzet tagjai közé, mert az a magyar nemzetet alapító Árpádoktól származott, magyarországinak neveztetett és a magyar czimert használta családi czimerrül. Ezen Croy Miklós Henrik aztán Péczelen telepedett le, fia Kelemen Pál (sz. 1823) pedig huszárfőhadnagy és Nógrád megyében nőtincsi birtokos volt; ennek fiai moisfalvi Gyurcsányi Teréztől István és Endre.

A Crouy-Chanelek különben nagyon je'entéktelen szerepet vittek. Chanel Ferencz Laurent, a család hitelesen kimutatható őse, 1642-ben a barrauxi vár őrnagya (sergeant majorja), unokája

Claudius, a grenoblei adóvetési hivatal jegyzője volt, s ivadékai, János Claudius és Ferencz Miklós ügyvéd, Claudius fiai, csak 1790-ben álltak elő az Árpádoktól való eredetük igényével. Ezen év február 25-én ugyanis leszármazásukat igazoló pört indítottak a franciaországi Dauphiné tartomány grenoblei törvényszéke előtt, hol 135 oklevelet mutattak be, melyből «il y a 128 titres originaux en registrés à la chambre des comptes de Dauphiné» és «7 titres originaux dans les archives et les cartulaires de Notre-Dame d'Amiens». Ezek alapján azt vitatták, hogy egyenes fiágon azon Croy Felixtől származnak, kinek atyja III. vagy Velencei Endre magyar király, nagyatyja István, szépatyja pedig II. Endre magyar király volt.

A 135 oklevél közül a notre-damei káptalanban levő hetet közölte a «*Chronologie historique des ducs de Croy*» cz. a. Grenobleban 1790-ben négyrét alakban megjelent munka, a többire csak hivatkozik. Ezekből 59-et (vagyis az amiensiekkel együtt 66-ot) Érdy János adott ki «*Magyarországi Croy nemzetségnek története, nemzedékrendje és oklevéltára*. Budapest, 1848. 4.-r.» cz. művében.

Sokkal előkelőbb szerepet vitt a hg. Croy-család, mely Franciaországon kívül (Picardia és Artois) Németalföldön (Hennegau) is meghonosodott. 1470-ben megkapta a Chimay-grófságot, 1486. ápr. 9. pedig a birodalmi hercegséget, de ez az idősb hgi ág már 1527. szept. 11. kihalt. A Chimay Károlynak adott oklevelében (1486) azt írja Miksa császár, hogy ez a Croyak kiváló nemzetségéből, a magyar királyok igaz és törvényes ivadékai közül származik (ex illustribus de Croy descenditibus, ex

vera et legitima progenie seu origine Regum Hungariæ). 1590-ben kapták a solrei grófságot Franciaországban. Csakhamar ezután, 1598-ban, IV. Henrik francia király hercezséggé emelte a Croy-uradalmat, 1677-ben Solre is hercezség lett, 1803-ben pedig Vesztfáliában a dülmeni hercegséget kapták. Ma a család el van terjedve Német- és Franciaországban s Németalföldön.

Egyes ágai közül csak a solrei maradt fenn, mely Croy Fülöp chimayi gróf († 1546) harmadik fiától, Antaltól származik; a többi ág kihalt. A család régebbi tagjai közül Károly Eugén (sz. 1651 † 1702) élénk részt vett az 1687—1693-ki Magyarországi török háboruban, sőt az 1693-ki hadjárat alatt ő volt a fővezér.

A Croy hercegekről tehát már nagyon korán el volt terjedve az a vélemény, hogy az Árpádoktól származnak egyenes férfiágon. Miksa császár csak általánosságban említi; többet tudunk meg Pontus Heuterusnak a Valois-házbeli burgundi hercegekről írt művéből (Delft. 1583.), melyben azt mondja, hogy Magyarországi András herceg és Sybilla Cumana fia, Márk 1266-ban Velenczéből Franciaországba ment, hol III. Fülöp udvarában megszerették s nőül vette Katalint, az araini és croyi báró egyetlen leányát és örökösét. Idősb fia volt a gyermek nélkül elhalt János, araini báró, ifjabbik fia Vilmos, croi báró. Ez utóbbi neje Guines Anna. Fiuk János, araini és croy báró, ennek fia Antal.

Egy más adatra egy régi históriai kézirat után Moreri Lajos hivatkozik históriai szótárában (Amsterdam, 1740), a mely szerint IX. Lajos francia király 1248-iki egyiptomi hadjáratában résztvett egy magyar herceg is, kinek mellékeve «Sansterre» (föld nélküli) volt. A brabanti Rubempré-c-alád ősenek mondja s »Prince Alexandre de Hongrie» néven említi, mint IV. Béla király és estei Beatrix fiát. Hogy nem IV. Béla fia volt: azt fölösleges vitatni; ez azonban nem zárja ki, hogy ne harcolhatott volna Sz. Lajossal egy számkivetett magyar királyfi, a kinek Sándor nevét alighanem a görög Alexios névből formálták. Miért gondolok görög névre, alább majd látni fogjuk. Moreri szerint e földnélküli magyar hg résztvett a damiettei és massurai ütközetekben s a Nilus torkolatnál elsőnek ugrott ki a hajóbul és többeket levágott a muzulmánok közül, úgy, hogy

köröskörül véres lett a föld, innen kapta aztán a Rubemprérie (vörös rét) nevet. Neje Erard de Brienne, seigneur de Rameru leánya Izabella volt.¹

A Croy-család hagyományoszerű Árpád-házbeli eredetéről nálunk is tudomást vettek még a XVIII. század folyamán, mielőtt előálltak volna a Chanelek hasonló igényeikkel.

Legelőbb Koppi Károly egyetemi történet-tanár vitatta 1790-ben (*Ius electionis quondam ab Hungaris exercitum, historia stirpis Arpadianae. Cum tab. genealogica Ducum Croviacorum. Viennae. 1790. 8-r.*), hogy az Árpádok férfiága nem halt ki, hanem él a Croy-családban. Állításainak czáfolatába Schwartner Márton bocsátkozott. (*De gente Croviaca Hungariae Regum stirpis Arpadianae haereditario successionis juri non adversa. Pestini. 1791. 8-r.*)

Ettől fogva a kérdés nem került le a szőnyegről, ha időközönként szünetelt is. Új alapot szolgáltatott a kérdés tárgyalásához Érdy János, midőn föntebb már idézett művében 66 oklevelet közölt azok közül, melyekre hivatkoztak a Chanelek 1790-ben megindított igényperük alkalmával.

Ezen oklevelek annak az igazolására szolgálnának, hogy a Chanelek II. Endre király legkisebb fiától, Utószülött Istvántól származnak, kinek fia, a későbbi III. Endre magyar király megszerezte a dauphínei chaneli és a picardiai croyi várbirtokokat. Két fia maradt, ú. m. Felix, a Crouy-Chanel család és Márk, a hg. Croy-család őse. Ezekre vonatkoznak a következő oklevelek:

a) 1279 márcz. 1. Crouy Chanel nemes és nagyságos urának nevezett Felicius, Crouy Chanel urának, a királyi őstül származott Andrásnak fia megengedi a dalmáciai Brastol lakosainak, hogy lovaikat továbbra is a Veyga nevű berekben legeltessék. Keltezve van az oklevél Brastolban, az említett Crouy Chanel ura szép-apjának, András királynak arczképe fölött. (Super venerandum regis Andreae proavi dicti Domini Crouy Chanelis.)

b) 1282 febr. 9. Crouy Chanel urának neve

¹ Y. A' Rubempréi 's Evenbergi Herceg Ház Brabantiában Árpád Fejedelmünk' férfiúi ágából származott-e? (Tudományos Gyűjtemény 1829. X. füz. 61—86. l.)

zett Felicius, croviacumi részbirtokos és öcscse, Crouy Chanel Marcus, Velencei András úr fiai, amaz Antal, emez János nevű fia nevében is, megosztottnak a Crouynak nevezett croviacumi kastély uradalmán, melyet nagyatyjuk, méltóságos István fejedelem szerzett s atyjukra, Andrásra hagyott s megesküsznek ősük, András magyar király szellemére (per animam sanctum et terribilem Illustris Regis Hungariæ Andreæ proavi dictorum fratrum), hogy megtartják az osztályt.

III c) 1282 ápr. 27. Crouy Chanel ura, Felicius és testvére, Marcus egymást nyugtázza s újólag megesküsznek ősük, András magyar király szellemére.

V d) 1286. Guigona asszony, az alavardi torony urnője, Crouy Chanel Felicius lovag özvegye Dedin Vilmost némely örök áron szerzett szálló birtokába iktatja.

XIII e) 1308. A nemes és méltóságos Crouy Chanelis Péter ur, a nemes Crouy Chanelis Antal ur és a nemes Ambrosine de Commeriis asszony fia és Agnesia de Cassenatico dicta de Veraciensi nevű kisasszony közti házasság-szerződés II. János dauphin (1307—1319) hitvese Magyarországi Beatrix (Martel Károly czimz. magyar király leánya, II. Károly nápolyi király és Magyarországi Mária unokája, V. István király kisunokája) jelenlétében, a ki rokona Crouy Chanel Péternek, «mindketten a magyar királyok véréből származván».

A fentebb említett Crouy Chanelis Antal Felixnek volt a fia egy másik oklevél szerint, t. i.:

X f) 1309. Ambrosia de Commeriis, a nemes Crouy Chanel Felicius fiának, nemes Chanel Antal lovagnak a neje nyugtázza Alavardi Commiers Vilmost, ki hitbéréért kezeskedett.

Az itt idézett oklevelek kronológiai képtelensége kézzel fogható. 1235-ben halt meg II. Endre s 1236 elején született István, kinek fia III. Endre, állítólag ezé volt Felix, ezé Chanel Antal, ezé pedig az 1308-ban nősülő Péter. Ezek szerint Utószülött István 72 éves lett volna 1308-ban, ha t. i. életben marad, a mikor dédunokája — unokájának az unokája — már megnősül. Erre a képtelenségre fölösleges több szót vesztegetni, annál is inkább, mert úgy Bottka Tivadar, mint Horváth Mihály meggyőzően kimutatták, mily

kronológiai és erkölcsi lehetetlenségek vannak az említett oklevelekben.¹

Semmi kétségünk sem lehet, hogy szemcszedett hamisítás valamennyi okmány, mely Croy Felix és Márk leszármazását II. Endre királytól vezeti le. S ha Utószülött István 1271-ki végrendeletének fölfedezése előtt okkal-móddal elképzelhető volt is, hogy úgy István, mint III. Endre már 15—16 éves korában apa volt s így a szintén korán nősülő Felixnek és Márknak is lehettek 1286—90-ben gyermekei: a végrendelet azon szavai után, melyek Endrét serdületlen gyermeknek (impuver) mondják,² ezen föltevés lehetősége is megszűnt. Endre ekkor nem lehetett több 6—7 évesnél, 1286-ban tehát legfőlebb 22 éves volt, már pedig ezen évből egyik oklevél állítólagos fia, Felix özvegyét, Guigona asszonyt említi, a kitől Felixnek három fia maradt. Ki hisz el ilyen képtelenséget?

A hamisított oklevelek ezen képtelenségei aztán homályt vetettek azon oklevelekre is, melyek Felix és Márk apjáról csupán annyit mondanak, hogy az Magyarországi András herczeg volt. Ezek a következők:

a) 1284. Magyarországi Márk (Marcq de Honguerie), Endre ur, Magyarországi herczeg (Segneur Andrieu, duc de Honguerie) és a Somme fölötti Croy részbirtok urának (sire en partie de Croy de seur Soume) fia, megadományozta testvére, Magyarországi Felix (Felix de Honguerie) beleegyezésével az amiensi káptalant. Az oklevél eredetijét az amiensi Nötredame székesegyház káptalanának birtokában őrizték a forradalom előtt.

b) 1290. Az amiensi törvényszék ítéletlevele Croy és Dawaine uradalmak felől egyrésről a nemes Magyarországi Felix ur (noble segneur Felix de Honguerie) a nemes fejedelem, Endre Magyarországi herczeg ur (noble prince mon segneur Andrieu duc de Honguerie) fiának özvegye, Guigone de le Chambre, a dauphinéi allevardi torony uradalma egy részének urnője és kiskoru gyermekei, Antoine, Andrieu és

¹ Bottka T. tanulmányát l. Budapesti Szemle 1862. évf. XIV—XVI. k. Horváth M. Magyarország története. 2-ik (1860) kiadásában szolt a kérdéshez.

² «Ante omnia Andreasium filium meum impuverem mihi in omnibus heredem instituo.» Hazai Okm. VIII. 431. (Az oklevelet Mircse János 1882-ben fedezte föl.)

Jehan de Honguerie, másfelől Felix testvére, Magyarországi Márk ur (Segneur Marcq de Honguerie), a Somme fölötti Croy és Araines részbirtokának ura között. Eredetijét a forradalom előtt szintén az amiensi káptalan őrizte.

VII. c) 1292. Sicíliai Margit, Károly Valoisi gróf ur neje (Marguerite de Sicile, feme de mon Segneur Charles Quens de Valois), II. vagy Sánta Károly nápolyi király és Magyarországi Mária leánya misealapítványt tesz az amiensi káptalannál nagybátyja (notre chier oncle), az igen nemes Magyarországi Endre herceg fiának (fiex de très noble prince Andrieu de Honguerie), hirtelen elhunyt unokatestvére (notre cousin) Magyarországi Felix nemes lovagnak (noble chevalier Felix de Honguerie), a Somme fölötti Croy és Aisne részurának (segneur en partie de Croy de seur Soume et Aisne) lelkiüdvéért. Eredetijét a forradalom előtt ugyancsak az amiensi káptalan őrizte.

Ezen nevezetes oklevél így kezdődik:

«Mi, Sicíliai Margit, Károly Valoisi gróf ur neje adjuk tudtára minden jelenkorinak és jövődöbelinek, hogy boldogult unokatestvérünk, Magyarországi Felix nemes lovag, a Somme fölötti Croy részbirtok néhai ura és az igen nemes Magyarországi Endre herceg kedves nagybátyánk idősb fia, mint gyaníthatni, csel-szövény következtében hirtelen meghalt élte virágkorában, neje három kiskoru gyermekkel maradt özvegyen; és mi meggondolván, hogy vérrokonunk volt az elhunyt, mind kedves anyánk, Magyarországi Mária, mind kedves atyánk, Károly sicíliai király által sat.»

Ezekhez járulnak az amiensi Nötre-Dame székesegyház káptalana halotti könyvének bejegyzései.

VIII. d) az igen nemes lovag, Magyarországi Felix (Felix Hungarie), a Somona fölötti Croyacum részbirtokosának, az igen nemes Magyarországi András herceg (princeps Andreas Hungariæ) és a Velenceiek közül való Sibylla Cumana asszony idősb fiának haláláról és Sicíliai Margit mise-alapítványáról;

IX. e) az igen nemes Magyarországi Marcus lovag, a Somona fölötti Croyacum részbirtokosának, a méltóságos Magyarországi András herceg és Velencei Sibylla Cumana asszony ifjabb fiának haláláról, kiért mise-alapítványt tett Marcus

fiacskájának, az igen nemes Guillelmus de Croy urnak neje, Elisabeth de Renti;

XII. f) a Chanelnek, másképp Croynak nevezett igen nemes lovag, Magyarországi András, a méltóságos Magyarországi Felix lovag és Guigona Camera asszony, az allevardi toronyrész urnője fiának haláláról, kiért mise-alapítványt tett Guillelmus de Croyaco kanonok.

Az amiensi káptalan nekrológiumának egy későbbi adata említi még a Magyarországi Chanelnek vagy Croynak nevezett Jánost (Hungarie dictus Chanelis alias Croy) is, a ki az 1346-ki Crecyi ütközetben elesett Guillelmus de Croyaco-Chanelis Miles fia, ez Péteré, ez Antalé, Magyarországi Felix legidősb fiáé.

Ezen adatokban nincs már semmi olyan tárgyi és erkölcsi lehetetlenség, mint a fentebb idézett hamisításokban s még a kifejezésmódban is, a hogy emlegetik Magyarországi Endre herceget, szemelláthatólag különböznek a nyilván koholt adatoktól. Erre nem gondolt sem Horváth Mihály, sem Bottka Tivadar, midőn kimutatták a III. Endrétől való származás képtelenségét úgy időrendi, mint erkölcsi tekintetben. Nem vették figyelembe sem ők, sem Nagy Iván, midőn nagy műve XII. kötetének végén amazokhoz csatlakozva, törlendőnek mondta a III. kötetben még fölvevett Crouyakat a magyar nemesi családok sorából, hogy Magyarországi Endre herceg lehetett más Árpád-ivadék is s nem kell szükségképp III. Endrére gondolni. Azokat az okleveleket, melyek a leszármazásra vonatkozó minden közelebbi meghatározás nélkül emlegetik Magyarországi Endre herceget, hiteles helyen, az amiensi káptalanban őrizték meg; ezek adatai azonban ugy az Árpádokra vonatkozó kapcsolat, mint a későbbi ivadék szempontjából hézagosak. Még a hg. Croyak sem köthetők össze szakadatlanul Magyarországi Endrével, mert az amiensi káptalan halottas könyvében Márk fiának mondott Guillelmus de Croy s a hg. Croyak közvetlen őse, az 1350-ben föltűnt és 1384-ben elhalt Vilmos semmiesetre sem lehet egy személy. Annál több a homály a Chaneleknél. Bizonyos, hogy Raoul allevardi várnagy 1443-ki és Hektor 1488-ki végrendelete már több, mint gyanus. A hamisított oklevelek arra valók voltak, hogy a magyar királyokról való leszármazást izről izre be lehessen bizonyi-

tani s koholt adatokkal kitöltésük azon hézagokat, melyek a hiteles oklevelekben mutatkoztak.

Külön kell tehát választanunk az amiensi káptalan nekrologiumát és a káptalan levéltárában őrzött okleveleket azoktól, melyek a Chanelektől kerültek elő.

S ha most már csupán amazokat veszszük figyelembe, Heuterus és Moreri hivatkozásaival kiegészítve, a következő eredményre jutunk.

A XIII. század közepe felé megtelepedett Franciaországban egy András nevű magyar herceg, ki 1248-ban résztvett Szent Lajos szentföldi hadjáratában s ott úgy emlegették, mint «föld nélkülit». Nejének az amiensi Nôtre-Dame székesegyház káptalanának halotti könyve a velencei Sibylla Cumanát mondja. Egy Cumano vagy Gumani-család csakugyan volt Velenczében. Ebből származott Péter, ki a XIII. század közepe táján szenátor volt. Pontus Heuterus a Valois házbeli burgundi hercegekről írt művében (Delft. 1583) az ő leányának mondja Sybillát. A nejével kapott pénzen aztán Sz. Lajos szentföldi hadjárata után András hg. Franciaországban, Picardiában megszerezte a Croy-kastélyhoz tartozó részbirtokot. Az ő szolgálói közé tartozhatott az a «Maître Jacques de Hongrie» (Nyáry Albert sz. Maître Jacques = béres gazda, jószágkezelő), ki az 1252-ki picardiai pórlázadásnak volt a vezére.¹

Az a kérdés: ki lehetett ezen «földnélküli» Magyarországi András herceg?

Heuterus után sokan II. Endre hasonnevű fiára gondoltak, ki a bátyja, Kálmán után, 1227-ben halicsi fejedelem lett, miután nőül vette Misztiszláv leányát. De midőn Misztiszláv 1228 elején meghalt, Danilo foglalta el Halicsot Endre is fogságba esett, Danilo azonban szabadon bocsátotta. Változó szerencsével folyt aztán a háború Halics miatt, a mely helyett Endre herceg az atyja 1217-ki rendelkezésénél fogva neki szánt, de 1226 közepe táján a bátyjának, Kálmánnak adott Tótországot akarta elfoglalni. Maga Kálmán emlékszik meg erről egy 1232-iki oklevelében, melyben ezt írja: «testvérünk, András herceg némelyektől gonosz szándékra csá-

bittatva, országunkba, nevezetesen Szlavóniába erőszakosan berontott.» (Eo tempore, quum frater noster dux Andreas a quibusdam vesano ductus consilio, in regnum nostrum videlicet Slauoniæ violenter corruisset. Fejér Cod. Dipl. III. 2. 286.)

Könnyen azt lehetne gondolni, én magam is azt hittem egy ideig, hogy Endre e sikertelen támadás után Velenczébe ment s megnősült. De e föltevést kizárja az, hogy csakhamar a támadás után, 1234-ben meghalt úgy az orosz évkönyvek, mint a hazánkban is járt egykoru Albericus Monachus szerint (Pertz. Mon. Germ. Hist. XXIII. 934.), a ki világosan azt mondja az 1234-ik évnél, hogy ekkoriban halt meg András hg, az ékes formájú férfi, András király fia tehát semmiesetre sem lehetett az a földnélküli Endre herceg, ki Szent Lajos 1248-ki hadjáratában vett részt. Hogy ekkor már nem volt életben, ezt tudjuk IV. Béla egy 1245-ki okleveléből is, melyben a Guth-Keled nembeli István országbíró érdemei közt «a mi igen kedves testvérünk, a kiváló emlékű András gallicziai hg» iránt tanusított hűséges szolgálataira is hivatkozik. (Árp-Új Okl. VII. 187.)

A francziákhoz való csatlakozás azonban egy olyan körülményre hívja fel figyelmünket, melyel eddig nem számoltak.

A görög császárság európai területén ezen időben a francziák voltak az urak. Konstantinápolyban latin császárok székelték. A régi Hellas területén franczia hűbértokok keletkeztek. S éppen itt, Görögországban éltek egy számkivetett magyar hercegnek a fiai. II. Géza hasonnevű fia 1189-ben I. Fridrik német császár keresztes hadseregéhez csatlakozott s midőn Angelos Izsák görög császár és Fridrik csapatai közt viszály tört ki, Géza — úgy látszik — Konstantinápolyban maradt s ott meg is házasodott. Legalább fiai Görögországban tartózkodtak 1210-ben, midőn az elégtelen magyarok összeesküdtek II. Endre ellen s követeket küldtek hozzájuk. Maga II. Endre mondja egy 1210-iki oklevelében: «Midőn Magyarország némely fejedelmei hamis szándékkal lévén ellenünk, levelet és követeket küldtek Görögországba, *Geicha fiaihoz*, hogy tanácsukkal és segítségükkel bitorolják országunkat.» (Cum quidam principes Ungariæ iniquum adversus nos machinantes

¹ Báró Nyáry Albert: *Postumus István és az estei örökség*. Modena. 1863. 24. lap, o) jegyzet.

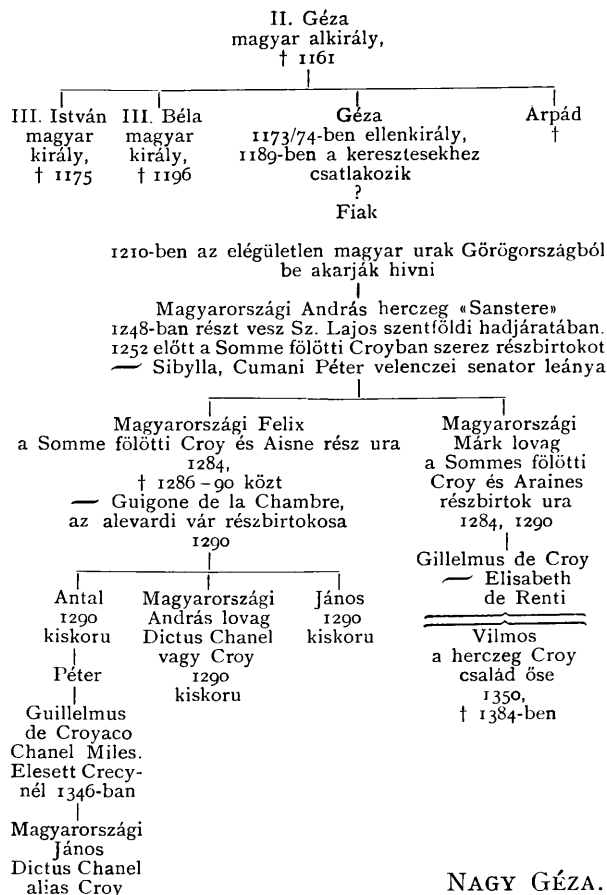
consilium, in Graeciam, ad filios Geichae cartas et nuncios transmisissent, ut in Ungariam venientes, eorum consilio et auxilio adjuti Regnum nostrum usurparent. Fejér Cod. Dipl. III. I. 101.)

Ezekről igazán mondhatták a francziák, hogy földnélküliek s az András és Alexius név használatát is megmagyarázza a görög földön való tartózkodás, a hogy András hg. fiának Márk neve is összefügg a velencei Cumani-családba való beházasodással.

Minden valószínűség arra vall tehát, hogy az a föld nélküli Magyarországi András herceg, ki 1248-ban résztvett IX. Lajos francia király szentföldi hadjáratában, II. Géza fiától, Géza hercegtől származott; lehetett a fia is, de még inkább az unokája.

Már most hogyan kapcsolódnak hozzá a hg. Croyak és gr. Crouyak: ez egy további kérdés, melyet a két család okleveleinek tüzetesebb ismerete után lehet eldönteni.

Eddigél, az amiensi káptalan hiteles adatai után a következő leszármazási tábla állítható össze:

KAZINCZY FERENCZ ŐSEI.

(Második, befejező közlemény.)

III.

Kazinczy András; neveltetése; visszatér ősei hitére. Thököly híve. Házassága. Zemplén vármegye vizsgálatot indít ellene prot. vallása miatt; ártatlansága kiderül. Ung várm. alispánja. Szécsényben leteszi az esküt, hogy a szövetségbe lép. Részt vesz az ónodi országgyűlésen. Mint a zempléni fölkelő sereg kapitánya. Halála.

Kazinczy András azon uton indul, a melyet apja óhajtott s kijelölt. S mintha szívébe vésné apja tanácsát: élete nem merül ki a nagy tömeg egyhangú munkájában, iparkodik szolgálni a közügyeket is és a lélek nemesb ösztöneit is kielégíteni. Pályája sokban hasonlít apjéhez, de határozottabb, keményebb jellemével inkább tud a körülményekkel számolni, esetleg rajtok

uralkodni. Ő is két vármegye közéletében játszik kiváló szerepet, fontos megbízásokban vesz tevékeny részt s II. Rákóczi Ferencz szabadságharczában is emberül megállja helyét. De a vihar elzúgása után meghódol a királynak s visszavonul a nyilvános élettől.

Valószínűleg 1661-ben vagy a következő évben született Sárospatakon. 9—10 éves, midőn apja élete s egész családja sorsa koczkán forog, s bizonyára mélyen megragadja fogékony szívet a kényszerű valláscserélés válsága, a melynek emlékét a jezsuita nevelés sem tudja kioltni szívéből s talán már akkor megfogadja, hogy mi-helyet teheti, visszatér ősei vallására. Fogadalmához képest atyja a jezsuitáknál nevelteti;

1678-ban már a kassai iskolában a poétai osztályt járja; innen ír ez év februárjában apjának verses köszöntőt. A következő évben Podolinban folytatja tanulmányait, s innen küldi apja a nagyszombati convictusba a Rákóczi-udvarban tartózkodó jezsuiták tanácsára s pártfogásával. Maga Zrinyi Ilona is figyelmet mutat iránta, nyájaskodó, kicsinyítő néven *Andrisnak* hívja, s apja semmi alkalmat sem mulaszt el, hogy a jezsuiták jóakarátát továbbra is biztossítsa számára.¹ Apja, kit a király ekkoriban nevez ki itélőmesternek s hív meg a soproni országgyűlésre, még 1681-ben elhal s így sem új hivatalát el nem foglalhatja, sem az országgyűlésen meg nem jelenhet, azonban a zempléni követeknek adott utasításokat még ő dolgozza ki.

Vajjon meddig marad Kazinczy András a nagyszombati convictusban, nem tudjuk; de a körülmények összevetése azt mutatja, hogy 1682 vége felé bucsútlanul távozik az intézetből. Hűgának, Annának férje, Tussai Márton «ellopja» onnan,² s Kazinczy András áttér a ref. vallásra s e miatt később is sok zaklatást kell szenvednie. Kegyelmes pártfogója, Zrinyi Ilona, már ekkor Thököly Imre felesége, s Kazinczy András minden valószínűség szerint e révén óhajtja magát a kurucz fejedelem udvarába fölvetetni, a mi sok nehézség leküzdése után sikerül is.³ Csakhogy az ez évben lezajlott rendkívüli események miatt nem lehet huzamos ottmaradása, jöllehet a fejedelmi házhoz való ragaszkodása meg nem ing. 1684 tavaszán Ketzei Mihály zempléni vármegyei jegyzőt arra kéri, hogy özvegy anyja és Kendi Andrásné Vay Ilona

¹ Kazinczy Péter levele 1680 máj. 11. Orsz. Lev. Miss. K. 2. és Kazinczy F. följegyzései Becske Bálint birtokában.

² Kazinczy F. jegyzetei, u. o. — Ezt a tényt Kazinczy Béla id. műve 71. l. tagadja és szerinte Kazinczy András másik sógora, Dessewffy Ádám, vitte el az intézetből. Kazinczy B. még azt is tagadja, hogy Tussai Márton csakugyan sógora lett volna, pedig ezt hiteles adat igazolja. Ismeretes Tussai Mártonnak egy, 1724 máj. 20-dikán kelt levele, a melyben Kazinczy Péterről mint ipáról emlékezik. Akadémia könyvtára: Tört. fol. 22. sz.

³ *Századok* 1875. évf. 49—50. l. Márki S. a *II. Rákóczy F. életrajzában* (II. köt. 462. l.) azt írja, hogy Kazinczy András 1680-tól kezdve naplót vezetett, de úgy látszik, nem veszi tekintetbe Radvánszky B. b. közleményét a *Századok* id. helyén.

együttesen küldhessenek egy lovas katonát a táborba. Mivel ő maga személyesen is ott lesz a fejedelem udvarában, nehéz volna özvegy anyjának egy magának rajta kívül külön lovas vitézt kiállítania. Most is — úgy mond — «várván kegyelmes urunkat, ki kellett ő nagysága elébe mennem».¹

Thököly hatalmának napja leáldozóban levén, Kazinczy András visszavonul a küzdelem színteréről s vármegyei szolgálatba lép. Egyszermind családi fészket óhajtja megrakni, szerelemre gerjedvén Nagymátyosi és Vinnai Eödönffy György és Figei Csathó Judit egyetlen leányok, Erzsébet iránt. Két verses alakú szerelmes levelében, azon kor szokása szerint, nagy bőbeszédűséggel s a pogány mythologiai személyek megszólaltatásával adja tudtára a leánynak: mily tüzes érzések támadnak keblében, valahányszor ő reá gondol:

Kedvesen sétálván, jut eszembe egy név,
Mely búm tengeréből végpartra járó rév,
Az emésztő tűznek lángja sincsen oly hév,
Mint az egybe kötött távol levő két szív.

De ép e távollét sok keserűséget is okoz neki s második levelében, a melyet Bártfáról 1685 márcz. 20-dikán ír «tőle eljegyzett szerelmes mátkájának», azt az óhaját fejezi ki, bár mennél előbb egyesülhetne szive választottjával:

Távulván létemben mosolygó ajakid,
Ha jutnak eszembe gyönyörű szavaid,
Csak elkésérítnek szerelmes beszédid,
Oh Uram, add érnem ennek is már végét.²

Óhajta teljesül is 1686-ban,³ s az ifjú pár a vinnai várba költözik. Az Eödönffyek családja nagyon tekintélyes köznemesi család ez időben s Ung- és Zemplén vármegyékben birtokos. Bátran feltehetjük, hogy a nemesi rendeknek Kazinczy András iránti bizalmát nem csekély mértékben emeli házassága, s így könnyen megnyílik előtte a vármegyei szolgálat. E mellett a gazdaságnak él. Csakhogy az Eödönffyekkel nem igen fér össze. Már régebben is panaszkodnak Eödönffy László erőszakosságai ellen. Gyulay Ferencz 1667 november

¹ Zemplén várm. lev. K. fasc. 195., 84. sz. és Kazinczy F. jegyzetei u. o.

² *Orpheus* (Kazinczy F. folyóirata) II. k. 143—9. l.

³ Kazinczy F. jegyzetei u. o.

24-dikén Kazinczy Péternek írt levelében¹ azzal vádolja, hogy a körülötte levő falvakat elfoglalta és semmit sem tehetnek ellene. Kazinczy András a vármegyénél keres védelmet az ő hatalmaskodása ellen, mivelhogy a saját terményeinek felhasználásában is gátolja.² Valószínű, hogy az efféle izetlenkedések miatt kénytelen lakhelyét áttenni apai örökségébe s költözni sátoraljaujhelyi házába, hol azonban nem sokára éreznie kell a katolikusok zaklatásait, a kiknek szemében nagy szálka, hogy Kazinczy András, a Mária-társaság egykori tagja, most a ref. vallásnak buzgó híve.³

Tudván, hogy a ref. nyilvános isteni tiszteletet a kath. plébános meg nem engedi, a saját házába hívja hitfeleit, férfiakat, nőket, gyermekeket s a prédikátorral együtt ott végzi ajtosságait. Hanem ezen is rajta veszt. Egy ily alkalommal, midőn Kazinczy András házában a reformátusok isteni tiszteletet tartanak, a türelmetlen kath. plébános, Gaal István, beront hozzá, az ajtóban álló koldusokat eltaszigálja útjából, egyiköket arczul csapja s e nem épen épületes kérdéssel fordul az összegyűlt hívekhez: «Buzgó imádságú számárfiak, hogy gyűltök ide?» Kazinczy András kérdőre vonja. A plébános bemutatja a földesúr levelét párban. Kazinczy András egy újjal sem nyul hozzá, de nyíltan megmondja neki, hogy a maga házában szabad neki Istent szolgálnia s az ő házán, mint nemesi kúrián, a földesurnak semmi hatalma.⁴ Ez ügyben aztán 1692-ben hosszas kutatás indul meg ellene és sógora, Tussai Márton ellen. Tizenöt tanút kihallgatnak, mert erős a gyanú, hogy Kazinczy András az isteni tisztelet örve alatt valami összeesküvést szervezett. Ártatlansága azonban még ugyanazon évben kiderül, és a vármegye hitelesen bizonyítja, hogy az izgága plébános vádjá teljesen alaptalan.⁵

Ez embertelen zaklatás nem csökkenti valóságos buzgalmát. Mivel 1688-ban Sátoraljauj-

helyből a prot. papokat kiűzi a kegyetlen katonai hatalom, a közeli falvakban s pusztákon rejtőzködő lelkészek tovább is ellátogatnak a tekintélyesebb családokhoz és 1696 óta az ily magán isteni tiszteletet valamivel szélesebb körben is megtarthatják. 1699-ben pedig az elüldözött lelkészek állandóan visszatérhetnek; de sem templom, sem paplak, sem iskola nincs. A hívők áldozó készsége, a jelesebb családok nemesszivűsége látja el őket élelemmel s a szertartáshoz szükséges felszereléssel. Kazinczy András nejevel együtt szintén teljesíti vallásos kötelességeit s «épen e legsúlyosabb időkben ajándékozzák meg az egyházat úrasztali eszközökkel». A vinnai ref. egyháznak még előbb, 1696-ban ajándékoznak egy ezüst mívű úrasztali kannát, a melynek oldalán lovas török vitéz kezében íjat tart, az íj felett meg három csillag között a félhold alakja van. Ez az ezüst kanna jelenleg a vásárhelyi (Zemplén várm.) egyházközség tulajdona.⁶

De arra gondja van Kazinczy Andrásnak, hogy hasonló zaklatásokra okot ne adjon s politikai felfogásában a fennálló renddel össze ne ütközzék. 1700-ban a vármegye 100 német frtot szavaz meg neki azért, hogy egy kapitányt a saját házában szállásol el.⁷ Mind e mellett a kormány hatalmi erőszakoskodásaira ő sem hunyhat szemet s tekintve, hogy Ung vármegyében ekkoriban jut az alispáni tisztségre, a hol Bercsényi Miklós a főispán, bizonyára korán tudomást szerez azon tervekről, a melyeket a vérig sértett nemzet jogainak védelmére Bercsényi és II. Rákóczi Ferencz forgatni kezdenek. Nemcsak a családi hagyomány, hanem hazafiúi érzése is erősíti a Rákóczi-névhez való ragaszkodását s azok sorába áll, a kik csak alkalomra várnak, hogy a nemzeti ügghöz csatlakozzanak. Épen a Bercsényivel való gyakori érintkezése révén azt kell hinnünk, hogy a mint 1703 nyarán II. Rákóczi és Bercsényi visszaérkeznek hazánkba, legott pártjukhoz sorakozik s tőle telhetőleg gyámolítja a szabadság ügyét. Több levelet vált Bercsényivel, különösen az élelmezés, takarmány dolgában; sajnos azon-

¹ U. o.

² Fischer Mihályhoz 1690 máj. 26-dikán írt levele. Orsz. Lev. u. o.

³ Zemplén várm. lev. fasc. 154., 435. sz. és Kazinczy F. jegyzetei.

⁴ U. o. Act. Polit. K. fasc. 145., 86—87. sz. és Kazinczy F. jegyzetei.

⁵ U. o. Tom. VI. K. fasc. 195.

⁶ Fejes István: *A sátoraljaujhelyi ref. egyház története*, 1889. 98. l. és Kazinczy B. id műve 72. l.

⁷ Zemplén várm. lev. elenchus: Tom. IX. Prot. 11. sz. 203. l.

ban, e levelek, a melyeket még Kazinczy Ferencz mint ereklyéket őrzött, ma már nem ismeretesek.¹

Ott látjuk Kazinczy Andrást a szécsényi országgyűlésen, mint Ung vármegye követét, a ki a szövetséges rendekkel együtt szintén megesküszik, hogy belép a szövetségbe, a mely «az austriai háztól sanyargatott nemzetünk szabadságának és törvényeinek helyreállítására köttetett s most újra megerősített».² Ez országgyűlés többi között a keresztény vallásfelekezeteknek biztosítja a kölcsönös szabadságot s rendelkezik az erőszakosan elfoglalt templomok, iskolák és lelkészlakok visszaadásáról, oly egyességet kötven, a melyet mind a kath., mind a prot. rendek elfogadnak. A 16. t. cz. kimondja, hogy a vezérlő fejedelem biztosokat nevez ki a kath. és prot. hívek közül, a kik a kapott utasítás szerint a törvénynek érvényt szerezni tartoznak. Ennek értelmében Ung-, Bereg-, Ugocsa-, Szatmár- és Szabolcs vármegyék biztosai a fejedelem Orosz Ádám kath., Kazinczy András ref. és Róth János evang. vallásúakat nevezi ki, s ők iparkodnak fogantatosítani az országgyűlés ez irányú végzéseit.³

1707 májusában Rákóczi Ferencz meghagyja Ajtai Mihálynak, hogy Kazinczy Andrást kötelezze az atyjától fenmaradt hátralékok kifizetésére, a melyeknek összege 1800 magyar frt réz-pénzben.⁴

Ugyanez évben az ónodi országgyűlésen is jelen van s az adókiadó bizottság tagja.⁵ 1708 máj. 12-dikén pedig Zemplén vármegye a fejedelem parancsainak engedelmeskedvén, Csáky István tábornokhoz és főbiztoshoz az Egerben máj. 15-dikén tartandó tanácskozásokra küldi Pintér Mártonnal és Keresztes Ferenczcel együtt, kérvén a főbiztost, hogy neki és társainak «hitelt adni és consolatiónkra való örvendetes resolútióval közinkbe bocsátani ne terheltezzék».⁶ A táborigyűlésen leginkább a köz-

tehverviselés igazságos elosztásáról tanácskoznak. Sok panasz hangzik: «sír, jajgat a szegénység». A fejedelem enyhíteni törekszik a bajokon s megparancsolja, hogy minden vármegye egyenlőképp adózzék. Jun. 9-dikén kihirdetik a végzéseket, s a követek bucsút vesznek a fejedelemtől.¹

A trencsényi veszített csata után a fejedelem buzdító leveleket intéz a vármegyékhez, nemesi fölkelést hirdet s parancsokat oszt, hogy a vár-örségekről illendően gondoskodjanak. A vármegyék közül Zemplén az első egyike, a mely a fejedelem parancsát teljesíti. Aug. 16-dikán Terében tartott gyűlésében, a hol a személyes fölkelés ügyét tárgyalják, megemlékezvén Kazinczy Andrásnak «már ezen állapotban ennek előtte is dicséretesen megbizonyított maga alkalmaztatásáról és szolgálatairól», egyhangúlag táborigyűlés kapitányává választja s gondoskodik, hogy «becsületos tiszték» kerüljenek mellé. Mivel a fölkelés nemességnek még ugyanazon hónap 20-dikára Izsépen, 21-dikére pedig Vámosujfaluban kell lennie, felszólítja a vármegye Kazinczy Andrást, hogy a kitűzött határidőre a mondott helyen megjelenjék, biztosítván, hogy jó akaratát és fáradságát más dolgokban is megismerni el nem mulasztja.²

Bár írott adatunk nincs, nem lehet kétségünk róla, hogy Kazinczy András teljesíti hazafias kötelességét s a zempléni fölkelés nemességgel megjelenik a csatatéren. S ha valami nagyobb esemény nem fűződik is nevéhez, annyi bizonyos, hogy az utolsók között van, a kik a reménytelennek látszó küzdelemtől visszavonulnak és a királyi kegyelmet elfogadják.

Innentől fogva gazdaságának s családjának él. Szenvedett kárait igyekszik pótolni és végre a szepesi kamarához is folyamodik, de az nem sokára 1716-ban arról tudósítja, hogy kérelmét nem teljesítheti.³ Ellenben Zemplén vármegye 1724-ben ismét 100 frtot utalványoz neki, mivel ujhelyi házat katonai szállásul átengedte.⁴ Negyvenkét évet tölt házasságában s fiát, Dánielt s leányát, Borbálát, isteni félelemben s azon kor míveltségéhez képest gondosan

¹ Kazinczy F. *Levelezése* I. 473. l.

² *Századok* 1870. évf. 339—343. l.

³ *Tört. Tár* 1886. évf. 353—4. l.

⁴ *Rákóczy-Tár*, II. köt. 33. l.

⁵ Áldásy A. *Az ónodi országgyűlés története* (Budapest, 1895) 156. l.

⁶ Zemplén várm. lev. fasc. 174., 1870. sz. és Kazinczy F. jegyzetei.

¹ Márki S. id. műve II. köt. 546—7. l.

² Kazinczy F. másolata, Akad. u. o.

³ Zemplén várm. lev. elenchus: Act. polit. Tom. VI. K. fasc. 195.

⁴ U. o. Tom. IX.

neveli. Leányát Nagy András borsodvármegyei aljegyző ve-zí feleségül, de — úgy látszik — mindketten korán elhalnak, s a szülők tekintélyes birtokait egyetlen fiuk, Dániel örökli. Kazinczy András 1728 nov. 17-dikén végzi életét, felesége négy évvel éli túl.¹

¹ Kazinczy F. főljegyzései.

A Kazinczy-család történelmi szereplése egy időre megszakad. A felvidék kiváló köznemesei közé jutván két említett ősével, az utódok arra töreksenek, hogy ezt a tekintélyt továbbra is megtarthassák s a vármegyei életben ha nem is döntő, de minden bizonynyal előkelő szerepet vigyenek.

VÁCZY JÁNOS.

CZIMERES LEVELEK ÁRVA VÁRMEGYE LEVÉLTÁRÁBAN.

Árva vármegye levéltárában az itt alább le-irt huszonöt darab czimeres levél található. Azok között van eredeti, másolat és koholt. Az eredetiek egynek kivételével jó állapotban vannak, míg a másolatok közt inkább akad olvashatatlan.

A hamisított okmányok elsője — a legvaskosabb koholmány. A család, mely paraszti rendben mai napiglan él vármegyénkben — nem is adta alább, — minthogy ő Mátyástól, a Hollóstól nyerte nemesi kiváltságait. A második hamis okmányunkat a hamisító rendkívüli ügyetlensége teszi jellemzővé. Jámbor hamisító volt, a ki azt hitte, hogy akad ember, a ki hisz csalafintaságának. A véletlen rávezetett az okmány eredeti szerzőjének nevére. A harmadik család hamisított nemes levele ismét mesteri volta által tűnik ki. Igaz, hogy szerencséje is volt a hamisítónak, mert a véletlen olyan armalist játszott kezére, a mely annyira megfélelt céljainak, hogy abban csak három betűt kellett megváltoztatnia, s ha az aranyszín, — a mivel a szerző neve írva legyen — nem bírna két különböző fénynyel, úgy alig lehetne a hamisítást meghatározni.

Az országos levéltár által is igazolt többi okleveleink közül az 1599. évi Dubovszky-féle armalis említendő izléses és egyes diszitései végett. Ornamentális ékítése, remkülönb az adományozó uralkodó neve felett elhelyezett fejlécszerű állatsor egyes kéztől ered.

A többi egyszerű, a s okottól el nem térő armalis.

Valamennyiről különben a czimerleírás után minden megjegyezni valót megtalál az olvasó.

* * *

I. 1464—66. közt. Lándor Sándor és fiai Lajos, György nyertek *volna* nemesítő oklevelet I. Mátyás királytól, azonban eme állítólag hiteles másolatról kiállított hiteles másolat teljesen koholt, *hamis*.

E család *Tyapák* néven is szerepelt és bitorolt nemesi jogokat.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 12.

II. 1582. márczius 21, *Bécs*. Visnovszky Fülöp és általa fiai: György, Miklós, János, Mihály; testvére Menyhért és ennek fiai Gáspár és János. Rudolf királytól czimeres levelet nyernek.

«Scutum videlicet militare erectum, superne quidem in coelestium, inferne vero in viridem campos divisum, in — — fundo continens tres monticulos albos, exquorum — — — dextra videlicet scuti parte arbor pinus alte enata esse, sub qua ursus integer naturalis ore hianti et lingua rubicunda exerta, gressum facere, in superiori vero scuti parte hinc luna, illinc autem stella radiare conspiciuntur. Scuto superincumbentem galeam militarem clausam serto militare amu — — — ursum constrictis unquibus ramusculum viridem tenentem ex se producente ornatum. A summitate vero seu cono galeæ — — — — hinc coelestini et flavi illinc vero rubri et albi colorum ad utramque scuti extremitatem defluentibus illudque decenter exornantibus».

Kihirdetve Trencsén vármegye közönsége előtt.

Egyszerű másolat, papíron.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 26.

III. 1599. április 1, *Prága*. Dubovszky Erasmusnak, atyjának: Péternek, testvérének Já-

nosnak II. Rudolf magyar nemességét adományoz.

«Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris trijugi viridi monticulo in fundo stratum, ex quo integer Hungarus miles duos depressiores collis jugos pedibus præmere, pallioque rubro viridea curta veste aurei coloris holoserico subductus caligis rubris cothurnisque indutus, caput solito nigro pileo tribus plumis gruinis ornato tectus ac in dextrum scuti latus conversus erecte stare dextraque manu bipennem nudum capulotenus fortiter gestare, sinistra autem caput turcicum rubra tumba ornatum cruore madidum tenere conspicitur. Scuto impositam galeam militarem clausam regio diademate dimidium curei coloris griphum ad dextram scuti latus conversum faucibus apertum linguaque rubicunda exerta alis expansis, dextroque pede similiter ensem bipennem nudum capulotenus fortiter tenentem, sinistro vero veridem rosarum frondem foliis ac rubra rosa proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeæ laciniis seu lemniscis hinc rubri et albi, illinc vero aurei et coelestini colorum in scuti oram fluitantibus, illudque apprime exornantibus.»

Kihirdetve Árva vármegye közönsége előtt. 2 darab.

Töredékes függő pecséttel és egyszerű másolat, papíron.

Siebmacher 146 l. t.: 115. III. 6. Siebmacher fentebb helyen téves adatot közöl, a mennyiben az itt leírt czimeres nemes levélen sohasem kísértetett meg hamisítvány, sem «Ludovszky» sem «Bentzur» névre. A «Bentzur» névre hamisítottat lásd V. alatt.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 7. No. 29.

IV. 1602. márczius 22. *Prága*. Nizsnyay Mihály és általa atyja: Simon, anyja: Borbála, nemkülönben atyai unokatestvérei: András és Miklós II. Rudolf királytól czimeres nemeslevelet kapnak.

«Scutum videlicet militare erectum lamina instar fluviali per medium ducta supernem [igy!] coelestinum inferne im rubrum campos distinctum, cuius inferiorem partem tria alba lilia ordine locata occupare, in superiori autem coelestina area integer naturalis fulvus leo ore hianti lingua rubicunda exerta cauda supra dorsum reflexa posterioribus pedibus dispositis, anterioribus vero lævo ad rapiendum protenso, dextro coronam regiam intertenendo in dextrum scuti latus gradatim progredi conspiciuntur. Scuto incumbentem galeam militarem apertam regio diademate dupplicis alas aquilinas rubro coelestino et aureo coloribus discriminatas proferentem ornatam. A summitate vero sive cono galeæ lacinijs seu lemniscis hinc aurei et coelestini illinc rubri et albi colorum in scuti oram fluitantibus illudque apprime... exornantibus.»

Kihirdetve Árva vármegyében.
Függő pecsét töredékével.
Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 22.

V. 1610 január 27. Bécs. Rudelius Tóbiás és általa felesége Zsófia, leánya Anna, fiai Izsák, Márton és János II. Mátyás által a nemesi rendbe emeltetnek.

«Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, cuius fundum trijugis monticulis viridis occupare in cuius medio eminentiori montis jugo corona regia aurea posita est, ex qua leo fulvus ore hianti pubetenus exurgere et anterioribus pedibus tres rosas rubicundas fortiter tenere et in dextrum scuti latus conversus esse conspicitur. Scuto incumbentem galeam militarem apertam regio diademate alterum leonem priori per omnia conformem proferente ornatam. A summitate vero sive cono galea lacinijs seu lemniscis hinc flavi et coelestini, illinc rubri et albi colorum in utramque scuti — — defluentibus illudque decenter adornantibus.»

Kihirdetve [Zólyom] vármegyében.

Az itt leírt czimeres levél *Bentzur* névre hamisított. Az ügyetlen hamisító a nemesség-szerző családnevét kivakarta s annak helyébe zöld festékkel oda irta a Bentzur-nevet. A hamisítás igen közönséges, durva, hogy a hamisító maga sem fogadta el művét hihetőnek, igazolja az a tény, hogy a társszerzők neveit is átfestette, remélvén, hogy ez által hamisítása nem lesz oly szembeszökő.

Az armalis igazi szerzőjének nevét azonban megőrzi a kancellária eredeti feljegyzése, mely a pecsét-selyem sodrata alatt található: «Tho... Rudelius». Az igazi czimerszerző kiléte kiderül a hitelesítési záradékból, melyben igazolást nyer a szerző, hogy czimeres nemeslevele 1613 május 2-án, Zólyom vármegye Zólyomban tartott törvényességén és közgyűlésén kihirdettetett.

A kihirdetési záradék szövege:

«Sedes iudiciaria et generalis congregatio universorum dominorum et nobilium concitatus Zoliensis, feria quinta proxima post festum beatorum Philippi et Jacobi apostolorum anno domini 1613 Veterizolii celebrata... eodem die nobilis etiam *Tobias Rudelius* exhibuit et præsentavit etiam similes litteras suæ majestatis super exemptione ab ignobilitate et rusticitate sui, Sophiæ consortis, Annæ filiæ, Isaaci, Martini et Joannis filiorum suorum cum armis nobilitariis, quarum datum est Viennæ Austræ 27. Januarii anno domini 1610., et idem in coetum et numerum verorum regni nobilium recepti sunt et annumerati.»

Függő pecsét töredékével.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 1.

VI. 1610 márczius 20, Bécs Szontagh Imrének és Kristófnak és ennek fiának Lajosnak, szász lovagoknak II. Mátyás magyar nemességét, czimeres-levelét ad.

«Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris fundum illius trijugi viridi monticulo occupante super quo radiis emissis sol rutillare visitur. Sicuti incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam, regio diademate alterum Solem inferiori similem proferente ornatam, a summitate vero sive cono galeæ laciniis seu lemniscis utrinque flavis et cœruleis in scuti extremitates sese passim diffundentibus, scutumque ipsum decenter exornantibus.»

Kihirdetési záradék nélkül. (Kihirdettetett ugyan Gömör-, Szepes vármegyében.)

Egyszerű másolat, papíron.

Siebmacher. 643 l. t: 451. I. a.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 14. a.

VII. 1628. september 21, Bécs. Czepkovith András és leánya Zsuzsanna II. Ferdinánd királytól magyar nemességét nyer.

«Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris fundum illius viridi monticulo occupante in quo integer naturalis leo divaricatis — — — ioribus pedibus fortiter consistere atque reliquo corporis mole assurgente, anterioribus vero — — — rapiendum protenso dextro vero palmam viridem gestare cauda interpedes reflexa ore hiante linqua rubicunda — — — ad dextram scuti partem cernere videtur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam

sive apertam regio diademate alterum medium fulvum leonem inferiori omnia similem proferente ornatam. A summitate (vero seu) cono galeæ laciniis seu lemniscis hinc flavis et rubris illic autem candidis et itidem rubris (in scuti) extremitates sese passim diffundentibus (scutumque) ipsum decenter exornantibus.»

Kihirdetve Árva vármegye közönsége előtt.

Függő pecsétel. A czimeres levél szövege annyira megfakult, hogy az ma csak a legnagyobb erőfeszítéssel olvasható.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 6.

VIII. 1631 november 26 Bécs. Szaddlis [Stadlis, Szadlich, Szadlics] másképp J. blonszky Dániel és fiai: Miklós, János, György, Dániel, II. Ferdinándtól nyernek czimeres nemes-levelét.

«Scutum videlicet militare coelestini coloris in cujus sinistro latere nubes quadam prodire exaeque dextrum brachium humanum rubra manica indutum, strictum acinacem (cujus cuspidi caput leoninum absectum est infixum) vibrare seu ostentare visitur. Scuto incumbentem galeam militarem clathratam sive apertam regio diademate, candidam columbam compositis alis utrisque pedibus coronæ insistentem atque rostro ramusculum olivæ foliis virescentibus et granis conspicuum gestantem proferente ornatum. A summitate vero sive cono galeæ laciniis seu lemniscis hinc flavis et cœruleis, illinc autem candidis et rubris in scuti extremitates sese passim diffundentibus, scutumque ipsum decenter exornantibus.»

Kihirdetve Trencsén- és Árva vármegyék karai és rendei előtt.

Árva vármegyének 1815 ápril 27-én Alsó Kubinban kelt hiteles másolatában és egyszerű másolatban.

Megjegyezzük, hogy a hitelesített példányon a szerző neve: *Szaddlis* s ugyancsak e példány végén található feljegyzés így végződik:

Sig. Also Kubin die 27. April. 1815.

Mathias Szadlich I. Cottus

Baranyiensis Juratus Cancellista.

(*Pecsét nélkül.*)

Az egyszerű másolaton a szerző neve *Stadlis*-nak van írva, míg Baranya megyében a család a *Szadlics* nevet használja

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 15. No. 23. IX. 1632. május 18. Bécs. Szontagh Lajos

és általa neje Judit, nemkülönben fiai Pál, Tóbiás, János és Lajos részére II. Ferdinándtól újabb czimeres levelet nyernek.

A czimer leírása azonos az Imre, Kristóf és ez utóbbi Lajos nevű fia részére 1610 márczius 20-án adott nemeslevél czimerleírásával.

Kihirdettetett Gömör-, Szepes-, Liptó vármegyékben.

Egyszerű másolat papíron.

Siebmacher 643. l.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 14. b.

X. 1635 július 5. Bécs. Mauchs Donát és általa Donát, Dávid, János, Izrael és Zsigmond nevű fiai, nemkülönben Éva, Ágnes és Margit nevű leányai II. Ferdinánd király által nemeségre emeltetnek.

«Scutum videlicet militare erectum rubri coloris fundum ejus trijugi viridi monticulo occupante in cujus inter medio eminentiori jugo aureum diadema regium locatum esse, ex eoque integer candidus caper seu hircus cornibus et barbula naturaliter effigiatus inqvinetenus emergere, anterioribus vero pedibus sursum erectus prosilienti similis, ad dextrum scuti latus tendere visitur, in superiori dextro scuti angulo aurea stella micante. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate, alterum caprum inferiori per omnia similem stella sibi prælucente eminentem, præferentem ornatam. A summitate vero sive cono galeæ lacinys seu lemniscis hinc flavis et cæruleis illinc autem candidis et rubris in scuti extremitates sese passim diffundentibus, scutumque ipsum decenter exornantibus.»

Kihirdetve Szepes- és Árva vármegyében.

Hiteles másolat és egyszerű másolat papíron.

Siebmacher 409. l. t. 304. IV. a.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 28.

XI. 1638 január 15. Pozsony. Trstenszky Andrást, fiait: Andrást, Jánost, Mártont s ezekkel annak testvéreit: Mártont és Györgyöt III. Ferdinánd a nemesi rendbe emeli.

«Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, in quo integer gryphus flavi coloris, distentis posterioribus pedibus erecte stare cauda demissa, ore hiante, lingua rubicunda exerta, alis a tergo expansis, anterioribus vero ternas sagittas fascinatas, cuspidibus sursum elevatis sinistro

siquidem in inferiori parte, dextro vero pedibus mediotenus comprehensas fortiter intenterne cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem clausam regio diademate alam aquilinam in eius medietate stellulam sex radiorum expressam proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeæ lacinis seu lemniscis hinc flavis et cæruleis, illinc vero rubris et candidis in scuti extremitates sese passim diffundentibus, illudque decenter exornantibus.»

Kihirdetve Árva vármegyében.

Árva vármegyének 1755 márczius 15-én Alsó Kubinban kiállított hiteles másolatáról készült egyszerű másolat és egyszerű másolat.

Siebmacher: 686. l. t.: 472. I. a.

Levéltári jegyek Nob. Arm. No. 17. & 24.

XII. 1642 február 8, Bécs. I . . . Balázsnak III. Ferdinánd király czimeres nemeslevelet ad.

«Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum ejus viridi campo occupante in quo miles albicantis coloris equo insidere rubra inductus tunica nigroque pileo capite tectus, framea accinctus altera manuum equi frenum præhendere, altera vero infixum bipenni cruentum caput Turcicum ostentare, atque in dextram scuti partem conversus esse cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate, alterum militem inferiori per omnia similem umbilicatus proferente ornatam. A summitate vero seu cono galeæ lacinys sive lemniscis hinc rubicundis et albis, illinc autem coelestinis ac flavis in scuti extremitates sese diffundentibus, scutumque ipsum decenter exornantibus.»

Jelen czimeres levél Javorrek Balázs nevére van *hamisítva*. Hamisító bűnös mesterkedésének leplezése végett a kihirdetési záradékban úgy a nap meghatározó részt, mint a kihirdető vármegye nevét kivakarta s így az ellenőrzést, illetve a jogos szerző nevének kiderítését lehetlenné tette. A kihirdetés 1642-ben történt. Vármegyénk közgyűlési jegyzőkönyvei, a melyek a nemességkihirdetéseket őrzik, 1684 óta vannak meg, így nem volt meghatározható, hogy hirdettetett-e ki ez évben olyan czimeres nemeslevél, melynek adatai összevágának a fentebb leírt czimeres levéllel. Különben is kérdés, vajjon az eredeti szerző Árva megyében hirdettetett-e

ki nemességét, a vagy másból, s a hamisítvány csak levéltárunkba tévedt. A jogos nemesség-szerző kiléte különben csak akkor fog kiderülni, ha a szent korona tagjainak minden alapokmánya egybe lesz gyűjtve s az összes kihirdetések fel lesznek dolgozva, bárha még akkor sem lesz megdönthetetlenül biztos a nyert adat.

A hamis czimeres levélnek két példányát birjuk. Az egyik függő pecséttel, a másik egy egyszerű másolat papíron.

Siebmacher 269. l. t.: 205. I. c. — Itt az Ipolyi Arnold nyomán ismertetett armalis hitelesként említetik.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 9. & 10.

XIII. 1642. október 28. Bécs. Lucky Mártonnak s mindkét nem levő leszármazottainak III. Ferdinánd király nemességet ad.

«Scutum videlicet militare erectum, ducta per medium in formam crucis linea in quatuor divisum partes, in cœjus quidem inferiori dextro ac superiori sinistro rubri coloris campis singulis, petræ trijuges in cacuminibusque earundem singulæ turtures insistentes: porro ab inferiori sinistro et superiori dextro lateribus flavis monticuli singulas arbores virentibus foliis producentes efformati esse visuntur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate, similiter arborem, inter duas hinc utpote rubras et albas, illinc ceruleas et flavas alas aquilanas, utrinque turtures invicem se se respectantes producente ornatam. A summate vero sine cono galeæ lacinijs seu lemniscis hinc quidem flavis et coeruleis, illinc autem candidis et rubris in scuti extremitates sese demittentibus ipsumque scutum decenter exornantibus.»

Kihirdetve Árva vármegye előtt.

Egyszerű másolat papíron.

Siebmacher 382. l. t.: 286. II. b.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 11.

XIV. 1643. január 2, Bécs. Csaplovics más-kép Szkuba János agilis és mindkét nem levő leszármazottai III. Ferdinánd által a nemesi rendbe emeltetnek.

«Scutum videlicet militare subnigri coloris area ejus per totam — — alluente, fundum vero aurea corona interoccupante quæ una ardea integram naturali suo colore effigiatam utroque pede insistenti ac ad dextrum scuti

latus ore conversam, telo seu sagitta per collum supra scapulas modicum trajectum ac nihilominus — — culum mediotenus rostro conpræhensum tenentum sustinere conspicitur. Scuto incumbentem galeam militarem apertam seu craticulatam regio diademate, altera ardea, inferiori per omnia simili præferente ornatam. A summate vero, sine cono galeæ lacinijs seu lemniscis hinc albis et rubris illinc autem flavis ac cæruleis in scuti extremitates sese passim diffudentibus, illudque decenter exornantibus.»

Kihirdetve Árva vármegyében.

Árva vármegyének 1731. márczius 10-én Alsókubinban hitelesített másolatában és egy egyszerű másolatban papíron.

Siebmacher 105. l. t.: 82. I. a.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 4. & 5.

XV. 1659. november 12, Pozsony. Szontagh Lajos ifj. és általa neje Richter Róza és fiai János és Lajos I. Lipót királytól megerősítést nyernek azon czimeres levélre, melyet II. Ferdinánd 1632. május 18-án adott ifj. Lajos atyjának, id. Lajosnak.

E czimeres levél Iglói előnévvel jelöli őket.

A czimer leírása itt is azonos az Imre, Kristóf és ez utóbbi Lajos nevű fia részére 1610. márczius 20-án és a Lajos s neje Judit, fiai Pál, Tóbiás, János és Lajos részére 1632. május 18-án adott nemes levelek czimerleírásával. (Lásd VI. és IX.)

Kihirdetett Liptó vármegyében.

Egyszerű másolat, papíron.

Siebmacher 643. l. t.:

Levéltári jegy: Nob. Arm. No. 14. c.

XVI. 1661. október 25, Bécs. Szontagh Lajost és általa fiait Ágostot, Tóbiást és Godofrédet és testvéreit Kristófot, Jánost, miután előbbi nemeslevelök elveszett, nemességökben újra megerősíti s új czimerrel megadományozza.

«Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, fundum ejus tripartito fulgenti monticulo late interoccupante, cœjus collateralibus ab utrinque partibus integra nigra aquila corpore ac capite sursum erecto, demissa cauda, alis item expansis, in dextram scuti partem conversa utroque pede insistere cernitur, scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate, ex eoque naturalem solem, radios circumquaque extendentem, mi-

cantemque proferente ornatam. A summitate vero, sive cono galeæ lacinys seu lemniscis, hinc flavis et cæruleis, illinc autem candidis et rubris, in scuti extremitates se se diffundentibus, scutumque ipsum decenter exornantibus.»

Kihirdetve Szepes vármegyében.

Egyszerü másolat, papíron.

Siebmacher 643 l. t: 451. I. b.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No 14. d.

XVII. 1664 junius 12, Bécs. Teöreök, másképp Árvay János és általa felesége Krmholcz Katalin és fia István; testvére György, s unokatestvére szintén Teöreök másképp Árvay István.

«Scutum videlicet militare erectum cœrulei coloris, fundum eius viridi monticulo occupante, super quo integer leopardus naturaliter effigiatus, posterioribus pedibus divaricatis obliquo stare, cauda supra dorsum elevata ore patulo, lingua rubicunda exerta anteriorum vero pedum sinistro raptui inhiante, dextro autem strictam frameam fortiter tenere visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam, sive apertam regio diademate ex quo itidem alium leopardum mediotenus eminentem inferiori quoad omnia conformem, proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeæ lacinijs vel lemniscis hinc flavis et cæruleis, illinc autem rubris et candidis in scuti extremitates se se placide diffundentibus, illudque ipsum decenter et venuste exornantibus.»

Kihirdettetett Trencsén vármegye karai és rendei előtt.

Két egyszerü másolat, papíron.

Siebmacher 682 l. t: 469. IV. a.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No 18, & 21.

XVIII. 1679 márczius 12, Laxenburg. Arva vármegyének II. Rudolf király által Prágában 1598 augusztus 19-én adott czimeres levelét I. Lipót király megerősíti.

«Scutum nimirum militare erectum rubri coloris ad cuius fere medium viridis campus in fundo — tribus collibus designatus assurgit, quem fluvius magnus transversum rapide cursu fluens, medium secare seu dividere supraque illum duæ virides pinus, in scuti angulis ad eius summitatem ex campo viridi procere excrevisse inter quas in tegeter naturalis ursus, ore patulo, lingua exerta in dextrum scuti latus progredi conspiciuntur. Scuto impositam galeam

militarem craticulatam sive apertam solidæ nobilitates decus monili ex ea cum torque aurea dependente ac regio diademate ornatam, ex quo dimidius naturalis aurei coloris leo ore hianti lingua rubicunda exerta et cauda bifurcata erecta regiaeque corona insignis anterioribus pedibus ad rapiendum protensis assurgit. A summitate vero sive cono galeæ lacinijis seu lemniscis, hinc rubri et albi, illinc aurei et coelestini colorum in scuti extremitates sese diffundentibus, illudque apprimè adornantibus.»

Függő pecséttel.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No 19.

XIX. 1681 máj. 21. Sopron. Tamásy Miklós, fia Miklós, leánya Benigna; István; unokatestvére Mihály s ennek leányai: Katalin és Zsófia I. Lipóttól czimeres nemes-levelet nyernek.

«Scutum nimirum militare erectum coelestini coloris fundum illius latepatenti viridi campo inter occupante, super quo integer fulvus leo naturaliter effigiatus ore hiante lingua — — — exerta, ac cauda bifurcata ad tergum elevata divaricatis posterioribus pedibus, per collum sagitta traiectus erecte stare, anterioribus vero equidem divaricatis ad rapiendum in dextram scuti partem conversus protendere cernitur. Scuto demum incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam aureo diademate regio, cignum alis compositis candidum per medutulum colli pariter transfossum nigra cruce proferente ornatam. A summitate vero sive cono galeæ lacinijs seu lemniscis hinc flavis et cœruleis illinc autem candidis et rubris in scuti extremitates se se placide diffundentibus scutumque ipsum decenter ac venuste exornantibus.»

Kihirdetve Trencsén vármegyében.

Függő pecséttel.

Siebmacher 653. l. t: 456. I. c.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No 16.

XX. 1681 junius 15, Sopron Brnulla, másképp Szlaniczky Mátyásnak, nejének Benczurka [=Benczur] Zsuzsannának, Márton, György, János, Miklós nevü fiainak, nemkülönben Zsuzsanna és Zsófia nevü leányainak I. Lipót király czimeres nemes-levelét ad.

«Scutum nimirum militare erectum coelestini coloris, fundum illius viridi late patenti campo interoccupante, cui petra salis nativo suo colore

concinne adumbrata inhærere, per medium vero sive diametrum scuti. Flumen naturalem æque colorem perseferens velociter decurrere fluctibusque tumidum ac minaci suo alveo, pericula quoque repræsentare, ultra cuius superiorem marginem tres rosæ natali sua purpura insignes partique post exant latos labores, superataque fluctuum pericula, præmij et jucundioris fortunæ, predromæ recto ordine collocatæ promicare visuntur. Scuto demum incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate cervum genuino suo colore expressum ore hiante linguaque rubicunda exerta mediotenus eminentem pedibusque anterioribus in sublime elevatis, arduum virtutis iter denotantem, ac in dextram scuti partem conversum proferentem ornatam. A summitate vero sive cono galeæ lacinij sive lemniscis hinc flavis et cæruleis illinc autem candidis et rubris in scuti extremitates se se placidi diffundentibus, illuque ipsum decenter ac venuste exornantibus.»

Kihirdetve Árvai vármegye közönsége előtt.

Árvai vármegyének 1755 márczius 17-én Alsó-kubinban kelt hiteles másolatában és egyszerű másolatban.

Siebmacher: 86. l. t: 69. III. c.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No 3. & 25.

XXI. 1687 november 24, Pozsony. Stephanides András és általa felesége Variny Mária és fia András; testvérei János, Mihály, ennek felesége Curtius Anna és fia János, leánya Dorottya I. Lipóttól czim-res nemes-levelet szereznek.

«Scutum nimirum militare erectum coelestini coloris fundum illius viridi campo interoccupante super quo integer fulvus leo naturaliter effigatus ore hiante linguaque rubicunda exerta divaricatis posterioribus pedibus caudaque bifurcata ad tergum elevata anteriorum quidem pedum sinistro ad rapiendum protenso, dextro vero strictam frameam in dextram scuti partem vibrare cernitur. Scuto incumbentem galeam militarem exeoque gryphum inguiretenus eminentem rostro patulo linguaque rubicunda exerta expansis alis anterioribus utrisque pedibus rubrum vexillum fluitans gestantem proferente ornatam. A summitate vero cono galeæ lacinij seu lemniscis hinc flavis et cæruleis illinc autem candidis et rubris in scuti extremitates

sese placide diffundentibus scutumque ipsum decenter ac venuste exornantibus.»

Kihirdetve Nyitra vármegyében.

Árvai vármegyének 1823 május 13-án Sirokán kelt hiteles másolatában.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No 13.

XXII. 1698 márc. 12, Bécs. Boczkó Jánosnak és testvéreinek a már nagykoru Ágostonnak és Zakariásnak s a még kiskorú Sándornak, Tóbiásnak és Gábornak I. Lipót nemességét adományoz.

«Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris cuius fundum monticulus virens occupat, super quo unus integer homo maturæ ætatis, totus rubris vestibus indutus cothurnis pallidis calceatus pileoque pariter rubro plumato capite tectus erectus stare, qui humeris appensam rompheam, dextra vero manu clavam gestare conspicitur. Scuto incumbit galea militaris craticulata, quam contegit diadema regium gemmis et unionibus decenter ornatum, super quo grus naturali suo colore depictus uno pede dicto diademati insistere, altero vero erecto globum quendam constringere conspicitur. A summitate vero seu cono galeæ lacinis sive lemniscis hinc candidis et rubris illinc vero flavis et cæruleis in scuti extremitates placide sese diffundentibus.»

Árvai vármegyének 1782 február 28-án Alsó-Kubinban kelt hiteles másolatában.

Siebmacher: 69 l. t: 54. IV. a.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No 2.

XXIII. 1792 július 26, Bécs. Bajza Pál árvai uradalmi felügyelő, felesége: Gerhard Anna, fiai Mihály, Pál, Ferencz, Sámuel, Miklós és leányai Judit, Éva, Zsuzsánna II. Ferencz királytól czim-res nemes-levelet nyerne.

«Scutum videlicet militare erectum rubro et viridi coloribus dextro diagonaliter discriminatum in quo super tricollis petroso inter duo cornua cervina quinque utrinque ramorum argentea erectus est vir militaris flavo Hungarico amicta per totum indutus et mitra æque aurea tectus manuum dextra frameam vibrans, sinistra vero latus . . . ciens. Scuto incumbit galea tornearia coronata clatrataque purpura suffulta auro reducta et appenso monili decora, situ ad dextram obliquo nobiles concedi solita, cujus apex est inter jugum alarum aquilinarum nig-

rum vir militaris scutarius genutenus exurgens. Laciinis hinc aureis et rubris, illinc vero argenteis et viridibus scuti latera decenter ac venuste exornantibus.»

Egyszerű másolat, papíron.

Királyi könyvek: LVI. 335. — Siebm. 26. l. t: 20. I. b.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No 27.

XXIV. 1837 január 5, Bécs. Árva vármegyének I. Lipóttól Laxenburgban 1669 május 17-én kapott pecsétjét V. Ferdinánd király megerősíti.

«Scutum videlicet militare in figura rotunda erectum in cuius campo argenteo super solo prasino pedem scuti occupante, ceu tribus colliculis definito, fluvioque rapido ad modum fasciæ undulatæ per medium secto inter duas pinus virentes e lateralibus colliculis procere excretas, integer furvi coloris ursus, capite obverso dextrorsum progredi conspicitur. Ipsi porro scuto superimpositam situ recto galeam torneariam clathratam, — solidæ nobilitatis decus auro reductam, purpurea subsarcivam, ac monili de torque collum ambiente aurea pendulo conspicuam, regioque diademate dimidium leonem coronatum aureum ore hiantem, lingua sanguinea exerta et cauda bifurcata pone tergum sinuatim reflexa [igy!] anteriorum pedum falculis ad rapinam protensis proferente redimítam. Laciinis seu lemniscis hinc aureis et nigris, isthinc vero argenteis et viridibus, a cono cassidis ad latera scuti mixtim ac symmetre se se diffundentibus, illudque apprime adornantibus. Peripheria denique ipsius sigilli binis filis aureis limbata sequenti Hungarica Epigraphe ÁRVA VÁRMEGYE PETSÉTJE * 1837 * majusculis literis in orbem dispositis insignita.»

Kihirdettett Árva vármegyében.

Függő pecséttel.

Királyi könyvek: XVI. 513; — LXVI. 520.

Levéltári jegy: Nob. Arm. No 20.

XXV. 1844 május 2, Bécs. Csillaghy Sámuel és nejétől Meskó Juliától született József és Károly-Eduard-Jakab nevű fiai, főszervező által 1843. évi október hetedikén megszerzett pacséri (Bács-Bodrog megye) nemesi birtokrész tulajdonjoga alapján a magyar nemességet a «Pacséri» előnévvel kapják V. Ferdinánd királytól.

«Scutum videlicet militare erectum inferiori sui parte sinuatim in cuspidem vergens, in cuius campo coeruleo vir Hungarus tunica rubra nodis et sonis aureis ornata, caligis cæruleis et cothurnis nigris vestitus, caput mitra nigra tectum — manuum dextra baculum nodatum tenens, sinistra vero latus fulciens, — undis — basim scuti occupantibus suarum tenus immersus rapidum amnem dextrorsum meando intrepidus trajicere conspicitur. Stella sexangulæ aurea et luna crescente argentea in regione cephalica positæ, eundem comitantibus, in dextro et sinistro scuti latere saxa ex amne fundum scuti alluente eminentia visuntur. Scuto incumbit galea tornearia coronata clathrataque purpura intrinsecus suffulta; auro reducta et pendente de collo torque ac monili aureo reducta, situ ad dextram obliquo nobilibus propria coronam ornant duæ plumæ struthionæ — dextra rubra sinistra cærulea, inter plumas vero stella aurea seu taria locata — laciniis seu lemniscis hinc aureis et cæruleis, illinc argenteis et rubris a cono galeæ per utrumque scuti latus placide decurrentibus, totumque decenter condecorantibus.»

Kihirdetve Árva vármegye közönsége előtt.

Hiteles másolat papíron a vm. közgyűléseinek jegyzőkönyvében.

Királyi könyvek: LXVII. 413. — Siebmacher. 114 l. t: 88. IV. 6.

Levéltári jegy: 1844 jk. Z melléklet.

REXA DEZSŐ.

A KISBÖTTYÁNI ÉS GERESGALI BATTYÁNYI CSALÁD.

(Második, befejező közlemény.)

II. Benedek elhunytával Kristóf visszakerült anyjának és mostohaatyjának, Horváth Andrásnak nemkevésbé gondos gyámsága alá. Horváthnak első gondja volt, hogy Marczali György leányát a Battyányi javakból megillető részének kiadásával kielégítse, mely czimen 1564-ben 250 forint készpénzt ki is fizetett.¹

E közben a pusztító viharok, mely 1566-ban Szigetvár elestével Somogyot, mint önálló vármegyét hosszú időre elsöpörte, az előszele mindjobban érezhető. A geresgali kis várkastély már 1555-ben elesett.² A török előnyomulástól való aggodalom és rettegés a pusztákról, elhagyatottabb helyekről mindenkit a közeli falvakba, városokba vagy még távolabbi biztosabb helyekre hajt, a kisbottyányi jobbágyság is már 1558-ban Balaton-Szentgyörgyön bent a faluban laknak, s onnét járnak nappali munkára Battyánba, a mely lakóinak ily módon elköltözésével többé nem falu, ezentúl csak pusztaszámba ment. 1565-ben maguk Horváth Andrásék is Szentgyörgyre, megerősített kuriájukba költöztek, mert kisebb rabló török hordák a Kisbalaton mentén is mind sűrűbben mutatkoztak. Szeptember vége felé egy nagyobb csapat betört Szentgyörgyre is, fölégette, kirabolta és Horváth Andrást elfogván, fejét vette (decollatus), Zabary Borbálát és fiát a 21 éves Battyányi Kristófot pedig elhurcolta.³

Érdekesen írja le Füssy Tamás, hogy miként sietett a fiscus a gazdátlan maradt birtokokat kezébe venni, mert eleinte senki sem tudta, hogy az elhurczoltak mi sorsra jutottak. A király Mezözlaky Ferencz zalavári apátot bizta meg a jószágok felügyeleté el, a befolyó jövedelmeket be kellett szállítani, hogy azok majd a rabságukban talán még élők kiváltására fordíttassanak.⁴ De a kormányi hivatalos buzavona lassuság annyira késett, hogy Battyányi talán holtig rabságban sinlődhetett volna, ha a

töröktől követelt váltságdíjat, 1500 forintot, helyette Orosztonyi Péter, a pécsi püspöki javak kormányzója, le nem fizeti. Így szabadult Kristóf a somogyi Zselicz kerületben levő összes birtokai árán, mert ezeket az 1500 forint fejében Orosztonyinak kellett zálogba engednie.¹

Battyányi Kristóf Egerally, másképp Boncz Lászlónak női ágon az Ákosházi Sárkány és pacsavölgyi Dely családokból leszármazott leányát, Egerally Orsolyát vette nőül. Egyrészt feleségének, de másrészt már anyjának Zabary Borbálának hozományaként kiterjedt újabb birtokok és birtokrészek kerültek kezére Zala vármegyében Kiskomárom, Pacsa, Issebor, Horváthi, Kondakor, Homokkomár-Szentmiklóson, továbbá Zala-Egerszeg mellett Neszelében és Gebárh-pusztán. Ősi jogot nyert a sopronvármegyei Geresdre is. Állandó tartózkodásra a kiskomáromi várban huzódott meg, mert somogyi birtokai a török fennhatóság alatt biztosságot nem nyujthattak.

Pert akart ujítani unokabátyja, II. Benedek abaujvármegyei elperelt birtokai iránt is, csakhogy ehhez előbb írásait kellett összeszereznie, mert azok II. Benedek halálával bizonyos Kapussy Pál, álitólag II. Benedek meghitt emberének kezében a felvidéken maradtak. Kapussy mindjárt II. Benedek halála után azzal állott elő, hogy utóbbi a végakarata szerint őt, Kapussyt jelölte volna ki a kiskorú Kristóf fiú gyámjává és ez alapon a gyámságot magának követelte. Gyámul való kirendeléseért a királyhoz folyamodik s tanukra is hivatkozott, hogy gyámának a megboldogult csakugyan őt jelölte. A király 1561-ben utasította a jászói konventet, hogy a csitvándi Kapussy Pál részéről megnevezendő tanukat hallgassa ki s tegyen jelentést.² Kapussy kirendeléséből persze semmi se lett, a mint nem is lehetett, mikor Kristóf neveltetése iránt létrejött egyezségben maga II. Benedek már 1558-ban határozottan megmon-

¹ Nemz. Múzeum, Nagysz. Szily cs. lt.

² Salamon F.: Az első Zrinyiek 390.

³ Sárvári lt. fasc. 1. No 93.

⁴ Füssy T.: Zalavári apátság tört. 158.

¹ Sárvári lt. fasc. 1. No. 93.

² Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

dotta, hogy halála esetén a fiut senki másnak, csak anyjának adja vissza és ez egyezséglevelé 1562-ben királyi megerősítést is nyert.

A Kapussynál maradt irások megszerzése sok hajszába került, mert azok tőle Poky Gáborhoz jutottak, ez utóbbi már el is halt. 1584-ben Radéczy István egri püspök és helytartó utasította Zichy Györgyöt, hogy Poky Gábor özvegyétől Battyányi irásait szolgáltassa vissza, «mert a közönséges igazság úgy kívánja, hogy a kié valami, azt annak vissza kell adni».¹ A visszakért irásokból látta azután Kristóf, hogy az abauji jószágok iránt immár minden perlekedés hiábavaló, nem is bolygatta tovább s a sok utánjárásának egyedüli eredménye maguk az irások, mert ily módon való fentmaradásuknak köszönhetjük, hogy a család felvidéki birtoklásáról ennyit is tudunk.

1558-ban elhal feleségének anyai nagybátyja, pacsavölgyi Dely György és végrendeletében Kristófnak testál «egy iskarlath menteth mallal beleltet», Battyányi Farkasnak végrendelete egyik kijelölt végrehajtójának pedig «egy tafatával belelt iskarlath mentet» azután még «egy ewsth kötwfeket, egy ezeöstes pallost.»²

Dely György özvegye, Bilják Ilona, hamar letette az özvegyi fátyolt, mert 1590-ben már mint klyssai Zmajlovics Györgyné perli Battyányi Kristófot Issebor és Kiskomár jószágok eránt.³

Battyányi Kristóf 1591-ben halhatott el, mert 1592-ben özvegye Orsik asszony már maga perel. Három gyermekük maradt: Anna, elsőben Gersey András, utóbb Dévaj Tamás hitvese, mindkét férjét túlélte, azután II. János és III. László.

Özv. Battyányiné sokat perel az 1522-ben élt anyai őséről, Damonyai János deákról Sopron vármegyében reá maradt, de 1522 óta zálogban levő Geresd birtokának kiváltásáért; 1592-ben le is tette érte a zálogöszeget, de Kissennyei Sándor azt föl nem vette s a birtokot ki nem eresztette.⁴ Még Kristóf életében kezdődött hosszú pere volt Nádasdy Péternek Kaczorlajka nevű várában volt vicevajdájával,

Várady Jánossal is Szentmiklóson a plebánia rétének lekaszáltatása és a fünek elhordatása miatt, vagyis alapjában a kegyuri jog gyakorlása miatt, de Battyányinét keresetével a törvényszék 1597-ben elutasította.¹ Perelt 1592-ben még szentbalázi Zele Tamással és Ferenczczel, 1597-ben pedig rokonával, Ságody Gáborné Miletenczy Klárával Neszelében és Gebárb pusztán jobbágyaiknak szabad költözködése felett is.²

Battyányi Kristófné Egerally Orsolya 1598-ban halt el, azontul mint élő többé nem említik. Leánya, Battyányi Anna 1620 körül már Gersey András özvegye, midőn testvérelével, II. Jánossal az őt illető anyai része felett meg egyezett.³ De 1629-ben II. János már perli nényét, Dévaj Tamásné Pacza, Boldogasszonyfalva és több más jószágokban elkövetett sérelmek és tulkapások miatt, II. János a pert megnyerte és Dévajné ellen az ítélet végrehajtását el is rendelték.⁴ 1634-ben Battyányi Anna már özv. Dévaj Tamásné zálogba adja a sopronvármegyei Nemes-Ládonyban birt kuriális sessióját.⁵ E közben történt másik testvérelének III. Lászlónak szomorú esete, melynek hatása alatt a családi összetartás érzete kibékítette őt most már egyetlen fivérével II. Jánossal úgy, hogy ennek 1643-ban történt halálakor tisztességes eltemetéséről is ő gondoskodott, és hogy a temetés költségeit fődözhesse, 1643 április 25-én Nagy- és Kisbotytyánban levő részeit unokaöccsének III. László fiának IV. Lászlónak zálogba adta.⁶

II. János nyugtalan vérű, perlekedő ember lehetett, a sok haszontalan pereskedése sok pénzébe került, ezért hol egyik, hol másik jószágát adta zálogba, de tisztességére legyen mondvá, mihelyt tehette, ki is váltotta. Nőtlen maradt mindvégig, házasságától irások nem emlékeznek. Számtalan pereit közül csak az egyben-másban fontosabbakat sorolom fel: 1632 febr. 8-án II. János, valamint III. Lászlónak fia (tehát III. László már nem él) IV. László So-

¹ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

² Sárvári lt. fasc. No. 115.

³ U. ott. fasc. 1. No. 117, 121, 123.

⁴ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

¹ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

² U. ott. 1592. és 1597. évszámok alatt.

³ Sárvári lt. fasc. 2. No. 27, 28.

⁴ U. ott. fasc. 2. No. 43, 48.

⁵ U. ott. fasc. 2. No. 68.

⁶ U. ott. fasc. 2. No. 101.

mogyban Lengyel Farkast Czegléd miatt hivatják törvénybe.¹ 1632 decz. 11-én Eszterházy Miklós nádor mandatumot ad, hogy Egerally Lászlónak második feleségétől (Kuskóczy Borbálától) született gyermekei Zala vármegyében Bosoly, Batyk, Pusztá-Pakod, Egyházás-Pakod, Chanj Mezeje birtokokból és Beer (Zalabér) várkastélyból az első hitvestől (Dely Tamás és Damonyay Zsófia leányától Annától) született Egerally Orsik és Zsuzsa gyermekeinek, Battyányi II. Jánosnak és Perneszy János fiának, Pálnak, megillető részeiket adják ki,² ez ítélet végrehajtását a törvényszék el is rendelte, de fogantatja aligha volt, avagy talán készpénzben egyeztek meg, mert a fölsorolt birtokokat sohasem említik a Battyányi jószágok között. — 1633-ban II. János és unokaöccse IV. László, anyai örökségük felett megegyeznek.³

1634-ben Battyányi II. Jánost mint kiskomáromi kapitányt említik, a kiskomáromi uradalom pedig Jakusics György óbudai prépost (később veszprémi, majd egri püspök) kezében volt, ki a jószág kormányzását, mint helytartóra, Battyányi kapitányra bizta, írott instrucciót is ad neki és szolgálata fejében évi 60 forint fizetést állapít meg.⁴ Jakusics az előző kapitánnyal, Sárkány Istvánnal perben állott, mely perben a katonai törvényszék Battyányi kapitányt is bevonta, de tiltázza dolgát, 1635-ben föl is mentették.⁵ Mégis csakhamar kellett valaminek történnie, hogy Battyányinak nem volt maradása, távoznia kellett a várból s az ingerültség ellene oly fokra hágott, hogy nem is volt ajánlatos a várban mutatkoznia. Úgy látom, hogy az ellenszenvet iránta Sankó Boldizsár kiskomáromi hadnagy szitotta és tüzelte, mivel Battyányi nem fért össze és vele, mint határozottan rosszát akaró ellenfelével folytonosan viszálykodott. Élénk színben mutatja Battyányinak kényes helyzetét 1636 június 4-én kelt az a levél, melyben Ujkéren Eörsy Zsigmond (1642-ben Sopron vármegye alispánja) szavahihető uri emberek mint tanuk előtt fogadást

ajánlott, hogy ha Battyányi a kiskomáromi várba be mer menni, 10 magy. forintot ad neki. Battyányi nem türve a gunyos tréfát, a fogadást tartotta és a levél alján olvasható Szántóházy Zsigmond vicekapitány bizonyosága, hogy «köztünk Pünkösöd napján ben volt Kis Komarba Bottianj Janos uram».¹ Voltak tehát és maradtak a várban nemcsak ellenségei, de barátai is, kik a dologban így jártak kezére.

Battyányinak kiskomáromi kapitánysága mégis hamar véget ért, utódjától, Bessenyei Istvántól elválása nem folyhatott valami simán, mert Bessenyei ellen bizonyos sérelem miatt pert indított és 1641-ben magát Jakusicsot is törvénybe hivatta.² Bessenyei ellen már 1642-ben ítéletet és végrehajtást elrendelő parancsot is kapott.³

Sankó Boldizsár ellen Battyányit meg éppen a tehetetlen boszu sarkalta, az egymásután reázdúított legképtelenebb perek valóságos áradatával üldözte, egyszer mert az ő szabados szolgáját állítólag megverte,⁴ másszor, mert főnyergelt paripáját és kedves agarát erőszakkal elvezettette,⁵ majd hogy jobbágyainak adóját kicsikartatta és előle behajtatta,⁶ majd ismét, hogy kisbattyáni egyik jobbágyát elfogatta és vasraverve Kiskomáromba elhajtatta.⁷ És így tovább, jöllehet Battyányi mind e pereket nemcsak elvesztette, de méltatlan vádaskodásaiért kemény pénzbírságra is ítélték, mikor pedig ezt le nem fizette, Sibfalva nevű jószágát Somogyban két malommal és Gigében három jobbágyhelylyel együtt zálogban tőle hivatalosan le is foglalták.⁸

Minden házsártoskodása mellett is Battyányi II. Jánost egyenes nyíltszívűsége miatt a vármegyében általán kedvelték, Zala és Somogy vármegyék 1640 szeptember havában tartott közgyűlése a török rabságra jutott Puzerffy

¹ Sárvári lt. fasc. 2. No. 62.

² U. ott. fasc. 2. No. 87. és Nem. Múzeum, Nagysz. Szily cs. lt.

³ Sárvári lt. fasc. 2. No. 65.

⁴ U. ott. fasc. 2. No. 67, 69.

⁵ U. ott. fasc. 2. No. 70.

¹ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

² Sárvári lt. fasc. 2. No. 88.

³ U. ott. fasc. 2. No. 94, 95.

⁴ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. 1637. évszám alatt.

⁵ U. ott. 1638. évszám alatt.

⁶ U. ott. 1642. évszám alatt.

⁷ U. ott. 1641. évszám alatt.

⁸ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. 1642. évszám alatt.

Mihály helyére szolgabírónak is megválasztotta.¹ De pereinek végét meg nem érhetette, 1643 aprilis havában fejezte be sokat küzködött nyugtalan életét.

Testvére III. László az édes anyjának kaczorlakjai viczevajda Várady János elleni perét megújította, újrafölvételét Istvánffy alnádor 1598-ban rendelte el, de az egerszegi törvényszék 1599-ben keresetével III. Lászlót is elutasította és pereskedéseért súlyos bírságban marasztalta. III. László felebbezett,² hogy lett-e eredménye, nem tudom. A Geresd iránti zálogpert is Sennyey Sándor és felesége Sibrik Anna ellen újból fölvette és 1598-ban a rokonokat hívja fel, hogy a perre szükséges költségekhez járuljanak.³

III. László hitvese volt Zádory, másképp Nagy Krisztina, Zádory Istvánnak, 1609-ben Somogy vármegye főszolgabírájának és feleségének czenetriczfalvai Czenetricz Katalinnak leánya. László a feleségével hozományban kapta a Kaposvár melletti Nagy Jutha falut, de a birtok, mint a Zalay-, Czenetricz-családok utáni örökség 1617-ben, indult s egy egész századon át a Thuly-család örökösei ellen változó szerencsével folyt per alatt volt. Időközben a Battyányi-család ki is halt és örökösei is még küzdöttek Jutháért, míg lassanként lehámlott úgy ezek kezéről, mint a Thuly-család utódaiéről is.

Battyányi III. Lászlóról fentmaradt még Memhed ispáhinak egy levele, a vége és keltezése lerongyolódott, lerohadt, olvasható részét mégis ide írom:

¹ Zala várm. közgyűl. jkőnyvi kivonatai. — Puzerffy Mihály szolgabíró a törökök 1640 elején fogták el, éven át synlódott, sorvadott a kanizsai börtönben, míg csak halála meg nem szabadította szenvedéseitől. Abból gondolom, hogy a börtönben halt el, mert 1659-ben a börtönben irt végrendelete, melyhez együtt szenvedett rabtársai voltak aláírott tanui, fentmaradt (Sárvári lt. fasc. 2. No 115). — Sörös P. úgy adja elő (Turul 1908. évf. 27.), hogy Puzerffy somogyi birtokait Turós Miklós-nak vetette zálogba 210 talléron 1653-ban, hogy magát a rabságból kiválthassa. De vagy a török keveselte a váltásáért ajánlott összeget, vagy talán a pénz Puzerffy kezéhez sem jutott, s az egész kiváltási mese csak czim volt a gazdátlan maradt birtokok elfoglalásához. A híresztelt kiváltásnál a végrendeletnek jó pár évvel később; kelte legalább mást mond.

² Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

³ Zala várm. közgyűl. jkőnyvi kivonatai.

«Az Nemes es Witezlö Wegh Kis Komar Waraban lakozo Battanyi Laszlonak mint is vitez szomsed baratunknak kezében adassek hiven es tisztessegeel.

Minden hozzánk illendő szomsedsagbe'i baratsagos köszönetünket es szolgulatunkat irjuk es ayanlyuk kigyelmednek mint is vitez szomsed Ur baratunknak, aldgya Isten kegyelmedet sok jokkal ez úy esztendőben.

Kelletik ez levelünk által kegyelmedet megh talalnunk, mint is vitez szomsed Ur baratunkat. Ennek elöte valo napokban izentünk volt kegyelmednek, mint is vitez szomsed Ur baratunknak, hogy kegyelmed ideigh bar czak három holnapigh adgyon mi nekünk három szaz Tallert, kegyelmednek a három holnapra a varasert valasztva ötven egy öreg kö soot adunk, annak fölöte arra is igeriük kegyelmednek magunkat, hogj ha kegyelmed benünket megh emböröl, kegyelmed is, a niben benünket megh talál, mi is kegyelmednek szeretetel szolgatunk. A mi Török hitünkre embersegünkre fogadgyuk, hogj kegyelmednek a három holnap be telven, kegyelmednek szep embersegessen megh izennyük, ha kegyelmed kivanja mindgyarast kegyelmednek minden okvetetlen kezében metatjük, ha penigh kegyelmed ugy kivanja, hogj a kegyelmed pezere Marhat küldgyünk a kegyelmednek embersegiert megh czelekedgyük, ha penigh kegyelmed penzül kevanya, ugy kegyelmedet menten megh elegettjük. En Memhet Ispay kerem azon kegyelmed szolgatomert, baratsagomert es fizetsegemert ha kevanya kegyelmed vagy valami portekat kevan kegyelmed, maga küldgyön kegyelmed egy is vont vasat ennekem, megh adom kegyelmednek az arrat, valamikor adgya kegyelmed a hosza negj araszt, ugyan puszta legyen»¹ A levél további alsó része olvashatatlan és mindent egybevetve 1631-ben íródhatott.

A kaczorlakjai viczevajda Várady János elleni peres levelek egyikének hátán pedig közel egykorú írással a következő följegyzés olvasható: «Bottyany (IV.) Laszlonak Botthyan (III.) Laszlo volt az Apia, az ki születet Egeralj Or-

¹ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt. XVII. századbeli évszám nélküliek közt.

siktul az öreg Bottyanyi (III) Laszlo, az kit az Törökök le vagtanak, az Atya volt Bottyany Kristof».¹ III. Lászlónak tehát török fegyver oltotta ki életét, hogy mikor és mely körülmények közt történhetett a gyászcs eset, nem tudom, de abban az időben alkalom volt reá elég, és 1632 febr. 8-án már néhainak írják.²

Egész terjedelmében közöltem az ispahi levelét, — nem férhet-e hozzá gyanú, hogy Memhet hangoztatott török hite és embersége mellett is csak zsarolta a Battyányiakat? Abban az időben 300 tallér igen nagy összeg volt, jelzalog nélkül csak pusztá szóra kivált ellenségnek nem igen adogatták. A kölcsönkérés rem-e csak kelepceze volt? Ha megadta Battyányi, Memhet úgy szabadulhatott legkönnyebben hitelvezőjétől, ha eltette láb alól, ha pedig Memhet a kölcsönt nem kapta, e miatt a boszú ismét csak arra sarkalhatta.

A sárvári levéltár indexében foglalt «Ladislao Bottyanyi vitæ et honorum gratia imperita» följegyzés szerint (magát a levelet nem olvashattam) gr. Pálffy Pál országbíró 1647 decz. 15-én kelt levelében Battyányi László tisztas életének elismeréssel adózott.³

III. Lászlónak, II. Jánosnak elhunytuk után a Battyányi-család ismét csak egyetlen élő tagra olvadt. III. László fia IV. László takarékos szerző ember volt, s ha sorsa nem szegődik ellene, nagyatyjának Kristófnak módjaként újból fölemelhetette volna családját, de végzete szerencsétlen házasságba sodorta, utódot nem remélhetett és e feletti mély bánata őt is, hosszú időközön át virágzott családját is sirba vitte.

IV. László a nagybátyja II. János után zálogban maradt jószágokat egymásután váltja vissza,⁴ 1646-ban hozzájuk Kiskomáromban újat is szerez,⁵ 1649-ben pedig özv. Hagymásy Miklósné Maróthy Zsuzsánnak és leányának Hagymásy Éva Niczky Boldizsárnénak Ráczegezes nevű somogyi birtokát zálogba veszi.⁶ Ekkor még Kiskomáromban lakott, de a kanizsai tö-

rök folytonos fészkelődései miatt már a kiskomáromi vár sem nyújthatott biztos menedéket. Ez időtől intézkedései már azt mutatják, hogy Kiskomáromból biztosabb helyre költözni készül, Kőszegen Vas vármegyében házat vesz,¹ 1650-ben nagycsötörtök napján pedig Kiskomáromban kelt levelével Bottyán, Balatonszegh, Boldogasszonyfalva, Kistamási, Geresgal, Czegléd, Zselicz stb. birtokait és részeit unokatestvérének Szabó, avagy (horvátosan eltorzítva) Sabuk Istvánnak 500 talléron zálogba adja.² 1651-ben már Kőszegen lakik s ott egymásután vásárolja a sok értékes szöllőt és ingatlanokat.³

IV. László csak élemedettebb korában házasodott, 1653-ban vette nőül Turós Miklós kiskomáromi vicekapitány leányát, a kalandos hajlamú Zsuzsánnát, ki mellette még csak gyermekszámba mehetett, szüleitől elkényeztetett ferde nevelésben részesült és atyja alighanem csak számításból terelte és készítette őt az előkelő, gazdag, de egymáshoz nem illő házasságba. A fiatal asszony, alighogy megtörtént az esküvő, mindjárt elhagyta férje házat s ennek tudta nélkül visszafutott szüleihez. Battyányi kértére Turós visszaküldi leányát urához, de mikor Turós 1656-ban elhalt, a fiatal asszony fékentartó egyetlen támaszát veszttette. Többé nem volt nyugta, és még 1656-ban az első kínálkozó alkalommal, a mig férje Németújváron gr. Batthyányi Kristóf Generalis Uram ő Nagyságánál távol járt volna, a malmok közt lovakkal már reáváró embereivel, atyjának régi hű szolgálóival, Kőszegről magát titkon elvitette. Nem is tért többé vissza soha, hogy merre mindenfelé járt, erről elhagyott férje igen kemény, keserves és éppen nem kiméletes szavakkal emlékezik 1658-ban megirt végrendeletében,⁴ honnét mindez adatokat meritettem. Ki is zárta őt minden örökségből, «ha magam nem kellett nekem, arra sem erdemes sem Isteny sem viaghí törveni szerent, hogj javajmban reszesüllön, azert legien exclusiva», sőt mintha váltni is akart volna tőle, 1662 jul. 25-én még vizsgálatot is kért ellene viselkedése miatt.⁵

¹ Sárvári lt. fasc. 2. No 129.

² U. ott. fasc. 2. No. 62.

³ U. ott. fasc. 2. No 118.

⁴ Zala várm. közgyűl. jkónyi kivonatai 1643 április, és sárvári lt. fasc. 2. No. 103, 104.

⁵ Sárvári lt. fasc. 2. No 116, 119.

⁶ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

¹ Sárvári lt. fasc. 2. No 121, 122, 124.

² U. ott. fasc. 3. No 77.

³ U. ott. fasc. 2. No 123, 151, 157, 158.

⁴ Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

⁵ Sárvári lt. fasc. 3. No 6.

Turós Zsuzsánáról s általán a Turós csa'ád-ról Sörös P. bővebb ismertetést közölt,¹ feldolgozott adatait főképpen a Turósokkal összeházasodott Guary-család írásaiból merítette, de Zsuzsánáról korántsem nyújt oly sötét képet, mint a minőt a Battyányi irások sokszor bizony elég vastagon és kimélet nélkül elének tárnak.

Battyányi 1658-iki végrendeletében összes birtokainak főörökösivé unokatestvéreit: Sabuk Istvánt, Frankovics Jánost és Peleskey Annát tette. Anyjának, Zádory Krisztinának ugyanis az 1617-ben fiatalon elhalt István fivérének kívül két nőtestvére volt: egyik Ilona elsőben Szabó (Sabuk) Mátyásné, utóbb Frankovicsné és a másik Peleskey Péterné. Battyányi IV. László örökösei e két nővérnek gyermekei, akik javára végrendeletében említett birtokait Battyányi 1661-ben pünkösdi előünnepén a vasvári káptalan előtt be is vallotta,² emezek pedig 1661 május 26-án Kőszegen kelt kötelező levelükben megfogadták, hogy kedves urukat és atyjukfiát, Battyányi Lászlót, élete fogytáig hiven szolgálni és gondozni fogják.³ 1664 nov. 8-án második végrendeletet is irt Battyányi, de abban jobbára csak az 1658-dikiban foglaltakat erősítette meg, föltűnő mégis, hogy ez utóbbi végrendeletében:

«2. Az itt (Kőszegen) való Magyar es Nemet Predicator Uraimnak hagiok mindeniknek maganossan ket ket Tallert.

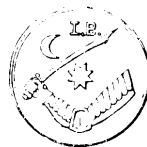
3. Az Magyar es Nemet Mester Uraimnak egy egy Tallert.

9. Az Köveskúti Ecclesiara hagiok Tiz Tallert,»⁴ — de katolikus alapra nem hagyott semmit, pedig az irásokban sehol nyomát nem találjuk annak, hogy a család a protestans hitvallásra áttért volna. Ezt csak ő maga tette, ha tette.

Battyányi IV. László 1664/5. évek közti télen fejezt be keserűségtejes életét, mert örökösei 1665 márcz. 3-án kelt levelükben, midőn özvegyét Turós Zsuzsánát végképp kielégítették, már megboldogultnak mondják.⁵ Feleségétől életében nem vált el, Sörös P. közleményébe tehát nyomdahiba csúszott be, mert Turós Zsuzsa

Pogrányi Ferenczcel nem 1656-ban, hanem megfordítva csak 1665-ben kelhetett egybe, a mikor az 1664 t.lén elhalt Battyányi már nem élt.

Igy tűnt le a geresgali Battyányiak századokon át virágzott du.ántúli családja, birtokaik is lassanként idegen kezekbe foszladoztak szét, a mint már maga IV. László is végrendelkezésével három részre bontotta azok egységét és azon néhány elsárgult, megviselt iráson kívül nem maradt fenn semmi más, a mi a családot elfeledéstől megóvhatná s ez irások is pusztuló mulékonyak. Összeszedtem és maradandóbb emlékül foglaltam egybe mindazt, mit az irásokból ma még megmenthettem. De még ez emlék is csak fogyatékos képet nyújthat a család hajdani életéről, minek fő oka az, hogy a fentmaradt irások is sokfelé szétszóródtak. Legnagyobb részük — körülbelül 120—130 darab — a sárvári herczegi levéltárban van, úgy 90—100 darabot a Magy. Nemz. Múzeum őriz a nagy-

szigethi Szily-család leveleiből «idegen rész» czimén ott letétbe helyezett irások között, van azután még a Szily-család házi irásai közt, valamint az országos levéltárban is néhány darab, de sőt kell végül lenniök irásoknak még pedig a XV. és XVI. századokból a herczeg Batthyányi-család körmendi és németujvári levéltáraiban, a mint a Geresgalra kapott 1468-iki adománylevél is Körmenden van. — A Sárváron levőket jobbára csak index följegyzésekből ismerem, mert nem volt alkalmam azok tüzetes átvizsgálására és ott még van adat-anyag ahhoz, hogy a családról való ismeretünket bővithessük.

A családnak czimerképét nem ismerem. Battyányi II. János 1617-iki névalírása mellé nyomott pecsét a következő czimerképet mutatja: pánzcélos, markában kardot villogtató kar, a kardot felül felhold, alul csillag kíséri, a kard hegye fölött I. B. betűk.

SZILY JENŐ.

¹ Turul 1908. évf. 27.

² Nemz. Múzeum, Nagyszig. Szily cs. lt.

³ Nagyszig. Szily cs. házi irásai.

⁴ Sárvári lt. fasc. 3. No 15.

⁵ U. ott. fasc. 3. No. 10.

ÁLLAMI NEMESI ANYAKÖNYVEK.¹

I.

A midőn 1901-ben Szászországban közzétették a nemesi anyakönyvek megalkotásáról szóló és a nemesi czimek és nemesi jelvények viselését szabályozó törvényjavaslat tervezetét, a nemesi jognak egyik legalaposabb ismerője és legkiválóbb művelője Dr. Kekulé Berlinben a törvényjavaslatról szóló ismertetését a következő szavakkal kezdte: «Poroszországban egy ily nemesi anyakönyvnek megalkotását minden értelmes ember már régtől fogva óhajtja. Sajnos mindeddig eredmény nélkül».

Ugyanezt a követelést támasztották Ausztriában is a genealógusok és a jogászi szakkörök úgy a szakirodalom terén, mint a nemesi ügy aktuális kérdéseinek tárgyalása alkalmával előadásokban, könyvismertetésekben stb. Sajnos szintén eredmény nélkül. Szavuk a pusztában hangzott el.

Igy különösen figyelmen kívül maradt, hogy Pettenegg gróf már 1880-ban «Ideen über die Errichtung eines Heroldsamtes in Österreich» című értekezésében egy Ausztria és Magyarország részére alkotandó nemesi anyakönyv érdekében nyomós érvelésekkel szállott sikra, behatóan tárgyalva egy ily anyakönyv szervezetét.

Érdemes-e tehát újból szót emelni egy oly kérdés mellett, melynek megvalósulása látszólag ki van zárva, érdemes-e a szakköröknek, az érdekelt nyilvánosságnak és az állami közegeknek figyelmét újból egy oly kérdésre irányítani, a mely már annyiszor szenvedett hajótörést az irányadó tényezők tartózkodó magaviseletén?

Hogy e kérdés újból vita tárgyává tétetik, annak oka nem azok makacsságában és konok-

¹ Ez értekezés szerzője lovag Bauer József, a bécsi gazdasági főiskolán a közigazgatás tanára, a bécsi «Adler» cs. k. heraldikai társaság volt alelnöke. E kérdéstről két felolvasást tartott, az egyiket a német történeti és régészeti társulatok 1910. évi szeptember havában Posenben tartott nagygyűlésén, a másikat pedig az 1911. évi gráci nagygyűlésén. E két előadás foglalhatja az itt közölt cikket, a melyet, mint hogy a benne tárgyalt kérdés Magyarországot is érdekelheti, kérésünkre Bauer József ur készséggel bocsátott rendelkezésünkre. Szerk.

ságában keresendő, kik annak idején e kérdés megvalósítását követelték, sem azokéban, a kik e követelést magukévá tették; az ok inkább abban keresendő, hogy mindaz, a mi annak idején a kérdés felvetésére alapul szolgált, a maga egészében ma is fennáll, sőt ma még inkább jogosult, mint volt régebben s úgy a jogásznak, mint a történetírónak érdekében kell hogy álljon, hogy szociális tekintetben jelentős és vagyoni konsequenciákkal is bíró jogi tények kellő megvilágítást nyerjenek.

Törvényhozási tekintetben nem műveletlen az a talaj, a melyre lépünk, midőn minden egyes állam részére egy nemesi anyakönyvnek vagy nemesi jogainak törvényhozás útján való létesítését sürgetjük. Már jóval az 1902 szeptember hó 19-én kelt szász törvény előtt Bajorországban létesítettek nemesi anyakönyvet (az 1808 július 28-iki, a nemességre vonatkozó organikus rendelet és az azt kiegészítő rendelkezések útján), a melynek hatása abban nyilvánult, hogy az, a ki az anyakönyvbe felvéve nincsen, hivatalos iratokban nemesnek nem tekintetik. (18. §.)

Württembergben a belügyministeriummal kapcsolatosan állított fel a nemesi anyakönyvek bizottsága; az anyakönyvet az 1818 jan. 15-iki királyi rendelet léptette életbe, mint az ország rendi és lovagi nemesség személyi és alanyi anyakönyvét.

II. Ferencz császár 1800 október 16-án kelt pátensével (4449. szám 1. és 2. §§.) Galicziában a lengyel nemesség részére állított fel egy nemesi anyakönyvet. Feltaláljuk a nemesi anyakönyv intézményét Tirolban is. Ennek vezetése az 1882 november 22-én kelt szabályzat értelmében a tiroli nemesi anyakönyv társulat (Tirolische Adelsmatrikelgenossenschaft) feladatát képezi. E társulat nyilvános jogi testület jellegével bír, a melynek megvannak a maga jogai, vagyona s a melynek ügyeit egy a tiroli örökös tartományi főmarsall elnöklete alatt álló nemesi kollegium autonom módon intézi. Az anyakönyvbe való fölvétel bizonyos feltételekhez van kötve. Ahhoz, hogy valaki abba fölvéttessék, ki kell mutatnia, hogy Tirolban földbir-

tokkal bir, egy bizonyos minimális adót fizet (160 korona), valamint ki kell mutatnia, hogy nagyatyja nemes volt.

A mint ebből látható, még azok az aggyalyskodók, a kik önálló törvényhozási intézkedésekre magukat nem tartanak hivatottnak, e kérdés jogi szabályozására vonatkozó példának és mintáknak nem volnának híjában. Sőt még a maradiság vádjától sem kellene tartaniok, mert a mai politikai és jogi viszonyok mellett egy nyilvános nemesi jegyzék csak állami jelleggel felruházva volna létesíthető és így egy ily jegyzék megszerkesztése és vezetése miatt nem kellene visszanyulni a nemesség régi testületi szervezetére, a mely a rendi alkotmány megszűntével legtöbbszörre amugy is elenyészett.

Nemesi anyakönyv létesítésére az indító okot csakis egy ily intézmény szükséges és hasznos voltának felismerése adhatja meg, nemkülönben annak az aggodalomnak eloszlátása, hogy *a)* annak létesítése rendkívüli nehézségekbe ütközik, *b)* hogy kellemetlen megállapításokra és megnyilatkozásokra adhatna okot.

Ha mindjárt a nemesség manapság államjogilag nem is tekinthető többé «rend»-nek, hanem csak megtisztelő és örökölhető címnek és kitüntetésnek, társadalmi elsőbbségnek, ennek daczára jogilag el van ismerve és bizonyos, gazdasági természettel is bíró, jogi következményekben is megnyilvánul. Ellenmondás van tehát abban, hogy a nemességet, mint jogi jelentőséggel bíró intézményt elismerjük ugyan, de nem részesítjük oly oltalomban, a minőben más elismert intézményeket részesítünk.

Követelni kellene legelőször azt, hogy tisztáztassanak a fennálló nemesi viszonyok, a mely követelést demokratikus szempontból sem lehetni kifogásolni.

A német birodalomban és Ausztriában az utolsó évtizedekben feltűnően megszorodott a kétes nemesi igények száma és mindinkább érezhetővé vált, hogy velük szemben intézkedésekre a törvényes alap és rendszeresen szabályozott eljárási mód hiányoznak.

Közismert dolog, hogy számos esetben a nemesség igénye nagyon is ingatag alapon áll és hogy hamisításoktól sem riadnak vissza, hogy tiltott, avagy kerülő utakon a nemesség, különösen a régebbi nemesség vagy a nemességnek

egy magasabb foka megszereztessek. Már gróf Pettenegg is kiemelte idézett értekezésében, hogy nem nemesek nemességet bitorolnak, hasonnevü, de velük összefüggésben nem lévő, főleg kihalt családok pecséteit és címereit használják és hogy ily módon a nemességbitorlást ellenőrző és azt megállapító hatóságoknak bőven akadna dolguk, ha rendet akarnának teremteni.

A nemességnek és az ősi leszármazásnak bekövetelt és hivatalos uton megállapított kimutatása egy csapásra megszüntetné azt a visszás helyzetet, hogy mindannyiszor újabb és újabb nemesi és ősi próbát kell letenni, valahányszor egy ily próba letevéséhez kötött petitumról van szó! Mennyi időt és munkát takaríthatnának meg az állami és udvari hatóságok, nemkülönben az alapítványokat adományozók, mily más, t. i. tárgybeli bizonyítékokra volna fektetve az igazságszolgáltatás, mely nem egyszer a legnagyobb nehézségekkel küzd hitbizományi, örökösödési és alapítványi kérdésekben, mert a törvényhozó bírónak természetesen nem a hivatása, de nem is rendelkezik a kellő ismeretekkel, hogy oly kérdésekben itélkezzen, melyekről csak a historíailag képzett, tudományosan kvalifikált genealogus mondhat megfelelő véleményt. Egy nemesi anyakönyv létesítése tetemesen megcsappantaná a levéltárnokok igénybevételét nemesi ügyekben, a kikre nézve, még a legszolgálatrakészekre is e folytonos igénybevétel már valóságos csapássá vált. A nemes családok pedig egy ily anyakönyv létesítésével nem megvetendő biztosítékot nyernének nemcsak jogaik megóvása tekintetében, hanem a bizonyító eszközökre nézve is, mert a nemesi anyakönyvek összeállítása alkalmával a bizonyításra szolgáló okmányokat hiteles másolatokban letéteményezni kellene, mi által az okmányok az őket fenyegető mindennemű veszély és károsodás ellenében is meg volnának oltalmazva.

A míg tehát egyrészt a szóbanforgó intézmény szükséges és hasznos voltához kétség nem férhet, másrészt számolnunk kell azzal az aggodalommal is, hogy egy nemesi anyakönyv létesítése rendkívüli nehézségekbe ütközik. Ezzel szemben utalhatunk arra, hogy a vonatkozó szász törvény végrehajtása eddig, mint látszik, nagyobb akadályokba nem ütközött. Nagy kö-

szöveget aratna a szász kormány, ha az eddigi munkálatok eredményéről hivatalos jelentésben beszámolna, ha különösen a jellegzetes, rendszeresen felmerülő nehézségeket és akadályokat az érdekeltekkel és a szakkörökkel okulás, más országok kormányaival pedig információ céljából legalább főbb vonásokban megismertetné.

Állami nemesi anyakönyvek létesítésére előmunkálatokban és forrásokban valóban nem szenvedünk hiányt. A nyilvános és magán, igen sok esetben rendszeresen feldolgozott levéltárak, az anyag, a mely egyes országokban a nemesi ügyekkel foglalkozó hatóságoknál máris összegyűlt, önmagukban véve is már becses, legtöbb esetben teljes bizonyító erővel bíró alapot szolgáltatnak az eszközendő anyakönyveléshez. A lovagi rendek levéltáraiban, a rendi anyakönyvekben, az alapítványi hatóságoknál és a hitbizományi iratokban található nemesi és őspróbák, a különböző genealogiai társaságoknak gyakran már nagyon is számottevő gyűjteményei és kiadványai, az egyes országokban létező régebbi magánjellegű genealogiai es pecsétani gyűjtemények, a közzétett családtörténetek, végül a már évtizedek óta megjelenő, folytonosan javított és kiegészített genealogiai zsebkönyvek egyéb forrásokkal egyetemben nemcsak valóságos kincses bányáját képezik az állami nemesi anyakönyveknek, hanem sok tekintetben egyenesen előmunkálatok azok részére, melyek létesítéséhez a kiinduló pontot a népszámlálások eredményei adhatnák meg.

Kényesebb természetű mindenestre az aggodalom, a mely a kellemetlen eredményektől és ezzel együtt a nagy nyilvánosságra való tekintetből, kelletlen következményektől fél. Az igaz, hogy nem egy szép álom fog szétfoszlani, nem egy állítás válik majd tarthatatlanná, legendává, a valóság és költészet között nem egyszer éles megkülönböztetés fog létesülni, de mindez nem szolgálhat akadályul a kérdés végleges, törvényes uton való rendezésének. A kellemetlen következmények túlélénk kiszínezése annál inkább megokolja a kérdés rendezésének szükségét és méltányosságot érdemlő esetekben még mindig fenamarad a lehetősége annak, hogy az uralkodó kegye mondja ki a végső szót.

Az egyes országok nemesi anyakönyveinek célja az illető állam nemesi viszonyainak ok-

iratolása lévén, az anyakönyvekre tehát mindazok a nemes családok fölveendők, melyeknek legalább egy tagja tartozik az illető állam kötelekébe. Nehezebb ezzel szemben a fölvételi kötelezettség megállapítása. Bejegyzési könyvszer, melynek következménye a bejegyzési határidő elmulasztása esetére a nemesség elvesztése vagy hivatalból eszközölt bejegyzés a fél késedelmeskedése esetén a rendelkezésre álló hivatalos adatok alapján, e két szélsőség között kell a bejegyzést szabályozó rendelkezéseknek szükségképpen mozogniok.

A jelentkezési határidő megállapításának is nagy körültekintéssel kell történnie, tekintettel a végzendő munka nagy terjedelmére, úgy hogy a hatósági kötelezettség kimondása a felhívás közzétételére aligha lesz elmellőzhető.

A mi a bejegyzések bizonyító erejét illeti, e kérdésben valószínűleg nem lehet majd oly messze menni, hogy a bejegyzés maga a nemesség használatára megdönthetetlen érvényű bizonyítékkal bír. Sokkal helyesebb a szász törvény álláspontja, a mely szerint a nemesi anyakönyvbe történt bejegyzésből jogosan következtetni lehet ugyan a bejegyzett tény helyességére, hitelességére, a melyet azonban ellenbizonyítás meg is dönthet, mert hiszen ép a nemességigazolás és a vele összefüggő bizonyítások terén kezdettől fogva a később felkutatott bizonyító adatoknak mindenkor döntő szerepük volt.

A nemesi anyakönyvek technikai kialakítását, azok belső szerkezetét, a velük összefüggő bizonyítékokat, minők a személyes vonatkozású iratok, leszármazási táblák, czimerek stb. ismertetni, nagyon is messze vezetni. Nagyfontosságú azonban a bizonyító eljárásnak és a bizonyításra szolgáló eszközöknek rendezése, szabályozása és megállapítása.

Elkerülhetetlen leendő egy, tárgyi tekintetben kvalifikált tanács szervezése. A tárgyi qualificatio megállapításánál két szempont jő tekintetbe, egyrészt — a mint ezt a szász törvény előírja — az illető állam nemességéhez való tartozás, mely első sorban hivatott arra, hogy egy ily rendi kérdéshez hozzászóljon és leginkább hivatott arra, hogy a bizonyító eljárásnál elkerülhetetlen hiányokat és hézagokat szaktudása és a családi traditio ismeretével kitöltse, másrészt a szaktudományokban való jár-

tasság és képzettség. Önkormányzat és szak-tudomány az a két elv, a mely a nemesi kérdésekben eljáró hatóságnak szervezésénél tekintetbe kell hogy jöjjön. Nemesi tanácsok vagy választmányok — bármiként nevezzük is ez intézményt — szervezése, a melyek részben mint ítélkező hatóság szerepelnek a nemesség éri. tő jogi kérdésekben, részben mint véleményező testület működik minden oly esetben, a midőn az uralkodó kegyéhez történik appella-lás, elengedhetetlen, ha azt akarjuk, hogy a nyilvános, állami nemesi anyakönyvek szerve-zése és működése a kitűzött célnek megfeleljen.

II.

Az itt előadottak alapján a németországi tör-téneti és régészeti társaságoknak 1910. évi szept-temberi poseni nagygyűlése azt a határozatot hozta, hogy kerestessenek meg elsősorban a szakegyesületek, hogy e kérdésben véleményt nyilvánítsanak, s e véleményekről az 1911. évi gráci nagygyűlésen történjék beszámolás.

A poseni nagygyűlésen elmondott előadás kivonatolatosan napvilágot látott az «Adler» cs. k. heraldikai társaság Monatsblattjában (1910 no-venberi füzet), a Mitteilungen des Gesamt-vereines der deutschen Geschichts und Alter-thumsvereine 1910. évfolyamában és a Zeitschrift des Vereines deutscher Edelleute St. Michael 1911. évi negyedik számában. A vita alá bo-cátott kérdésben úgy szaktársaságok, mint egyes szakférfiak is véleményt nyilvánítottak. A Deut-scher Herold 1911. évi szeptemberi számában dr. jur. Bernhard Koesner tollából jelent meg egy beható és figyelemre méltó tanulmány: «Zur Frage der Einführung von Adelsbüchern in Preussen» czimen.

A tudós szerző, a porosz alkotmányok és alkotmánytörténetnek alapos ismerője, mindenek-előtt pontos adatok alapján Poroszországra nézve is kimutatja az állami nemesi anyakönyvek szük-séges voltát, szól a rajna-vidéki nemesi anya-könyvekről (melyek 1828 óta állanak fenn), to-vábbá az osztrák-lengyel és orosz-lengyel anya-könyvekről. Fejtegetéseiben egy nemesi anya-könyv előmunkálata gyanánt egy oly jegyzék összeállítását követeli mindenekelőtt, melybe mindazok, kik nemességüket elvesztették, fel-

vétessenek, s annak a nézetének ad kifejezést, hogy a bejegyzési kényszertől és a záros határ-időtől el kellene tekinteni, ellenben igenis al-kalmazni lehetne a közvetett kényszert, a mire nézve rendkívül tanulságos példákkal és meg-jegyzésekkel áll elő.

A berlini «Herold» egyesület volt az első, a mely a nála megszokott erélylyel és körül-tekintéssel foglalkozott e kérdéssel és annak tanulmányozásával néhány kiváló szakférfiut bizott meg. A «Deutscher Herold» már 1910. évi 10. (októberi) számában terjedelmes jelentésben számolt be poseni nagygyűlésen tar-tott előadásról és az azzal kapcsolatosan lefolyt vitáról. Az egyesületnek 1911. évi február 21-én tartott 834. ülése aztán ismét behatóan foglal-kozott az állami nemesi anyakönyvek czélszerű-ségével. A tartalmas és valóban nagyszabásu fejtegetésekben mindenekelőtt utalás történik azokra a nehézségekre, melyek a Poroszország-ban élő, részben egészen a legalsóbb tár-adalmi osztályok nemes családainak — mintegy 2—300,000 ily családról lehet szó — anyakönyve-lésénél fölmerülnének, hangsúlyoztatik a nép-számlálás adatainak felhasználása e célra és az állam feladatául jeleztetik, hogy statisztikai-genealogiai megállapításokkal, genealogiai ada-tokat és tudósításokat tartalmazó könyvek ki-adásával stb. a tömegek degenerációja ellen küzd-jön. A genealogiát át kell ültetni a gyakorlati életbe és azt ennek céljaira felhasználni, annál is inkább, mert a sociálpolitikusra nézve annak megállapítása, hogy mi módon történik a vezető osztályokban, a felsőbb tizezrek sorában az el-vesztett emberi anyag pótlása ép oly fontos, mint a munkások anyagi életkörülményeinek megállapítása. A von Bardeleben elnöklete alatt a kérdés tanulmányozására kiküldött bizottság munkálatairól az 1911. évi junius 6-án tartott 841. ülésen számolt be, mire következő határo-zatok hozattak: 1. Állami nemesi anyakönyvek létesítése, körülbelül a szászországiak mintájára, elodázhatatlan. 2. Ily anyakönyvek, tekintettel a birodalom alkotmányszervezetére, csakis or-szágos törvények útján léptethetők életbe. 3. Ily anyakönyv első sorban Poroszország és a vele közigazgatásilag egyesített Waldeckban létesitendő. 4. A többi németországi közép nagyságu és kisebb államokban ne létesíttessenek külön-

külön anyakönyvek, hanem többen közösen állítsanak fel ily anyakönyveket, mint pl. a két Mecklenburg, a türingiai tartományok, Oldenburg és a két Lippe fejedelemség. 5. A nemesi anyakönyvek szervezésének és az alkalmazandó hatósági apparatusnak költségei a bejegyzésnél fizetendő illetékekből volnának fedezendőek.

A német nemesek Szt. Mihály egyesületének hasonnevű folyóirata 1911 áprilisi havi negyedik számában a Posenben tartott előadás kivonatos közlésével az abban foglaltak megvitatására szólította fel tagjait azzal a szándékkal, hogy a kérdés alapos tanulmányozása után a káptalan fog határozatot hozni. Az első elnök, báró Gaisberg-Schöckingen Frigyes, a württembergi kamarának lovagi rendi alapon tagja ez alkalommal élénk sajnálkozását fejezte ki, hogy a német birodalomban birodalmi heroldhivatal nincsen, hogy nemesi ügyekben az ítélkezés az egyes tartományok jogkörébe tartozik s hogy a szövetségtanács számos államában egyáltalán nincs nemesi anyakönyv vagy csak hiányosan vezetetik. Fölmerült az az eszme is, hogy az egyes szövetséges államokban működő nemesi egyesületekhez első sorban a Zentralstelle für den befestigten Besitz in Deutschland és a Deutsche Adelsgenossenschaft-hoz intéztessék e kérdésben megkeresés. A Szt. Mihály egyesület káptalanja, a mint az az első elnöknek 1911 július 22-én hozzám intézett értesítéséből kitűnik, az állami nemesi anyakönyvek létesítését melegen pártolta és különösen kiemelte, hogy azoknak fölállítását főleg a tudományos köröknek kellene követelni, előmozdítani és támogatni, különösen az eljárás egyöntetűsége és az elérhető teljesség szempontjából. A káptalan a nemesi ügyekre egy bizottság alakítását követeli, a melyben az illető nemesi családok is képviselve legyenek, annál is inkább, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy a laikus elem bevonása nélkül minden ilyen intézmény nem-sokára ellaposodik, úgy hogy mindenképen a burokratizmus kiküszöböléséről gondoskodni kell.

A Schwäbische Kronik 1911 július 20-i 332. számában báró Schöckingennek egy cikke jelent meg, a melyben a szerző behatóan foglalkozik a nemesi anyakönyveléssel, annak szükséges voltával és hiányaival és ezzel kapcsolatban az illetékek kérdését is fölveti, minthogy a

württembergi második kamara ép akkor tárgyalta az illetékekről szóló törvényjavaslatot. Az ő tollából származik a «Das Königshaus und der Adel von Württemberg» (Pforzheim, Max Klein) című nagyszabású munka, a mely a nemesi jogról, a nemesi anyakönyvekről, a hitbizományi viszonyokról stb. rendkívül becses adatokat tartalmaz. E kiadványban is nyomatékkal történik utalás a nemesi anyakönyvek felállításának szükségességére, a fennálló jogviszonyokban mutatkozó hiányok feltárásával.

A württembergi lovagi rend Szt. György egyesületének lovagkapitánya, báró Hanns von Oro-Wachendorff államtanácsos 1911 július 22-én kelt átiratában arról értesít, hogy a lovagi tanács fejtegetéseimmal egyetért és örömmel üdvözli az állami nemesi anyakönyvek létesítését az egyes államokban.

A Deutsche Adelsgenossenschaft negatív eredményre jut. E testület IV. osztálya a dr. jur. báró von der Horst kir. kamarás, elnök által aláírt nyilatkozatában (1911 február 12.) ugyan elismeri, hogy számos nyomós ok szól az állami nemesi anyakönyvek mellett, főleg Poroszországban, de utal arra is, hogy ez idő szerint a tervezet végrehajtása elé majdnem elháríthatatlan akadályok gördülnek. A nyilatkozat kiemeli, hogy egy nemesi anyakönyv szükséges voltához elvileg kétség nem fér, s hogy már III. Frigyes Vilmos 1804 április 5-én kelt kabinetrendelete egy ily intézmény szükséges voltát elismeri, sőt az uralkodó egy ily nyilvános nemesi jegyzék létezését fel is tételezte és csakis egyes hatóságok jelentéseiből győződött meg utólag azok hiányáról.

A király által elrendelt jelentéstétel a politikai viszonyok alakulása és a bekövetkezett nagy háborúk miatt abban maradt, úgy hogy a nemességbitorlás Poroszországban és Lengyelországban óriási arányokat öltött. E visszas helyzetben csakis egy az egész monarchiára érvényes nemesi ellenőrzés segíthetne, minthogy a heroldhivatal aránylag ritkán jut abba a helyzetbe, hogy beavatkozhasson. Csakis egy nemesi anyakönyv felállításával, kapcsolatosan a bejegyzési kényszerrel lehetne a bajon segíteni. Kisérletekben, hogy ily nemesi anyakönyvet legalább a porosz királyság egyes részeiben közigazgatási uton létesítsenek, nem volt hiány,

de arra a belátásra jutottak, hogy törvényes alap nélkül ezt a tervet gyakorlatilag keresztülvinni nem lehet, de a törvényhozást ily irányban megkeresni, a viszonyokkal ismerősek időszerűtlennek találják.

Azok az akadályok, a melyek a porosz állam egész területére kiterjedő nemesi anyakönyv létrejöttét megakadályozzák — eltekintve a törvényhozó testületek megnyerésének nehézségétől — következőkben foglalhatnák össze: 1. Poroszország nyugoti és északnyugoti részeiben ezrével találhatók polgári és paraszti rendi családok, melyek neve látszólag nemesi hangzásu, az u. n. polgári «von»; 2. nagyon sok család az u. n. közvetett nemességgel (Zwischenadel) bír, a mely a nemességnek 44 évre kiterjedő gyakorlásán alapul (megfelelőleg a porosz általános Landrecht idevágó rendelkezésének 19. II. 9.) és 3. a végzendő általános felülvizsgálati munka az illető hatóság munkaerejének legalább háromszorosát venné igénybe, a költségek fedezése tekintetében, minthogy a korona azokat nem volna hajlandó fedezni, Poroszországban az állam hozzájárulására számítani nem lehet.

A Lipcsében székelő Zentralstelle für deutsche Personen und Familiengeschichte 1911 július 13-án velem közölt átiratában azt javasolja, hogy e kérdésben nem annyira az állam támogatására, mint inkább a magán-vállalkozásra, magán erőre kellene támaszkodni olykép, hogy a tervezett nemesi könyvet, mint az állam által kiváltásgolt és támogatott vállalatot maga a nemesség léptetné életbe és a szükséges pénzösszeg fedezéséről is maga gondoskodnék.

Ez esetben a szakférfiaknak az egyes esetek elbírálásánál alapul szolgáló okleveles bizonyítékokba bepillantást kellene engedélyezni, a határozatokat indokolásaikkal együtt közzé kell tenni, mert csak így fog a genealogiai tudomány a nemesi anyakönyvek intézményéből hasznot és gyarapodást merithetni.

Végül még egy nyilatkozatra kell utalnom, melyet báró Waldenfels Vilmos, a Szt. Mihály egyesület tagja tett. Waldenfels báró az állam feladatának jelzi a nemesi anyakönyvek vezetését, úgy a mint az állam a különböző kiténtéseket nyert vagy állásban lévő személyeket is nyilvántartja. A nemesség megoltalmazására a nemesi könyvek azonban nem alkalmasak, te-

kintettel főleg arra a különleges gyarapodásra melyben a régi nemesség az új nemesítésekkel részesül. Az intézmény költségeit az államnak kellene viselni, nem a nemesi rendnek, a nemesi könyvbe való bejegyzés alkalmával a nemesség használata a dédatyáig mutatandó ki. A szász nemesi törvény, mondja báró Waldenfels, a nemességre nagy terheket ró, mert a bejegyzési illetéken kívül a nemességnek a legtöbb esetben az okleveles bizonyítékokat felkutató és azokat összeállító hivatásos genealogusoknak, kiket igénybe kell venniük, gyakran ezeket kell fizetnie.

Az itt ismertetett fejtegetések rendkívül becsek és tanulságosak ugyan, de az eddig rendelkezésre álló anyag még nem elegendő arra, hogy a szóban forgó kérdésben végleges megállapodásra lehetne jutni.

Mindenesetre igaza van báró Gaisberg-Schöckingennek abban, hogy a nemességről szóló törvény végrehajtásánál elsősorban tudományos és jogi szempontok legyenek mérvadók, nem pedig a nemesség magánérdeke és kívánságai. Ép oly kevéssé lehet szemet hunyni a kérdésnek a Herold által érintett sociologikus és szociálpolitikai vonatkozásai előtt. Azonban a kérdésben aránylag még kevesen nyilatkoztak, a Deutsche Adelsgenossenschaft fejtegetéseire nem szolt még hozzá pl. a német birtokos nemesség szervezete, ép úgy a Halle a/S-ben székelő Zentralstelle für den befestigten Besitz in Deutschland sem, pedig az utóbbi egyesület számos nemesi egyesületet számít tagjai közé. Ezeknek közvetítésével meglehetne tudni, hogy mi a véleménye e kérdésben a németországi birtokos nemességnek és talán el lehetne érni azt, hogy a nemesség, legalább annak nagy többsége, maga támaszsa a követelést állami nemesi anyakönyvek után. A német birodalom nemesi egyesületeivel szemben legcélszerűbben a berlini «Herold» társaság vehetné kezébe az ügyet. Nem nyilatkoztak azonkívül még Ausztria és Magyarország szakegyesületei sem. Remélhetőleg a bécsi cs. k. heraldikai társulat «Adler» is hozzáfog járulni a maga részéről a kérdés tisztázásához, állást foglalván abban és egyuttal tárgyalásokba bocsátkozván e kérdésben a magyarországi szakegyesületekkel is.

Lovag BAUER JÓZSEF.

VEGYES.

A Guaryak családi viszonyai a XVI. században.

Gosztonyi, másként Szelestey, Guary, másként Szelestey, Gosztonyi aliter Guary sive Szelestey, Guari Szelestey vagy egyszerűen Gosztonyi, máskor Szelestey, majd Guary néven egyaránt előkerül ez a család, de az elnevezés formáinak különfélesége mellett is oly gondosan jelzett leszármazásokkal, hogy a család pontos összeköttetéseit, szétágazását nagyobb nehézség nélkül megállapíthatjuk. Ezen alkalommal a Guaryak XVI. századi családfáját mutatom be a Guaryak Pannonhalmán elhelyezett okiratai alapján.

A XVI. század első negyedében, 1520-ban négy Gosztonyi testvér tűnik szemünk elé: János, győri püspök, Miklós, Ferencz és Gergely.¹ Ezek közül Miklós érdekel bennünket. Miklós, kinek bizonyos Klára asszony volt a felesége,² még nem lakott Guárban. Két fia, Ferencz és Gergely közül³ az első azonban már Guarba költözött⁴ és nyomán hamarosan a másik testvér leszármazottjai is átköltöztek Guárba vagy legalább birtokosak lettek ezen a helyen s a régi nevük mellett ők is kezdték használni a Guary megkülönböztető jelzést.

A Guárba telepedett *Ferencznek* négy gyermeke volt, kettő fiú, Miklós és Bálint, kettő leány, Sára és Anna.⁵

Miklós és Bálint 1545-ben, atyjuk halála után, közösen akarták magukat bevezettetni Szilvágy jószágukba,⁶ majd a következő évben közösen elégitik ki hozományá miatt nagyanyjukat s ekkor, hogy pénzt szerezhessenek, botosházi jószágukat zálogba vetették. A családi vagyon gondozása, védelme később is sok ízben hívta közös munkára a két fitestvért. A leányok közül Sára Völcsey Bálint felesége lett, de már a század közepe táján meghalt.⁷ A keveset szereplő Anna 1555-ben Ölbey Ágoston házastársa.⁸

Miklós özvegyasszonyt, Sárffői Gosztonyi István volt feleségét, Csemesz Pál leányát, Dorottyát vette nőül,⁹ ki egyik jószágá után Hollósi Dor-

kának is írta magát.¹ A házasság úgy 1547 körül jött létre s hamarosan három fiú, Lajos, János, Pál és két leány, Ilona, Klára lett a gyümölcse. A gyermekek kicsinyke korukban árvaságra jutottak, mivel Miklós 1553-ra meghalt² s néhány évvel utóbb, 1556 karácsony napján Dorottya asszony is elköltözött az élők sorából.³ A kis-korúak gondozása, nevelése Miklós öcscsére, Bálindra maradt.

A gyermekek közül a legidősebből, *Lajosról*, alig hallunk. Mivel családjáról soha sincs szó, pedig a sok birtokper, osztály elég alkalom volna rá, hogy említsék, azt kell gondolnunk, hogy fiatalabb korában s mint legényember halt meg.

Már *Jánosnak*, kit egy birtokperből még 1593-ban is ismerünk,⁴ volt családja, de csak egy fia, Lajos és egy leánya, Margit. Hogy mindjárt folytassuk János családjának sorsát, Lajos Barsay Erzsébetet vette feleségül, kitől Gábor, Lajos, Miklós Kata gyermekei születtek, de ők már a XVII. század szereplői lettek.⁵ Margitról egy osztályper alkalmával tudjuk meg, hogy Dienesfalvay László vette házastársul.⁶

Kis családú ember volt a harmadik fiú *Pál* is,⁷ ki Derényi Annával lépett frigyre.⁸ Ivadékaikról birtokügyek alkalmával történik említés. Mikor Pál 1589-ben egy guári jobbágytelkét 50 forint fejében Chernel Pálnak kötötte le, gyermekei, Miklós és Borbála nevében is átengedte a zálogot.⁹ Miklós és Borbála, ki időközben Szentpály Mihályhoz ment nőül, egy osztályperben még a XVII. század elején is együtt szerepelnek.¹⁰ Miklósnak nagyobb családja lett, mivel 1602-ben István, Péter, Magdolna, Dorottya, Megyeri Orsolyától született gyermekeit sorolják föl.¹¹

A régebbi Miklósnak, ezen Miklós nagyatyjának leányai *Ilona*, Illyési Dersény Jánosné és *Klára* 1564 junius 19-én Vasmegye törvényesége előtt panaszt tettek, hogy Szelestey Gergely özvegyének, Orsolyának, s fiainak, Leónak, Farkasnak jobbágysai és mások guari kertjükre támadtak.¹² 1575-ben Megyeri Péterné,¹³ Klára

¹ Guary-levéltár 1693. sz.

² U. ott, 596. és 1730. sz.

³ U. ott, 1324. sz.

⁴ U. ott, 1464. sz., a dédunokától, Meszleny Benedektől oklevelek alapján készített leszármazás, melyet a meglevő irások kiegészítenek ugyan, de egyébként pontosan igazolnak.

⁵ U. ott, 1730. sz.

⁶ U. ott, 1324. sz., v. ö. 1690. sz.

⁷ U. ott, 1706. sz.

⁸ U. ott, 1730. sz.

⁹ ... domina Dorothea alias relicta condam Stephani Gozthony de Sarffew, nunc consors egregii Nicolai Zelesthei de Gwar... U. ott, 1308. sz.

¹ Végrendeletében nevezi magát így. U. ott, 1705. sz.

² U. ott, 1308. sz.

³ U. ott, 1705., 1926., 1927. sz.

⁴ U. ott, 1435. sz., u. o. 1866. sz.

⁵ U. ott, 1725. sz.

⁶ U. ott, 1434. sz.

⁷ U. ott, 159. és 1458. sz.

⁸ U. ott, 117. sz.

⁹ U. ott, 160. sz.

¹⁰ U. ott, 117. és 118. sz.

¹¹ U. ott, 131. sz.

¹² U. ott, 159. sz.

¹³ V. ö. u. ott, 1926. sz.

asszony, néhai Felsőszelestei Szelestei Miklós leánya, Czobor Imre nádori helytartó előtt kijelentette, hogy testvéreivel Guár, Felsőszeleste, Szentgyörgy, Szilvágy, Csomaháza jószágokra törvényes osztályt akar tenni.¹

A Guárban megtelepedett Ferencznek második fia *Bálint*. Hamarosan két család gondozásának terhe szakadt a nyakába, mivel elhunyt testvéreinek, Miklósnak a gyermekeit is neki kellett nevelni s a Bolday Boldizsár özvegyével, Finta Klárával kötött házassága² is elég nagygyá tette házanépét. 1584-ben annyira ágynak esett, hogy «in agone constitus» volt, mint Sára leánya mondta s végrendeletét is elkészítette;³ de kilábolt a bajból s még néhány éven át élt. Az öregebbik fia, Ferencz 1570-ben már legénysorba jutott, mivel május 21-én Meszleny Benedekről, Sára hugának jegyesétől egy 28 forintos lovat vett s kötelezte magát, hogy ha egyszer osztályra kerül köztük a sor, minden esetre megelégti Benedeket.⁴ Bizonyosra vehetjük, hogy 1574 előtt meghalt, mivel ebben az évben Guary Bálint csak Márton fiát emlegeti.⁵ Ez is olyan gyenge, betegeskedő ember lehetett, mivel már 1576-ban végrendeletet tett⁶ s noha még tizenkét évvel utóbb sem érte holtát,⁷ családot nem alapított. Így azután Bálintnak csak leányai gyermekeiben gyönyörködhetett. A legidősebb, Sára,⁸ 1570-ben vagy 1571-ben Meszleny Benedek felesége lett.⁹ Orsolya minden látszat szerint hajadon maradt,¹⁰ legalább sem férjéről nincs szó, sem mint özvegyet nem említik. Zsófia 1574-ben még hajadon volt, sőt valószínűen egészen fiatal leány, mivel csak 1582 januárjában járt jegyben Szentivány Lászlóval.¹¹ A mátkaságból azonban nem lett házasság, hanem még ebben az évben Keszty Jánosnak adott a leány hitet,¹² Alig 2–3 évi házasság után özvegyen maradt,¹³ majd 1588-ban második férje, Kutassy György oldalán látjuk.¹⁴ Zsuzsánna 1588-ban Chernel János mátkája,¹⁵ majd felesége, második házasságában pedig Megyery Tamásné lett.¹⁶ Katalin hamarosan, fiatalon meghalhatott. Egyszer hallunk róla, 1582-ben, midőn

Guary Bálint egy vejének, Meszlenynek javára tett korábbi bevallását azon megokolással vonta vissza, hogy ez kárára válnék családjának, ebben Katalin leányának és kisöccseinek, Miklós testvére fiainak, Jánosnak és Pálnak.¹

Ferencz ágánál gazdagabb volt férfi sarjadékban Gergely ágazatja, a mely Ferenczével egyidejűleg már Guárban szerepelget, részjóságokat szerez és szintén használja a Guary nevet, noha egyes tagjait még a következő században is emlegetik Gosztonyi néven. Ennek az ágnek az alapítója *Gergely* és felesége, Orsolya asszony² voltak. Gergely nem sokkal tovább élt, mint Ferencz, mivel 1551-ben mint néhai emlegetik,³ Orsolya asszony azonban még meglehetősen ideig éldegelt özvegyesorsóban s még 1565-ben is tanúságot tett egy osztályperben.⁴ A házasság sok gyermeknek adott életet, hat fiúnak, Sebestyénnek, Leónnak, Farkasnak, Györgynek, Orbánnak, Miklósnak s egy leánynak, Katának.⁵

Sebestyén, ki Gercsei Ákos leányát, Borbálát vette feleségül, nem igen szerepelt a sűrű családi birtokperekben, osztályokban. Csendben élt kicsiny családjával, mely mindössze Gábor fiából és Kata leányából állott Gábor 1583-ban már maga szerepelt egy a Hagymásyakkal Bagk jószág miatt folyó perben,⁶ a következő évben pedig Guary Bálint végrendeletében gyermekei egyik gondviselőjének rendelte. Közbevetőleg legyen említve, hogy ez a Gábor is kis családú ember volt, kinek csak egy fiát, Ferenczet Zichy Évának férjét ismerjük.⁷ Gábor leánytestvére, Kata, Zámbo István hitvese lett.⁸

Egy fiú és két leány atyja volt *Leó*, kinek felesége ismeretlen marad előttünk. Családjáról II. Miksának 1569-iki oklevele emlékezik meg, a melylyel megengedte, hogy Petrinai Horváth Gergely, Leónak sógora, egy Kalmárfölde nevű területet, négy guári szőlőjét Felsőszelestei Gosztonyi Leónnak és gyermekeinek, Istvánnak és Dorottyának engedje át;⁹ illetve magának Leónnak 1572-iki tiltakozása, midőn Guar eladományozása ellen Margit nevű leánya, Vághy Ferenczné nevében is tiltakozott.¹⁰ 1586 januárjában Leó és gyermekei, István és Margit, ki ekkor, mint már 1579-ben is,¹¹ Sárkány Ambrus felesége volt, két jobbágytelket zálogba vetettek Chernel Pálnak és Tamásnak.¹² Margit ebben az

¹ U. ott, 158. sz., V. ö. 1434. sz.

² U. ott, 1920. és 1793. sz.

³ U. ott, 1437. és 1793. sz.

⁴ U. ott, 1441. sz.

⁵ U. ott, 1556. sz.

⁶ U. ott, 1613. sz.

⁷ U. ott, 1442. sz.

⁸ ... filia egregii Valentini filii Francisci Guary filii condam Nicolai Goszthon dicti de Felsőszeleste. U. ott, 1675. sz.

⁹ U. ott, 1411. és 1442. sz.

¹⁰ U. ott, 1556. sz.

¹¹ U. ott, 1458. sz.

¹² U. ott, 153. sz.

¹³ U. ott, 1793. sz.

¹⁴ U. ott, 1366. sz.

¹⁵ U. ott, 1366. sz.

¹⁶ U. ott, 1464. sz.

¹ U. ott, 1458. sz.

² U. ott, 159. sz.

³ U. ott, 1347. sz.

⁴ U. ott, 1448. sz.

⁵ V. ö. U. ott, 1663. sz.

⁶ U. ott, 1499. sz.

⁷ U. ott, 1412., 1434. sz.

⁸ U. ott, 1411., 1412. sz.

⁹ U. ott, 1355. sz.

¹⁰ U. ott, 1411. sz.

¹¹ U. ott, 1322. sz.

¹² U. ott, 151. sz.

évben ismét özvegyiségre jutott, de férjhez is ment Damonyai Ferenczhez.¹ 1590-ben mint Damonyainé köti le István bátyjával s ennek első feleségétől, Darabos Borbálától² született leányaival, Margittal, ki Danonyai Péter felesége volt és a hajadon Kátával hat szilvágyi jobbágytelküket 600 forintért Csemetey Istvánnak.³ Nem valami sokáig volt ezután Kata sem pártában, hanem Cziráky Gáspárral lépett oltár elé.⁴

Farkas, mikor 1572-ben Guárnak egészében való királyi eladományó ása ellen tiltakozás történt, a maga személyén kívül gyermekei, Ferencz, Pál, Miklós és Magdolna nevében is fölemelte birtokvédő szavát. A gyermekei közül Ferencznek csak egy fiát ismerjük, az eszelős Sebestyént, a ki családot nem is alapított. Pálnak Ádám nevű fia volt és Zsuzsa nevű leánya, a ki első házasságában a felnemes, agilis Borbély György felesége, ennek halála után pedig Kiss Gotthárd hitvese.⁵ Miklós kétszer nősült. Első

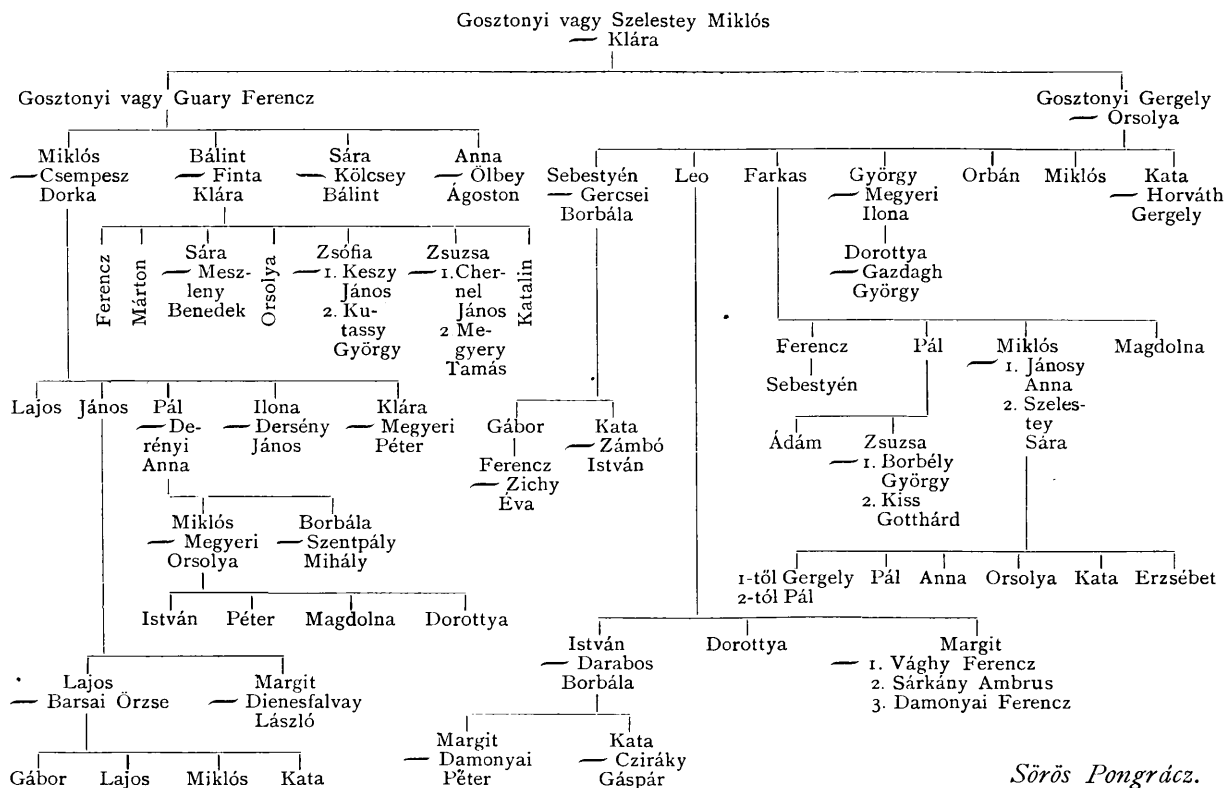
feleségétől, Jánosy Annától Gergely és Pál fiai, Anna, Or. olya, Katalin, Erzsébet leányai születtek, de az egyik fiú, Pál még családalapítás előtt meghalt; második nejétől, Szelestey Sárától pedig egy fia született, kit ugyancsak Pálnak kereszteltek.¹ Hogy Farkas leánya, Magdolna hajadon maradt-e vagy férjhez ment, nem tudjuk.

György, mint a család annyi tagja, szintén özvegyaszonnyt vett feleségül, Csajági Józsa Orbán hátrahagyott hitvesét, Megyeri Ilonát, kivel 1559-ben már házasságban élt.² A mennyire látjuk, csak egy leányuk volt, Dorottya, ki Gazdagh Györgyné lett.³

Orbán és Miklós talán fiatalabb korban haltak meg vagy pedig családjuk sem volt.

Kata, mint érintettük, Petrinay Horváth Gergelynek esküdtött örök hűségét.

Az itt tárgyalt családi viszonyokat áttekinthetőbben, összefoglalóan tünteti föl záradékul a következő családfa:

¹ U. ott, 162. sz.

² U. ott, 1503. sz.

³ U. ott, 579. sz.

⁴ U. ott, 1434. és 1464. sz.

⁵ U. ott, 1475. sz.

¹ U. ott, 20. sz.

² U. ott, 2057. sz.

³ U. ott, 1464. sz.

Fodor István boszniai s szerémi püspök családi történetéhez.

Az 1873 aug. 23-án elhunyt dr. Hopf Károly, ki majdnem egész életét Görögország középkori multja felkutatásának szentelte, az 1873-ban megjelent «Chroniques Gréco-Romanes» című gyűjtőművet genealogiai függelékkal látta el, mely nevét mindenkorra feledhetlenné teszi. E függelék mindazon családok nemzedékrendi tábláit ábrázolja, kik a keresztes háborukszülte áramlat hatása alatt Görögország vidékén kisebb-nagyobb önállósággal és hosszabb-rövidebb életű apró államokat alapítottak és ez által az európai uralkodó családok körébe léptek. Művének 481—482-ik oldalán az Archipel azon dinasztiaját eseteli, mely bizonyos Crispo Francesch-^{no} nevű negropontei polgártól származik és ennek Ferencz nevű fiával 1383-ban az Archipeli hercegségre szert tett. E Ferencz meghalt 1397-ben. Fia Miklós, ki 1447-től 1450-ig a hercegség kormányzója, meghalt 1450-ben. Ennek fia II. Ferencz († 1463) több fiút hagyott maga után, kiknek sorában Hopf szerint «Stefano évêque de Syrmium» 1493-ban szerepel; csak-hogy Hopf hozzát teszi, hogy ezen István nevű szerémi püspök (très-douteux!) azaz «*nagyon kétséges!*» Sajnos, hogy azon kütfőt, melyből ezen adatot merítette, meg nem nevezi, de legyen ez bármilyen, annyi igaz, hogy Hopf adatai nem csak igen kétséges, hanem határozottan téves.

* * *

A pozsonymegyei Csallóközben lévő Nagylucse nevű helység birtokosai sorában 1316-ban Töbör fia Finta is szerepel¹ és így majdnem bizonyosnak vehető, hogy a később ott felmerülő Fintafalva nevű község ezen Fintáról vette nevét. Fintafalvi Orbán 1472 okt. 28-án budai olvasókanonok, ki a komárommegyei Bajcsiakkal együttesen a győri püspök ellen panaszt emel.² 1473-ban (akkor már Nagylúcsi néven) esztergom-szenttamási prépost és királyi alkanczellár. 1480 máj. 12-én ugyanő, de most már mint Fülöp fia: Nagylúcsi Orbán, a szent Benedekről elnevezett székesfehérvári egyház prépostja és a király kincstartója; 1481-től 1486-ig győri, 1486-tól 1493-ig egri püspök. Nepotismus dolgában méltó elődje Bakócz Tamásnak. Nagy vagyont gyűjtött és hatalmas befolyását arra használta fel, hogy fivéreinek és ezek utódainak anyagi s társadalmi jólétét biztosítsa. Fivéreinek és ezek utódainak — kik a Nagylúcsi s a Dóczi nevet viselték — története nem jelen sorok feladata; itt csak egyik sógorsági rokonáról legyen

¹ Anjoukori okmánytár, I. 405.

² Hazai Oklevéltár I. 433.

szó, ki szintén a közéletben szerepelt és kinek családi hovatartozandósága mai napig kellően tisztázva nincs.

E rokonsági viszonyra tudtommal 1489 aug. 28-án akadunk legelőször; e napon írja a milánói herceg nagybátyjához, Sforza Aszkánio bíbor-nokhoz, hogy a magyar király nem sokkal azelőtt (proximamente) kincstartójának egyik rokonát (fratello), messer Stefano Crispo-t hozzáküldte vala követnek, hogy ezen Istvánt most boszniai püspöknek kiszemelte, kéri tehát a bíborost, járjon el a püspöknek pápai megerősítés ügyében.¹ Megerősítette-e őt a pápa? nem tudom, de az bizonyos, hogy egyik kutatónk szerint Nagylúcsi István 1489-ben a boszniai püspök² és hogy 1489 jun. 23-án mint választott boszniai püspök az *ország nagyok* sorában szerepel,³ de azonnal kijelentendő, hogy a «Nagylúcsi» mint családneve itt teljesen helytelen.

Hogy mily egyházi hivata t vagy hivatalokat viselt ezen boszniai püspök 1489 előtt, mind-
eddig — úgy látszik — nem tudtuk. Igaz ugyan, hogy Beatrix királyné 1489 márcz. 10-én Herkulesz ferrarai herceghez intézett levelében írja, hogy messer Stefano, a szent Miklósról címzett székesfehérvári egyház prépostja Milanóban mint magyar követ járt és hogy Eleonóra ferrarai hercegné 1489 máj. 11-én nővéréhez, Beatrix magyar királynéhez intézett levelében írja, hogy a mult szent héten messer Stefano preposito de Albaregali, vagyis István székesfehérvári prépost nála mint a magyar királyné követe tartózkodott,⁴ de ezen adatok nem voltak elegendők arra, hogy őt a magyar királyi kincstartó fratellojával, az 1489 aug. 25-én a milánói herceg udvarán szerepelt Stefano Crispo-val azonosítsuk, főleg pedig azért, mert ily nevű férfit a székesfehérvári prépostok sorában 1489-ben nem akadunk. Ma azonban oly helyzetben vagyunk, hogy erre nézve teljesen kielégítő felvilágosítást adhassak. Orbán győri püspök és kir. kincstartónak levelet ír Bártfa város tanácsához, melyben mondja: «Deputavit serenissimus dominus noster rex hunc *germanum fratrem nostrum venerabilem Stephanum prepositum Albensem* in arduis rebus hujus regni et legationis suæ majestatis ad serenissimum dominum Kazymirum regem Poloniæ», vagyis hogy a magyar király az ő (t. i. Orbán püspökét) frater germanusát, István székesfehérvári prépostot fontos országos ügyekben mint királyi követet Kázmér lengyel királyhoz menesztette, miért is kéri a tanácsot, hogy úgy az ő, mint a király kedvéért István prépostot megbízható kíséző személyzettel és egyéb szükségletekkel kellőleg

¹ Mátyáskori dipl. Eml. IV. 81.

² Pray, Specimen. Hierarch. II. 436.

³ Hazai Okmánytár III. 438.

⁴ Mátyáskori dipl. Eml. IV. 19., 41.

ellássa.¹ Ebből tehát bizonyossággal tudjuk, hogy Istvánunk 1483-tól 1489-ig a szent Miklósról czimzett székesfehérvári egyház prépostja volt és minden valószínűség mellett szól, hogy ezen egyházi javadalmat egyenesen rokonától, Nagylúcei Orbántól átvette.

Boszniai püspöksége nem tartott sokáig. 1490-ben már Lukács (a későbbi csanádi püspök) az utóda. Trivigliano Maffeo, a milánói herceg Budán megbízott követe 1490 január 12-én Bécsből levelet írt urához, melyben közli, hogy a magyar király monsignor Stefano Crispo-t, ki tavaly többi között a milánói hercegnél is mint követ tartózkodott és kinek a király a boszniai püspökséget adományozta, ugyanazon királytól ezen püspökség helyett a szerémi püspökséget kapta, mely azáltal jött üresedésbe, hogy az eddigi szerémi püspök (t. i. ifj. Vitéz János) a veszprémi püspökséget kapta. Kéri tehát a követ, hogy Ascanio biboros útján a pápai megerősítő bullát sürgesse.² A milánói herceg erre érteíti a követet 1490 febr. 26-án, hogy a biboros jelentése szerint a pápa megígérte, hogy a magyar király kincstárnokának fratellóját a szerémi püspökségben meg fogja erősíteni.³ 1494 márcz. 29-én a szerémi püspökség megint üresedésben van.

Íme a nagy tévedés magyarázata: *Hopf egy Stefano Crispo nevű szerémi püspökről olvasott valamit; hogy jelen esetben a Crispo nem más mint a latin crispus, a mi a magyarban annyit, mint fodros, (németül: Kraus, olaszul crespò) azt ő nem tudta s így nagyon is könnyen magyarázható, hogy ezen püspököt, bár nagyon kétségesnek találta a dolgot, a Crispo nevű Archipelagosi dinasztia tagjai közé sorozta.*

Hátra marad még két kérdés megoldása: mily rokonsági viszony volt a boszniai-szerémi püspök és Nagylúcei Orbán között és mi volt István püspöknek a családi neve?

Az olasz fratello (= frate) határozottan édes fivért jelent, de tekintettel arra, hogy a rendelkezésünkre álló magyar kútfők ezt sehogysem támogatják, kénytelenek vagyunk arra, hogy ezen rokonsági kapcsolatot teljesen kizárjuk. Az Orbán püspöktől 1483-ban használt «germanus frater» mindenre enged következtetni; lehet ez fivér is, unokaöccs is, sőt tágabb értelemben veendő sógorsági rokonság is, hisz régi okirataink nem ismertek a rokonsági fokok megjelölésében általában elfogadott és kötelező rendszeres szabályt. Mervé adó tehát csak az egy Bonfini, ki Istvánunkat személyesen ismerhette s művének egyik helyén⁴ mondja: «Stephanus

Crispus, Urbani quæstoris e sorore nepos», azaz: «Crispus» István, Orbán kincstartó nővérének a fia, mely meghatározás a rendelkezésünkre álló egykoru okirati anyag adataival teljesen egyetért.

A magyar kutatók a «crispus» alapján Istvánunkat következetesen «Fodor»-nak nevezik, csak hogy az által, hogy Bonfini adatát figyelmen kívül hagyták, azon hibába estek, hogy Istvánt Orbán püspök nemzetségbeli rokonának tartva, őt «Nagylúcei (Fodor) Istvánnak nevezték;» de ez nem áll.

A pápa 1490 febr. 20-án a Vitéz Jánosnak a veszprémi püspökségre történt áthelyezése következtében megüresedett szerémi püspökségre a kisebb egyházi rendekben lévő «Stephanus Crispus de Sancta Maria» esztergommegyei klerikust és pápai jegyzőt nevezte ki.²

Már most mi legyen e Sancta Maria?

Ezen regesta közlője³ Istvánunkat ezen adat alapján «Szentmáriay»-nak nevezi, de ez nagyon is általános megnevezés. Szentmária nevű helység számtalan esetben fordul elő a magyar középkorban; most is van ily nevű helység Heves-, Kolozs-, Liptó-, Turóc-, Zala- és Zemplénmegyében, kell ezt tehát közelebről meghatározni.

Azt hiszem, hogy teljesen kielégítőleg meghatározható.

Tekintettel arra, hogy a középrendű családok tagjai a XV. században nem igen kényelmes és kifejlődött közlekedési s nagy részben még patriarchalis társadalmi viszonyok következtében többnyire a szűkebb hazájuk és tartózkodási helyük határain lakó családokkal kötöttek házasságot, több mint valószínű, hogy fenti Sancta Maria a pozsonymegyei Csallóközben feküdt, a mit azon körülmény is hathatósan támogat, hogy a pápa Istvánunkat 1490-ben esztergommegyei klerikusnak nevezi. Tényleg találjuk, hogy a Felső-Csallóközben még létező *Somorja* a legrégebb időktől kezdve (1313, 1323, 1330, 1338, 1353-ban) *villa Sanctæ Mariæ* néven szerepel;⁴ Nagy-Lúcs(e) pedig az alsócsallóközi járás egyik községe.

Stefano Crispo szerémi püspök tehát: **Somorjai Fodor István**, Nagylúcei Orbán nővérének fia!
Dr. Wertner Mór.

A Koháry hercegi család egyenrangúságáról.

A Magyar Nemzeti Múzeum levéltára néhány évvel ezelőtt egy rendkívül érdekes levél bir-

¹ Bártfa város levéltára 2262. sz.

² Mátyáskori dipl. Eml. IV. 126.

³ Mátyáskori dipl. Eml. IV. 136.

⁴ Így mondja Katona, Hist. critica regni Hungariae XVI. 550 (1484-hez).

¹ Tette ezt nemcsak Pray, hanem Budai és 1809-ben (Századok, 1890. évf. 877) Fraknói Vilmos is. Ki őt Nagylúcei (Dóczy) Fodor István budai (?) prépostnak nevezte.

² Történelmi-Tár 1902. évf. 519.

³ Dr. Czaich A. Gilbert ugyanott.

⁴ V. ö. Történelmi-Tár 1910. évf. 147.

tokába jutott, a mely a Koháry hercegi család egyenranguságáról szól és a mely a folyóirat olvasóit is kétségkívül érdekelni fogja.

A levél írója József szász herceg, aki 1857 szeptember 18-án írta azt hummelshaini vadász-kastélyából Pernice Lajos Vilmos Antal porosz királyi titkos főkörmány tanácsosnak, a hallei egyetem kurátorának. Pernice 1799. június 11-én született Halleban, Felső-Olaszországból bevándorolt családból. Meghalt 1861. július 16-án Halleban. Életének különböző körülményeit bővebben méltatja az Allgemeine Deutsche Biographie 25. kötete. Mint egyetemi tanár a római jog terén fejtett ki nevesebb működést, 1826 óta pedig főleg a publicisztika terén működött mint az 1806 óta mediatizált fejedelmek és grófok rangjának védője. Jogi véleményei és egyéb államiratai között különösen becses a Die staats-rechtlichen Verhältnisse des gräflichen Hauses Giech című műve, mely 1859-ben jelent meg, a mely a német főnemesség jogi viszonyainak ismeretéhez elsőrangú munka. Publicisztikai dolgozatai közül megemlítendők a következők: *Observationes de principum comitumque imperii Germanici inde a MDCCCVI subjectorum iuris privati mutata ratione* 1827. és a *Commentatio, qua de iure quaeritur, quo principes Hohenloënses tanquam comites Gleichenses duci Saxoniae Coburgensi et Gothano subiecti sint.* 1835. Mint publicista kapott megbízást arra — a mint ez az alábbi levélből kitűnik — hogy a Koháry hercegi család egyenranguságáról egy védőiratot készítsen.

Tudvalévő, hogy a Szász-Coburg-Gothai hercegi ház két tagja nyert Magyarországon indigenatust. Az egyik Josiás herceg az 1790/1. évi 71. tvczikk által honfiusított, unokaöccse Ferdinand György herceg, cs. k. altbornagy és egy lovasezred tulajdonosa pedig az 1827. évi 41. tvczikk által. Ferdinánd György herceg még 1816. január 2-án nőül vette Sztinyai és Csábrági herceg Koháry Ferencz m. kir. udv. kancellárnak, családja utolsó férfisarjának egyetlen leányát Mária Antonia Gabriella hercegnőt, a kinek kezével a Koháry vagyon birtokába jutván a Koháry nevet a saját nevével egyesíté. Utódai az egyesített nevet használták is, de később a Koháry nevet elhagyták.

Az indigenatust szerző Ferdinánd György herceg gyermekei közül leánya a Nemoursi herceg felesége lett, legidősebbik fia Ferdinand Ágoston herceg Portugallia trónjára hivatott meg és a portugall királyi ház megalapítója lett. Harmadik fia Lipót a belga királyi ház megalapítója, míg másodszülött fia Ágoston Lajos Viktor a család magyarországi ágának megalapítója lett. Utóbbi neje Klementina Mária, Lajos Fülöp francia király leánya volt, legidősebbik

fia Fülöp herceg, ki 1881-ben aranygyapjas lovag lett, legfiatalabbik fia Ferdinand bolgár király. A magyarországi ág 1881 óta az uralkodó ház tagjaival egyenrangú és az azokat megillető fenség címzését is megilleti.

Ferdinand herceg házassága Koháry Máriával a család szász-ernesztin ágának tagjait nem érintette kellemesen. A Koburg ház nem emelt ellene kifogást, de a többiek úgy látszik az egyenranguság kérdését feszegették. Pernice, a ki József szász herceg bizalmas emberei és barátai közé tartozott, 1857-ben megbízást nyert arra, hogy a Koháryak egyenrangusága kérdésében jogi véleményt adjon. E megbízás tudomására jutott József hercegnek, a ki erre az alább közölt levelet írta Pernicehez. E levélben a herceg kijelenti, hogy ő és családjának tagjai közül többen, nevezetesen a szász-meiningeni ág, Ernő szász-altenburgi herceg, annak testvére Móricz, ő, a levél írója és testvére Frigyes, mindenképen tiltakozni fognak Ferdinánd herceg utódainak egyenrangusága ellen, a ki hogy a vagyont magának megszerezze, egyesíté nevével a Koháry nevet, a mivel a császár-király alattvalója lett. Az a tény, hogy az osztrák császár, a midőn már nem volt német császár, a Koháryakat hercegesítette — a hercegi diploma 1815. november 15-én kelt — József herceg szerint Koháry Máriának és utódainak az egyenranguságot nem adta meg. Mert, a mint írja, Liechtenstein herceget kivéve, a ki a német «Bundesfürst»-ek közé tartozik, az osztrák hercegeket csak hercegesített nemeseknek, tehát címzetes hercegeknek tekinthetik, a kik a német, most már souverän dynastiáknak az előrangot kétségessé nem tehetik. Ezen nézet mellett, írja a herceg meg fognak maradni, jól lehet tudják, hogy a szász koburgi házhoz kívül még az angol királyné (Viktória) férjével, a belga és portugall király, ezek atyja és a nemoursi herceg állást fognak foglalni a Koháryak törekvései mellett, a melyekhez talán vallási okokból, esetleg a szász-albertini ház is csatlakozni fog.

Valjon Pernice véleménye létrejött-e, illetve megjelent-e nyomtatásban, azt megállapítani nem sikerült. Pernicenek az Allgemeine Deutsche Biographie idézett kötetében felsorolt munkái között ily tartalmu munkáról említés nem tétetik, és a bibliographiában sem tudunk nyomára akadni.

A levél szövege a következő:

Jagdschloss Hummelshain d. 18/9. 1857,
Euer Hochwohlgeboren können sich wol
denken, wie ich mich gefreut hätte, Sie wieder-
zusehen; um so grösser aber ist nun auch mein
Bedauern, dass Ihre Absicht, mich zu Witte-

kind zu besuchen, nicht realisirt werden konnte, indem ich bereits abgereiset war, und die beyden vorhergehenden Tage mit all' ihrer Zeit so in Anspruch genommen waren, dass an Wiederfinden irgend einer interessanten Persönlichkeit oder eines liebgewordenen Bekannten nicht zu denken war. Am letzten Abend vor meiner Heimkehr herher, sagte mir mein Neffe Moritz, dass ihm die grosse Freude zu Theil geworden bey Gelegenheit des grossen Diners im Churssaale, Ihnen zu begegnen, und dass Sie ihm im Vertrauen eine Mittheilung gemacht, die uns Wettiner sammt und sonders, sehr nahe berührt. Und was für Eine? Dass Sie ein Rechtsgutachten über die *Ebenbürtigkeit der Cohary's*¹ in Arbeit zu nehmen beauftragt wurden. Diese Aufgabe, mag nun von welcher Seite der sachsen-Coburg'schen Verwandtschaft es auch sey, gestellt seyn, und alle Gründe, die sie *dafür* aufzählt, auf noch so scheinbar gültiger Basis vorgehalten werden, als z. B. «dass ein Cohary *König von Portugal* ist, dessen Schwester dem Herzog von Nemour, einem Bourbon vermählt ist», so werden wir dennoch uns dabey *nicht* beruhigen, und das kann ich Ihnen im Vertrauen sagen, sowol S.-Meiningen, als wol auch Herzog Ernst v. S.-Altenburg und *ich auf jedem Fall*, aber auch des Herzogs Bruder *Moritz*, ja selbst mein Bruder Friedrich eifrigst protestiren, dass eine Gleichstellung oder Ebenbürtigkeit *diesen* nachkommen des Herzogs Ferdinand von S.-Coburg, anerkannt werde. Die Gemahlin dieses Herzogs war die Tochter eines reichbegüterten ungarischen Magnaten. Um nun sich ein grosses Vermögen zu gewinnen, brachte der Herzog das Opfer, den Bedingungen, die man für den Fall der von ihm beabsichtigten Verheirathung mit der einzigen Tochter, die keine Geschwister weiter hatte, ihm stellte, nachzugeben, nur um zum Zweck zu kommen, d. h. mit anderen deutlichen Worten, er musste seinem angebohrnen altsächsischen Namen, den der Cohary'schen Familie hinzufügen, um Frau und Güter in Besitz nehmen zu können. So ward er zugleich

Magnat von Ungarn, und also das Kaiser-Königs Unterthan. Sie können sich denken, dass dieses uns übrigen Agnaten des Hauses Sachsen-ernestinischer Linie — das Haus Coburg ausgenommen nicht munden konnte und nun und nimmermehr munden kann und wird. Dass der Kaiser v. *Oestreich*, als er nicht mehr deutscher Kaiser war, die Frau des Herzogs Ferdinand «*fürstete*», ändert die Sache zu Gunsten der Ebenbürtigkeit von ihr und deren Kinder keineswegs. Denn ausgenommen den Fürsten Lichtenstein, der deutscher Bundesfürst ist, können die österreichischen Fürsten von uns nur als gefürstete Edelleute — also als *Titular-Fürsten* — angesehen werden, und der Rang, d. h. der Vorrang der deutschen jezt *souverain* gewordenen Dynastien unmöglich uns streitig gemacht werden! Ich weiss recht gut, dass wir ausser Sachsen-Coburg die Königin von England mit ihrem Gemahl, den König der Belgier, den König von Portugal nebst Vater, und den Herzog von Nemour gegen unsere Protestation haben werden. Aber das schüchert wenigstens *nicht* vor Allem *nicht* ein. Und habe ich, wie mir vorkommt, haben auch S.-Meiningen und auch meine hiesigen Agnaten, nicht die Courage in den Kniekehlen sitzen. Selbst wenn vielleicht das Albertinische Haus Sachsen aus Religions-Sympathien, den Coharischen Bestrebungen sich geneigter erweisen sollte!

Nun ist's aber des Geschwätzes genug, und sehr begierig bin ich nun was Euer Hochwohlgeboren zu meinem Geschreibse sagen werden. Indem ich nun endlich ende, danke ich Ihnen herzlichst für Ihren schriftlichen Gruss und bin mit wahrer Hochachtung

Ihr
ergebener Herzog Joseph
zu Sachsen.

Boriték: Sr. Hochwohlgebohren dem Herrn von Pernice, königl. preussischer Geheimer Oberregierungsath und Curator der Universität Halle zu Halle per Apolda. *Áldásy Antal.*

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgatóválasztmányának 1912 május hó 30-án tartott ülésén *Fejérfataky László* elnöklete alatt jelen voltak *Barabás Samu*, *Iványi Béla*, *Nagy Géza*, *id. Szinyeyi Főzsef* ig. vál. tagok, *Áldásy Antal* titkár,

¹ A cursivval szedett szavak az eredetiben aláhuzva.

Szabó László jegyző, *Sohár László* pénztárnok, *Isoz Kálmán* és *Holub Főzsef* társ. tagok mint vendégek.

Elnök az ülést megnyitva, titkár felolvassa *Bauer Főzsef* lovag vendégnek «Állami nemesi anyakönyvek» czimű értekezését, mely a Turulban fog megjelenni.

Ezután titkár bemutatja Mátyás királynak 1478-

ben Petrus Gentile Senilis de Montefalco pápai követ részére adományozott czimeres levelét és I. Ferdinándnak 1542-ben a Saluczei család részére adományozott armálisát.

A folyó ügyek élén elnök az igazgatóválasztmány nevében néhány szóval üdvözlő titkárt egyetemi tanárrá történt kineveztetése alkalmából, mire titkár néhány köszönő szóval válaszol.

Elnök azután mély megilletődéssel jelenti, hogy az igazgatóválasztmánynak egy régi buzgó tagja, Dr. Borovszky Samu, a M. Tud. Akadémia levelező tagja, a Magyar Történelmi Társulat titkára f. évi április hó 24-én elhunyt. Meleg szavakkal méltatja az elhunyt tudományos működését, a ki 1897 óta volt tagja az ig. választmánynak s mint ilyen mindenkor buzgón vett részt a társaság működésében. Jelenti, hogy a gyászhir vétele után az ig. választmány nevében részvétiratot intézett az elhunyt özvegyéhez, a ravatalra diszes koszoru helyeztetett, a temetésen a társaság képviselőjében az elnökön kívül a jegyző és számos ig. vál. tag jelent meg s hogy a ravatalnál dr. Ballagi Aladár, ki az elhunytat elbucszattatta, a társaság nevében is bucsut vett tőle.

Az ig. választmány mély megilletődéssel fogadja a hirt érdemes tagjának elhunytáról, annak emlékét az ülés jegyzőkönyvében megörökíti s elnök intézkedéseit jóváhagyólag tudomásul veszi.

Uj tagokul megválasztatnak: alapító tagul 200 koronával Szalay Gábor évdijas tag Budapesten, évdijas tagokul: *Magyary-Kossa Ferencz* földbirtokos Budapest, aj. Kolosy István, *Sárközy Miklós* huszár-főhadnagy Czegléd, aj. a jegyző, az *Örmény Múzeum* Szamosujvárt, aj. elnök, *Dr. Reiner Ignác* min. tanácsos Budapest, aj. elnök és *Vasdinyei Imre* földbirtokos Kadarkut, aj. Sárközy Imre.

A pénztárnok jelentése szerint a társaság bevétele május 30-ig 3355 kor. 35 fillér, kiadása 1587 kor. 46 fillér volt, egyenleg 1767 kor. 89 fillér.

Több tárgy nem lévén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére id. *Szinnyi Főzsef* és *Iványi Béla* ig. vál. tagokat kéri fel és az ülést bezárja.

Dr. BOROVSZKY SAMU

1860—1912.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságot súlyos veszteség érte dr. Borovszky Samu ig. vál. tagnak folyó évi április hó 24-én rövid betegség után bekövetkezett halálával. A hazai történettudomány nagyérdemű, ritka szorgalmu és becsületes munkásságot kifejtő tagja költözött el vele az élők sorából, kinek halála a hazai tudományos világ tényezői mind egyikét borította gyászba.

A megboldogult munkássága főleg a magyar történet terére terjedt ki, különösen a vármegyei történetet téve vizsgálata tárgyává. Munkái közül különösen kiválik Csanád vármegyének nagyszabásu monografiája, a mely a vármegye története mellett a vármegyei nemes családok történetének is elsőrangú forrása. A főszerkesztése alatt megjelenő Magyarország vármegyei és városai című nagy monografiavállalat egyes kötetei is értékes adatokat tartalmaznak az egyes vármegyék nemességének történetéhez. Az ő közreműködése folytán jutott társaságunk abba a helyzetbe, hogy a Szirmay családnak Zsigmondkori czimeres levelét folyóiratunk bemutatthatta és a bemutatásban ő is közreműködött. Az igazgatóválasztmány megbízásából ő szerkesztette a Turul első tíz évfolyamának név- és tárgymutatóját, a mely a szorgalmas, lelkiismeretes pontos munkának valódi mintaképe.

Az igazgatóválasztmánynak 1897 óta volt tagja s e minőségében élénk részt vett társaságunk ügyeinek intézésében. Éveken át töltötte be nagy buzgalommal az egyik számvizsgáló bizottsági tagságot és üléseinknek is szorgalmas látogatója volt. Igaz barátot, törekvéseinknek buzgó támogatóját veszítettük benne, kinek emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni.

SZAKIRODALOM.

Békefi Emlékkönyv. Dolgozatok *Békefi Remig* egyetemi tanári működésének emlékére. Budapest, 1912. Stephaneum nyomda r. t. 437 l.

Ékesen szóló bizonyítéka az előttünk fekvő diszes kötet azon termékenyítő fáradozásnak, melylyel Békefi Remig rövid másfél évtizedes egyetemi tanári működés után egész fiatal, máris számottevő sikerekre visszatekinthető írói gárdát teremtett a magyar művelődéstörténetírás terén.

Szűkre szabott terünk nem engedi, hogy részletesen foglalkozzunk a 31 dolgozattal, melyek némelyike egész hosszú tanulmánynyá bővül, csak azokról akarunk pár szóval megemlékezni, melyek tárgyuknál fogva folyóiratunk keretébe tartoznak.

Mindjárt elsőnek *Perepatis István* beszél általánosságban azon immár egész könyvtárt kitevő *«Művelődéstörténeti Értekezések»* ről, melyek Békefi vezetése alatt doktori disszertációk gyanánt készültek.

Hóman Bálint a magyar társadalmi osztályok kialakulásáról értekezik a honfoglalást követő században és Szent István államában, nyugateurópai analógiákkal kísérve minden egyes osztály fejlődését. *Domanovszky Sándor* Kézai XIII. századi kodexe sorsát kutatja. A kodex, mely Esterházy Pál nádor könyvtárából a ferenczrendiek kismartoni rendházába, onnan

a pozsonyiba került, a legnagyobb valószínűség szerint egyik kiadója, Horányi kezén sikkadt el 1782-ben Pesten. Azóta nyoma veszett.

Egészen folyóiratunk keretébe tartozik azon tartalmas értekezés, melyet *Bártfai Szabó László* ír János kalocsai érsek származásáról. János érsek feje volt azon pártnak, mely a pápai beavatkozástól az ország függetlenségét féltve, III. Endre halála után az Anjou Károly Róberttel szemben Venczel cseh-lengyel király fiát hívta meg a magyar trónra. Fényes pályafutását ismerjük.

IV. László udvarában tűnik fel mint a király udvari papja, 1273-ban gömöri, 1276-ban nyitrai főesperes és az udvari kápolna feje, a következő évben budai prépost és esztergomi kanonok, 1278-ban alkancellár, majd fehérvári prépost és még ugyanazon év őszén választott kalocsai érsek és kancellár, mely méltóságot haláláig viselte. A királyi kancellária fényének visszaállítása neki köszönhető. Már az utolsó Árpád, III. Endre trónraemelésében nagy része volt, noha IV. Miklós pápa nem jó szemmel nézte. Endre halála után a pápa pártfogoltja, Anjou Károly Róbert ellenében Venczelt koronázza meg a szent koronával. Még ugyanezen évben meghal. Eredete mind ezideig sok vitára adott okot. Első ízben egy 1277-iki oklevéllel kapcsolatban Fejér György foglalkozik e kérdéssel. Az oklevélben az esztergomi káptalan előtt János mester, akkor még budai prépost és esztergomi kanonok, a királytól kapott Ilmér földének egy részét adja el, s mivel az oklevél az (Ilméri-Irmélyi) Ürményi-család levéltárában található, hogy János is e családból származott. Nézetét Knauz is elfogadta a Mon. eccl. Strigoniensisben, majd Némethy Lajos folyóiratunk 1887-ik folyamában. Az Anjouk nagynevű történetírója Pór Antal és Karácsonyi János: A Magyar Nemzetségekben határozottan a Forgáchok közé sorozzák, míg a legújabb időben Nyitra-vármegye monografiája és a Magy. Nemzetiségi Zsebkönyv második kötete az Ürményi-családból való származása mellett foglalnak állást. Szabó az érsek személyére vonatkozó adatok figyelmes szemügyrevételével néhány, a Forgách-család levéltárában található birtokjogi oklevél alapján végleg tisztázza a kérdést: János érsek a Hunt-Pazman nemzetségbeli Forgách-család tagja volt.

Bruckner Győző okleveles alapon azon kulturális szerepet ismerteti, melyet a XIII. századig jóformán egyetlen összefüggő erdőséget képező Szepességben a leginkább szász, részben lengyel s más szláv erdőirtó soltészek végeztek. A legtöbb szepesi községnek, majd virágzó városoknak ezen egyszerű erdőirtók kemény munkája vetette meg alapját és hódította meg a műveltségnek ezen földet.

Marczinkó Ferencz: «Középkori francia utazók

Magyarországon» cz. dolgozatában különösen érdekes, mit Pierre Choque II. Ulászló menyasszonya: de Candale Anna kíséretje ír a királyné koronázásának szertartásairól, a székesfehérvári lovagi tornajátékokról s a Corvináról. *Fogel József*: «H. Lobkovic Bohuslav a magyarországi humanisták között» cz. értekezésében számos adatot találunk II. Ulászló és felesége kancelláriájára. *Holub József*, nagynevű történetírónk, Kisasszonyfalvi Istvánffy Miklós atyjáról Pálról közöl hosszabb tanulmányt. Istvánffy Pállal, mint Petrarca Volter és Griseldisről szóló Boccaccioból merített novellája magyar, verses alakban való átdolgozójával eddig csak az irodalomtörténet lapjain találkoztunk, *Holub* nagy történeti forrásismerettel kimutatja, hogy Istvánffy Pál gazdag tudással és sok tapasztalattal hazatérve a paduai egyetemről, előbb mint János király híve, majd I. Ferdinánd tanácsosa fontos szerepet játszott korának mozgalmas politikai életében is. *Nagy Béni* Eger 1552. évi ostromát írja le nagy történeti apparatussal, részletesen ismertette az ostromlott vár topográfiáját és belső életét. *Relkovic Neda* Ujbánya városi életével foglalkozik az 1664. évi török pusztítás után. *Závodszy Levente*: Sztrányay contra Pongrácz cz. perleírásából minden esetre érdeklő folyóiratunk olvasóit azon jellemző eset, midőn a kalandor Sztrányay aliter Sztranyovszky György 1673. évi nemesítése ellen a megyebeli birtokosurak contradikáltak, a nemesített a Wesselényi Lászlótól lopott ékszerekkel akarta az ellenmondókat lekenyerezni. *Molnár István* gr. Andrassy Sándor homonnai levéltárának adatai nyomán ismerteti a homonnai várkastély történetét és építészeti kialakulását, részletes genealogiai táblázaton levezetvén mostani tulajdonosát a kastély építőitől és századokon át uraitól a férfira 1684-ben kihalt hatalmas Drugeth-nemzetségtől. Az ezután következő számos nagyérdékű művelődéstörténeti dolgozat közül folyóiratunk keretébe még *Vargha Zoltán*: «Péter Ferencz családkönyve» cz. értekezése vág. Az 1629-ben nemesített s a Kinkunságban vezető szerepet játszó Péter család egy érdekes XIX. század elejéről való kéziratot emléket ismerteti benne szerzőnk, élénk tanuságául annak, mily nagy érdeklődéssel viseltettek régi nemes családaink őseik emlékezte s családjuk története iránt. A vaskos kötetet Békefi jól sikerült arcképén kívül néhány hasonló s tervrajz díszíti. *Fakch.*

Jahrbuch der Kais. Kön. Heraldischen Gesellschaft «Adler». Neu Folge. Zweiundzwanzigster Band. Wien, 1912.

Az Adler ez évi-kötetét *Sigmund von Krippnek* nagy, 150 oldalra terjedő, széleskörű levéltári kutatásokon alapuló családtörténeti tanulmánya vezeti be.

A szerzővel már találkoztunk az Adler 1910. évfolyamában, ahol a Krippenek, ennek a tiroli nemzetségnek, már kihalt Freudeneck-i ágát ismertette;¹ jelen művében ugyanezen család egy másik, még ma is élő ágát mutatja be, a Prunberg és Krippach-it. (*Die Kripp von Prunberg.*) Számos kép és műmelléklet, nagy nemzedékrendi tábla és okleveles függelék gazdagítja a tanulmányt s kimerítő név- és helymutató zárja be.²

Hasonlóképp folytatás a kötet második cikke is (*Hochzeitsladungen der steirischen Landstände Emerich v. Zenegg* tollából,³ aki a karintiai rendekhez intézett esküvői meghívóknak genealogiai szempontból való összegyűjtése és ismertetése után most a stiriaikat bocsájtja közre a gráczii levéltárból. Genealogusaink számára a következő magyar vonatkozásukat jegyeztük ki: 1649. X. 10. Lichtenwald vár. Gr. Auerperg Hörwardt, Br. Moschkhon Anna Erzsébet, Jodok József és Gr. Erdődy Erzsébet leánya. — 1607. VII. 16. Neuhaus vár. Br. Batthyányi Ferencz — a menyasszony nincs megnevezve. Anyja, Br. Popel Magdalena volt Neuhaus vár urnöje. — 1668. VII. 22. Bécs. — Gr. v. Abensperg und Traun, Ferdinand Ernő — Frangipan Mária Julianna, György és Zsófia leánya. — 1661. XI. 20. Laibach. — Gr. Paradeyser György. — Zsigmond. — Gr. Blagay Katalin Erzsébet, Eberhard Lipót és Br. Paradeyser Anna Mária leánya. — 1678. I. 3. Pettau. Gr. Paradeyser János Ernő. — Br. Rathkey (Rátkay?) Konstancia Varenia szül. Herberstein grófnő. — 1595. V. 28. Grácz-Prangkh Farkas — Br. Alapj Erzsébet, özv. A. Miklósné, szül. Rattal. (Alapi: Frh. auf Gross-Ganingkh und Wokhowina) — 1599. VII. 4. Vinica. — B. Keglevich György. — Br. Istvánffy Katalin, J. Miklós leánya. A szövegben tévesen: Ischtwanfy (Istvánffy) Frh. zu Winitza, Wuckhö (!) Tochter des Stefan, Kais. geh. Rat.) — 1651. IX. 18. Grácz. — Gr. Khonskhy Péter, † György Gáspár és Br. Bánffy Magdolna fia — Br. Offenheim Mária Szidónia. — 1630. VII. 9. Grácz. Br. Draskovich Gáspár. — Br. Eybisswaldt Anna Veronika, Kristóf és † Trautmannstorff Benigna leánya. — 1659. II. 19. Grácz. Gr. Trautmannstorff Ferdinánd Ernő, † Miksa és Gr. Pálffy Zsófia fia — Gr. Khissl Mária Erzsébet. — 1584. I. 22. Pozsony. Gr. Erdődy Tamás — Br. Ungnad Mária, U. Kristóf és Losonczy Anna leánya. — 1680. V. 19. Negan puszta. Gr. Erdődy Farkas Tamás,

¹ Turul, 1910. évf. 188. l.

² Mint magyar vonatkozást megemlítjük, hogy a család egyik tagja Kristóf, aki 1543-ban született, 1566-ban résztvett a hadjáratban, Pozsonynál elesett és ott a templomban temették el. (57. l.)

³ Íásd Turul, 1910. 188. l.

petrinjai főkapitány — Gr. Trautmannstorff Johanna Beatrix, János Frigyes és † Hg. Dietrichstein Mária Klára leánya. — 1654. I. 25. Grácz. Br. Herberstain György Zsigmond — Gr. Trautmannstorff Mária Margit, † Miksa és Gr. Pálffy Zsófia leánya. — 1597. IV. 20. Pettau. Leikhowitsch György — Gr. Zrinyi Zsuzsanna, György és Stubenberg Zsófia leánya. — 1683. II. 7. Montpreis uradalom. Br. Mcschkhon János Hörwardt — Br. Mikulini Mária Erzsébet, † Ferencz és Br. Keglevich Judit Eleonóra leánya. — 1599. XI. 21. Radkersburg. Nádasdy Tamás — Nagy Kemléki Alapi Gáspár bán özvegye, szül. Gersei Pethő Zsuzsanna. — 1611. IX. 11. Kaisersberg vár Horvátországban. Br. Rathkay Péter, † János és Khonskhy Anna fia — Gr. Erdődy Borbála, Péter és Stubenberg Zsuzsanna leánya. — 1614. V. 11. Luttenberg vár. Br. Ratkhey Gáspár — Br. Draskovich Katalin, Péter és Alapi Marianna leánya. — 1653. IV. 20. Laibach. Br. Waroo (Barbo) Károly — Gr. Blagay Mária, Felicita, Eberhardt Lipót leánya. — 1578. XI. 12. Pettau. Zaggl Jakab — Gr. Erdődy Margit, † Péter és Br. Alapi Borbála leánya. — 1629. II. 5. Rechniz vár. Br. Zhyaky (Csáky) László — Br. Batthyány Magdolna, ö. B.-né, Popl Éva leánya. — 1605. IV. 17. Tschaprin (Vasm.) Zrinyi Miklós — Gr. Nádasdy Anna, † Ferencz és Báthory Erzsébet leánya. — 1641. X. 27. Károlyváros. Zrinyi Péter — Gr. Frangepán Katalin, Farkas és Inkoff Orsolya leánya. — 1629. jan. körül. Völegény nincs megnevezve, menyasszony: Batthyány Magdolna.

A következő cikk a Pöttingek 16. századbeli krónikáját ismerteti és közli egész terjedelmében (*Eine Chronik der Potting im Schlossarchiv zu Greillenstein*). Dr. Anton v. Pantz pedig pótlásokat ad az Adler mult évi kötetében megjelent dolgozatához.¹ (*Nachträge zur Abhandlung über die Grabdenkmale der Stadtpfarrkirche zu Steyr.*)

Általánosabb érdekű a kötet befejező cikke Dr. Erich Gritzertől (*Ursprung und erste Entwicklung des alten deutschen Reichswappens*), amelyben Dr. F. Hauptmannak az Adler 1909. évfolyamában közölt tanulmányát több tekintetben helyreigazítja röviden összefoglalva «*Symbole und Wappen des alten Deutschen Reiches.*» 1902-ben megjelent könyve eredményeit, amelyet, úgy látszik, H. nem ismert s kiegészíti újabb kutatásaival. A német birodalmi czimer eredetét a római sas-szimbólumban kell keresnünk, amelyet Nagy Károly 800-ban a nyugatrómai császári méltóság felújításakor vett át. Mint birodalmi szimbólum a római sas csak a 12. században lép fel a hűbériség kifejlődésével, amikor az investitura jelvé-

¹ Lásd Turul 1912. évf. l.

nyévé lesz. A német-római birodalmi czimer későn alakult ki, ami érthető; a császárt eléggé felismerhetővé tették a koronázási jelvények, háboruban pedig az előtte vitt szent lándzsa. A hadi viselet változával azonban szüksége lett bizonyos feltűnő ismertető jelekre, s egy 12. század végéről való miniatűrön koronás sisakja, pajzsa és lótakarója arany sasokkal van már díszítve. Ettől kezdve azután mind gyakrabban találkozunk oly adatokkal, amelyek azt bizonyítják, hogy a császár a hadisast czimerképpé tette, s hogy megállapodik a színjelzése is: arany mezőben fekete egyfejű sas. Hauptmann szerint II. Frigyes alatt változott át kétfejűvé ez az egyfejű fekete sas; Gritzner ez állítás alaptalanságát bonczolgatva kimutatja, hogy bár IV. Lajos alatt feltűnik nem hivatalosan a kétfejű sas mint birodalmi czimer,¹ de Zsigmond volt az, aki hivatalosan különbséget tett a császári és királyi czimer között s császári pecsétjén mint «aquila imperialis»-t a kétfejű sast alkalmazta. A királyi czimer azonban továbbra is megtartotta régi alakját.

h.

Wilhelm Bahnson: Stamm- und Regententafeln zur politischen Geschichte. II. Band. Europa II.: Italien, Spanien, Portugal, Frankreich. III. Europa III.: Niederlande mit Belgien und Luxemburg, Grossbritannien und Irland, Dänemark, Norwegen, Schweden, Russland, Österreich-Ungarn.

Nem ismeretlen munka ez folyóiratunk olvasói előtt, szó esett már róla a Turul hasábjain.² A mű nincs még ugyan befejezve, a negyedik kötet, a mely Németországot fogja kimerítően tárgyalni, még hiány-

¹ Szerinte a kétfejű sas mint heraldikai kép nem egy sas két fejjel, nem mesebeli állat és monstrum tehát, hanem két egyfejű sasnak monogrammatikus egyesítése, összeolvadása, amelyek mindegyike előbb egy-egy külön czimer volt.

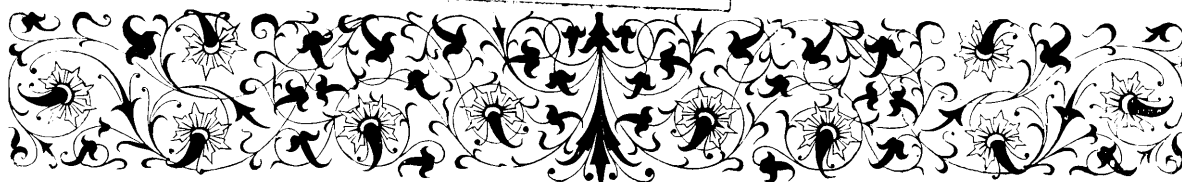
² Az első kötet ismertetését lásd Turul 19:1. évf. 84–85. l.

zik, de a szerző maga sem reméli, hogy ezzel egyhamar elkészül, azért pár sorban megemlékezünk folytatólagosan a II. és III. kötetről. Beosztásában az elsőt követi, minden országnál legelőször rövid kronologiai áttekintést nyújt a legfontosabb eseményekről, azután az uralkodók névsorát adja s úgy tér át a genealogiai tárgyalásra.

A harmadik kötetben van Österreich-Ungarn s ennek a fejezetnek részletes tartalma bepillantást enged a mű elrendezésébe és gazdagságába: Übersicht, Regententafeln, Babenberger, Habsburger, Lothringer, Salzburg, Cilly, Steiermark, Starhemberg, Kärnten, Görz, Tirol, Krain, Istrien, Ebersberg, Weimar, Sponheimer, Eppensteiner, Eppan, Andechs, Triest, Brixen, Voralberg, Monfort, Hohenems, Neuhaus, Wangen, Neiffen, Böhmen, Mähren, Österreichisch-Schlesien, Prschmysliden, Podiebrad, Luxemburger, Jagellonen, Galizien, Bukowina, Dalmatien, Ungarn, Arpaden, Thronfolge in Ungarn, Böhmen und Polen, Siebenbürgen, Kroatien, Slavonien, Slavonien, Bosnien, Wien, Laibach, Triest, Gurk (Klagenfurt), Linz, Prag, Olmütz, Brünn, Trautson, Madruzzo, Ortenburg, Tauffers, Waldstein, Andrassy, Auersperg, Colloredo, Dietrichstein, Linzendorf, Esterhazy, Harrach, Khevenhüller, Knefstein, Lobkowitz, Metternich, Neipperg, Rosenberg, Lollolto, Schwarzenberg, Thun, Kaunitz, Trautmannsdorff, Clary, Windisch-Grätz, Mensdorff-Pouilly, Pálffy stb stb.

h.

Kérelem. Ki adhat e folyóirat olvasói közül felvilágosítást a Bethlen Gábor által 1622 október 13-án nemesített Suly másképp Fazakas András (Andreas Suly aliter Fazakas de Vajdaháza) leszármazóira és a XVIII. század eleje óta Veszprémben élő Sulyaknak ezen Suly Andrással szemben állandóan tartott vérokonosságára vonatkozólag. — *Suly István* cs. és kir. főhadnagy. Wienerneustadt, Theresianische Militärakademie.

A HONFOGLALÓ TÖRZSEK MEGTELEPEDÉSE.

Pauler Gyula ugyane tárgyról negyvenöt esztendővel ezelőtt irt alapvető értekezésében a hypothezisekre alapított történeti művekkel vitatkozva, «egy biztos adatot» értékesebbnek mond «száz bármily éleselméjü combinatiónál». De hol keressünk és hol találhatunk biztos adatokat a honfoglaló törzsek *szállásának* földrajzi meghatározásához?

A XI. század csekély számban fennmaradt oklevelei és a X. század írói oly jelentéktelen részleteket tárnak elénk, melyekből az ország képét rekonstruálnunk alig lehetne. Biborban született Konstantinus császár néhány értékes megjegyzésén kívül az egykoru írók semmi figyelemreméltót sem jegyeztek fel tárgyunkra vonatkozólag, a miért is oly források használatára vagyunk utalva, melyek értesítéseit csak szigorú kritika alkalmazásával fogadhatjuk el.

A történelem forrásai nem csupán az egykoru írásos emlékek. A krónikás hazai hagyomány mondai elemekkel át meg átszótt elbeszélése, a későbbi kor állapotaiból vonható következtetések s a helynevek magyarázata mind felhasználhatók a vitás kérdések megvilágítására. Nem új dolgok ezek. Anonymus óta minden történetírónk használta e forrásokat, csak a legújabb időben volt meg a hajlandó-ág ezek teljes mellőzésére. A mellőzés nagyon indokolt volt. Íróink legtöbbje nemcsak élt, hanem visszaélt is e forrásokkal és előre megalkotott nézeteit bizonyítandó, ezek egyik értesítését vakon elfogadta, a másikat — céljának megfelelően, elvetette. A mondákból szerencsétlen kézzel gyakran a legkevesebb hitelt érdemlőket válogatták ki tételeik bizonyítá-ára. A XIII. század viszo-

nyait ismerve, azt — egy-két század leforgását oly távoli korszakban semmibe sem véve — át-helyezték a X—XI. századba. A helynevekből üres szójátékokat, ügyetlen etimológiákat faragtak.

E kritikátlan eljárás tette kötelességévé a XIX. század hetvenes éveiben író tudósainknak, hogy az őket megelőző kor íróinak műveit mellőzve, mintegy «tabula rasa»-t csinálva, újra fogjanak a vitás kérdések tanulmányozásához. A forráskritika szigorú alkalmazása mihamar az ellenkező véglethez vezetett. Sokan a hazai krónikákat teljesen használhatatlan, silány fércmunkáknak minősítették, mások nem méltatták figyelemre a későbbi korviszonyok tanulságait, ismét mások a helynevek magyarázatát nem vették komolyan.

Forrásaink felhasználásánál kellő kritika alkalmazásával a helyes közéletet kell eltalálnunk. A kritikát egyrészt az említett források adatainak összevetésével, másrészt annak megállapításával gyakoroljuk, hogy az egyes források mily értesítései fogadhatók el bizonyítékul?

A korunkra XIII—XIV. századi szerkesztésben maradt krónikák honfoglaláskori része a népies mondaköltészet termékein és családi hagyományokon alapult. Bár e krónikák s különösen a Névtelen jegyző hitele erős támadásokban részesült s újabban — igen tekintélyes oldalról — még családtörténeti értesítéseik fölött is pálczát törtek,¹ mégis — úgy vélem — a krónikáknak hagyományokban és mondákban

¹ Karácsonyi J. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Bpest, 1900. I—III. kötet különösen: I. köt. IV—VI. l.

gyökerező eredete feljogosít, hogy Paulerrel¹ éppen a családi hagyományokon nyugvó részeket tartsuk a legértékesebbeknek és leghitelesebbeknek.

Untig ismert dolog, hogy primitív népek hagyományai mily régi időkre nyulnak vissza s mennyire megőrzik a száz-kétszáz év előtti ősök és viselt dolgaik emlékét, — persze mondai kiszínezéssel. A hagyományok a krónika törzsének keletkezésekor, a XI—XII. században, élénken éltek a családtagok emlékében s messze visszanyultak a királyság előtti időre, a X. századba. A hagyomány tartotta fenn a pogánykor hőseinek emlékét, kiknek tetteit Szent István még a hegedősök ajkáról sem szerette hallani.

A mondák sajátosága, hogy bennük a távoli idők elhalványodott emlékei, méltóságnevek, tünemények s más fogalmak megszemélyesítve, emberi alakban jelennek meg. Másik jellemző tulajdonságuk, hogy «kronológiát egyáltalán nem ismernek.» Gyakran két-három emberöltő hőseit kortársakul szerepeltetik, viszont kortársakat egymás ősénekként tüntetnek fel. Ezek s hasonlók meggátolnak abban, hogy a krónikák elbeszélését a maguk egészében történeti igazságul fogadhassuk el.

Elfogadható a krónikák értesítése egy-egy nemzetségnek valamelyik hóstól való leszármazására vonatkozólag, mert ez rendszerint való hagyományokon alapszik.² Az adott pontos genealogiai leszármazás hitelét azonban megingatja, hogy a hős elődöt elbeszélésük folyamán gyakran anakronisztikusan szerepeltetik. *A nemzetségi szállásbirtokok helyzetére nézve elsőrangu forrás a Krónika.* Igen nagy a valószínűsége annak, hogy a XI—XII. században honfoglaláskori szállásföldnek tartott birtokok tényleg azok is voltak.

Anonymus és a Krónika (értve a Képes Krónikát, Kézait s a rokon szerkesztéseket) elteréseinek birálatánál szemmel tartandó, hogy az újabb forráskritikai tanulmányok a Névtelen hitelét erősen leszállították s hogy a Krónika törzse, mely valószínűleg a XI. század közepén,

¹ *A magyarok megtelepedéséről. Századok.* 1877. 381. l.: feltétlenül hitel érdemlőnek tartja a genealogiai adatokat és a birtokfoglalások leírását. V. ö. *Magyar nemzet története Sz.-Istvánig.* Bpest, 1900. 34. l.

² Költött személytől — középkori krónikások — csak a legkritikább kivételképen származtatnak családot. Ha szerepeltetnek is ilyent, utódait többnyire nem említik.

de semmiesetre sem a XII. század eleje előtt keletkezett, amannál régibb és eredetibb szerkesztés, melyet a XII. század végén élő királyi jegyző már ismert és műve írásánál fel is használt.¹

A későbbi kor állapotaiból csak a fejlődési és átalakulási folyamatok figyelembevételével vonható következtetés. Tárgyunknál nagy segítségünkre vannak az újabb nemzetségtörténeti és földrajzi tanulmányok,² melyeknek vezetése mellett nagyjából megállapíthatjuk, hogy a XIII. századi nagy birtoktestek közül melyek voltak szállásbirtokok s azok hol terültek el?

A birtoklás nagyon megbízható adatokat nyújt, mert nincs annyi változásnak alávetve, mint például az intézmények, illetve a változások jobban megfigyelhetők. A szerzett birtok többnyire már fekvéséről is megkülönböztethető a szállásföldtől. Segítségünkre lesz némileg az árpádkori Magyarország közigazgatási (egyházi és világi) beosztásának képe is, a mennyiben a nemzeti elhelyezkedéssel összefügg.

Legóvatosabban kell bánnunk a helynevek magyarozatával. Az etimologizálás tulhajtása igen könnyen tévedésbe ejtethet, de hogy a tulzások elkerülhetők s a helynevek tanúsága a topográfiai történetben mennyire felhasználható, eklatánsan bizonyítja Karácsonyinak a Szent István korabeli Magyarország határaitól irt értekezése.³ Elvül kell azonban elfogadnunk, hogy a helynevek tanúságát csak más adatok erősítésére, másodrendű bizonyíték gyanánt használjuk fel.

I.

Árpád fejedelemmé választásával a nyolcz magyar törzs közt állandóbb szövetség jött létre, melynek legfőbb vezetése az örökös uralkodó kezében összpontosult. Árpád törzse vezető törzsszé lett, a magyarság egységes nemzetté

¹ V. ö. *Marczali H.* A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Bp. 1880. *Pauler Gy.* A magyar nemzet története az Árp. korában. 2. kiadás. Bp. 1899. II. 600. s köv. 1. *Domanovszky S.* A budai krónika. Bp. 1902. A pozsonyi krónika. Bp. 1905. *Kézai Simon* mester krónikája. Bp. 1906. *Kaindl R. Fr.* Studien zu d. Ungarischen Geschichtsquellen. VII. és VIII. 1898—99. cz. műveit.

² *Wertner, Pór, Ortway* s különösen *Csánki Dezsbő* és *Karácsonyi János* munkái.

³ Századok, 1901.

alakult, a nélkül azonban, hogy a régi nemzeti felosztás helyébe más tagoltság lépett volna. A nemzet tagjai az addigi származási elkülönöttségben maradtak. A törzsek vajdáik vezetése alatt vándorolva, kóborolva folytatták nomád életmódjukat, csak a közös hadivállalatokat intézte az örökös fejedelemmé emelt Árpád.

Bölcs Leó leírása szerint a csata napjáig ágak és nemek szerint szétszolvva tanyáztak.¹ A törzsszervezetben élő pásztor-népek életmódját figyelembe véve, a letelepülést csak úgy képzelhetjük el, hogy minden törzs egy-egy — a nomád életmód mellett könnyen előforduló ösztetüzések elkerülése végett — egymástól jókora távolságban levő nagyobb területet szállt meg.² A nemzetségek e területen belül ismét külön-külön ütöttek tanyát. Konstantinus szerint a bessenyők «nyolc kerülete negyven részre (ἑσπαράχοντα μέρη) oszlik és apróbb fejedelmek is vannak» id. h. 117. l. Ezek alatt a nemzetségek, illetve nemzetségfők értendők. Kapcsolatukat a törzsfő nemzetségének központi elhelyezkedése fejezte ki; a mint a törzsek közt is központi helyzetet foglalt el a vezető, fejedelmi törzs. Ha már most a magyarság megtelepedéséről akarunk képet alkotni, külön-külön kell azt a nyolc nagyobb földterületet megjelölnünk, a hol az egyes törzsek megszálltak.

¹ Magyar Honfoglalás Kutfői. Bpest, 1900. 35—36. l.

² V. ö. Pauler. A m. nemz. tört. Szent Istvánig. 160. l. Marczali. A magyar nemzet története. I. 130. l. Jellemző a törzsszervezeti népek ilyen településére Konstantinus császár leírása a bessenyőkről, melyből kitűnik, hogy a nyolc bessenyő törzsnek (γεγεναι) ugyanannyi kerület, vidék (ἐπέμπετα ἔδα) felel meg, vagyis a nyolc törzs külön-külön foglalt el egy-egy nagyobb területet. A négy nyugati törzs közül, melyek a Donon innen laktak Bulgáriával a Giazé vezérlete alatt álló Khopon törzs, Magyarországgal (Θουρκία) az Alsó-Gyla. (A magyar fordítás helytelenül Felső-Gylát mond alsó helyett. V. ö. Pecz Vilmos ismertetését, Századok 1903. 162. l.) Oroszországgal a Kharoboé törzs, Jabdi vezér Értém törzse pedig a drevliánokkal s más szlávokkal volt szomszédságban. M. Honf. Kutfői 116—117. l. Ugyanez tűnik ki a magyarokról irt fejezetből, mely szerint a már mai hazánkban lakó magyarok «nyolc törzse nem engedelmeskedik saját fejedelmeinek (t. i. a következő mondatban felsorolt Árpád-nembeli nagyfejedelemmek, a gylasznak és karkhásznak), hanem szövetségük van háborura és a mely részt megtámadják, azt teljes tanácscsal és törekvéssel megsegítik». Ez csak úgy érthető meg, ha a nyolc törzs külön-külön lakott. M. Honf. Kutfői 127. l.

Régibb és újabb történetíróink megegyeznek abban, hogy a magyarság, mint állattenyésztő, pásztor nép, a rónákat és dombos vidéket szállta meg; a folyók nedvdus, legelőikben bővelkedő, szinte mocsaras vidékét kereste fel lakóhelyül.¹ Kevésbé vették azonban tekintetbe a magyar törzsek elhelyezkedésének egy másik érdekes sajátosságát. Szokása tudósainknak a magyar törzseket a folyamok, mint természetes határok közé szorított területeken lakókat feltüntetni. Ez határozottan téves felfogás. Minden rendelkezésünkre álló adatból az következik, hogy folyó a magyar törzsek közt soha határt nem képezett, természetes határokkul csupán erdőségek és hegyek tekinthetők, sőt bizonyos az is, hogy a törzsek előszeretettel telepedtek nagyobb folyóknak mindkét partjára, különösen szigetközök vidékére. Magyarozatát ennek egyik ősfoglalkozásuk, a halászat fontossága adja meg.² A folyó két partjára telepedett törzs biztosította magának ez által egyik főfoglalkozásához az alkalmas területet. Hogy ez csakugyan így volt, azt a nagyobb honfoglaló nemzetségek birtoklási viszonyai bizonyítják s erre látszik mutatni egyes vármegyék fekvése is.³ A vármegyéknek két

¹ V. ö. Gardezi leírását Lebediáról. Magyar Honf. Kutfői 168 s. köv. l.

² V. ö. Herman Ottó. A magyar halászat könyve. Bp. 1887. 66. l. és a keleti írók adatait: Magyar Honfoglalás Kutfői. 169. s. köv.

³ Így az Árpád-nemzetség szállásbirtokai a Duna két partján huzódó Sárvizek közt terültek el s ugyanitt kétparti helyzetet foglalt el Fejér vármegye, melynek solti része csak a XV. század végén kezdett különválni. (Karácsonyi. Árpád birtokai. Árpád és az Árpádok. 1908. 141—144. l. — Csánki D. Magyarország történeti földrajza. III. 297—8. l. — Dedek Cr. Pest-Pilis-Solt vármegye története. (P. P. S. monografiája. I.) 205, 224—230. l. — Károly J. Fejér vármegye története. Sz.-Fejérvár, 1896. I. 225. l.) Az Abák birtokai Ujvármegyében, s maga a megye is a Tisza két partján feküdtek. — (Karácsonyi. M. nemzets. I. 43—46. l. — Csánki. I. 50. l. — Nagy Béni. Hevesmegye története. 456. l.) — A Csanád-nemzetség birtokai, melynek törzsét Ajtony javai alkották és Maros vármegye (Csanád) a Maros jobb- és balpartján terültek el. (Ortvay. Az Ajtony- és Csanád-nemzetségek birtokviszonyai. Századok. 1891. 371—2. — Borovszky S. Csanád vm. története. I. 1896. 36—48. l. — Karácsonyi. I. 365—70. l. — Csánki. I. 688. l.) Megmagyarázhatjuk így a magyar és horvát történetírók által annyiszor vitatott kérdést, a drávaparti magyar megyéknek a jobbpartra való átterjedését is. — V. ö. Hóman. A zágrábi püspökség alapítási éve. Turul.

partra való kiterjedéséből azt következtethetjük, hogy Szent István a közigazgatási egységek alakításánál tekintettel volt a régebbi nemzeti szállítások területi kialakulására.¹

A Krónika és Anonymus két különböző névsorát adják a honfoglaló vezéreknek. A régebbi szerkesztésű Krónika vezérei közül csupán Árpád igazolható történelmileg. Lél és Bulcsu (Vérbulcsu) történeti személyek, de két emberöltővel később, Árpád unokájával egyidőben éltek. Szabolcs és Ursur neveit egykorú források nem említik; Kund és Gyula kétségtelenül a régi fővezéri (Kendeh, Kunduh) és főbirói (gyilas, dsila) méltóság megszemélyesített képviselői.²

Anonymus észrevette a kronologikus tévedéseket s a Krónika hőseinek többnyire apját szerepelteti.³ A névtelen jegyző e névsorkorrigálással még nagyobb hibába esett. Kihagyta Bulcsut, a

1910. 112. l. Herman Ottónak is feltűnt, hogy «a hol a nemzetiségi és nyelvhatárok képződnek, a halászó helyeket a magyarság tartja megszállva; így a Dráva torkolatánál»; továbbá: «a halászat a Drávánál találta határát», vagyis a Dráva halászatát a magyarok élvezték, a mi csak úgy lehetséges, ha annak mindkét partja biztosítva volt. *A magyar halászat könyve*. I. 67. l. — A halászat fontosságát őseinknél már a Lebediában járt arab írók is kiemelik, mondván, hogy «a magyarok tartományából folyik a Dsaihun (Don?) folyó a tengerbe és ők e folyam armenitében laknak. Télen, a ki távolabb lakik, közelébe huzódik s halászzal foglalkozva tölti ott a telet. *Magy. Honf. Kutfői*. 168. l. A folyamok határvonalul szolgálása ellen bizonyít a magyaroknak etelközi lakhelye is és mindennél világosabban az, hogy a római hódítást, tatár hordákat egyaránt feltartóztató s mindenkor természetes határu kinálkozó Dunavonal, sem a honfoglalás kor akadályt, sem a nemzetségi birtokok elhelyezkedésében és a vármegyék kialakulásánál határt nem képezett. Felemlítendő, hogy *Maszudi a burtasz* népről említi, hogy a róla nevezett folyó két partján lakik. U. o. 260. l.

¹ *Pauler* is kapcsolatot lát Somogy és Ujvár megyék és a nemzetségi birtokok területi kialakulásában. (*A magyar nemzet tört. az Árpádok kir. korában*. I. 389. l.) A kétparti vármegyék sajátos területi kialakulása csakis a nagy, honfoglaló nemzetségek birtokviszonyaiban lelheti magyarázatát. V. ö. *Károly* id. m. I. 225. l.

² V. ö. *Sebestyén Gyula*. *A magyar honfoglalás mondái*. Bpest, 1904. I. 45—46. l. és *Árpád és az Árpádok* cz. műben 182. l. *Marczali H.* *Magyarország a királyság megalapításáig*. I. Bpest, 1895. 47. l.

³ Árpád és Kundon kívül nála Tuhtum — Gyula nagyapja —, Tas Lélnek és Előd Szabolcsnak apja szerepelnek. Két új vezért emlit: Ondot és Hubát, valamint a kunok hét nemzetségét hét vezérral.

kiről bizonyosan tudjuk, hogy törzsfőnök volt. Konstantinus császár személyesen ismerte a nemzet egyik főbiráját, Bulcsu karchaszt, Anonymus mégis az egyszerű vitézek közt említi őt és apját, Bogátot. Ursur, illetve apja, Ousád (Ácsád?) szerepel nála is, de a kun vezérek közt. Lélnek és Szabolcsnak az Árpád-család hagyományából szerzett őst, amannak apjává Taksony fejedelem unokatestvérét és Lél kortársát, Tast¹ tette meg, emezévé a krónikában Almos apjaként szereplő Elődöt. Többi vezéreit, Hubát és Ondot, családi hagyományokból merítette.

A mit krónikásaink az egyes törzsek letelepedési helyéről mondanak, arról alább, a részleteknél szólunk, itt csak azt emeljük ki, hogy éppen annak a két vidéknek megszállásáról nem emlékeznek meg egy szóval sem, melyeknek lakott voltát az egyetlen erről szóló külföldi kutfő igazolja. Értem ez alatt a *Körös-Maros-Duna között és a Pozsega és Szerém közé eső sík vidéket*. Konstantinus császár a magyarok országáról írva, éppen a Temest, Tiszát, Marost és Köröst említi, mint az abban levő folyókat. Másutt azt mondja, hogy a magyarok a Szávaig laktak s a horvátokkal a hegyeknél voltak határosak.²

* * *

Legbiztosabban a fejedelmi törzs szálláshelye állapítható meg forrásainkból. Krónika és Anonymus megegyezően írják le Árpád megtelepedését. Nemzetsége a későbbi Fejérvármegye területén, a Duna két partján és a Csepelen szállt meg.³ Fejérben és a solti részeken Jutas, Solt, Tas, Taksony, Tevel, Vál helységek⁴ Árpád családtagjainak nevét tartották fenn. *A Duna két partján folyó Sárvizek közt terült el Árpád nemzetségének birtoka*.⁵

Alkalmasabb hely a fejedelmi törzs számára

¹ *M. Honf. Kutfői*. 128. l.

² *M. Honf. Kutfői*. 126., 127. és 131. l.

³ A Krónika szerint Fejérvárott ütött tanyát, Anonymus a Csepelre teszi lakhelyét. Anonymust *Fejérvátaky L.*, a Krónikát *Florianus* kiadásában használtam. V. ö. *Karácsonyi* id. ért. *Árpád és az Árpádok*. 141—144. l.

⁴ *Csánki* id. m. III. 295. l. *Karácsonyi* id. ért. (*Árpád és az Árpádok*. 1908. 137—142. l.)-ben levő Csált helyett helyesebbnek vélem a régi Solt etymológiát.

⁵ V. ö. *Karácsonyi*, *Dedek és Károly* id. h.

nem is képzelhető. Ha Magyarországnak térképét nézve, a hegyvidéket s Erdélyt képzeletben elvágjuk a többi részekről, a megmaradt területnek éppen szive a régi kétparti Fejérmegye. Egyforma távolságban mindenhol, teljesen központi helyzetet foglalt el az a törzs, mely az örökös fejedelemség jogánál fogva hivatalva volt a nemzet egységét fenntartani s a központi irányítást gyakorolni.

Feltűnő jelenség, hogy éppen egy oly törzs szállását, melyet Anonymus és a Krónika egyazon helyre telepítenek, mindkettő e területre helyezi. Szabolcs, illetve apja, Előd, kiktől a Csák-nemzetséget származtatják, Fejérmegyében telepedett meg. Ősi birtokuk központjául mindkét forrás Csákvárt jelöli meg.

A Csákok nemzetsége nagy szerepet vitt az Árpádok korában. A XII. században országos híré ember Anonymus kortársa, Ugrin, ki 1185 és 1204 közt zágrábi és győri püspök, majd esztergomi érsek volt. Egy Csák 1146-ban ispáni méltóságot viselt s a nemzetség tagjai már a XI. században előkelő szerepet vittek.¹ Ősük, Szabolcs, a honfoglaláskor élt-e vagy későbbben, nem tudjuk? Annyi kitűnik krónikáinkból, hogy a nemzetségi hagyományok a XII. században honfoglalónak, még pedig a «hét magyar» egyikének tartották. Birtokaik helyzete azonban teljes határozottsággal ellentmond krónikáink értesítésének. Fejérmegye területén, egymáshoz közel két törzs letelepedése a magyarok IX—X. századi vándor, pásztor életmódját ismerve, teljességgel elképzelhetetlen. A *Csák-nemzetség két legősibb*, az elődök nevét fenntartó *szállásbirtoka, Csákvár és Szabolcs közrefogták Fejérvárat, Árpád családjának legnevezetesebb birtokát*,² a miből önként következik, hogy a Csákok nemzetsége Árpád törzséhez tartozott. Lehetett a fejedelmi törzs keretén belül a fejedelem családja után első, legelőkelőbb nemzetség, az uralkodó családdal tán közeli rokonságban volt, de semmi esetre sem a hét törzsfő egyikétől származó nemzetség, Fontos támogatásul szolgál erre nézve az a körülmény is, hogy

¹ V. ö. *Wertner. Az Árpád-kori bánok. Századok.* 1909. 377. l. — *Pannonhalmi Rendtörténet.* I. 598. l. közölt oklevél.

² *Karácsonyi* I. 291. s. köv. l. — *Csánki.* III. 322., 345. l.

ősi szállásbirtokaik aránylag csekély kiterjedésűek voltak³ és semmi esetre sem elegendők arra, hogy őket egy törzs vezető családjának tartsuk. Gondoljunk csak Árpád mellett az Abák vagy Ajtony ősi birtokainak kiterjedésére! Mindazt, a mit a krónikák a magyarok második törzsének megszállásáról mondanak, a Csák-nemzetség büszke hagyományain alapuló tévedésnek kell tartanunk.

Hasonlóképen a mesék országába kell utasítanunk Anonymus állítását, ki még két törzset telepít Fejérmegye területére. Szerinte Kund vezér, Kurszán apja, Százhalom táján ütött tanyát s fia ott Kurszánvárat építette. Az elbeszélés ellentmond a Krónikának, a mely Kundot a Nyirvidékre telepíti, de előbbi fejtegetésünk is megczáfolja azt. Ez családi hagyományoknak² és Anonymus etimologizáló buzgalmának köszönhető kombináció. Lél helyett Anonymus annak apját, Tast, szerepelteti. Mivel azt a vidéket, melyet a Krónika szerint Lél szállott meg törzsével, Anonymus — családi hagyományok alapján — Hubának juttatta, Lél apjának más szálláshelyről kellett gondoskodnia. Ezért őt Fejérmegye dunáninneri solti részére a Vajas patak mellé telepíti le, a honnét nincs messze az Árpád-házi Tas nevét fentartó Tas község. Ez a vidék Árpád családjának birtoka volt s itt egy másik törzs szállásbirtokáról szó sem eshetik.

Nevezetes Anonymusnak ez a téves elbeszélése a kutfők megítélése szempontjából. A Krónika régi nemzeti és családi hagyományok alapján ír és sokkal több igazságot rejt magában, mint a Névtelen, kinél a fejedelmi család hagyományai jobban előtérbe lépnek. Szinte tendenciózusnak látszik, hogy míg az egész ország többi részére csak három magyar törzset (Ond, Huba, Tuhutum) és a kunokat telepíti le, addig a királyi család nemzetségi birtokainak területén négy törzsnek juttat szállást. Mindenesetre a királyi nemzetségben Tasról, Kurszánról fennmaradt hagyományok alapján jutottak ezek a honfoglalásban vezéri szerephez. Kurszán történeti személy volt, lehetséges, hogy Árpád fia.³

¹ *Karácsonyi* id. m. I. 310. lapján a fejérmegyei birtokokat csekély kiterjedésűnek látjuk.

² A Kurszán- vagy Kartal-nemzetség Fejér- és Pest-megyében volt birtokos. *Karácsonyi.* II. 305—307. l.

³ *M. Honf. Kutfői.* 106. l. *Georgius Monachus*nál

Anonymus szerzett neki apát a hét vezér közül, még pedig olyat (Kundut), kitől egy régi gyökeres nemzetség, a Kaplyon is származtatta magát. Anonymus «tendenciózus ferditése» semmikép sem tekinthető tisztán a képzelet szüleményének.¹ Valószínű, hogy az Árpád-család nemzetségi hagyományai e genealogiákban, más törzsekkel való házasságoknak, leányági leszármazásoknak emlékét tartották fenn.²

Névtelenünk teljesen jóhiszeműleg járt el. Megvetve «a parasztok csalfa meséit s a hegedősök csacska énekeit», királyi jegyző lévén, «az irományok bizonyos fejtegetéséből» és a királyi család szóbeli hagyományaiból merítette anyaga nagy részét.³

* * *

A fejedelmi törzs szállásától északnyugatra a Kis-Magyar-Alföldet jelöli meg mindkét forrásunk egy törzs szálláshelyéül. A Krónika szerint Lél vezér, kitől a Zoárd-nemzetség származik, a csehek kiirtása után Galgócz körül telepedett le. Anonymus részletesebb leírást ad e vidék meghódításáról. Lélt, mint láttuk, Tas fiának tartja s a solti részeken helyezte el. A Garamtól a Vágig terjedő vidék meghódítását ő Huba vezérrel s Árpád nagybátyjának, Huleknek, két fiával, Zoárddal és Kadosával végezteti el. Hubától a Szemere-nemzetséget származtatja.

A két elbeszélésből az tűnik ki, mintha a magyarok egyik törzse Nyitra vidékén telepe-

hadvezér. *Konstantinus* nem említi Kurszánt, ugyanakkor szerinte Levente, Árpád fia volt a vezér. A két személy azonos lehetett.

¹ «Nem a XIII. századi krónikások idéztek elő zavart, hanem előidézte az a szabadon csapongó mondaköltészet, a mely ekkor már széttepte a genealogia évszázadokon át kuszált szálait.» *Sebestyén. A m. honfogl. mondái.* II. 170. l.

² Fel tehetjük, hogy az Árpádház egy tagja, talán maga Tas házassági kapcsolatba lépett a Lél törzsevel. Ezt a rokonságot támogatja a monda egy másik értesítése Zoárdról, a miről alább — Lél törzsénél — fogunk szólni.

³ A fejedelmi törzshöz tartozó nemzetségek családi hagyományaiból származik Usubu vitéz veszprémi szállása, viszont Ete és Vajta (Boytha) kun vezéreknek a tolnamegyei Szekcsőre, illetve a fejérmegyei, sárvizmenti Vajtára telepítése két későbbi kun telepítés emlékének tekinthető. *Csánki* id. m. III. 355., 450. l.

dett volna le. Többi forrásaink ezt némileg módosítják. Huba és Lél közt a kapcsolatot Zoárd adja meg s ugyanezzel magyarázható meg Anonymus tévedése, ki Lélt Tas fiának tartotta. A Névtelen Hulek ('Jelég?')¹ fiává teszi s így Árpád családjával hozza kapcsolatba Huba vezértársát, Zoárdot, holott a Krónika Léltől származtatja a Zoárd-nemzetséget.

A családtörténeti kutatások eredménye szerint a Zoárd- vagy Zovárd-nemzetség *Komárom és Esztergom* vármegye törzsökös nemzetségei közé tartozott. Birtokai a Duna két partján terültek el.² Ugyancsak Komárommegyében, a Duna mentén feküdt a Becse Gergely-nemzetség birtokaihoz tartozó Lél falu.³

A Szemere-nemzetség szintén komárommegyei törzsökös nemzetség volt. Birtokai közme, — köztük Huba és Szemere-falvak — a Duna balpartján, a Zsitva folyó mentén terült el,⁴ de Györmegyében is birtokosok voltak. A Győrtől délnyugatra eső Szemere falu a nemzetségből származó Szemerey-család tulajdona volt.⁵

A Hunyadiak-korabeli Magyarország térképén⁶ látjuk hogy Esztergom és Komárom területét a folyó két részre hasítja.⁷ Hozzávéve mindehhez azt a történelmileg ismert tényt, hogy a X. század közepén Németországba vezetett hadjáratok egyik vezére a lechmezei vereség után 955-ben kivégzett Lél volt,⁸ a mi kétségkívül egyik nyugati törzshöz tartozását

¹ Mint a keleti írók Kendeh-je Kundu-vá a Jelek-Hulek-ké változhatott az e-ző és ő-ző nyelvjárásoknak megfelelően.

² A család tagjai közt két Zoárdot és egy Kadocsát is említenek forrásaink. — *Karácsonyi.* Magy. nemzetségek. III. 150—152. és 226. l. — *Wertner A magyar nemzetségek a XIV. századig,* Temesvár, 1892. II. 330. l. Száárd-nemzets. néven.

³ *Karácsonyi.* I. 220. l. — *Csánki* III. 506. l.

⁴ *Karácsonyi.* III. 57—60. 226. l. — *Csánki.* III. 502., 513. l.

⁵ *Csánki.* III. 558. és 577. l. Megemlítendő, hogy 1300-ban a Szemere-nemzetség Győr birtokát is említi. *Wertner.* id. m. II. 332. l.

⁶ *Kogutovicz M. Történelmi iskolai atlasz.* Bpest, 1898. : a Csánki Dezső-tervezte 12-dik térkép. — V. ö. *Csánki.* Id. m. III. 482. l.

⁷ V. ö. *Reiszig* Fde. Esztergom vm. tört. (M. orsz. vm.) 197. l.

⁸ *Adalbert.* Vita Heinrici II. *Annales Sangallenses.* (Monum. germ. Scr. IV. 792. és I. 79. l.)

teszi valószínűvé, bátran állithatjuk, hogy a hét törzs egyike a Duna két partján, a Csallóköz vidékén telepedett meg, ott, a hol később Esztergom és Komárom vármegyék terültek el. A törzs feje 955 előtt Lél volt, s néki talán előde az a Zoárd (Szalárd), a ki 924-ben Olaszországba vezetett egy pusztító hadjáratot.¹ Ebből a törzsből két előkelő nemzetség sarjadt, melyeknek mindegyike honfoglaló vezért tartott ősenek, a Szemere nem hagyománya Hubát, a Zovárdé Lélt. Ez utóbbi valamiféle rokon kapcsolatba került a fejedelmi családdal, a mi a Névtelent, a ki a Szemerék hagyományát is ismerte, téves következtetésekre vezette.

* * *

A Krónika szerint Vér-Bulcsu vezér törzssével a Balaton mentén ütött tanyát, a későbbi Zala vármegye vidékén. Anonymus Bulcsut, — kit Bogát fiának mond — nem tartja a hét vezér egyikének s szállásáról sem emlékezik meg. Az Árpád-törzs szállásföldjét négy törzsszel szépen benépesítette s így nála az egész Dunántultra nem jutott több telepedő.

E törzs szálláshelyének megállapítását megkönnyíti az, hogy Bulcsu történeti személy s ő az egyetlen Árpádon s utódain kívül, kit egykoru és hiteles külföldi kutfők alapján is törzsfőnek kell tartanunk. A vezérek korában Bulcsunál ismertebb magyar ember a külföldön nem volt. 949 körül a bizánczi császárnál járt, kívül vendégbarátságot kötött. Ez írta meg róla, hogy ő a magyarok karkháza s apját Kálnak hívták, ki ugyanazt a méltóságot viselte.² Későbbi görög és szláv források szerint meg is keresztelkedett, de a nyugati keresztényeket ezután is nyugtalanította betöréseivel.³ Nevét több német forrás felemlíti s eljutott a távoli Cambrai vidékére is,⁴ míg végre 955-ben Léllal

¹ *Liudprand. Antapodosis.* (Monum. Germ. Sci. III. 303.) Ezt a Zoárdot a Krónika Attila vezérévé teszi meg s mint ilyen vezettet vele olasz földre hadat. Ugyancsak a hun vezérek közt szerepel Kadocsa is, a mi a két személy mondai s történelmi kapcsolatát mutatja.

² *Konstantinus.* 37. §. *Magyar Honfogl. Kutfői.* 128. l.

³ *Thallóczy L. Adalék az ó-hit történetéhez.* (Századok. 1896. 199—206. l., *Georg. Cedrenus. Historiar. Compend.* II. 328. l. (Corpus Script. Byzantin.))

⁴ *Gesta episcoporum Cameracensium.* (Monum. Germ. Hist. Scr. VII. 428. l.)

együtt német kézre jutott és felakasztották. Az Anonymusnál említett Bogát, bár nem volt Bulcsu apja, történeti személy, ki 921-ben Dursac-kal vezetett egy hadjáratot olasz földre s ott Veronát ostromolta.¹

Bulcsutól származtatta magát egy nemzetség, melyet forrásainak hol Lád-nak, hol Vérbulcsunak neveznek. Birtokai azon a vidéken terültek el, a hova a Krónika szerint Bulcsu telepedett.² Nevezetes tagjai közé tartozott Bulcsu csanádi püspök. A helységneveket is segítségül hiva, Kál emléket a tiz zalamegyei Kál község, fiáét, Bulcsuét Somogy és Zala falvai tartották fenn, mig az Anonymus említette Bogát idetartozását a somogyi Bogát falu igazolja.³ *A harmadik törzs, melynek fejei a X. században az egyik főbirói (karkhász, méltóságot viselték, a későbbi Zala, Somogy, Veszprém megyék területén telepedett le.* E törzs főnökei nagy szerepet játszottak a X. században, a mi első sorban a geográfiai elhelyezkedés következménye volt, a mennyiben a törzs szálláshelye góczpontja a Német-, Olasz- és Görögország felé vezető hadi utaknak. Bulcsu törzsét uralta a Rába völgyén nyugatra, a Dráva völgyön Olaszország felé s a valkói sikon, a Száva völgyén Bizáncz felé vivő ut. Nagy valószínűség mutat arra, hogy Koppány, a somogyi vezér, kit Szent István vert le, a karkhászok utóda s ennek a törzsnek vezére volt. A Vérbulcsu (Lád) nemzetség birtokainak aránylag csekély kiterjedése azt bizonyítja, hogy itt birtokvesztésnek, konfiskálásnak kellett történnie, miként az Ajtony javaival is megtörtént.

* * *

A negyedik törzs megszállásáról a Dráva és Alduna mentén, a későbbi Baranya, Valkó, Pozsega és Bács megyék területén, vajmi keveset tudnak hazai forrásaink. A Krónika egyáltalán nem szól erről, Anonymus is keveset. A Névtelen szerint Bulcsu, Lél és Botond veték be Zágrábot, majd Pozsega és Valkó várát. Ugyanőket szerepelteti a Bolgár-Fejérvár elleni harcban is, a mikor a bodrogi részekén adat Árpáddal birtokot Botond apjának, Kulpunnak,

¹ *Liudprand. Antapodosis.* (U. o. III. 299. l.)

² *Karácsonyi.* II. 343. l.

³ *Csánki.* III. 66.; II. 590., 591., 595. III. 33., 34.; II. 594. l.

kit Arpád nagybátyjának tart. Konstantinus császár szerint a magyarok a Dunántul, vagyis a Dunától északra laknak, de «*laknak a Dunán innen is a Duna és Száva folyók közt.*»¹ Más helyütt azt mondja, hogy «*a horvátokkal a hegyeknél határosak*», a mi csak a Dráva-Száva közén, Pozsegától nyugatra huzódó hegyes-dombos vidékre vonatkozhatik.² Két nagy gyökeres magyar nemzetség lakott e vidéken. Egyik éppen a Botond-nemzetség, melyről igen kevés adatunk maradt. Annyi bizonyos, hogy később Bács- és Valkó megyékben laktak. Ugyane vidéken volt Kölpény (ma Kupinova szávamenti hely), a mely Kulpun nevét tartotta fenn.³ A másik nagy nemzetség a Kán (Keán), melynek ősi birtokai Baranya- és Valkó megyékben feküdtek.⁴ Ennek a családnak a hagyományai fenntartották emlékét a hét vezér egyikétől való származásnak,⁵ de — mint alább látni fogjuk — későbbi erdélyi szereplésük következtében az Erdélybe helyezett törzsfő, Gyula utódának tartották magukat. Hozzávéve ehhez, hogy a bács megyei csapatok már a XI. században szerepet játszanak hazánk történetében,⁶ továbbá, hogy az egyik érseki széket Szent István éppen Kalocsára helyezte s hogy ez egyike volt a legfontosabb végvidékeknek, azt hiszem, teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy *e vidéken telepedett le a magyarok egyik törzse. Központ Baranya vidéke lehetett, a mit a megye drávakétparti helyzete is igazol, de kiterjedtek a szállások Bács- és Valkó megyék területére is.*

* * *

A Duna-Tisza közén észak felé haladva a Közép-Tisza mellett találjuk az ötödik törzset. A Krónika ezt nem említi, de a Névtelen szerint Ound, kitől a Baár (vagy Boor)-Kalán-nemzetség származik, Csongrád vidékén telepedett meg. A Krónika is nagyon előkelő, ősi nemzetségnek tartja ezt, habár nem is származtatja a hét vezér

¹ *Magy. Honfogl. Kutfői.* 131. l.

² U. o. 113. l.

³ *Karácsonyi.* I. 273. l.

⁴ *Karácsonyi.* II. 287—89. — *Wertner.* II. 91—92. l.

⁵ A nemzetség neve (*Kán*) is arra látszik mutatni, hogy ősük vajda, törzsfő volt.

⁶ A Képes Krónika szerint Vid bácsi ispán volt 1060—71 körül.

egyikétől. A nemzetség ősi birtokai e vidéken terültek el a Tisza két partján¹ s később Csongrád vármegye is kétparti helyzetet foglalt el,² a mi annál feltűnőbb, mert Bács-, Keve- és Temes megyék közt a Tisza határt alkotott. A Baár-Kalán nemzetség nagy szerepet játszott hazánk történetében s a Névtelennek kortársa, Kalán pécsi püspök, Horvát-Dalmátország kormányzója, egyike Árpádkori történetünk legkimagaslóbb alakjainak. A család mindenesetre ősi magyar nemzetség volt, birtokai pedig szállásbirtokok, melyek helyzetük szerint valószínűleg törzsnek a központját alkották. Anonymus e pontban oly családi hagyományokon alapuló értesítéssel bővíté a Krónikát, melynek bátran hitelt adhatunk. E szerint *a magyarok egyik törzse a Körös torkolatánál telepedett le a Tisza két partjára, nemzetségei Csongrádon kívül a későbbi Békés-, Pest- s tán Bodrogye megyék területén ütöttek tanyát.* Kétséggel ehhez a törzshöz tartozott a Körös-Berettyó szögén ősi birtokos Barsa-nemzetség is, melyről alább még szólni fogunk.

A Duna-Tisza közén egy hatalmas terület — a későbbi Kis- és Nagy-Kunság s a Jászság — betelepítetlenül maradt. Az alföldi száraz futóhomok, a szikes területek nem voltak alkalmasak halászó, vadászó nép tanyájául. Ez az oka, hogy e részeket csak később, a kun bevándorlók szállták meg.³

* * *

A Tisza kanyarulatához helyezi Krónikánk a hatodik magyar törzset. Urs vezér a Sajó mentén ütött tanyát. Anonymus sokkal részletesebben írja le e vidék megtelepítését. Rutheniában csatlakozott — szerinte — a magyarokhoz a kunok népe hét vezér alatt. Ezek közül kettőt (Etét és Vajtát) a fejedelmi törzs nemzetségeinek területén helyez el, valószínűleg később letelepedett kun eredetű nemzetségek családi hagyományait érte félre. A többi öt vezért, Ed és Edömér testvéreket, kiktől az Aba-nemet származtatja; Ursu-ur apját, Ousádot; Böngéert, Bors atyját és Ketelt, Oluptulma apját a későbbi Zemplén-

¹ *Karácsonyi.* I. 145. l. — *Wertner.* II. 83—84. l. és I. 180 l. 119. l.

² *Csánki.* I. 675. l.

³ V. ö. *Dedek* id. m. 207. és 231—233. l.

Borsod- és Ujvár- (Heves-)megyék területén telepíti le. Részletesen leírja az ő foglalásait s más kun vezéreknek e vidéken adott földeket. A Krónika az Aba-nemzetségről írva, azt szintén Ed és Edömértől, Csabának egy *chorozmin* nőtől született fiaitól származtatja. Konstantinus császár szerint a kozároktól elszakadt kabarok, mint nyolczadik törzs csatlakoztak a magyarokhoz s három nemre oszolva éltek azokkal együtt. *Anonymus kunjaiban s a Krónikának az Abák-ról szóló értesítésében ennek a kozár-kabar csatlakozásnak halvány reminiscenciáját kell látnunk.* A kabarok olyanforma elhelyezkedésének, mint Sebestyén gondolja,¹ hogy a határszéleken hosszú vonalba telepítették volna le, ellene mond a nemzet törzsekben való tovább élése. A bessenyők ilyen letelepítése késői századokból vett helytelen analogia. A mi megtörtént az Árpádházi királyok egységes Magyarorszá-gában, lehetetlen volt a törzsszervezetben élő ősmagyaroknál.² A kabarok három neme éppúgy együtt telepedett le, egyazon helyre, mint a többi magyar törzsek.

A Tisza mentén letelepedett kun vezérek utódai közül az Abák hatalmas törzsöke a régi Ujvármegyében (Heves, Abauj, Sáros) birtokolt hatalmas földterületeket. Ezek közül a mátraalji összefüggő, nagy birtoktest volt az ősi szállásbirtok.³ A nemzetség előkelő voltát illusztrálja az Árpádházzal kötött rokonság, a mennyiben Sámuel, a későbbi király, Szent István nővérét vette a források szerint feleségül.⁴ Hogy a Krónika mégsem említi a honfoglaló törzsfők közt, sőt kiemeli idegen eredetüket, világosan bizonyítja a föltevés helyességét, hogy ez ősrégi nemzetség a magyarokhoz csatlakozott kozár néptörödékeknek volt vezető nemzetsége. Az Abák birtokai a Tiszának mindkét partjára kiterjedtek s a régi Szolnok- és Ujvármegyék is kétparti helyzetet foglaltak el.⁵ Ezzel a tiszántuli birtok-

¹ Id. m. 54. s. köv. l.

² *Konstantinus*, ki igen tájékozott a magyar viszonyokban, megmondja, hogy a kabarok három nemének mind a mai napig *egy fejedelme van* (vagyis 950-ig), ez pedig oly letelepedés mellett, mint *Sebestyén* véli, lehetetlen volna. *M. H. K.* 124. l.

³ *Karácsonyi*. I. 38. s. köv. l. — *Wertner*. I. 25—32. l.

⁴ *Képes Krónika*. 44. fej.

⁵ *Karácsonyi*. I. 43., 46. l. — *Csánki*. I. 50. l. és idézett térképe. — V. ö. *Nagy Béni*. Id. m. 456. l.

testtel határos volt a bihari vidék, a hova Anonymus Mén-Marót kozár birodalmát helyezi.

A Krónika Örse Anonymusnál Urs-ur — helyes kiejtéssel Örösur — szintén mint kun vezér szerepel. Apjával, Ousáddal, Borsodmegyében telepíti le Névtelenünk. Az Örös-úr nemzetség ősi birtokai tényleg a Sajó és Eger vizek közt terültek el.¹ Örös-úr nevét örzi Sajó-Orös falu.²

Lakott egy harmadik nagy nemzetség is e vidéken, a Miskolcz-nem. Karácsonyi néhány hely- és személynévből s magából a nemzetség nevéből következtetve, szláv eredetűnek tartja őket.³ A helynevek semmit sem mondanak, mert szláv nevű falvak a legmagyarabb nemzetségek birtokai közt is találhatóak, viszont a családfán előjövő Csaba, Füle s más nevek a nemzetség magyar voltát éppúgy igazolhatnák. Anonymus szerint Bors kun vezér utódai birják Miskolcz vidékét⁴ s a hagyomány alapján e nemzetséget is ősfoglalónak tarthatjuk. A családfán előforduló Csaba név némi kapcsolatot teremt a Krónika utján a Miskolczok és Abák közt.

Mindezekből azt a konkluziót vonhatjuk le, hogy a kabarok törzse a Mátra alján a későbbi Ujvár- és Borsodmegyék vidékén, a Tisza két partjára telepedett le. A Konstantinus említette három nem első családaiul tán az Abák, Örösurak és Miskolczok tekintendők. A kozár-kabarok utódai a palócok, kik között élt az idegen származás emléke s a kiket ezért Anonymus a Szent László idején letelepedett kunok szomszédságának hatása alatt kunoknak tartott. Élt ugyan a kozár név emléke is, de ezt idegen s nem magyarhoz tartozó népnek gondolta.

* * *

Az ország megszállott területének legkeletibb részére helyezi el a Krónika Kund törzsét. A Nyírség vidékére, a Szamos mellé telepedett le Kund, kitől Kusid és Kupian származtak. Anonymus Kundot beolvastotta a fejedelmi törzsbe, fiává tette a történelem Kurszánját s

¹ *Karácsonyi*. II. 419—420. l. — V. ö. *Wertner*. II. 226—227. l.

² *Csánki*. II. 177. l.

³ *Karácsonyi*. II. 364. l.

⁴ V. ö. *Karácsonyi*. II. 363. s. köv. l. — *Wertner*. II. 187—189. l. a Miskolczok birtokairól.

mint láttuk, Fejérmegyébe telepítette le. Nála Szabolcs, Tas és Tuhutum vezérek hódítják meg a Szamos völgyét s a Nyirt egész a meszesi kapuig, a hová az ország határát kitűzik. Szabolcs és Tas később másutt, Fejérmegyében kapnak földet, de nevüket őrzik Szabolcsvár és Tas szabolcsmegyei községek. Világos, hogy itt Anonymust etimologizáló heve ragadta el s ezért szerepeltette a két vezért ennek a vidéknek meghódításánál. Tuhutumot ide telepíti Névtelenünk a Szamos vidékére, honnan később a Szamos völgyén délre nyomulva Erdélybe, még pedig annak Kolozsvár körüli vidékére jutott. Tuhutumtól származtatja a Gyula-Zsombor (Maglót)-nemzetséget s Tuhutum egyik vitézét Agmándnak (Ogmánd) nevezi.

Kund neve a régi fővezéri (Kende) méltóság címét tartotta fenn. Fia Kopján vagy Kaplyon a hasonló nevű nemzetség névadó őse volt. A Kaplyon-nemzetség hatalmas kiterjedésű birtoka a Szamos két partján terült el¹ s a későbbi Szatmármegyét derékban szelte a folyó. A Gyula-Zsombor-nemzetség birtokai Belső-Szolnok- és Doboka-, az Agmánd-nemé Belső-Szolnok- és Kolozsmegyékben terültek el.²

A mi az erdélyi birtoklást illeti, Tuhutum szereplése Anonymusnál annak emlékét tartotta fenn, hogy az eleinte meg nem szállott Erdély északi vidékeit ez a törzs hódította meg a Szamos völgyén történt *előnyomulással*. A hódítók, illetve első megszállók közt voltak a magát Tuhutumtól származtató Gyula-, Zsombor- és az Agmánd-nemzetség ősei. Előbbieket a Gyula névből következtetve Névtelenünk a Krónika Gyulájával hozta kapcsolatba.

Figyelemreméltó jelenség, hogy a kozár-kabar reminescenciákat írónk e vidéken keresik. Már Anonymus is e törzs szomszédságába helyezi Mén-Marót kozár országát. Karácsonyi a kozár nép nevét a Károly helynevekben véli feltalálni,

¹ V. ö. *Karácsonyi*. II. 289. s köv. l. U. i. a K-nemzetséget eredetileg Dunántulról ideszakadtnak tartja; ezt éppen nem igazolhatja a dunántuli Kaplyonokról fennmaradt, rendkívül töredékes XIII. századi adat. Az ugyanekkor már virágzó szamosmenti Nagymihályi és Károlyi ágak szereplése s a nemzetségi monostor, szatmármegyei helyzete ősi birtokul a Szamos völgyét jelölök meg. — *Wertner* II. 104—106. l.

² *Karácsonyi*. II. 109. s köv. l. l. 76—78. l.

melyek csak ezen a vidéken fordulnak elő.¹ Erdélyi László a Kálmán korabeli mohamedán izmaelitákat tartja a kazárok utódainak² s érdekes, hogy a mohamedánok emlékét őrző Böszörmény (muzulmán) helységek Szabolcs- és Bihar-megyében vannak.³

Ezek szerint a Szamos mentén letelepedett törzs a régi, Árpád fejedelemmé választása előtti fővezér népe lett volna. Lebed kendének kozár házasságát említi Konstantinus császár s innét származhatnak a Szatmár-, Szabolcs- és Bihar-megye területére vonatkozó kozár reminescenciák. Igen helyesen jegyzi meg Karácsonyi, hogy a beolvadt idegen néptörzsek nevei a helynevekben ott maradtak fenn leginkább, a hol gyéren bár, de előfordult egy-egy telepük s nem a nagy tömegben betelepített területeken. Ez a magyarázata, hogy a kazár-kabarok emlékét nem a kabar eredetű palóczság, hanem a velük összeköttetésben állt másik törzs területén, illetve szomszédságában találjuk fel.

Karácsonyi kutatásai szerint az erdélyi püspökség törzsbirtokai Szatmár- és Ugocsamegyékben feküdtek s a püspökség hatásköre a Szamos völgyén terjedt Doboka, Kolozs és Torda felé.⁴ A kolozs-dobokai hódítást Szent István idejére teszi.⁵ A püspökség első székhelyei Tasnád és Kolozsár lettek volna.⁶ Ez a felfogás a Névtelen állítását igazolja, ki Erdély megszállását a Szamos-völgyön át történtnek mondja.

* * *

Mig a Dunántul megszállásáról részletes és alapjában helyes tudósítást nyerhetünk hazai forrásainkból, mig a Tisza jobb partjának betelepítését megállapíthatjuk azokból, addig a tiszántuli hatalmas magyar vidékek honfoglalás-

¹ *A Khazar nemzet nevééről. Századok*. 1908. 97. l. V. ö. Közép-Szolnokban Karulya falut. — *Csánki*. I. 557. l.

² *Magyarország társadalma XI. századi törvényekben. Religio*. 1907. 546. l.

³ Hajdu- és Berek-Böszörmény. — *Csánki*. I. 597., 599., 604. l. — V. ö. Mén-Marót többnejűségével. *Egyetemes Philologiai Közöny*. V. 135. l. — *Melich J. Néhány magyar népnévről. Magyar nyelv*. 1909. 389—391. l.

⁴ *Karácsonyi. A honfoglalás és Erdély*. 19—20. l.

⁵ *Századok*. 1901. 1055—56. l.

⁶ *Karácsonyi. Szent István király élete*. 35. l.

kori megszállásáról alig találunk bennük értesítést. A Szamos völgyének telepítéséről tudnak csak krónikáink; a Tiszántul többi részeit elbeszélésükben mellőzik. Láttuk, hogy a kabarok nemzetsége, mely a Sajó-Eger vidékét szállta meg, letelepedett a későbbi Ujvár- és Szolnokmegyék tiszántuli részére is, a Csongrád vidékén tanyát ütött törzshöz tartozott a Három-Körös egyesülése táján, a későbbi Békésmegye területén megszálló Barsa-nemzetség s a Baár-Kalánok birtokai is kétparti helyzetet foglaltak el. A későbbi Biharmegye és a Maros-völgy valamint a Maros-Tisza-Duna közének megszállásáról azonban nem szóltunk eddigéle semmit.

A mi Biharmegyét illeti, Anonymus ide helyezi Mén-Marót kozár országát. Ez egyrészt helyrajzi eltorlódás, mert a mátraalji kozárkabarokat a XI. században tőlük délnyugatra telepedett kunokkal azonosította, így a hagyományban fennmaradt kozár emlékek nyomán ezeknek másutt kellett hazát keresnie; másrészt — mint láttuk — a szamosmenti magyar törzs kozár házassági kapcsolatának reminiscenciája; végül talán magyarázatul akart szolgálni a királyi család hatalmas kiterjedésű bihari birtokainak, a mi Mén-Marót leányának Zsolttal kötött házasságával kielégítő magyarázatot nyert. Ezzel szemben a történelmi emlékek arra tanítanak, hogy Bihar vármegye nem tartozott a honfoglaláskor betelepített területekhez. A terepviszonyok nem voltak alkalmasak a magyarok letelepedésére. «Az, hogy Váradtól Révig csupa gyönyörű magyar helynevek találhatók, elvitázhatatlanul bizonyítja»,¹ hogy e vidéknek nem volt ősi szláv lakossága. Sűrű erdővel borított hatalmas térségek terültek el a Körösök vidékén. Az Árpádok nagykiterjedésű birtokai, melyek később jórészt a váradi székesegyházra és püspökségre szálltak át,² csakis úgy juthattak az Árpád-ház kezére, ha itt a királyság szervezésekor törzsökös magyar nemzetségek még nem telepedtek le. A nagy világi birtoktestek oly területeken keletkeznek, melyek nem tartoztak az első szállásföldek közé, hanem már a kirá-

lyok foglalásai. Különösen az országválasztó közökön jöttek létre ily hatalmas uradalmak, bent az ország közepén ily birtoktestek nem keletkeztek, még ősnemzetségek kezén is kevés.³ Annál feltünőbb a Biharmegye területén keletkezett két óriási világi uradalom, a Csákiak birtoka és a később Hunyadi-kézre került debreczeni uradalom.⁴ Nevezetes, hogy az egész megye területén egy olyan nagyobb, törzsökös nemzetség sincs, mely honfoglaló birtokosnak volna tekinthető. Karácsonyi hat törzsökös nemzetséget említ,⁵ melyek közül az Ákosnak Pestmegyében, a Zovárdnak Esztergomban, az idegen eredetű Hont-Pázmánynak Hontban, a Gut-Kelednek Fejér- és Somogyban voltak ősi birtokai. Biharban mindezek bevándorlók, későbbi adományosok. A XIII. század végén feltünő kis Turoly-nemzetség számba sem jöhet.⁶ Így egyedül a Barsa-nemzetség ősi foglaló birtokos, de ezeknek szállásbirtoka sem Bihar területén volt. A megye határán, a Berettyó és Körös közén van e nemzetség ősi fészke, ma is egyik hajtása, a Nadányi-család kezén. A Barsa-birtokok tulnyomó része Békésmegyéhez tartozik, sőt maga a bihari birtok is hajdan Békésmegye területén volt. Békési nemes a XI. század pogány mozgalmaiban vezető szerepet vivő Vatha ur is. Birtoka a bihar-békési határon fekvő Kórogy falu.⁷ A bihari terület gyér népessége volt annak a sajátságos alakulásnak oka, a mit a tiszántuli vidék egyházközigazgatási beosztásánál látunk s a miből régebben a bihar-váradi püspökség későbbi, Szent László alatti alakulását következtették.⁸ A váci püspökség tiszántuli területe s a marosvári (csanádi) püspökség marosontuli része nem okoz zavart, de nem tudták megmagyarázni a Zarándvármegye területé-

¹ V. ö. *Karácsonyi. Halavány vonások...* Századok, 1900. 1042—3. l. s köv. Az Abák hatalmas birtokának nagy része is országválasztó közök, a későbbi Abauj, Sárosmegyék területén feküdt.

² *Csánki. I. 592—3. l.*

³ *Karácsonyi. III. 229. l.*

⁴ U. o. III. 176. l.

⁵ *Karácsonyi. I. 206—213. l. — Csánki. I. 645—6.; 661. l. — Bunyitay. A váradi püspökség története. I. 23—26. l. — Karácsonyi. Békés vármegye története. I. Gyula. 1896. 37. 177—178. l. — Pauler. I². 423. l.*

⁶ *Ortvay. Magyarorsz. egyházi földleírása. II. 500 s köv. l. — Bunyitay id. m. l. 22—35. l.*

¹ *Karácsonyi. Szent László Nagyvárad alapítója. Kath. Szemle. 1908. 50—51. l.*

² *Csánki. I. 592—593. l. — A váradi püspöknek 50—60 helysége, a káptalannak 45 volt Biharmegye területén.*

nek megfelelő pankotai főesperességnek az egri egyházmegyéhez tartozását. Látjuk pedig, hogy ezt az egri egyházmegye törzsétől a váradi püspökségnek két oly főesperessége, a békési és szeghalmi, választja el, melyeknek még a XIV. századi tizedjegyzék szerint is csak hat, illetve 10 plebániájuk ismeretes, szemben a bihari főesperesség 105, a homorogi 49 s a köleséri 40 egyházával.¹ A lassan települő bihari és békési területek csak a XIV. században kezdenek kelet felől benépesedni, Békésmegye megszállt része pedig a pogányságnak fészke volt. Szent István a püspökséget a nagy bihari területre, a telepedésre számítva, azért alakította, mert birtokába véve a földterületet, a jövőben épp olyan területe lett ez az országnak, mint a többi volt.

* * *

Hazai forrásaink az egyik magyar törzset, Gyuláét, Erdély területére telepítik. Ma azonban tudjuk már, hogy Erdély nem tartozott az első szállásfölköz közé s így Gyula vezér oda nem telepedhetett. A nyolczadik magyar törzset arra a területre kell helyezni, a melyet krónikáink a tárgyalásból kihagytak, de melynek betelepítéséről hiteles kutforrások beszélnek.

Konstantinus császár szerint: «*az Aldunán tul esik a magyarok lakóhelye, melyet az ott folyó folyamok szerint neveznek. Ezek a folyók a következők: első a Temes, második a Tutész (tán a Béga), harmadik a Maros, negyedik a Körös és ismét más folyó a Tisza.*»² Ugyanott leírja, hogy a magyarok «*kelet felé a bolgárokkal határosak, kiktől elvadásztja őket a Duna*»; «*Turkia (vagyis Magyarország) kezdete táján van Traján császár hidja, s attól három napi járásra Belgrád*». Annyira világos a görög császár leírása, hogy ha csak ez a forrás állna rendelkezésünkre, melyről tudjuk, hogy közvetlen hallomásból értesült a magyar viszonyokról, ide, a Körös és Al-Duna közé, a Maros két partjára, kellene helyezni az egyik magyar törzs szállását. Erre azonban nincs szükségünk, mert a Krónikánál és Anonymusnál régebb hazai forrás adataival támogatjuk a koronás író elbeszélését. A Gellért-legenda,

¹ *Ortvay*. Id. h. 500. s köv. l. — V. ö. *Bunyitay* id. m. III. 483—501. l. — *Karácsonyi*. *Békés megye története*. I. 177—181. l.

² *Magyar Honf. Kutfö.* 126—7. l.

mely — bár ránk XIII—XIV. századi alakban maradt — minden valószínűség szerint, Ajtonyról szóló X. fejezete pedig egész bizonyosan a XI. század végén készült és csanádi hagyományokon alapszik,¹ Szent István csanádi hódítását írja le. E szerint István idejében Marosvárott egy Viddinben megkeresztelkedett Ajtony nevű hatalmas ur uralkodott, kinek birtoka a Köröstől Erdélyig, Viddinig és Szörényig terjedt. A Krónika egyáltalán nem említi Ajtonyt, Anonymus pedig, ki ismerte a legendát, futólag érintve, Glád nevű honfoglaláskori Viddinből jött bolgár vezér utódának mondja őt, elfeledve vagy előre nem látva, hogy elbeszélése későbbi folyamán ugyane Gládot tönkre fogja veretni Zoárd, Kadocsa és Vajtával.² Anonymus elbeszélése a legendán alapszik. Az idegen eredetet egyrészt azért toldta hozzá, mert már elhelyezte a hét magyar törzset és a kunnak nevezett kabarokat s így magyar törzs ide nem jutott, másrészt meg egygyel több diadalt szerzett így Árpád vitézeinek. Hozzájárult ehhez a legenda értesítése a bolgár Viddinben végbement keresztelkedésről. Glád személye épp annyi hitelt érdemel, mint Zobor, Szalán, Mén-Marót avagy Gyeló.

Konstantinus értesítése a magyarok lakóhelyéről teljes bizonyossággal czáfolja Ajtony bolgár voltát, kinek magyar származása eldöntöttnek tekinthető.³ Ajtony birtokai — a maguk egész kiterjedésében — Csanádra szálltak s azt

¹ *Endlicher*. *Rerum Hung. Monumenta*. 214—218. l. Az Ajtonyról szóló rész a kutfökritikusok egybehangzó véleménye szerint egykoru és hiteles elbeszélés. — *Fejérfataky* (*Történetírás az Árpádok alatt*. *Figyelő*. 1877. 258. l.) kiemeli a X. cap. hűségét. — *Marczali Henrik* (*A magyar tört. kutfői az Árpádok korában*. 1880. 30—32. l.) szerint «nincs iromány, mely jobban magán viselné kora jellemét.» — *Kaindl R. Fr.* (*Beiträge z. ält. Ungar. Geschichte*. Wien, 1893. 3—6., 27—29. l. és *Studien z. den Ungarischen Geschichtsquellen*. XIII—XVI. Cap. Wien, 1902. 23. l.) hasonlóan nyilatkozik. — *Pauler* Gyula is kiemeli e rész hűségét és jól értesült-ségét (*Századok*. 1888. 63. l.) V. ö. még *Domanovszky Sándor*. *Kézai Simon mester krónikája*. Bpest, 1906. 103—107. l. és *Századok* 1905. 56—58. l. Valamint Kaindl id. műve ismertetését *Steinackertől* (14. l.)

² 44. §.

³ *Karácsonyi*. *Szent Gellért élete*. 82—101. l. — *Ortvay*. Magyarország egyházi földleírása a XIV. sz. közepén. I. Bp., 1891. 353—355. l.

látjuk, hogy a Csanád-nemzetség marosmenti földjei a folyó mindkét partjára kiterjednek s hogy az e területen alakult Marosvár (Csanád-) és Aradmegyék szintén kétparti helyzetűek.¹ Ajtony emlékéért tartotta fenn Aradmegyében Ajtonymonostora s Krassóban Ajtony falu neve, nemzetsége — bár fennmaradt — soha jelentős szerepre nem jutott, szinte üldözött nemzetségnek látszik.²

II.

Szent István az állam és egyház szervezésekor nem hagyta figyelmen kívül a nemzetségi, illetve törzsi szállások geográfiai helyzetét. Az egyes törzsek szálláshelyének meghatározásánál bizonyítékul használtuk fel a vármegyék kétparti helyzetét. Eljárásunk jogosultságát igazolja a vármegyék e sajátosságos alakulásának a többi folyómenti megye egyparti helyzetével való összehasonlítása. Míg egyfelől Pozsony, Hont, Nógrád, Bodrog, Bács és Keve, másfelől Moson, Győr,³ Pilis, Tolna, Baranya, Valkó és Szerémmegyék közt a Duna, a balparti Szatmár, Szabolcs, Csanád, Torontál, Keve és a jobbparti Bereg, Ung, Zemplén, Borsod és Bács vármegyék közt a Tisza határvonalul szolgáltak, addig a törzsszállások helyéül megjelölt területeken Komárom, Esztergom és Fejérmegyét a Duna, Ujvár, Szolnok és Csongrádot a Tisza, Baranyát a Dráva, Aradot és Csanádot a Maros, Belső-Szolnokot és Szatmárt a Szamos derékban szeli.⁴ A kétparti részek közigazgatási összekapcsolása csupán a megye területén lakó vezető nemzetségek birtoklási viszonyaiban lelheti magyarázatát.⁵ Szent

¹ *Karácsonyi*. I. 362—70. l. — *Csánki*. I. 688—89., 757. l. — *Ortvay*. *Az Ajtony- és Csanád-nemzetség birtokviszonyai*. Századok. 1891.

² *Csánki*. II. 98—99. — *Karácsonyi*. I. 92—3. l. és *Ortvay* id. ért.

³ Győr északi Komárommal határos csücske a Csallóközre átterjedt.

⁴ *Csánki* térképe id. h. és id. m. vonatkozó részei.

⁵ A vármegyék területének sajátosságos kialakulása, a várföldek tagoltsága más tényezők összeműködésének következménye volt, minek *Tagányi* Károly *A megyei önkormányzat keletkezése*, Bpest, 1899. cz. műve 3—4. lapján, továbbá *Szolnok-Doboka vármegye* klasszikus monográfiájában és *Szolgyóvár. Századok*. 1882. cz. értekezésében adja magyarázatát. — V. ö. *Pauler*. *A magyar nemzet tört. az Árpádh. kir. alatt*. I.² 25—26., 388—389., 250—253. és 481—485. l.

István az új államszervezetben, különösen a megyékben, vezető szerepet szánt és juttatott a királyhű nemzetségfőknek. Ezért a vármegyék szervezésénél tekintettel volt a nemzetségi szállások helyzetére. Eklatáns példa erre Csanád vármegye keletkezése, hol Ajtony elkobzott javait a győztes Csanád adományba kapta s ő lett a birtokai által geográfiai kapcsolatba hozott kétparti Marosvármegye — a későbbi Csanád — ispánja.¹

Az egyházi és világi közigazgatás Szent István államában szoros kapcsolatban állt egymással. A püspökségek és vármegyék szervezése ugyanazon a területen egyidőben történt. A honvédelem, közigazgatás és törvénykezés terén egyaránt jelentős szerepe volt a főpapoknak, kik az ispánokkal karöltve működtek.²

¹ *Ereký István. A magyar helyhatósági önkormányzat*. I. köt., 2. kiad., Budapest, 1910. czimű művében azt a felfogást vallja, hogy a nemzetségi szállások semmi hatással sem voltak a várföldek területi kialakulására. Nézete szerint éppen ezekkel szemben, a nemzetségi hatalom gyengítésére volt szükség a várföldek szétszórására. Szent István az által, hogy a várispánokat geográfiailag nagyon is tagolt területek élére helyezte, azt akarta volna elérni, hogy az ispánok ne jussanak összefüggő, nagy földkomplexumok fölött való uralom által kelleténél nagyobb, a királyi közigazgatásra káros hatalomhoz. (Különösen I. 235—238., 312—344. lap.) *Ereký* itt félrevezette Stubbs és Gneist magyarázata az angol grófságok szétszórott területéről. Hasonló indokok feltevése Szent Istvánról annál kevésbé lehetséges, mert az Istvánéhoz hasonló centralizációt véghezvivő uralkodónak, ki munkálatát az új rend ellen fellázadó elemek legyőzése és az ország teljes pacifikálása után fejezhette csak be, mindig avval a feltevéssel kell szervező munkáját végeznie, hogy a közigazgatás élére helyezett tisztviselők személyileg és politika tekintetében is feltétlen hivei. Ellenkező esetben az egész szervezés félmunka, mert e korban az ispáni hatalom gyengítése a központi királyi hatalom rovására ment volna. Az *Ereký*-feltételezte felfogás mellett István Csanádnak valahol a nyugati vagy északi megyékben adott volna magánbirtokot vagy csanádi birtoklása mellett más vidéken tette volna ispánná. Ez természetesen a kezdetleges viszonyok idején abszurd és kivihetetlen dolog. Az ispáni hatalom veszélyessé növekedésének korlátozására egyedüli, de igen hathatós biztosíték, a tisztség személyes és nem örökölhető jellege volt. A várispánságok kialakulásának sajátosságait *Tagányi* kifogástalanul magyarázza meg id. munkáiban. Magyarázatát *Ereký* (I. 341.) is elfogadja, csak nem tartja egyedül elég indoknak.

² Az egyházi és állami szervezet kapcsolatáról kellő tájékozást nyújtanak *Ortvay* id. nagy földiratán, *Ereký*

Ily körülmények közt érthető, hogy noha a püspökségek szervezésénél és a határok kijelölésénél — a külföldi papok befolyására — a ténylegesnél fejlettebb állapotok vétettek irányadóul, mégis észrevehető a nemzetségek elhelyezkedésének azok területi kialakulására gyakorolt hatása.

Nem számítva a gyér lakosságu, de királyi birtokul lefoglalt s így előreláthatólag betelepítendő bihari területre szervezett s a nemzeti-ségi vidékeken később alapított nyitrai és zágrábi püspökségeket, kilencz közül hétnek területe — némi módosulással — nagyjában összeesik a törzsek szállásául megjelölt területekkel.¹ A módosulást főképpen az okozta, hogy a püspökségek szervezésénél — a fejlettebb nyugati viszonyoknak megfelelően — a határok is elég pontosan kijelöltettek s természetes határokl a folyók is fölvétettek.

Az erdélyi püspökség magva (Szatmár-, Kraszna- és Belső-Szolnokmegyék)² a Kund szálláshelyéül megjelölt terület volt. Az egri, marosvári, pécsi, veszprémi és váci egyházmegyék eredeti területe nagyjából összeesik a kabarok, Ajtony, a dráventi törzs, Bulcsu, illetve a csongrádi részeken megtelepedett törzs szállásával. A kalocsai érsekség központja a fejedelmi törzs szálláshelyén volt, de ennek területe több püspökség közt oszlott meg, a minek oka kétségkívül abban keresendő, hogy az első időben alapított esztergomi és kalocsai érsekségek, valamint a veszprémi és pécsi püspökségek főpapjaival — a keresztény állam szervezésében legbuzgóbb munkatársaival — a király állandó összeköttetésben akart maradni s

műven és Hajnik, *A magyar bírósági szervezet és jog az Árpád- és vegyesházi királyok korában*. Bp., 1899. cz. munkáján kívül az általános köztörténeti művek, így *Pauler, Marczali* id. művei.

¹ *Ortway* (id. m.) nagy gonddal tervezett térképe a XIV. sz. egyházmegyéiről a korábbi állapotok ismertetésénél is joggal felhasználható. Egészen bizonyos, hogy a középkorban területváltozásnak csak annyiban voltak alávetve, hogy idővel a püspökök joghatósága addig lakatlan vagy az országhoz szorosan nem tartozó területekre is kiterjeszkedett.

² *Karácsonyi J. A honfoglalás és Erdély cz. értekezése és Szent István élete*. Bpest, 1904. 35. l. — V. ö. még *Pauler* id. m. I. 41. l. — *Ortway* id. m. II. 614. s köv. l.

ezért azok székhelyét a királyi nemzetségi birtokok, elsősorban Fejérvár közelében jelölte ki. A fejedelmi törzs szállásbirtoka felett az egyházi főhatóságot Dunántul a veszprémi (Fejér vm.), és pécsi (Alsó-Sárköz a tolnai részeken) püspök, a Duna balpartján a kalocsai érsek (Alsó-Solt) és a váci püspök (Solt északi része és Pest-megye) gyakorolták.¹ A Lél törzsének szállásául megjelölt terület nagyobbik — dunáninnyi — részén az esztergomi főegyházmegye alakult ki. Dunántul, tán kapcsolatban a Szent István-kori bessenyő telepítésekkel,² a győri püspökség szerveztetett.

A nyolcz törzs szálláshelyét megállapítva kétségkívül sajtáságos találkozás, hogy mellözve a török időkben csaknem teljesen kipusztult déli vidéket, a Dráva és Marosmentén tanyázó törzsek lakhelyét, a magyar nyelv mai nyolcz nyelvjárásterülete közül hat a többi hat törzs szálláshelyével körülbelül összeesik.³ A felsőtiszai nyelvjárásterület központja Szabolcs- és Szatmár-megye, Kund törzsének szálláshelye. A palócz nyelvjárás a mátraalji kozár-kabar ivadék nyelve. A dunántuli nyelvjárás, — mely Csallóközön már a palóczos és tótos nyelvjárásokkal keveredik — a Komárom-Esztergom vidékén letelepedett törzsnek felel meg. A nyugati nyelvjárásterület központja, Göcsej, Bulcsu törzsének szállása volt. Az ő-ző alföldi nyelvjárásterület eredeti virágzási helyét nem az új telepítésű Dráva-vidéken és Szeged környékén, hanem a Sárköz, Solt és Kiskunság nyelvjárás szigeteiben, a fejedelmi törzs szállásbirtokán kell keresnünk.⁴ Végül a Duna-Tisza közti nyelvjárásterület köz-

¹ A váci püspökséget forrásaink és írónk egy része I. Géza és Szent László alapításának tartja. Ezt a nézetet támogatja az a körülmény is, hogy a XI. századi pogány lázadások éppen Szolnok-Békés-Csongrád megyék vidékéről indultak ki. Ez esetben annak alapítása a kuntelepítéssel lehet kapcsolatos.

² V. ö. ezekről: *Pauler* id. m. 30. és 391. l.

³ *Balassa József. A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése*. Térképpel. Bp., 1891. A másik kettő, a királyhágóntuli és székely a honfoglaláskor el nem foglalt területek később kialakult nyelvjárása. Előbbi *Balassa* szerint a felsőtiszaiából szakadt ki.

⁴ Éppen elszigetelt voltak nyujt bizonyítékot régiségükre. Mindenütt a régi, református vallású lakosság beszéli ezt, a XVIII. században betelepített tót és német származású é-betűvel beszélő katolikus és evangélikus nép között.

pontja éppen Csongrád vidékére esik, melyet egy törzs szálláshelyül állapíthattunk meg.¹

Hazánk XII—XIII. századbeli területi viszonyait ismerő tudósaink hosszú ideig azt a téves nézetet vallották, mintha Árpád és Szent István Magyarországa a mai határokat teljesen betöltötte volna. A külföldi és hazai forrásokban egyaránt említett hetvenkét vármegye szervezését a kegyeletes hagyomány első királyunknak tulajdonította s azok területét már a vezérek körében hazánkhoz tartozónak tekintette. A történeti források kritikai vizsgálata megczáfolta ezt a felfogást s ma történetíróink szorgos kutatásai alapján megközelítő pontossággal ismerjük a X. századi Magyarország kiterjedését.² Legújabbán Karácsonyi János a helynevek vezetése mellett meggyőző alapossággal állapította meg István országának határait.³ Lehet, hogy műve a részletekben itt-ott módosításra szorul, de egészben meghatározta a X. századi Magyarország körvonalait. E kép szerint az északnyugati, északi, északkeleti hegyvidék, a Szamos-völgytől keletre és délre eső Erdély, a szörényi részek, a Dráva-Száva-köz nyugati hegyes-dombos vidéke és a nyugati határon Zala-, Vas- és Sopron-megyéken át húzódó földszáv, — a később s még ma is nemzetségek által lakott vidékek és a Székelyföld — nem tartoztak a honfoglaló magyarok megszállta területéhez. A nomád népeknél szokásos országválasztó-közök, «gyepüelvék» voltak ezek, minőket — néha több napi járó földre kiterjedőket — találunk a IX—XI. században Dél-Oroszország pusztáin tanyázó bessenyők,

¹ Balassa J. *A magyar nyelvjárások keletkezése (Etnografia, IX. 1898.)* cz. értekezésében, *Sebestyén Gyulának a törzsszállások és nyelvjárások találkozására vonatkozó megjegyzésével* szemben arra az eredményre jut, hogy eredetileg csak négy nyelvjárás lett volna s ilyenekül a dunántuli, melyből a nyugati, a felsőtiszai, melyből a királyhágóntuli nyelvjárás szakadt ki, a palóc és az ő-ző alföldi nyelvjárás tekintendők. A tiszadunai e-betűs a török idők után alakult ki. Ezek ellenére *érdekesnek* találtam e tünetet ismét felemlíteni s arra a nyelvészek figyelmét felhívni.

² Különösen *Paulernek (A magyarok megtelepedéséről) (Századok. 1877. 373. és 481. l.)* irt cikke, *Tagányi K. A honfoglalás és Erdély cz. (Ethnographia. 1890. I. évf. és Karácsonyi hasonló cz. értekezése (Bpest, 1896.)* vitték előre e kérdés megoldását.

³ *Halavány vonások hazánk Szent István korabeli határaitól. Századok, 1901.*

bolgárok, magyarok, kunok és szomszédai között.

A honfoglaló magyarok számukhoz mérten — alig lehettek rabszolgáikkal együtt 500,000-en — rengeteg területet szálltak meg, a minék magyarázatát adja életmódjuk és foglalkozásuk. Egy törzs ellátásához a pusztázó pásztor és vadász életmód mellett óriási földterületekre, hatalmas fütermő vidékre volt szükség. A hegyes vidékeken kívül megszállatlanul maradtak a baromtenyésztésre alkalmatlan erdős és a kopár homokos területek.¹ A Duna-Tisza-köz északi része — a későbbi Jász-kunság — a bihari nagy erdőség és Erdély lakossága a honfoglalás után igen lassan szaporodott a szomszédos nemzetségek térfoglalásával. A honfoglaló törzsek a folyóvölgyeket, a Duna, Tisza, Szamos, Maros, Dráva és a Balaton vidékén elterülő legelőket szállták meg.

A törzsek elhelyezkedése hadi szempontból bizonyos tervszerűséggel történt. A megszállt terület szivét, a Duna két partján elterülő későbbi Fejérmegyét, Pest-, Pilis-, Veszprém- és Tolnamegyék szomszédos vidékeivel a fejedelmi törzs foglalta el. Maga az uralkodó nemzetség a kétparti Sárvizek közt elterülő hatalmas földterületen, — a «nagy szigeten»² — helyezkedett el nagyszámu rabszolgáival s a törzs szegényebb sorsu nemzetségeiből alakult kíséretével. Vele egyirányban, a Közép-Tisza két partján, a későbbi Csongrád, Külső-Szolnok- és Békésmegye nyugati csucsában telepedett le egy másik törzs, melynek nemzetségei nagy szerepet játszottak történelmünkben. Innét kerültek ki az idegenellenes, nemzeti reakciós párt vezérei, a királyi hatalom ellen fellázadó békési Vatha és János, Bánk bán és a Barsa-nemzetségbeli Kopasz nádor. A Boór-nemzetség büszke hagyományai szerint az ő nemzetségi birtokaikon játszódtott le a honfoglalás két legnevezetesebb eseménye: az alpári csata és a pusztaszeri gyűlés.

¹ A magyarok ló- és szarvasmarhatenyésztéssel foglalkoztak, a disznó- és birkatenyésztés az erdős vidéken lakó szlávok s a kopárabb vidékeket megszálló kunok közt terjedt el.

² Arra nézve, hogy a nagy sziget alatt nemcsak a Csepelt értették, figyelemreméltók *Zolnay Jenő* megjegyzései *Árpád vezér sirja. 19—24. l. V. ö. Dedek id. m. 205—206.*

Ezt a két törzset mintegy körülfogta a megszállt terület szélein elhelyezkedő többi hat törzs, melyek mindegyikére a szomszédos országok valamelyikével szemben a honvédelem kötelezettsége hárult. A fejedelmi törzset övezték a Felső-Duna mentén s a Balaton nyugati partjai körül letelepedett, Német- és Olaszországgal szemben az előrs és előharcos szerepét játszó törzsek, melyeknek vezetői voltak a külföldi forrásokból és a hazai mondából egyaránt ismert Lél és Bulcsu, továbbá a Dráva torkolatánál annak két partján megszállt s a szerbekkel szemben álló¹ harmadik törzs.

Fontos védelmi szerep jutott a Maros mentén megszállt törzsnek az Aldunán túl lakó régi bolgár ellenséggel szemben, míg a Szamos mentén tanyázó magyarokra s a Mátra tövéen a Tisza két partjára telepedett kozár-kabarokra hárult az Erdély, illetve Vereczke felől várható bessenyő betörések elleni védelem.²

III.

Forrásainkból megközelítő pontossággal állapítottuk meg a nyolcz magyar törzs honfoglalás-kori szálláshelyét s itt önkénytelenül felvetődik a kérdés, hogy hazai forrásaink — Anonymus és a Krónika — miért térnek el egymástól és a történelmi tényektől a letelepedés elbeszélése folyamán és tudva ezt az eltérést, miképpen engedhetjük meg magunknak az egymásnak ellentmondó krónikák forrásként való felhasználását?

Tudósaink, kik a honfoglalás és vezérek korának történetével foglalkoztak, bár igyekeztek, mégsem tudnak teljesen szabadulni attól a téves felfogástól, mely Anonymust, Kézait s a többi krónikást a mai történetirókkal egy szemüvegen nézi. Ennek következménye, hogy vagy elfogadják azoknak sokszor téves értesítéseit is, vagy felismerve az elbeszélés tévedéseit s ellentmondásait, tudatos ferditőknek, sőt érdekből hazudozóknak tartják őket.

¹ V. ö. *Presbyter Diokleas* értesítését Ciaslav szerb fejedelem s a magyarok harczáról, valamint Kiis Magyar vezér esetét. — *Schwandtner. Scriptorum*. III. 486—88. — *Thallóczy*, id. ért. (*Századok*. 1896. 492. s. köv. l.)

² A XI. századi bessenyő és kun betörések kivétel nélkül a Szamos völgyén át történtek.

Sebestyén Gyuláé az érdem, hogy nemcsak felismerte a hazai krónikások elbeszélésében a mondai elemek tulnyomóságát, hanem összefüggő képet is adott a magyar honfoglalás mondáinak keletkezéséről, tartalmáról és feldolgozásairól.¹ Művében nagy szerepe jutott a mondakeletkezés leírásánál saját avar-kabarszékely elméletének, — melyet főképp az újabb kutatások után² — nagyon megrendültnek kell tartanunk, mégis egészben igen nagy szolgálatot tett a honfoglaláskor kutatóinak. Sebestyén ismerte fel hazai krónikáinknak azt a sajátságát, hogy a bennük fenntartott mondai elemekben *nem az egységes magyar mondaköltészet maradványait kell keresnünk, hanem bizonyos, kisebb körzetekben létrejött mondák irodalmi feldolgozását.*³

A Krónikák és Anonymus elbeszélésének összevetéséből az tűnik ki, hogy a XII. században voltak ugyan az egész nemzet tudatában élő mondák az őshazáról, a honfoglalásról, a hét vezérről és a vezérek korában véghezvitt hadi tettekről, de ezek különböző vidékek helyi és családi hagyományaival keveredve, más-más alakban kerültek Anonymus művébe és a krónikákba.

¹ *A magyar honfoglalás mondái*. I. II. Budapest, 1904—05.

² *Karácsonyi. A székelyek eredete*. Bpest, 1905.

³ A körzeteket, hol e mondák létrejöttek, főképp három helyen keresi: az országhatár érvonalain letelepedett székelyek közt, kik — szerinte — a nyugati határon avar, az északkeletin (utóbb Erdélyben) kozár-kabar eredetűek lettek volna, továbbá a királyi család hagyományai. A mondákknak a krónikásoknál fenntartott összefüggőbb formája Sebestyén szerint az avar-székely és kabarszékely mondaköltészetnek az Árpád-család hagyományaival összekapcsolt egysége.

Anonymusnál ezenkívül bizonyos helyi kapcsolatokat vél felfedezni az erdélyi püspökség területével, a mit Anonymus elméletének köszönhetünk. *Sebestyén* Adorján erdélyi püspököt tartja Anonymusnak, de — megvalljuk az igazat — nem látjuk «Erdély történetét, földrajzát és néprajzi viszonyait olyan mértékben ismertette (Anonymus művében) hogy azt csakis az erdélyi püspöki széken ülő Adorján irhatta» volna. Sőt ki merjük mondani, hogy Névtelenünk Erdélyt kevésbé, annak csak igen kicsi, a Meszes-kapu és Szamosvölgy közt elterülő részét, Kolost és Dobokát, ismerte. Ezt *Mika Sándor* is kiemeli Anonymus magyar kiadásához (Budapest, 1898. 5. l. *Magyar Könyvtár*) irt bevezetésében. Általában *Sebestyént* kiváló művének írásánál, korábbi értekezéseiben (*Ki volt Anonymus?*; *A székelyek eredete*) felállított elméletei korlátozták és zavarták.

Ezek a helyi kapcsolatok térítették el a krónikások elbeszélését egymástól és a történelmi valóságtól.

A Krónika határozottan dunántúli hagyományokon alapszik.¹ A hét vezér közül részletebben háromról szól, kik közül Árpád és Szabolcs dunántúli telepedők, Gyula Kézai szerint előbb Dunántulra (Pannoniába) költözött s csak később lakott az erdélyi részekben, a többi krónika (Képes Kr., Budai Kr. stb.) pedig a baranyamegyei Kánokkal, az «öreg Gyula nemzetiségével» hozza őt kapcsolatba. Két vezérnek csak szálláshelyét és leszármazóit, kettőnek csak szállását említi. E négy közül Lél ivadéka — a Zoárd-nemzetség — ősi birtokos volt Komárom- és Esztergommegyék dunántúli vidékein s Vérbulcsu a Balaton mellett szállt meg. Az öt dunántúli vezérrel szemben a Dunától keletre eső hatalmas területre csak két törzset helyez el. Pár szóval említi, hogy Kund, kitől Kusid és Kupian — a Kaplyon-nemzetség őse — származtak, a Nyírségben és Ursur a Sajó mentén ütött tanyát. A honfoglalás Dunántul fejeződik be Szvatopluk legyőzésével. A vezérek-korabeli kalandozások leírásánál a két nyugati törzs főnökének, Lélnek, Bulcsunak és a drávavidéki Botondnak tetteivel foglalkozik. Legfényesebb bizonyíték azonban erre az indigenák névsora a Képes Krónikában, melyben csupán dunántúli nemzetségek ősei vannak felsorolva. A Héderék, Hahót-Buzádok, Jákok, Györök, Becsegergelyek, Gut-Keledek, Rátótok és Hermányok ősi birtokai egytől-egyig a Dunántul területek el.² Egyedüli köztük a Hont-Pázmány-nem, kik Hontmegyében birtokosok, de az ő őseik — mint a somogyi Koppány legyőzői — éltek a dunántúli nép emlékében.

A Krónika naiv módon, néphagyományokon nyugvó elbeszélésével szemben Anonymus műve öntudatos, komoly történetírói munka, melynek szerzője «a királyok és nemesek származásrendit» igérei bevezető beszédében barátjának. A fejedelmi család hagyományai, Árpád személye nála jobban előtérbe lépnek. Az első hét fejezet, a melyekben az őshazát, Álmos választását, a ki-

vándorlást írja le, a fejedelem csepelszigeti megszállásáról szóló fejezet s általában az egész művön végigvonuló hang elárulják, hogy írója udvari ember volt, a királyi család házi hagyományait ismerte és ezeket műve írásánál felhasználta. Említettük már, hogy a hét magyar törzs közül négyet a fejedelem törzsének szállásföldjére, egyet a Felső-Duna, egyet a Középtisza vidékére helyez el, viszont a Dunántul többi részére s — az Erdélybe helyezett Tuhutumon kívül — az egész tiszántúli vidékre egy törzsfőt sem telepít. Tévednénk azonban, ha Anonymust csupán a királyi család hagyományai alapján dolgozó krónikásnak tartanánk. Művének csak keretét adja meg Álmos és Árpád s az ő családjukkal törzsi kapcsolatban élő többi szereplő vitézek története. *A munka gerinczét más, felső-tiszavidéki hagyományokon alapuló elbeszélés alkotja.* Anonymus a honfoglalás történetét akarta megírni, de csak a Felső-Tiszavidék meghódítását írja le részletesen. A Gesta Hungarorum 57 fejezete közül 30 evvel foglalkozik. A bevezető hét fejezet után — nem számítva a 33—37. fejezeteket — a 8—40-ig terjedő rész az egri egyházmegye területének és az avval szomszédos részeknek meghódítását adja elő. Anonymus felhasználta a Krónika ősforrását,¹ de kibővítette azt helyi hagyományokból merített értesüléseivel. A kunoknak nevezett kozárkabarok letelepedésének részletes leírása, az Ungtól Alpárig terjedő vidék pontos ismerete, a kozár név fenntartása, az ország eredeti határának a Meszesig terjedése, Erdélynek a Szamos-völgyön át történt s eredetileg csak Kolozs és Doboka vidékére kiterjedő meghódítása mindmind csak azt bizonyítják, hogy Anonymus felső-tiszamenti hagyományok alapján dolgozott, Több etymologia (Hungár-Hungvár, Szabolcs. Tasvásrhely, Bors-Borsod, Zerelmu-Szerencs stb.) helyi keletkezésűnek tűnik fel és a vidék pontos ismeretére mutat. A Tiszántul, Erdélyen kívül, csupán Velek zarándmegyei megszállását említi. Nem feltűnő e, hogy Zaránd vármegye egy-

¹ V. ö. *Domanovszky S.* id. tanulmányait és *(Árpád és az Árpádok.* Budapest, 1908. cz. műben): *A kutfők.* 4—8. l. cz. összefoglaló értekezését. — *Pauler* id. m. II. 600—615. l. — *Marczali* id. m. 38—85. és 90. l. — *Kaindl* id. m. VII. 8—50. l., VIII. különösen 101—109. l. IX—XII. 1—34. l.

¹ A hun krónika dunántúli eredetét *Sebestyén* is kiemeli, id. m. I. 519. l.

² *Karácsonyi. Magyar nemzetségek.* I. III. köt. vonatk. helyei és III. 226—27. l.

házközigazgatásilag az egri egyházmegyéhez tartozott, Velek dux pedig, — ki a honfoglaló ivadéknak tartotta magát — 1225-ben a borsodmegyei Miskolczenbéli Borsnak volt apósa? ¹ Alpár, hol a honfoglalás döntő ütközete folyt le, eredetileg nem Csongrádhoz, hanem Szolnokmegyéhez ² tartozott, Szolnokmegye joghatósága felett pedig a vácsi és egri püspökök osztoztak. A Krónikából ismert és ott a dunántuli Szvatoplukkal kapcsolatos fehér ló mondát kiszinezve és kibővítve a Tisza vidékére helyezi át. Az Alpár várában lakó bolgár Szalán veszi át nála Szvatopluk szerepét s a XIII. század végén élt dunántuli hun-krónikásnál Szvatopluk apjaként szereplő és Veszprémben lakó Marótot az egri püspökséggel határos Biharország közár fejedelmévé teszi s ennek unokájává a honfoglaláskori Mén-Marótot.

*A névtelen jegyző krónikájának törzse felső-tiszavidéki, egri egyházmegyei hagyományokon alapszik s így nagyon indokoltnak látszik az a régi vélemény, mely őt egri papnak vagy innen származónak tartja.*³

Az uralkodó környezetében élő királyi jegyző elbeszélését az Árpádház családi hagyományai-ból alkotott keretbe illesztette. Betoldotta a 41—43. és 53—56. fejezetekben a szájhagyományból és a Krónika ősforrásából az ő korában már közismert dunántuli Bulcsu-, Lél-, Botond-mondakört. A (Baár-)Kalán-nemzetség őséneke, Oundnak Alpár körüli birtoklása, az egri egyházmegye területének szomszédsága által a munka gerinczét alkotó felsőtiszai mondakörhöz tartozik.

A 33—37. fejezetben Anonymus a Felső-Duna balpartján Nyitráig elterülő föld meghódítását adja elő Huba, Zoárd és Kadocsa által. A hódításban a főszerep Hubáé, a kitől a Szemere-nemzetség származtatja magát. Ez a részletesebb leírás, — mely Huba vezérről szól, kit más forrásaink egyáltalán nem ismernek — kétségtelenül bizonyítja, hogy Anonymus a Szemere-nemzetség családi hagyományait jól ismerte, tehát a nemzetséggel valamiféle összeköttetésben volt. Ez a tény önkénytelenül is eszünkbe juttatja III. Béla egyik híres kancellárját, a kit Ano-

nymussal azonosnak tarthatunk. Nem kívánok e kérdés taglalásába bocsátkozni s az amúgy is egész könyvtárt tevő Anonymus-irodalmat gyarapítani, csak röviden felsorolom az okokat, miért tarthatjuk inkább Katapánt vagy egy az ő környezetéhez tartozó papot a Névtelennek, mint Adorjánt.

Eldöntöttnek tekinthető ma már Anonymus kora. Mátyás Flórián végleg megállapította, hogy írónk III. Béla jegyzője volt. Az érveket Sebestyén ujjakkal megszerezve, döntőleg csoportosította s még az írás idejét is — az 1202—1204. évekre — igyekezett megállapítani.¹ A személyre nézve Sebestyén megállapította, hogy pap és magyar volt. III. Béla kancellistái közül — szerinte — három jöhet tekintetbe, Kalán pécsi, Adorján erdélyi és Katapán egri püspök.² Dares Phrygius hatása francia főiskola végzésére mutat s erre vall a magyar nevek francziás írása is Anonymusnál. Adorján mellett azért dönt Sebestyén, mert ennek párisi tanulásáról bizonyos adata van, továbbá az állítólagos erdélyi vonatkozások miatt. Ezzel szemben Katapán szerzőségét elveti, mert ő az első igaz kancellár, a magyar királyi kancellária tulajdonképeni megalapítója, szervezője, nem nevezné magát egyszerűen néhai Béla király nótáriusának.

Az érvek éppen nem döntők. Adorjánról biztosan tudjuk, hogy külföldön tanult, de ez nem czáfolja azt, hogy Katapán is járhatott a párisi vagy más külföldi iskolába. Sőt sok valószínűség szól a mellett, hogy ily kiváló egyéniség, a milyennek a kancellária szervezőjének kellett lennie, külföldön szerezte magasabb kiképeztetését. A francziás ortográfia nem föltétlenül bizonyítja a párisi iskolázást, csak a francia kultúra hatását. III. Béla udvara élénk összeköttetésben volt Franciaországgal. Gondoljunk csak arra, hogy Béla mindkétszer francia hercegnőt vett feleségül, kik francia lovagokat, papokat is hoztak magukkal az udvarba. A francia cistercitákat is III. Béla telepítette hazánkba,³ többek közt 1190-ben Pásztóra az egri egyházmegye

¹ *Ki volt Anonymus?* Bpest, 1898. II. 1—58. l.

² U. o. 71. l.

³ V. ö. *Békefi Remig. A pásztói apátság története.* I. Bp., 1898. 28—33. l.

¹ *Karácsonyi* id. m. II. 365. l.

² *Csánki*. Id. m. I. 667. l.

³ *Századok*. 1871. 547. l.

központját alkotó Ujvármegyébe. Ezek társaságában a francia kultúra hatása érezhető volt a királyi udvarban, de egyuttal azt is valószínűvé teszi, s erre történeti adataink is vannak, hogy a magyar papok ez időben a párisi főiskolát keresték fel, nem az olaszországiakat. Ha tehát, mint valószínű, Katapán is külföldön képezte ki magát, ez jóformán teljes bizonyossággal Párisban történt. Viszont Adorján erdélyi püspöksége nemhogy támogatná, de inkább czáfolja szerzőségét. Bizony, mint erdélyi püspök, jobban ismerhette Erdélyt, a Gesta Hungarorum szerzőjénél, ki csak Erdély északi részéről tesz említést.

Ezzel szemben határozottan Katapánra fordítja figyelmünket az egri egyházmegye területének a minuciozus pontosságig való ismerete, a helyi vonatkozások tömege s az odavaló családok hagyományainak nagy mértékben való felhasználása s az a körülmény, hogy a munka zöme éppen e vidék meghódításának története. Feltűnő, hogy Névtelenünk csupán egy oly nemzetséget említ fel, a Szemerét, mely a fejedelmi törzsszel vagy az egri egyházmegyei, felsőtiszai mondakörrel kapcsolatban nem áll.¹ Eppen a Szemere-nemzetség hagyományainak ismerete ad újabb támpontot a szerzőség bizonyítására. Katapán püspök *a Katapán- vagy Koppán-nemzetség sarja volt, melynek ősi birtokai Komárom vármegyében terültek el és a Szemerékkel szomszédos birtokosok voltak.*²

Az is feltűnő, hogy míg a felsorolt nemzetségek máshol fekvő birtokaival nem igen foglalkozik, addig felemlíti, hogy Komáromot Ketel kun vezér kapta. Mindenesetre *komáromi hagyományokon* alapszik ez, mert a Ketel-pataknál fekvő ősi birtokot, Anonymus szerint, csak I. András idejéig bírták ennek ivadékai. S ime 1244-ben Komárom megyébenszerepel *Katapán- (Koppán)-nembeli Kethel,*³ a mi arra mutat, hogy éppen

¹ Az Erdélyt megszálló Maglót-nem és a (Baár-)Kálnok birtoklása — mint említettük, — szomszédos helyzetük révén a felső-tiszai hagyományokhoz tartozik.

² 1247-ben két Szemere-nembeli tanuskodott Koppán-nembeli Bályán javára négy kávai szabados ügyében. *Karácsonyi*. III. 59. l.

³ *Wenzel. Árpádkori új okmtár*. VII. 180. l. — *Karácsonyi* Keczelnek írja id. m. II. 332. lapján. Értethető, hogy Katapán az egyházmegyéjében folyó Ketel-patakot a családjában divatos *Ketel* névvel hozza kapcsolatba.

Katapán családja származtatja magát Keteltől. A mi Sebestyénnek azt az érvét illeti, hogy Katapán nem nevezte volna magát notáriusnak, arra áll ugyanaz, a mit Sebestyén Adorjánról mond, ki szintén kancellár volt.¹ Végül, hogy semmit el ne felejtünk, Katapán éppúgy Imre hive volt, mint Adorján,² hiszen III. Béla halála után még két évig állt Imre kancelláriája élén,³ a mikor egri püspökké lett s 1216-ig viselte e méltóságot.

Mindezekből azonban figyelembe véve az író notárius s nem kancellár czimét, valamint azt az újabb ismét hangoztatott véleményt, hogy az Anonymus Pdictusa egy *P* kezdőbetűs névvel egyértékű siglát rejt,⁴ csak azt a következtetést vonjuk le, hogy *a Névtelen jegyző Katapán egri püspök környezetében keresendő* s ha nem ő maga volt, egyike lehetett az ő kancellársága alatt működött notáriusoknak.⁵

Krónikásaink a különböző vidékek helyi hagyományai alapján átformálódott mondákat irták le, a mi szükségessé teszi a szigorú kritika alkalmazását, viszont ez teszi lehetővé, hogy a néha egymással ellentmondásba kerülő krónikákat forrásul felhasználhatjuk. Éppúgy, mint a csanádmegyei hagyományokon alapuló Gellért-legenda elsőrendű forrás Ajtony marosvári birtoklására nézve, a Krónika írója és Anonymus ősi hagyományokon nyugvó elbeszélését tartották fenn azon vidékek történetének, melyeknek mondáit ismerték, a hol éltek s a melynek családjaival összeköttetésben voltak.⁶

IV.

Hazai forrásaink — Anonymus és a Krónika egyaránt — Erdély területére telepítenek egy törzset, melynek vezérei közt, a X. század folyamán több Gyula nevűt említenek. Ezek közül az utolsónak Szent István törte meg hatalmát. Mivel az újabb történeti kutatások eredményei

¹ Id. mű. II. 81—82. l.

² Erről id. mű. II. 49—51. és 80—81. l. 6. 136. lapon.

³ *Fejérpataky. A kir. kancellária*. 93. l.

⁴ *Erdélyi László. Szent István király czíme*. Turul, 1907. 150—151.

⁵ V. ö. *Fejérpataky* id. m. 33. l.

⁶ Az Anonymus-irodalom idézését és a polemiákat szükségtelennnek véltem, csak utalok *Sebestyén* id. művére, mint a legalaposabb ily irányu munkára.

szerint Erdély nem tartozott a honfoglalásban megszállt területek közé és miután a nyolcz törzs valószínű szálláshelyét forrásainkból megállapítottuk, felmerül a kérdés; történeti alak volt-e a krónikák Gyula vezére s ha igen, melyik törzs főnökének kell tartanunk?

Kézai Simon szerint a honfoglaló hét vezér egyike Gyula volt, a ki «miután a többiekkel Pannóniába költözött, később az erdélyi részekben lakott.» Szent Istvánról mondja ugyancsak Kézai, hogy «miután Koppány vezért megölte s anyai nagybátyját, Gyulát, feleségével és két fiával Erdélyből Magyarországra hozta s Erdélyt Magyarországhoz csatolta, ezután Keánnal a bolgárok és szlávok fejedelmével hadakozott, kit legyőzvé, kincseiből a boldogságos szűz székesfejérvári egyházát, melyet ő alapított, nem mulasztá el gazdagítani.»

A Képes Krónika megegyezik Kézaival, de bővebben írja le az eseményeket: «A harmadik vezér Gyula volt, — kitől Gyula, László fia, származik. Ez a Gyula nagy és hatalmas vezér vala, ki Erdélyben vadászat közben egy nagy várost talált, melyet még hajdan a rómaiak építettek vala. És vala egy Sarolt nevezetű gyönyörű leánya, kiről a környékbeli fejedelmek sokáig beszélgetnek vala; kit is Géza vezér Beliud tanácsából és segélyével, ki Kulán földjét birja vala, törvényes feleségül vett. Ennek a Beliudnak Kulán saját leányát adta nőül, hogy testvére Keán ellen harcoljon s Kulán halála után földjét Beliud örökölte. Végre midőn Gyula a Pannóniában lakozó magyarokat bosszantotta és sokféleképen háborgatta, Szent István király Pannóniába hurczolta, de nem ezt a Gyula kapitányt, hanem utána a harmadikat.» Később a 37. fejezetben: «Szent István király továbbá, miután Istentől a királyi felség koronáját elnyerte, hires és nyereséges háborút folytatott Gyula nevezetű anyai nagybátyja ellen, ki akkor az egész Erdélyország kormányát birja vala. Urunk születésének ezerkettedik esztendejében ugyanis Szent István király elfogá Gyula vezért feleségével és két fiával együtt s Magyarországra küldé. Ezt pedig azért tette, minthogy Szent István király által gyakorta megintette sem Krisztus hitére nem tért, sem a magyarok háborgatásával föl nem hagyott. Igen széles és gazdag országát pedig egészen a magyar királysághoz kapcsolta. Ezt az országot

magyarul Erdéllének hívják, melyet sok folyóviz öntöz, melyek fővenyében aranyat szednek s azon föld aranya a legjobb.»¹ A következő (38.) fejezetben írja, hogy «azután seregét a bolgárok és szlávok fejedelme Keán ellen inditá, mely népek a természet által igen megerősített fekvésű helyeken laknak, holott is az említett fejedelmet sok fáradsággal és harci izzadással végre nagy bajjal legyőzé s megölé és megbecsülhetetlen sok kincset nyere, különösen aranyban, gyöngyökben és drágakövekben.» «Ezzel a roppant kincscsel azután Szent István király nagyon meggazdagodván, a székesfehérvári egyházat, melyet maga alapított vala . . . bőven megajándékozá.» Szól ezután a fejérvári egyházzal s végül: «és mivel azon Gyula (?) pénze gonoszul gyűlt vala, azért égett le gyakorta az egyház».

A Névtelen jegyző szerint a hét vezér egyike volt «Tuhutum, Horka apja, Gyula (Geula) és Zumbor nagyapja, kiktől a Moglout-nemzetség származik.» Tuhutum a Nyírség vidékén telepedett le s a meszesi kapunál az országhatárt kijelölve, gyepüket emeltetett. Itt hallott az erdőelői föld jóságáról s ezért Ogmánd vitéz kémkedése után a szamosmenti várban székelő Gelou oláh fejedelem ellen indult, azt legyőzte. A föld lakói Tuhutumot urokká választották és «azon helyen, melyet Eskuleunek hívnak, hitöket esküvel erősíték». «Tuhutum pedig nemzette Horkát, Horka nemzette Geulát és Zumbort, Geula nemzett két leányt, kiknek egyikét Karoldunak, a másikat Saroltunak hívják vala és Sarolt volt István szent király anyja. Zumbor pedig nemzette a kisebb Geulát, Bua és Bukna atyját, kinek idejében a szent király, István meghódította az erdőelői földet; magát Geulát kötözve Magyarországra hozta s egész élte folytán tömlöczben tartotta, mivel a hitben gyenge vala s kereszténnyé lenni nem akara és sokat ellenére tett István szent királynak, jóllehet anyjának véréből való volt.»² Keánról Anonymus is tudott, de megtette őt a honfoglaláskori Szalán vezér ösének, ki Duna-Tisza közi bolgárok és szlávok fölött uralkodott. Tud ezenkívül István hadjárataról az Alduna menti Ajtony bolgár fejedelem ellen.

¹ Szabó Károly fordítása a Toldi-féle kiadásban. (Marci Chronica. Pestini, 1867.)

² Szabó Károly fordítása.

A két elbeszélés összevetéséből kitűnik, hogy azok közös forrásból szerezték értesítésüket. Mellőzve mindazt, a mi Anonymusnál és a Krónikában önálló, megállapíthatjuk, hogy a kettő közös, XI. századi ősforrásában Gyula egész történetének csak igen csekély része lehetett meg. Megvoltak az őskrónikában (*Gesta vetera Hungarorum*)¹ következő részek:

1. *A honfoglaló vezérek egyike Gyula volt;*

2. *Szent István hadat vezetett anyai nagybátyja, Gyula ellen, kit két fiával együtt legyőzött;*

3. *Gyula legyőzése után István hadat viselt a bolgárok fejedelme (Keán! Anonymusnál: Ajtony) ellen és azt megverte.*

A XI. században székely telepekkel benépesített és nyugati vidékein vármegyei szervezetet nyert Erdély a XII—XIII. század folyamán némileg önálló — az anyaországtól helyi kormányzattal szétválasztott — tartomány volt.²

A királyi család hagyományaiban a XII. században még élt annak emléke, hogy Erdély nyugati része Szent István alatt került szorosabb kapcsolatba Magyarországgal.³

Az őskrónika szűkszavú feljegyzése semmi támpontot sem nyújtott arra nézve, hogy Gyula országrésze hol terült el. Nagyon természetes, hogy későbbi krónikásaink éppen ezt a különálló területet tartották olyannak, hol Gyula a központi hatalomtól független uralmat alapíthatott.

A felső-tiszavidéki hagyományok alapján dolgozó Anonymus tartotta fenn emlékét annak, hogy a honfoglaláskor őseink nem szállták meg Erdélyt, hogy az országhatár először a meszesi kapunál volt s hogy csak később nyomultak be a Szamos völgyén át Belső-Szolnok-, Doboka- és Kolozsmegyék későbbi területére. A Gyula-Zsombor-nemzetség, mely magát egy testvérpártól, Gyulától és Zsombortól származtatta,⁴ a Szamos mentén volt birtokos; ősi szál-

lásföldjei — köztük az Anonymus elbeszélésében nagy szerephez jutott Fesküllő — a Szamos-völgyön, Doboka- és Belső-Szolnokmegyében terültek el.¹ Az Agmánd-nemzetség Kolozs- és Belső-Szolnokmegyék egyedüli törzsökös nemzetsége volt.² Névtelenünk ismerte e két család hagyományait, melyek szerint az ő őseik voltak a Szamos-völgyön át Erdély megszállói. Mi sem természetesebb, mint hogy az előtte fekvő XI. századi szűkszavú ősforrásnak a honfoglaló Gyula vezérről s Szent István nagybátyjáról, a másik Gyuláról szóló elbeszélését a névhasonlóság alapján összekapcsolta a Gyula-Zsomborok Erdély megszállását fenntartó helyi és családi hagyományaival.

A XIII. század második felében keletkezett újabb Krónikának az összes korunkra maradt változatok őséne³ írója nem ismerte Anonymus művét s az abban fennmaradt hagyományokat. Gyuláról csak annyit tudott, a mennyit az ősforrásban olvasott. Nevezetes szerepet játszottak hazánk XIII—XIV. századi történetében a Kán (Keán) nemzetség tagjai,⁴ kik magukat az egyik honfoglaló vezértől, kétségkívül a Dráva mentén Baranya-, Valkóme⁵gyék területére telepedett törzs vezérértől származtatták. Ezt a nemzetséget — a II. Endre uralkodása alatt fontos országos tisztségeket betöltő «öreg» Gyuláról 1219—35.: nádor és bán, több vármegye ispánja) a XIII. században «progenies magni Jula bavi» néven is kezdik emlegetni.⁵ A családban divatos volt a Gyula név⁶ s az eredetileg dunántúli nemzetség a XIII. században nagy adománybirtokokat szerzett Erdélyben. Gyulafehérvártól keletre, a Küküllő és Ompoly mentén Gyula-Medgyes, Mikeszásza, Hosszuaszó s más birtokok voltak tulajdonukban.⁷ A XIII. századi krónikás

¹ *Karácsonyi* id. m. II. 109—114. l. és III. 230. l.

² U. o. I. 76—78. l. és III. 230. l.

³ *Domanovszky. A Budai Krón.* 60—61. l. *Kézai Krón.* 107—115. l. és id. ért. *Árpád és az Árpádok.* 4—8. l. — *Pauler* id. m. II.² 602—3. l. — V. ö. *Marczali* id. m., ki 1230 körül írtnak és *Kaindl* id. m., ki Kézai művével azonosnak tartja ez újabb krónikát.

⁴ *Karácsonyi* id. m. II. 287—289. l. Ősi birtokaik Baranya, Verőcze, Pozsega és Körös megyék területén a Dráva két partján feküdtek.

⁵ *Karácsonyi* id. h. II. 280. l.

⁶ *Karácsonyi* és *Wertner* 7 Gyulát ismernek.

⁷ *Karácsonyi.* II. 289. l.

¹ V. ö. *Domanovszky, Pauler, Marczali és Kaindl* id. helyeit.

² Már 1111-ben említik az erdélyi vajdák őseit: «Mercurius princeps Ultrasilvanus»-t. *Fejérfalaky. Kálmán király oklevelei.* Bp. 1892. 44. lap.

³ V. ö. *Karácsonyi* id. műveit, különösen *Századok*, 1901. 1053—58. lap és a *Székelyek eredete.* Bpest, 1905. 65—67. l.

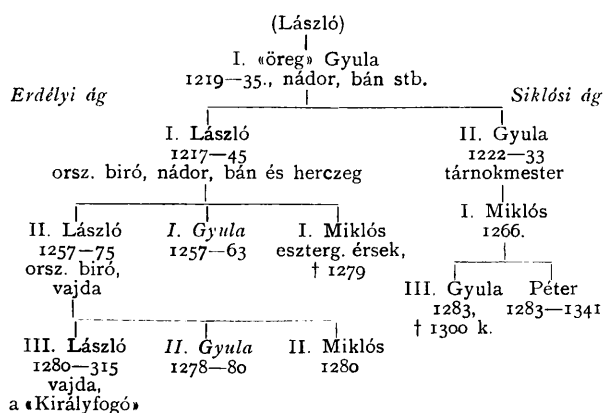
⁴ Testvérpárt tekintett őséne³ a Gút-Keled, Hont-Pázmány- és (Baár-) Kálán-nemzetség is, (utóbbi Kálánt és Kalocsát).

ismerve a Kán nemzetség hagyományait a honfoglaló vezértől való eredetről, a családban divatos Gyula nevet, Erdélyben *Gyulafehérvár* körül elterülő birtokaikat (köztük Gyulamedgyest), miként Anonymus a Gyula-Zsombokat, — ő a Kánokat kapcsolta össze a forrásául használt őskronika Gyula vezéreivel.

Kézai Simon rövidebb szövegezésű krónikája még csak annyit mond, hogy a honfoglaló Gyula vezér «előbb a többiekkel Pannóniába költözött, de később az erdélyi részeken lakott». A Képes Krónika világosít fel arról, hogy Kézai kivonatos megjegyzése a Gyulától származtatott Kán-nemzetség ősi baranyamegyei birtoklására vonatkozik. A Képes Krónika szerint Gyula vezér Erdélynek marosvidéki részén szállt meg, «melyet sok folyóvíz öntöz, melynek főnyében aranyat szednek s azon föld aránya a legjobb»; továbbá, hogy Gyula «vadászat közben egy nagy várost talált, melyet még hajdan a rómaiak építettek vala» t. i. Gyulafehérvárat. E leírás éppen a Kán-nemzetség erdélyi uradalmi fekvésének felel meg. A Képes Krónika kiemeli, hogy *Gyula vezértől származik László fia, Gyula*. Ez a Gyula a Kán nb. Gyula (1257—63.), László erdélyi vajda testvére, vagy pedig ez utóbbinak 1278—80 körül szerepelt fia a híres «királyfogó», vajdának, testvére volt.¹

A Krónika és Anonymus különböző vidé-

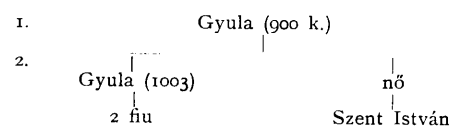
¹ *Karácsonyi* id. m. II. 287—289. l. a királyfogó László idetartozását nem látja teljesen beigazoltnak, *Pör Antal (László vajda cz. értekezése)*, *Pauler* (id. m. II 583. l.), továbbá *Wertner Mór (Ujabb nemzetségi kutatások. Turul, 1908. 122—129. l.)* érvelései azonban teljesen meggyőznek arról, hogy László a Kán nemzetség tagja volt. A család XIII. századi tagjainak leszármazása *Wertner* újabb kutatásai alapján:

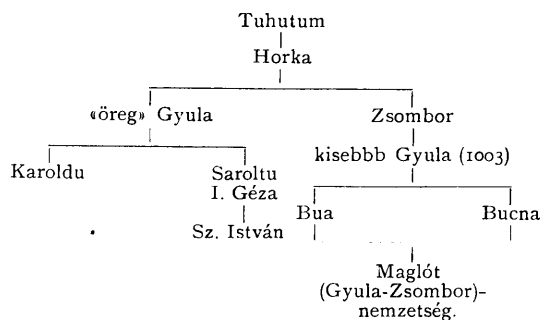
kek hagyományai alapján dolgozva bővítették ki a XI. századi ősforrást és Erdélynek más-más részét tartják Gyula országának. Anonymus a Szamos-völgyén Kolozs, Doboka és Szolnok vármegyék területén telepíti le Tuhutumot, a Krónika ezzel szemben Alsó-Fehér- és Küküllő-megyék területére, a Maros vidékére helyezi Gyula országát. Egyik a Gyula-Zsombor (Maglód), másik a Kán-nemzetséget származtatja tőle s különféleképp vezetik le Szent István anyját a honfoglaló vezértől.¹ Mindez csak azt bizonyítja,

¹ Az ősforrás és Kézai csak annyit tudott, hogy az egyik honfoglaló Gyula volt s hogy Szent István legyőzte anyai nagybátyját, Gyulát két fiával.

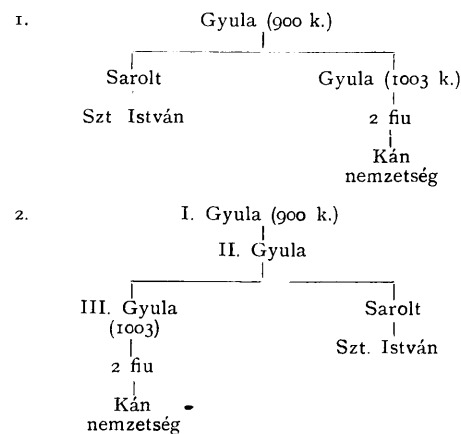
E szerint:

Anonymus származási táblája így alakul:

A Képes Krónika elbeszéléséből pedig, mely egy helyütt Saroltot a honfoglaló leányának mondja, egy közbevetett megjegyzését figyelembevéve, két családfa állítható fel:

Az utóbbi kétségkívül a kronológiai tévedés észrevételéből keletkezett.

hogy hazai krónikáink elbeszélése a honfoglaló és a Szent István korabeli Gyula vezér erdélyi birtoklásáról különböző családi és helyi hagyományokon nyugvó, a XIII. század elején, illetve végén keletkezett legenda.

* * *

Gyula vezér történeti szerepének megállapításánál teljesen figyelmen kívül kell hagynunk krónikásainknak családi eredetű mondákon alapuló elbeszélését. Anonymus és a Krónika összevetéséből hozzávetőleg megállapíthatjuk, hogy a XI. századi krónika az egész kiszínezett történetből csak három ténynek szűkszavu elbeszélését tartalmazta. Ezek közül egyik az altaichi évkönyvekből került a XI. századi őskrónikába, mely azt forrásul használta.

*Az altaichi, illetve hildesheimi évkönyvek szerint István 1003-ban hadjáratot vezetett anyai nagybátyja (avunculus), Fulus rex ellen, a kit két fiával és feleségével elfogott és kinek országát keresztény hitre térítette.*¹ Krónikánk ezt szó szerint átvette, de a Julus nevet a hazai hagyományok alapján *Fula*-ra (Gyulára) javította.

A IX. században Lebediában járt keleti utazók említik, hogy a magyarok fölött a *dsila* uralkodik, ki a fővezéri hatáskörrel bíró *kendeh* mellett a békés időkben, s a belső ügyekben döntő szóval birt s kinek tanácsára intézték a támadó és védő háborút.² Biborbanszületett Konstantinus császár értesítéséből tudjuk, hogy a magyarok örökös fejedelme mellette a X. században két birói méltóság is állt fenn, melyek nagyobbika γολᾶς, kisebbike κερχᾶς nevet viselt. *A dsila és gilasz nevek a magyar kiejtést nehezen értő idegen íróknál kétségekívül a magyar Gyulának megfelelői.* A régi gyula méltóság a királyság alapításával megszűnt, a köztudatban azonban maga a név fennmaradt és azt — a XI. század végén és később a magyar és a rokon bessenyő, kun népnél is gyakori Gyula személynévvel azonosítva — a nyugati német írók s a

magyar krónikások egyaránt személynévnek tartották. Ezek szerint a krónikákban az egyik törzs vezéréként szereplő Gyula a törzsszervezetben élő magyarok főbirája, gyulája volt.¹ *Az utolsó gyula hatalmát István király haddal volt kénytelen megtörni.*

Szent Istvánnak Gyula legyőzése után a *bolgárok és szlávok fejedelme, Keán ellen vezetett hadjáratát az 1064 körül írt Fundatio S. Albani Namucensis erősíti meg.* Ennek írója Leodvin bihari püspök előadásából tudja, hogy a pogányból kereszténnyé lett István, a pannónok királya, a görög császárral szövetségben, hadat viselt a bolgárok ellen. Ezeknek Cesaries nevű városát elfoglalták s István *onnan magával hozta Szent György és Szent Miklós hitvalló erekyéit Pannóniába.*²

Konstantinus császár művének az Árpád-család leszármazásáról szóló részében mondja, hogy Árpád ivadékaik közül él még dédunokája, Tevel (Τεβέλη) fia, «*Termács (Τερματζούς)*, a ki nemrég tért haza s a ki *Bulcsuval (Βουλτζούς)* — Turkia harmadik fejedelmével és karkhaszával — együtt vendégbarátunk.»³ A XI. századi Szkülitzész és Kedrenos görög írók szerint: «a turkok (magyarok) mindaddig nem szüntek meg a római birodalomba ütni s azt pusztítani, míg fővezérük Bulcsu (Βολεσοδής) Konstantinápolyba nem jött, tetteve, hogy a keresztény hitet fölveszi; ki is Konstantinus császár által fogadtatva, megkeresztelkedett s patriciusi ranggal megtiszteltetve s kincsekkel elhalmozva tért vissza hazájába. *Nem sokára ezután Gyula (Γυλας) is, ki hasonlóan fejedelmök volt a turkoknak, a császári városba jön és megkeresztelkedik s ugyanazon jótéteményekre és tisztségekre lön méltatva. Ez elvitt magával egy kegyességéből híres Hierotheosz nevű szerzetest, kit Theofülaktosz Turkia püspökévé fölszentelt, ki is a barbár tévelygésről sokakat a kereszténységre térített. Gyula azután megmaradt a hitben . . . stb.*» Bulcsu azonban megszegte Istennel kötött

¹ *Annales Altahenses maiores.* Ed. altera. Hannoverae, 1891. 16. l. — *Monumenta Germ. Hist. Scriptores.* III. 92. l.

² Az arab írók szövegének értelmezésére nézve. V. ö. *Östörténetünk keleti forrásai.* (Századok, 1908.) cz. dolgozatom III. fejezetét. *Magy. Honfogl. Kutfői.* 167. 168. l.

¹ A gyula, akár a fejedelem, a kendeh és a karhász egyszersmind egy-egy törzsnek vajdái is voltak. V. ö. Kund és Kende összefüggéséről mondottakat és Bulcsu karhász méltóságát.

² *Bresslau H.* közli és ismerteti: *Neues Archiv des Gesellsch. f. ält. deutsche Geschichtskunde.* VIII. 1883. 589. 598. l.

³ *Petz Vilmos fordítása. Századok.* 1903, 163. l.

szereződését, többször betört a birodalomba, de később Ottó frank király elfogatta és karóba huzatta.¹ Gyula megtérését írja le byzanci források alapján egy XIV. századi szláv forrás is, mondván, hogy a paeonok — (kik magukat *mageroknak* mondják) — két vezére Konstantinápolyban felvette a keresztséget s *egyikük* — (István nevű) — *igaz keresztény hitben halt is meg.* Később a latinok, kihasználva a görögök tétlenségét, a paeonokat istentelen hitökre térítették.²

Konstantinus 949—951. évek közt írta művét,³ ő még csak Bulcsu és Termács látogatását említi, még pedig mint *nem régen* történt eseményt. Viszont a jól értesült Szkülitzész⁴ szerint nem sokkal Bulcsu látogatása után jött Konstantinápolyba Gyula fejedelem a keresztséget fölvenni. Ez tehát csak a 951—959. évek közt történhetett, mert Konstantinus 959-ben meghalt.

A görög császár és a gyula szövetsége és az utóbbinak megkeresztelkedése pár évvel a nagy fejedelem családjával és Bulcsu karkhásszal kötött vendégbarátság után — külpolitikai szempontból is — nagy jelentőséget nyer, ha a gyula országrészét a byzanci császárság politikai érdekszférájának szomszédságában keressük. A X. század közepén a kelet-római birodalom legkellemetlenebb szomszédjai, a magyarok régi ellenségei, a bolgárok voltak. A gyula konstantinápolyi látogatása és megkeresztelkedése — miként előbb Termács és Bulcsu — kétségkívül a bolgár hatalom elleni szövetség megpecsételése irányult. Ilyen körülmények közt országrészét csakis a bolgárok szomszédságában kereshetjük, a délvidéki törzsek egyikének szálláshelyén, mert semmi értelme sem lett volna az északi törzsek valamelyikével kötött szövetségnek. Az egyik déli törzs, Bulcsu, önkényt elesik, mert ő volt a másik törzsfő, ki pár évvel az előtt meg-

keresztelkedett. Hazai krónikáink mitsem tudnak Gyula megkeresztelkedéséről, a mi nem valószínű, ha a Dráva mentén, — Baranya- és Valkómegyék területén megszállt törzs feje lett volna, mert — mint kifejtettük — a Krónika írója dunántuli hagyományokon dolgozott s ily nevezetes esemény emléke száz év alatt nem igen veszett volna ki a köztudatból.¹

A csanádi helyi hagyományokon épült Gellért-legendának Ajtonyról szóló XI. századi elbeszélése sok rokonságot mutat a görög íróknak Gyuláról adott értesítésével. A Gellért-legendája szerint «Marosvárában vala az időben egy Ajtony nevezetű igen hatalmas fejedelem, *ki a görögök szertartása szerint Viddin városában keresztelkedett meg...*»² *Hatalmát pedig a görögöktől vevé s az említett Marosvárában monostort építé Keresztelő Szent János tiszteletére, apátot helyezvén bele görög barátokkal az ő törvényük és szertartásuk szerint.*»³

Az a körülmény, hogy a görög császár és a gyula szövetségének csakis úgy volt jelentősége, ha ennek törzse a bolgárok szomszédságában lakott; hogy a XI. századi krónika, — nyugati írók műveit és dunántuli hagyományokat használva forrásul — semmit sem tudott Ajtony marosvári birtoklásáról s keresztény térítéséről; hogy Szent István hadjáratairól szólva, a Gyula ellen vitt harcokról a német forrás alapján ír, de Gyula országrészét nem tudja megjelölni; végül hogy hazai, még pedig egykoru források Ajtony országában és *csakis ott* tudnak görög térítésről, *feljogosít bennünket arra, hogy a gyulák országrészét Ajtony törzsének szálláshelyén, a Maros mentén s az attól délre eső vidéken keressük.*⁴

Szent Istvánnak Ajtony ellen vezetett hadjáratát tudósaink többnyire a király uralkodásának utolsó éveire teszik, így Karácsonyi s utána Pauler 1028-ra.⁵ A főérv erre az, hogy

¹ Szabó Károly fordítása. *A vezérek kora.* Pest, 1869. 233—34. l. — V. ö. *Századok.* 1896. 202. l. — Georg. Cedrenus. *Historiar. Compendium.* II. 328. l. (*Corpus Script. Byzantin.*)

² Thallóczy. *Adalékok az ó-hit történetéhez Magyarországon.* *Századok.* 1896. 200—201. l. A szláv forrás összekeverte Szent István és Gyula emlékét.

³ *M. H. K.* 96. l.

⁴ Jól értesültségére vall pl. hogy tudja Bulcsu ki vezégtetését Ottó császár által.

¹ Másképp áll a dolog Bulcsuval, ki a görög forrás szerint hazatérte után újra visszaszülyedt a pogányságba.

² Viddin bolgárföldön volt, de a XI. század végén élő legendairó idején már byzanci uralom alatt állt.

³ Szabó Károly fordítása.

⁴ *Marczali. A magyar nemzet tört.* I. Bpest, 1895. 279. l. már czéloz Ajtony és Gyula kapcsolatára s Thallóczy is összefüggést keres Gyula és Ajtony közt, id. ért. *Századok.* 1896. 205—206. l.

⁵ *Karácsonyi. Szent Gellért élete.* Bpest, 1887. 87—90. l. — Pauler I. 44. és 398. l.

István 1018 táján s 1019 után Bolgárországnak byzánczi hódoltsága után még kevésbé támadhatta meg a görög császár védnöksége alatt álló Ajtonyt. Ezt az állítást azonban teljesen megdönti a görög császár és István szövetségéről és közös bolgár hadjáratáról szóló — említett — külföldi tudósítás. Ezek szerint 1018 táján — mert a bolgár háborút ez időre kell tennünk — a byzánczi császár a hatalma tetőpontján álló magyar király szövetségét kereste a bessenyőket segítségül hívó¹ bolgárok ellen. A szövetségesek betörték Bolgárországba s a hadjárat eredményeképp Bulgária és s Szerémség görög kézre kerültek,² viszont István már előbb — a szövetségkötéssel — szabad kezet nyert az addig görög védőség alatt álló Ajtonynyal szemben.¹

A Julus rex-ről író altaichi évkönyv — a magyar krónika forrása — legyőztetését 1003-ra teszi, krónikánk 1002-re, de feltűnő, hogy a Krónika közvetlenül Gyula legyőztetése után szól a Keán bolgár fejedelem ellen vezetett hadjáratról s ezt amazzal összekapcsolja. Mivel Keán legyőztetésében a német forrásban említett bolgár hadjárat emlékét kell keresnünk, közel áll a gondolat, hogy Gyula Ajtonynyal azonos volt. Legalább is egy — a XI. században még élénk — hazai hagyomány létezését kell feltételeznünk, mely a gyulák ország részének teljes meghódítását egy bolgár háborúval kapcsolatosnak tartotta.

A történeti és mondai elemeket gyönyörűen egyesítő Gellért-legendában Ajtony legyőztetésének, Csanádnak, vitézei közt szerepel Gyula, még pedig egy szép népies elbeszélés központjában. A levágott fej és kivágott nyelv története ismert keleti monda, mely majdnem minden nemzet népmeséi közt megtalálható. Nagyön valószínű, hogy a nép a gyula méltóságnév jelentését már nem ismerve, mikor azt Ajtony névvel kapcsolatban hallotta, a közhasználatu Gyula személynév hatása alatt, külön személynévként tartotta. A névhez — történeti adatok róla

¹ *Marczali*. I. 296. l.

² *Bresslau* közlése id. h. és *Pauler*, I. 378. l. 18. jegyzet. 396. l. 89. jegyzet.

¹ Ennek a marosvári püspökség szervezése sem mond ellent, mert Szent Gellért 1015 táján jött hazánkba. *Karácsonyi* id. m. 61—62. l.

nem lévén — hozzáfütték az ajkról-ajkra szálló legendás mesét s azt Gellért életrajzírója — mint kialakult történetet — elbeszélésébe foglalta. E szerint a legenda Gyulája Ajtony méltóságnevének a nép által történt megszemélyesítése volna.

A Keán elleni harcz leírásában krónikáinkban nagy szerepe jut a bolgár fejedelem kin cseinek, melyeket a szent király egyházi célokra fordított. Leodvin bihari püspök elbeszélése szerint István *Szent György és Szent Miklós ereklyéit hozta magával a bolgár háborúból*. Kétségkívül érdekes találkozás, hogy a *marosvári (csanádi) püspökséget éppen Szent György tiszteletére alapították*, a miből sejthető, hogy az ereklyét a marosvári székesegyházban helyezték el, ezt viszont megmagyarázza az Ajtony és a bolgár fejedelem, vagyis Gyula és Keán ellen vezetett hadjárat kronológiai egymásutánja.

Gyula nevű helységek az ország minden részében vannak¹ s így inkább kuriozumképen említem fel, hogy Ajtony ország részében — a Köröstől Aldunáig terjedő vidéken — hat Gyula található.²

A X—XI. századi források adatainak összevetése után nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy *«a magyarok második fejedelmének», a gyulának törzse, azonos Ajtony törzsével és Ajtony volt az utolsó gyula*.

A csanádi hagyományokon épült legenda fenntartotta Ajtony nevét, míg a külföldi forrásokba s innen a hazai krónikába csupán czime került személynév alakjában. Ajtony és Gyula azonossága magyarázza meg azt a sajátságos jelenséget, hogy a Krónika hallgat a «nagy következményekkel járó» Ajtony-féle háborúról.¹

Anonymus használta úgy a legendát, mint a XI. századi krónikát, de nem ismerte fel a két — Ajtonyról és Gyuláról szóló — elbeszélés azonosságát. Itt is, mint annyi más kérdésben,

¹ Igy Baranya, Bodrog, Hunyad, Alsó-Fehér, Doboka, Kolozs, Zala, Abauj, Ugocsa s más megyékben, különösen a *Kán és Gyula-Zsombor*-nemzetségek birtoka közt.

² Gyula (Békés), Gyulavári, Gyulavarsány, Gyulatő, Kápolnás-Gyula, Gyula (Temes). — *Csanáki*. I. 647. l. 732., 763. II. 12., 60., 106. l.

¹ Ebből *Pauler* (I. 398. l.) Ajtony és Kean azonosságára következtetett.

zavart csinált következtéseivel. Ajtony viddini megkeresztelkedését félreértve, őt bolgárnak tartotta. Személyéhez kapcsolta Istvánnak a bolgár fejedelem ellen viselt hadjáratát és ezzel tévutra vezetett sok jeles történettudóst, kik

«néhai jó emlékü, dicső Béla király jegyzőjének» elbeszélését e pontban akaratlanul is elébe helyezték az egykoru görög császár és a Gellért-legenda föltétlen hitelességü értesítéseinek.

HÓMAN BÁLINT.

AZ ESZTERGOMI ÉRSEKEK CSALÁDI TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

Szügyi és Vásári Miklós életrajzához.

Ezen érsekről a mai irodalom azt állítja, hogy először 1339-ben mint esztergomi nagypreposttal találkozunk vele s hogy atyja: Vásári Miklós erdélyi vajda volt. Mindkét állításra nézve a következő helyreigazítást adjuk:

a) János pápa 1320 jul. 2-án kijelenti, hogy a magyar királynak kérelmére «Nicolao nato dilecti filii nobilis viri Nicolai Comitis Viceducis Transsilvani» nagyváradi kanonokságot és javadalmat adományoz.¹ Miután tudvalévő dolog, hogy a pápai kancellária a magyar bánt és vajdát rendszerint «dux»-nak nevezi, kézzelfogható, hogy az itt említett «vicedux» nem más, mint erdélyi alvajda s így e helyen — mert a részletes bebizonyítást másutt adtam — röviden akarom konstatálni, hogy ezen alvajda azon Miklós nevü erdélyi alvajdával azonos, ki 1320 febr. 19-én és 28-án oklevéltárainkban előfordul² és kiben — mert a XIV. században 1320 előtt más Miklós alvajda nem szerepel, utána pedig egyetlen egy ily nevüt sem ismerünk — minden határozottsággal a későbbi érsek atyjára kell ráismernünk.

b) 1331 jan. 5-én kijelenti ugyanazon pápa, hogy Csanád egri püspök követeinek: Miklós fia Miklós váradi klerikusnak és Cattarói Anzelm római szerzetesnek a püspöknek szánt palliumot átadta.³ Tekintettel arra, hogy Vásári Miklósunk Telegdi Csanád anyai révén unokaöcscse volt, biztosra vehetjük, hogy 1331. évi követe vele azonos.

c) 1333. okt. 10-én kijelenti ugyanaz, hogy

¹ Theiner, Monum. Vatic. Hung. I. 469.

² Teleki-okmánytár I. 38; Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I. 343., 344.

³ Theiner I. 533.

Nicolao Nicolay de Vasamrari nagyváradi kanonokságot ad, megengedvén neki, hogy az egri káptalanban kanonokságot, javadalmat, főesperességet és egyszerű mesterséget megtarthasson.¹ Hogy «Vasamrari» alatt az elferdített «Vásári» értendő, elég szembetünő.

d) Hogy e Miklós 1347 máj. 23-án nyitrai püspöknek ki lett nevezve, igaz,² valamint igaz az, hogy 1349 márcz. 26-án választott és megerősített nyitrai és kijelölt zágrábi püspök volt;³ igaz továbbá az is, hogy 1350 január 11-én a kalocsai érsekségről az esztergomira áthelyeztetett.⁴ Annál feltünőbb most már a következő adat, melyre a külön kutatók figyelmét felhívjuk:

Hildebrand páduai püspök és társai 1349 szept. 28-án elismerik, hogy Auvergnei Guido biboros és pápai követ részére Csanád esztergomi érsektől bizonyos pénzüsszeget felvettek; ugyanazon évi december 10-én pedig az esztergomi érsekség üresedésben van.⁵ Ebből tehát megczáfolhatatlanul kitünik, hogy Telegdi Csanád esztergomi érsek 1349 végén meghalt. Már most fentebbi adattal szemben, hogy Vásári Miklós csak 1350 január 11-én lett volna kinevezve Csanád utódjának, a következő adat az ebbeli chronologiai viszonyokra különös és meglepő fényt vet.

Gyelét fia Miklós nádor 1351 máj. 20-án

¹ Ugyanott 594.

² Theiner I. 743. 1347 jun. 8-án megkapja Tamás fia Márton a királyné káplánja, váci kanonok azon egri kanonokságot, mely eddig Miklós választott nyitrai püspök kezén volt; ugyanazon évi november 9-én pedig Konrád fia: Esztergomi Miklós azon erdélyi kanonokságot, melyet szintén ezen püspök birt (Theiner I. 751.).

³ Supplic. ad Clementem VI. Ann. VII. pars. III. fol. 210. (Fraknoi Vilmos püspök ur feljegyzése.)

⁴ Theiner I. 775.

⁵ Anjoukori okmánytár V. 325., 344.

egynehány abaujvármegyei birtokot Vadászi Lőkös fia Jánosnak odaitélvén, a pörre vonatkozó összefoglalásában a következőket emeli ki: Az ügy már 1347 jun. 4-én volt folyamatban és akkor kijelentette Vadászi László, hogy fiának, Lászlónak távollétében az ügyre vonatkozólag lényeges lépéseket nem tehet, miért is az ügy további tárgyalásának 1347 szept. 15-ére történendő elhalasztását kérte s megkapta. Elhalasztották azonban újra 1348 jan. 8-ára s e napon kijelenti Vadászi László, hogy fia nélkül nem tárgyal, hogy utóbbi urával *Miklós választott esztergomi érsekkel* (archyelecto Strigoniensi) együtt a pápai székhelyre utazott és hogy fiának visszatéréseig ügyét elhalaszszák, a mi meg is történt.¹

Ha ezen okirati adat nem tévedés, akkor azt kellene belőle következtetnünk, hogy Miklósunkat még nagybátyja életében ennek utódjául választották.

e) Rokonságára vonatkozólag kiemelendő, hogy fivére Tamás 1358 május 5-én a főurak sorában szerepel.² 1378-ból pedig tudjuk, hogy néhai Miklós esztergomi érsek fivére Tamás azon urak közül van, kik a somogyvári apát és ennek somogyvári népei között a békét közvetítik.³ Ezen Tamásról tudjuk, hogy jó katona volt, hogy Endre meggyilkoltatása után fivérével, a püspökkel együtt, Lajos királyt Olaszországba kísérte, hogy 1354-ben a szerbek elleni hadjáratban szerepelt és hogy Lajos királyt őt 1356-ban a velenceiek ellen menesztett hadserege kapitányának kinevezte;⁴ arról azonban, vajjon e Tamás országos hivatalt viselt-e, mindeddig nincs tudomásunk. Az alábbiak alapján azonban azt hiszem, hogy országnagy is volt.

Találjuk t. i., hogy 1367 jul. 18-án bizonyos Tamás a tengeremelléki bán; ugyanazon évi jan. 30-án pedig olvassuk, hogy Tamás a dalmát-horvát bán,⁵ a mi kétségkívül helytelen, miután Katyisz nb. Szécsényi Kónya Miklós 1366-tól 1367 jul. 29-ig a dalmát-horvát bán.⁶ Ezen Tamás

családi hovatartozandóságát mindeddig nem ismerjük és van oly kutató is, ki őt Szécsényi Kónyával egynek veszi. Én azonban azt hiszem, hogy az erről szóló okiratok őt helyesen Tamásnak írják és hogy Vasvári Tamásnak fent jelzett kitűnő pályája alapján *e bánt Vdsári Tamással azonosíthatjuk*.

II.

Ki volt V. Miklós érsek?

Szügyi-Vásári Miklós közvetlen utódja bizonyos Miklós, kivel az érseki széken 1358 okt. 8-tól 1366 végéig találkozunk. Bizonyossággal csak 1349 jan. 4-én bukkanunk rá először, midőn mint esztergomi prépost tanusítja, hogy a bars-megyei Szecei- és Váradi-családbeliek egy bars-megyei birtokot maguk között felosztanak. 1350 jan. 11-én mint esztergomi prépost ő még a királyi kápolna főnöke és a király kancelláriai titkárja; ugyanennek nevezik őt még 1350 jan. 11-én és 22-én is,¹ a miből azonban még nem következik, hogy akkor még tényleges prépost volt. Mint prépostot választották őt nyitrai püspöknek, de ezen választás nem érvényesült, mert őt zágrábi püspöknek kijelölték és a pápa ez utóbbit megerősítette.²

1350 jan. 28-án kéri Tamás nyitrai főesperes az esztergomi prépostságot, mely — így mondja ő — rövid idő múlva Miklós választott nyitrai püspöknek Zágrábba való áthelyeztetése által üresedésbe jön. Ugyanazon napon kéri de Iugée Vilmos biboros, hogy a pápa Pelros János, a francia albi egyházmegyei klerikusnak azon zágrábi kanonokságot és javadalmat adja, mely eddig Miklós esztergomi prépost és választott nyitrai püspök kezén volt.

Ugyanazon napon kéri István barát, a magyarországi Ágoston-rendü remeték tagja a pápát, hogy az egri (vagy erdélyi?) egyházmegyében lévő Solos nevű helységbeli plebániát, melyet eddig dominus Nicolaus *cognomine Abbas* (ezen melléknév magyarzatába egyelőre bele nem

¹ Zichy-okmánytár III. 1., 2.

² Fejér IX. 2., 668.

³ Ugyanott IX. 5., 299.

⁴ Lásd Pór Antal «A négy Miklós» cz. jeles értekezését a «Századok» 1902. évfolyamában.

⁵ Fejér IX., 4., 52., 53.

⁶ Fejér IX. 3., 639., IX. 4., 39. Történelmi-Tár 1898. évf. 364.

¹ Anjoukori okmánytár V. 256., 351., 352.

² 1350 jan. 11-én írja a pápa e Miklósnak, hogy őt zágrábi püspöknek megerősíti; ugyanazon napon írja ezt másnak is és azt mondja, hogy Miklós választott nyitrai püspököt «in remotis agentem» (= a ki most a távolban működik) stb. áthelyezte. (Theiner I. 776.)

bocsátkozhatok) választott nyitrai püspök birt, az ő (t. i. István) fivérének adja. Hogy itt tényleg fentebbi Miklóssal van dolgunk, bizonyítja maga a pápa, midőn ugyanazon napon István fivérének a solosi plébániát adja s azt mondja, hogy ezt ezelőtt Miklós zágrábi, előbb nyitrai választott püspök birta. (Theiner I. 785.)

Zágrábból került 1356 aug. 14-én a kalocsai, 1358 okt. 8-án pedig az esztergomi érseki székre, melyen 1366 december havában meghalt.

Ezen érseket legujabb íróink oly határozottsággal és következetességgel «Frankó», «Frankói», «Franklói» vagy «Frankay»-nak nevezik, mintha ez minden kétséget kizárólag minden tekintetben be volna bizonyítva. Én azonban e megnevezés eredetét kikutatván, elemzéseim alkalmával egészen más és ellenkező eredményre jutottam.

* * *

E kérdés megoldására szükséges, hogy a róla ismert birtok- és családi viszonyokat chronologiai sorrendben elemezzük:

a) Tamás országbíró tanúsítja 1351 jul. 25-én, hogy Lajos király a Barsmegyében fekvő s a király tulajdonát képező Kesző nevű birtokot Miklós zágrábi püspöknek és rokonainak adományozta. Ez utóbbiak a következők:

1. *Lőrincz nevű fivérének fiai Mihály és János*,
2. *Erzsébet nevű nővérének bizonyos Jánossal nemzett fia: Péter*; kiemeli pedig, hogy ezen adományozás Erzsébet asszonynak még ez után születendő faira is átszáll.¹

b) 1352 jul. 2-án kéri Lajos király a pápát, hogy Miklós zágrábi püspök és királyi tanácsos unokaöccsének (neposának) *Lewei Miklós fia Mihálynak* korfelmentés mellett esztergomi kanonokságot adományozzon.²

c) Ugyanazon napon (1352. jul. 2-án) kéri a király, hogy ezen püspök neposa *Fehérvári (= de Alba) Mihály fia Ferencz* korfelmentés mellett egri kanonokságot kapjon.³

d) 1355 okt. 20-án tanúsítja a király, hogy a Nádasd nb. Bekő magvaszakadtán a koronára szállt vasmegyebeli Nagymákfa, *Oszkó*, *Mihalócz*,

¹ Pór: Keszei Miklós 116.

² Kollányi: Esztergomi kanonokok 57. (Suppl. ad. Clem. VI. Ann. XI. fol. 48.)

³ Suppl. ad. Clem. VI. Ann. XI. fol. 48. (Fraknoi feljegyzése).

Dolina, Bokrács és Iváncz nevű birtokokat új adományozás czimén Miklós zágrábi püspöknek, királyi alkancellárnak adja.¹ Ezek tehát nem a püspök ősi vagy családi birtokai.

e) 1356 máj. 1-én találjuk, hogy Miklós zágrábi püspök, kir. kancellár Hontpázmán nb. Derzs fia Tamás fiainak: a hontmegyei Vajdaiaknak azon 15 márka fillért kifizeti, melyel nekik a püspök proximusa: *Bedő fia Sárói Péter* tartozott.²

f) 1357 jan. 12-én olvassuk, hogy Miklós választott és megerősített kalocsai érsek VI. Incze pápát arra kéri, hogy unokaöccsét (neposát) *Lévai Miklós fiát Mihályt*, zágrábi kanonokot, kire huszonegy éves korában a zágrábi egyházmegyei kamarczai főesperességet ruházta, jóllehet kiskorusága iránt pápai felmentést nem kért, e tisztségében megerősítse.³

g) 1360 máj. 20-án a következő csonka supplicatit találjuk: «Supplicat N(icolaus) archiepiscopus Strigoniensis, quatenus cum dilecto *nepote suo Thoma filio Leukus de Lewa, strigoniensis diocesis*, quintum decimum ætatis suæ annum vel circiter attingens», tovább nincs.⁴

h) 1361-ben adományozza Lajos király Miklós esztergomi érseknek a Hontmegyében fekvő Ata-Gyarmata és Tárnok-Lőrinczháza nevű birtokokat.⁵

i) 1365 febr. 15-én kijelenti Lajos király, hogy a Keszőről szóló, 1351-ben kiállított okiratot Miklós esztergomi érsek és ennek rokonai javára megerősíti. E rokonok a következők:

a) *frater patruelisa: Leveo*

b) *e Leveo fiai Tamás és Miklos*.⁶

j) 1367 jan. 15-én találjuk, hogy néhai Miklós esztergomi érsek végrendeletében a vasmegyei Dorozma nevű birtokot *neposának: Domonkos fia «Konche Péter»*-nek hagyományozta.⁷

¹ Anjoukori okmánytár VI. 381.

² Fejér IX. 2., 512.

³ Suppl. ad. Innoc. VI. anni V. Pars I. fol. 9. (Pór Antal feljegyzése, ki hozzát teszi, hogy «de Lewe» helyett «delebra» áll.)

⁴ Supplic. ad. Innoc: VI. ann. VIII. fol. 83. (Pór Antal feljegyzése.)

⁵ Fejér IX. 3. 228. — Atagyarmata 1349 jul. 11-én még a Hontpázmán nb. Födemesiek ősi birtoka. (Anjoukori okmánytár V. 300.)

⁶ Pór Antal: Kepei Miklós 115.

⁷ Hazai okmánytár II. 121.

k) 1368 aug. 10-én tanusítja Opuliai László hg. nádor Kwnsbergen (= Königsberg = Ujbánya, Barsmegyében), hogy *Jakab* «germanus abbatis, frater videlicet domini Nicolai condam archiepiscopi Strigoniensis ecclesie» előtte megjelent és a kezén lévő *Oszkó* nevű birtokot és egyéb birtokait, valamint az azokra vonatkozó okleveleket merő szeretetből átadta *Erzsébet* asszonynak, sorori suæ patrueli, consorti Nikus comitis de Kwnsberg és fiaiaknak.¹

l) 1378 jul. 12-én *János* lévő várnagy Barsmegye főispánja. Az illető okirat² szerint ő a *néhai esztergomi érsek germanusa*. Nevezett napon ő a Bars melletti megyei közgyűlés elnöke.

m) 1379-ben előadja Nádasdi Darabos Lőrincz, hogy akkor, midőn ő Benedek volt bán és Pozsonymegye főispánjával együttesen a királyi hadseregben a velenceiek ellen harczolt, Zámbo Miklós királyi kincstartó és a «nobilis domina *Elisabeth* vocata, consors videlicet *Mykus*, soror condam *Nicolai archiesiscopi*» őt bizonyos peres ügyben a törvényszék elé idézték, hol el is marasztalták. Fenti évben felmenti őt Lajos király a marasztaló ítélet következményei alól.³

Ezen Miklós alatt — akár esztergomi, akár kalocsai érseknek vesszük — csak Szügyi (Vásári) Miklós vagy ennek közvetlen utódja: V. Miklós értendő. Tekintettel arra, hogy IV. Miklós már 1358-ban, utódja pedig 1366-ban meghalt, helyesen járunk el, ha az 1379-ben említett érsek alatt V. Miklóst értjük, mert ha a király a korábban elhunytat értette volna, akkor őt kétségkívül a később elhalálozottól megkülönböztette volna. De szól e mellett még hathatósab ér. Láttuk, hogy V. Miklós 1355-ben még mint zágrábi püspök Nádasd nb. Mákfai Bekő birtokait kapta és hogy a Nádasd nemzetségnek «Nádasdi» és «Darabos» nevű ágához tartozó családtagok, köztük tehát fenti Lőrincz is, 1364-ben Miklóstól, a ki akkor már esztergomi érsek volt, Mákfai Bekő hagyatékából három birtokot visszanyertek.⁴ Miután Darabos Lőrincznek Miklós érsek nővérel baja támadt, világos, hogy az 1379-ben említett Erzsébet csak V. Miklósnak a nővére, a mi annál

is bizonyosabb, a mennyiben Miklós 1355-ben Oszkót kapta.

Hémfi Benedek kétszer volt Pozsonymegye főispánja. Először 1362 nov. 2-től 1365 nov. 29-ig. 1366-tól 1369-ig bolgár bán; 1379 febr. 11-től 1380 jul. 23-ig újra Pozsonymegye főispánja s így majdnem bizonyos, hogy a fentebbi okiratban említett velencei hadjárat az 1374 körüli időre esik.¹

Ha már most ezen adatokat összegezzük, a következő eredményre jutunk:

a) V. Miklós érsek ősi birtokait nem ismerjük. A barsmegyei Keszörről az illető forrás határozottan kimondja, hogy emlékezetelőtti időtől kezdve félbeszakítás nélkül a király kezén volt, a vasmegeyeiekről pedig szintén tudjuk, hogy azokat csak királyi adományozás útján kapta. A mi pedig a vasmegeyei Dozmát-ot illeti, kiemelendő, hogy V. Miklós érsek 1361 okt. 11-én bizonyos Dorozmáti Sándor fia Mihálylyal Dozmáton pereskedik és hogy e szerint nevezett évben ottani birtokos volt.²

b) Családi viszonyai következőleg alakulnak:

1. Nővérei közül — ha egyáltalában többen voltak — csak az egy Erzsébet ismeretes, ki 1351-ben mint bizonyos János neje és ennek fiának, Péternek az anyja, 1368-ban és 1379-ben pedig mint bizonyos Mykus neje Vasmegeyében szerepel. Vajjon második férjének neve helyesen van-e írva Mykusnak, mint Fejérnél találjuk, avagy Nikus-nak veendő, a mint ezt 1368-ban találjuk és kicsoda e Mykus, nem tudjuk. Ezen Mikusról olvassuk, hogy 1368 aug. 10-én comes de Kwnsberg volt, mi alatt nem családi neve, hanem a Königsberg (vagyis Ujbánya) bánya-grófja (ispánja) értendő; e szerint ő barsmegyei ember. Az ezen adatról szóló okirat a genealogiai adatokat zavarosan adja. Hogy ki azon apát, kinek az adományozó Jakab a germanusa, nem mondja. Erzsébet ezen okirat szerint Jakabnak a soror patruelisa s így — ha Erzsébetet Miklós érsek édes nővérel azonosítjuk — magától értetik, hogy Jakab nem az érsek fivére, hanem szintén csak frater patruelisa. Latinul kétségkívül «Michael»-nek, vagyis Mihálynak felel meg. Mily rokonsági viszony volt Erzsébet,

¹ *Pór Antal a Turul 1909. évf. 50-ik oldalán.* OL., DL. 5678.

² OL. DL. 6554.

³ Fejér IX. 5., 323.

⁴ Fejér IX. 7., 230—232.

¹ V. ö. Századok 1905. évf. 418.

² Hazai okmánytár III. 178.

illetve férje Mikus és a Pápa nb. (mezőlaki) Zámbó Miklós kincstartó között? nem tudjuk. Az egészről — úgy látszik — azon mag hámozható ki, hogy V. Miklós nővére Erzsébet fivérének vasmegyei birtokain tartózkodott. Zámbó Miklós megkapta 1373-ban többiek között a Nádasd nb. Pető-család bizonyos birtokait, melyekben az ugyanazon nb. Mákfaiaknak is voltak részeik¹ és így több mint valószínű, hogy Zámbó Miklós Darabos Lőrincz ellen csak mint Erzsébet érdek-társa s szomszédja szerepelt.

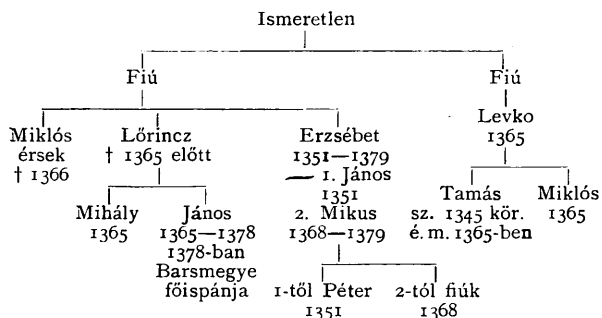
Már 1395 okt. 29-én tanusítja a vasvári káptalan, hogy Gersei Pető fiai a zalamegyei 2. Páh, a vasmegyei Sárkömezádó, Nagymákfa és Mihalóc, valamint a verőczemgyei Derze nevű birtokok elfoglalásától a következő feleket tiltják:

- a) Péter székesfejevári örkanonokot és a Sz. Lajosról nevezett ottani kápolna főnökét,
- b) *Mezőlaki Márton fia Jánost,*
- c) *Mezőlaki István fia Györgyöt,*
- d) *Pekri Klára asszonyt,*
- e) *Lőrincz pozsonyi prépostot.*²

2. Neposai sorából hármat meg nem határozhatunk; de mielőtt erről beszélnénk, szemügyre kell vennünk, hogy a «nepos» a középkori latinságban éppen oly tág értelmű, mint a «frater» és elég gyakran nemcsak unokát és unokaöccset, hanem távoli fiatal rokont egyáltalában jelent. Azon *Fehérvári (de Alba) Mihály fia Ferencz*, kinek számára Miklós 1352-ben egri kanonokságot kér, valószínűleg a kérelmezőnek női ágon való rokona, a mi abból következtethető, hogy V. Miklós — mint alább látjuk — barsmegyei család sarja, a nepos pedig a Fehérvári nevet viseli. Az 1367-ben szereplő (*Domonkos fia) Konche Péter*, kire Miklós a vasmegyei Dozmátot hagyja, valószínűleg szintén csak nőágon rokona. Hogy ő is Erzsébet fia lett legyen, nem igen valószínű, mert Erzsébetnek már 1351-ben egy (János nevű férjével nemzett) Péter nevű fia volt és semmi támaszpontot nem találunk arra, hogy Domonkos nevű férjt is neki tulajdonítsunk. Ezen Konche Péter további sorsa egyelőre ismeretlen. Csánki (II. 833.) szerint 1450-ben Vas megyében egy ovadi Koncz-család

létezett. Bedő fia *Sárvói Péter* (a lévai Cseh-család őse) V. Miklós proximusa; e szó alatt pedig a középkori latinság csak sógorsági kapcsot értett. Ezek után most már az érsek nemzetségi rokonaira térhetünk át. Ezekre nézve az 1351., 1360. és 1365. évi okirati adatok mérvadók.

1351-ben találjuk, hogy a barsmegyei (Garan-) Kesző birtokában Lőrincz nevű fivérének fiai Mihály és János is részesek, miből arra szabad következtetni, hogy Lőrincz akkor már nem élt. Midőn Miklós 1365-ben Keszővel újra rendelkezik, a birtokrészességre nézve lényeges eltérést találunk, a mennyiben most már nem Lőrincz fiai, hanem Miklós távolabb rokonai a birtokrészesek. Hogy mi indította őt e változtatásra, nem tudjuk. Hogy Lőrincz fiai már nem éltek, nem mondhatjuk, mert egyikök: János még 1378-ban Bars megye főispánja. A magyarázat leginkább abban lehető, hogy Miklós a keszői birtokot Lőrincz fiaiától visszavette, ezeket kellek kárpótolta s a szabaddá lett jószágot távolabb rokonainak adta. Ezek a következők: Unokafivére Levka¹ és ennek fiai Tamás és Miklós, kiknek családi, illetve vezetéknévét az 1360. évi okirati adat nevezi, mely szerint e Lőkös fia Tamás a «*Lévai*» nevet viseli. Az 1351. és 1365. évi adatok alapján a nemzedékrendi stemmatörődék a következő:

Ebből következik, hogy egy másik neposa: Lévai Miklós fia Mihály, ki 1357-ben kamarczai főesperes, szintén az érsek *nemzetségi* rokona s hogy e szerint a nemzeti rokonok száma a fenti *stemmában* szereplők számával még ki nem fogyott.

* * *

¹ Csánki, Magyarország földrajza a Hunyadiak korában. II. 858.

² Zalamegyei oklevéltár II. 273.

¹ Levk, Levko, Lők, Lőkös (Leukus) nem más, mint a *Lőrincz* név változatai. Levkócz nevű helység Szepes-, Lőkösháza Gömör megyében van.

Midőn néhai Nagy Imre az általa kiadott «Sopronmegyei oklevéltár» I. köt. 152-ik lapján az 1392-ben szereplő «Johannes filius Clementis germanus condam domini archiepiscopi nobilis de Franklou»-t említette, szükségesnek tartotta egyúttal, hogy ezen meg nem nevezett érseket közelebbről határozza meg. Ugy látszik, hogy a tőle ugyanott (I. 481.) 1386-ból közzétett okiratot, melyben István kalocsai érsek szerepel, még nem ismerte, vagy hogy ez az ő figyelmét kikerülte; elég az hozzá, hogy ő minden habozás nélkül, mert V. Miklós esztergomi érsek családi viszonyait akkor még nem ismerték, a Frankóiak ezen rokonát azon magyarázattal vélte meghatározhatni, hogy a regestát a következő magyarázattal helyesbítette: «Franklói Miklós 1359-től 1367-ig volt esztergomi érsek». Innen átment ezen állítás mint valami csálhatatlan dolog az utána indult összes kutatókra.

Én már 1900-ban az 1365. évi adatok alapján — melyek csak szófukar kivonatban álltak rendelkezésemre — tisztában voltam a felett, hogy a Frankói elnevezés nem V. Miklós esztergomi érseket, hanem «Szigeti» István kalocsai érseket illeti s e nézetnek indokolt kidolgozásban kifejezést is adtam. A viszonyok nem kedveztek dolgozatom közzétételének és hogy a tévedés tovább ne hurczoltassék, Pór Antallal közöltem kutatásom eredményét, ki ennek alapján V. Miklóst a «Századok» 1902. évf. 612-ik oldalán mint «Keszei» Miklóst bevezette és «Keszei Miklós» czimen. 1904-ben megjelent jeles művében (7-ik old.) ezt következőleg indokolja: «Lajos király bars megyei adománya után... joggal nevezhetjük V. Miklós esztergomi érseket *Keszei*-nek, minthogy Kesző birodalmába beiktatták s az kétségtelen birtoka lett. A főpapot az időben ugyan még nem volt szokásban birtokaikról nevezni, de ha III. Miklós esztergomi érseket dörögdi birtokáról Dörögdinek, IV. Miklóst vásári birtokáról Vásárinak — mint véljük — helyesen nevezzük, joggal hívhatjuk V. Miklóst keszei birtokáról stb.»

Ezzel szemben eltérő álláspontot foglalok el.

Mindaddig, míg némileg elfogadható okirati adatok V. Miklós családi nevét el nem árulták, magától értetődött, hogy a *Keszei* ellen nem lehetett kifogást emelni; csak hogy ezt nem lehetett a szó szoros értelmében veendő családi

vagy vezetéknevének tekinteni; ezt legfőleg csak a többi Miklós nevü esztergomi érsektől való megkülönböztetés céljából lehetett alkalmazni. Nézetem szerint már van két okirati adatunk, mely a vitás kérdést mindenestre kielégítőbben megoldja. Az egyik szerint Miklósunk neposa Miklós fia Mihály 1352 és 1357-ben mint «Lévai» szerepel, a másik szerint 1360-ban egy másik neposa, Levko fia Tamás szintén «Lévai» néven fordul elő, miután pedig tudjuk, hogy utóbbi az érsek nemzetségbeli rokona, az eddigiek alapján szerencsésebb oldása nem lehet a kérdésnek, mint az, hogy V. Miklós esztergomi érseket egyelőre *Lévai*-nak nevezzük.

* * *

Teljesség kedvéért még a következőt is akarom kieemelni:

1346 decz. 2-án felhívja a pápa a pécsi püspököt, hogy «*Nicolao Michaelis de Bors*» az esztergomi egyházmegyebeli klerikusnak valamely javadalmat adjon; egy nappal később kéri Miklós pécsi püspök a pápát arra, hogy ugyanezen Mihály fiának: Barsi Miklósnak esztergomi egyházmegyebeli klerikusnak az esztergomi érsek vagy káptalan adományozási jogához tartozó javadalmat szerezzen.¹ Tekintettel már most arra, hogy Léva és (Garan-) Kesző Bars megyében fekszik és hogy V. Miklós családjában a Mihály név kétszer szerepel, hajlandók lehetnénk annak elfogadására, hogy ezen Barsi Mihály fiát Miklóst a mi érsekünkkel azonosítsuk. Feltevésünket azonban egyelőre azon körülmény nehezíti meg, hogy nincsen tudomásunk róla, vajjon ezen Barsi Miklós megkapta-e a kért javadalmat és ha igen, hogy történhetett, hogy már rövid két év múlva az esztergomi prépostságban találjuk. De azt hiszem, hogy ez nem képezheti súlyos ellen-

¹ Theiner I. 727., ki a pécsi püspököt tévesen nevezi Vilmosnak; v. ö. Supplic. ad. Clem. VI. Ann. V. pars. III. fol. 153. (Fraknoi Vilmos feljegyzése.) Teljesség okáért legyen itt felemlítve, hogy 1359-ben *Barsi Jakab fia Mihály* királyi káplán, nyitrai és székesfejevári kanonok, tévedésből a barsi főesperességet kapta, mire Lajos király — miután Mihály e főesperességet el nem foglalta — a pápát arra kérte, hogy adományozzon neki valamely más esztergomi egyházmegyei javadalmat. (Kollányi: Esztergomi kanonokok 61.) Vannak különben e tájban még egyéb Mihály nevü kanonokok is, kiket minden közelebbi megjelölés nélkül említenek.

érv tárgyát, miután akkori időben az előléptetés nem mindig a hosszú és érdemdús szolgálati időhöz volt kötve s az udvar elég gyakran saját papi személyzetét valamely kiváló minősítésre való tekintet nélkül magasabb és legmagasabb egyházi állásokba besegítette.

Záradécul még a következőt:

Fejér IX. 3., 120. egy okiratot közöl, melynek értelmében Erzsébet királyné szentlőrinczi népeit idegen bírák hatósága alól felmenti. Az előadói záradékból olvasható: *relacio Nicolai filii Nicolai nepotis archiepiscopi. De miután az évszám hézagosan (LX. . . . secundo) van megjelölve, ezen adatot e helyen fel nem használhatjuk. A valószínűség a mellett szól, hogy itt Csanád nb. Telegdi Tamás érsek rokonával van dolgunk.*

III.

Az állítólag Ratold nb. esztergomi érsek.

Midőn Mária királynő 1384 máj. 25-én Ratold nb. János volt halicsi vajdának és fivérének Dezsőnek a gömörmezei Simonyi és Détérv nevű helységeket adományozza, e két fivért *«germani videlicet condam domini Archiepiscopi Strigoniensis»*-nek mondja.¹

Néhai Nagy Imre, ki ezen okiratot közzétette, az adományosok fivéreül említett esztergomi érsek alatt az 1367 óta az érseki széken ült III. Tamást értette, teljesen elfogadván mindazt, a mit erről Pray (*Specimen Hier. Hung. I. 171*) mondott. Ez pedig azt mondja, hogy III. Tamás érsek a «Deseu» nevet is viselte és hogy Erzsébet királynénak 1382-ben kiállított egyik okiratában a következő volna olvasható: «Magistri Deseu filii Benedicti, patris quondam Archiepiscopi Strigoniensis», a mi Pray szerint, chronologiai szempontból tekintve, III. Tamásra vonatkozik. Nagy Imre szerint hibásan fordul elő Tamás melléknevéről Dezső, «mert Tamás érsek a Ratold nemzetségből való Benedek fia volt; ezt a Pray által idézett oklevél kivonatának valódi értelme is tanúsítja és testvérei, János orosz vajda a későbbben Kaplai János néven ismeretes országbíró s a Lorántfiak őse, valamint Dezső valának.»²

¹ Hazai okmánytár VII. 417.

² Teljesség kedvéért még megemlítendő, hogy a jászói konvent 1387 máj. 22-én kiadott egyik darabjában olvassuk,

Az egész érvelése el van hibázva.

Hogy honnan vette Pray III. Tamás melléknevét, «Dezső»-t, nem tudjuk; ez valószínűleg rossz olvasás szüleménye; de hogy az általa idézett, 1382-ből származó oklevél szövege nem úgy hangzik, mint ő előadja, az majdnem bizonyos. Ezen szöveg nyilván azt akarja kifejezni, hogy Benedek fia Dezső a néhai esztergomi érseknek a fraterre; már pedig ezt ezzel kifejezni, hogy «Dezső Benedeknek a fia, mely Benedek a néhai esztergomi érseknek az atyja» nem csak szokatlan, de ügyetlen is volna. Az eredetiben, melynek hollétét Pray el nem árulja, «patris» helyett valószínűleg «fratris» állt, a mivel különben sem volna határozottan kimondva, hogy Benedek az érsek édes fivére, mert a frater «rokont» is jelenthet.

Hogy Pray s utána Nagy Imre a meg nem nevezett, de általuk feltételezett Ratold. nb. esztergomi érseket éppen III. Tamásban vélték felismerni, annak az volt az oka, hogy egyikök sem ismerte III. Tamás nemzetségét és hogy e Tamás elhalálzási éve 1384-hez legközelebbre esett.

Csanád nb. Telegdi Pongrácz fia Tamás, kivel legelőször 1341-ben mint nyitrai főesperessel találkozunk, 1367-ben lett esztergomi érsek, mely minőségben 1375-ben meghalt.¹ Egy 1368-ban kiadott oklevelén családi, illetőleg nemzetségi czimerül egy holló vagy sólyom alaku madarat, a Csanád-nemzetség ősi czimerét használja.² Ha már most be van bizonyítva, hogy III. Tamás nem lehetett a Ratold nb. esztergomi érsek, akkor azon kérdés marad hátra, hogy tulajdonképpen ki más lehetett az? Erre pedig csak ez a válaszunk: hogy Ratold nb. esztergomi érsek a XIV. században egyáltalában nem is volt.

hogy Kaplai Benedek fiai János és Dezső «fratres condam archiepiscopi Strigoniensis» valának.

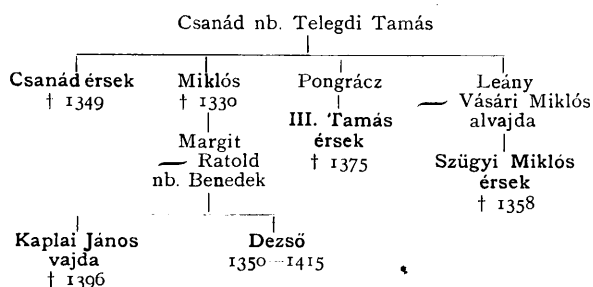
¹ Dr. Karácsonyi János úr «A magyar nemzetségek» című munkája I. 346. és 352-ik lapján határozottan állítja, hogy Telegdi Tamás érsek 1378-ban halt meg; de ez nem áll. XI. Gergely pápa 1376 április 5-én világosan mondja, hogy e napon János volt váci püspök az esztergomi érsek. (*Monum. Romana episcop. Vespri. II. 245*); különben saját levéltári kutatásaiból is kitünik, hogy pl. 1377 aug. 27-én nem Tamás, hanem János az esztergomi érsek! (*Történelmi Tár 1896. évf. 511.*)

² Országos levéltár DL. 5672. (V. ö. Turul 1895. évf. 134.)

Ratold nb. Lesták fia Dezső fia Benedek, ki 1326-ban felmerül és 1350-ben már nem él. Csanád nb. Tamás fia Miklós¹ leányával, Margittal kötött házasságából² két fiút hagyott: Jánost és Dezsőt, kik 1350 máj. 23-án még zsengekoruak. Arról, hogy Benedeknek még más felesége lett volna, nincs tudomásunk, valamint arról sincs tudomásunk, hogy Benedek összes rokonai közül csak egyetlen egy is választotta volna magának a papi pályát. Mivel azonban a fent idézett okirat világosan mondja, hogy János volt vajda s fivére Dezső a néhai esztergomi érseknek a «germanusai», kénytelenek vagyunk arra, hogy e rokonságot a nemzetségi kapocs keretén kívül felkeressük.

Meg is találjuk:

Telegdi Margit, Kaplai Benedek neje, rokonai sorában annyi az esztergomi érsek, hogy fiai nemcsak egy, hanem három esztergomi érsekkel álltak rokonságban, a mit legjobban a következő nemzedékrendi töredék meg szemléltet:

Miután a XIV. századbeli esztergomi érseknek családi hovatartozandóságát, az egy II. Tamásét († 1321) kivéve, jól ismerjük, II. Tamásra pedig már a chronologiai nehézségek miatt gondolni sem szabad, világos, hogy azon többszörös rokonsági kapcsolatok révén, melyek fentebbi stemma szerint a Ratold nb. Kaplaiak Csanád, III. Tamás

¹ Theiner I. 535. old. olvassuk 1331 jan. 13-án, hogy a váradi püspökséghez tartozó Nicholai comitis de Tilet örökösei elhadása szerint atyjuk egy egyházi személyt súlyosan megsebesített, minek következtében — hogy bocsánatot kapjon — Rómába akart zárándokolni; de mielőtt tervét megvalósíthatta, beteg lett és meghalt. Az örökösök kéri tehát a pápát, engedje meg, hogy atyjuk hulláját egyházi szertartások alkalmazásával temethessék.

Minden ferdtetés mellett mégis tudjuk, hogy ezen «Tileti» Miklós alatt I. Telegdi Miklós, Tamás érseknek atyai nagybátyja értendő, kinek (eddig meg nem határozott) elhalálkozásának éve e szerint 1330-ra esne.

² Turul 1898. évf. 168. (Karácsonyi közlése.)

és IV. Miklós esztergomi érsek között léteztek és tekintettel arra, hogy Ratold nb. esztergomi érsek a XIV. században nem létezett: Kaplai Benedek nem, mint Pray véli, az esztergomi érsek atyja, hanem csak fraterre, azaz neje révén sógora s ebből következik, hogy fiai, János és Dezső, bár a «germanus» rendszerint a testvérséget jelöli, három esztergomi érseknek csak a sógorság utján rokonai.

IV.

Sordi és Lipoveczi János családja.

Szügyi Miklós választott nyitrai és kijelölt zágrábi püspök a pápát 1349 márcz. 26-án arra kéri, hogy káplánjának *Johanni Dominici de Surdis de Placentia* egy zágrábi kanonokságot adományozzon. Van neki már a császmái káptalanban éneklő kanonoksága és javadalma és egy kanonoki javadalom a piacenzai Sz. Antal káptalannál. 1351 máj. 29-én mint császmái éneklő kanonok maga kéri a pápát, hogy a Vuicsidoli Demeter halála következtében üresedésbe jött kalocsai kanonokságot, javadalmat és prépostságot neki adja. Van neki a fentebbieken kívül még az esztergomi káptalanban javadalomra előjegyezett kanonoksága, különben kész, hogy a császmái éneklő kanonokságról lemondjon.¹ Meg is kapta a kalocsai prépostságot. 1363 febr. 24-én olvassuk, hogy Ioannes de Surdis az egri nagyprépost,² de még ugyanezen évben megkapja a váci püspökséget, melyet 1376-ban az esztergomi érsekséggel felvált és mint esztergomi érsek meghalt 1378-ban.³

A család eredetéről Pór Antal a «De Surdis II. János esztergomi érsek» cz. dolgozatában (1907. 4-ik old.) számos adatot közöl, melynek értelmében «de Surdis» sem nem «Siket», sem nem helynévről való levezetés. A család állítólag Angolországból került volna Olaszországba és első őse Galvano de Surdis volt, kit a vízi kigyótól, melyet az olaszok *Sordo*-nak hívnak, nevez-

¹ Suppl. ad. Clem. VI. ann. VII. pars III. fol. 210 és ann. X. fol. 23. (Fraknoi feljegyzése.)

² Kollányi Ferencz ur szives közlése.

³ Teljesség okáért azonban még fel kell említenem, hogy XI. Gergely 1376 máj. 5-én azt írja, hogy János váci püspököt a győri püspöki székre áthelyezte. (Theiner, Mon. Slav. I. 312.)

tek el így, minthogy a vízi kigyót sisakdiszül viselte. Placentia pedig az olasz Piacenza. Ré- szemről csak azt akarom hozzáfűzni, hogy *Sordi* nevű család még most is székel az olasz Casal Monferratón és hogy a család feje a «conte di Torcello, cconsignore di Coniolo, patr(icio) di Cremona e di Casale» nevet viseli.

1373 márcz. 10-én János váci püspök az egész Szlavóniának helytartója.¹

Családjának nagyszámu tagjai szintén Magyarországon telepedtek le, hol az egyházfejedelem befolyása és hatalma révén részint királyi adományozás, részint szerencsés házassági összeköttetések után nagy birtokokat szereztek; összefüggő nemzedékrendi lánczolatukat azonban nem adhatjuk.

Első nyomukra akadunk 1373 máj. 1-én, midőn Lajos király János váci püspök, királyi tanácsos és kincstartónak a szlavóniai bánságban fekvő *Lippovecz* várát adományozza s az adományozásba a püspöknek következő rokonait beleveszi:

1. *édes fivéreit Ráfáelt és Mihályt,*

2. *egy meg nem nevezett édes fivérének fiát: Jánost.*²

E *Ráfáelnak fia Miklós* 1377 márcz. 13-án Buzád-Hahót nb. Hahóti János leányának Annának a jegyese, kit Lajos király e napon atyjának zalamegyei birtokaiban, (Magyar-) Szerdahely, Dezics, Gutorfölde és Kisfaludban fiúsít. Néhai Lippoveczy Ráfáel fia Miklós neje Anna 1380 aug. 8-án a zalamegyei főispán közvetítésével bizonyos hahóti birtokrészeket kap vissza. 1398-ban pere van a Hahótiak ellen, kik füsítésát rossz szemmel nézték.³ 1399 febr. 15-én átírja a császmái káptalan Ráfáel fia Miklós özvegye: Szerdahelyi Anna részére a hahóti monostor alapítására vonatkozó oklevelet.⁴ Lipoveczy Mikló tehát — úgy látszik — fiutód hátrahagyása nélkül halt meg.

Ráfáelnak — ha csak minden jel nem csal — Miklóson kívül még egy fia volt, kit egy okirat egyszer Mátyásnak nevez, a többi források csak horvátul *Mutyin*-nak neveznek. Zágráb és Kőrösmegye főispánja tanusítja 1411 ápr. 1-én, hogy

¹ Tkalčić. Mon. civit. Zagrab. I. 243.

² Hazai okmánytár VII. 413.

³ Zalamegyei okmánytár II. 145., 168., 280.

⁴ Fejér X. 2., 203—205.

azon peres ügy, melyet Szomszédvári Tót Miklós és *Ráfáel fia Lipouchi Muchyn* blinai Tóttós László ellen folytatnak, utóbbinak távolléte miatt halasztatik. *Lipowchi Muthym* 1419 jan. 13-án királyi ember, 1438 nov. 8-án már csak Lippouchi Muchim özvegyéről, Gertrud asszonyról van szó.¹

János érsek fivérérol, *Mihályról*, a következőket tudjuk:

Az esztergomi káptalannak 1377 aug. 27-én kiállított levele arról tanuskodik, hogy Alma-melléki Leontin, baranyamegyei birtokos (a tapsonyi Antimfi-ak egyik oldalóse) és neje Anka a Kőrösmegyében fekvő Kretény és Bresztovcz, valamint a verőczemegyey Csernecz nevű birtokaikat leányuknak, Ilonának és ennek férjének, Domonkos fia Mihálynak, János esztergomi érsek unokaöcscsének adták.²

1379 jun. 24-én megparancsolja Lajos király a somogyvári conventnek, hogy Mihály mesternek, néhai Lypolchi János esztergomi érsek rokonának Kőrösmegyében fekvő Bresztovcz, Kretén és Tapolcza, valamint a verőczemegyey Csernecz nevű birtokain határjárást tartson; meg is történt ugyanazon évi jul. 25-én. Utoljára 1382 jul. 10-én akadunk reá, midőn Lajos király «Surdisi» Mihály mesternek, néhai János esztergomi érsek rokonának kérésére a kőrösmegyey Bresztovcz számára évi vásárlási jogot engedélyez. 1384 jan. 1-én tanusítja Mária királynő, hogy «Surdisi» Mihály neje, Lanceus (= Leontius = Leontin) leánya Ilona, előtte megjelenén, Kretén, Bresztovcz és Csernecz nevű birtokainak védelmét Garai Miklós nádorra bizta és ha örökös nélkül halna meg, akkor a nádornak hagyja.³ Az özvegy azonban újra ment férjhez. 1408 jun. 10-én a csanádi (? azt hiszem hogy a *császmái*) káptalan előtt megjelent *Ilka* asszony, *tamasovczyi Szász Mihály* özvegye, Bekő fia: Szigeti Lanceus leánya és előadta, hogy Antim fia János őt néhai anyjának, Ankának, Szigeti Lanceus nejeének hozománya és hitbére iránt teljesen kielégítette.⁴

¹ Blagay-okmánytár 239. Tkalčić, Mon. civ. Zagr. II. 164. Zichy-okmánytár VI. 97., 99., 185., 467.

² Történelmi Tár 1896. évf. 511.

³ Ugyanott.

⁴ Németh Béla + Szigetvár története 25, hol azonban Lancretius helyett Leontius-nak kellene állnia. A tamasovczyi Szász-család tagjait említi Történelmi Tár 1896. évf. 513., 515., 520. és Zichy okmánytár VIII. 460.

A család egy másik ága a kőrösmegyei Orbona-ban (ma Obrovnicza, Belovármegyében) telepedett le. Orbonát 1244-ben a Zalamegyében törzsökös Türje-nemzetség ivadéka, Dénes, a későbbi nádor és szlavóniai herceg kapta adományul; miután egyenes fiutóda nem volt, e birtoka családjának egy másik ágára háramlott, mely az «Orbonai» nevet felvette. Orbonai Miklós leánya Margit férjhez ment «*Surdisi*» *Ferencz fia Jakabhoz*, János esztergomi érsek rokonához, mire Miklós és Jakab 1370-ben Orbonán osztozkodtak. Miklós fiutódot nem hagyván maga után, birtoka Margitra, kit még Lajos király fiusított, szállt át. Férje Jakab felvette mint «Olasz Jakab» az «Orbonai» előnevet. Fiában, *Lászlóban* kihalt az egyenes fiága. Jakabnak két leánya megkapta 1422-ben a kőrösmegyei Berivoj-Szentivánt, mely később e leányok ivadékaira: a gerebeni Hermannfiak és szentléleki Kasztellánokra átszállt. Orbonát megkapta 1422-ben Maróti János macsóí bán zálogul, 1424-ben pedig adományul is. 1475-ben átengedték a Marótiak gerebeni Hermannfi Lászlónak, ki arra örökösödési igényeket támasztott.¹

¹ Csánki, Kőrösmege a XV. században 21. skk.

A család magyarországi vonatkozásairól szóljanak még a következő adatok:

a) 1373 márcz. 12-én találjuk, hogy *Raphael de Surdis* Jádra (=Zara) comese és vicarius generalis Dalmatie.

b) 1373 márcz. 31-én *Galeatio de Surdis de Placentia* a dalmáciai felebbezési törvényszék bírója; *Raphael de Surdis de Placentia* pedig Jádra comese és vicarius Dalmatie et Croatie generalis.

c) 1375 aug. 14-én *Raphael de Surdis de Placentia* még mindig Jádra comese.¹

d) Zsigmond király 1414 febr. 28-án megerősíti Anguxolisi Péter piacenzai polgár számára IV. Károly császárnak két szabadalmi levelét, melyet János vicenzai püspöknek ezen Péter nagybátyjának, valamint ezen Péter anyai nagyatyjának: Antal fia de Surdis Lajosnak (Piacenzából) kiállított. Ezen kívül megerősíti számára Bajor Lajos császárnak egy de Surdis Antal lovag számára kiállított oklevelét.²

DR. WERTNER MÓR.

¹ Klaić Vjekoslav a «Rad jugoslov. akad.» 1900. évf. 151., 153. oldalain.

² Altmann, Die Urkunden Kaiser Sigmunds. 961. sz.

A DATUM ÉS AZ ACTUM JELENTÉSE AZ OKLEVELEK KELTEZÉSÉBEN.

A *Historische Vierteljahrschrift* 1911. évfolyamának 489. sk. lapjain feltűnést keltő cikk jelent meg Riess Lajostól «*Was bedeutet Data und Actum in den Urkunden Heinrichs II.*» czimvel, mely a modern oklevéltan egyik fontos elvének vág neki merészen. Riess fejtegetései ugyan csak II. Henrik okleveleire vonatkoznak, a szerző azonban annyira bizik felállított tételének igazságában, hogy mindjárt általánosítja is azt. Cikke végén azonban mégis úgy fejezi ki magát, hogy a minek kimutatása II. Henrik uralkodásának első 16 évére nézve sikerült neki, az remélhetőleg más korokra nézve is sikerülni fog; mindenesetre meg kell tenni — úgy mond — a kísérletet arra, hogy az új theoriát más korszakokból származó császári oklevelekre is alkalmazzuk.¹

¹ 510. l.

A Ficker és Sickel vizsgálatai által megalapozott modern diplomatika ugyanis fontos alaptétel gyanánt ismeri a nem egységes datálás elvét, mely annyit jelent, hogy az oklevelek keltezésének adatai, főleg pedig a keltezés helye és ideje olykor nem egyazon időpontra vonatkoznak, hanem az egyik az oklevél kiállítását megelőző eljárásnak, az intézkedésnek valamelyik fázisát, a másik pedig az oklevél kiállításának idejét mutatja.

Ezt a tételt támadja meg Riess és II. Henriknek a *Monumenta Germaniae Historica* okleveles osztályában *Bresslau Harry* és munkatársai által kiadott okleveleinek adatait *Thietmar* merseburgi püspök krónikájának adataival összevetve, megállapítja, hogy a dátumok nem egységes voltának elmélete alapján hibás, mert a nem egységesnek látszó dátumok adatai igenis ugyan-

azon időpontra vonatkoznak. Csakhogy ez az időpont nem az intézkedésnek, sem az oklevéladásnak az ideje, hanem az oklevél kiállítására vonatkozó királyi parancs bejegyzéséé a kancellár naptárába, a memorandumba.¹ Ezt jelenti a kelezésekben olvasható *actum*.

E szerint tehát, mint Riess kereken kijelenti,² az oklevéltannak a nem egységes kelezés korcs fogalmát (Zwitterbegriff) egészen el kell vetnie.

Csak nemrégiben vettük vizsgálat alá a nem egységes kelezés szempontjából Árpád-kori okleveleinket s az «*Oklevéldátumok hibái és ellentmondásai*» című tanulmányban³ arra a következtetésre jutottunk, hogy a nem egységes kelezés elve a mi okleveleinkre is sikerrel alkalmazható és segítségével sok, hibásnak látszó oklevéldátumnak helyes értelmezését találhatjuk. Riess fejtegetései tehát a hazai oklevéltant is közelről érintik.

Kállay Ubul a Heraldikai és Genealogiai Társulat ülésén tartott felolvasásában⁴ felhívta a figyelmet Riess teoriájára és mindjárt alkalmazta is azt a mi okleveles viszonyainkra, megállapítván, hogy ez az elmélet a hazai oklevélkelezésekre is tökéletesen illik, s így az *actum* nálunk is a memorandumba való bevezetés időpontját jelöli.

E helyütt tulajdonképen a kérdésnek csupán ezt a bennünket érintő oldalát kellene vizsgálat alá vennünk, míg a Riess-féle elméletnek alapjaiban, II. Henrik oklevelei szempontjából való bírálatát a legilletékesebb helyről, II. Henrik okleveleinek kiadótól kell várunk.

De bár tudomásunk van róla, hogy a válaszon innen legközelebb valóban meg fog jelenni,⁵ mégis szükségesnek látjuk, hogy erre vonatkozólag a magunk részéről is tegyünk néhány futólagos megjegyzést.

* * *

Riess elmélete teljes egészében valószínűtlennek látszik. Nem bír elég meggyőző erővel.

¹ 489. l.

² 510. l.

³ *Századok*, 1911. é. nov. és decz. havi füzet.

⁴ Megjelent a *Turul* 1911. évf. 174. sk. l.

⁵ Értesülésünk szerint a DHII. kötet egyik szerkesztője, *Bloch H.* professor a *Hist. Vierteljahrschrift* egyik közelebbi füzetében fog Riess teoriájának értékéről nyilatkozni.

A tétel bizonyítása majd minden ponton megátadható. Alkalmazása nem következetes. Így tehát még fenntartással is alig fogadható el.

Mindenekelőtt is azt kell kiemelnünk, hogy az *actum*-nak olyatén értelmezése, melyet Riess óhajt neki adni, hogy t. i. ez a kancellári naptárba való bejegyzést jelentené, ellenkezik a középkornak erre vonatkozó fölfogásával. Igaz ugyan, hogy a kifejezések értelme időről időre változni szokott, de ez csak annál inkább Riess ellen szól. Hiszen még a XIV. században is azt írja egy formulátor:

Datum quidem importat solummodo tempus, in quo datur littera, *actum autem importat tempus, in quo ea facta sunt, super quibus littera datur.*¹

Ez félreérthetlenül mutatja, hogy az *actum* eredeti, igazi jelentése az intézkedés, s ezt még a XIV. században is igen jól tudták. Ez az eredeti jelentés ugyan főleg a mechanikus természetű kancelláriai ügykezelésben nem élt mindig ily tisztán, de csak annyiban változott, hogy a dátumtól nem különböztették meg élesen. Hogy azonban egészen eltérő, nem a tárgyra, hanem a kancelláriai bejegyzésre vonatkozó értelmet vett volna, azt legföljebb föltenni lehet, de bizonyítékot erre fölhozni nem lehet.

A másik, általánosságban kiemelendő dolog az, hogy még ha elfogadhatnók is a hely- és időadatoknak a memorandumra vonatkozását (az erre vonatkozó bizonyítékok értékéről alább lesz szó), ez egyáltalában nem zárna még ki a nem egységes kelezés lehetőségét. Hiszen maga Riess is elismeri, hogy vannak esetek, mikor az uralkodási év nem egyezik az évvel, mint pl. a Stumpf 1399. sz. oklevélben,² bár ő itt íráshiba feltevésével akar magán segíteni. Mint látni fogjuk, ez különösen fontos körülmény a hazai okleveles praxis szempontjából.

Igy tehát mind az *actum* jelentésére, mind a nem egységes kelezés lehetőségének kétségbe vonására nézve már a priori nagyon erős aggodalmaknak kell Riess elméletével szemben kifejezést adnunk. A részletekre nézve pedig, melyek a tétel bizonyítására vannak hivatva, a következőket kell megjegyeznünk.

Riess a merseburgi püspökség részére 1017.

¹ Lásd *Bresslau*, *Urkundenlehre*, 1. kiad. 857. l. 4. jegyz.

² *Riess*, 490–91. l.

nov. 3-án kelt adománylevelet hozza fel,¹ mint a melynek keltezése semmikép sem jelenthet mást, mint a kancellári bejegyzés idejét. A dolog azonban aligha ilyen kétségtelen. Mert ugyan miért ne történhetett volna az adomány és az oklevél kiállítása ugyanaz nap? A vasárnap miatt? A középkori oklevelek egész sora kelt s iratott vasárnap. Így a kelet itt is bátran jelentheti az oklevéladás napját. De még ha úgy volna is, a hogy Riess gondolja, Thietmarnak felhozott helye csak azt mondja, hogy az oklevél kiállítására vonatkozó *királyi parancs* történt nov. 3-án, s így a kérdéses dátum legföljebb azt mutatja, hogy néha a keltezés mindenestül a királyi parancs idejére vonatkozik, a mit Ficker már sejtett, de határozottan állítani még nem mert. A memorandumról, vagy ilyesmiről itt szó sincs.

Van azonban Riessnek arra is példája, hogy a kelet — szerinte — biztosan nem a királyi parancs, hanem a kancellári bejegyzés ideje. Ez volna az 1002. augusztus 24-ről kelt DHII. 12.² Ennek kiállítására a parancs Riess szerint már aug. 12-én kiadatott, de a közbejött zavarok miatt a bejegyzést a kancellár csak két hét múlva eszközölhette; ennek idejét mutatja az aug. 24-iki dátum.

Itt aztán nem értjük, hogyan képzei Riess a kancellári bejegyzés eszközlését. Két hétig ne jutott volna hozzá ehhez a kancellár? Hiszen máskor maga Riess annyira sürgősnek, illetőleg a királyi intézkedéssel egyidejűnek veszi a bejegyzést, hogy egyazon nap kora reggelén és késő estéjén, egymástól 40 km-nél távolabb fekvő helyeken tett intézkedést azonnal följegyzettnek vesz.³ De azonkívül ott van a DHII. 11. sz. oklevél, mely 1002. augusztus 18-án, tehát 12. és 24-ike közti időben kelt! Riess elmélete szerint ennek dátuma is a kancellári bejegyzést mutatja; hogy lehet hát, hogy ezt *előbb* jegyezte be a kancellár, mint azt, melyre nézve a végleges intézkedés már 12-én megtörtént?

Egyébként is egyáltalában semmi belső okát nem tudjuk találni annak, hogy az oklevélen nem az ügyet elintéző oklevéladási parancsnak, hanem az ehhez képest mellékes körülménynek,

a kancellári naptárba való bejegyzésnek idejét tüntették föl. Annak még van értelme, hogy az oklevéladási parancs ideje szerepel oklevélkeltek gyanánt. Hiszen tudjuk, hogy mint külföldön, úgy nálunk is mily fontos volt a királyi praecipum. Ott van pl. III. Bélának ismeretes oklevele,⁴ mely Kaba végrendeletének megerősítését adván elő, még azt is fölemlíti, mit csinált a király, *quando ista fieri iussit*. Azonban általános szabályként oklevélkeltezési időpontul a királyi praecipumot sem lehet fölvenni.

A Stumpf 1399. sz. oklevélre nézve² csupán annyit, hogy Thietmar illető helyének értelmezése legalább is erőszakoltnak látszik. De megint csak úgy áll a dolog, hogy még ha igaza volna is Riessnek Thietmar püspöki ordinatiójára nézve, ebből csupán annyi következik, hogy Thietmar illető helyét eddig hibásan értelmezték, tehát ez esetben fölösleges a kérdéses oklevél keltét nem egységesnek tekinteni. De ez még semmiképen sem érintheti a nem egységes keltezés elméletének általános érvényességét.

Az oklevelek nyilvános felolvasásáról mondtak³ sem meggyőzők. Teljességgel valószínűtlen, hogy olyan ünnepélyes actusnál, a milyen a király jelenlétében az országnagyok előtt való felolvasás, ne a véglegesen megszövegezett oklevelet, hanem a kancellári naplóba eszközölt bejegyzést olvasták volna föl, mely bizonyára csak lapidáris volt.

Abban viszont igaza van Riessnek, hogy a *recognitio* ellenőrzésül szolgált; ezt azonban eddig is tudtuk.

A Thietmarnál olvasható följegyzés, melyet Riess a kancellári memorandum töredékének vesz,⁴ szerintünk az *actum* jelentésére nézve, legalább a Riess által óhajtott értelemben, nem nyújt felvilágosítást. Bizony egyszerűen csak a decretum hozatalát jelenti az, annál is inkább, mert az a magyarázat, melyet Riess az *ejusdem*-hez fűz, teljességgel tarthatatlan. Miért kell fölvenni, hogy az *ejusdem* kitétele a sorozatos bejegyzéseknek II. Henrik korában történtét jelenti, mikor pár szóval előbb ott van a *domni Henrici*, melyre az *ejusdem* vonatkozik? Az ilyen

¹ 489—90. l.

² 493. l.

³ 495. l. a DH II. 64-re vonatkozólag.

¹ Wenzel, I. 69. l.

² 490—92. l.

³ 497. sz. l.

⁴ 499. l.

erőszakolt magyarázat inkább kompromittálja, mint támogatja az elméletet.

Különös egyébként, hogy ha a kancellári napló oly fontos, sőt mások (így Thietmar) számára is hozzáférhető volt, miért nem maradt reánk egyetlen egy sem, sőt még töredékét is csak erőszakolt magyarázattal lehet úgy ahogy helyreállítani. Már csak a nyilvános oklevél-felolvasások, utólagos oklevélkiállítás és a recognitio miatt is nagy gonddal kellett volna azt őrizni, ha csakugyan úgy állt volna a dolog, a mint ezt Riess felteszi.

A recognitióra nézve ismételjük, hogy annak ellenőrzésül tekintése helyes. Ámde az, hogy ennek módja a napi dátumnak utólagos rávezetése lett volna,¹ már kétes értékű feltevés, mert hiszen ha ez igaz, akkor a napi dátum utólagos, más kéz által való rávezetése sokkal több esetben volna megállapítható, mint a hogy ez valóságban előfordul, különösen ha maga a kancellár eszközölte ezt, mint Riess hiszi. Hogy a kancellárnak ebben szerzett gyakorlata tenné az utólagos rávezetést sok esetben felismerhetlenné, az megint kevésbé valószínű, mert hiszen csak nem utánozgatta a kancellár az egyes scribák kezevonását?

Nem meggyőző az sem, a mit a hildesheimi oklevelek napi kelte hiányának magyarázatául mond Riess.² Alig hihető, hogy a kancellár a hibásnak ta'ált keltezést meghagyva, a napi kelet kitöltése nélkül terjesztette be az okleveleket megerősítés végett, csak azért, mert nem akarta azokat újra iratni. De még kevésbé fogadható el az az érvelés, melyet az ötödik oklevél keltéről u. o. olvasunk. Teljességgel érthetetlen, miért tartja Riess lehetetlennek, hogy az oklevél márcz. 2-ára elkészülhetett, ha II. Henrik febr. 24. után már a kiállítási helyként szereplő Werlában volt.

Ime, ezek Riess elméletének főbb bizonyítékai, melyek már ily futólagos vizsgálatnál is kétes értékűeknek bizonyulnak. Semmikép sem tartjuk megengedhetőnek, hogy ez adatokra olyan nagy fontosságú tételt építsünk, mely hosszú korszakok adatainak beható vizsgálatán alapuló elméletet volna hivatva lerontani. Mert ne

felejtsük, hogy Riess adatai csupán II. Henrik uralkodásának első 16 évére vonatkoznak, s magyarázatuknál a legfőbb támasz Thietmar krónikájának néhány kétséges értelmű helye. Thietmar illető helyeinek magyarázatára nézve egyébként nagyon kíváncsian várjuk a föntebb jelzett nyilatkozat megjelenését.

* * *

A memorandum-elméletnek a hazai okleveles praxisra való alkalmazására tulajdonkép csak akkor kerülhet sor, ha az elmélet helyessége ott, a hol felállították, t. i. a német oklevelekre vonatkozólag legalább is nagy mértékben valószínűnek bizonyult. A mi diplomatikánkban ugyanis az elméletre közvetlen bizonyítékul szolgáló adatot nem találunk. Csupán arról lehet tehát szó, hogy vajjon a már helyesnek bizonyult elmélet alkalmazható-e a hazai oklevelek keltezésére, illetőleg hogy a mi okleveleink keltezési adatai nem mondanak-e ellent ennek az elméletnek.

Láttuk, hogy Riess elméletéhez nagyon is sok szó fér, s így a hazai praxisra való alkalmazására nézve legczélszerűbb lenne egyelőre várakozó álláspontra helyezkedni.

Mínthogy azonban alkalmazására már megtörtént a kísérlet, s *Kállay Ubul* a Riess elméletét ismertető cikkében éppen a mi adatainkra támaszkodva úgy találta, hogy a memorandum-elmélet nálunk is nagyon jól beválik, nem térhetünk ki a kérdésnek közelebbi vizsgálata elől.

Itt is egy általános megjegyzést kell előre bocsájtanunk, a melyet különben már föntebb érintettünk.

II. Henrik okleveleinek keltezése általában két főrészből áll: az időadatokból (nap, év, uralkodási év), melyeket rendszeren *data* vezet be és az *actum*-mal ezekhez csatolt helymegnevezésből.¹ A nem egységes keltezés ez oklevelekben legtöbbszörre azért keletkezik, hogy az időadatok együttesen más időpontra vonatkoznak, mint a hely. Vagy az időadatok értelmezendők az intézkedés idejére s a hely az oklevéladásra, vagy megfordítva.

A keltezésnek ezen két része között olykor

¹ 504. sk. l.

² 506. l.

¹ Lásd ezekre nézve *Die Urkunden der deutschen Kaiser und Könige* III. kötetét.

mutatkozó ellentmondást akarja Riess a memorandum-elmélettel kiegyenlíteni, s vizsgálatai eredményeképp vonja le azt a következtetést, hogy nem egységes keltezés egyáltalán nincs is. De már föntebb láttuk, hogy a nem egységes keltezés fogalma nem csupán a hely- és idő-adatok egybe nem vágására szorítkozik, mert vannak esetek, a mikor az időadatok egy része, pl. az uralkodási év vonatkozik az oklevéladásra, a többi pedig az intézkedés idejére.¹

Az Árpád-korból származó hazai okleveleinknél ez a körülmény különösen fontos.

A XIII. században ugyanis, mint ezt már másutt kiemeltük, ünnepélyes okleveleinkben rendszeren hiányzik a helymegjelölése, s a dátum a következő alkatrészeket mutatja: a kancellár megnevezése (*recognitio*), nap, *annus incarnationis*, a méltóságok felsorolása, *annus regni*.

Hogy miféle körülmények okozhatták, hogy ezek közül az időjelölő adatok közül némelyek az intézkedés idejére, vagy mondjuk általánosságban: az oklevél kiállításánál korábbi időpontra vonatkoznak, mások meg az oklevéladás idejére, arra is rámutattunk Árpádkori okleveleink keltezési ellentmondásainak vizsgálata alkalmával. Itt csupán azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy igenis, okleveleink különböző időadatai között gyakran találhatók ellentmondások, s ezeket az esetek többségében a memorandum-elmélet elfogadása sem oszlatja el, hanem csupán annak felismerése, hogy az oklevél írója az adatok egy részét (akár megelőző oklevél, akár másnemű feljegyzés vagy egyéb ok alapján) intézkedés szerint írta s ehhez az oklevéladás idején érvényes adatokat csatolt.

Mert mit ér pl. II. Endre 1232-iki oklevelére nézve² annak felvétele, hogy a dátumot a memorandumba eszközölt bejegyzés szerint írták, ha kénytelenek vagyunk elismerni, hogy az időadatok az év végére illenek,³ míg a méltóságok, kik a keltezésben föl vannak sorolva, ekkor már nem viselték hivatalukat? Itt más nem segít, mint vagy (Paulerrel) corrigálni az évszámot, mi azonban az uralkodási év miatt nehézségekbe ütközik, vagy pedig, a mint mi ajánlottuk, a

méltóságokat az intézkedés idejére, az évet az oklevél kiállítására értelmezni.

Ilyen és hasonló esetek,¹ melyeknek ismételt tárgyalását itt fölöslegesnek tartjuk, azt mutatják, hogy a nem egységes keltezés hazai okleveleinkre nézve kétségtelenül megállapítható, illetőleg a dátumok látszólagos ellentmondásainak értelmezésére nézve sikerrel alkalmazható.

Ezzel szemben azonban talán azt lehetne fölhozni, hogy miként Riess elsősorban az actum értelméhez fűzi memorandum-elméletét, úgy nálunk is az actum jelenti a kancellári naplóba való bevezetést. Így tehát a keltezés adatait legalább olyankor kell a memorandum idejének venni, ha az adatokat actum vezeti be.

Valóban, idézett cikkében Kállay is csupán azon esetekre korlátozta a memorandum-elmélet alkalmazását, melyekben a keltezést *actum* vagy *datum et actum* vezeti be.

A mi vizsgálataink eredménye erre nézve az volt, hogy bár az actum és a datum között való különbséget a középkorban a magyar kancelláriában is ismerték, mégis a kettőnek éles megkülönböztetéséről és egymástól elválasztásáról csak ritkán lehet szó. A kancellária actum-ot irt az oklevéladást jelölő időadatok elé, míg datum akárhányszor oly adatokat vezet be, melyek biztosan az intézkedésre vonatkoznak. Különösen feltűnik ez olyankor, ha a két kifejezés egybe van kapcsolva: datum et actum. Ilyenkor az intézkedésnek és oklevéladásnak egybe kellene esnie, holott ez sokszor világosan megállapíthatóan ki van zárva.

Kállay ezzel szemben úgy véli, hogy az általunk felhozott esetek közül többenél feltehető, hogy az illető oklevelek elintézése és írásba foglalása egy napon történt.²

Bár az erre vonatkozó érvelés szerintünk éppen nem meggyőző s okleveleink stylusának ismerete mellett pl. teljesen tarthatatlan az, hogy az egy napon elintézett és írásba foglalt ügyről tanácskozó főurakról írták volna, hogy „*qui tunc aderant*”, mint Kállay mondja, ezen érvelés czáfolgatása helyett bátorkodunk a HO. VI. 65—75. l. közölt oklevélre mutatni, melynek keltezését *datum et actum* vezeti be, s mégis az

¹ V. ö. erre vonatkozólag *Bresslau*, *Urkundenlehre*, 859—60. l.

² Wenzel VI. 502.

³ V. ö. idézett tanulmányunk, 754. l.

¹ Egyéb idevágó esetekre nézve l. u. o. 754. sk. l.

² *Turul*, 1911. 177—78. l.

évszám s az ezzel összevágó uralkodási év meg a méltóságok felsorolása között 3—4 évnyi időkülönbséget kell megállapítanunk.¹ Az egy időpontra vonatkoztatás tehát itt ép oly kevésbé engedhető meg, mint a föntebb idézett, W. VI. 502. oklevélnél.

Hogy tehát Riess elmélete nálunk «mindenütt bevált», mint Kállay véli,² az ép úgy nem fogadható el, mint a mily kétes ezen elmélet értéke a német császári oklevelekre vonatkozólag.

Van azonban Kállay tanulmányának egy igen fontos eredménye, mely a hazai diplomatikában nagyon jelentős körülményt emel ki. Ez a körülmény a kancellár (vagy alkancellár) változásának figyelembe veendő volta a dátumokban található ellentmondások értelmezésénél.

Minthogy ugyanis elméletének indokolására Riess oly példákat hoz fel, melyekben a kancellár hivatali elődjének idejében elintézett oklevélre írja a maga recognitióját, holott dátumként olyan időpont szerepel, melyben ő még nem viselte hivatalát, Kállay az általunk felhozott hasonló eseteket, t. i. IV. Bélának 1240-iki két oklevelét³ veti ezzel egybe, s megállapítja a következő két elvet:

1. Mindazon oklevelek, hol a kelt és a kancellár neve nem vág össze és ezért vagy a keltet, vagy a kancellár nevét tévedésnek minősítették, avagy akár az oklevelet magát jelezték hamisnak (természetesen ha gyanúra más alapos ok nem forog fenn), megvizsgálándók, vajjon a kelt nem vonatkoztatható-e az actum idejére, mint a memorandum keltje.

2. Vizsgálat tárgyává teendő, hogy vajjon az actum szerepeltetése, az actum szerint való keltezés egyes esetekben nem okolható-e meg a kancelláriai változásokkal.⁴

E két pontra nézve teljesen egyetértünk Kállayval, csupán azt kell belőlük elhagyni, a mi a memorandum emlegetésére vonatkozik.

A memorandum-elmélet ugyanis a föntebbiek szerint ugy a külföldi, mint a hazai diplomatikában tarthatatlan. Ezt tehát figyelmen kívül hagyva, tiszta igaz, hogy a kancellár-változás az actum, vagyis az intézkedés szerint való kel-

tezés egyik gyakoribb okának tekintendő. Hogy a Kállay által idézett adatokhoz még néhányat csatoljunk erre nézve, megállapíthatjuk, hogy:

a) A Babonig fiai részére adott oklevél¹ dátumaként szereplő 1299. évi aug. 1. táján kancellár-változás volt, mert az ellenjegyző alkancellár, László titeli prépost, csak július vége óta bírja hivatalát.²

b) Hasonlóképp kancellár-változás volt 1255. márczius elején, mikor IV. Bélának Waskán kiadott oklevele³ kelt. Az oklevelen ugyan nincs napi dátum, de a W. XI. 411—12. l. közölt oklevél mutatja, hogy a király akkoriban járt ott. Smaragdus ép ezidétt foglalta el alkancellári hivatalát⁴ s valószínűleg ezzel függ össze az is, hogy oklevelünk nincs recognitióval ellátva.

c) IV. Béla 1261. aug. 21-iki oklevelét⁵ Pál alkancellár adja ugyan ki, a ki már régebben viseli hivatalát, de a kancellári állásban van éppen ekkor változás.⁶

Ez esetekben a kelet datum et actummal van bevezetve. Az tehát kétségtelenül megállapítható, hogy az actum kiemelésének az oklevelekben a kancelláriai személyváltással összefüggésben kell lennie.

A magyarázat valószínűleg abban keresendő, hogy az új kancellár vagy alkancellár jónak látta valamiképp megjelölni, hogy az intézkedés az ő hivataloskodása előtt történt s így a felelősséget ő csupán részben viselheti.

Mindez pedig méginkább megerősíti azt az elvet, melyet másutt⁷ állapítottunk meg a kancellár nevének az időadatokkal való ellenkezésére nézve, hogy t. i. az oklevél hitelét magában véve még nem rontja az, ha korábbi keltű oklevelen később szereplő kancellár nevét olvassuk, hanem ez csupán intézkedés szerint való keltezésre mutat. Ellenben gyanus az az oklevél, melyen oly kancellár nevét olvassuk, ki a kelet idejében már nem viselhetette hivatalát.

DR. SZENTPÉTERY IMRE.

¹ Századok, 1911. 75. l.

² Turul, 1911. 178. l.

³ W. XI. 312. és HO. VIII. 422.

⁴ I. h. 177. l.

¹ Blagay-oklevéltár, 65. l.

² Fejérfataky, A kir. kancellária, 145. l.

³ W. VII. 387.

⁴ Fejérfataky, i. m. 105. l.

⁵ W. VIII. 2.

⁶ Fejérfataky, 102. l.

⁷ Századok, 1911. 749. l.

A GATHALI-CSALÁD CZIMERE 1431-BŐL.

VEGYES.

A Gathali család czimereslevele 1431-ből.

(Szines czimerképpel.)

Zsigmond király Nürnbergben, 1431 augusztus 9-én, Rozgonyi István pozsonyi főispán hü familiárisát, a Gathali Balázs fiát — Lászlót — ki ennek sok vállalatában vitézkedett, s a király iránti hűségét sokszor kimutatta, megnemesíti, s az oklevél elejére festett czimerrel ajándékozta meg. Ez adomány részeseivé teszi a főczimer-szerző testvéreit Jakobot és Fülöpöt, valamint unokatestvéreit: Gathali András fiait Istvánt és Jánost.

Az armális elejére festett czimer következő: balradülő, feketével és vörössel osztott paizsban az osztóvonalból növekedő ezüst szarvas; melynek bal agancsa vörös. Koronás csórsisakjának díszé: a paizsbeli szarvas szügyből növekedőleg. Takarói vörös-ezüst színűek mindkét felől.

E czimer szépen foszladozó arany brokátos sötétkék táblába van foglalva, melyet kívül sötét rózsaszín keret határol; e keret belül sárgával, kívül zölddel van körülvonalazva. Külső sarkai-ban arany díszszel. A czimerfestmény nagysága 16,1 × 11,7 cm.

A paizs háromszögletű, bár már nagyon ér-zik rajta a későbbeni tárcsapaizs formája; ezt mutatja balfelől csücskés pereme, de kiválólag a bal paizsvonal, mely kissé homorúan indul és a paizs felén tul domborúan fut a paizstalp csücskébe. Vágásvonala alsó $\frac{2}{3}$ részénél van; ebből növekedik a szépen stilizált, igazán heraldikusan ágaskodó ezüst szarvas.

A paizs fekete mezeje fehéresszürkén, az alsó vörös mező pedig narancssárga színnel van damaszkolva.

A paizs jobb csücskére helyezett, balra forduló ezüst csórsisak koronája sárga színű, három későgót cipripedium levéllel, s ezek közt egy-egy kifejletlen csücskével. Pántján három vörös ékkő látszik.

A vörös és ezüst színű takarók szépen foszladozó késői gót stílusban vannak tartva.

A czimer arányai a következők: a paizstengelye 5,6, a sisak 3, a korona és a sisakdísz 6,5 cm.

Festőjének még két művét ismerjük, a Berényi Kakas Lászlóét 1431 márczius 12-éről és a Krisztalóczy Tarkasis Józsáét, mely 1431 június 28-án kelt. Mindkettőnek paizsformája, sisakja, arányai, sőt apró brokát részletei is azonosok az itt bemutatott czimerével, ez azonban sokkal szebb, gondosabb munka.

Nürnbergi mesterünk ha nem is a legszebb,

de kétségtelenül a legheraldikusabb czimereit festette Zsigmond nagyszámu armálisainak. A Gathali czimeren olyan heraldikai szépségek vannak, melyeket máshelyt festetteken nem igen fedezhetünk fel. Ilyen szépsége az, hogy paizskép, sisak, sisakdísz teljesen egyirányba néznek. Hogy érczet érczre nem alkalmazott. Sárgára festette a koronát, hogy nem aranyfesték hiányában tette, bizonyítja a szőnyeg mintázata, mely arany.

A takarók a paizs alsó osztásától és a czimerkép érczétől veszik mázukat; a felső osztás fekete színét nagyon helyesen itt nem szerepeltette.

A czimerképet a festő úgy igyekezett elhelyezni, hogy a paizs felső fekete mezejét lehetőleg betöltse. Ezért adta a szarvasnak azt a helyzetet, a mit a czimer feltüntet, ezért helyezte a vörös agancsot a sisak alá, s ezért töltötte ki, hogy a paizs ürességét elhárítsa, az alsó vörös mezőt, valamint a fekete mezőt is damaszkolással. A két szarvasagancs vörös színe egyébként egyik ritka értékessége e czimernek.

Az armális szövege a következő:

Relatio Leonardi Noffry de Baÿmocz.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus, tam presentibus, quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine throni cesaree vel regie maiestatis velut e sole radii nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria vel regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree vel regie dignitatis. Sane ad universorum tam presentium, quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod nos consideratis fidelibus servitiis fidelis nostri Ladislai filii Blasii de Gathal, familiaris fidelis nostri dilecti magnifici Stephani de Rozgon, comitis Poseniensis, per ipsum Ladislaum in nonnullis (nostr-)is et regnorum nostrorum expeditionibus unacum dicto Stephano de Rozgon, domino utputa suo, cum nostra serenitate hincinde procedendo maiestati nostre iuxta sue possibilitatis exigentiam exhibitis et impensis, hec arma seu nobilitatis insignia, in principio seu capite presentium litterarum nostrarum depicta et arte pictoria palpacius figurata ac distinctius expressata, prefato Ladislao et per cum Jacobo et Phillippo (!) carnalibus ac Stephano et Johanni filiis Andree de eadem Gathal condivisionalibus fratribus eiusdem Ladislai, ipsorumque hereditibus et posteritatibus universis animo delibato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus

elargimur, ut ipsi et eorum quilibet, cunctaque ipsorum posteritas predicta arma more aliorum armis huiusmodi utentium a modo inantea, ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, cortinis, velis, papilionibus, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint. Quodque ipsi cunctaque ipsorum posteritas eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni nostri, armis huiusmodi utentes, quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisi, gaudeant et fruantur, ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto merito exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum inantea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo-ut rex Hungarie utimur independenti communitas prefato Ladislao et aliis supradictis duximus concendendas. Datum Neuremberge, in vigilia festi beati Laurentii martyris, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo quinto, Romanorum vigesimo primo et Bohemie duodecimo.

Hátán XVII. századbeli írással: 1431, Sigismundi regis insigne nobilitatis pro eg. Ladislao de Gathaly et eius condivisionalibus. Lejjebb XVIII. századbeli írással: Docum: Famil: Gathaly No. 1.

Az oklevél meglehetősen ép állapotban maradt ránk, helyenként vízfoltos, s egy helyt kiszakadt; nagysága 50·1×32·8 cm, ebből 8·8 cm a felhajtás, mely a címer egy részét fedi. Függőpecsétje sötét rózsaszín és zöld selymen — teljesen ép, s igen szépen kinyomott. A címeres levél a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik.

Köpeczi Sebestyén József.

Két névmagyarázat.

I. Végles.

A személy-, család- és helynevek történetében bizonyos fejlődési mozzanatok lehet kimutatni, melyek jelentőségüknél fogva a helyi érték szűkre vont körét messzire tülépve elég gyakran sokkal kiterjedtebb kérdések felderítésére különféle irányban szolgálnak.

Azon emlékelőtti korszakban, midőn az emberek a legkezdetlegesebb társadalmi fogalmak felismerésének hatása alatt annak szükségességét érezték, hogy környezetük egyes tagjait valahogy megjelöljék, minden egyes társadalmi tag egyetlenegy szóból álló nevet is kapott. Mily indítóokok vezették akkor az embereket ezen megjelölések kiszemelésében, nem tudjuk; de bizonyosnak vehetjük, hogy rendszerről és tervszerinti vezető iránypontokról akkor szó sem lehetett.

Midőn a társadalmi körök kiterjesztésével, a művelődés és a műveltség gyarapodásával egy és ugyanazon tulajdonnévnek tulgyakori előfordulása következtében egy szabatosabb megkülönböztetés szükségét érezték, az emberek úgy segítettek magukon, hogy az egyes személy nevének még az atyja vagy anyja nevével megtoldották, mely eljárás az idő folyamán kétségkívül nemzetközivé alakult. De ez sem vált be mindig és mindenütt a pontos megkülönböztetés megbízható eszközének, mert számtalan esete akadt annak, hogy több személy egy és ugyanazon egyéni s szülői nevet viselte. Így történt, hogy egyesek e két néven kívül még egy, a személyüket kizárólag ismertető melléknevet kaptak, mely egyes esetekben a tulajdonossal megint eltűnt, más esetekben azonban ennek közvetlen utódaira s így egész családokra átháramlott. Ez a még ma is élő «állandó» családnevek legrégebbi fejlődésének története.

Magától értetetik, hogy a különféle nemzetek és népek e tekintetben saját utjaikon haladtak; mindamellett azonban mégis elhíhetjük, hogy a legnagyobb részben e melléknevek eredetüket rendszerint a tartózkodási s származási helynek, a foglalkozásnak, a testi s szellemi tulajdonságoknak, a társadalmi állásnak, az illető egyén életkorának, helylyel-közzel azonban — a mit nem szabad elnéznünk — a vak véletlen alkalmi szeszélyének köszönték. Arról, hogy ez utóbbi irányban a legkülönbözőbb körülmények összefüggése mit teremtett, köteteket lehetne írni; e helyen csak arra legyen utalva, hogy egy embernek véletlen és nem szándékolt nyilatkozásai, megjegyzései, cselekedetei, szokásai, egy név téves kiejtése vagy szándékos ferditése, egy tréfásan odavetett megjegyzés, guny vagy melléknév keletkezésére okot adtak, mely némelykor az eredeti vagyis első nevet oly mesés gyorsasággal háttérbe szorította, hogy ez az idő folyamán teljesen eltűnt. Alig van még manapság oly falu, hol egyik-másik lakost nem kellene a tartózkodási helyén szokásos és általában ismert guny-, dédelgető vagy egyébként nevezendő mellékneven felkeresni.

A helynevek keletkezésének körülbelül ugyanazon története van. Magától értetetik, hogy itt minden kezdettől fogva földrajzi s czélszerűségi érvek és indokok közreműködtek, de az is bizonyos, hogy ezeknek főszereplése mellett már ősrégi időkben is a földrajzi tárgyak alapítóinak és tulajdonosainak nevei az illető tárgyaknak neveit adták. De valamint e személyek nevei a századok folyamán véletlen vagy szándékos másításoknak és ferditéseknek alá voltak vetve, éppen úgy történt, hogy a róluk nevezett helyek is ezen változásokon keresztül mentek. A bennszülöttek vagy idegenek részéről csak egyetlen-egyszer történt helytelen kiejtés vagy

alkalmazás elegendő volt arra, hogy egy régi nevet kiszorítson és ennek valamely ujhangzású fajtájának vagy leszármazottjának állandó értéket szerezzen; a legtöbb esetben az adott rá okot, hogy az eredeti név idegennyelvű elemek bevándorlása által az idegen nyelvvél rokonhangzásúvá átalakított, mely eljárás által a régi név a legtöbb esetben majdnem a felnemismerhetőségig ferdített. A magyarországi helynevek szövegtésében ezen utóbbi eset majdnem napirenden van, de akár mily eredetű helynevet is ferdítette ezen körülmény, annyi áll, hogy a magyar helységek tulnyomó része nevét vagy alapítójától, vagy az idők folyamán egymást felváltott tulajdonosaitól kapta. Hogy a nagy közönség a legtöbb helynév eredetét a legkalandosabb módon akarja magyarázni, annak az az oka, hogy az imént kifejezésre juttatott szabálylyal az arra hivatott körök nem igen foglalkoznak és kutatásaik esetleges eredményeit a nagy közönséggel nem közlik. Így történhet — hogy csak egyetlen példát említsek — hogy az Esztergom megyében lévő Bátorkesző helység nevét a nagyközönség így magyarázza, hogy e községben valamikor egy «bátor kezű» ember élt, kiről a község mai nevét vette; pedig a kutatók tudják, hogy az eredeti Kesző egy Ravasz nevű ura után a «Ravaszkesző» nevet kapta, melyből később, midőn a helység a Batori-család tulajdonába került, a mai Bátorkesző lett.

* * *

Magyarázták-e már és hogyan a Zólyom megyében még most is létező Végles helység nevét, nem tudom; de nagyon valószínűnek tartom, hogy nem csak a nagyközönség a magyarázatot a fenti Bátorkesző-féle minta szerint keresi vagy kereste; az első szótágot valószínűleg a végvár-ral, a másodikat a «lesni» igével hozhatták összefüggésbe és az egésznek a jelentősége az lehetett, hogy a haza védője a végvárban lesi az ellenséget; valljuk meg, hogy e magyarázat nem volna éppen a legkalandosabb.

De azt hiszem, hogy itt is a fenti alapszabály, melynek értelmében a legtöbb helységnevet valamely földes úr nevére visszavezetendő, érvényre jut. A következő érvelés, azt hiszem, rá is vezet.

Van egy középfelnémet elbeszélő költemény, melyet bizonyos Gravenbergi Wirnt 1212 táján irt és melynek czime, illetve hőse «Wigalois der Ritter mit dem Rade» azaz (mert kereket viselt a czimerében) Wigalois a kerek lovag. Ezen Wigalois költőnk szerint az ismert Artus király asztalkörének egyik alakjaként szerepel és általában az a magyarázat, hogy «Wigalois» nem más, mint a francia Goi (= Guy = Guido) Galois, (helyes kiejtéssel: *Galoa*), latinul pedig Vitus Gallensis. Helyes-e ezen magyarázat? nem tudom;

én erőszakoltnak tartom, de megengedem, hogy a Wigalois név talán francia eredetű lehetett és átültetés útján a németekhez jutott, a Guy Galois azonban alig fogadható el. Legyen azonban bár hogy, annyi bizonyos, hogy a Wigalois a német középkorban, de még később is mint keresztnév szerepel; 1431 jan. 12-én előfordul a stájer németek sorában Wolkensdorfi *Wigalois*¹ a mi bizonyítja, hogy a nevet nem francziául ejtették ki. 1436 jan. 30-án találjuk, hogy Gradner Wigelois és unokafivére Sándor Ungnad Pongrácz elleni perükben Frigyes osztrák herceg (a későbbi császár) döntésébe beleegyeznek.² 1500-tól 1516-ig Fröschel *Wiguleus* Passau püspöke. A «Baierisches Stambuch» szerzője: Sulzeni Hundt *Wiguleus* (szül. 1514-ben, meghalt 1588-ban), a miből kiviláglik, hogy Wiguleus a név latin, Wigelois, illetve Wigalois a német alakja. Károly francia király 1449 decz. 18-án fenti Gradner Wigelois, Zsigmond osztrák herceg tanácsosához levelet intéz, melyben őt Gradner *Wigolas*-nak nevezi,³ a mi arra enged következtetni, hogy a név nem is francia eredetű, mert különben — Guy Galois-nak megfelelőleg — «Vigalois»-nak irták volna.

Ezzel már most tisztában lévén, hogy a név német keresztnév, arra is kell figyelmeztetnem, hogy számos helynév magyarázatánál azon körülmény is sokszor döntő, hogy mily néven szerepel a helység más mint magyar nyelven és melyek az idők folyamán felmerülő változatai. Véglesnek alig vannak magyar változatai; neve a legrégebb okiratokban mint Wyglesch (1431-ben), Wygles (1441-ben) Vygles, Wigles, Wegles, Veghles szerepel; Zsigmond király neje Borbála e várt 1431-ben «*auf den Wyglesch*, 1432. nov. 21-én pedig «*auff dem Viglesch*»-nek nevezi,⁴ a mit a németek sohasem Véglesnek, hanem Viglesnek kiejtettek. Mindezekből már kitűnik, hogy a latin Wiguleus, a német Wigalois a magyaros Végles elődje; szükséges azonban, hogy oly adattal is rendelkezünk, mely a magyar helység és a személynév közötti egyenes összefüggését ecsetelje. Ilyen is van.

Beheim Mihály, a XV. század egyik tipikus német költője (született 1416-ban, meghalt 1474 körül) a Hunyadi János és V. László életét is érintő egyik művében a magyar urak sorából «her iobs uon *Wigalos*-t» is említi, ki nem más mint a külföldi származású Kossai Jób, Végles kapitánya,⁵ a neczpáli Justh-család egyenes őse.

¹ Muchar, Gesch. der Steiermark VII. 234.

² Chmel, Materialien zur Geschichte Oesterreich I. 30.

³ Ugyanott I. 307.

⁴ Történelmi Tár 1898. évf. 176—177.

⁵ Lásd róla: Botka, Bars megyei oklevelek 94, mely szerint szomszédvári Czernin Henninggel együtt 1441-ben Wyglesch vár kapitánya volt. Ezekről azonban később lesz szó.

Beheim «wigoles»-a tehát a magyaros hangzású Végles nevű várnak németes neve és a Wigalois változata, melyből a latinos Wiguleust gyártották. Az pedig, hogy a vár, illetve a mai helység ezen nevet egy Wiguleus vagy Wigalois nevű urától kapta, kétségkívül veendő.

II. Igmánd.

Ma Nagy- és Kisigmánd nevű helység Komárommegyében, melynek legrégebb változatai a következők: 1233: Huigman, Wigman; 1235: Wigman; 1236 kör.: Vigman; 1253: Bigman; 1257: Wigman; 1261: Wygman; 1262: Wigman; 1270: Wygman; 1273: Wygman; 1290: Wygmand; 1291: Wygman; 1309: Bygman; 1332: Vigman; 1345: Vigman; 1433: Vigman, Vygman; 1440—1446: Kyswygman, Kisvigman; 1482: Kyswigman; 1500. Wigman; 1509: Wÿgman; 1511: Wÿgman; 1513: Wigman. Ezekből czáfolhatatlanul kiviláglik, hogy a helység neve minden kezdettől egészen a 16-ik századig *Vig-mán* volt; 1290-ben egyszer Wygmánd néven szerepel, de a kezdő V vagy W változatlan maradt; a kilökése után maradt Igmánd kétségkívül kényelmességszülte folyomány.

De van bizonyítékunk arra is, hogy e nevet nemcsak a helység, de egy nemzetség és egyes személyek is vitték. Találjuk pl. 1274. és 1282-ben, hogy a nógrádmegyei Berény bérlői sorában egy Wigman nevű községi előljáró is van.¹

Honnan származik e név?

Hogy a németeknél a mann-végezetű szegély- és családnév már a legrégebb időktől kezdve mai napig számtalan alakban divó, annyira köztudomásu dolog, hogy részletezése e helyen felesleges. A középkorban az Altmann, Hartmann, Hermann, Karlmann, Lutzmann (= Lajos = Ludwig), Pétermann stb. személynév napirnden volt és mindezen esetekben a mann-végző a német Mann (= férfi) szóval azonos volt. *Ezen Mann-végezetű személynévek sorában a Wigmann is szerepelt.* 1233-ban találjuk pl. a stájerországi Pöls nevű helységben egy Wigman nevű pap-helytestest² (= vicariust); de Wikmann-nak is nevezték, de alig szenvedhet kétséget, hogy *Wichmann* alakjában is szerepelt, mert Seeburgi Wichmann 1152-től 1192-ig Magdeburg érseke; a thüringi tartománygrófok egyik őse is Wichmann és ezzel egyetértőleg Németországban a következő Wichmann-összetételű helységek még most is találhatóak: Wichmannsburg a porosz lüneburgi kormánykerületben, — egy Wichmannsdorf a porosz potsdami kormánykerületben és egy Mecklenburg-Schwerinben; Wichmannshausen a porosz kasseli kormánykerületben.

¹ Wenzel IX. 92. 346.

² Muchar, Geschichte der Steiermark III. 241.

Ezekből tehát már kiviláglik, hogy itt egy német személynévvel van dolgunk. De van erre egyéb bizonyítékunk is.

Már fentebb mondtuk, hogy 1274 okt. 6-án bizonyos Both comes berényi jobbágysai sorában egy Wigman nevű előljáró is szerepel; ennek érdektársai pedig a következők: 1. a *stájerországi* Kuncz, 2. egy másik Kuncz, 3. Albrecht, 4. Snap (= Sváb) fia Kuncz, 5. Berengár fia Frigyes, 6. a magyar Hencz, 7. Lipót, 8. Rudolf, 9. Urnik (= Hernik), 10. Wakulch (= Valkócz) 11. Detre (= Dietrich), ezek pedig, az egy Henczet kivéve, mindnyájan németek.

Van egy sokkal korábbi példánk is.

II. Henrik német császár 1014 jun. 21-én Regensburgban egy okiratot állít ki, melyben tanusítja, hogy Hartvig salzburgi érsekkel (991—1023) csereszerződést kötött. Bizonyos Márton nevű magyar ember nőül vette az érseknek egyik szolgálóját, kitől a következő fiai születtek: 1. Reginphert (= Reinprecht), 2. Vurtenpurch, 3. *Wigman*, 4. Neremann, 5. Hazo (= Hasso). Ezek, miután anyjuk nem volt szabad nő, az érsek jobbágysai közé tartoztak. A császár kiváltotta őket a jobbágysai viszonyból, a mennyiben helyettök saját tulajdonához tartozó több jobbágyat adott.¹ Miután II. Henrik

¹ Fejér I. 295—296.

Szent István királyunknak a sógora volt, több mint valószínű, hogy ezen kiváltás a magyar király vagy királyné közbenjárására történhetett.

Ha már most ezen magyar atyától származó, de német anyától Németországban született Wigman-t Igmánd helység alapítójául vesszük — a mi egyáltalán nincsen kizárva — bebizonyítottuk, hogy a helység neve a német Wigman személynévvel azonos; ha pedig e feltevéseink helytelen, akkor is bebizonyítottuk a fentiek alapján, hogy a helység — akár 1014 előtt vagy után — nevét kétségkívül egy Wigmann nevű német jövevény birtokostól kapta.

Dr. Wertner Mór.

A Mecsery-Zichy sógorság.

A «Turul» ez évi első füzetében megjelent «*Két Mecsery czimer*» című dolgozatom végén a két bárósított Mecsery-család egymáshoz való viszonyát a Zichy Zichy Mihály és báró Mecsery Dániel sógorsága alapján óhajtottam volna megvilágítani.

E kísérletem — eredményre még nem vezetett, azonban módomban van a sógorsági kérdés homályát némileg — ha biztos eredmény híjával is — eloszlatni.

Czikkem megjelenése óta kezembe jutott Zichy Zichy Mihálynak, Moson-megye alispánjának 1818. évi márczius 11-én kelt gyászjelentése, mely eleddig a Zichy család zalai (Somogy me-

gye) levéltárában lappangott s jelenleg *Flesch* Lucy urhölgy gyűjteményében van.

A gyászjelentésből kiviláglik, hogy *Zichy* Mihály alispán felesége *Fischer* Jozefa volt, — a kit a gyászlap azonban csupán nemesnek — vagy legalább is bárónőnek *nem* — mond. Mert az hihetetlen, hogy oly előkelő család, mely a gyászjelentést házi-tisztje (valami hoptester-féléje) által adatja ki, a családtagok rangját kellően kifejezésre juttatni elmulasztaná.

És itt van egy nagy érthetelenség, a melynek nyitjára képtelen voltam rájönni. A *Zichy* család ugyanis ezt az elődjét szintén mint nem bárót ismeri. Közlemlekezetben él itt, hogy mily szép volt Jozefa, a miről különben beszél a zalai kastély ebédlőjében látható arczképe is. A család azonban úgy tudja, hogy Jozefának nővére volt az a Janka, — a ki *Mecséry* Dániel tábornoknak a felesége lett s e testvéri kapocs és szeretet jeléül kapta *Zichy* Mihályné — *Fischer* Jozefa nővérétől *Mecséry* Dánielné, *Fischer* Jankától azt a két olajfestésű arczképet, mely a *Mecséry* házaspárt ábrázolja s bár teljesen ronsokban, még ma is megvan, Zalán.

E *Fischer* Jankáról azonban teljes hiteli helyen az mondatik, hogy *bárónő* volt. Így van a királyi könyvekben feljegyezve¹ s így van a M. N. Múzeum könyvtárának czimeres leveleit leíró jegyzékben² is.

Így most teljesen zavarossá lesz az a keresett sógori viszony.

Mellesleg itt megjegyezzük, hogy *Zichy* Mihálynak a gyászjelentésben említett két fia, *Ferencz* és *Sándor* közül ez utóbbinak volt *Eperjessy* Juliától született fia *Antal*, a tudós és *Mihály* a művész, a kinek ismét unokája az a *Flesch* urhölgy, kinek gyűjteménye az érdekes gyászjelentést őrzi. *Rexa Dezső.*

A Hajnal, Hory, Pap családok armálisai.

III. Ferdinánd király Prágában 1638 szept. 7-én *Hajnal* Albertet és feleségét, *Fekete* Katalint, szintugy fiait *Istvánt*, *Gergelyt* és *Albertet* megnemesíti és nekik czimert adományoz.

«Scutum videlicet militare erectum caelestini coloris fundum eius triugi viridi monticulo occupante, in cuius eminentioris collis iugo stella una locata esse Luciferum designans rutilare visitur. Scuto incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate, alteram stellam inferiori similem proferente ornatam. A summite vero, sive cono galeae laciniis seu lemnisciis hinc flavis et caeruleis, illinc autem rubris et candidis in scuti extremitates sese passim diffundentibus, illudque decenter exornan-

tibus, quemadmodum haec omnia in principio seu capite praesentium literarum nostrarum pictoris manu et artificio propriis suis coloribus clarius depicta esse conspiciuntur.»¹

A család a XVIII. századtól Verebélyen (Bars m.) volt érseki nemes és birtokos.

III. Ferdinánd király agilis *Hory* Jánosnak és testvérének, *Györgynek*, *János fiának*, *Istvánnak* és *György fiának*, *Istvánnak* és *Jánosnak* nemességét és czimert adományoz.²

Ez az armális élő bizonyossága annak, hogy mennyire kell sietni a heraldikának, hogy a még meglevő czimerleveleket mentül előbb összegyűjtse. Gondatlan, kontár kezek munkája ritkán végzett nagyobb pusztítást, mint ezen. Az armálisból — a czimerleirő szövegén kívül — néhány későbbi botrányos javítást mutatoul felsorolok: ac per-ból: de pér (többször), necnonból kétszer: héthoni, honoribusból: Böszörmény, ac aliisból: Apaffy, eidemből: erdőd, sub ijsdemből: süvegidem, ferre-ből: Petri, ævum uti-ből: ædum Guti. A czimer leírása töredékesen, «javított kiadásban»:

«Scutum videlicet militare erectum caelestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, super quo regium diadema gemmis aliisque unionibusque ornatum, ex quo vir militaris rubra tunica indutus mediotenus et eminens, rubro pileo mardurino coopertus, manuum vero dextra nudam (később javítva: Budam) ac in . . . ola (később: dosa-ra javítva) compressum tenere, sinistra vero lumbis iniecta erecte stare, ad dextramque scuti partem conversus esse cernitur. Scuto (később javítva: Scala) incumbentem galeam militarem craticulatam sive apertam regio diademate alterum virum militarem . . . alioquin inferiori per omnia (pér olonia-ra javítva később) similem proferente ornatam. A summitate vero, sive cono galeae lacciniis seu lemnisciis hinc caeruleis et flavis, illinc candidis et rubris in scuti extremitates sese (Sepes-re javítva) placide diffundentibus, scutumque ipsum decenter, ac venuste exornantibus], quemadmodum haec omnia in principio seu capite praesentium literarum nostrarum pictoris manu et artificio propriis et ob oculos intuituum posita esse (ebbes-re javítva) conspiciuntur.»

Kihirdették Zemplén mezővárosában . . . máj. 28-ikán.

A latin nyelvben járatlan ember Erdődi gróf *Pálffy* János 1735 febr. 1-iki nemesi vizsgálatának eredményét is rávezette szörnyű latinsággal és feloldhatatlan rövidítésekkel. Azt a benyo-

¹ Eredetije *Hajnal* István honvédelmi minisztériumi számtanácsos birtokában, Budapesten.

² Eredetije *Bashalmán* (Szabolcs m.) *Hory* uradalmi kovácmesternél; egérrágta, czimerképe elmosódott, a zsinórról a pecsét leszakadt.

¹ Lásd *Illéssy-Pettkó*. 139. lap.

² Lásd *Aldásy* i. m. 358—359. lapok.

mást teszi az olvasóra, hogy másolta más iratról, a mit nem értett, de olvasni sem tudta.

VI. Károly római császár és Magyarország királya Bécsben 1720 ápr. 29-ikén némely hívének kérésére és különösen Bereg megye ajánlatára *Pap* Jánost és feleségét, Taubriech Christinát a jobbágy sorból kiemelve, megnevesíti és nekik czimert adományoz.

«Scutum videlicet militare erectum cærulei coloris, fundum illius viridi campo interoccupante, in cuius medietate aurea corona locata esse ac illi candida columba virentem olivæ ramusculum rostro stringens, alasque expansas et quasi ad volandum dispositas habens, insidere et ad dextram scuti oram conversa conspicitur; scuto demum incumbentem galeam militarem caraculatum seu adapertam, regio diadematæ, brachium humanum cataphractura indutum, nudam frameam tenens proferente ornatum. A summitate vero sive cono galeæ laciniis seu lemniscis hinc candidis et rubris, illinc vero flavis et cæruleis in scuti extremitates se se diffundentibus, illudque ipsum decenter ac venuste exornantibus.» Kihirdetve 1720 aug. 21-én Nagy-Musajon, Bereg vármegye közgyűlésén. Bornemisza László, hites jegyző.¹

A család a beregmezei Bilkén volt birtokos. Több név alatt szerepelt a család, mint Pap, Popovits, Roszpopa, s a bilkei előnevet is használta.²

Dr. Závodszy Levente.

Ujabb czimereslevelek a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában.

Folyóiratunk 1909. évfolyamában közöltük utoljára a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ujabb czimereslevél gyarapodásának jegyzékét. Az akkor közölt jegyzék az 1909. év III. negyedével végződött. Azóta, a jelen év II. negyedéig bezárólag a gyarapodás 113 darabot tett ki, a melynek jegyzékét az előbbiektől mintájára, alább közöljük.

A 113 darab között négy új eredeti középkori armális van, kettő Zsigmond királytól, egy Mátyástól, egy pedig II. Lajostól. E négy darab közül az egyik, a Herencsényi armális szakköreink előtt már régebb idők óta ismeretes volt, eddigi tulajdonosának, Pintér Sándornak nagylelkű ajándékából a folyó évben ment át a M. Nemzeti Múzeum tulajdonába. Mind a négy darab társaságunk igazgató-választmányi ülésén is bemutatott. A magántulajdonban lévő

¹ Eredetije Pap Sándor uradalmi tisztartó birtokában, Görögszálláson (Szabolcs m.).

² Karagyena Mihály: Magyarország hiteles helyeinek levéltárában őrzött nemesi stb. okleveleknek jegyzéke. Turul, 1887. évf. melléklete 16. I. Pap de Bilke családból származott: Popovits. Leleszi orsz. lt. 45. sz.

középkori czimereslevelek közül kettőnek szerezte meg a múzeumi könyvtár színezett fényképét, a Bezeredy armálisét 1431-ből és a Kormossy armálisét 1517-ből. Az ujabbkori armálisok között a szakkörök figyelmét magára vonhatja a Saluczei Simon deák armálisa I. Ferdinándtól, izléses kivitelű czimerképével, továbbá I. Ferencznek, Mária Terézia férjének lotharingiai bárói illetve grófi oklevele a de la Motte család részére. Sajnos, a jegyzék legrégibb darabja, I. Lajos 1378-i oklevele csak XVII. századi másolatban ismeretes, eredetije úgy látszik végleg megsemmisült, legalább a család tulajdonában nincsen, pedig ez volna a középkori magyar heraldikának a legérdekesebb maradványa.

A 113 darab armális a következő:

1. 1378 április 20. Visegrád. I. Lajos czimereslevele Arcoano Buzzacarinó részére. Egyszerű, XVII. századi másolat. — 2. 1431 július 2. Nürnberg. Zsigmond király czimereslevele Bezeredy János részére. Egyszerű, XX. századi másolat a czimerkép színezett fényképével. — 3. 1431 augusztus 9. Nürnberg. Zsigmond király czimereslevele Gathaly László részére. Eredeti, megvan a czimerkép színezett fényképe is. — 4. 1432 február 6. Piacenza. Zsigmond király czimereslevele Herencsényi János részére. Eredeti. — 5. 1478 május 27. Buda. Mátyás király czimereslevele Petrus Gentile de Montefalco részére. Eredeti. — 6. 1517 június 24. Buda. II. Lajos czimereslevele Balajthy István részére. Eredeti. — 7. 1521 december 4. Buda. II. Lajos czimereslevele Kormossy Tamás részére. Egyszerű, XX. századi másolat, a czimerkép színezett fényképével. — 8. 1542 július 5. Bécs. I. Ferdinánd czimereslevele Saluczei Simon deák részére. Eredeti. — 9. 1569 július 15. Bécs. Miksa király czimereslevele Vizkelethy Gergely részére. Eredeti. — 10. 1574 augusztus 31. Bécs. Miksa király czimereslevele Zalay másképp Tutor Péter részére. Eredeti. — 11. 1582 május (3) 27. Pozsony. Miksa király czimereslevele Kewrtessy Gáspár részére. Eredeti. — 12. 1582 november 14. Varsó. Báthory István czimereslevele Ippi Frater Pál részére. Fénykép. — 13. 1583 szeptember 27. Bécs. Rudolf király czimereslevele Kolozsvári Baráth János részére. Eredeti. — 14. 1587 márczius 10. Gyulaféhevár. Báthory Gábor czimereslevele Adorjány Pál deák részére. Eredeti. — 15. 1588 január 8. Prága. Rudolf király czimereslevele Oliva Tamás részére. Eredeti. — 16. 1589 május 28. II. János czimereslevele Benkner Márk részére. Egyszerű, XX. századi másolat, a czimerkép fekete rajzával. — 17. 1593 január 19. Prága. Rudolf király czimereslevele Tóthdióssy Feinecker Ezechiel részére. Eredeti. — 18. 1599 április 1. Prága. Rudolf király czimereslevele Kossa Albert ré-

szére. Eredeti, a czimerkerő folyamodvánnyal együtt, a Magyary-Kossa család levéltárában. — 19. 1599 július 12. Gyulafejérvár. Báthory Endre bibornok czimereslevele Somogyi Benedek részére. Eredeti. — 20. 1602 április 22. Gyulafejérvár. Báthory Zsigmond czimereslevele Balogh Lőrincz részére. Eredeti. — 21. 1602 július 1. Báthory Zsigmond czimereslevele Dévai Lakatos Miklós részére. Eredeti. — 22. 1606 márczius 15. Kassa. Bocskay István czimereslevele Szentandrassy György részére. Eredeti. — 23. 1608 márczius 5. Rudolf király bárói oklevele a Vizkelety család részére. Eredeti, csak töredékekben van meg. — 24. 1608 június 12. Gyulafejérvár. Báthory Gábor czimereslevele Váradi Saffar Gáspár részére. Eredeti. — 25. 1609 június 6. Bécs. II. Mátyás czimereslevele Subych Tamás részére. Eredeti. — 26. 1610 május 17. Gyulafejérvár. Báthory Gábor czimereslevele Zsegedi Kalmár Benedek részére. Eredeti. — 27. 1612 május 14. Szeben. Báthory Gábor czimereslevele Nagy Miklós részére. Eredeti. — 28. 1612 november 29. Szeben. Báthory Gábor czimereslevele Hosszúmezei Varga Pál Tamás részére. Eredeti. — 29. 1613 márczius 31. Pozsony. II. Ferdinand czimereslevele Bockh János részére. Eredeti. — 30. 1613 május 25. Bécs. II. Mátyás czimereslevele Dubnyczay János részére. Eredeti. — 31. 1613 augusztus 5. Szászsebes. Bethlen Gábor czimereslevele Olasz Gergely részére. Eredeti. — 32. 1617. márczius 8. Prága. II. Mátyás czimereslevele Drozdik János részére. Eredeti, a báró Drozdik család levéltárában. — 33. 1617. szeptember 21. Prága. II. Mátyás czimereslevele Barachy Gergely részére. Eredeti. — 33. 1620 május 10. Bécs. II. Ferdinánd czimereslevele Bessenyei István és Ferencz részére. Eredeti. — 34. 1620 augusztus 28. Gyulafejérvár. Bethlen Gábor czimereslevele a Kökényérkeresztúri Kozma család részére. Eredeti. — 35. 1622 július 20. II. Ferdinand czimereslevele Szalay Mihály részére. Eredeti. — 36. 1622 augusztus 2. II. Ferdinand czimereslevele Farkas Mihály részére. Eredeti. — 37. 1622 augusztus 6. Bethlen Gábor czimereslevele Márk András és Pál részére. Eredeti. — 38. 1623 augusztus 24. Bécs. II. Ferdinand czimereslevele Banovich Ádám részére. Eredeti. — 39. 1627 április 12. Bécs. II. Ferdinand czimereslevele Dincho Mihály részére. Eredeti. — 40. 1627 augusztus 24. Bécs. II. Ferdinand czimereslevele a Polotnich család részére. Eredeti. — 41. 1628 június 15. Prága. II. Ferdinand czimereslevele Chaply György részére. Eredeti. — 42. 1630 márczius 4. II. Ferdinand czimereslevele Kovách János részére. Eredeti. — 43. 1630 április. II. Ferdinand czimereslevele Erdély másképp Nagy György részére. Eredeti. — 44. 1631 november 13. I. Rákóczy György czimeres-

levele Chiato Mihály, István és György részére. Eredeti. — 45. 1631 december 14. Kolozsvár. I. Rákóczy György czimereslevele a Nagy család részére. Eredeti. — 46. 1631 december 16. Bécs. III. Ferdinand czimereslevele Lévay András részére. Egyszerű, XIX. századi magyar fordítás. — 47. 1635 február 8. Sopron. III. Ferdinand czimereslevele Sailer János részére. Eredeti. — 48. 1638 márczius 28. Pozsony. III. Ferdinand czimereslevele Brukner Gáspár részére. Eredeti. — 49. 1639 május 22. Gyulafejérvár. I. Rákóczy György czimereslevele Hidvéghi István részére. Eredeti. — 50. 1642 december. Bécs. III. Ferdinand czimereslevele Szabó, másképp Kiss Miklós részére. Eredeti. — 51. 1643 május 1. Gyulafejérvár. I. Rákóczy György czimereslevele a Kozma család részére. Eredeti. — 52. 1647 december 31. Sárospatak. I. Rákóczy György czimereslevele Virginás Izák részére. Eredeti. — 53. 1650 szeptember 17. Bécs. III. Ferdinand czimereslevele Török István részére. Eredeti. — 54. 1651 november 28. Bécs. III. Ferdinand czimereslevele Pappnek Pál részére. Eredeti. — 55. 1655 márczius 20. Pozsony. III. Ferdinand czimereslevele Kurz Vilmos részére. Eredeti. — 56. 1658 augusztus 1. I. Lipót czimereslevele Szüch Gergely részére. Hiteles másolat 1799-ből. — 57. 1659 május 6. Bécs. I. Lipót czimereslevele Raikhort Lőrincz részére. Eredeti. — 58. 1659 november 30. Pozsony. I. Lipót czimereslevele a Turóczy és Botka családok részére. Eredeti. — 59. 1662 márczius 1. Ebesfalva. Apafi Mihály czimereslevele Pap Salamon részére. Eredeti. — 60. 1665 május 18. Gyulafejérvár. Apafi Mihály czimereslevele Szöcs, másképp Grasznér János részére. Eredeti. — 61. 1667 január 10. Marosvásárhely. Apafi Mihály czimereslevele Radas Mihály részére. Eredeti. — 62. 1667 január 17. Marosvásárhely. Apafi Mihály czimereslevele Donáth János részére. Eredeti. — 63. 1667 április 24. I. Lipót czimereslevele Garay, másképp Molnár István részére. Eredeti, mellékelve a czimerkerő folyamodvány és Zólyom vármegyének 1667 szeptember 22-i nemesi bizonyítványa. — 64. 1668 július 30. I. Lipót czimereslevele az Ujlaky család részére. Eredeti. — 65. 1668 augusztus 22. Apafi Mihály czimereslevele Batizi János részére. Egyszerű másolat. — 66. 1669 november 15. Szász-Medgyes. Apafi Mihály czimereslevele Nagy Péter részére. Eredeti. — 67. 1669 november 21. Ebesfalva. Apafi Mihály czimereslevele Csongrádi Kristóf részére. Eredeti. — 68. 1672 június 15. Gyulafejérvár. Apafi Mihály czimereslevele. Kolosi Mihály részére. Eredeti. — 69. 1672 október 12. Gyulafejérvár. Apafi Mihály czimereslevele Görgényi György részére. Eredeti. — 70. 1675. május 4. Laxenburg. I. Lipót grófi diplomája Forgách

András részére. Eredeti, a gróf Forgách család levéltárában. — 71. 1676 márczius 16. I. Lipót bárói oklevele az Andlaw család részére. Eredeti. — 72. 1676 december 10. Gyulafejérvár. Apafi Mihály czimereslevele Radas János részére. — 73. 1677 márczius 11. Bécs. I. Lipót czimereslevele Horváthy Gergely részére. Eredeti. — 74. 167. márczius 26. Bécs. I. Lipót czimereslevele Struk András és Tamás részére. Eredeti. — 75. 1681 június 8. Gyulafejérvár. Apafi Mihály czimereslevele Meder Azrael részére. Eredeti. — 76. 1686 május 14. Prága. I. Lipót cseh nemesi oklevele Maholányi János részére. Eredeti, külföldi, a gróf Forgách család levéltárában. — 77. 1688 márczius 4. Bécs. I. Lipót czimereslevele Szenthe Bálint részére. Eredeti, a gróf Forgách család levéltárában. — 78. 1688 márczius 5. Fogaras. Apafi Mihály czimereslevele Bakó István részére. Eredeti. — 79. 1690 április 12. I. Lipót czimereslevele Mester András részére. Eredeti. — 80. 1693 augusztus 6. Bécs. I. Lipót czimereslevele Mayer Theobald Benedek részére. Eredeti. — 81. 1695 márczius 23. Bécs. I. Lipót czimereslevele Princzfalusy János részére. Eredeti, megvan a czimerkerő folyamodvány is. — 82. 1698 február 17. Bécs. I. Lipót czimereslevele Csákkalvi Posoni András részére. Eredeti. — 83. 1699 január 19. Bécs. I. Lipót czimereslevele Benedek Mihály részére. Eredeti. — 84. 1699 márczius 30. Bécs. I. Lipót czimereslevele Nagy Sámuel részére. Eredeti. — 85. 1699 augusztus 25. Bécs. I. Lipót czimereslevele Orbán Mihály részére. Eredeti. — 86. 1700 április 2. I. Lipót czimereslevele Reutter János György részére. Eredeti. — 87. 1700 július 10. Bécs. I. Lipót czimereslevele Wernika, másképp Tecszi János részére. Eredeti. — 88. 1706 július 12. Bécs. I. József czimereslevele Luczai János és László részére. Eredeti. — 89. 1708 október 11. I. József bárói oklevele Pecker János részére. Eredeti. — 90. 1709 május 2. Bécs. Keresztély Ágost szász herceg, esztergomi érsek leirata a magyar kancelláriához, hogy a király a Sárpataky családnak a grófi rangot adományozta. — 91. 1741 szeptember 13. Pozsony. Mária Terézia czimereslevele Pröbstl Károly részére. Eredeti. — 92. 1741 október 28. Pozsony. Mária Terézia czimereslevele Schwartner Márton részére. Eredeti. — 93. 1753 október 12. Bécs. Mária Terézia grófi oklevele a Klobusiczky család részére. Eredeti. — 94. 1754 május 2. Bécs. I. Ferencz császár bárói oklevele Jolly des Aulnois de la Motte Ferencz Károly Hyacynth részére. Eredeti a gróf de la Motte család levéltárában. — 95. 1759 április 3. Bécs. Mária Terézia czimereslevele a Puskás család részére. Eredeti. — 96. 1759 december 28. Bécs. Mária Terézia czimereslevele Haasz Ferencz részére. Eredeti. — 97. 1760 márczius 28.

Bécs. I. Ferencz császár grófi oklevele Jolly des Aulnois de la Motte Ferencz Károly Hyacynth részére. Eredeti, a gróf de la Motte család levéltárában. — 98. 1768 december 15. Bécs. Mária Terézia czimereslevele a Feigl család részére. Eredeti. — 99. 1784 november 18. Bécs. II. József birodalmi czimereslevele Raunacher Ignác részére. Eredeti, külföldi. — 100. 1790 november 18. Pozsony. II. Lipót czimereslevele Böhm József részére. Eredeti. — 101. 1790 november 18. Pozsony. II. Lipót czimereslevele Kugler Pál részére. Eredeti. — 102. 1792 november 28. Bécs. II. Ferencz czimereslevele a Polimberger család részére. Eredeti. — 103. 1793 november 18. Bécs. II. Ferencz czimereslevele a Lautter család részére. Eredeti. — 104. XVIII. század. Bárói oklevél czimerképe. Valószínűleg Mária Teréziától. Eredeti, külföldi. — 105. 1801 február 27. Bécs. II. Ferencz czimereslevele Szállér Jakab részére. Eredeti. — 106. 1801 május 15. Bécs. II. Ferencz czimereslevele a Pálmaffy (Polimberger) család részére. Eredeti. — 107. 1814 december 9. Bécs. I. Ferencz czimereslevele Lukich György részére. Eredeti. — 108. 1817 január 14. Bécs. I. Ferencz czimereslevele Schmitt András részére. Eredeti. — 109. 1817 július 25. Lemberg. I. Ferencz magyar indignatusi oklevele báró Wasseige János és fia részére. Eredeti. — 110. 1826 augusztus 4. Weinzierl. I. Ferencz által Cséppi Kákonyi Ferencznek adományozott bárói oklevél töredéke. Eredeti. — 111. 1827 márczius 16. Bécs. I. Ferencz bárói oklevele Drozdik János Vilmos részére. Eredeti, a báró Drozdik család levéltárában. — 112. 1835 április 1. Bécs. V. Ferdinand czimereslevele Procopius György részére. Eredeti, a báró Drozdik család levéltárában. — 113. 1843 november 5. Bécs. V. Ferdinand czimereslevele Tretter, másképp Járj György részére. *★

János deák pecséthamisító társai.

Midőn Bebek Imre volt országbíró, erdélyi vajda és lipótmegyei főispán, a megyében elszaporodott tolvajok, rablók és egyéb gonosztevők kiirtása végett vizsgálatot tartott, az átkos emlékű János deák, ismert oklevélhamisító mellett pénz és pecséthamisítókra is akadt. Ezek fészke Stojsafalva volt és tagjai odavaló birtokos nemesek, mint Veres Mátyás, továbbá János fia Máté és Miklós fia György. Mig János deákot elérte a megérdemlett büntetés, ezek — úgy látszik — megugrottak, csak birtokaiktól fosztotta meg őket Zsigmond király.

Relatio domini Nicolai de Kanisa
magistri thavarnicorum.

Nos Sigismundus dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatia etc. ac marchio Brandenburgensis etc.

m[em]orie commendantes significamus tenore presentium quibus expedit universis, quod quia Mathyas Rufus de Stuychafalua malo fretus con[silio, non]nullorum sigillorum falsificator et plurimorum regnicolarum nostrorum per huiusmodi sui nephandi operis exercitium manifestus defraudator [reperit] fore perhibetur, ideo nos ipsum Mathyam, scelerum patratorem de certa nostre maiestatis scientia cunctis possessionibus et portionibus possessionariis intra ambitum regni nostri situatis et existentibus privandum duximus et privamus ac destituimus presentium per vigorem. Consideratis itaque fidelitatibus et obsequiis fidelis nostri Stephani dicti Fytke, filii Ladizlai de Zkarus, quibus idem maiestati nostre se gratum reddidit et acceptum, volentesque ipsum eorundem intuitu, favore prosequi gratioso, prefatam possessionem Stuychafalua vocatam, in comitatu de Liptow existentem, que prefati Mathie Rufy prefuisse censetur, cum suis pertinentiis et utilitatibus universis sub eius veris metis et antiquis, quibus per dictum Mathyam Rufum hactenus tenta fuit et possessa, prefato Stephano dicto Fytke ac per eum Blasio, fratri suo, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis nove nostre donationis titulo ac omni eo iure, que ipso possessio previa ratione nostre rite incumbit collationi, dedimus, donavimus et contulimus, ymmo damus, donamus et conferimus perpetuo possidendam, tenendam, pariter et habendam salvo iure alieno fidelium scilicet nostre maiestatis harum nostrarum testimonio litterarum, quas dum nobis in specie reportaverint, in formam nostri privilegii redigi faciemus. Datum in Zavazenthdemeter feria quinta proxima aute festum beati Mychaelis archangeli, anno domini millesimo trecentesimo nonagesimo primo.

Eredetiye hártján, alján felzetes pecséttel, alatta a relatioval a gr. Pongrácz cs. bashalmi levéltárában 1. cs. 42. sz. — Hasonló tartalmu Mária királyné Szentmárton faluban okt. 7-én kelt oklevele u. ott. 1. cs. 43. sz. hártján alján pecsét nyomaival alatta és az oklevél kezdetén: Relatio magistra Ladislai, magistri curie ad contenta litterarum regalium. Kivonatban Tört. Tár 1896. 511—512. l.

Relatio domini Johannis archiepiscopi Strigoniensis.

Nos Sigismundus dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. marchioque Brandenburgensis etc. memorie commendantes, tenore presentium significamus, quibus expedit universis, quod quia in congregatione generali viri magnifici domini Emerici Bubek, wayuode nostri Transsilvani, olym iudicis curie nostre et comitis Lyptouyensis per ipsum ex speciali nostre celsitudinis edicto in anno proxime elapso universitati nobilium et alterius status dicti comitatus hominum pro furibus, latronibus et aliis malefactoribus pro tunc in eodem comitatu, ut dicebatur multiplicatis compasscendis et extirpandis celebrata, Mathe filius Johannis et Georgius filius Nicolai, tunc nobiles de

Stoysafalva per vicecomitem et iuratos assessores ipsius congregationis in numerum malefactorum traditi et proscripti extiterunt et offuscati, eoque monebantur et sigillorum falsorum cutores et sculptores manifeste reperti et comprobati fore dinoscuntur evidenter, pro eo nos dictos Mathe et Georgium, tanquam malemeritos possessionariis eorum iuribus universis ubi ipsos contingentibus privantes et destitutos fore relinquentes, eisdemque iuribus eorum possessionariis consuetudinaria lege regni nostri admittente nostris regiis manibus applicatis, considerantes fidelitates et fidelium obsequiorum laude digna merita ac gesta strenua fidelis nostri Petri filii Stephani de Stynche, quibus ipse sacto regio dyademati et per consequens nostro culmini in cunctis nostris et regni nostri validis expeditionibus prosperis utputa et adversis cum sumpme fidelitatis constantia laborum instantia assidua et agilitate strenua, non parcendo rebus et persona suis, temporibus et locis opportunis intrepide studuit et nunc toto nisu anhelat complacere, quorum pretexto licet ipse per nos dono maiori foret premiandus (?) ut tamen eius voto aliquantisper respondere videamur, universas et quaslibet possessionarias dicatorum Mathe et Georgii portiones in dicta possessione Stoysafalua vocata in comitatu Lyptovijensi predicto existenti habitas ratione previa collationi nostre pertinentes cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis universis, presertim terris arabilibus, cultis et incultis, pratis, fenetis, campis, pascuis, silvis, nemoribus, rubetis, virgultis, aquis, aquarumque decursibus ac generaliter quibuslibet utilitatibus earundem integritatibus sub suis veris metis et antiquis, quibus eodem ab olym usque modo use extitissent et possesse, de consensu et bene placita voluntate serenissime principis domine Marie premissa dei gracia regine Hungarie, consortis nostre precare, prelatorumque et baronum nostrorum consilio prematuro ex certa scientia nostre maiestatis, noveque nostre donationis titulo et omni eo iure, quo eodem ab nostram regiam rite pertinere dinoscuntur collationem de nostris regiis manibus ipsi Petro filio Stephani et per eum Georgio et Nicolas, fratribus suis uterinis, eorumque heredibus, heredumque suorum successoribus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, ymo damus, donamus et conferimus eisdem perpetuo irrevocabiliter possidendam, tenendam, pariter et habendam pleno iure absque preiudicio iuris alieni per presentes, quas in nostri privilegii formam redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportate Datum in descensu nostro campestri prope districtum Brancho, feria quinta proxima ante festum beate Margarete virginis et martyris, anno domini millesimo trecentesimo nonagesimo secundo.

Eredetiye hártján alján pecsét töredékével, alatta a relatio ismétlésével a gr. Pongrácz cs. bashalmi levéltárában 1. cs. 44. sz. Kivonatban a Tört. Tár 1896. 512. l.

Dr. Závodszyky Levente.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmányának szeptember 26-án tartott ülésén jelen voltak: *Fejérpataky László* elnök elnökléte alatt *Ortvay Tivadar* másodelnök, *Boncz Ödön*, *Horváth Sándor*, *Soós Elemér*, id. *Szinnyei József* ig. vál. tagok, *Aldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző, mint vendégek pedig *Karl Lajos*, *Holub József*, *Isoz Kálmán*, *Relković Neda* és *Relković Davorka*.

Elnök az ülést megnyitva, Karl Lajos felolvasta «Egy metzi magyar család története» című tanulmányát, melyet a jelenvoltak nagy tetszéssel fogadtak.

Uj évdíjas tagokul megválasztottak: *Nádasdi Sárközy Géza*, Nagyvárad, aj. Baranyai Béla; dr. *Erdélyi László*, egyetemi tanár, Kolozsvár, aj. a titkár; dr. *Karátson Ferencz*, min. s.-fogalmazó, Budapest, aj. dr. Marsovszky Ivor; *Vidosz Miklós*, főmérnök, Budapest, aj. dr. Hómann Bálint; *Szemere Huba*, földbirtokos, Gomba, aj. Benkó Imre.

Titkár jelenti, hogy az igazgató-választmányban három tagsági hely van üresedésben, melyre az ajánlatok az alapszabályok 18. §-a értelmében november 27-ig adandók be a titkári hivatalban. Felhívja az ig. vál. tagjainak figyelmét a 22. §-ra, mely a levelező-vál. tagok ajánlása körül intézkedik.

A Magyar Nemzeti Zsebkönyv II. sor. II. kötetére, Nemes családok II. kötetére az előfizetési felhívások, mint titkár jelenti, még a nyár előtt kibocsáttak. Az ülés napjáig összesen 211 előfizető jelentkezett, mely szám a nyomdaköltségek fedezésére távolról sem elég. Ezzel kapcsolatban titkár felolvassa a szerkesztők beadványát, melyben tekintettel az előfizetési felhívás ki nem elégítő eredményére, indítványozzák, hogy a kötet kiadása későbbi időre halasztassék, ők a szerkesztési teendők, valamint az I. kötet átvételére vonatkozó kötelezettségeik alól fölmentetnek s végül, hogy a színes képmellékletekre már befizetett összeg a befizetőknek visszaküldessék.

Az ig. választmány Boncz Ödön és Fejérpataky László hozzászólása után úgy határoz, hogy ebben a kérdésben érdemlegesen a novemberi ülésen fog határozni, egyben utasítja az elnökséget, hogy e kérdésben részletes előterjesztést tegyen.

A folyó évi nagygyűlés napját, titkár javaslatára az ig. választmány december 8 és 15-ike közti időre határozza, a nap pontos megjelölését az elnökségre bízva, a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó Fejérpataky László másodelnöktől. 2. Emlékbeszéd Pór Antal ig. vál. tag felett, Ortvay Tivadar

másodelnöktől. 3. Titkári jelentés. 4. Pénztárnoki jelentés. 5. Esetleges indítványok.

A pénztárbevétel az ülés napjáig 5185 kor. 40 fillér, kiadás 3921 kor. 54 fillér, egyenleg 1263 kor. 46 fillér. A Nemzeti Zsebkönyv rovatan a bevétel 120 kor.

Elnök ezután a jegyzőkönyv hitelesítésére *Soós Elemér* és *Szinnyei József* ig. vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

SZAKIRODALOM.

Semigotha. Weimarer historisch-genealoges Taschenbuch des gesamten Adels jehudäischen Ursprunges. I. Jahrgang. Weimar, 1912. Kyffhäuser-Verlag. LXII, 607. 1.

Az újabb időben megjelent genealogiai művek közül egynek megjelenését sem kísérte oly nagy érdeklődés — különösen laikusok részéről, — mint a Semigotha sárgakötésű s a hatágu zsidócsillaggal diszített első évfolyamát. A szerkesztők, — mint 62 lapra terjedő bevezetésükben bőven kifejtik, a faji elmélet álláspontjára helyezkedve, — adatokkal kívánnak szolgálni az árja-germán és zsidó faj közt politikai és gazdasági téren leplezte folyó küzdelemnek, a germán fajt teljes elnyomatással fenyegető kialakulásához. A faji elmélet alapján állva természetesen az egész, internationalis zsidósággal foglalkoznak s a genealogiai adatok óriási tömegével illusztrálják a zsidó és zsidóeredetű családok térhódítását az európai államok főnemessége és nemessége körében.

Nem feladatunk e folyóirat hasábjain a szerkesztők politikai felfogását bíráló tárgyává tenni s a Semigotha harci riadója «Hie Deutscher -- hie Hebräer» jelszóval meginduló küzdelemben pro vagy contra érvekkel résztvenni, csakis magyar családtörténeti adatainak megbízhatósága szempontjából óhajtunk néhány megjegyzést fűzni a nagytekintélyű Gothai Almanach külső köntösét a megtévesztésig utánzó zsebkönyv tartalmához.

Már a zsebkönyv megjelenése előtt kiadott, előfizetésre felhívó reklámlapokon feltűnt mindenkinek néhány, igen jó hangzású ősi magyar család neve s érdeklődéssel vártuk ezek zsidóeredetének bizonyítékait. A Semigotha e várakozásnak nagyon csekély mértékben felelt meg. Ki kell itt közbevetőleg emelnünk, hogy — mint a czimlapon és a szövegben többhelyt hangsúlyozzák — *csupán a férfiágon zsidószármazású családokat* sorolják fel. Megkövetelhetjük tehát, hogy zsebkönyvben szereplő nemesi családok fiági zsidó

származását kétségen felül álló bizonyítékok támogatásák. Ez annál inkább kötelességük lett volna a szerkesztőknek, mert — felfogásuk szerint — a zsidószármazás éppen nem tekinthető dicsőségnek, sőt bizonyos atavisztikus rossz hajlamokat és a nemzsidókkal szemben ellenséges, sőt pusztító, destruktív törekvéseket tesz a családokban örökletessé.

Mielőtt a részletekre térnénk, már a sémi faj felfogásában bizonyos zavart és ellentmondásokat veszünk észre. Ennek oka abban rejlik, hogy a szerkesztők nem ismervén Németországon kívül semmit és senkit, habár az internationalis zsidósággal foglalkoznak, azt nem az összes népekkel, csak a német fajjal állítják ellentétbe. Szerintük abból, hogy a hethérogen, hethita-mongol, semita, árja és néger elemekből kialakult (XXIII. l.) zsidóság előtt Kánaánban lakó, turáni hethiták leigázva elzsidósodtak, semitákká lettek (252. l.), az következik, hogy a turáni (vagyis finn-ugor, magyar és török) népek is semiták (90. és 252. l.). Az új és valóban korszakalkotó fajelméletet alkalmazva: a szláv poroszok elnémetesedtek, tehát az oroszok, lengyelek és szerbek a német fajhoz tartoznak; a magyarországi németek egy része elmagyarosodott, tehát a bajorok és szászok is magyarok! Nevezetes állításuk (90. lap), hogy a török és magyar oly közeli rokonok, hogy egymás nyelvét megértik (!)

A zsebkönyv négy részben sorolja fel a hercegi, grófi, bárói és nemesi családokat. A két utóbbiban felsorolja Magyarország zsidó nemeseit és báróit, de korántsem teljes számban. Hogy csak néhányat említsék, kimaradtak a hliniki Neuberger, bicskei Rosenfeld, ruszti Ruszt, hámosi Biró s más családok. Adatai megbízhatatlanok. A Freystädtler-család egy tagja Jenő és Eugén néven testvérpárként szerepel (335. lap); Szterényi Józsefet báróvá teszi (227. l.); megyeri Krausz Lolát, kit Lajos leányának mond, holott Izidoré, eljegyezteti — egy hamis ujsághír alapján — Thurn-Taxis herceggel (418. l.); báró Orosdy eredeti nevét (Back) nem ismeri (190. l.), nem tudja, hogy báró Herzog Péternek a fia Móricz, kit külön említ (144. l.). A családfák általában nagyon hiányosak. (V. ö. pl. a báró Hatvany-családot 138. l.).

Nagyobb és az egész munka értékét minimálisra redukáló hiba, hogy egész sereg fiágon kétségtelenül ősi, magyar családot sorol fel mint zsidószármazásut. A Semigótha Budapestet 300,000 zsidó lakásával elsőrangú zsidósító központnak tartja (191. l.), többhelyt kiemeli a zsidók veszedelmes előnyomulását, birtokvásárlásait Magyarországon (135., 138. l.), a tömeges nemesítéseket és a névmagyarosítást (250. l.). Érthetetlennek és Magyarországról alkotott véleményükkel ellentmondónak vélték a szerkesztők, hogy minden-

nek ellenére a «semita» magyarok országában, a hol a zsidóknak «Eldoradója» (26. l.) van, a hercegi és grófi családok közt zsidóeredetű nincsen.

Ha nincsen zsidó gróf, gyártunk néhányat. Ez lehetett a szerkesztők mottoja, mikor — bizonyára immel-ámmal — a magyar történelem lapjainak forgatásához kezdtek. Szerencsájük volt, mindjárt az első lapokon találkoztak a kazárokkal.

Az ural-altáji népcsaládhoz tartozó kazárok a IX—X. században náluk járt arab-perzsa utazók szerint a IX. század elején a római birodalomból és mohammedán országokból kiűzött zsidókat befogadták s egy részük ezek tanítására a zsidó vallást vette fel.¹ Nagyobb részük természetimádó maradt,² ezek nagyrésze a IX. sz. közepe táján (Dimiski sz. 868-ban) mohammedánná lett.³ A IX. század második felében és a X. elején négy vallás hivei, legtöbben vannak a mohammedánok (magában a fővárosban cca 10,000-en) és keresztények, kevesebb pogány és a *legkevesebb zsidó*.⁴ A főkirály és az előkelők, összevissza 4000 ember körül, zsidók⁵ (s nem 40.000 mint a Semigótha írja, Ibn Haukal téves másolása alapján). A tulnyomó rész moszlem s *ezek a katonák*.⁶ A mohammedán hitre térés idején, — mint ez később, 922 körül is megtörtént,⁷ — a lakosság egy része fellázadt *az uralkodó párt* (tehát a zsidók) ellen s legyőzve a magyarokhoz csatlakozott, mint a kabarok törzse.⁸ A pártviszály okai közt a vallási viszály is nagy *szerepet játszott s a magyarokhoz csatlakozott töredék kétségkívül mohammedán* volt. Konstantinus császár szerint bátor harcosok voltak,⁹ a mi csak a mohammedán, katona kazárookra illik. Magyar területen zsidó beolvasásnak semmi emléke nem maradt fenn, annál több reminescenciája a mohammedán elemeknek (izmaelita, kaliz, böszörmény-muzulmán, Mén Marót kazár király többnejűsége etc.). A magyarhoz csatlakozott kazár-kabar törzs semmi-

¹ V. ö. *Maszudi* és *Dimiski* (ez Ibn-el Athkir után irt) műveit. A *Magyar Honfoglalás Kútjöv.* 254—5, 246. l.

² A többinek vallása a turkokéhoz (magyar, beszenyő, kún értetnek alatta) hasonlít, kik tűzimádók. *Gardezi* és *Ibn Rosteh*. U. ott 153—5., 169., 173. l.

³ *M. H. K.* 246.

⁴ *Ibn Fadhlán* és *Isztakhri*. U. o. 214. és 224. l.

⁵ *Ibn Fadhlán, Isztakhri, Ibn Haukal, Maszudi*. *M. H. K.* 214., 224., 254—5. l. Hasonlóképen *Ibn Rosteh* és *Gardezi*. U. o. 153—5. l.

⁶ *Maszudi* szerint a moszlem az uralkodó elem, ők a testőrök (256. l.) *Dimiski* sz. két osztály van: a mohammedán katonai s a polgári zsidó. (245. l.)

⁷ *Ibn Fadhlán*. U. o. 219. l.

⁸ *Konstantinus*. U. o. 124. l.

⁹ *M. H. K.* 124. l.

esetre sem tekinthető semitának, de maga a kazár nép sem e korban. A zsidók tömegesebb bevándorlása Kazárországba 943 körül kezdődött, a kelet-római császárság zsidó üldözései idején.¹ Ezeknek beolvadása óta zsidósodtak el a kazárok, előbb még a zsidófőkirály nemzetségében is akadtak mohammedán vallásúak.²

A Semigotha szerint a *legnagyobb botlást az követi el, a ki a zsidó kérdést vallási kérdésként fogja fel, mikor az tisztán faji kérdés.* Jegyezzük ezt jól meg, mert másutt ugyanez a Semigotha nem habozik kijelenteni, hogy a VIII–IX. sz. fordulóján *részben zsidó vallásra tért, de ural-altúji* («skytisch-turanisches Volk» 90. l.) *kazár* népnek a magyarokhoz csatlakozott tőredéke, mely minden valószínűség szerint éppen a zsidóhit ellenzöiből került ki, nemcsak semita, mert ezekkel a könyv nem foglalkozik, hanem *tiszta fajzsidó* volt, alig pár évtizeddel a kagán zsidóhitre térése után, mikor még fizikailag sem lehetett idejük a sémi zsidósággal való keveredésre!

A szerkesztők ez állítással nagy rést ütöttek a faj elméleten, melyre felelködtek, de találtak ősokeket zsidószármazásu magyar grófoknak és hercegeknek. Mert világos ezek után, a Semigotha szerint, — hogy a *turáni kazárok törzséből származó, magyar főnemeseik Aaron törzsbéli fajzsidók (!?)*. A tudományos bizonyításnak ez a módja ugyan nem bizonyítás, nem is tudományos, de mindenesetre jövedelmező. A tiszta haszon két hercegi (feltételesen az Eszterházy, 12. l. és bizonyosan a Koháry, 17. l.), három grófi (Kún, 66. l.; Sándor, 76. lap; Zichy, 89. lap), egy bárói (Salamon 207. lap); s több nemesi) Balázs, Balassa, 263. lap; Cházár, 296. lap; Salamon, 503. lap) család. Bizonyítása mindennek a Zichy-családnál található, bár itt megjegyzi, hogy «ez ősi család tagjait nem óhajta zsidónak bélyegezni», s «fajlag ma már nem tartoznak a zsidókhoz». Mindez azonban nem gátolja, hogy a zsidóeredetet ne vitassa. «A kabarok (kazárok) cca 150 évig a mai Magyarországon is zsidók maradtak s Kassa környékén telepedtek le,³ hol ma is igen sok zsidó típus található» (90. lap). A szerkesztők kétségkívül sok ily arcot láttak Kassa környékén; így jártak mások is, de azok tudták, hogy nem kazár-kabarokat, hanem lengyelzsidókat néznek. Erdekes állítás az is, hogy a (mellesleg csak a XIII. században kialakuló) magyar városok lakóiba már e kazárok zsidóvért oltottak. Mit szól ehhez az északmagyarországi városok *tiszta német* eredetű polgársága? A fejtegeté-

¹ V. ö. *Maszudi*-t, ki ez esemény kortársa volt. *M. H. K.* 255. l.

² *IztaKhri*. U. o. 238—9. l.

³ Notabene a Zichy ősrégi dunántuli család.

sekből az is kitűnik, hogy a magyarság ma két elem-ből áll, a nyugatról bevándoroltakkal összeházasodott és elgermanosodott magyarokból s a fi- vagy nőágon kazáreredetű «judeo-magyar»-okból. Szlávokról persze nincs szó! Legérdekesebb, hogy mindezekben többször hivatkozik Nagy Ivánra, de nála a legszorgosabb kutatás mellett sem találtunk a Zichy-család kazár származására vonatkozó adatot, sőt éppen a Zichyeknél emeli ki (XII. 368. l.), hogy családaink XII. század előtti leszármazásának bizonyítására «hagyományoknak igényelt, legtöbbször újabb keletű regék hivatnak tanúságnak.» A Zichy-család legrégebb ismert őse Zajk Gál, ki 1260–70 körül élt s utódaival együtt dunántuli birtokos nemes volt. Nemzetségi hovatartozásuk nincs megállapítva»¹ s kazár eredetükről Nagy Iván semmit sem tud (XII. 368–395. és 479–87. lap). Szemszedetett valótlanság az is, mit a 17. lapon a Koháryakról ír: «nach dem bedeutendsten ungar. Genealogen Nagy Iván stamnten die steinreichen, erst 1815 gefürsteten und 1826 † Koháry in Ungarn von karzarischer Juden.» Nagy Iván egyetlen szóval sem említi a Koháryak zsidó vagy csak kazár származását! (VI. 288–294. l.). Ellenkezőleg az tűnik ki belőle, hogy a Koháryak első ismert ősei: a XV. századi (1470) György s a XVI. század végén Hont vm-ben feltűnő Imre (1560), kitől a családfa megszakadás nélkül levezethető. A Koháryak zsidó(?) származásából különben messzemenő konzekvenciákat von le könyvünk. Ezzel magyarázza meg Koburg-Koháry Ferdinánd bolgár király és — a szintén zsidó eredetűnek állított — Miklós montenegrói király «titkos vonzalmát» (26. l.). Ha nem csalódunk, ma már a bolgár-montenegrói törökellenes szövetséget is erre vezetné vissza. A gróf Kún-család *székely* s nem kazár eredetű volt (Nagy Iván: VI. 511. l.). A szlavniceai és bajnai Sándor grófok első ismert őse Kaszai Bechich a XV. században, kazár eredetről sehol semmi (X. 31. l.). Az alapi Salamonokról hasonlóképpen csak az tűnik ki, hogy árpádkori fejérmegyei ősi család (X. 13). Egyszóval *Nagy Iván, kire a Semigotha mint egyetlen bizonyítékra hivatkozik, mind e családok kazár eredetéről sehol egy szót sem szól.* Nemcsak a kazár-kabarok nem voltak zsidók, hanem még a tőlük származtatott családok kazár-kabar eredetére sincs semmi bizonyítékunk. Tudományos vitának ily súlyos történethamisítás esetében — úgy hiszem — nincs helye.

Nagy szerepe jut könyvünkben az etymológiának a zsidó származás bizonyításánál. Az említett családok zsidó voltát — az egyetlen hivatkozott forrás, Nagy Iván műve, hazugul lévén idézve — csupán etymolo-

¹ V. ö. Karácsonyi. Magyar Nemzetségek. I—III.

giai érvekkel bizonyítja. A Koháry és Kún nevek hasonlítanak a Kohen, Kohn névhez (!); Sándor = Alexander a. m. Aaron; Balázs és Balassa kétségkívül Baal istentől nyerték nevüket (!!); Cházár (vagyis császár) a. m. chazar, vagyis kazár (?); Eszterházy = Eszter-ház, Eszter pedig éppugy mint Salamon bibliai név. Bibliai nevük alapján zsidók az összes Aaron, Ábrahám, Dániel, Dávid, Salamon stb. családok, bár előbb kiemeli, hogy ősgermán családok is viselnek bibliai neveket (LVIII. 1.). A 77. lapon azt állítja, hogy a vezetéknevű keresztnévet viselő családok nevéből zsidó származásuk gyanítható. Az Ábrahám, Abrahamovitz, stb. családoknál kiemeli, hogy habár nagyrészt örmények, eredetükre nézve mégis zsidók. Különben is az örmények semíták (?) (akár a magyarok, finnek, törökök) s a zsidók legközelebbi fajrokonai (?). Ez alapon kerül be az ábrahámfalvi Ábrahám család, hová önkényesen, bár csak feltételesen, beosztja a danckai Pattantyus-Ábrahám család egyik tagját is. (252. l.) Még érdekesebb a Thury-család zsidó eredetének bizonyítása, nevüknek a héber «Thau» és «Tykiel»-hez való hasonlóságával. Néhai való, jó Horváth István jut eszünkbe, kinek etymológiái (Ádám—ádám; Kain-kaján) bizony sokkal talpraesettebbek voltak.

A Crouy-Chanel grófkorról szóló értesítése ellentmondó állításokkal teli. Azt állítja, hogy a család Gerothwohl nevű frankfurti zsidótól származik, ki 1860 körül keresztelkedett ki. Adatai ezzel szemben, ha hitelesek, csak azt bizonyítanak, hogy Crouy-Chanel Henrik gróf nővérét elvette egy Gerothwohl nevű zsidó, ki jogtalanul használta a Crouy nevet is. A mit a francia származású Henrik grófi címének jogtalanságáról, családja eredetéről mond, zavaros és minden komoly, bizonyító adat híján van. Csak arra alkalmas, hogy nagyobbá tegye a Crouy-család származása körül a szakirodalomban még mindig uralkodó zavart. Jellemző a Chanel család és a jeruzsálemi Chananel torony nevének azonosítása (51—54. l.).

A szász Elischer család nevét Elizár-ral azonosítja (312. l.), a Benyovszky grófokét a Benjamin törzs nevével (42. l.). A *váradjai* Baich-család zsidó eredetét igazolja az, hogy van egy *marosváradjai* Glück-család is (99., 263., 348. l.)!! a tájai Pfeiffer-családét (479. l.), hogy vannak hasonlónevű zsidó családok; az ősi szepesi, szász Flittner-családét, hogy egyik tagja most kapott nemességet s véletlenül *kereskedelmi és iparkamarai* elnök volt (323. l.). A lap alján érdeklődik (324. és 407. l.), s ezt egy tényleg zsidó származású Földvárval kapcsolatban teszi — vajjon a bernáthfalvi Föld-

¹ E szerint tán makedoniai Nagy Sándor is Semita volt?

váryak és a honfoglaló Kállayak nem zsidók-e? Előbbinél megjegyzi, hogy nemességüket 1835-ben kapták, holott már a XV. században (1490) mint nemes urak szerepelnek s mindketten az ősi és kétségtelen nemesek között is előkelő szerepet játszanak.

Last but not least eljutottunk a gróf Khuen-család zsidó eredetének bizonyításához. A Khuenokat a Semigotha teljesen elgermánosodottnak tartja, de komoly hangon leírja, hogy egyenes ősök Nagy Konstantin császár zsidó orvosa, Machdochai volt, ki *317-ben Kr. u.* keresztelkedett ki s Mátyás néven Dél-tirol praefectusává lett. «Von diesem Machdochai stammen *urkundlich* die heutigen Gräfen Khuen ab» (65. l.). E szerint okleveles(?) adatok bizonyítják, hogy a Khuen-család a legrégebb német nemesi familia. Végtelenül sajnáljuk, hogy az ezt bizonyító okleveleket nem közölték, mert így kénytelenek vagyunk ily valódi, egykoru oklevelek létezésében kételkedni. Önkénytelenül is eszünkbe ötlenek II. Ferdinánd és I. Lipót oklevelei, melyekkel valamikor, a XVII. század végén az Eszterházy-családnak Nimród-tól, Attilától és Noétól való egyenes leszármazását igyekeztek bizonyítani szerkesztőinkkel hasonló tudományos színvonalon álló magyar írók (Trophæum domus Estorasiæ. Pars III. Viennæ Austriae, 1700.). Nem szép, hogy germán elfogultsággal ez igazán bibliai családfáról nem emlékeztek meg szerkesztőink.

Sajnálattal látjuk a téves adatok tömegének ily könnyelmű piacra dobását s a laikus közönségnek — bátran állíthatjuk, rosszhiszemű — megtévesztését. A Semigotha első évfolyama hasznavehetetlen és megbízhatatlan munka, mely legősibb magyar családaink egynémelyikéről szemenszedett valótlanságokat tartalmaz. Igazat kell adnunk a szerkesztők önbeismerő nyilatkozatának (LIX. lap), hogy művük csak 149-dik évfolyamában fogja teljességben és *pontoságban* utolérni Justus Perthes Gothai Almanachját.

Hóman Bálint.

Bilkei Gorzó Bertalan: Szatmárvármegye nemes családjaihoz pótkötet. Nagy-Károly, 1912. 77 l.

A szerző 1910-ben megjelent gyakorlati célú adatgyűjteményéhez pótlékképp összeállítja Szatmárvármegye levéltárában a megye nemességére felkutatott újabb adatait, megtoldván a kővárvidéki nemesek és puskások 1669. évi összeírásával és az 1754-55-iki nemesi összeírás névsorával. Végül Szatmárvármegye levéltárában feltalálható czimeres pecsétek jegyzékét közli.

Az első számú pótlékban betűrendben sorolja fel azon szatmármegyei nemesek neveit, kiknek nemesi eredetére a megye levéltárában újabb adatokra bukkant, a rájuk vonatkozó iratok levéltári jelzetével

együtt. A számos, másolatban fennmaradt czimereslevélén kívül a közgyűlési jegyzőkönyvek és az 1762–64-ben tartott nemesi investigatio aktái képezik szerzőnk legfőbb forrásait, továbbá a vármegyei nemesek számára különböző alkalmakkor kiadott nemesi bizonyítványok. Az összeállítás meglehetősen gondatlan. Számos név mellett semmi forrásjelzést sem találunk, mi a füzet gyakorlati alkalmazhatóságát legkevésbé sem emeli. Némely czimereslevél-másolat felemlítése mellett nem találjuk az azt kiadó uralkodó nevét s a kiadás keltét. Sok esetben sorszám nélkül említi a kiadó uralkodót: Ferdinándot, Mátyást, Lipótot vagy Rákóczi Györgyöt s ugyanezen esetekben gyakran a kiadás évét sem téve ki, teljes tájékoztatásban hagyja az olvasót a czimereslevél koráról.

Tudományos szempontból legértékesebb része művének azon registrum szöszserinti lekölzése, melyet 1669 febr. 1-én Gyulafehérvárott három példányban állított ki Apaffi Mihály fejedelem, s tartalmazza az 1668 márcz. 9-én Somkutpatakára egybehívott kővárvidéki nemesség, nemes oláh papok, kővárvidéki puszkások és szabadosok községenkinti összeírását. A Teleki Mihály kővári főkapitány, Szent Iványi Sámuel fiscalis director és Lukáts István (kolozsvári káptalani) kolozsmonostori konventi kiküldöttyéből álló investigáló bizottság előtt megjelentek oklevelekkel bizonyították kiváltságos eredetüket s helyzetüket, mit a fejedelmi privilegialis levélbe foglalt registrum továbbra is biztosított a megjelentek és összes utódaik számára.

Művének harmadik részét az 1754/55. évi szatmármegyei nemesi összeírást dr. Illésy János: Az 1754/55. évi országos nemesi összeírás 1902. cz. munkájában a 98—104. lapokon szóról-szóra megtaláljuk, újból való lekölzése tehát felesleges. A pecsétek betűrendes jegyzéke kis részben XVIII., legnagyobbbrészt XIX-ik századi iratokra hivatkozik.

Jakch.

Görzsonyi dr. Vargha Zoltán: A Szemerjai Szász-család. Kolozsvár, 1912. 17 l. (Különlenyomat a Genealogiai Füzetek 1912. évi évfolyamából.)

Nemcsak a család-, de irodalomtörténetünk iránt érdeklődőket is lekötözte a szerző, midőn Szász Károly családjának történetét részint saját kutatásai alapján, részint Szent-Katolnai Bakk Endre plébános azóta elkallódott kézírataiból összeállította.

Erdély politikai történetében és a magyar irodalom terén oly kiváló szerepet vivő Szemerjai Szász-család történetét biztos nyomokon csak a XVIII. század közepéig sikerült szerzőnknek visszavezetni. A háromszéki, valószínűleg székely eredetű család őse

ifj. Szász Károly szerint egy Pál nevű szemerjai ref. pap volt, ki a XVII. században valamelyik erdélyi fejedelemtől kapott nemeslevelet, de erre megbízható adat nincs. 1695-től a székely lustrakönyvekben a szemerjai lakosok között több Szász nevű szerepel, valószínűleg ezek között kell keresni a család őseit. A legelső biztos adatokat Szász Pálra és Jánosra találjuk. Az idősebb testvér a XVIII. század derekán Vizaknán már magas állásokat tölt be. 1765-ben városi szenátor, 1768-ban a városi főbírája, majd bérbe véve 1778-ban Szentpály Sándortól a vizaknai Geréb házat, melynek tulajdonjoga I. Ferdinánd korától a vizaknai királybirósággal volt egybekötve, elnyeri a királybirói tisztet is. Az 1781. évi szebeni országgyűlésen ő képviseli a várost. Öccsét, Jánost, a XVIII. század közepén Erdély legelső ügyvédjének tartják. Tordavármegyében Gerendkereszturon nemesi kuriát s birtokot szerzett, melyet halála után bátyja Pál, majd ennek idősebb fia, József örökölt. József, atyja halála után, ide tette át lakóhelyét s II. József korában Gerendkereszturon és vidékén vicegerens állást töltött be.

A vizaknai birtokot Szász Pál ifjabb fia, János, örökölte, ki, mint atyja, vezérszerepet játszott a város közéletében. 1792-ben Vizakna főjegyzője, még ugyanezen évben és az 1794/5-iki diétán a város követe. 1797-ben királybiróvá választják, mely állást 1801-ben átadván Szentpály Sándornak, elfoglalta a főbirói széket. Az 1801. és 1809. évi országgyűlésekre ismét őt küldte követjéül a város. Fia, idősb Szász Károly tanúsága szerint, tudományos műveltségű s a classica litteraturát kedvelő férfiú volt. Tudományszeretete átszállt utódaira s máig hagyományos öröksége családjának. Legidősebb fia Pál, még kollégiumi diák korában felcsapott katonának s 1809-ben mint József huszárezredbeli kadét eltűnt a Piave melletti ütközetben. Érdekes családi hagyomány szerint nem esett el, hanem Oroszországba került s mint orosz tábornok látta viszont hazáját 1849-ben Sass Pál személyében. Szász János szellemi képességeit középső fia, Károly örökölte.

Csodálatos észtehetése már kis gyermek korában mutatkozott. Három éves korában olvas, hét éves korában latinra hiba nélkül fordít, 19 éves korában Marosvásárhelyt ügyvédi diplomát nyer. Még ez évben Bécsbe költözve, főképp a matematikával foglalkozott oly kitűnő eredménnyel, hogy az egyik vizsgálatán jelen levő orosz követ Szentpétervárra hívta meg egyetemi tanárnak, mit azonban nem fogadott el. Hazatérvén, 1821-ben Enyeden jogtanár lett. 1823-ban Alsófehérvármegye táblabírájává választotta. Ez időtől kezdve fontos szerepet töltött be Erdély politikai életében s reform küzdelmeiben. Az 1834-ik

országgyűlésen mint kitűnő szónok és jogtudós vezérszerepet játszik. Ezen szereplése következtében azonban főbenjáró perbe keveredve, jogtanári székét is el kellett hagynia s 1839-ben a matematika tanárává lett. 1847/48-ban ismét Vizakna követe a kolozsvári országgyűlésen, majd az unió után a pestin.

Br. Eötvös József 1848 ápr. 24-én kinevezi vallás- és közoktatásügyi állodalmi altitkárrá. A Debreczenbe menekült kormányminiszter rövid időre miniszter hiányában őt bizza meg a vallás- és közoktatási tárca vezetésével. A szabadságharc után Haynau elfogatja, de letételekor haragjában, utolsó ténykedésekép 207-ed magával szabadon is bocsájtja. Az oláhoktól elpusztított Enyed helyett ekkor Marosvásárhelyen foglalta el a matematikai katedrát s itt érte a halál 1853-ban. Br. Kemény Zsigmond tanulmányai II-ik kötetében mondja róla, hogy Isten után Szász Károlynak köszönhet az egész világon legtöbbet. Jellemzésére ez mindenestre elég. Tudományos érdemei elismerésül a Magy. Tudományos Akadémia 1833-ban levelező, a következő évben rendes tagjává választotta.

Hat gyermeke közül a másodszülött Károly érte el, sőt szárnyalta felül atyja hirnévét. Szerzőnk, hivatkozással Szász Károly közismert érdemeire, számtalan helyen méltatott munkásságára, az ő életrajzát is csak röviden vázolja.

Az egyházi pályán a püspökségig, a közpályán a ministeri tanácsosság- s főrendiházi tagságig vitte. Egyike volt legtermékenyebb íróinknak. Százharminc nyomtatásban megjelent művet irt és fordított. Irodalmi működéséért a Magy. Tudományos Akadémia levelező-, majd rendes-, 1878-ban igazg. taggá, 1892-ben másodelnökévé választotta, 1899-ben az I. oszt. elnöke s még ez évben tiszteletbeli tagja lett. Huga Julianna, másodszülött leánya Poli, dr. Görzsönyi Vargha Gyuláné, s idősb fia legifjabb Szász Károly szintén sikerrel próbálkoztak meg az irodalmi működés terén. Az utóbb említett Károly, a vallás- és közoktatásügyi ministeriumba lépve, ministeri tanácsosságig emelkedett, majd 1910-ben országgyűlési képviselővé választatva, megvált a ministeriumtól. Másik fia Béla, a bírói pályán működik. Ifj. Szász Károly testvérei között Róbert, ministeri osztálytanácsosságig, Gyula, ministeri titkárságig emelkedett. Domokos szintén az egyházi téren működött s 1885-ben püspökké választatott. 1896-tól főrendiházi tag. A költséget, de főleg a ref. egyházi irodalom terén fejtett ki tevékeny munkásságot. Béla kolozsvári egyetemi tanár, a Kisfaludy-társaság rendes és a Magy. Tud. Akadémia levelező-tagja volt. Gyula fiai közül Zoltán és Ödön a hírlapírás terén értek el eredményeket.

Közli még a szerző a család pecsétékről megállapítható czimerét, melynek alsó mezejében látható

könyvet tartó papi alak megerősíti ifj. Szász Károly azon véleményét, hogy a család nemesítészerző őse ref. pap volt. — A gondosan összeállított rövid családi monographiához Szász Pál és János testvérektől hézag nélkül levezethető családfa járul.

Jakubovich Emil.

Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft «Adler». Neue Folge. Einundzwanzigster Band. Wien, 1911.

Dr. Karl Ausserernek nagyobb tanulmánya vezetibe a kötetet Castelforno vár urairól. (*Die Herren von Schloss und Gericht Castelforno im Lagertale.*) A vár történetét három korszakra oszthatjuk: az első a Castelfornoiak ideje, amely a XIII. század közepéig tart, amikor Sodeger a tiroli grófoknak adja el minden tartozékaival s így lettek ezek, majd az ő jog- és birtokutódaik, az osztrák hercegek és főhercegek, C. hűbérurak. 1267 — el — ekkor történt az eladás — kezdődik új fejezet a vár történetében; abban a nagy küzdelemben, amely 1265—1268-ig a püspök s a tiroli grófok közt folyt, Castelbarco urai ez utóbbiak mellé álltak s bizonyára ekkor szerzett érdemei jutalmul kapta meg 1272-ben hűbérül Bonifác C.-t. A Castelbarco-Castelfornoiak törzse a XV. századig virágzott. Jánosnak két házasságából született három fia (Vilmos † 1462, György † 1499 előtt és Mátyás † 1499) utódok nélkül haltak el s így velük kihaltak a Castelbarcoiak. György résztvett 1490-ben Miksa magyarországi hadjáratában s Székesfehérvár parancsnoka volt. Mindazt, amit a C.-iak birtak 1499-ben, Paul von Lichtenstein kapta meg, ennek a régi trienti ministerialis nemzetségnek tagja, amely már a 12. században feltűnik oklevelekben. Pál ága ezután, amely később a grófi méltóságot is elnyerte (1530-ban), Castelfornoról nevezte magát. (Herren und Grafen von Lichtenstein Freiherren von Castelforno.) Pál dédunokája Konstantin gróf 1602-ben a török ellen vonult Sulz gróffal, egy ütközetben fogságba esett, Belgrádba, majd Budára vitték s mivel nem tudta a nagy váltságdíjat kifizetni, ott halt meg 1614-ben. Ferencz Antal gróf magas életkora és folytonos betegeskedése miatt 1759-ben visszaadta a herceg-püspök kezébe a bíraskodási jogot s feloldotta alattvalóit a hűségeskü alól, egyszersmind felszólította őket, hogy ezt a püspök kezébe tegyék le. Nemsokára ezután (1762-ben) örökre lehunyta szemeit. Halála után I. Ferencz megengedte Lichtenstein Mária Terézia grófnő és Podstatzky Ferencz Valér gróf fiának, hogy a Lichtensteinok nevét és czimerét a sajátjával egyesíthesse. Ily módon maradt fenn a tiroli Lichtensteinok neve.

A kötetnek második cikke a Steyri városi plébánia-templom gszdag siremléksorozatát ismerteti bő, levéltári kutatásokon alapuló családtörténeti jegyzetekkel kísérve. (*Dr. Anton v. Pantz: Die Grabdenkmale der Stadtpfarrkirche zu Steyr.*)

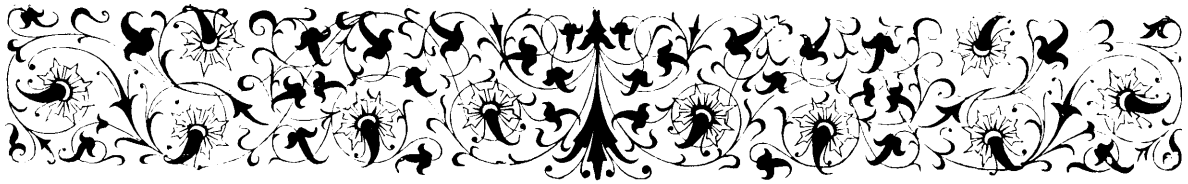
A kötet utolsó és legterjedelmesebb cikke érdekelt bennünket legközelebből magyar vonatkozásai miatt. (*Dr. Viktor Thiel: Regesten zur Geschichte der Beamtschaft unter Erzherzog Karl von Innerösterreich (1564—1590).*) Szerzője az udvari és központi hatóságok történetén dolgozván az 1564—1625-ig terjedő időszakban, kutatásai közben gazdag anyagot gyűjtött össze, amelynek jó részét azonban munkájában vagy egyáltalán nem vagy csak megválogatva használhatja fel, pedig nemességi, családtörténeti és életrajzi szempontból igen értékes adalékkal szolgálnak. Ezeket tehát regestaszzerűen feldolgozva közli, ez első közleményében, 1564—1690, számszerint 1228-t. Főforrásai a belső ausztriai udvari kamara másolatkönyvei s aktái voltak.

A regesták tulnyomóan kinevezésekről, díjazások utalványozásáról, províziók, kegydíjak adományozásáról, nász- és keresztelési ajándékok küldéséről

szólnak. Magyar szempontból a következők érdemelnek figyelmet.¹

(114.) 1566. máj. 1. Dr. Sambucus János hű szolgálataiért 32 frt kegydíjat kap — (1063). (1564. okt. 20. Károly főhg Balassa András kamarásának Bocskay György titkár által 60—80 frt. értékű serleget küld nászajándékol. — (30.) 1565. jan. 15. Károly főhg kiutaltatja Balassa András kamarás díjazását aug. 1-ig. (344.) 1570. aug. 17. Ugyanő végkielégítést kap 257 frt. 28 kr.-t. — (1107.) 1577. jan. 24. Bornemisza János kanizsai kapitánynak a főhg nászajándékol 35—50 frt-ért serleget küld. — (551.) 1577. ápr. 9. Ugyanezt Zrinyi György grófnak 150 frt értékben sógora Wolf Herr v. Stubenberg utján. — (1137.) 1580. szept. 17. U. o. Blagay Györgynek 70—80 forint értékben. — (1152.) 1583. ápr. 26. — U. o. 70 frt értékben Castellanffi Istvánnak. — (1160.) 1583. decz. 12. U. o. Erdődy Tamásnak 70—80 frt értékben. — (1162.) U. o. Zrinyi György nővérének Telekessi Istvánnal való házassága alkalmából 70—80 frt értékben. (Febr. 1-i utóirattal engedélyezi a 96 forintig való tulkiadást.) *h.*

¹ A zárójelben levő szám a Regesták sorszámát jelöli.

A DUBRAVICZAI DUBRAVICZKY-CSALÁD A XVI-İK SZÁZADBAN.

A Dubraviczai Dubraviczky-család is hazánk azon számos nemes családja közé tartozik, a melyek leginkább a török folytonos terjeszkedése által szorongatva, odahagyták Horvátországban fekvő ősi birtokaikat s a szorosabb értelemben vett Magyarország területére költöztek, s bár az itteni nemes családokkal — már csak a velök kötött házasságok révén is — csakhamar teljesen összeolvadtak: eredetüket a család neve mellett az oklevelekben évszázadokon át használt «alias Horváth» jelző mindég kimutatta.

Horvátországban ma is több Dubravicza nevű községet találunk; de a család nem ezektől, hanem a zólyomvármegyei Dubraviczától kapta nevét és előnevét. E kis községről ismert okleveleinkben legelőször 1333 május 30-ikán van említés, a mikor is a turóci konvent előtt Lőrincz comes fiai és fivérei panaszt tesznek, hogy Dubravicza nevű birtokuk felét Fülöp fia Tompos és Shoos Jakab elfoglalták.¹ A XV-ik században a kis község már a zólyomvármegyei Lipcse várának tartozéka.

Itt Zólyom vármegyében tűnik fel a Dubraviczky-család első ismert őse a XV-ik század negyvenes éveiben. Az Albert király halálát követő zavaros időben Lipcse vára Erzsébet királyné birtokában volt, s ennek vicevárnagya volt Hottothyni György fia György. Érdemei jutalmául a királyné 1440 decz. 6-ikán Kis-Martonban kelt oklevelében neki adományozza a zólyomvármegyei Oravetz birtokot (ma Orócz néven kis község Dubravicza mellett), a

mi előbb Liptói Tóth Miklósé volt és a barsvármegyei Glednigk-et (ma Geletnek) a mi Kálnai Terek Mihályé és Kálnoki Lászlóé és Györgyé volt, de a királyné tőlük hűtlenségük miatt elvette.¹ Úgy látszik azonban, hogy az így adományozott javak nem jutottak a család tényleges birtokába. Geletnek sohasem szerepel a családnak végrendeletekben vagy osztálylevelekben felsorolt birtokai között; Oróczon ugyan birtak egyes családtagok — de csak jóval később — részjóságokat, de ezekhez házasság útján jutottak.

Mint látjuk, a család első ismert őse Hottothyni György — Georgius de Hottothyn — névvel fordul elő; ugyanőt más oklevelek, mint Georgius de Hotutina, Nobilis Vir-t említik. Nem sikerült azonban a családnak Horvátországban régibb időről e néven sem nyomára akadni, sem ősi fészket megállapítani. Dr. Bojničić Iván horvátországi főlevéltárnok ur szives értesítése szerint e név a régebbi horvát oklevelekben nem fordul elő s a középkorban sem volt Horvátországban Hottothyn vagy Hotutina nevű község; az egyetlen hasonló hangzású helynév a ma is meglévő *Hotyna* Zágráb megyében. Annyi azonban bizonyos, hogy a családnak még a XV-ik század végén is birtokában volt — mint alább látni fogjuk — Horvátországban egy Komoclác nevű váracska.

Nemes Hottothyni György nem sokára újabb adományban részesült. Erzsébet királyné 1441

¹ Anjoukori Okmánytár III. 27. l.

¹ A Kispalugyai és Bodafalvi Palugyay-család levéltárában, Kis-Palugyán. Ismertette: Századok 1909. évf. 895. l.

decz. 31-ikén kelt oklevelében Lipcse várát a hozzá tartozó városokkal és falvakkal együtt 10 ezer forintban Gergely corbaviai grófnak adományozta kiváló szolgálataiért, s azért is, hogy magát Szentmihályi Pongrácz fogságából — a mibe a királynő szolgálata közben jutott — kiválthassa.¹ Habár az országgyűlés később a királyné adományainak nagy részét semmiseknek nyilvánította: Gergely gróf megmaradt a vár és tartozékai birtokában s arra 1455 jan. 18-ikán V-ik László királytól is új adományt kapott,² s ugyanezen év febr. 23-ikán újból be is iktatott.³

Corbáviai Gergely hü emberét Ns Hottothyni Györgyöt — a ki már ekkor Lipcse várnak várnagya volt — hűséges és kiváló szolgálataiért azzal kívánta megjutalmazni, hogy 1445 szept. 21-ikén Lipcsén kelt oklevelében a vár birtokai közül Dubraviczát örökösen neki adományozta. A teljesen épen megmaradt oklevél, a melyen Corbáviai Gergelynek kiválóan szép s tiszta nyomású pecsétje látható, ma a Magyar Tudományos Akadémia kéziratgyűjteményében van; a 18-ik században még a család birtokában volt s az 1760-ik évben egy pörben felmutatták a családtagok. Valószínűleg Dubraviczky Simon, Pestmegye egykori hírneves alispánja adomány folytán került az Akadémia birtokába.⁴

Hottothyni György 1447-ben a Corbáviai gróf adományára Hunyadi János kormányzó megerősítését is megkapta s ennek alapján őt a turóczi konvent még ugyanez évben be is iktatta minden ellenmondás nélkül Dubravicza birtokába. E két oklevél ma már elkallódott, de a 18-ik században még mindkettő megvolt a család birtokában s a fentebb említett pörösödés alkalmával ezeket is felmutatták a családtagok.⁵

Az 1464-ik évben Mátyás király erősíti meg Hotutinai Györgyöt Dubravicza birtokában, de az új adománylevelbe befoglalja testvérét Pétert is, továbbá Péter fiait Jánost, Simont és Mik-

lóst és György fiait, Györgyöt és Pétert is.¹ Ugyanezen évben parancsot ad a király a sághi konventnek az adományosok beiktatására,² s az 1468-ik évben patens alakban is kiadja adománylevelét.³

A család tagjai ettől fogva kezdik magukat Dubraviczáról írni s magyarul Dubraviczkyaknak nevezni, de még későbbi oklevelekben is többször előfordul a Hotutinai név, egyes családtagok pedig többször csak Horváth néven vannak említve.

Sem Györgyről, sem testvéréről, Péterről, nincs több okleveles adatunk.]

Györgynek az 1464-ik évi adománylevelében említett két fia közül csak Györgynek maradtak gyermekei, de az ő fiai közül is csak egy — szintén György nevű — ért emberkort, s terjesztette tovább családját. Erről a harmadik Györgyről már több adatunk van. 1501-ben Dobrovina várnagya, s mint ilyen panasolja be Zólyom vármegye rendei előtt rágalmazás miatt Barczniczkai Jánost;⁴ 1507-ben tanuskodik rokonának, Dubraviczky Miklós alispánnak, Michinszky János elleni pörében,⁵ ugyanez évben maga is pörösködik a czerini plébános, Márkus ellen,⁶ 1508-ban — rokonai Dubraviczky János és Mihály nevében is — kiegyezik Zsámbokrek András és Horváth György véglesi várnagyokkal az ellenük rágalmazás miatt indított pörben,⁷ de alig egy pár hét múlva újra kénytelen a véglesi várnagyok ellen tiltakozni, a miatt, hogy a dubraviczai erdőket bitangolják.⁸ Viszont 1511-ben a véglesi várnagyok tesznek panaszt Dubraviczky György és rokonai ellen,⁹ a kikkel 1512-ben egyeznek ki újból,¹⁰ 1512-ben Dubra-

¹ A család levéltárában Dubraviczky Eleknél. A családnak sok régi oklevél van ma is birtokában, kár, hogy nincsenek összegyűjtve. Egyik részük Dubraviczky Elek cs. és kir. kamarás, nyug. közig. bírónál van Budapesten; a másik rész Benedicty Gyula cs. és kir. kamarás, földbirtokosnál Tápiószelén; a harmadik pedig Dubraviczky Imre rendőrfogalmazónál Budapesten.

² U. o.

³ O. L. Caus. tab. 4—975.

⁴ Zólyom megye levéltára. I sz. jk. 1. lap.

⁵ U. o. I. jk. 81.

⁶ U. o. I. jk. 9. l.

⁷ U. o. I. jk. 10. l.

⁸ U. o. I. jk. 12. l.

⁹ U. o. I. jk. 20. l.

¹⁰ U. o. I. jk. 24. l.

¹ Országos Levéltár Dipl. 30.857.

² O. L. Dip. 30.859.

³ O. L. Dip. 30.858.

⁴ Magy. Tud. Ak. kéziratgyűjteménye. Pub.: Nagy Imre. Hazai Oklevéltár 409. l.

⁵ O. L. Caus. tab. 4—975.

viczky Miklós özvegye rokonát Dubraviczky Györgyöt nevezi meg egyik procurátorául.¹

Ekkor már maga Dubraviczky György is özvegy volt; egy 1511-ben kelt okmányban ugyanis elmondja, hogy bizonyos szükség által kényszerítve — a mi főleg azért szakadt rá, mert felesége, Ilona asszony halálával gyermekeivel együtt árván, s háza gazdasszony nélkül maradt — Dubraviczán egy jobbágytelkét, a melyen Fáber Mátyás lakik, évi négy forintért zálogba adja rokonának, Dubraviczky Literatus Jánosnak. A család levéltárában levő s egyszerű papírra irt oklevél azért érdekes, mert elég tisztán mutatja Dubraviczky György czimeres pecsétjét, a melynek czimeralakja a család által ma is használt czimmerrel teljesen megegyezik.

Pár év múlva, 1517-ben, újra kénytelen Dubraviczky György egy jobbágytelkét zálogba adni. Ez okmányt György póniki plébános és Dománkői János állítják ki Dubraviczán, Dubraviczky János házában s bizonyítják, hogy ott Dubraviczky György és fia Márton megjelenvén, előttük önkényt elösmerték, hogy Dubraviczky Jánosnak 19 frttal és 82 dénárral adósak, s ennek fejében 14 évre zálogba adják neki Dubraviczán azon jobbágytelküket, a melyen Pintyek Mátyás lakik.² Dubraviczky György ezután nemsokára meghalt: 1520-ban már nincs az élők között.

Hotutinai Péternek az 1464-ik évi adománylevélben megnevezett fiai közül Simon — úgy látszik — utódok nélkül hunyt el s csak a másik kettőről vannak okleveles adataink. Miklós először a véglesi vár várnagya volt. Ráskay Balázs királyi tárnokmester 1503-ban Budán kelt oklevelében bizonyítja, hogy Dubraviczky Miklós, mint véglesi várának várnagya, hűségesen és vitézül szolgált s a várat jó rendben adta át neki.³ Várnagysága idején kellemetlensége volt Rak Balázs dobrovai várnagygyal s Frangepán Bernát, Zeng, Weglia és Modrus grófja, egy Dobrován 1500-ban kiállított oklevelében tesz bizonyosságot arról, hogy Dubraviczai Sperthyty Miklós (Nobilis Nicolaus Sperthyty de Dubravicza) mikor Modruson nála járt, előtte

Rak Balázst semmivel sem rágalmazta, sőt inkább védelmezte.¹ Hogy a Sperthyty név hogy ragadt Dubraviczky Miklósról: arra nézve nincs semmi adatunk; sem ő maga, sem más családtag nem fordul elő több okiratban e névvel.

Dubraviczky Miklós ekkor már Zólyom megye tekintélyes birtokosai közé tartozott, s midőn 1504-ben Corbáviai Gergely unokáját Miklós fia Györgyöt Lipcse vára és a hozzátartozó városok és falvak birtokába Szent Györgyi és Bazini Péter gróf rendeletére a sághi konvent újból beiktatja: a beiktató parancs egyik királyi ember gyanánt Dubraviczky Miklóst nevezi meg. De a statutionál nem ő működik közre ilyen minőségben, sőt a beiktatásnak — a mennyiben az Dubraviczára is vonatkoznék — a maga és családja nevében ellene is mond.²

Nem sokkal ezután a vármegye szolgálatában találjuk: 1505-től 1508-ig Zólyom megye alispánja volt. Mint ilyen, 1507-ben bevádolja a megye rendei előtt Michinszky Jánost, hogy Sáaghon Radvánszky György, Osztroluczky György és Dubraviczky György előtt nem átalotta őt igazságtalan birónak nevezni,³ majd ismét Budán Damján ur házában Radvánszky György és Dubraviczky György jelenlétében szidalmazta.

1508-ban a megye közgyűlése előtt lemond alispáni hivataláról s mindenről elszámol, s a rendek a számadást rendben találván, őt mindenben megnyugtadják és felmentik (ipsi nobiles reddunt se quittum per omnia et solutum, mondja a jegyzőkönyv.)⁴

Dubraviczky Miklós családja vagyonát házassága által is gyarapította: Thurán Márthát, Thurán Lászlónak és Kaczinger — másképp Kaczinkai — Dénes leányának, Margitnak leányát vette nőül, a kivel Szepes vármegyében Farkasfalván, Kaczvinkelen⁵ és Rókuson kapott részjóságokat. Feleségétől két fia és egy leánya született, a kik 1507-ben, mikor végrendelkezett, nagyobbik fia János kivételével még kiskorúak voltak. Dubraviczky Miklós Dubraviczán végrendelkezett a póniki plébános, továbbá rokona,

¹ U. o.

² O. I. Dip...

³ Zólyom megye levéltára I. jk. 8-ik lap.

⁴ Zólyom m. lt. I. sz. jk. 10. lap.

⁵ Kaczvinkel neve az évszázadok folytán Kaczvinra kopott; ma hivatalos neve: Szentmindszent.

¹ U. o. I. jk. 22. l.

² Csal. lt.

³ U. o.

a fentebb tárgyalt Dubraviczky György és úgy saját magának, mint Dubraviczky Györgynek 2 — 2 jobbágya előtr. Megemlíti végrendeletében, hogy ő építette Dubraviczán a Szent Zsófia kápolnát s annak két rétet és egy darab szántó-földet hagyományoz. E kápolna ma is fennáll, mint műemlék.¹ Szárnyas oltára, a melynek oltárképe bizonyára a kápolna védszentjét Szent Zsófiát ábrázolja, egy beszercebányai műgyűjtő birtokába jutott s innen a műgyűjtő Szent György czéh 1912 évi februári kiállításába, illetve árverésére került. A kiállítás katalógusa az oltárképet Szent Borbála képének mondja s megjegyzi, hogy a festmény igen szép példánya német hatás alatti felsőmagyarországi festőművészetünknek.

A végrendelet további rendelkezései szerint Dubraviczky Miklós feleségét és gyermekeit rokonai jóindulatába ajánlja s végrendelete végrehajtóiul különösen fölkeri Zolnai Literatus Pétert, Mikafalvay Jánost és saját fiát Jánost. Fölkeri továbbá unokaöccsét, Dubraviczky Mihályt is, hogy megemlékezvén hozzávaló jószágáról, legyen feleségének és gyermekeinek védelmezője és gyámola.² Úgy látszik, végrendeletkezése után nemsokára el is hunyt: 1512-ben már felesége, Mártha asszony, mint özvegy nevezi meg Zólyom vármegye rendei előtt ügyvédjeiül rokonait Dubraviczky Mihályt és Györgyöt és saját fiát Jánost.³

Dubraviczky Miklós testvéréről az 1464-ik évi adománylevelbe szintén befoglalt Jánosról nincs semmi további adatunk; annyi bizonyos, hogy jóval előbb hunyt el, mint Miklós. Felesége nevét sem tudjuk; de mivel fiai és unokái is többször Kőkeszi-ről írják előnevüket s itt és Hont megye több szomszédos községében birtokosok, valószínű, hogy János felesége valamelyik itteni birtokos családból, talán éppen a kihalt Kőkeszi családból származott.

Ezen Jánosnak három fiáról van tudomásunk: Jánosról, Mihályról és Márkról, de bővebb okleveles adataink csak e két utóbbiról vannak. Közülük Márk volt az, a ki családját legmagasabbra emelte. Már fiatal korában a királyi ud-

varban találjuk mint belső embert, «aulicus regius»-t. 1494 jun. 13-ikán a Kassán időző király Budára küldi őt a kincstárnokhoz s költségeire 12 frtot fize tet neki;¹ jul. 15-ikén ugyancsak általa küld a király Geréb Péternek hét öl itáliai posztóért (de panno Italico Ulnas VII) nyolcz frtot.² Ugyanezen év augusztus havában Horvátországban fekvő családi vára Komochac fenntartására 164 frtot kap a királyi pénztárból (pro conservacionem castris sui Komochac).³ 1494 nov. elején Nándorfejérvárra küldi őt a király, hogy mig Kinizsy Pál bán Szerbiában jár, őt helyettesitse, s mindaddig ott maradjon, a mig a bán vissza nem tér; ez alkalommal költségeire 12 frtot kap,⁴ majd nov. 16-ikán, mikor a király Pécsváradról a Bácskába ment, ismét 16 frtot⁵ s decz. 10-ikén újból nyolcz frtot fizettet ki neki a királyi kincstárból. Az 1495-ik évben Veszprém megyébe küldi a király s ekkor segélyül és fizetésében (pro subsidio et salario) 250 frtot kap; ugyanezen évben fivére János is kap 50 frtot Horvátországban levő várak fenntartására (pro conservacione castris ipsorum in Croatia).⁶

Dubraviczky, vagy — mint az okiratok legtöbbször nevezik — Horváth Márk, Kinizsy Pálnak is csakhamar bizalmas embere lett. Corvin János ugyanis az országgyűléshez benyújtott panaszában, a mit kérésére II-ik Ulászló 1498 jun. 5-ikén Budán kelt oklevelében átírva kiadott⁷ elmondja, hogy Kinizsy Pál megsegítvén őt seregével a püspökök ellen: ennek fejében tőle, Gyula és Hunyad váraira 20 ezer forintos kötelezvényt csikart ki, s hogy ezen kötelező levelek Ns. Horváth Márk kezeihez, tőle pedig az egri és pécsi püspökökhöz jutottak, a kik most őt ezekkel zaklatják. Majd ismét elmondja Corvin János, hogy Derenchényi Imre halála után, a ki mint parancsnok birta az ő Medve várát és Rokolnok és Lukawetz kastélyait, az özvegy nem akarta a várát és

¹ Ernst Zsigmond számadási könyve: Engel Geschichte des Ung. Reiches I. kötet 96. l.

² U. o. 97. l.

³ U. o. 145. l.

⁴ U. o. 151. l.

⁵ U. o. 153. l.

⁶ U. o. 157. l.

⁷ Hazai Okmánytár IV. k. 438. l.

¹ Magyarország. műemlékei II. k. 1071. l.

² Csal. lt.

³ Zólyom megye lt. I. sz. jk. 22. l.

kastélyokat kibocsájtani kezeiből mindaddig, míg neki a herceg helyett Kinizsy Pál három ezer forintot nem fizetett s ennek fejében Corvin János Debreczen városát volt kénytelen Kinizsy Pálnak zálogba adni, s a város Kinizsy halála után is bizalmas embere Horváth Márk kezénél maradt.

Később ismét a királyi udvarban találjuk Dubraviczky Márkot. A fiatal Lajos királynak is csakhamar kedves embere lett. Már 1520-ban kiadja a király újból átírva Mátyás királynak 1464-ben kelt s Dubraviczára vonatkozó adománylevelét Dubraviczky Miklós fiai János és László, továbbá Hotutinai János fiai Márk és Mihály továbbá Dubraviczky György fia Márton kérésére és részére.¹ Ez adománylevelbe, mint látjuk, Jánosnak csak két fia, Márk és Mihály van befoglalva s így bizonyos, hogy testvérük János már akkor nem volt életben s fiutódai sem maradtak.

1522-ben a király kegye újból Dubraviczky Márk felé fordul, a ki már ekkor belső embere, kamarása (cubicularis) volt. Pest megyében Török László magvaszakadtával egy nagyobb birtoktest szállott a koronára, a melyhez Szele és Félégyháza egész faluk, továbbá, Györgye fele és Berintsek, Szentkozma-Demjén, Kétegyház, Pele, Szent-András, Söregház és Szent-Demeter egész puszták és Dobrontza puszta fele tartoztak; ezt adományozza a király Dubraviczky Márknak és feleségének, továbbá testvérének Mihálynak, s utasítja a budai káptalan, hogy őket e birtokukba iktassa be.² A káptalan jelentést tesz a beiktatásról, a mi Maglódy János királyi ember jelenlétében történt meg, a nélkül, hogy a helyszínén bárki is ellentmondott volna; azonban a kitűzött határnapok alatt Ns. Babafalvai Gál deák Podmanini Podmaniczky Mihály és fiai János, Rafáel és Burján, továbbá néhai Nagyságos Podmaniczky János, fia Ferencz nevében, a maguk jogát illetőleg ellene mondott a beiktatásnak.³ A Dubraviczkyak azonban 400 frtban kiegyeztek a Podmaniczkyakkal s ezek visszavonták ellenmondásukat s midőn a király 1524-ben újból kiadta a

beiktató parancsot,¹ ekkor már a beiktatás minden ellenmondás nélkül ment végbe.

E közben ismét emelkedett Dubraviczky Márk a király kegyében s 1524-ben az újabb beiktatási parancs kiadásakor már a király főlovászmestere (agazonum magister) felesége pedig a királyné udvarhölgye (ex gynaceo dominæ reginæ) volt. A főlovászmesterség ekkor II.-k Lajos udvarában kiválóan bizalmi állás volt; a király ugyanis kedvet kapott az ekkortájban hazánkban is divatba jött lófuttatásokhoz s saját istállójában is nagyobb számú futólovát — 1525 telén mintegy 20 darabot² — tartott s az ezek fölötti főfelügyelet is a főlovászmester kötelessége volt. Dubraviczky Márk, hogy a király bizalmának jobban megfelelhessen, saját unokatestvérét, Dubraviczky Lászlót állította mint allovászmestert, agazonum vice-magistert a királyi istállók élére. A királyi udvartartás 1525 jan. 12-től jul. 16-ikáig terjedő számadáskönyve, — a mit Fraknoi Vilmos közölt először a Történelmi Tár XXII-ik kötetében — tanuskodik arról, hogy a zavaros és szűkös pénzviszonyok között is a királyi istállóra szükséges költség mindég kikerült s naponkint, vagy néha két naponkint kijárt Dubraviczky László kezeihez a 10 frt 72 dénár vagy ennek kétszerese «pro emendis avenis ad conservacionem equorum suæ Majestatis et prebendariorum eiusdem.»³ Ugyanezen számadási könyv Dubraviczky Márk fizetésére nézve is tartalmaz két adatot, az elsőt ápr. 4-ikéről, midőn elsorolja, hogy az udvari tisztviselők közt mennyi pénz osztatott ki, följegyzi többek közt: «Marco Dubravyczky magistro-agazonum fl. XXIII; majd ismét jul. 1-én: «Eodem die Marco Dubravyczky magistro stabuli Regie Majestat s ad rationem seruiciorum suorum dati sont fl. L.»⁴

Thurzó Elek 1526-ik évi számadásában is előfordul Dubraviczky Márk neve, mikor a királyi lovaszok — úgy a magyarok, mint a németek — fizetésére az ő kezéhez fizet ki rézpénzben 576 forint, vagyis jó pénzben 288 frtot a kincstárnok.⁵

¹ Csal. lt.

² Csal. lt. Palásthy lt. Esztergomban.

³ O. L. Dipl. 23,605.

¹ Csal. lt. O. L. Caus. tab. 4—915.

² Századok 1887. 295. l.

³ Tört. tár XXII. kötet 49. l.

⁴ U. o.

⁵ Engel: Monum. Hung. 200. lap.

Mint előbb láttuk, Dubraviczky Márk 1522-ben, II. Lajos király adománylevele kiadásakor már nős ember volt; felesége Uza Orsolya, Uza Gáspár és Mucsinyay Borbála leánya, a kivel többek közt az Uza-család által csak kevéssel előbb adományban kapott Csalár nógrádmegyei községben is kapott részbirtokot s felesége a legtöbbször épen erről írja előnevét is. Uza Orsolyát több oklevél említi, mint Mária királyné udvarhölgyét.

Dubraviczky Márkról már csak egy pár adatunk van. 1525-ben unokatestvérével, Jánossal együtt vesz zálogba Michinszky Gáspártól egy telket Molchán, Zólyom vármegyében 50 frtért,¹ 1526-ban pedig ugyanott a Michinszky György részét veszi zálogba 63 frton.² Hogy a mohácsi ütközetben részt vett-e Dubraviczky Márk, arra nézve nincs biztos adatunk, de valószínűnek kell tartanunk, hogy mint királyi főlovászmester ő is ott volt a király kíséretében. Annyi bizonyos, hogy az ütközetben nem esett el, mert 1527-ben még testvérével, Mihálylyal együtt, ő vádolja be Sivoli Ethele Lászlót, Pándi Nyáry Sebestyént, Witzmándy Miklóst és Bitskey Jánost, hogy az 1526-ik évben Szt.-Márton napján felfegyverzett embereikkel az ő szelei birtokukra törtek, azt egy hónapnál tovább elfoglalva tartották, a termést fölérték s onnan 325 szarvasmarhát (boves, tauros et vaccas) 200 juhot, 45 disznót s öt hámos lovat erőszakkal elhajtottak s nekik ez által több mint ezer aranyforint kárt okoztak. János király e panasz folytán megparancsolja a váci káptalannak, hogy idézze meg a vádlottakat.³ Dubraviczky Márk azonban nem érte meg a pörösködés végét, még ez évben elhunyt s a következő évben már özvegye szerepel e pörben.

Ez évben a váci káptalan ad bizonyáglevelet arról, hogy a fentebb megnevezett vádlottak, a kiknek a felperesek ellen (contra Egregium Michælem Dubrawytzky ac generosam dominam Ursulam, Relictam Egregii quondam Marci Horváth alias Dubrawytzky, mondja az oklevél) a tisztító eskü volt megítélve, az eskü letételére kitűzött határnapon nem jelentek meg.⁴

¹ Garam sz.-benedeki lt. 5-13.

² U. o. 4-64.

³ Csal. lt. — O. L. Caus. tab. 4-915.

⁴ Csal. lt.

De nem jelentek meg a vádlottak 1528-ban azon újabb határidőre sem, a melyre Ferdinánd király parancsából idézte meg őket 25 nemes társukkal együtt a tisztító eskü letételére a budai káptalan, s ennek folytán 1529-ben Sárossy Imre pratonotarius kiadja ellenük a királyi személyes jelenléti bíróság marasztaló ítéletét, a melyben a hatalmaskodás bűnében bűnösöknek mondatván ki, az okozott 1000 aranyforint kár megtérítésén kívül javaik elvesztésére ítéltetnek.¹ Hogy ezen szigorú ítélet tényleg végrehajtott-e rajtuk: arra nézve nincs adatunk.

Ezekben a zavaros időkben a gyámoltalan özvegy asszony nagyon sok háborgatásnak volt birtokaiban kitéve; talán ez is volt az egyik oka, hogy Uza Orsolya — mint azon időben csaknem minden birtokos özvegy asszony — már csak gyermekei érdekeinek megőrzése végett is nemsokára újból férjhez ment. Csakhamar szüksége is volt második férje Szalay Mihály tanácsára és támogatására. János király ugyanis 1531-ben a Dubraviczkyak szelei s félegyházi birtokát tőlük elkobozva, Ispán Andrásnak adományozza. Szalay Mihály jár közben árva mostoha fia érdekében s a lengyel király pártfogását megnyerve, ki is eszközli, hogy János király már 1532-ben visszavonja előbbi adományát s a birtokot visszaadja jogos tulajdonosainak, Dubraviczky Mihálynak és Márk fiainak, Jánosnak, Bertalannak és Márknak² s megparancsolja Szele és Félegyháza lakóinak, hogy csakis őket ismerjék el földesuraiknak.

Uza Orsolyáról, Dubraviczky Márk özvegyéről még sok oklevélben van szó. 1541-ben sógornőjével, Dubraviczky János özvegyével egyezkedik, a ki a Podmaniczkyaktól Györgyén szerzett részbirtokát egy drága ruháért «suba vocata» — mondja az oklevél — engedi át neki és fiának Jánosnak.³ Ugyanezen évben Thurzó Elek országbiró előtt osztózik meg a két özvegy-asszony Dubraviczán az első férjeik után maradt drágaságokon, aranyozott ezüst kupákon, arany- és ezüstműveken.⁴ A családtagok ugyanis — illetve csak Hotutinai Péter leszármazói —

¹ Csal. lt. O. L. 4 915; 4-975.

² O. L. Caus. tab. 4-915. Csal. lt. Palásthy lt. Esztergomban.

³ A Palásthyak III. k. 274. l.

⁴ Csal. lt.

közösen birták Dubraviczán azt a váracskaszerü kőházat, a mit valószínűleg a Szt. Zsófia kápolnával egyidejűleg építtetett Dubraviczky Miklós, s a mi mint műemlék ma is fennáll;¹ s bár a legtöbb családtagnak — mint látni fogjuk — más birtokán volt residentialis háza, a családi kincsek nagy részét itt az ősi kastélyban tartották. Uza Orsolya a következő évben, 1542-ben, a garam-szentbenedeki konvent előtt is megnyugtatta sógornőjét, hogy az első férje után maradt drágaságokat, a melyek jó része az ő hitbérére képezte, tőle átvette.²

1550-ben Ferdinánd király Uza Orsolyát, egyetlen ekkor még életben levő fiával, Jánossal együtt, új adományyal erősíti meg Szele, Félegyháza stb. birtokában, megemlítve az adománylevélben, hogy azokat még sógora, néhai II-ik Lajos király adományozta főlovászmesterének, Dubraviczky Márknak és feleségének, a királyné palotahölgyének.³ 1555-ben már ez a fia sincs életben s egyetlen fiának, Márknak gyámja, Dubraviczky Miklós úgy egyezik meg a nagyanyával, Uza Orsolyával, hogy a kiskoru fiu birtokait átadja a nagyanyának, a ki viszont kötelezi magát arról, hogy unokája fölneveléséről gondoskodik.⁴ Ugyanebben az évben Csalári Uza Orsolya (így írja magát) a garam-szt.-benedeki konvent előtt 26 egyént nevez meg procurátorai gyanánt.⁵ 1556-ban Nádasdy Tamás nádor utasítja a garam-szt.-benedeki konventet, hogy mivel előtte Dubraviczky Albert azt panaszolja, hogy Uza Orsolya, Szalay Mihályné első férje utáni unokája a kiskoru Dubraviczky Márk birtokait elfoglalva tartja s nem akarja kezéből kibocsátani, tartsanak ez ügyben vizsgálatot.⁶ A szentbenedeki konvent 1558-ban tesz jelentést arról, hogy kihallgatta ez ügyben Uza Orsolyát.⁷ Az utolsó adatunk Uza Orsolyáról az 1569-ik évről szól; ez évben egyezkedik Zólyom vármegye rendei előtt Dubraviczky Alberttel, unokájának, Dubraviczky

Márknak a dubraviczai közös kastélyban leendő lakására nézve.¹

Dubraviczky Márknak és Uza Orsolyának, mint láttuk, három fia maradt: Márk, János és Bertalan, de közülök Márk és Bertalan ifjan s utódok nélkül halt el. Jánosra vonatkozólag már több adatunk van, 1529-ben nagybátyjával, Dubraviczky Jánossal és Lászlóval s rokonával Jezerniczky Jeromossal és Györggyel együtt veszi zálogba 133 frtéért Zablaty Györgytől Neczpál és Sabokrek thurócsmegyei községekben fekvő részbirtokait.² 1538-ban unokatestvérével és ekkor még élő fivérével, Bertalannal együtt, újabb egyezésre lép Podmaniczky Jánossal, mint egyszersmind testvérei Burian és Rafáel meghatalmazottjával, a kik 600 Rforintért végleg és örökösen lemondanak a szelei stb. jószágokhoz formált jogukról, illetve átengedik azt a fentebb irt összegért a Dubraviczkyaknak³ 1539-ben mint Korpona város megbízottja védelmezi a város jogát Pálffy Péter ellen.⁴ 1541-ben unokabátyja Dubraviczky János özvegyével egyezkedik a Dubraviczán addig közösen birt szántóföldek tárgyában rokonuk Dubraviczky Márton, Zólyom megye egyik szolgabírája és birótársai előtt.⁵ Ugyanezen évben Zólyom megye rendei előtt azt panaszolja Dubraviczky János, hogy Horváth Ferencz, Apponyi Néveri Ferencz szolgabírák és társaik fegyveres kísérettel járnak határt a dubraviczai erdőekben s a határokat tetszésök szerint jelölik ki.⁶

1547-ben Kóváry Ilona, a másik Dubraviczky János özvegye, bevádolja Révay Ferencz helyettes nádor előtt Dubraviczky Jánost és társait, Dubraviczky Mihályt és Spánnak is nevezett Dubraviczky Mártont, hogy hatalmasul Dubraviczán lévő lakóházára törtek, ott az ingóságokban sok kárt okoztak neki, s az ott lévő halastavakat is maguknak foglalták el s a nádor a garamszentbenedeki konventet bizza meg a vizsgálattal,⁷ de a pörösködés még ugyanezen

¹ Magyar Orsz. Műemlékei. II. k. 1071. l.

² Garam-sz.-benedeki lt. 45—17.

³ Csal. lt. O. L. Caus. tab. 4—915.

⁴ Csal. lt.

⁵ U. o.

⁶ Cs. lt.

⁷ U. o.

¹ Zólyom n.egye levéltára I. sz. jk. 449. l.

² O. L. Nev. Reg. Act. Fasc. 24. No 58.

³ O. L. Caus. tab. 4 975.

⁴ Tört.-tár 1901—433. l.

⁵ Csal. lt.

⁶ Zólyom m. lt. I. sz. jk. 272. l.

⁷ Csal. lt.

évben a helyettes nádor előtt kötött békés egyezséggel véget ér.¹ A következő évben még egyszer megújul a pör, ekkor már csak Dubraviczky János ellen, a kit azzal vádolnak, hogy a halastavakat kihalásztatta. Ő azzal védekezik, hogy csak egyik halastóból fogatott ki mindössze 25 halacszkát — pisciculos vulgo *kárász* vocatos, a mint az oklevél mondja; — ekkor is egyezséggel végződik a pör.²

1547-ben Dubraviczky János — mint a jegyzőkönyv mondja: Ioannes filius quondam Egr. Marci Horváth — rokonával, Dubraviczky Mártonnal együtt, Zólyom megye rendei előtt tiltja el a véglesieket attól, hogy dubraviczai birtokaikat bitangolják.³ Az 1543—53. évi országos összeírásokban ugyanezen rokonával, Mártonnal együtt, Dubraviczán öt telek birtokosául van bejegyezve.⁴ 1550 febr. 14-ikén, mint már említettük, édes anyjával, Uza Orsolyával együtt, új adományt kap Ferdinánd királytól a pestmegyei birtokokra⁵ s 1552-ben Pest megye rendeinek megbizásából Rádai Farkas Fábrián és Besnyői Nyilas János szolgabírák osztotatják őt ezen birtokukban unokatestvérével Dubraviczky Miklóssal.⁶ Ugyanezen évben Zólyom megye rendei előtt panaszolja be Siráky Ferenczet, Dévényvár várnagyát, hogy a hollókői várnagyot fegyveres kézzel küldte az ő dubraviczai birtokára.⁷ Ez az utolsó adatunk Dubraviczky Jánosról, a ki, mint már említettük, 1555-ben már nincs életben. Feleségéről csak annyit tudunk, hogy Ujfalussy Zsófiának hívták, de hogy melyik Ujfalussy családból származott, arra nézve nincs biztos adatunk. Annyi bizonyos, hogy ő is vagy még férje előtt, vagy vele egy időben elhalt.

Dubraviczky Jánosnak és Ujfalussy Zsófiának egyetlen fiáról, Márkról vannak adataink. Kiskorában korán jutott teljes árvaságra. Előbb rokona, Dubraviczky Miklós volt a gyámja, de ő is még 1555-ben elhunyt, s ekkor a kis-

koru gyermek nagyanyjához, Uza Orsolyához jutott s mostoha nagyapja, Szalay Mihály lett a gyámja. Az ő kérésére szolítja fel még ugyanezen évben Miksa főherceg, mint királyi helytartó, Dubraviczky Miklós özvegyét, hogy a nála levő s a Dubraviczky családot illető összes okiratokat adja át Szalay Mihálynak, mint a kiskorú fiu gyámjának.¹ De a Dubraviczky-család férfitagjai nem nyugodtak bele, hogy a kiskorú fiu birtokai a nagyanya, illetve mostoha nagyapa kezénél legyenek s már 1556-ban felhívja Dubraviczky Albert panasza folytán Nádasdy Tamás nádor Uza Orsolyát, hogy unokája birtokait bocsássa ki kezéből.² 1557-ben Ferdinánd király is pártfogásába veszi az árvát s parancsot ad ki a czeglédieknek, hogy őt és Dubraviczky Mihály árváját, Ferenczet, ne merjék háborgatni Szele birtokában.³

Ez időben a Szelére s a többi pestmegyei birtokokra 1522-ben adományt nyert két testvér ágán csak özvegyasszonyok és kiskorúak voltak életben; épen ezért Dubraviczky Miklós leszármazói alkalmasnak találták az időt arra, hogy ők is jogot formáljanak e birtokokhoz. És habár Uza Orsolya csak egy pár évvel előbb, 1550-ben kapott arra fiával együtt új adományt, s Ferdinánd király fentebb említett 1557-ik évi rendelete is újabban megerősíti birtokukban a jogos örökösöket: az ekkor már hatalmasabb Miklós-ág kieszközölte, hogy Ferdinánd király Bambergben 1562 okt. 16-ikán kelt adománylevelében⁴ kiterjesztette az új adományt e másik ág leszármazóira is s daczára, hogy a régi adományosok jogos örökösei s közöttük Dubraviczky Márk is, továbbá nagyanyja Uza Orsolya, a ki pedig az 1522-ik évi eredeti adományozásnál is már társszerző volt, tiltakoztak a beiktatás ellen: mégis ezen ág is tényleges birtokába jutott a pestmegyei birtokoknak s 1563-ban Dubraviczky Márk kénytelen velök egyezésre lépni Oláh Miklós esztergomi érsek előtt a békés birtoklásra nézve.⁵

1569-ben, mint fentebb említettük, Dubraviczky Albertnek Márk nagyanyjával, Uza Or-

¹ U. o.

² U. o. és Garamszent-benedeki lt. 33—48.

³ Zólyomm. lt. I. sz. jk. 319. l.

⁴ O. L. Conscript. Dic.

⁵ O. L. Caus. tab. 4—915.

⁶ Palásthy lt. II. sz. Prot. — és O. L. Caus. tab. 4—375.

⁷ Zólyomm. lt. I. sz. jk. 343. l.

¹ Csal. lt.

² U. o.

³ U. o.

⁴ O. L. Caus. tab. 4—915.

⁵ Csal. lt.

solyával kötött egyezsége alapján, Dubraviczky Márk megkapja a dubraviczai ősi kastélynak öt illető részét, ide költözik s az ugyanezen évi összeírásban már fel van véve Zólyom megye birtokos nemesei közé.¹ De már 1570-ben a dubraviczai szántóföldek és halastavak miatt Zólyom megye rendei előtt pörlekedni kénytelen rokonával, Dubraviczky Alberttel² s a következő évben Dubraviczky Albert kérésére Miksa király megparancsolja a megye rendeinek, hogy a pört újból tárgyalják³ azonban a pörlekedők 1572-ben Polthári Soós István zólyommegyei alispán és birótársai előtt békés egyezsége lépnek.⁴ A békeség nem sokáig tartott: Dubraviczky Albert még ugyanezen évben bevádolja a megye rendei előtt öcscsét, Márkot s ennek rokonát, Vass Istvánt, hogy lakóházából bizonyos szövetet (filamentum) elvittek.⁵ De ugyanezen évben együtt is tesznek panaszt Zólyom megye rendei előtt a miatt, hogy Szklabonyai Balassa László chatyn-i jobbágysai az ő dubraviczai birtokukból nemcsak fát loptak, hanem csordásukat is elfogták s magukkal hurczolták.⁶

1573-ban Dubraviczky Márk kiadja rokonának, Uza Annának, Vass Istvánnak mindazt, a mit az ő nagyanyja, Uza Orsolya, végrendeletében neki hagyományozott⁷ s ennek folytán 1574-ben a garamszentbenedeki konvent előtt kölcsönösen megszüntetik egymás ellen indított mindenféle pöreiket.⁸

1577-ben a pestmegyei birtokokra nézve olyan egyezséget köt Dubraviczky Alberttel, úgy is mint testvérei meghatalmazottjával, hogy ezek a szelei stb. birtokokban lévő részüket, mint a mely tőlük úgy is távol esik, átadják az eredeti s ezekre vonatkozó oklevelekkel együtt Dubraviczky Márknak, oly föltétellel, hogy ha ők vagy örököseik bármikor kívánják, tartozik a birtok megfelelő részét nekik minden pörlekedés nélkül visszabocsájtani.⁹ Még ugyanezen

évben Varbóky Ferencznek Tamáskáta birtokába leendő beiktatására a beiktató parancs egyik királyi embernek Dubraviczky Márkot nevezi meg.¹

Ugyancsak 1577-ben Dubraviczky Márk (filius Ioannis, filii Marci Dubraviczky de Dubravicza alias de Kőkeszi, mondja az oklevél) felszólítja Simonyi Magdolnát, Dubraviczky Ferenc özvegyét, hogy fölvevén hitbérét a Pest megyében Szelén stb. fekvő részirtokokat és a Hont megyében Kőkeszi, Nyénye és Ipolykeszi községekben fekvő, szintén férje után levő birtokrészeket, az ezekre vonatkozó összes oklevelekkel együtt, adja át neki.² A fölszólításnak — legalább a pestmegyei birtokokat illetőleg — meg is lett a sikere, mert Simonyi Magdolna, akkori férjével, Keszihóczy Dacsó Istvánnal együtt, már 1579-ben egyezséget köt Dubraviczky Márkkal, hogy a szelei stb. birtokrészeket — két telek kivételével — a hitbér fölvétele után az ő birtokába bocsájtják³ s 1580-ban Hont megye alispánja, Berémy Boldizsár ad bizonyoságlevelet arról, hogy Dubraviczky Márk előtte fizetett Simonyi Magdolnának hitbér fejében 55 frtot.⁴

1582-ben Dubraviczky Márk birói uton szólítja föl rokona Dubraviczky Albert özvegyét, Rosonmiticzi Roson Ilonát, a ki ekkor már Ghimesi Forgách István felesége, hogy adja ki a Dubraviczky-családot illető nála levő összes okleveleket.⁵ Ugyanezen évben Zólyom megye rendei előtt rokonaival, Dubraviczky Benedekkel és Uriellel együtt, maguknak követelik Dubraviczky Albert és György halála után ezeknek dubraviczai részirtokait, a miket az elhunytak nővére, Dubraviczky Katalin, Chomory Gergely özvegye s ennek veje, Asguthy György foglaltak el.⁶ A következő évben Rudolf király Pozsonyban, 1583 ápr. 28-ikán kelt rendeletében meg is parancsolja Zólyom megye rendeinek, hogy a Dubraviczky Albert és György után maradt dubraviczai részirtokokba vezessék be Dubraviczky Márkot és rokonait: Benedeket,

¹ Zólyom megye lt. I. sz. jk. 415. l.

² U. o. 483. és 484. l.

³ Csal. lt.

⁴ U. o.

⁵ Zólyomm. lt. II. sz. jk. 12. l.

⁶ U. o. II. sz. jk. 14. l.

⁷ Garamszentbenedeki lt. 31—20.

⁸ U. o. Ext. Pmt. D. 450.

⁹ Csal. lt.

¹ Palásthy lt. Esztergom.

² Garamszentbenedeki lt. 48—27.

³ U. o. Extr. Proi. E. 387.

⁴ O. I. Caus. tab. 4—975.

⁵ U. o.

⁶ Zólyom megye lt. II. sz. jk. 184. l.

Urielt és Mihályt.¹ De a pörlekedés ezzel nem ért véget. 1585-ben viszont Dubraviczky Katalin eszközölt ki parancsot Zólyom megye rendeihez, Radecius István egri püspök, királyi helytartótól, hogy a testvérei után reá szállott részbirtokokban ne engedjék háborgatni Dubraviczky Márknak és társainak.² Sőt ugyanezen évben viszont Dubraviczky Katalin indit pört Márk ellen a pestmegyei birtokok, Szele, Györgye, Félegyháza stb. iránt s ügyvédjének, Bessenyei Györgynek, pörnyerés esetére ezen birtokokból szabadon választandó három telket ígér.³ De még ugyanezen évben a pörlekedők Harbovits Gáspár és választott birótársai előtt békés egyezsége lépnek, egymás ellen indított pöreiket kölcsönösen megszüntetik, sőt magszakadás esetére egymásnak és utódaiknak a kölcsönös örökösödést is biztosítják.⁴ A következő évben ezen egyezséget a garamszentbenedeki konvent előtt is bevallják s megtartására magukat 2000 forint birság terhe alatt kötelezik.⁵

Dubraviczky Márk Jákóffy Katalint, Jákóffy György és Szügyi Orbonás Anna leányát vette feleségül, a ki azonban jóval férje előtt hunyt el; tőle két fia és több leánya maradt, de a kik leginkább a 17 ik században szerepelnek s így még csak magára Márkra vonatkozólag jegyzünk föl egy pár adatot. 1597-ben leányai-
val, Máriával és Annával együtt, a garamszentbenedeki konvent előtt vonják vissza azt az egyezséget, a mit Sára leánya, Ethre Gergelyné — előbb Kékedy György jegyese — hitbére tárgyában ezzel kötött,⁶ 1601-ben újból egyezkedik Simonyi Magdolnával, Dubraviczky Ferencz özvegyével, a ki ekkor már Bogdán Gáspárné s a ki 70 frtért végleg és most már teljesen visszabocsájtja a szelei stb. birtokokban hitbér címén birt részeket, a melyeket Dubraviczky Márk még ugyanezen évben s ugyanezen összegben örökösen bevall a garamszentbenedeki konvent előtt Littassy Pálnak, Györgynek és Istvánnak, a Littassy István és Dubra-

viczky Mihály leánya Katalin fiainak.¹ Ugyanezen évben még Dubraviczán lévő ősi kuriáját is elzalogosítja a Littassy testvéreknek összes tartozékaival együtt 150 frtért.² Ez az utolsó adatunk Dubraviczky Márkról.

Térjünk most vissza Hotutinai Jánosnak másik fiához, Dubraviczky Márknak, a királyi főlovászmesternek fivéréhez, Mihályhoz. Ő róla is sok adatunk van. Már a 16-ik század első éveiben országos adórovó — dicator — volt. 1505-ben Nagy Luchey Ferencz és László bevádolják hatalmaskodás miatt rokonaikat, Nagy Luchey Jánost és fiait Damjánt, Kelement, Tamást és Gergelyt s velük együtt Dubraviczky Mihályt is³ s ugyanezen év jun. 17-ikén II-ik Ulászló király perbehívó parancsot ad ki a vádlottak ellen,⁴ 1507-ben — mint láttuk — nagybátyja, Dubraviczky Miklós őt kéri föl végrendeletének egyik végrehajtójául s feleségét és gyermekeit különös gondjaiba ajánlja.⁵ 1510-ben rokonával, Dubraviczky Györggyel együtt tanuskodik egy peres ügyben Zólyom megye rendei előtt.⁶ 1511-ben pedig ugyanott Dubraviczky Györgyöt nevezi meg procurátorául.⁷ Viszont 1512-ben Dubraviczky Miklós özvegye, Thurán Márta, őt teszi egyik procurátorává.⁸ 1513. febr. 19-ikén II-ik Ulászló király idéző parancsot ad ki Dubraviczky Mihály ellen, hogy jelenjen meg előtte s adjon számot arról, hogy Zólyom megye rendei előtt azt mondta, hogy Nagyluchei Dóczy Ferencz tisztjei nem fizették meg zólyomgyei birtokai után a várak fenntartására kivetett fél forintos telekadót.⁹ Márcz. 14-én jelentést is tesz a garamszentbenedeki konvent a királynak arról, hogy az idézőlevelet Dubraviczky Mihálynak egyházasnényei kuriáján kézbesítették¹⁰ s márcz. 21-ikén a király már határnapot tűz ki az ügy tárgyalására,¹¹ majd máj. 5-ikén Buzlai Mózes

¹ Csal. lt.

² U. o.

³ Garamszentbenedeki lt. G. 114.

⁴ Csal. lt.

⁵ Garamszentbenedeki lt. G. 158.

⁶ Garamszentbenedeki lt. Ext. Prot. G. 614.

¹ U. o. J. 186. és O. L. Caus. tab. 4—915.

² U. o. E. Pr. J. 127.

³ Garamszentbenedeki lt. 82—26.

⁴ O. L. Dipl. 21,444.

⁵ Csal. lt.

⁶ Garamszentbenedeki lt. G. 105—24.

⁷ Zólyom megye lt. I. sz. jk. 21. l.

⁸ U. o. I. sz. jk. 22. l.

⁹ O. L. Dipl. 22,396.

¹⁰ O. L. Dipl. 22,398.

¹¹ O. L. Dipl. 22,407.

magister curiæ tüz ki újabb határnapot.¹ Ugy látszik, ítéletre még sem került a dolog, legalább semmi adatunk sincs, hogy Dubraviczky Mihályt valami birságban elmarasztalták volna.

Dubraviczky Mihály kétszer nősült. Első felesége Csontfalvi Chont János leánya Anna volt,² másodszor pedig Egyházasnényei Mocskos György, nógrádvármegyei alispán özvegyét, Borbála asszonyt vette nőül, a kiről nem tudjuk, hogy melyik családból származott. Mocskos György még 1506-ban életben van s hivataloskodik.³ 1513-ban azonban Borbála asszony már Dubraviczky Mihályné,⁴ s az ő hozománya volt az egyházasnényei kuria, a hol a fentebbi idéző levelet Dubraviczky Mihálynak kézbeadták.

1514-ben Benedekfalvy Péter pörösködik Dubraviczky Mihály és János ellen,⁵ 1515-ben pedig Dubraviczky Mihály Kremnicza, Szelnicze, Bresnicza, Lehota, Pesthen, Malachova és Szent Antal zólyom megyei községek birtokába akarja magát beiktatni, de a beiktatásnak elene mond Bethlenfalvy Thurzó Elek.⁶ Hogy mi alapon történt volna a beiktatás, arra nézve nincs semmi adatunk; nincs meg sem az esetleges adománylevel, sem a beiktató parancs, csak az ellenmondás van bejegyezve a garamszentbenedeki konventnél. 1518-ban feleségével, Borbála asszonynyal együtt, megveszi Mocskos János leányának, Erzsébetnek, egyházasnényei birtokát. II-ik Lajos királynak Dubraviczkyra⁷ vonatkozólag 1520-ban kiadott új adománylevelébe, valamint a pestmegyei birtokokra vonatkozó 1522-ik évi adománylevelébe testvérével, Márkkal együtt — mint már említettük — Dubraviczky Mihály neve is be van foglalva. 1521-ben Siráky György, Zsigmond és András hatalmaskodással vádolják őt és feleségét, Borbála asszonyt.⁸ 1523-ban a király Dubraviczky Mihály kérésére parancsot ad Hont vármegye rendesinek, hogy Lukanyényei Luka Ambruzsnak

Dubraviczky Mihály elleni pörében hozott és kiadott ítéletüket, a melylyel Dubraviczky Mihályt 25 arany márkában marasztalták el, de a melyet ő a király személyes jelenléti bírósága elé felebbezett, vonják vissza s terjeszszék az egész ügyet a király elé.¹ 1525-ben e pör Báthory István nádor bizonyságlevele szerint békés egyezséggel ér véget.² 1524-ben Dubraviczky Mihály és felesége emelnek panaszt Syráci András, Luka Ambruzs és társaik ellen a siráki birtokukban elkövetett különféle háborgatások miatt.³

1527-ben János király a budai káptalant bizza meg, hogy tartsanak vizsgálatot Domonyi Benedek ellen Dubraviczky Mihály azon panasza tárgyában, hogy midőn nyényei jobbagya, Aspóth Imre az ő számára vásárolt 60 db ökröt és három tehenet Domony községen keresztül hajtotta: Domonyi Benedek azokat tőle fegyveres embereivel erőszakkal elvette.⁴ Majd ugyanezen évben János király a váci káptalant bizza meg Sivalyi Ethele László és társai elleni vizsgálattal, a kik Dubraviczky Márk és Mihály panasza szerint szelei birtokukra törtek s ott hatalmaskodtak.⁵ Ez utóbbi pört testvére halála után annak özvegyével folytatja közösen, miglen — mint fentebb láttuk — 1529-ben a vádlottak elmarasztalásával ér az véget. Még 1528-ban újabb négy telket szerez Dubraviczky Mihály, de hogy hol és kitől, a csonka, szakadozott okiratból nem tűnik ki.⁶ 1531-ben a váci káptalan előtt tiltakozik a maga és néhai testvére, Márk fiai János, Bertalan és Márk nevében az ellen, hogy Ispán András az ő szelei stb. birtokukat elfoglalja.⁷ Ispán András, János király adománylevele alapján akarta e birtokokat elfoglalni, de a király — a lengyel király közbenjárására — már 1532-ben visszavonja ez adományt s visszaadja a birtokot jogos tulajdonosainak, sőt külön parancsot ad ki Szele Félegyháza és Györgye lakóihoz, hogy csakis

¹ O. L. Dipl. 22,431.

² Garamszent-benedeki lt. H. 63.

³ Nemz. Múzeum Kubinyi lt.

⁴ Nemzeti Múzeum, Kubinyi lt.

⁵ Zólyom megye lt. I. sz. jk. 45. l.

⁶ Garamszent-benedeki lt. 56—44.

⁷ Nemzeti Múzeum, Kubinyi lt.

⁸ O. L. Caus. tab. 4—915.

¹ Csal. lt.

² U. o.

³ O. L. Caus. tab. 4—975.

⁴ Csal. lt.

⁵ O. L. Caus. tab. 4—915.

⁶ Nemzeti Múzeum, Kubinyi lt.

⁷ Palásthy lt. Esztergom.

Dubraviczky Mihályt és néhai Márk fiait ismerjék földesuraiknak.¹

1535-ben Palásthy András megemlíti végrendeletében, hogy nála van zálogban Dubraviczky Mihálynak két jobbágytelke Ipolykeszin.² 1537-ben Dachó Gáspár végrendeletét írja alá, mint egyik tanu,³ de már 1538-ban maga is végrendelezik Dubraviczky Mihály. Végrendelete végrehajtójául régi pártfogóját és jó emberét, Fráter György nagyváradi püspököt s kir. kincstartót kéri föl. Fölkéri a püspököt, hogy szelei stb. részjóságát vegye a maga kezébe s így őrizze meg árvái számára. Elrendeli, hogy 20 db hátszlovát adják el s azok árából a Szent Ferenczrendi szerzetesek Szt. János zárdájának 10 frtot s a jászberényinek szintén 10 frtot hagyományoz. Fölemlíti, hogy zálogos birtokát Neklinczen 200 pénzben (moneta) és 25 arany forintban bírja. Elmondja, hogy Mohorai Widfy Lőrincznek 150 frtot adott kölcsön s Verböczy Istvánnak is ugyanannyit. Kőkeszin a Kőkeszi Horváth Mátyás özvegyének portióját 100 pénzben (moneta) és 20 arany forinton bírja zálogban; ha ezt kiváltják, a 100 pénz legyen a leányaié, Magdolnái és Kataliné, a 20 arany forint pedig a feleségéé, Borbálái. Azt az aranyos bibor szövetet, a mi Csábrágh várában van, a kőkeszi plébánosnak hagyja, hogy csináltasson belőle misemondó ruhát. Végül megjegyzi, hogyha unokatestvérei — Dubraviczky János és László, a Miklós fiai — osztozkodni akarnak a közös javakon, azokból őket egyharmad, őt és testvére Márk árváit pedig kétharmadrész illeti.⁴ Még ez évben ő köti meg testvére fiai nevében is a budai káptalan előtt a Podmaniczkyakkal azt az egyezséget, a mely szerint a Podmaniczkyak Szele stb. birtokához formált minden jogukat átengedik neki és testvére fiainak 600 frtéért,⁵ de úgy látszik, ez után nemsokára meghalt, mert több adatunk nincs róla, s a következő években már fiai szerepelnek.

Dubraviczky Mihálynak mind a két házasságából maradtak gyermekei. Első feleségétől,

Csont Annától, egy fia és egy leánya élte őt túl: Miklós és Anna. Anna Herencsényi Benedekhez ment nőül s tőle származtak le a Ludányi Bay, a Ráday és Szathmári Király családok azon ágai, a melyek később Szele stb. birtoka miatt a fiági örökösökkel pörösködtek. Miklósról csak nagyon kevés adatunk van. 1552-ben — mint fentebb láttuk — Pest megye rendeinak megbízásából Rádai Farkas Fábian és Besnyői Nyilas János szolgabírák osztoztatják őt unokatestvérével, a Márk fia Jánossal Szele stb. birtokán.¹ 1555-ben ő a gyámja ezen János kiskoru fiának, Márknak.² De még ugyanezen évben el is hunyt Dubraviczky Miklós, mert Szalay Mihály kérésére Miksa főherczeg ekkor már özvegyét, Palojthay Annát, Palojthay Tamás leányát szólítja fel, hogy a Dubraviczky családot illető összes okleveleket adja át a kiskoru Márk gyámjának.³ De a felszólításnak nem volt kellő sikere s ezért 1558-ban a főherczeg, Dubraviczky Albert kérésére megújítja az özvegyhez intézett parancsot, a ki ekkor már Pethő Imréné volt.⁴ Ugyanezen évben a garamszentbenedeki konvent utján arra is felszólítja Dubraviczky Albert, Palojthay Annát, hogy fölvevén hitbérét, ennek fejében a Kőkeszi és Nyénye hontmegyei és Szele és Györgye pestmegyei községekben birt. részirtokokat — az ezekre vonatkozó oklevelekkel együtt — bocsássa vissza a családnak.⁵ Palojthay Anna csak 1569-ben tesz eleget a felhívásnak s akkor is nem Dubraviczky Albertnek, hanem sógornőjének, ifj. Dubraviczky Mihály özvegyének s ennek fiának, Ferencznek adja át az okiratokat a garamszentbenedeki konvent előtt.⁶ Mint ebből láthatjuk, Dubraviczky Miklósnak és Palojthay Annának gyermekei nem maradtak.

Dubraviczky Mihálynak második feleségétől, Borbála asszonytól, Mocskos György özvegyétől, két leánya és egy fia maradt. Leányai közül Katalin Derencsényi Littassy Istvánhoz, Magdolna pedig Kutassy Pálhoz ment nőül. A fiu — szintén Mihály, a ki többször Kőkeszi-

¹ O. L. Caus. tab. 4—915. és Csal. lt.

² A «Palásthyak» II. 21. l.

³ U. o.

⁴ Palásthy lt. Esztergom és O. L. Caus. tab. 4—915.

⁵ U. o. Caus. tab. 48,975.

¹ Palásthy lt. Prot. II. és Pest megye lt.

² Csal. lt.

³ U. o.

⁴ Csal. lt.

⁵ Garam szt.-benedeki lt. 37—26.

⁶ U. o. 4—17.

ről írja előnevét — 1540-ben, Baloghy János hontmegyei alispán előtt veszi meg Trégi Mihály drégelyi várnagy és felesége, Ágnes asszony, «Előret» nevű rétjét 16 frtért;¹ majd ugyanezen évben ugyancsak Baloghy János alispán és bírótársai előtt egyezkednek egyrésről Kőkeszi Dubraviczky Mihály, másrésről pedig Syráki Antal, Gáspár, Boldizsár, Menyhért, György, Albert, Bernát és Bálint a közöttük fennforgó viszálykodások megszüntetése tárgyában² 1543-ban Palásthy Benedeknek a keszihóczyi birtokba leendő beiktatásához homo regius-ul küldetik ki Dubraviczky Mihály.³ 1547-ben őt is bevádolja Dubraviczky János özvegye, Kóváry Ilona, hogy rokonaival, Dubraviczky Jánossal s Spánnak is nevezett Dubraviczky Mártonnal együtt, hatalmasul az ő dubraviczai kuriájára törtek.⁴

1548-ban Losonczy István szécsényi várának várnagyául találjuk Dubraviczky Mihályt s mint ilyent, idézi perbe Révay Ferencz helyettes nádor az egri káptalan utján, Zóráthy György azon panasza tárgyában, hogy társaival együtt a panaszosnak Eger-Szóláth-i birtokára tört, ott hatalmaskodott s négy lovat erőszakkal elhajtatott.⁵ A nádori helytartó az 1549-ik évben el is marasztalja Dubraviczky Mihályt várnagy-társával, Beke Balázsszal együtt, a kisebb hatalmaskodás bűnében s a 300 arany forintnyi okozott kár megtérítésén kívül még 25 nehéz márká birságra is ítéli.⁶ Még 1548-ban a Kóváry Ilona elleni pörben is 1100 frtban marasztaltott el, de midőn ennek behajtását dubraviczai kuriáján megkísérlik: ellenszegüléssel megakadályozza azt.⁷ Hogy a pörösködésnek mi lett a vége, arra nézve nincs adatunk.

1549-ben Kőkeszin meg akarja szerezni Berky Borbálának, Lukányényei Luka Benedek özvegyének részbirtokát, de ennek ellene mond Borsvay Katalin, Varjassy János özvegye, Berky Borbála unokája.⁸ Ezután nemsokára meghalt

Dubraviczky Mihály s 1556-ban özvegye már mint más felesége szerepel.

Dubraviczky Mihály a Theszér-Deméndi nemzetségből Deméndy Mátyás és Bogmány Katalin leányát, Katát vette nőül, a ki első férje halála után csakhamar Papótsy István felesége lett. 1556-ban a már ekkor másodsor is férjhez ment özvegyet Nádasdy Tamás nádor szólítja fel a garamszentbenedeki konvent utján, Dubraviczky Albert panaszára, hogy az első férje után maradt s gyermekeit Ferenczet és Annát illető részjóságukat adja ki.¹ 1558-ban pedig ugyancsak Dubraviczky Albert kérésére, Miksa főherczeg parancsolja meg az özvegynek, hogy a nála levő s a Dubraviczky családot illető okleveleket adja át a családnak.²

Dubraviczky Mihály és Deméndy Katalin gyermekeire vonatkozólag nem sok adatunk van. Anna Petkó Pálhoz ment nőül. Ferencz, 1558-ban tiltakozik Balassa Andrásnak a Nyakazó Ferencz nótája folytán fölkért nagycsalomjai részirtokba leendő beiktatása ellen.³ Ekkor tulajdonképen még kiskoru, mert még 1560-ban is gyámja, Piliny Bálint adja zálogba az ő szelei részirtokát Bay Ignácznak és nejének.⁴ Ferdinánd királynak 1562 okt. 16-ikán kelt s a pestmegyei birtokokra vonatkozó adománylevelébe az ő neve is be van foglalva.⁵ 1569-ben anyjával, Deméndy Katalinnal együtt, a garamszentbenedeki konvent előtt nyugtatja meg nagybátyja, Dubraviczky Miklós özvegyét, Palójtay Annát, ekkor már Pethőfalvi Pethő Imre feleségét, hogy a Dubraviczky családot illető okleveleket tőle átvette s elősmeri azt is, hogy nővérel együtt 100 frtért zálogba vette tőle neklinczi részirtokát.⁶

Nem sokkal ezután meghalt Dubraviczky Ferencz, még pedig leszarmazók nélkül. 1575-ben ugyanis már özvegyét, Simonyi Magdolnát, nyugtatja meg Deméndy Mátyás, mint Papótsy Sárának, nővére Deméndy Katalin második házasságából való leányának s így Dubraviczky Ferencz félttestvérenek gyámja, hogy az anyja

¹ Nemzeti Múzeum. Kubinyi lt.

² U. o.

³ A «Palásthyak» II. k. 42. l.

⁴ Csal. lt.

⁵ Nemzeti Múzeum. Kubinyi lt.

⁶ U. o.

⁷ Garamszent-benedeki lt. 125—24.

⁸ U. o. 45—37.

¹ Csal. lt.

² U. o.

³ Garamszent-benedeki lt. Ex. Pr. D. 92.

⁴ Palásthy lt. Esztergom.

⁵ O. L. Caus. tab. 4—915.

⁶ Garamszent-benedeki lt. 4—17.

után az árvát illető ingóságokat tőle átvette.¹ Simonyi Magdolna nem sokáig maradt özvegyen; előbb Keszihóczy Dacsó Istvánhoz, majd Bogdány Gáspárhoz ment nőül. Az első férje után hitbér fejében birt részjóságok visszabocsájtása iránt, mint fentebb említettük — már 1577-ben, majd ismét 1579-ben s végül 1601-ben egyezkedik férje legközelebbi rokonával, Dubraviczky Márkkal. De e részjóságokra másfelől is igényt támasztottak. 1576-ban Rákói Jákófy György hontmegyei alispán előtt Divékuj falusi Ujfalussy Miklós felesége, Baracska Borbála névében előadja, hogy ennek apja Baracska János, a Dubraviczky Orsolya férje, néhai Dubraviczky Mihálylyal, Nyénye, Gyürki és Syrák hontmegyei és Bakófalva nógrádmegyei birtokokra nézve egyezséget kötött s minthogy Dubraviczky Mihálynak magja már kihalt, felesége úgy egyezett meg Dubraviczky Mihály fia Ferencz özvegyével, hogy ezen részjóságokat az özvegy neki adja át.² A hont- és nógrádmegyei részjóságok így az Ujfalussy Miklós kezéhez kerültek s csak a pestmegyeieket kapta meg Dubraviczky Márk. Dubraviczky Ferenczben a nagyapja Mihály ága fiágon kihalt.

Térjünk most vissza Dubraviczky Miklós Zólyommegyei alispán gyermekeihez. Dubraviczky Miklósnak és Thurán Mártának két fia és két leánya maradt. Leányai közül Orsolya, Jezerniczky Jeromoshoz ment nőül, Borbála pedig előbb Hányi Mátyásnak, másodsor pedig Haller Erazmusnak volt a felesége. Az ifjabb fiu László, apja halálakor 1508-ban még kiskorú volt. 1516-ban szerepel először, a mikor bátyjával, Jánossal együtt, 200 frtért megveszi Besenyői Mysothka Istvánnak Farkasfálván, Rókuson és Kaczvinkelen az ő anyai jussuk mellett fekvő részjóságait³ II. Lajos királynak 1520-ban kelt s Dubraviczára vonatkozó új adománylevelébe az ő neve is be van foglalva.⁴ 1524-ben ismét bátyjával együtt 24 frtért veszi zálogba Svápi Gáspárnak Szepes megyében Busfálván fekvő két telkét,⁵ majd ugyancsak együtt szerzik meg örök áron 100 frtért Tótfalusi Svápi

Gáspárnak és Istvánnak, Kaczvinkelen fekvő részjóságát.¹

Ezután — mint fentebb említettük — unokatestvére Dubraviczky Márk mellé a királyi udvarba került allovázmesternek s Thurzó Elek kincstárnok 1525-ik évi számadásában nagyon sokszor fordul elő a neve, midőn a lovak takarmányának, a kocsik és szerszámok javításának vagy ujak beszerzésének árát, vagy a kocsisok és lovászok fizetését fölveszi.² De már az 1526-ik évi számadásokban nem találkozunk a nevével, itt Nagy Imre szerepel, mint agazonum vice-magister.³ Hogy megvált-e ekkor már a királyi udvartól vagy más állása volt ott, arra nincs semmi adatunk.

1529-ben ismét bátyjával, Jánossal, továbbá unokatestvérével a Márk fia másik Jánossal és rokonaival, Jezerniczky Jeromossal és Györggyel együtt veszi zálogba 133 frtért Zablahy Györgynek Neczpál és Sabokrek thurócsmegyei községekben fekvő birtokrészét.⁴ 1533-ban pedig ismét bátyjával, Jánossal, veszi zálogba Borsai Chorba Orbántól és néhai feleségétől, Emőkei Apollóniától született leányaitól, Annától és Sárától ezeknek Gyarmaton, Nyitra megyében fekvő részbirtokát 50 frton,⁵ majd Tóthprónai Kristóf Szerafintól Blazoviczán, Thurócsmegyében fekvő kuriáját 100 frton.⁶

1534-ben Zólyom megye rendei előtt pereskedik bátyjával együtt a Michinszkyek ellen s felmutatják ez ügyben Ferdinánd király parancslevelét.⁷ 1536-ban ugyancsak Zólyom megye rendei előtt tiltakozik az ellen, hogy dubraviczai halastavában mások halásszanak,⁸ majd bátyjával együtt a szelniczieket panaszolja be, a miatt, hogy duby-i birtokukban kárt tesznek.⁹

Ugyanezen évben a megye rendei Zólyom megye alispánjává választják Dubraviczky Lászlót¹⁰ (Ladislaus Dubraviczky vicecomes electus et confirmatus, mondja a jegyzőkönyv.)

¹ U. o. E. Pr. E. 140.

² Nemzeti Múzeum. Kubinyi lt.

³ Csal. lt.

⁴ U. o.

⁵ Garamszent-benedeki lt. 4—29.

¹ U. o. 9—31.

² Tört.-tár 1877. XXII. köt. 49—236. lap.

³ Engel Monumenta Ung.

⁴ O. L. N. R. A. Fasc. 24. N. 58.

⁵ Garamszent-benedeki lt. 5—80.

⁶ U. o. 31—39.

⁷ Zólyom megye k. I. sz. jk. 171. lap.

⁸ U. o. I. sz. jk. 221. l.

⁹ U. o. I. sz. jk. 222. l.

¹⁰ U. o. I. sz. jk. 226. l.

1537-ben a szépesi káptalan előtt Dubraviczky László megbizásából is tiltakozik Jezericzky István az ellen, hogy Krigovszky András az ő Farkasfalván, Rókuson és Kaczvinkelen fekvő jószágait elfoglalja vagy elidegenitse.¹ Ugyanebben az évben bátyjával együtt 200 frtért zálogba veszi Losonczy Istvánnak Hont megyében, Szemeréden fekvő részjóságát.² 1538-ról van az utolsó adat Dubraviczky Lászlóról, a mikor fölkéri bátyját, Jánost, hogy helyette fizessen ki 200 frtot Podmaniczky Jánosnak.³ Úgy látszik, ez után nemsokára meghalt.

Dubraviczky László kétszer nősült. Először Nyényei Mocskos György nógrádi alispán és Borbála asszony leányát, unokatestvére Dubraviczky Mihály mostoha leányát, Mocskos Klárát vette feleségül, a kitől maradt egyetlen leánya Orsolya, Baracska Jánoshoz ment nőül. Hogy Mocskos Klára mikor halt meg, nem tudjuk, de 1531-ben már Kóváry Anna, a Hunt-Pázmán nemzetségből származott Kóváry Pál és Valkai Katalin leánya szerepel mint Dubraviczky László felesége. Egy, ez évben kelt okiratban ugyanis nővérével, Ilonával, Dubraviczky Jánosnéval együtt, eltiltja unokatestvérüket, Kóváry Ferenczet, továbbá Kóváry Lászlót és Pált a Kóváry-családot illető javak elidegenítésétől,⁴ majd még ugyanezen évben egyezsége lépnek Kóváry Ferenczcel, a kiskereskényi és szemerédi birtokokra nézve.⁵ Dubraviczky László halála után özvegye csakhamar Keszihóczi Palásthy Benedekhez ment nőül. Dubraviczky Lászlónak Kóváry Annától csak egyetlen fia maradt, Kristóf, a kiről csak annyit tudunk, hogy édes anyjának mostoha leányát, Palásthy Benedeknek első feleségétől született leányát, Márhát, vette feleségül, de a kit csakhamar özvegyen hagyott. 1560-ban ugyanis a fiatal özvegy már ismét férjhez ment Adorjány Andrásához s a garamszentbenedeki konvent előtt nyilatkoztatja ki, hogy atyja, Palásthy Benedek és fivére János — a Kóváry Anna fia — őt az első férje, Dubraviczky Kristóf után illető hitbérben teljesen kielégítették s ennek folytán a férjét anyja, Kó-

váry Anna után illető részbirtokokat Kóvár, Bátorfalu, Apáti, Terbegecz, Alsó-Szelény, Szárd és Kiskereskény, Hont, továbbá Tiszabő, Kenderes és Ecsegh hevesmegyei községekben átadja atyjának, Palásthy Benedeknek, illetve fivérének, Jánosnak, a Kóváry Anna fiának.¹ Mint ebből is látjuk, Dubraviczky Kristóf utódok nélkül halt meg.

A Dubraviczky Lászlónál jóval nagyobb — mondhatnók országos — szereplése volt bátyjának, Dubraviczky Miklós és Thurán Anna másikk fiának, Jánosnak. Atyja halálakor, 1508-ban, már nagykoru volt, éppen azért atyja végrendeletében — a többi rokonok mellett — neki is különös gondjába ajánlja kiskoru testvérei dolgát. Tanult ember volt, a mit bizonyít a neve mellett előforduló «litteratus» jelző. Szerző ember volt, a kik öröklött javait mindenképen gyarapítani igyekezett. 1510-ben ugyan még elad egy kisebb részbirtokot,² de 1511-ben már zálogba veszi Dubraviczán rokonának, Dubraviczky Györgynek egyik jobbágytelkét.³ Hogy öccsével hol és kitől szerzett részint örökösen, részint zálogba birtokrészeket, fentebb soroltuk el.

1512-ben özvegy édes anyja őt nevezi meg Zólyom megye rendei előtt egyik procurátorául,⁴ ugyanezen évben rokonával, Dubraviczky Györggyel együtt pörösködik a véglesi várnagyokkal.⁵ 1514-ben ismét Zólyom megye rendei előtt Lipcsey Damjánnal, majd Benedekfalvy Péterrel pörösködik,⁶ majd 1516-ban újból Lipcsey Damjánt vádolja be, hogy dubraviczai erdejében kárt tétetett;⁷ ugyanezen évben, mint kereszturi tisztartó, az esztergomi biborosérsek nevében is pörösködik.⁸ 1517-ben ismét rokonától, Dubraviczky Györgytől vesz zálogba 14 évre Dubraviczán egy jobbágytelket,⁹ 1518-ban pedig Thyboltdaróczi Thyboltfy János leánya, Margit asszony, Bodafalvi Thatár Ferencz özvegye nyugtatja meg Dubraviczky Jánost, hogy meg-

¹ Garamszent-benedeki lt. Ext. Prot. D. 117.

² O. L. El. conv. Thurociensis Fol. 23.

³ Csal. lt.

⁴ Zólyom megye lt. I. sz. jk. 22. l.

⁵ U. o. I. sz. jk. 24. l.

⁶ U. o. I. sz. jk. 44. és 45. l.

⁷ U. o. I. sz. jk. 62. l.

⁸ U. o. I. sz. jk. 67. l.

⁹ Csal. lt.

¹ Csal. lt.

² Garamszent-benedeki lt. 33—16.

³ Csal. lt.

⁴ Garamszent-benedeki lt. 22—40.

⁵ Nemzeti Múzeum. Kubinyi lt.

kapta tőle az ipolykeszi birtokból őt illető hitbért.¹

1519 okt. 6-ikán kelt bullájában X-ik Leó pápa Dubraviczky János kérésére 100 napi bucsut engedélyez a Dubraviczán még atyja által épített Szent Zsófia kápolna részére.²

II. Lajos királynak 1520-ban kelt s Dubraviczára vonatkozó új adománylevelébe az ő neve is be van foglalva.³ Ugyanezen évben eladja anyai jusson hirt részirtokát Lázárban,⁴ 1524-ben az ő kérésére adja ki II-ik Lajos király parancsát Szepes megye rendeihez, a melyben elrendeli, hogy Dubraviczky Jánosnak és Móré Jánosnének Thurán Dorottyának, Hrabovszky János elleni pörében függeszszék föl az ítélet kiadását.⁵

1525-ben már mint körmöczi alkincstárnok működik közre a Thun-Fugger-féle bányamunkások közti zavargások kiegyenlítésénél.⁶ Ugyanezen évben unokatestvérével, Márkkal együtt, vesz zálogba Molchán Michinszky Gáspártól egy jobbágytelket 50 frtért,⁷ 1526-ban pedig ugyancsak együtt veszik zálogba Michinszky György molcha-i részét 63 frton.⁸ Ugyanezen évben rokonaival, Runyai Soldos Antallal és testvéreivel, továbbá Thurán Dorottya asszonynyal, a Kaczinger Dénes unokájával s ennek fiaival együtt tiltja el a szepesi káptalan előtt Görgey Lászlót farkasfalvi részjóságá elidegenítésétől.⁹

Dubraviczky János ekkor, mint említettük, körmöczi alkincstárnok volt. Úgy látszik, az udvarnál vádaskodtak ellene s ennek folytán megidéztek, hogy személyesen jelenjen meg. Ő ekkor régi barátjához, Oláh Miklóshoz fordult felvilágosításért. Érdekes Oláh Miklósnak 1530 jan. 31-ikén Linzben kelt válasza.¹⁰ Az idézés okáról, mint írja, nem adhat felvilágosítást; de ezeket írja tovább a latin nyelvű levélben; «Ismerem a te becsületességedet, erényeidet és állhatatosságodat, a mikkel

te már régebben is minden kortársadat felülmultad. Azt hiszem, hogy te semmi olyant nem követhetél el, a miből reád bármiféle szégyen háramolhatna, s azt hiszem, bármikor jössz is, felkészülve jössz. Mert a te erényed és különös nyájasságod már előre is fölfegyverez téged ellenségeid minden rágalma ellen. Azt hiszem, semmi hibát sem lehet benned találni, a miért elítélhetnének. Ezért, kedves Jánosom, a mi gyerekkorunk óta szorgalmasan és szeretettel ápolt barátságunkra kérlek, hogy jöjj minél előbb s megjelenéseddel némitsd el ellenségeid ajkait, a kik a te távollétedben mindenféle rosszszat szoktak rólad beszélni; ártatlanságod bizonyosságául nem fog hiányozni nagy számmal levő barátaidnak megjelenése sem.»

Oláh Miklósnak Ipolyi Arnold által közrebocsátott levelei között nem találunk többet, a melyekben Dubraviczky János meglenne nevezve; de tekintettel gyermekkori barátságukra, a mire ezen levelében hivatkozik s arra a jó indulatra a mit később esztergomi érsek korában is tanúsított Dubraviczky János gyermekei iránt, aligha csalódunk azon feltevésünkben, hogy azon leveleknek legalább egy része, a melyek csak «Ad Amicum», vagy «Ad Ioannem suum», «Ad Ioannem amicum» és «Ad comitem Ioannem» czim-mel vannak ellátva Dubraviczky Jánoshoz volt intézve. Ezek azonban mind csak a baráti érzelmek kifejezői, azonban Dubraviczky János életére vagy körülményeire nézve semmi közelebbi adatot nem tartalmaznak.

Hogy mi volt tulajdonképen a vád Dubraviczky János ellen, arra nézve nincs semmi adatunk: de hogy sikerült neki magát Ferdinánd király előtt teljesen tisztázni, az bizonyos. Igazolja ezt Ferdinánd királynak 1531 jul. 28-ikán kelt s a lengyel királyhoz intézett, sajátkezű aláírásával ellátott levele, a melyben különösen kiemelve Dubraviczky János hűséges szolgálatait s érdemeit, a miket mint körmöczi alkincstárnok szerzett, fölkéri Zsigmond lengyel királyt, hogy legyen segítségére Dubraviczky Jánosnak a tőle a legközelebbi zavargások alkalmával jogtalanul elhurczolt értékes ingóságok visszaszerzésében.¹

¹ Csal. lev.-tár. Érdekes okirat, papíron, kiváló diszes írással, kívül a lengyel királynak czimezve, de a lengyel egyfejű sasos királyi pecséttel lepecsételve.

¹ Nemzeti Múzeum. Kubinyi lt.

² Bejegyezve a poniki r. kath. egyház anyakönyvébe.

³ Csal. lt.

⁴ O. L. El. Conv. Thuroc. F. 86.

⁵ Csal. lt.

⁶ Tört.-Tár 1883. évf. 78. lap.

⁷ Garamsz.-benedeki lt. 5—13.

⁸ U. o. 4—64.

⁹ Csal. lt.

¹⁰ Monumenta Hung. 25. köt. 31. lap.

1530-ban Bahindaly István és Mátyás babindai portáját, a mit előbb Kereskényi Tamás birt, veszi zálogba 100 frtért.¹ 1535-ben Zólyommegye rendei előtt tiltja el Pethőfalvay Illést a Garamon levő malom használatától.² Ugyanezen évben Horváth Péter végrendeletében Posztóczán lévő minden ingó és ingatlan javait barátjának és rokonának Dubraviczky Jánosnak hagyta, a ki őt a török fogságból kiszabadította.³ 1537-ben a zólyomlipcseiek a megye rendei előtt határsértéssel vádolják őt.⁴

Mária özvegy királyné 1537 okt. 20 ikán Brüsszelben kelt rendeletével értesíti a 7 bányavárost, hogy Bohémus Bálint zólyomi várkapitány és kamaragróf lemondott hivataláról s hogy ezentul a kamaragrófi tisztelet maga veszi át s utasítja alkincstárnokát Dubraviczky Jánost, hogy a kamarát, mint eddig, ezután is szorgalmasan igazgassa.⁵

1537-ben a szepesi káptalan előtt Jezerniczky István mint Dubraviczky János megbízott embere (familiaris) tiltakozik az ő és öccse László nevében az ellen, hogy Krygovszky András az ő szepesmegyei jószágait elfoglalja vagy elidegenítse.⁶ 1539-ben pedig ugyancsak Jezerniczky István az ő és fiai Albert, György és Miklós nevében tiltakozik a szepesi káptalan előtt az ellen, hogy Móré János Farkasfalván fekvő részjóságát, idegennek adja el.⁷ Ugyanezen évben Dubraviczky János kérésére Ferdinánd király külön parancsban is eltiltja Farkasfalvi Móré Györgyöt és Jánost, néhai Móré János és Thurán Dorottya fiait, hogy Farkasfalván, Rókuson és Kaczvinkelen fekvő ősi birtokrészeiket Laszky Jeromosnak, vagy bárki más idegennek eladják.⁸ Ugyanezen évben azt is elrendeli a király Thurzó Elek országbirához intézett parancsában, hogy Dubraviczky János kaczvinkeli jóságát, a mit Horváth János szepesi prépost erőszakkal foglalt el, adassa vissza.⁹ De a ren-

deletnek nem lett fogantja, úgy, hogy a király 1540-ben a szepesi káptalant bizza meg, hogy ez ügyben tartson vizsgálatot.¹

1539-ben Nagy-Emőkei Szobonya Imrének Gyarmaton, Nyitra megyében fekvő részbirtokát veszi zálogba 36 forinton.² 1540-ben Lévy Gábort, illetve ennek emberét Keoreoskeozy Albertet vádolja be Dubraviczky János, hogy százdi és kiskereskényi birtokaiban különféle hatalmaskodásokat követtek el s egyik kiskereskényi jobbágyának egy lovát is elhajtották,³ majd Tarnódy Tamást vádolja be ugyanezen évben különféle erőszakoskodások miatt, a miket Százd hontmegyei és Nemcsén barsmegyei birtokain követett el,⁴ viszont őt és feleségét Thurzó Elek országbiró idézi perbe Magyarádi Oroszy Ferencz özvegye Fyssy Dorottya és leánya Klára, Gosztonyi Miklósné panaszára a sághi konvent útján, s az idéző levelet százdi kuriájokban kézbesítik nekik.⁵

Ugyancsak 1540-ben — már mint körmöczi kincstárnok — tiltakozik Zólyommegye rendei előtt a miatt, hogy Ngs Túry Kristóf az ő embereit, midőn ezek a saját birtokán a vasbánya helyreállításán dolgoztak, vadászaival elfogatta.⁶ — Az 1541-ik évről már csak egy adatunk van Dubraviczky Jánosról: Emőkei Dezeő Jánosnak a 150 frt zálogos összeg lefizetése után visszabocsájtja a nyitramegyei Láposon fekvő részjóságát.⁷ — Ez után nem sokára meghalt s özvegye még ez évben férjhez is ment.

Dubraviczky János a Hont-Pázmány nemzetségből származó Kóváry-családból nősült: Kóváry Pál és Valkai Katalin leányát Ilonát vette feleségül. Feleségével Hontmegyében Százd, Szemeréden, Kiskereskényben, Kóváron, Apátin, Batizfaluban és Terbegeczen kapott részjóságokat, ezenkívül Hevesmegyében Tiszabőn, Kenderesen és Ecseghen.⁸ Kóváry Ilonáról először egy 1529-ik évi oklevélben van szó, midőn nővérével Annával együtt megnyugtatja Dubra-

¹ Garamszentbenedeki lev. 1—64.

² Zólyommegye lev. I. jk. 211. l.

³ Csal. lev.

⁴ Zólyommegye lev. I. jk. 240. l.

⁵ U. o. Fasc. 26. No. 456.

⁶ Családi lev.

⁷ U. o.

⁸ Családi lev.

⁹ U. o.

¹ U. o.

² Garamszentbenedeki lev. 2—45.

³ U. o. 33. 29. és 80—9.

U. o. 85—32.

⁵ Nemzeti Múzeum Kubinyi lev.

⁶ Zólyommegye lev. I. jh. 267.

⁷ Garamszentbenedeki lev. 43—26.

⁸ Palásthy lev. Esztergom.

viczky Mihályt, hogy mindazon okleveleket átvették tőle, a miket édesanyjuk Kóváry Pál özvegye adott át neki megőrzés végett.¹ 1531-ben ugyancsak nővérével együtt tiltakozik az ellen, hogy unokatestvérük Kóváry Ferencz s ennek fiai László és Pál a Kóváry családot illető ősi javakat elidegenítsék,² majd még ugyanezen évben egyezsége lép Kóváry Ferenczcel a szemerédi és kiskereskényi birtokokra nézve.³ Első férje életében még csak egy pár oklevélben fordul elő Kóváry Ilona neve mint társszerzőé, de annál többet szerepel Dubraviczky János halála után.

Első férje halálával sok gond szakadt az özvegy nyakába s talán ez volt az oka, hogy alig egy pár hónap mulva újra férjhez ment: Nagy Apponyi Benedek (így említik az okiratok) felesége lett.

A legnagyobb bajt az okozta, hogy férjét — úgylátszik — váratlanul érte a halál, s számadásai — mint körmöczi kincstárnokéi — nem voltak rendben. Mária özvegy királyné, mint a kit a bányavárosok és bányák jövedelme illetett, az örökösöket vonta felelősségre s végre is évekig tartó pörösködés után a bíróság 1549-ben az örökösöket 21,722 frt 35 denár hiány megfizetésében marasztalta el.⁴ Kóváry Ilona és gyermekei még ekkor is megkísérelték a perujtást; azt akarták beigazolni, hogy Dubraviczky Jánosnak nem számoltak el a pénzkezelők s pisetáriusok: Kistapolcsányi György, Csepcsányi Beős László, Zokoly Tamás, továbbá Jezerniczky István, Thewrewk János és Fületinczi Czudar István.⁵ De a bíróság a perujtásnak nem adott helyet s elrendelte Dubraviczky János hagyatéka ellen a végrehajtást, a mit még ugyanezen év decz. 13-ikán, Lucza napján foganatosítani is kezdtek. Az özvegy és legnagyobb fia Albert hat nemes társával együtt letett esküjével erősített vallomása alapján irták össze a Dubraviczky János után maradt ingó és ingatlan javakat. Az ingóságok közt fel van sorolva több aranyozott ezüst kupa, pohár, sőtartó, sarkantyú stb., 3 arany gyűrű, egy smaragd, egy

karneol kővel s egy pecsét gyűrű vésett czimerrel. Egy aranyozott és 4 más diszes kard stb. Érdekesek a kötelezvények, adóslevelek is. Saffer György Besztercebányáról 1000 arany forint-ról, Ngs Losonczy Istváné 1114 frtról, a mely összegben Wysken, Pereszlényen és Alsó-Szemeréden fekvő részbirtokait adta zálogba Dubraviczky Jánosnak. Nagy-Emőkei Chorba Orbáné 200 frtról, Kuszka Péteré 200 frtról, Wárday Pál esztergomi érseké 500 frtról, Restl Lőrinczé és Györgyé 100 frtról, Sáfár Péteré 100 frtról, Móré Tamásé 100 frtról, Husz Istváné 100 frtról, Tóthfalusi Svápy Gáspáré 100 frtról, ismét Losonczy Istváné újabb 200 frtról s egy egész csomó kisebb összegekről, úgy hogy a kötelezvények összege mintegy 5000 frtot tett ki.

Garamszentkeresztben összeírják az összes házi butorokat és ingóságokat, s a lakóházat a hozzátartozó összes földekkel és egy halas tóval együtt 400 frtban adják át a királynénak. Ugyanott 5 drb zálogos földet is összeírnak. Molchán és Mikefalván a Svápy-féle zálogos birtokok szintén a királynénak adatnak át. Dubraviczán is összeírják az ingóságokat, házi butorokat, de az ősi házrészhez való jog s ennek járuléka 88 frtért az özvegy és gyermekei kezén maradnak. Az itteni összeírásnál és átadásnál mint szomszédok jelen vannak ifj. Dubraviczky János és Dubraviczky Márton is. Mindazon részbirtokok, a melyek anyja Thurán Mártha után szállottak Dubraviczky Jánosra: Ábrahámfalván, Turócz-Lehotán, Liptó-, továbbá Kaczlinkán, Rókuson és Farkasfalván Szepes megyében, szintén a királyné birtokába jutnak.¹ Mária királyné az így birtokába jutott javakat igyekezett értékesíteni. 1550 jul. 24-ikén Turnhautban kelt levelében utasítja udvari titkárját Scharberger Orbánt, hogy igyekezzék a lefoglalt javakat s így első sorban a garamszentkeresztli udvarházat és részbirtokot eladni,² de az eladás csak 1553-ban sikerül, vagy legalább a királyné ekkor hagyja jóvá, a vevő Rózsa Pál körmöczi polgár volt, a ki a 400 frtra becsült részbirtokot 300 frtért kapta meg.³ Egy másik részét a lefoglalt javaknak a Dubravicza közelében fekvő 3 jobbágy

¹ Garamszentbenedeki lev. 28—22.

² U. o. 22—40.

³ Nemzeti Múzeum Kubinyi lev.

⁴ Garamszentbenedeki lev. G. 57—1.

⁵ U. o. 25—35.

¹ Garamszentbenedeki lev. 57—1.

² Monumenta H. H. II. köt. 221. l.

³ U. o. II. k. 234. l.

telket 1556 szept. 7-ikén Hossingenben kelt oklevelével Schrodt Kristófnak adományozta a királyné,¹ még a szepesmegyei jószágokra nézve — úgy látszik — az özvegygyel, illetve fiaival egyezett ki, mert ezek továbbra is a Dubraviczky János fiai birtokában maradtak.

Kóváry Ilonának a királynén kívül a Dubraviczky rokonokkal is pörösködni kellett. Eteinte ugyan békésen ment velök az egyezkedés; mindjárt férje halála évében 1541-ben — de már mint Apponyi Benedekné — Dubraviczán Dubraviczky Márton szolgabíró és bíró társai előtt lép egyezsége Dubraviczky Márk fia Jánossal a Dubraviczán eddig közösen birt földekre nézve,² majd még ugyanezen évben, mint fentebb említettük, ezen János anyjával, Uza Orsolyával osztozik és egyezkedik. 1543-ban Ferdinánd király az ő kérésére utasítja a szepesi káptalan, hogy a Horváth prépost által elfoglalt kaczkinkeli jószág tárgyában kiadott parancsát adják ki újból az özvegynek.³ 1545-ben az esztergomi káptalan jelentést tesz a királynak arról, hogy Dubraviczky János özvegyét Ilonát, Apponyi Benedekné és fiát Albertet zálogos jogon bevezették Ngs Losonczy István wyski és tapolcsányi részirtokaiba, azonban a beiktatásnak ellenmondott Losonczy István.⁴ 1546-ban Kóváry Ilona Kelecsényi Madách Miklóst nyugtatja meg a garamszentbenedeki konvent előtt, hogy nála lévő javait tőle visszakapta.⁵ 1546-ban Révay Ferencz helyettes nádor utasítja Zólyommegeye rendeit, hogy tartsanak vizsgálatot amiatt, hogy Dubraviczky Jánosnak Dumbova zólyommegeyei községben fekvő birtokrészét özvegyétől, Kóváry Ilonától erőszakal elfoglalták.⁶

1547-ben ugyancsak Révay Ferencz helyettes nádor a garamszentbenedeki konvent utján idézteti meg Dubraviczky Mihályt és Jánost és Spánnak is nevezett Dubraviczky Márton, a kiket Kóváry Ilona és fia Dubraviczky Albert azzal vádolnak, hogy fölfegyverzett embereikkel ellenséges módon Dubraviczán lévő residentális

házukra törtek, ott a bezárt ajtókat fölfeszítették, az ingóságokat, ékszereket, házi butorokat elhordták, méheseiket kifosztották, halastavaikat kihalászták s ez által nekik több mint 800 frt kárt okoztak.¹ A pörlekedés azonban békés egyezséggel ért véget. Még ugyanezen év október 31-ikén Pozsonyban a helyettes nádor előtt kiegyeznek, egy részről Ngs Apponyi Benedek mint felesége és mostoha gyermekei meghatalmazottja, másrészt pedig Dubraviczky Márton és János. Ez alkalommal Dubraviczky János úgy egyezik meg Kóváry Ilonával és fiaival, hogy a Dubraviczán eddig közösen birt szántóföldeket két egyenlő részre osztják, az ősi kőházat és tornyot pedig továbbra is közösen birják, de bármelyik félnek szabad e mellett a maga részére a szükséghez képest új épületet is emelni. Megegyeznek a halastavak használata iránt is.² Ez egyezségben mint látjuk, Dubraviczky Mihályról nincs szó, de arra nézve sincs adatunk, hogy ellene tovább folyt-e a pör: aligha tévedünk azonban, ha azt tartjuk, hogy ebből a pörlekedésből származott az az 1100 frt követelés, a mit Kóváry Ilona és fia Albert 1548-ban akarnak behajtani Dubraviczky Mihályon, de a ki a végrehajtást ellenállásával megghusítja.³

Az így megkötött egyezés daczára a következő 1548-ik évben újabb vizzálykodás támad a halastavak használata tárgyában az özvegy és Dubraviczky János között, úgy hogy a helyettes nádor vizsgálatot is rendel el, de még ugyanezen évben ez a vizzály is békés egyezséggel ért véget.⁴ 1551-ben Varsány Ferencz tiltja el Kóváry Ilonát a garamszentbenedeki konvent előtt attól, hogy Nagykereskény ötödörösztét Gosztonyi Miklósnak eladja.⁵ Az utolsó adatot 1554-ben találjuk Kóváry Ilonáról, a mikor az esztergomi káptalan előtt nyugtatja meg Kóváry László özvegyét Tarnódy Borbálát, már ekkor Galánthai Borsy Benedek feleségét a Kóváry családot illető oklevelek átvételéről.⁶ Nem sokkal ezután meghalt, s birtokai egy részét még életében átadta gyermekeinek, így már az 1551-ik évi hont-

¹ Csal. lev.

² U. o.

³ U. o.

⁴ O. L. N. R. A. Fasc 1566. No 7.

⁵ Garamszentbenedeki lev. 25—39.

⁶ Csal. lev.

¹ Csal. lev.

² U. o.

³ Garamszentbenedeki lev. 125—24. l.

⁴ U. o. 33—48. és Csal. lev.

⁵ Garamszentbenedeki lev. Ext. Prot. D. 24.

⁶ Esztergomi kápt. lev. I. Fol. 57.

megyei összeírás Dubraviczky Albertet tünteti föl Százd és Kiskereskény birtokosául.¹

Dubraviczky Jánosnak és Kóváry Ilonának 3 fia és 2 leánya maradt. A fiuk közül Miklósról van legkevesebb adatunk. 1559-ben ő is be van foglalva fivéreivel együtt azon új adománylevélbe, a mit Ferdinánd király Szepesmegyében Farkasfalván, Rókuson és Kaczvinkelen már előbb is birtorészjóságokra nézve adott ki, s a melynek alapján a szepesi káptalan jelentése szerint a beiktatás minden ellenmondás nélkül meg is történt.² 1560-ban a három testvér s velök együtt Madách Pál ismét a fentebbi községekben fekvő részbirtokokba s ezenfelül Arnótfalva és Frankova szintén szepesmegyei községek birtokába iktattatik be.³ Be van foglalva a Dubraviczky Miklós neve azon új adománylevélbe is, a mit Ferdinánd király 1562 október 16-ikán adott ki a Dubraviczkyak részére Szele stb. birtokaira nézve,⁴ s 1563-ban testvéreivel együtt ő is egyezkedik a másik ág tagjaival e jóságok mikénti birtoklására nézve. Későbbi adatunk nincs Dubraviczky Miklósról s így valószínűleg nem sokára elhalt, még pedig utódok nélkül, mert örökségét testvérei foglalták el.

Valamivel több adatunk van a másik testvérről, Györgyről. A fentebb említett új adománylevelekbe az ő neve is mindenütt be van foglalva. 1569-ben bátyjával Alberttel együtt tiltakozik Zólyom megye rendei előtt Balassa Farkas ellen, a ki az ő dubraviczai birtokaik határát háborgatja.⁵ 1572-ben unokaöccsük Jezerniczky György, a Jezerniczky Jeromos és Dubraviczky Orsolya unokája parancsára Miksa király arra utasítja Szepes megye rendeit, hogy indítsanak eljárást Dubraviczky Albert és György ellen, a néhai Kaczkay, másképp Kaczingel Dénes Farkasfalván, Rókuson és Kaczvinkelen birtorészjogai új osztálya tárgyában.⁶ 1573-ban Báthory Miklós a szepesi káptalan útján idézti meg Thurzó Szaniszló kérésére tanuságtételre Dubraviczky Györgyöt, a kinek az idéző-

levelet Farkasfalván lévő kuriájában kézbesítik.¹ 1575-ben Kozárdy Borbála néhai Lewkews Mihály özvegye erőszakos elfogatása miatt vádolja be Bethlenfalvi Thurzó Szaniszlót s ennek szepesi várnagyát, Dubraviczky Györgyöt, a kik a vádat tagadván, tisztítóesküre utasítottak.² 1579. júl. 12-ikén Berzeviczén, mint egyik osztoztatóbíró működik közre a Berzeviczyek osztályánál Dubraviczky György.³ 1580-ban azonban már maga is végrendelegzik s végrendeletét a szepesi káptalanban helyezi el.⁴ Gyermekei nem maradtak; felesége Grieger Katalin volt, a ki 1591-ben végrendelegzett.⁵

Dubraviczky János és Kóváry Ilona 3 fia közül legtöbbet szerepelt — a közéletben is — a legidősebb fiú Albert. Uralomra vágyó s sokszor az erőszakoskodásig erélyes ember volt. Atyja halálakor, ha talán még nem is nagykoru, de már mindenestre felserdült volt s édes anyjának fentebb említett pereskedéseiben mindenkor ott szerepelt ő is, anyja halála után pedig mint a családnak akkor legtekintélyesebb férfi tagja, az egész család dolgainak intézésébe irányítólag kíván beleavatkozni. Hogy ezt elérhesse, a nádortól — mint fentebb elmondtuk — parancsokat eszközölt ki a családtagok újból férjhez ment özvegyei ellen az iránt, hogy a gyermekeiket, illetve unokáikat illető jóságokat bocsássák ki kezeikből, vagy a gyermektelenek hitbérük fölvétele után a családi birtokokat adják vissza s a családot illető összes okleveleket is adják át neki mint családfőnek. 1555-ben a nyitrai káptalan előtt testvérei nevében is olyan egyezsége lép unokatestvérükkel, Haller Orsolyával s a Haller Erázmus és Dubraviczky Borbála leányával s ennek férjével Pókasári Benkowsky Istvánnal, hogy azon 150 frtból, a mit még édes atyjuk kölcsönzött Dubraviczky Borbálának és első férjének Hány Mátyásnak, felét, 75 frtot elengedi az örökösnek s a hátralévő 75 frtot fölvévén, az egész adósságot nyugtatja.⁶

1557-ben a szepesi káptalan előtt ügyvédet vall⁹ s ugyanezen évben ugyancsak a szepesi

¹ O. L. Consr. Dic.

² Csal. lev. és O. L. Elench. Arch. Reg. Ven Capit. Scepus. fasc. 2—10. Cc.

³ U. o. fasc. 3—52.

⁴ O. L. Caus. tab. 4—915.

⁵ Zólyom megye lev. I. jk. 442.

⁶ Csal. lev.

¹ O. L. N. R. A. Fasc. 989. No. 7.

² U. o. N. R. A. Fasc. 21. No. 41.

³ Tört.-Tár 1889. évf. 59. l.

⁴ O. L. El. Arch. R. Ven Capit. Scepus. Prot. 1580 fol. 1.

⁵ U. o. Prot. 1588 fol. 333.

⁶ Csal. lev.

káptalan iktatja be azon birtokrészekbe, a melyeket Farkasfalván, Rókuson és Kaczvinkelen Soldos Imrétől szerzett.¹ Ez időtáiban sokat pörösködik Dubraviczky Albert. 1558-ban Zólyommegye rendei előtt Michinszky Jánossal pöröl,² majd a garamszentbenedeki konvent előtt rokona Dubraviczky Márton ellen tiltakozik, a ki állítólag az ő földjére építettett Dubraviczán egy csürt.³ Szepesmegye rendei előtt pedig őt panaszolja be Tornallyay Ferencz a miatt, hogy azokat az egyházi kincseket, a miket ő az előző években az akkori zavarok miatt Tornallyáról elhozott s Farkasfalván egy jobbágyánál helyezett el, Dubraviczky Albert ettől erőszakkal elvette. Minthogy pedig az egyházi kincseket bírói felszólítás daczára sem adta vissza a kitűzött határidőre, Görgey Lőrincz alispán és bíró társai a kisebb hatalmaskodás vétségében elmarasztalták Dubraviczky Albertet.⁴

1559-ben Polyánkai Ferencz szepesi alispán és bíró társai ítélik Dubraviczky Albert és Runyai Soldos Imre pörében,⁵ a mi a fentebbi birtokvételeből keletkezett. 1561-ben ismét rokonnával, Dubraviczky Mártonnal van baja, a kit feleségével együtt bepanaszol, hogy háborgatják őt dubraviczai háza birtokában,⁶ majd még ugyanezen évben a garamszentbenedeki konvent előtt hamispénz készítéssel vádolja meg Dubraviczky Mártont és feleségét.⁷ 1562-ben Lukovai Lukaniczky Mártontól 82 frton vesz zálogba egy nemesi kuriát és 3 jobbágy telket Lukován; de mivel Lukaniczky Márton ugyanezen telkekre, nézve még ez évben Balassa Jánossal is egyezkedik, Dubraviczky Albert a garamszentbenedeki konvent előtt tiltakozik ellene.⁸

Fentebb említettük azon új adományleveleket, a miket két fivérével együtt kapott Dubraviczky Albert a szepesmegyei birtokokra. 1562-ben pedig unokaöccsétől, Dubraviczky Márktól elismervény mellett átveszi II-ik Lajos királynak, 1522-ben kelt s Szelére stb. vonatkozó adomány-

levelét¹ s kieszközli Ferdinánd királytól annak megújítását, de a jogos örökösök, t. i. a Mihály fia Ferencz és a János fia Márk mellett — és pedig legelső sorban — a saját maga és fivérei nevét is befoglaltatta az új adománylevelbe, a melyet, mint már említettük Ferdinánd király 1562 okt. 16-ikán adott ki Pampergában. A beiktatásnál ellene is mondanak az adománynak nemcsak a Dubraviczky Mihály leányági leszármazói nevében Ludányi Bay Ignác, Herencsenyi Zsófiának, Dubraviczky Mihály unokájának férje, hanem maguk a társadományosok, Dubraviczky Ferencz és Márk is, valamint ez utóbbinak még élő nagyanyja, Uza Orsolya, az eredeti, 1522. évi adomány részese is.² De az ellenmondásnak nem volt fogantója. Dubraviczky Albertnek és testvéreinek hatalmas pártfogói voltak, közöttük atyjuk gyermekkori barátja, Oláh Miklós, ekkor már esztergomi érsek s épen azért a két fiági örökös, Dubraviczky Ferencz és Márk már 1563-ban békés egyezsége lépett — épen a primás előtt — Dubraviczky Alberttel és testvéreivel, a szelei stb. birtokok tárgyában.³

1564-ben Poltári Soós János zólyommegyei alispán és bíró társai előtt Lukanitzky Mártonnal pörösködik,⁴ majd vele egyezséget köt.⁵

Ugyanezen évben Palojthay Simonnal is pörösködik a kaczvinkeli részirtokok tárgyában.⁶ Érdekes ez évről Erdődy Simon kincstári tisztartónak Garamszentkereszten, 1564 máj. 21-ikén kelt s Dubraviczky Alberthez intézett magyar nyelvű levele. Először arról ír, hogy az udvarbíró hogy kívánja a dézsmát s hogy a pizetumot aranyban követelik. Majd megírja, hogy «Budán a török császár kincstartóját lekonzolták, hogy nem fizetett zsoldot, adja Isten, hogy jobban vesszőnek össze.» Ezután ezt írja «Internos: alygha császárunk meg nem halt.»⁷ Mint tudjuk, e hír még korai volt, mert Ferdinánd csak jul. 25-ikén halt meg, de már ekkor oly gyenge volt, hogy az uralkodást még ápril havában átruházta fiára Miksára, s ebből keletkezett halálának hire.

¹ O. L. El. Arch. Regn. ven. exp. Scepus fasc. 7. No. 4.

² Zólyommegyei lev. I. jk. 351. l.

³ Garamszentbenedeki lev. 37—26.

⁴ Csal. lev.

⁵ U. o.

⁶ U. o.

⁷ Garamszentbenedeki lev. 28—17.

⁸ Csal. lev.

¹ U. o.

² O. L. Caus. tab. 4—915.

³ Csal. lev.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

⁶ Csal. lev.

⁷ U. o.

Dubraviczky Albert ekkor tájban állott hatalma, befolyása tetőpontján. Birtokai 5 vármegyére: Szepes, Zólyom, Hont, Pest és Heves területén feküdtek, feleségével pedig ezen kívül még Nyitra és Trencsén megyében is kapott jószágokat. Birtokait emellett folyton újabb szerzeményekkel is gyarapítja. Tekintélye oly nagy volt nem csak Szepes vármegyében, a hol jószágai zöme feküdt, hanem a család ősi fészében, Zólyom vármegyében is, hogy az 1569. évi országgyűlésre Zólyom vármegye az alispán mellett őt küldi követéül.¹

1569-ben, mint már említettük, egyezsége lép Uza Orsolyával az iránt, hogy Dubraviczán az ősi kőháznak azt a részét, a mit Uza Orsolya fia Dubraviczky János birt, ennek fiának Márknak használatára bocsátja.² Dubraviczky Márk ekkor Dubraviczára költözött, de bátyjával nem sokáig volt békében, már 1570-ben kénytelen őt perbe idézni a megye rendei előtt szántóföldjeinek elfoglalása és a közös halastó megrongálása miatt.³ Hogy a megye rendei hogy intézkedtek a panasz tárgyában, arra nézve nincs adatunk, azonban Dubraviczky Albert nem volt megelégedve a megye határozatával s 1571-ben Miksa királytól parancsot eszközölt ki a megye rendeihez, hogy a pörös ügyet újból tárgyalják⁴ s a pörösködés végre is 1572-ben Polthári Soós István zólyommegyei alispán és bíró társai előtt kötött egyezséggel ért véget.⁵

De ezen kívül is sok pöre volt ez időtájt Dubraviczky Albertnek. Már fentebb említettük, hogy 1572-ben Jezerniczky György új osztály végett indított pert ellene és testvérei ellen. Ugyancsak 1572-ben Dubraviczky Márton és Luka Ilona fia «Jancsi» (igy írja a jegyzőkönyv) tiltakozik ellene, a miatt, hogy Dubraviczky Albert provizora Pruzsinszky Mihály földulta az ő egyik jobbágyának kertjét Dubraviczán,⁶ majd Gyürky János özvegye Zsófia asszony, másodszer Muraközy Albertné szintén bepanaszolja őt.⁷ Viszont Dubraviczky Albert rokonait Dubra-

viczky Márkot és Vass Istvánt vádolja be.¹ Még ugyanez évben a három rokon, Dubraviczky Albert, Márk és János (a fentebb említett Jancsi) együtt tesznek panaszt Zólyommegye rendei előtt a miatt, hogy Szklabonyai Balassa László chatyn-i jobbágysai az ő dubraviczai erdőjükből a Dubraviczáról Zólyomba vezető út mellől a levágott fát elhordták és ez ellen tiltakozó gulyásukat is magukkal hurczolták.²

1573-ban újból Balassa Lászlót s ekkor már vele együtt Zay Lászlót vádolja be a megye rendei előtt Dubraviczky Albert, hogy hrochusi jobbágyaik az ő barmait elhajtották.³ Ugyanezen évben Dubraviczky Márton özvegyével, Luka Ilonával is pörösködik.⁴ 1574-ben Rubigalli Pál özvegye Saly Sára panaszolja be a megye rendei előtt Dubraviczky Albertet a miatt, hogy egy jobbágyának, a kinek pedig a szolgabíró megengedte, hogy Pónikra költözzék, javait erőszakkal visszatartotta⁵ s a megye rendei e miatt az alperest 1576-ban el is marasztalják.⁶

1577-ben Dubraviczky Albert már érezte elöregedését s mivel sem magának, sem fítestvéreinek nem voltak gyermekei, Dubraviczky Márkkal olyan egyezsége lépett, hogy úgy a maga, mint testvére György minden jogát a szelei stb. pestmegyei birtokokhoz, — mint a melyek különben is tőle távol esnek — az összes erre vonatkozó oklevelekkel együtt átadja Dubraviczky Márknak, oly feltétellel, hogy ha ők vagy örökösök kívánják, tartozik a birtok megfelelő részét nekik minden ellenkezés nélkül visszabocsátani.⁷ Nem sokkal ezután meg is halt Dubraviczky Albert, mert felesége 1579-ben már mint özvegy van említve.

Dubraviczky Albert Rosonmiticzi Roson János leányát, Roson Ilonát vette nőül, a kivel Nyitra és Trencsén vármegyékben kapott rész-birtokokat, többek közt Pruzsinán, Alsó és Felső Leskón.⁸ A többi Roson örökösökkel együtt

¹ Zólyommegye lev. I. jk. 447. l.

² U. o. I. jk. 449. l.

³ U. o. I. jk. 483. és 484. l.

⁴ Csal. lev.

⁵ U. o.

⁶ Zólyommegye lev. I. jk. 529. l.

⁷ U. o. II. jk. 5. l.

¹ U. o. II. jk. 12. és 20. l.

² U. o. II. jk. 14. lp.

³ Zólyommegye lev. II. jk. 39. l.

⁴ U. o. II. jk. 39. l.

⁵ Csal. lev.

⁶ Zólyommegye lev. II. jk. 45. l.

⁷ Csal. lev.

⁸ Rudnay B.: «Az Ujfalusiak és Rudnayak pörei a Petrócziek ellen.» 100. l.

Roson Ilona is részt vett azokban a pörlekedésekben, a miket Kasza vára és tartozékai miatt az Ujfalussyak és Rudnayak több évtizeden át folytattak a Petrőczyekkel.¹ De férje halála után mindjárt meggyülik ennek rokonaival is a baja. Már 1579-ben bepanaszolja sógorát, Dubraviczky Györgyöt, hogy a Dubraviczán közösen birtlakóházat magának elfoglalta s az ott talált ingóságokat, butorokat, marhákat, sőt pénzt is, magának eltulajdonította.² De a következő évben Dubraviczky György is meghalt s vele kihalt a Dubraviczky Miklós és Thurán Mártha leszármazóinak férfi ága.

Dubraviczky Jánosnak és Kóváry Ilonának 3 fián kívül 2 leánya is maradt. Ezek közül Zsófia Tökésujfalusi Ujfalussy Lászlóhoz ment nőül, az ifjabbik pedig, Katalin, Chomory Gergely felesége lett. Fivérei halálakor már csak ő volt életben, mint maga is már özvegy asszony s mivel az ősi javakat Dubraviczán a fiági örökösök maguknak követelték: velük szemben sógornőjével, Roson Ilonával együtt ő pörösködött s igyekezett fivérei örökségét magának biztosítani. 1581-ben előbb Radecius János egri püspök királyi helytartótól eszközölt ki rendeletet, a melyben a helytartó utasítja Szepesmegye rendeit, hogy Dubraviczky Albert özvegyét, Roson Ilonát és Dubraviczky Katalint, Chomory Gergely özvegyét, ne engedjék háborgatni néhai Dubraviczky Albert és György javainak birtokában.³ Majd még ugyanezen évben az ő kérésére maga Rudolf király is parancsot ad felsőmagyarországi főkapitányának, hogy Dubraviczky János leányát Katalint, Chomory Gergely özvegyét és Baracskey Borbálát, Dubraviczky Lászlónak Orsolya leányától született unokáját, végül Roson Ilonát, Dubraviczky Albert özvegyét birtokaikban ne engedje háborgatni.⁴ De ezen parancsok dacára Zólyom megye rendei 1582-ben számos tanu kihallgatása után úgy ítélkeznek, hogy azon részjóságok, a melyeket Dubraviczky György halála után Dubraviczán Chomory Gergely özvegye és veje Asgúthy György foglaltak el, nem őket, hanem a fiági örökösöket, Dubraviczky Márkot, Benede-

ket és Urielt illetik.¹ Ugyanezen évben Dubraviczky Márk a garamszentbenedeki konvent utján arra is felszólítja Dubraviczky Albert özvegyét, Roson Ilonát, a ki ekkor már Ghimesi Forgách István felesége, hogy a Dubraviczky családot illető okleveleket adja ki.² Roson Ilona azonban nem neki, hanem sógornőjének s közelebbi rokonainak adja át az okleveleket s ezek, u. m. Dubraviczky Katalin, továbbá Baracskey Borbála, Divékujfalusi Ujfalussy Miklósné, a Dubraviczky László unokája, továbbá Tökésujfalusi Ujfalussy Miklós, az Ujfalussy László és Dubraviczky Zsófia fia 1583-ban olyan egyezésre lépnek a nyitrai káptalan előtt, hogy mindazon, a Dubraviczky családot illető okleveleket, a melyeket Roson Ilona, Ghimesi Forgách Istvánné nekik átadott megőrzés végett egy lepecsételt ládikában (ladula) Divékujfalusi Ujfalussy Miklósnak adják át, oly feltétellel, hogy egy kitüzendő határidőben az erre külön fölkért választott bírák előtt bontják fel a ládikát, a kik azután az okiratokat közöttük a szerint a mint kit-kit megillet, szétosztják.³

Az így szövetkezett rokonok még előbb 1582-ben az esztergomi káptalan előtt szintén együtt tiltják el sógornőjüket Dubraviczky György özvegyét, Grieger Katalin asszonyt a férje után Farkasfalván, Rókuson és Kaczkelenen maradt részjóságok elidegenítésétől.⁴

A fiági örökösökkel is folytatja a pörösködést Dubraviczky Katalin. A fivérei halála után Dubraviczán elfoglalt birtokrészeket a megye ítélete dacára sem bocsátja ki kezéből s nem adja át a fiági örökösöknek, bár ezek őt e miatt 1582-ben és 1583-ban újból és újból perbe idézik.⁵ 1583-ban maga a király is beleavatkozik az örökségi ügybe s ápr. 28-ikán Pozsonyban kelt parancsával meghagyja Zólyom megye rendeineket, hogy Dubraviczky Márkot, Benedeket és Urielt vezessék be a Dubraviczky Albert és György után Dubraviczán maradt részbirtokokba, a miket Dubraviczky Katalin és Roson Ilona tartanak elfoglalva,⁶ de Dubraviczky Katalin

¹ U. o.

² Garamszentbenedeki lev. 25—55.

³ Csal. lev.

⁴ Csal. lev.

¹ U. o. és Zólyom megye lev. II. jk. 184. l.

² O. I. Caus. tab. 4—975.

³ Csal. lev.

⁴ U. o.

⁵ Zólyom megye lev. II. jk. 185. és 193. l.

⁶ Csal. lev.

ellenállása miatt meghusul a bevezetés, sőt 1585-ben ismét ő eszközöl ki Radecius István egri püspök királyi helytartótól egy újabb rendeletet Zólyom megye rendeihez, hogy a testvérei halála után általa Dubraviczán elfoglalt részirtokokban a fiági örökösöknek ne engedjék őt háborgatni.¹

Ugyanezen évben viszont Dubraviczky Katalin indit pört Dubraviczky Márk ellen a pest-megyei birtokok, Szele stb. iránt s a pörösködők végre is békés egyezsége lépnek s nemcsak egymás ellen indított pöreiket szüntetik meg kölcsönösen, hanem megszakadás esetére a kölcsönös örökösödést is biztosítják egymásnak és örököseiknek.² A következő évben 1586-ban az egyezséget hiteles helyen, a garamszentbenedeki konvent előtt is bevallják s annak megtartására magukat 2000 frt vinculummal kötelezik.³

1586-ban Dubraviczky Katalin Palásthy Józseffel, mint a kiskoru Palásthy Anna, Palásthy Benedek és Apponyi Anna leányának gyámjával is pörösködik. Apponyi Anna ugyanis az ő édesanyjának, Kóváry Ilonának második házasságából született leánya volt s az anyai juss legnagyobb része a kiskoru árva, illetve gyámja kezénél volt. A gyámmal azután olyan egyezsége lép, hogy a birtokok mindaddig, míg Palásthy Anna kiskoru, a gyám kezénél maradjanak, ha azonban férjhez megy, akkor a már előbb megállapított osztálylevél szerint megtörténik az osztály. Ha a kiskoru elhalna (quod Deus avertat), akkor az összes birtokok Dubraviczky Katalinra szállnak. Addig is, míg az osztály megtörténik, tartozik Palásthy József 200 frt bírság terhe alatt évenként 20 akó bort adni s Dubraviczky Katalin házához Dubraviczára szállíttatni.⁴ Ez az utolsó adatunk Dubraviczky Katalinról; úgy látszik, ezután nemsokára meghalt, mert 1588-ban már leánya Asguthy Györgyné egyezkedik unokatestvérével Palásthy Annával, a ki ekkor már Dobossy Ferenczné.⁵ Így tehát a 16. század vége felé Hotutinai Péter leszármazói közül Dubraviczky néven csak az egyetlen Márk

volt életben, a ki családját a következő századokba átvitte s tőle jön le a családnak egyik ma is virágzó ága.

Térjünk most vissza az első adománytípus Hotutinai György leszármazóihoz. Unokájáról, Györgyről, a dubrovai várnagyról volt utoljára szó, a ki 1520 előtt hunyt el. Feleségétől, Ilona asszonytól egy fia és két leánya maradt. Fia, Márton már azon 1517-ik évi oklevélben előfordul, melyben Dubraviczky György egy jobbágy telkét Dubraviczán 14 évre zálogba adja 19 frt 84 denárba rokonának Dubraviczky Literátus Jánosnak.¹ Midőn II-ik Lajos király 1520-ban megújítja Mátyáskirálynak Dubraviczára vonatkozó 1464. évi adománylevelét: Dubraviczky György már nincs életben s fia Márton neve van rokonaiéval együtt befoglalva.² 1524-ben sógora Domonkos János a felesége Orsolya asszony és sógornője, Gert-rúd, néhai Dubraviczky György leányai nevében tiltja el Dubraviczky Márton az ősi dubraviczai birtokrészek elidegenítésétől;³ majd még ugyanezen évben a leány-negyed kiadásáért pörli őt Domonkos János s a megye rendei kötelezik is őt a leánynegyed kifizetésére.⁴

Ezután hosszabb ideig nincs adatunk Dubraviczky Mártonról. Midőn ismét találkozunk vele 1541-ben, már Zólyom megye egyik szolgabirája s előtte és bíró társai előtt egyezkednek egyrésztől Kóváry Ilona, Dubraviczky János özvegye, másrésztől pedig Dubraviczky Márk fia, János a dubraviczai birtokrészek tárgyában.⁵ 1547-ben viszont Kóváry Ilona őt is bevádolja a nádor előtt, hogy rokonaival együtt házára tört Dubraviczán s ott több mint 800 aranyforint kárt okoztak.⁶ Ez okmány így nevezi őt: «Martinus Span de eadem Dubravicza.» Hogy a «Span» elnevezés hogy ragadt rá, nem tudjuk, Zólyom megye jegyzőkönyveiből nem tűnik ki, hogy alispánságot viselt volna. A jegyzőkönyvben csak azt találjuk bejegyezve, hogy 1556-ban Zólyom megye táblabirája lett.⁷

Már előbb említettük, hogy Dubraviczky

¹ U. o.

² Csal. lev.

³ Garamszentbenedeki lev. Ex. Prot. G. 1587. és Csal. lev.

⁴ A Palásthyak II. 249. l.

⁵ A Palásthyak II. 280. l.

¹ Csal. lev.

² U. o.

³ Zólyom megye lev. I. jk. 129. l.

⁴ U. o. I. jk. 133. l.

⁵ Csal. lev.

⁶ U. o.

⁷ Zólyom megye lev. I. jk. 345. l.

Albert 1561-ben a megye rendei előtt bepanaszolta őt és feleségét, hogy birtokában háborgatják őt,¹ majd még ugyanezen évben a garamszentbenedeki konvent előtt hamis pénz készítésével vádolja meg őket.² Ugy látszik, e följelentésnek nem lett semmi foganatja, mert semmi adatunk sincs arra nézve, hogy Dubraviczky Márton és felesége ellen még csak vizsgálatot is indítottak volna.

Az 1548-ik évi összeírásban Dubraviczky Márton Dubraviczán mint négy porta birtokosa van fölvéve.³ Előfordul még az 1553-iki s utóljára az 1563-ik évi összeírásokban is. Úgy látszik, ezután nem sokára meghalt, mert az 1563. évi összeírásban már özvegye van fölvéve mint birtokos.⁴

Dubraviczky Márton Lukanyényei Luka Ilonát vette feleségül, a kinek, mint fentebb láttuk, férje halála után többször kellett hatalmas rokonával, Dubraviczky Alberttel pörösködni. 1572-ben fia János is bepanaszolja a megye rendei előtt Dubraviczky Albertet, hogy egy jobbágya kertjét provisorá Pruzsinszky Mihály elpusztította.⁵ Ugyanezen évben rokonaival Dubraviczky Alberttel és Márkkal együtt ő is panaszt tesz Sklabonyai Balassa László ellen.⁶ Ez az utolsó adatunk Dubraviczky Jánosról, a Márton fiáról, a ki úgylátszik, korán és utódok nélkül halt meg.

Dubraviczky Mártonnak és Luka Ilonának az említett Jánoson kívül három fiáról és egy leányáról van tudomásunk. A fiuk közül 1582-ben György már nincs életben, csak Benedek és Uriel. Ez évben ők is csatlakoznak rokonukhoz Dubraviczky Márkhoz s Zólyom megye rendei előtt maguknak követelik az utódok nélkül elhalt Dubraviczky Albert és György után Dubraviczán maradt részbirtokokat, a miket Dubraviczky Katalin, Chomory Gergely özvegye és veje Asgúthy György foglaltak el.⁷ Az ebből származott pörlekedéseket fentebb bőven tárgyaltuk.

¹ Csal. lev.

² Garamszentbenedeki lev. 28—17.

³ O. I. Conser. Dic.

⁴ U. o.

⁵ Zólyom megye lev. I. jk. 529.

⁶ U. o. II. jk. 14. l.

⁷ U. o. II. jk. 181. l.

Ugyancsak az 1582-ik évben Rudolf királytól új adományt kapnak Dubraviczka felére néhai Dubraviczky Márton fiai: Benedek és Uriel és elhunyt testvérüknek Györgynek még kiskoru fia Mihály.¹ Minthogy ez adománylevelbe sem János testvérük, sem ennek leszármazói nincsenek befoglalva, kétségtelen, hogy akkor ő már nem volt életben s fia sem maradt. De ez az adománylevel az is bizonyítja, hogy téves Nagy Iván alapvető munkájának az az adata, hogy az a Márton, a kinek fiáról itt szó van a Hotutinai Péter fia János fia Jánosnak lett volna fia; ez esetben ugyanis nem illette volna fiait Dubraviczka felé, hanem csak egyhatoda. Dubraviczka feléhez csakis úgy formálhattak jogot, mint az eredeti adományt szerző két testvér egyikének Hotutinai Györgynek egyedüli leszármazói. Az adománylevelnek rossz magyar fordítását közli Katona: *Historia Critica* cz. m. XXVI-ik kötetének 162-ik lapján; ugyanilyen rossz fordításban van meg az adománylevel a garamszentbenedeki konvent levéltárában is. Ugyanott meg van a beiktatásról szóló jelentés is, a mely szerint a beiktatásnak az adományosok testvére, Dubraviczky Márton és Luka Ilona leánya, Anna, Mányoky Györgyné ellene mondott.²

Az új adományt nyert testvérek közül Urielről még csak annyi adatunk van, hogy a Dubraviczky Katalin elleni s fentebb említett pörlekedésekbe rokonaival együtt ő is bele volt keveredve; úgy látszik, ő is nőtelenül, vagy legalább utódok nélkül halt el.

A másik testvért, Benedeket még említi egy pár oklevél; 1595-ben a garamszentbenedeki konvent előtt bizonyítja, hogy Lentvoray Pál, a Dubraviczky Anna ura tett végrendeletet s őt nevezte meg kiskoru fia György gyámjául.³ Ugyanezen évben megnyugtatta Chomory Sárát, Sándor Miklós feleségét, hogy adóssága fejében Asgúthy Györgytől fölvev 10 frtot s az okmány hátán megjegyzi: «maradt adós fl 17».⁴

Dubraviczky Benedek Siroky Ilonát vette feleségül, a kitől egy leánya és két fia maradt a kik ágát a XVII-ik századoan még két nemzedéken át folytattak.

¹ Garamszentbenedeki lev. 4—9.

² U. o. Ext. Prot. F. 160.

³ U. o. Ext. Prot. C. 171.

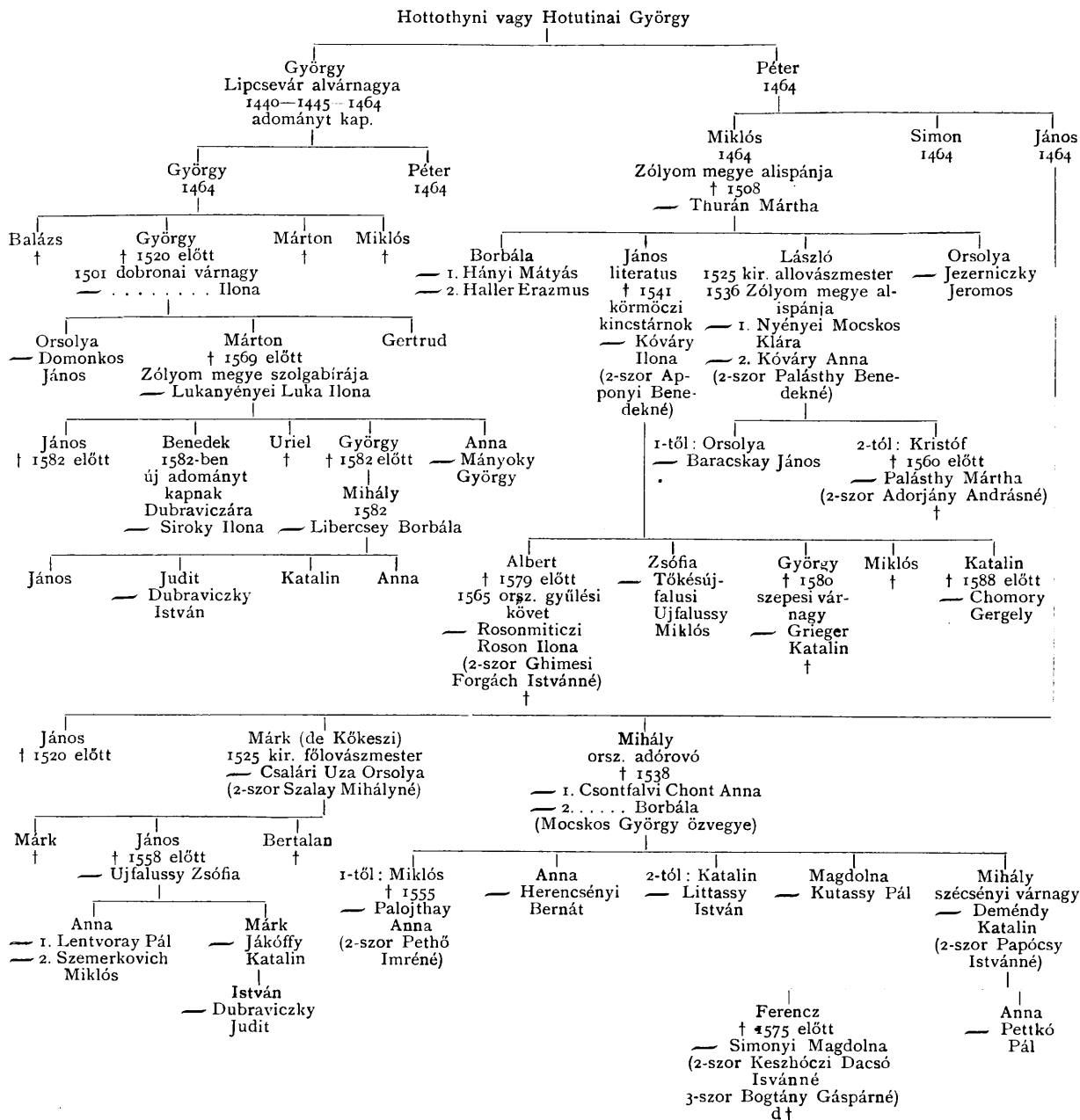
⁴ Csal. lev.

Az 1582-ik évi adománylevélben még gyermekként említett György fia Mihály 1590-ben Dubraviczán és Oraveczén fekvő birtokrészeit 200 ftért zálogba adja nagybátyjának, Benedeknek s feleségének Siroky Ilonának.¹ Ő ugyanis Libercese Péter leányát, Borbálát vette nőül, a kivel Nógrádmegyében Tót-Hartyánban, Kis-

Libercsén és Nagy-Paróczán kapott részbirtokokat s maga is Nógrádmegyébe Kis-Libercsére költözött. Tőle jön le a család ma is élő másik ága; sőt, mivel az ő egyik leányát, Juditot, a másik ágból Dubraviczky Márk fia István vette nőül: ő tulajdonképpen a ma is virágzó mindkét ágnek közös őse. BENKÓ IMRE.

¹ Garamszentbenedeki lev. Ex. Pr. G. 328.

¹ O. L. 1596. Consr. Dic.

A BALAJTHY CSALÁD CZÍMERE 1517-BŐL.

VEGYES.

A Balajthy család czimereslevele 1517-ből.

(Színes czimerképpel.)

A Balajthy-családnak az alábbiakban ismertett czimereslevele a sakkörök előtt eddig ismeretlen volt. Siebmacher nem ismeri az armálist, a mely a Csanády család történetét tartalmazó kézirattal került a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának tulajdonába. Az armálist társaságunk egyik igazgató-választmányi ülésén mutattuk be, színes hasonmását pedig a Magyar Nemzeti Múzeum 1911. évi jelentése is közölte.

Az armális 1517 június 24-én kelt Budán. A czimerszerzők Balajthy István és János és István fia Ferencz. A czimerszerzőkről, azok ki és milétéről az armális közelebből nem emékezik meg, közelebbi adatok róluk nem is állanak rendelkezésünkre.

Az oklevél elég jó karban maradt reánk, egy része ugyan kiszakadt és hiányzik a függő pecsét is, de a czimerfestmény teljesen ép és sértetlen. Szövege a következő:

Commissio propria domini regis.

Ludovicus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilime supplicationis instantiam per eos nostre propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et servitiis fidelium nostrorum nobilium Stephani et Johannis de Balayth, per eos sacre imprimis huius regni nostri Hungarie corone tandemque maiestati nostre sub locorum et temporum varietate iuxta ipsorum possibilitatis exigentiam fideliter exhibitis et impensis, eisdem Stephano et Johanni ac Francisco filio prefati Stephani heredibusque et posteritati ipsorum universis hec arma seu nobilitatis insignia prout et quemad modum ipsa in capite seu principio prese [ntiu]-m nostrorum literarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt, animo deliberato et ex certa [ta nost]-ra scientia dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, et conferimus ac presentibus elargimur, ut [ipsi ipsorum]-que heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium... posterum ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis ac aliis omnibus et singulis exercitiis militar- [ibus, si]-gillis, anulis, aulis, tentoriis, cortinis et papilionibus, generaliter vero in quarumcumque rerum [et expeditionum]

generibus gestare, omnibusque illis gratiis, prerogativis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri... armis utentes quomodolibet de iure vel consuetudine utuntur, uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam p] resentes literas nostras pendentes et autentici secreti sigilli nostri munimine roboratas eisdem duximus concedendas. Datum Bude in [festo beati Jo]annis Baptistae, anno domini millesimo quingentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie etc, anno secundo.

Az oklevél az adományozott czimert nem írja le. Az oklevél élére festett czimerkép, kék pajzsban zöld mezőben folydogáló patak partján jobb felé haladó természetes színű farkast ábrázol, a mely szájában két libát, nyakuknál fogva visz. A pajzst arannyal szegélyezett és aranycsattos vörös szíjjal ékített zárt sisak fedi, sisakdisze nincsen, azt fenyőtobozszerű sárgás-zöld díszítmény pótolja, melyet kék-arany kehelyszerű díszítmény vesz körül, s a mely a sisakot fedő bibor-arany tekercsre van illesztve. Ebből a tekercsből indulnak ki a takarók, melyek mindkét oldalról kék-arany színűek. A czimerkép arannyal áttört bibor szőnyegre van helyezve, melyet egy vékony zöltszínű és egy vastagabb arany szegély vesz körül. Az egész képet az eredetiben felül és kétoldalt virágdíszítmények veszik körül.

A. A.

«Carobert.»

Az 1342-ben elhalt I. Károly nevű királyunkat nemcsak hazai, de ezek nyomán számos külföldi író is kivétel nélkül Károly Róbertnek, de helylyel-közzel még Róbert Károlynak is nevezi. A következők alapján egyik sem helyes.

A bécsi Képes Krónika így adja elő a dolgot: «Martel Károly Rudolf császár leányával Klemenciával fiut nemzett, kit hazájában Carobertnek kezdtek nevezni, a mi annyi mint Károly Róbert. Magyarországbán a Róbert név kihagyásával a magyarok Károlynak nevezték». Imhoff Jakab Vilmos a francia genealogiát tárgyaló munkájában¹ is említi, hogy «Carolus Robertus vulgo Carobertus dictus» és így röviden konstatáljuk, hogy még az úgynevezett milleniumi történelmünk² e királyt helylyel-közzel Caroberto» néven szerepelteti, «amint az olaszok nevezték». A dologban nem is volna valami kü-

¹ 1687. 18. old.² III. kötet 7-ik old.

lönös. A francia Capetingok családjából származó Károly († 1285), — I. Károly magyar király dédapja — szicília-nápolyi király fia s utódja szintén Károly († 1309); ennek elsőszülöttje megint Károly († 1295), ennek a fia pedig szintén Károly, a magyar király. Így tehát nagyon is érthető, hogy a két utóbbi Károlynak, a még élő atyjaiktól való megkülönböztetésök czéljából melléknevet adtak; az 1295-ben elhalt Károlynak Martell volt a mellékneve¹); fiát otthon Carobertnek hívták, a miben a későbbiek a Károly és Robert nevek olaszos összevonását vélték látni.

Azon oklevelekben, melyekben II. Károly szicíliai király a már magyar földön tartózkodott unokájáról, Martell Károly fiáról szól, ezt kivétel nélkül csak Károlynak nevezte s ez nagyon természetes, mert sem Olasz- sem Magyarországban nem kellett őt már más Károly nevű személyiségtől megkülönböztetni. Hogy maga I. Károly király magát Károly Robertnek nevezte volna, annak a számtalan példányban ránk maradt oklevelekben még a legkisebb nyomát sem találjuk, de a Carobertnek mégis megvan az okirati nyoma.

* * *

A fiórenczi köztársaság 1386 febr. 15-én és márcz. 15-én levelet intéz Mária magyar királynőhöz,² melyben II. (kis) Károly halálát megbeszélés tárgyává teszi. E levélben a következő szakaszt találjuk: Felsorolják az előbbi királyok kiváló tulajdonságait és ez alkalomból kiemelik Martell Károly nagylelkűségét. Utána jön: «an *optimae memoriae Karoli Umberti tolerantia?* Hogy ki volt e Károly Umberto, azt a következő passus mondja. «Caro [lus] quidem est de carne vestra et os ex ossibus vestris. Quis enim ignorat ex Karolo secundo hinc Karolum Martellum Hungariae regem et inde Johannem ducem Dyrachii descendisse? Qui non novit, *ex illo Karolum Umberto avum vestrum* et ex hoc Ludovicum ejusdem tertii Karoli genitorem serie legitima propagatos? Vagyis: Kis Károly t. i. az ön vérből való vér, az ön csontjaiból való csont. Ki ne tudná, hogy II. Károlytól (szicíliai királytól) Martell Károly magyar király és János durazzo herczeg származtak. Ki nem tudja, hogy amaztól (t. i. Martell Károlytól) az ön nagyatyja *Károly Umberto* és emeztől Lajos, III. Károly atyja származott?»

Megállapítjuk, hogy az izenkénti levezetés kifogástalan, de megállapítjuk azt is, hogy — ha az okirat ezen passzussa tényleg így hangzott — I. Károly királyunkat Olaszországban nem Károly Robertnek, hanem *Károly Hum-*

bert-nek nevezték. A Caroberto-ban az irók a két utolsó szótagot Robertnek vették, míg az első szótag, Car, véleményük szerint a Carlo első tagja volt. A fentiek szerint azonban úgy áll a dolog, hogy a Caro még a Károlyhoz tartozik, az Umbertoból pedig csak a «bert» maradt. *Carobert* tehát a Carlo Umberto olaszos összevonása.

Dr. Wertner Mór.

Adalék a Kazinczi és Alsóregmeczi Kazinczy család történetéhez.

A «Turul» 1911. évfolyama 139. lapján megjelent, a Kazinczy család történetét tárgyaló ismertetés idézi a Kazinczy és Alsóregmeczi Kazinczy család II. korszakáról című könyvből hogy a Kazinczy-család tagjai által elég következetesen és nagyjában változatlanul viselt ősi címert csak Kazinczy Ferencz testvére Miklós és ennek utódja Viktor használták megváltoztatott alakokban, önkényesen — valószínűleg Ferencz kezdeményezése — a sisakdiszbeli országalmát és nyilakat tartó oroszlánt a pajzsba véve, a kerek pajzs köré sárkányt, a pajzs fölé kilencz, illetve három ágon leveles koronát téve.

Mínthogy a családtörténettel tüzetesen foglalkozók a legkisebb adatot is szívesen figyelemükre méltatják, a fent idézett ismertetéshez néhány megjegyzést óhajtok fűzni.

A sárkányos pecsét Kazinczy Józsefné Bay Czeccilia által 1853-ban, a kor szokása szerint német föliratu kétféjű sasos bélyeggel ellátott papíron kiállított oklevélen látható, a melyben Kazinczy Józsefné előadja, hogy elhunyt nagy-nénje Ludányi Bay Terézia özvegy Csomai Kajdi Lajosné után örökölt birtokát örökáron eladja kedves testvérbátyja özvegyének Ludányi Bay született Chicheri Ormos Katalin kedves ágyának E sajátkezűleg írt okmányt Kazinczy Józsefné a Kazinczyak czimerével ellátott pecséttel pecsételte meg.

E czimerpecsét kerek pajzsban ötágu koronán ágaskodó, karmában nyilakat és almát tartó oroszlánt ábrázol. A pajzsot fulánkját kiöltő sárkány fogja körül, fejét nem három águ leveles a mint azt a könyv említi — hanem kilencz csucsíves águ külföldi mintára vésett korona ékíti.

Az oklevelet kiállító Kazinczy Józsefné, Bay Czeccilia férjének származására nézve a következőket kell megjegyezmem.

Kazinczy Ferencznek, a nagy írónak testvére volt Kazinczy József, kinek hitvese Kiscsoltói Ragályi Mária. József állandóan az ősi birtokban, a bátyja Ferencz által is lakott és e körülménynél fogva irodalomtörténeti nevezetességüvé vált alsóregmeczi kuriában élt. Józsefnek feleségétől három élő gyermeke maradt, Amália férj. Gencsi Gencsi Pálné, László, kinek neje

¹ Martell Károly († 741) volt a Karolingok egyik őse.

² Anjoukori diplomat. emlékek III. 598—602.

Bárczai Bárczay Krisztina és József, a ki mint ezt a beregvármegyei Surány község régi anyakönyvi adata mutatja 1839-ban Surányban Ludányi Bay Károly és felesége Csernelházi Chermel Erzsébet leányával Czecziliával kel egybe.

Ez a Czeczilia a kiállítója annak a főtídezt 1853-iki oklevélnek a melyet a sárkányos címerrel pecsétel meg. Ez a körülmény mutatja, hogy az alsóregmeczi Kazinczy ág rendszeresen használhatta ezt a pecsétet. A Kazinczy családbeliek szerint: «a Bossányi Zsuzsannától leszármazott regmeczi Kazinczy ágbelieket a Roggendorfok czimerével egyesített sárkányos Kazinczy czimer megilleti, mivel amaz ágbeli Kazinczyak a Roggendorf külföldi nemzetséggel (a kik között voltak grófok és hercegek) igen szoros vérségbeli összeköttetésben álltak.»

Az alsóregmeczen birtokos és az ottani ősi Kazinczy kuriában elhalálozott, öreg Kazinczy Józsefnek Ragályi Máriától származott három gyermeke közül csak leánya özvegy Gencsi Pálné élte túl atyját, két testvére József és László még atyjuk életében húnytak el. Az öreg Kazinczy József halála után a három özvegy asszony Gencsi Pálné a maga és a két fitestvér László és József özvegyei Bárczay Krisztina és Bay Czeczilia mint gyermekeik gyámjai vezették az osztzkodást ahagyaték felett. Az osztályban a regmeczi ősi kuria és birtok az öreg Kazinczy József ifjabb fiának Lászlónak Bárczay Krisztinától született egyetlen jogutódjának Kazinczy Andornak jutott.

Az öreg Kazinczy József elsőszülött fia József fiágon nem vezette tovább nemzetségét. Feleségétől Bay Czecziliától született két fia Péter és Miklós mindketten ifju korukban nőtenül haltak el.

Bay Ilona.

«Redniczer.»

Az 1474-ig ismert német Beheim Mihály, kinek történelmi énekeiben számos oly részleteket találunk, melyeket a legnagyobb összefoglaló történelmi művekben hiába keresnénk, azt mondja, hogy a Zlaticzaszorosnál (1443. decz. 24-én) vívott csatában a magyarok a törököket megverték, hogy a magyar hátsó rendet (Ujlaki) Miklós vajda, az ellenséget üldözőket pedig bizonyos *Redniczer* vezette.

Beheim Mihálylyal a legújabb időben két alapos kutató behatóan foglalkozott. Az egyik a magyar Bleyer Jakab,¹ a másik a német Hans Gille,² Redniczert azonban egyikük sem határozta meg. Én sem vagyok abban a helyzetben

hogy meghatározására czáfolhatatlan bizonyítékokat hozzak, de mindamellett a következő kísérletet mégis a kutatók beható figyelmébe ajánlom.

Mielőtt a dolog lényegére áttérnék, fontolóra kell vennünk, hogy középkori, illetve régiebb forrásokban szereplő tulajdonneveknél az esetek tulnyomó részében az esetleges ferditésekkel számolnunk kell. A ferditések keletkezése rendszeresen két lehetőségre ve ethető vissza. Az egyik esetben az első közlő (kronikás vagy valamely okirat szerkesztője) az illető nevet rosszul hallotta, helytelenül olvasta vagy irta, a másodikban a ferditést valamely későbbi alkalommal (átírás, másolás, nyomtatás) helytelen olvasás és írás, szóval későbbi közzététel alkalmával eszközölték. Az esetleges ferdités kiküszöbölésének kísérletezése nem mindig végleges meghatározás, de sok esetben a kielégítőbb eszközökkel dolgozó későbbi kutatónak a helyes eredményhez vezető utat mutathatja.

* * *

Hogy Redniczer német hangzású név, annyira világos, hogy felesleges érte sikra szállni. A német nyelv szellemével egyetértőleg annyit jelent, hogy viselője, illetőleg egyik őse valamely Rednicz nevű földrajzi tárgy után vette föl e nevet, mely magyarul Redniczi-nek hangzana. Ha ez irányban keressük, nem boldogulunk. Gille egyszerűen kijelenti: Den Rednitzer vermag ich nicht nachzuweisen (a Rednitzer nem tudom kimutatni). Bleyer mondja: «Ki volt az a Redniczer, nem tudom megállapítani; nevére nem akadtam azon magyar és lengyel urak közt, kiknek czimerét Ulászló (király) lefestette s a b. szűz budavári templomának falain elhelyeztette. Azt hiszem hogy a keresztesek vezére lehetett.» Rednitz nevű folyó van Bajorországban, Rednitz nevű helység van Csehországban. Ha ferditésre gondolunk, eszünkbe jut, hogy Németországban egy Recknitz nevű folyó van és hogy Stájerországban egy Recknitz nevű család is volt.¹ Bajorországban van két Redwitz nevű helység és a frank nemesi családok sorában szerepelt egy Red(t)witz-család is²; porosz Sziléziában van egy Regnitz nevű helység stb. de mindezek a találgatások alig vezetnek célhoz, mert véleményem szerint e rejtélyes férfiú hovatartozandósága *Magyarországban keresendő*, a mi annál is elfogadhatóbb, a mennyiben a várnai csatában (1444-ben) szereplő parancsnokok az oláh vajda s a pápai követ kivételével tudtunkkal csak magyarok voltak.

Első pillanatra úgy látszik, hogy a Red-

¹ Czimere: vörös mezőn fél fehér számár; sisakdisz: ugyanez; sisaktakarók: vörös, fehér.

² Czimere: nyolcszor fehérrel és késsel osztva; e felett vörös folyam; sisakdisz: vörös egyszarvu nyaka fehér füllel; sisaktakarók: vörös, fehér.

¹ Századok 1902. évf. 21. skk.

² Die historischen und politischen Gedichte Michel Beheimis. Berlin 1910.

niczer név tiszta német hangzása azon véleménynyel, hogy tulajdonosa magyar ember lett légyen, merő ellentétben áll, de mindjárt meg látjuk, hogy ez nagyon is lehetséges.

A Vas megyében levő Rohonczi nevű mezőváros, mely valamikor vár volt, németül még most is a *Rechnitz* nevet viseli, mi arra vezetendő vissza, hogy 1374-ben a város egyik része a «civitas Rohonch teutonicalis» (= Német Rohonczi nevet viselte)¹ 1318 óta Rohonczi várát s városát a Héder nb. Güsszizingi-család kezén találjuk. Güsszizingi Miklós nádor (1273—1297) egy Miklós nevű fiut hagyott maga után (1314—1332) ki a «Kakas» melléknevet felvette. Fiai közül László (1336) a ludbregi Kakas-családot alapította, míg Henrik (1336—1374) és utódai a Rohonczi névvel éltek. Henrik fia András 1396-tól 1409-ig ismeretes. Ennek fia István, 1433-ban mint a Stephanus Henrici de Rohonczi Zsigmond király kíséretében és mint az udvarbelső tisztje a királylyal együtt Rómában tartózkodik.² 1438 aug. 6-án még mint Rohonczi szerepel és akkor Ostfi János az érdektársa)³ mi kétségkívül arra vezetendő vissza, hogy István anyja is Ostfi-leány volt. 1443 jun. 5-én ezen István már más nevet visel.

E napon jelenti t. i. Jakab kalocsai kanonok bátmonostori Töttös Lászlónak, hogy Stephanus *Rehniczer*, Osth János és a (szántói) Botkafiak birtokain az adót szedi, de miután ezt csak nagy nehézséggel teheti, kéri Lászlótól az utasítást.⁴ Miután Rohoncztot egy magyar okirat⁵ 1463-ban *Rechnicz*-nek nevezi, kézzel fogható, hogy az 1438. évi oklevéllel egyetértőleg *Rec(h)niczer* alatt csak a vas megyei Rohonczi István értendő. Ujabb bizonyítékot kapunk erre nézve a következő korábbi okirati adatban is

I. Ulászló király tanúsítja 1441 márcz. 10-én, hogy ludbregi Kakas János és frater: egregius Stephanus *Rechnitzer* a Zalamegyében levő Kéménd nevű várt Gersei Lászlótól és Petótól elvették, hogy ő a várt most átveszi s a vitás tulajdonjoga feletl Budán fog dönteni.⁶ Világos, hogy Kakas János nem István fivére, hanem csak nemzetségbeli rokona s hogy *Rechnitzer* alatt megint csak Héder nb. Rohonczi István értendő.

Látjuk tehát, hogy két hazai okirat a magyar nemzetségből való s Magyarországon birtokolt Rohonczi Istvánt a német *Rechnitzer*-névvel jelöli meg, mi annak a bizonyítéka, hogy annyira elnémetesedett, hogy még hivatalból sem nevezték őt már Rohonczinak: mennyire

hihetőbb már most, hogy a mindennapi érintkezésben sem nevezték másképen és hogy Beheim Mihály, midőn az 1443. évi hadjárat vezéreiről irt, a *Rechnitzer* helyett *Redniczer* hallott. Ha külföldi illetve német emberről lett volna szó, akkor valószínűleg a «de Rohonczi»-czal egyetértőleg (Stefan) *von Rechnitz*-nek nevezte volna; de éppen az, hogy Beheim is a polgáriasan hangzó «Redniczer»-t használja támogatja azon feltételezésemet, hogy *Redniczer* alatt a magyar okiratban is kétszer használt *Rechnitzer* név lap pang.

Teljeség kedvéért legyen azonban még a következő adat is felemlítve: 1481-ben Septhei (= Söptei) Péter mester királyi udvari jegyző (valószínűleg vas megyei ember) a pálosok budae'ővárosi, sz. István első vértanuról nevezett templomának bizonyos adományozást tett, melyért a rendtagok kötelezték magukat, hogy bizonyos miséket olvassanak; ezt Rohonczi István, a magyar tartomány helynöke jóváhagyta)¹ Vajjon már most ezen helynök alatt a Héder nb. Rohonczi-család egyik tagja vagy talán maga az 1443. évi *Rechnitzer* István értendő-e? meg nem állapíthatom.

Dr. Wertner Mór.

A Kertvélyesi család.

(1626—1779.)

Baráti kézből egy elsárgult, elroncsolt, hiányos, negyedréti füzethez jutottam, mely a Torna vármegyéből eredő azután. Abauj, Zemplén vármegyékben és Dunán- és Tiszántulon elterjedt *Kertvélyesi* aliter Pap család leszármazását tartalmazza a nemességszerzés idejétől (1626.) az 1779-ik évig.

A füzet naplószerű feljegyzéseket tartalmaz, melyek bevezetője a naplóírók családjának története.

Ketten irták e naplót: két Kertvélyesi István, a nemzetségrend szerint a III. és IV. e néven.

III. István egy *Drága Szép Beszéd* című előszó után családjá történetét vázolja, a mi után saját életfolyásáról jegyzi fel a megemlékezésre és emlékezetre méltó dolgokat. Nem valami bőven csörgedez nála az ilyes, úgy hogy sokkal több jut a könyvecskébe — a kor divatja szerint — az időjárás és termésről szóló adatokból. Életsorát 1687-ben — Szikszón történt születésén kezdi s írja 1756-ig, a mikor is a halál kiveszi a tollat a kezéből — s a feljegyzéseket ettől az időtől kezdve elsőszülött fia István (IV.) folytatja. A feljegyzések 1779-czel érnek véget, helyesebben a könyvek közmondásos fatuma itt szakasztja félbe a feljegyzések érdekes sorát.

¹ Turul 1888. évf. 79.

¹ Zalamegyei oklevéltár II. 116. old.

² Turul 1893. évf. 6.

³ Sopronmegyei oklevéltár; II. 289.

⁴ Zichy-oklevéltár IX. 59.

⁵ Teleki, Hunyadiak kora XI. 72.

⁶ Zalamegyei oklevéltár II. 56. o.

III. István nem volt tehetségtelen ember. Vallásos buzgósága vers szerzésre csábítá — s nem csak ügyes, de valósággal jelentős versek kerültek ki tolla alól. (Ezeket az Irodalomtörténeti Közleményekben fogom a szakkörökkel megismertetni.) A napló többi közérdekű része Abauj-Torna vármegye történelmi folyóiratában fog napvilágot látni.

Az alábbi czikk a napló¹ családtörténeti vonatkozású részeit foglalja magában.

* * *

A feljegyzések sorát megnyitó Drága Szép Beszédben Kertvélyesi István (a III-ik) indokolja, miért fogott a naplóírás munkájához:

«Mikoron én együgyü és alaton sorsu Nemzettségemnek mind ez ideig való leszármazásoknak s viselt dolgaiknak rövideden való leírásáru elmélnedém, a Posteritásnak directiójára igen jónak és szükségesnek lenni itélem; ugyan is eleitül fogva az viselt dolgokrul tudnaé valamit a mostani, ugy a következendő ætas, ha azokat a régi ditsiretes historicusoknak irásokbúl nem tanulná és olvasná, az holott is, munka nélkül megtalálni ott, azt, a mit mások nagy fáradságos munkával özve szettenek, mert azokbul ki mutathatni a jóknak kegyes életeket, jószágos cselekedeteket és azokért való világi jutalmokat, a gonosznak vétkes tselekedeteket, azoknak iszonyú eseteket s büntetésekét e világi életnek külömbkülömb fele változásit, minden dolgoknak felfordusásokat, e világnak álhatatlanságát egyik Nemzetseg után a másiknak bé következését.»

Naplóírónk ezután azt fejtegeti, hogy nem csupán a királyoknak, bizodalmaknak, országoknak, nagy és híres nemzetsegeknek története érdemes a feljegyzésre, hanem az alacsony sorsu familiák históriája is megérdemli, hogy világ elé terjesztessék, a mivel annak hirt, nevet és dicsőséget ha nem is szerez, de az a feljegyző tulajdon ágyékából származottak és származandók előtt, mint egy tükör állhat. Sajnálja, hogy ezzel a szép feladattal elei közül nem foglalkozott valaki, a mit nem a rég porladók restségének vagy tudatlanságának tud be, hanem annak, hogy eleddig a magyar hazában háboruságok és hadakozások voltak, a mi közben nem juthatott a harcros rendhez tartozók közül senki a pennaforogatóshoz. . .

Körülbelül eddig tart a Drága Szép Beszéd, — itt megszakad, mert az első két iv belső két levele hibás füzés folytán a füzetből elszabadult — s elkallódott.

¹ A naplót Kenessey István cs. és kir. kamarás, huszáralvezredes pettendi könyvtárában őrzi. Az ő szivességének köszönhetjük, hogy módunkban állott a Kertvélyesi család történetét világhosszba helyezni.

Az első iv 7-ik (a hiány folytán példányunkban tulajdonképen 3-ik) oldal a család történetével foglalkozik. S tekintve, hogy ez igen sok adattal szolgál a Körtvélyesi s egyéb nemesi családok egymáshoz való viszonyára, érdemes lesz a bejegyzéseket szóról szóra közölni.

«Az Ezer hat száz huszon hatodik esztendőben, ezelőtt száz egynehány esztendővel, egyszersmind élő vér szerinti atyafiak *Kertvélyesi* voltak János, Jakab, István és Miklós, kiknek Successorokrul ezeket megjegyezhettyük. Leánya Anna, Borbála, Ersébeth, Juditt.¹

Kertvélyesi János — édes Atyám relatiojabul, úgy másoktúl is értettem, — hogy eő Felsége szolgálattjában vitézlő hadi ember volt. Lakott Nemes Torna vgyében Hidvég Ardó nevü Faluban; voltak négy leányok Anna, Borbála, Ersebeth, Judith. Az három elsőkrul semmit ezentúl nem emlékezhetem, hanem bizonyos az, hogy Judith Szikszó Várossában *Csányi* János nevü Emberhez ment férjhez, ki is az ő idejében Városi Tisztviselő Nemessek Birája volt. Kertvélyesi Judith meg holt mag nélkül jószágában succedált az én Atyám, a mint arrul való *Csányi* János, és az én Atyám között végben ment osztályos levélbül meg tettszik. Szikszai temetőben temettetett.

Kertvélyesi Jakab lakott Hidvég Ardóban, a mint az Inquisitiobul meg tettszik. Volt ennek egy fia *Kertvélyesi Prter* ki is szerentsi [*betoldva*: schola] Mesterségén lakott, onnan ment Kéri Prédicatorságra. Vagyon négy rendbéli levél azokbül meg tettszik successor nélkül deficiált.

Kertvélyesi Miklós rul semmit sem irhatok, hihető ifjontán decedált.

Kertvélyesi István, ez az én nagy Atyám, vett magának feleséget Szikszó várossában s ott is lakott *Koss* Katát, kiis *Koss* Mihályal, mostan élő *Kos* [sic!] István nagy Attyokkal és *Koss* Judithal. *Udvarnoki Szabó* János nagy Annyokkal egy testvér atyafi volt. Születtenek Szikszón két fiai Kertvélyesi István ez az én édes Atyám és *Sámuel*; ezeknek neveletlen idejekben megholt; ez szerzette a *Vánrosult* [?] szöllőt és a *Keletsény* utcában való házhelyet.

Koss Kata nagy Anyám ujjobban ment férhez *Bagosi* Andrásához, kiis *Tornai* Predikator volt, ez a mostoha Atya az édes Atyámat kevés ideig tanitatta a scholában, külső robota munkára fogta.

Sámuel pedig már fellejebb megnevezett *Báttya* Kertvélyesi *Jakab* vette tutelája alá, Scholá-

¹ *Kertvélyessi* János, Jakab, István, Miklós testvérek és az elsőül nevezett János leányai: Anna, Borbála, Erzsébet és Judit 1625 április 11-én Bécsben kelt cimeres levéllel II. Ferdinánd király által a nemesi rendbe emeltettek. A cimeres levelet 1626-ban Aszallón Borsod vm. rendei előtt kihirdették. (I. Siebm. Allg. Wappb. Ung. Adel. pótkötet 135 lap, 97. tábla.)

ban tanította. Nemes Debreceni Reform. Collegiumban Deák volt, onnan ment a Tisza mellé, Thuri *[betoldva: schola]* mesterségre, onnan Hollandiai és Belgiumi Académiákra bujdosott, onnan visza jövén, ugyanazon Turi Refor. Ecclesia Predicatora lett, onnan vitték Szovátra, onnan Udvardiban; Házasodott Debreczenből *Borbély* András leányát vette el. Ugy ott mindketten meg holtanak; születtenek egy néhány gyermekei, kik közül hárman élnek, a mint értésemre esett. A nagyobbikkal Samuella ismeretes vagyok, a többivel nem, a Tiszántul együtt is másutt is laknak.

Kertvélesi Istvánt, az én természet szerint való Atyámat megnevezett Bagosi András nevű Tornai Predicator, Mostoha Attya nevelte fel. Scholában is kevés ideig tanította, a mint is az Déákságban és írásban nem nagy Experientiája volt, de annak nagyobb hasznát vette és azzal másoknak is használt, mint némely jobban deákul és írni tudó ember. Ugyanekkor gyermeki idejében mostoha Pap Attya gondvi-elése alatt hitták és nevezték *Pap*-nak, mint hogy iffjontán judicium nélkül van az ember, az consequentiákatt nem animadvertállya; és a Nemesség investigatiója is nem olly stricte volt (a mint a régi emberek referályák) mint mostanában, de az igazságos valóság, hogy igaz neve *Kertvélesi*, a melyet is megbizonyíthatni az Judria Inquisitióbul; azon kívül mind nagy Atyám Kertvélesi István, mind maga édes Atyám acquisitionalis leveleibül errül még többet lássunk, ide alább; még mostoha Attya életében vett az édes Atyám magának feleséget, Felső Dobszárul *Pots* Lukáts Árva Leányát, *Pots* Judith (a Szepesi Potsokkal osztályos atyafi volt. *Pots* Lukáts Tállyán lakott, ott születtenek két Leányi *Pots* Judith és *Kata*, az Ozvegyét *Tott* Ersébetet vette el meg irt Dobszán lakos Öreg *Irsai* András; maradott édes Attyokrul két darabbul a Tállyai hegyen álló Patots és Rohos nevű Szöllök, kő házzal és borházzal. . .)

A második iv belső két levele itt ismét hiányzik, a custos és szavának nincsen folytatása. Az elveszett szöveg kétségtelenül a naplóíró legközelebbi rokonságából atyját, anyját tárgyalhatta s talán anyjának családját, s testvérei közül a legidősebbet, (vagy idősebbeket) a kinek vagy a kiknek) neve is elveszett. Ezek egyike leány volt s férjhez ment, de kihez s hová — nem tudható; abból, hogy a kézirat 7-ik lapján a szöveg azzal kezdődik:

mind e mai napig élnek magtalanságban, meg holt 175 [sic!] esztend.
megtudjuk, hogy István II. egyik elsőbb szülötti gyermekének leszármazói nem voltak s így a kézirati feljegyzések elkallódása ezirányban a családtörténet tudományának nem okoznak oly nagy kárt. Már sokkal érzékenyebb veszteség

az, hogy elveszett az a részlet, a melyben a *Pap* Istvánnak a *Kertvélesi* Istvánnal való azonossága igazoltatott, — a mint azt naplóírónk fentebb igéri.

A kézirat tényleges 7-ik (illetve 15-ik) oldalán Kertvélesi Istvánnak (II.) Póts Judittól — hacsak ez korán el nem halván, István más feleségétől — szülött gyermekeit sorolja elő.

Mint említők, az első leánygyermekről szóló adatok elveszvéen, — a második gyermekkel kezdi:

«Másod rendben levő Leánya *Kata*; Ment férjhez Tiszt. *Szentpéteri* György uramhoz, kiis Debreczeni Collegiumból Szikszai Schola Mesterségre hozatott, két esztendőket eltöltött; annakutánna Belgiumi Académiákon is két esztendeig volt, onnan megjövén Kupai Ecclesiába candidátatott s ott lakott egynehány eszt. Onnan Tiszakesznyétem¹-ben, onnan ismét Bötsre, onnan Szikszóra rendeltetvén Prædikatori tisztben mindedig hü égessen fungált; voltanak tizenkét gyermekei, négyen azok közül élnek. *György*, *Susánna*, *János* és Joseph [ez utolsó név később ugyanazon kéztől *Sámuelre* helyesbitve]. *György* szikszai scholában, Debreczeni collegiumban tanult, onnan Nánási schola mesterségre ment; két esztendőket eltöltvén ezen esetben vabedicált lakását ma is ott continuálja nőtlenségben. [későbbi toldás:] az után külső országi Akadémiákra ment, le jövén lett Késmárki, az után Laki Predicator, az után Szikszón leányok tanító-jává lett, rendeletlenül [sic!] élvén Pápastává lett, megholt Egerbe circa Annum 1778.

Susánna ment férhez *Szakmári* András szikszai schola Mester Uramhoz, kiis most bujdosik Belgiumi Académiákra. Feleségét hatta édes Szülei curájök alatt, *János* és Joseph [ez utóbbi név *Sámuelre* javitva] még neveletlenek, Atyai cura alatt vannak. [Későbbi toldás: *Sámuel* megholt 1738-dik eszt. még későbbi: *Susanna* is megholt A. 1760.]

Harmadik rendben élő s levő gyermeke édes Atyámnak én vagyok *Kertvélesi István*, magam dolgaíraul utóbb renben irok.

Negyedik rendbeli gyermek *Judith* [későbbi toldás: meg holt 1739-dik eszt.] Ment férhez Szikszón *Bagi* Jánoshoz ki is meg holt 1733 eszt. Az özvegy maradott három Gyermekeivel: Ferenc, Judith és Jóseph. Ferenc Rimaszombathban mostan gombkötő mesterséget tanul, Judith ment férhez Szikszón *Teleki* Mihályhoz [betoldva: ez is meg holt.] Joseph, az édes Anyai tutela alatt vagyon. [Betoldva: Ez felnevelkedvén katonaságra adta magát.]

Otödik rendben Mária nevezetik, ment férhez Szikszón *Légrádi* Samuelhez, gyermek nélkül

¹ Ma Sajó-Kesznyéten Zemplén megyében, a Tisza és Sajó összefolyásánál.

élnék, a kik voltak eddig meg holtanak. [*Betoldva*: maga is megholt.]

A mi immár engemet néz: Születtem circa Annum 1687. Szikszó várossában.»

Természetes, hogy a feljegyzések a naplóról bővebben emlékeznek, azért innen kezdve csak a családtörténeti jelentőségű adatokat fogjuk közölni.

— — — Megholt az Atyám 1712. eszt. 10 Julij. Én megházasottam ugyan 1712 esztendőben 10 Augusti Szikszóruul *Sattzai* Ersebeth vettem feleségül, Néhaijó emlékezetű *Lórántházi* Ferenc szikszai Predicator özvegye *Szoboszlai* Ersebeth Aszszony édes Nénnye tutelája alól a megirt esztendőben és napon.

Anno 1713 die 6. Decembris született e Világra *István* fiam, kitt is Scholában tanítottam, most már három esztendőktül fogva Debreczeni Collegiomban Déáki statusban vagyom. [*Későbbi betoldás*: Onnan Deószegi S hola Mesterségben ment in Annis tribus 1740. 41. 42. [*még későbbi*: Meghásasodott Tomorról.]

— — 1717 feleségem édes Attyához Gesztelyi Predicatorhoz *Sattzai* István uramhoz transferralam magamat, tselédimmel.

1716. esztendőben [*Betoldva*: 15 Julij] született Szikszón *Sára* leányom, kit is Isten felnevelvén 1732 Esztendőben 10 Aug. Nemes Békés Vgyében Ecclesia Prædicatorának *I. Györi* Sámuelnek attam férhez, ki is Szikszai schola Mester volt két eszt. Académiakra is volt két esztendeig. Minekutánna leányommal házassági kevés időtt, hat napokat élt volna, meg holt ugyan Békésen, hirtelen és véletlen halál által. Az honnan is Leányomat mingyárt házamhoz hoztam és ujjobban 1734 eszt. die 8 Februar Miskolcra *Vajda* Márton Urhoz férhez attam, [*később betoldva*: kiis, mint *Vajda* ur meg holt 1763-dik eszt. Miskólczon.]

— — 1719 esztendőben 23 Martij született Hernád-Németjben *Ersebeth* leányom, kiis meg holt 1721 die 17 Martij Hernád-Németjben.

1722 esztendőben született [*Betoldva*: ultima Januarij] ujjobban *Ersebeth* Leányom Hernád-Némethijbe, ma is Atyai gondviselésem alatt vagyom.

1724 Esztendőben született e világra [*Betoldva*: die 22 Martij] *Ferenc* fiam Hernád-Németjben. Scholában tanítottam. [*Betoldva*: Mostan js.]

— — (1726) Ezen esztendőben volt a Nemeségnek szoros investigatioja Gönczi Nemes Vgye Gyülésében, az holott én is Prædecessorim által szerzett Armalisomat az Inquisitioval preducáltam és perhæcoláltam [?].

Anno 1727 die 28 Februarij született *Juditli* Leányom kiis a szent keresztségnek végben vitele után die 6 Martij meg holt Szikszón.

— — — Anno 1729 die 29 Martij született e Világra *János* fiam.

— — — Anno 1732. die 1 septembris született e világra *Joseph* fiam.

1734 die 3 Novembris született Szikszón *Zsuzsanna* Leányom. A Jehovának féleme legyen ez életben koszorúja, a más életben pedig meg hervadhatatlan koronája.

— — (1736). Eodem Anno ad Numer. Nobilium Tatalistar sequestraltattam magamat a Város Nemessei és lakossai közül.

— — (1738). Eodem Anno 10 Junij született *Sámuel* fiam. [*Betoldva*: az Ur éltesse maga Sz. Ditséretire.]

— — — Anno 1741. Attam férjhez *Pézteli* Imre Lútz Prædicátorságában kedves fiam uramnak *Ersébeth* leányomat. [*Betoldva*: meg holt ugyan Lútzon.]

— — — Ezen 1742 esztendőben Tiszt. *Szentpéteri* György uram Szikszni 20 Esztendőig tartó predicatorása után némellyek előtt Öregsége miatt Contemptusban menvén Gesztelyi Predicatorásra rendeltett. [*Betoldva*: az holott meg is holt.]

— — — (1745). Ezen esztend. die 6 Mensis Martij *István* fiam meg házasodott Tomorban Nztes *Pap* István uram Leányát Juliánát.

— — (1746) Die 15 Xbris, ugymint Karácsony első napján született unokám Keresztesi *István* Szikszai házamban.

— — — Anno 1751 Susánna kedves Leányunkat Istennek bölts Igazgatásából die 13-ia Januar. férjhez adtuk Golopra *Garas* János uramnak.

— — Ao 1755. János fiam Tatai Mesterségbüil ugyan Tataj Predicator lett, de 1759-dik esztendőben az Tatai Templom az Atyafiaknak hatalmok által földig elrontván¹ és a Parochia s Oskola el foglaltatván az ott való Predicatorágtól elmaradt és az 1760-ikban is Ekklesia nélkül volt, [*későbbi betoldás*: következő esztendőben Palotai Prædicátorságra vitetets ott continuállyalakását.]»

1756. János fiam Nagy-Györből házasodott. Ez az 1687. körül született Körtvélyesi *István* (III.) utolsó családi feljegyzése, a mi ezt követi, az a bor és buza termésére, *Mária-Teréziának* a Prussiai királlyal való hadakozására, s a «Frantziai királynak az Anglussal» való háborújára vonatkozik.

A 70 év körül járó Kertvélesi *István* még jó erejében lehetett, aligha várta a halált s reménységgel volt, hogy folytatni fogja feljegyzéseit, mert az 1756-iki emlékezésre érdemes dolgok után még rá kanyarítá a lapra, hogy: Anno 1757... De többre már nem futotta.

¹ Ez a bejegyzés nagy elővigyázattal a hatalmon volt vallást megvádolja, a keresztényietlen templomdulással. Már az 1754. évnél feljegyzi, hogy a vallásháború kitört s nagy hullámokat vetett.

Március 14-én egy heti betegeskedés után elhalt, s a naplóírást az 1713-ban született István (IV.) fia folytatja, a ki, midőn elsőül megemlékezne arról, hogy

Hasonló Hadakozása vólt a Prussiai királynak F. Királyné Aszszal, Frantziával és Muszkával,

beírja a következő szomorú eseményt:

— (1757). Ezen esztendőben 14 Martij A' böls Istennek szabados uralkodásából egy hétig tartó terhes és súlyos nyavalyái után meg elégedvén azt a mindeneken szabadosan uralkodó Ur, az édes Atyám Uram lelkét Istennek ajánlotta [*betoldva*: circit. 70 esztendős korában] és 18-dik ejusd testét mi akkor élő fiai kedves Anyánk Aszszonyal tisztességesen el takarítottuk.

A. 1757. El hagyán e' Világot az Édes Atyám Uram én, első születő fia *Kertvélesi István* kívántam continuálni ezen elkezdett actákat a következő Maradékoknak Emlékeztetésekre, hozzá adván a magam állapotjának a leírását. — —

István — mint mondja, — a maga életsorát is leírja, 1745 márc. 6 án kötött házasságát, hivataloskodását, birtokszerzéseit, Szikszó városában előforduló eseményeket elmondván, — természetesen sorát ejti a családi eseményeknek is.

(1746) die 25-ta Xbr. ezen esztendőben született *István* fiam, mit fellyebbis láthatni.

— — Anno 1748 die 7-ma Decembr. született *János* fiam.

— — (Ao 1749). Die 21 Majj *János* fiatskám meg holt.

— — A 1750 die 17-â Junij született *Susanna* leánykám.

— — (A. 1752) Die 8-vâ Xbr. ezen esztendőben született *Mihály* fiam.

A. 1754. Die 30-â Julij Mihályka fiam meg holt.

(1755) — — Die 22-â 7 br. 1755 született *Mária* leányom.

A 1757 die 22-â 8 br. született *Ersébeth* leánykám, ki ugyanazon napon meg is holt.

— — (Ao 1760) Ezen esztendőben Jófőf ötsém Uram meg házasodott itt Szikszón *Kovács* János Uram Leányát Susannát vette el feleségül.

— — (1767) Meg elégelvén a szabados cselekedetű Nagy Ur Isten hoszszas, majd fél esztendeig tartó terhes nyavalyáit kedves Feleségemnek, Nagy Boldog Aszszony napja előtt die 14-ta Aug. Lelkét magához vette, délbe 11 óra

tájon, testét pedig az el takarításra nálunk hagyta, kit is egy predicációval (desumpto Texti ex Gen. 23. 2. V.) eltemetttem. Nyugodgyon a földben a boldog feltámadásig békességben.

— — Ezen esztendőben cum fine Novembr. Sámuel ötsém Uram megházasodott itt Szikszón. Vette el feleségül *Kovács* János uram Leányát Ersebetet.

— — (1768) Garas Jánosné Kertvélesi Susanna Hugom Asz. hoszszas betegsége után die 14-ta Xbr. lelkét Istennek ajánlotta.

— — (1771) Die 4-ta Apr. A szabadosan és bölsen uralkodó Nagy Ur Isten meg elégelvén Kedves Anyám Aszszony hoszszas száraz, az után vizi betegsége, sok kegyes s Istenes fohászokodásai között Lelkét magához vette, testét pedig mi élő gyermekei kettős predikációval 7-ma el temetttük.

— — (1773) Istennek böls igazgatásából *Maria* Leányomat adtam férjhez *Kotsi Horváth* Sámuel Urnak, Dunántúl Csurgó nevű Helység Predicatorának, kit is még in Junio Ao 1772 el vitt kezem alól¹ Kertvélesi János Ötsém Uram; kikis copuláltattak 13 Jan. 2773. Tegye őket az Ur a maga dicsőségének terjesztésére eszközökké, plántállyá bé szivekbe az Isteni félelmet és tiszta, egymáshoz való szeretetet. [*Későbbi betoldás*: In. Jan. 1774 született *István* fiok, de két hetek multán meg holt.]

— — (1777) Die 18 Jan. István fiam jegyzette el magának feleségül Késmárkról N. *Kovács* Jánosné Asz. leányát Juditott. Die 11 Febr copuláltatván el is hozta házamhoz Szikszóra. Szenteltye meg az Ur házassági életeteket.

— — (1778) ad diem 6-ta Febr. Viradóra született unokám Kertvélesi Ersébet, kit is nevellyen fel az Ur a maga nagy nevének ditsőségére.

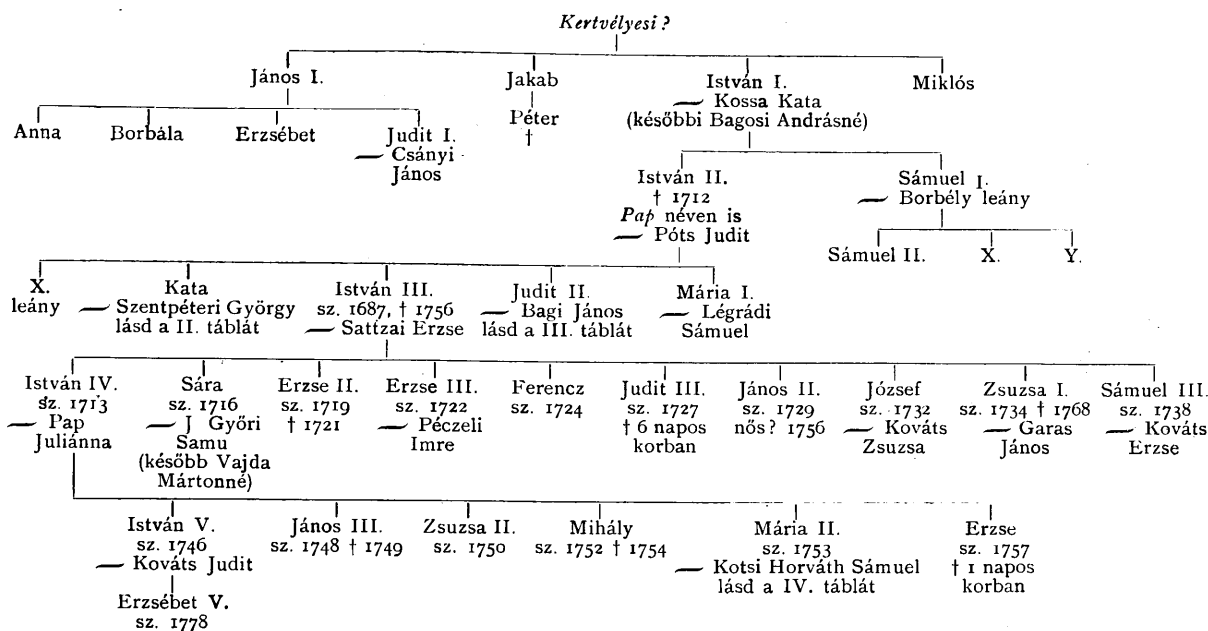
— — (1779) die 21-na Febr. Kedves Menyem Kovács Judith hoszszas száraz betegsége után Lelkét Istennek ajánlotta s csendesen múlt ki e világból; eltemetttük tisztességesen 23-ta ejusd.»

* * *

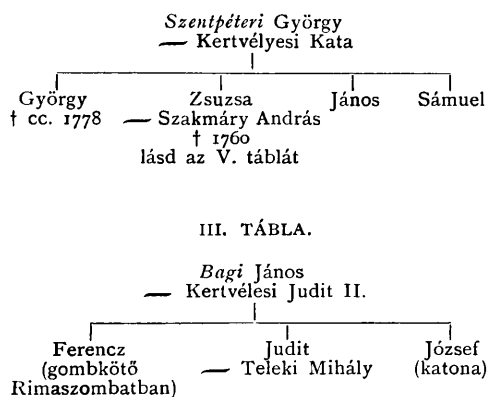
E feljegyzésekből a következő leszármazási táblák állíthatók össze:

¹ T. i. Máriát János magához vette, ki, mint fentebb olvastuk, Palotán (Várpalota, Veszprém megyében) predicatorokodott.

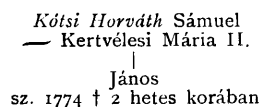
I. TÁBLA.

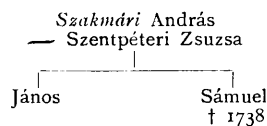
II. TÁBLA.

IV. TÁBLA.

V. TÁBLA.

Rexa Dezső.

Az ismeretlen Rákócziak kérdéséhez.

A Kolozsvárt megjelenő s nem egy igen érdekes cikkével a szakírók teljes figyelmére érdemes «Genealogiai Füzetek» című folyóirat 1911. évfolyamában, szerkesztője, Sándor Imre, sok kritikával és megfontolással dolgozó genealogusunk, a Felszegi levéltár adataiból megállapítja, hogy Rákóczi Griseldis, Jánosnak Kapitán Katalintól született leánya, a felső-vadászi Rákócziak fejedelmi családjához tartozott, noha ennek eddig ismert nemzedékrendjén ama Rákóczi János, ki Kapitán Katalinnak férje s Griseldisnek atyja volt s ki már 1608 jul. 31-ike előtt elhalálozott, fel nem található s az azon nemzedékrendekben előforduló Rákóczi Jánosokkal nem azonosítható.

Ez érdekes cikk engem is hozzászólásra késztet; miután a Barcsai család Alsófehérmegye levéltárában elhelyezett oklevelei között nekem is már 1893-ban kezemen forgottak és bő kivonatos másolatokban ma is gyűjteményemben őriztetnek oly oklevelek, melyek a Sándor Imre által közlöttekkel teljes összhangban vannak.

Ezekben azonban a bennök említett Rákóczi Griseldis és atyja János előneve nincs kitéve. Siettem tehát felfedezésükkor a Rákócziak legavatottabb ismerője, feledhetlen emlékü Thaly Kálmán tudósunkkal közölni a dolgot, ki nekem Pozsonyból 1893 junius 17-ről keltezte a következőket válaszolta:

«Tisztelt Tagtárs Úr! Kitüntető figyelme és becses leveléért fogadja legmelegebb köszönetemet. — Miután a Bogáth—Radván nevből

eredő s nevét a zemplénavármegyei Rákóczról vett Rákóczi-családnak tudtom szerint csakis a felsővadászi vonalból származó fejedelmi ága szakadt vala az erdélyi részekbe és másik nem: én részemről azt tartom, hogy az az 1669-iki perben említett dobokai köznemes Rákóczi János és leánya, nem ezen föntebbi, hanem a nevét s eredetét a beregvármegyei Rákóczról vett Rákóczi családból való volt s Beregből szakadt át Dobokába; és így annak a föntebbiekhez csak úgy nincsen semmi köze, mint pl. a hontvármegyei Rákócz helységről nevéket vett és címerükben rákot viselő honti Rákócziaknak. — Alig hiszem, hogy e föltevésemben csalódkassam. — Mindazonáltal szives tudósítását még egyszer melegen köszönve, hazafias üdvözléssel maradok sat.»

E levéllel elintéztetnek tekintetem az említett kérdést, mely közel husz évig adatgyűjtésememben eltemetve maradt, míg most Sándor Imre érdekes czikke tetszhalálából fel nem költötte. Mert most, — hacsak a gyulafehérvári káptalan 1778 február 17-én kelt s a Felszegi-család levéltárában talált hiteles kiadványában nem tévedett, — Thalý kételyeivel szemben mégis úgy bontakozik ki a dolog, hogy ama Rákóczi János és leánya Griseldis, a fejedelmeket adó felsővadászi Rákóczi-családhoz tartoztak.

Megérdemli tehát, hogy életidejük és összeköttetések tisztázásával foglalkozzunk, mi végett összehasonlíthatás szempontjából összeállítom a Sándor Imre által felfedezett genealogiai adatokat azokkal, melyeket én 1893-ban a Barcsaiak levéltárának tanulmányozásánál találtam.

1. Sándor Imre adatai:

1608 jul. 31 én közös érdekekben oklevél transumptumokat vesznek ki Oláhrákos és Apahida (mely utóbbi alatt kétségkívül nem a Kolozsvár, hanem a Nagyenyed köze'ében fekvő Apahidát kell érteni) helységekben fekvő birtokok iránt Váradi Istvánné, Zalai Dorottya a néhai Gábor leánya és Rákóczi Griseldis, a néhai Rákóczi János leánya, néhai Capitán Katalintól.

1619 márcz. 18-án Rákóczi Griseldis, mint gönczi Kőrösi István neje adományt nyer Béd, Solymos, Koslárd, Magyarlapád és Apahida községekbeli birtokokra; 1620 jun. 8-án Péchi Simon kancellár foglalása ellen tiltakozik; 1620 aug. 4-én pedig a hunyadmegyei Szent György pusztát eladja.

1659 február 15-én Rákóczi Griseldis mint már sajoándrásfalvi Literati Györgyné fejedelmi rendeletet kap, hogy első férjétől Kőrösi Istvántól született gyermekeit: Istvánt, Lászlót, Zsuzsánát, kórodi Kecsed Györgynét s a még hajadon Máriát az atyjuktól s magtalan elhalt

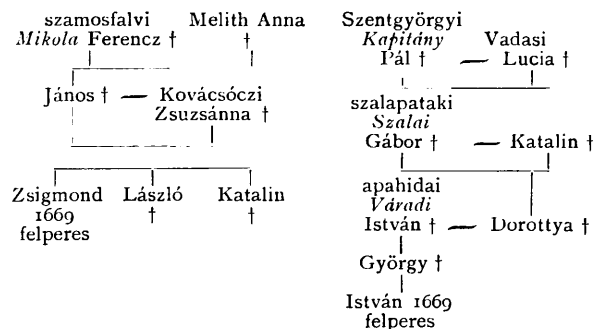
Zsigmond és János testvéreiktől maradt magyarlapádi, gyulafehérvári és apahidai birtokokban az ugyancsak első férjétől született Kőrösi Pál nevű fiával osztoztassa meg.

1778 február 17-iki hiteles kiadványában e Rákóczi Griseldis atyját Jánost, a gyulafehérvári káptalan felsővadászi előnévvel jelzi.

2. Saját adataim:

1. A Barcsai levéltárban eredetiben meglévő s általam kivonatosan lemásolt 1669-iki perirat szerint, a Sálfi-féle hunyadmegyei birtokok iránt már régóta folyó perben az akkori felperesek leszármazása — áttekinthetőség szempontjából táblázatosan feltüntetve — a következő volt:

Felperesek:

Alperes fél Barcsai Judith, akkor már gr. Balassa Imréné, nem rokonság alapján, hanem csak mint a peres birtokokat megvásárló Barcsai Gáspár utóda vonatván be e perbe, leszármazását e helyen ismertetnem felesleges.

Felperesek peralapja az, hogy Sálfi Pálnak az István fiának magtalan halála folytán hunyadmegyei Sálfalva, Barcsa, Alsó és Felső Városóc, Csikmó, Ludest, Kosztest és Petinye helységekben volt jószágai II. János választott király által 1570 márczius 7-én Mikola Ferencz és Kapitány Pálnak s Mikola Ferencz által (mostoha) nővérének Sálfi Annának Melith Györgynének adományoztattak, mely utóbbi azokat Barcsai Gáspárnak jogtalanul eladta. Ezért a fennebbi táblázaton is látható szamosfalvi Mikola János és Szentgyörgyi Kapitány Katalin Szalapati Szalai Gáborné mint az adományosok gyermekei 1585 október 21-én pert indítottak, követelvén a Barcsai utódoktól, hogy e birtokokból azt a mi az ő részök fizetés nélkül, azt pedig, mi az eladó Sálfi Anna része becsérték megtérítése ellenében nekik adják át.

Az 1618-iki folytatatólagos tárgyaláson felperesek közül Mikola János még él, de Szalai Gábornéról már leányára, Szalai Dorottya apahidai Váradi Istvánnéra szállott a per; 1631-ben pedig Mikola János is már el levén halva, gyer-

mekei képviselőjében özvegye Kovácsóczi Zsuzsanna szerepel s ugyanekkor fellép felperesek sorában nemes Káár István ügyvéd is «pro domina *Greseliczia Rakoci* consorti egr. quondam Stefani Keressi de Beld . . . filia generosi quondam *Joannis Rakoci* ex gener. quondam domina Catharina consorte sua, filia generosi olim Pauli Kapitány de Apahida» s a felperesi költségekben részvételt ígérve s védenczének genealogiáját bemutatva a perbe beavatkozik.

Az úgy 1669-ben nyer befejező ítéletet, mely szerint mivel az eladó Sálfi Annát csak negyed-rész illetve s ő a Mikola Ferencz és Kapitány Pál részeit nem adhatta el, az ő negyede alperesnél hagyatik, ellenben fél része a Kapitány örökösöknek, negyed rész Mikolának kiitteltetik.

Megjegyzem, hogy az e periratban a szereplők nevénel előforduló «néhai» féle jelzések, — miként az egész szövegből s chronologiai összehasonlításokból is megállapítható, — nem az egyes perbeli momentumokban való szereplésüknek, hanem a per befejezésének s az ítélet keltének időpontjára, tehát az 1669 évre vannak vonatkoztatva.

2. Az imént ismertetett per megindítására vonatkozólag 1585-től három admonitio illetőleg certifiatoról szóló eredeti oklevelet találtam a Barcsai levéltárban, melyek «pro parte nobilis Joannis filii egregii quondam Francisci Mikola de Szamosfalva ex generosa domina Anna Melyth consorte sua, necnon Catharinae Kapitan consortis egregii Gabrielis Zalay de Zalapataka, filiae vero egregii olim Pauli Kapytán de Szentgyörgy ex nobili quondam domina Lucia Vadasy consorte sua procreatorum» nevében intézettek Barcsai János és András ellen, a Sálfalvi Pál halálával a királyra háramlott s János választott király által Mikola Ferencznek a János atyjának, s Kapitán Pálnak a Kapitán Katalin atyjának adományozott s Mikola Ferencz által nővéreinek Sálfi Annának ajándékozott hunyadmegyei javak iránt, melyeket utóbbemlített urnó nagybarcsai Barcsai Gáspárnak adott el.

3. A *Kapitán* családnak összeköttetéseire nézve, — mely a szentgyörgyini és apahidain kívül «de Piski» előnévvel is előfordul — ugyanazon levéltárban még két okmányt találtam, egyiket 1590-ből, másikat 1598-ból, melyek szerint a Barcsai Gáspártól özvegyen maradt Tötöri Katalin, utóbb Piskii Kapitán Péterné lett s 1590-ben már e második férjétől is özvegy volt.

* * *

Látható ez összeállításból, hogy Sándor Imre adatai az enyémeikkel nemcsak hogy sehol ellenmondásban nincsenek, hanem örvendetesen ki egészítik egymást.

Megállapítható belőlük :

a) hogy Szentgyörgyi másképp Apahidai *Kapitán Pál* 1570-ben még élt, de 1585-ben már nem, s ekkor már felesége Vadasi Lucia is meg volt halva.

b) Hogy leányuk *Kapitán Katalin* kétszer ment férjhez, de hogy mily sorrendben, az nem teljesen bizonyos. Valószínű azonban, hogy *első* férje volt *Szalapataki Szalai Gábor* (más okmány szerint Zalapataki Zalay Gábor), ki 1585-ben mint férje van jelezve, de 1608-ban már nem élt, s a *második* volt *Rákóczi János*, kit a gyulafehérvári káptalan kiadványa a következő században *felső vadászi* előnévvel jelöl, minek helyességéről kételkedni alig lehet okunk. Hogy e sorrendben kellett történnie házasságra lépéseinek, támogatja az a körülmény, hogy a leányai *Szalai Dorottya* és *Rákóczi Griseldis* együtt említettnek, mindig előbbi van első helyen megnevezve, s a Sálfi javak iránti pert is éveken át folytatja az előbbi, míg az utóbbi abba belevatkozhatnék. Maga Kapitány Katalin 1608-ban már elhaltként említettetik. Rákóczi Jánossal való házasságkötése tehát az 1585—1608 közti időközre esik, de ez utóbbi évet már Rákóczi János sem élte túl, kiről okleveleink — sajnos — semmi további felvilágosítást nem nyújtanak. Ellenben megállapítható még belőlük :

c) hogy *Rákóczi Griseldis* e János leánya 1619-ben már férjhez volt menve *Gönczi, másképp Béli Körössi Istvánhoz*, mivel még 1631-ben is házasságban élt, s valószínűleg csak 1659 felé maradt tőle özvegyen s lépett újabb házasságra *Sajóandrásfalvi Literati Györggyel*. Az ekkor kiadott osztóztató parancsból ezt nem alaptalanul következtethetjük.

Ezen okleveles adatokból biztosan meglevén állapíthatók, az eddig ismeretlen Rákócziaknak a fejedelmi ággal való kapcsolata remélhetőleg az ezutáni kutatásokból fog bővebben kiderülni. Miként láttuk, a Kapitány családnak igen előkelő rokonsága volt; Körössi Istvánt is, Rákóczi Griseldis első férjét, Kemény János fejed. önéletírása Erdély főemberei közé sorozza. Nincs okunk tehát — ezeket ismerve — Rákóczi Jánost s leányát Griseldist még az 1778-iki káptalani kiadvány ellenére is valami jelentéktelenebb családnak tartozónak tekinteni. *Kis Bálint.*

Az árvavármegyei levéltár czimerespecségei.

Árva vármegye levéltárában a nemes családokra vonatkozó iratok három fasciculusban és egy dobozban őriztetnek. A fasciculusok első kettőjében vannak az egyes családokra vonatkozó iratok — családonként külön-külön borítékozva; — a harmadikban a nemesi összeírások és a limbus; míg a dobozban az eredeti és másolt czimeres levelek vannak együtt.

Az anyag «*Nobilitaria*» jelzet alatt kezeltetik s e czimzó alatt minden családnak külön boritékszáma van s a czimereslevelek¹ külön «*Nob. Armalis No*» jelzettel s számmal bírnak.

A Nobilitaria okmányain található *czimeres-pecsétek* lajstromát veszi itt a közönség. Egyedül a Nobilitariát, — mert a levéltár polgári- s büntetőperiratai, végrendeletei s közigazgatási iratai nincsenek ma még úgy rendezve, hogy annak adatai használhatók legyenek.

E csaknem kétszáz pecsét között azonban több lehet, a melyre a heraldikával foglalkozó közönség régen vár s így ennek közzététele sem lesz meddő dolog.

A lajstromban a vármegye törzsökös nemes családjainál a pecsétlő birtokosának nevét nem tettem ki, a név és állás után következő évszám az aláírás és pecsét keltét, az ezt követő római szám (I., II., III.) a Nob. fasciculus számát s az arabs szám a boriték számát jelzi.

Az egyházi férfiak pecséteit itt csak oly esetben közlöm, a mikor az illetők világi czimert használtak.

* * *

- Abaffy* de Nagybafalva et Felső-Lehota. I. 6. 8. 14/b. 19. II. 2. 3/b. 15/a. 16/c.
Adonyi Mihály pestmegyei szolgabíró. 1802. II. 6/b.
Ambrózy de Séden. I. 6. 8. 12. 13. 14/b. 23. II. 1. c. 2. 8. 10. 12.
Andrénszky Sámuel 1829. II. 3/b.
Bacho de Dezer. I. 19. II. 11/a.
Bacsák István pozsonymegyei t. ügyész 1794. II. 16. III. limb. 1.
Bajtay aliter *Farkas* de Eadem; et de Geczefalva. II. 2. 7/b. 8. 9. 14.
Bakoss János doroghi r. k. segédlelkész 1819. II. 3/b.
Bene aliter *Skrabák* de Jaszkal lásd ott.
Beniczky Gábor somorjai r. k. pap. 1794. II. 16.
Benyovszky de Benyov et Urbanov. II. 2. 3/b.
Bérky Mihály simonyi ev. pap. 1798. II. 16/c.
Bitto Ignác; Jakab; György pozsonymegyei esküdtek. 1805. II. 2. 16.
Blažo Máttyás lipótszentmiklósi r. kath. pap. 1822. II. 14.
Bobich Antal esztergomvármegyei levéltárnok 1825. II. 3.
Borovicsényi Ferencz hevesmegyei esküdt 1816. I. 26.
Butsuházy de Eadem József árvamegyei esküdt 1796. II. 16/c.
Cseh János hontmegyei esküdt. 1819. II. 3.
Csekanetz Ferencz visegrádi erdőmester. 1829. II. 3.

¹ Ezek leírólajstromát ugyancsak e folyóiratban (1912. évfolyam 58 skk. lap) tettem közzé.

- Csernik*, Pál kisjeszeni r. k. pap. 1795. II. 2.
Cziba János pozsonymegyei esküdt. 1794. II. 16.
Csiga aliter *Medveczky* de Medvedze et Kisbiszterezcz. Lásd ott.
Czervar László zólyommegyei esküdt. 1822. I. 15.
Cziho László helytartósági exaktor. 1818. II. 3.
Dávid [de Vendég] de Szent Péter et Isztebne. I. 2. 3. 5. 6. 7. 8. 13. 20. 23. 26. II. 1. 8. 12.
Dezsöffy de Csernek József nógrádmegyei szolgabíró. 1828. II. 3.
Dedinszky de Dedina et Hodocsin. I. 1. 14. 16. 17.
Diviky de Eadem et Kis-Bossány. I. 6.
Dholuczky de Dholuka; — de Szent Anna et Benedekfalva. II. 10.
Dobák de Szent Anna Mátyás. 1823. II. 10.
Egyed János temesmegyei szolgabíró. 1802. I. 9.
Elek Mihály hevesmegyei esküdt. 1828. I. 15.
Engel Pál szepesmegyei szolgabíró. 1817. II. 2.
Euhl József Károly moldovai nemes. 1799. II. 3.
Fabó Mihály nagymarosi jegyző. 1829. II. 3.
Farkas Pál heves- és külsőszolnokmegyei esküdt. 1818. I. 26.
Farkas lásd *Bajtay*.
Fehérpataky de Fehérpatak et Kelecsén László Farkas felsőzubriczai r. k. pap. 1842. I. 19.
Fodor Mihály dubovai r. k. pap. 1827. I. 15.
Földváry István esztergommegyei esküdt. 1819. II. 3.
Friebeisz Ferencz pestmegyei esküdt. 1802. II. 6.
Garszler János doroghi jegyző. 1829. II. 3.
Gály Ignác zsolnai ügyvéd. II. 12/a.
Garay István somorjai r. k. pap. 1805. II. 16.
Gauler József esztergommegyei szolgabíró. 1805. II. 16.
Gazda lásd *Országh-Gazda*.
Gecse Mátyás heves- és külsőszolnokmegyei esküdt (1803.) majd alszolgabíró 1818. I. 26.
II. 3.
Genersich Keresztély késmárki ev. pap. 1817. II. 2.
Ghyllányi de Lan Gáspár trencsénmegyei szolgabíró. 1795. II. 2.
Gianone Ferencz dorogi r. k. pap. 1829. II. 3.
Goré Sándor hevesmegyei esküdt. 1827. I. 15.
Gyurcsányi Gábor nógrádmegyei szolgabíró. 1817. II. 3.
Gyurgyovitch András 1803. II. 3.
Hamar Antal heves- és külsőszolnokmegyei szolgabíró. 1802. 1803. II. 3. 6.
Hliniczky Gáspár alsósztrégovai r. k. pap. 1823. I. 15.

- Holló* János gömör- és kishontmegyei szolgabíró. 1832. II. 6.
- Högyési* János vasvármegyei esküdt. 1797. II. 16.
- Horváth* János sárosmegyei esküdt. 1817. II. 2.
- Hospély* György juratus. 1829. II. 3.
- Hrabovszky* Sámuel dömölki ev. pap. 1795. II. 16.
- Iván* Péter szerdahelyi r. kath. pap. 1794. 1804. II. 16.
- Ivanovics* [a Meskó-család egy ága.] 1748. II. 5. 15.
- Jeszenszky* de Kisjeszen. I. 6. II. 3. 12.
- Justh* de Neczpál György turóczmegyei alispán. 1795. II. 2.
- Kacsvinszky* Mihály dubovai r. k. pap. 1804. II. 15.
- Kaszvár* János zemplénmegyei alispán. 1821. — János u. o. esküdt. 1828. II. 2. I. 15.
- Keczer* Xav. Ferencz thurdossini r. k. pap. 1801—1803. I. 26. II. 3.
- Kelecsényi* Ferencz lokczai r. k. pap. 1774. I. 20.
- Kerepessy* Ödön gömör—kishontmegyei esküdt. 1832. II. 6.
- Késmárky* György pozsonymegyei szolgabíró. . . . II. 2.
- Király* de Szathmár Miklós gömörvármegyei szolgabíró. 1828. I. 15.
- Kirdlyi* Ignác krassómegyei esküdt. 1809. II. 3.
- Kiss* László nemesdömölki ev. pap. 1797. II. 16.
- Klanitzay* János temesmegyei esküdt. 1802. I. 9.
- Koczok* József szepesmegyei táblabíró. 1821. II. 2.
- Koroda* de Felső-Kubin I. 19. II. 2. 10. 15.
- Kovács* de Szendrő Antal zemplénvármegyei táblabíró és alszolgabíró. 1827. I. 15.
- Kozák* de Szalonta Károly zemplénvármegyei esküdt. 1827. I. 15.
- Körtvélyesi* de Asguth Sándor sárosmegyei szolgabíró. — István u. o. esküdt. 1817. II. 2.
- Kramarius* Ferencz sopronmegyei szolgabíró. 1793. II. 16.
- Kubinyi* de Felső-Kubin et Nagy-Olasz vel Deménfalva. II. 10.
- Kubovics* lásd *Zsuffa-Kubovics* de Hodocsin.
- Kulcsár* Tamás pozsonymegyei alszolgabíró. 1804. II. 10.
- Labády* Mihály temesmegyei esküdt. 1802. I. 9.
- Lacho* Mátyás badini r. k. pap. 1828. I. 15.
- Lányi* Pál szepesmegyei esküdt. 1817. II. 2.
- Lazsnyi* Ádám necpáli ev. pap. 1795. II. 2.
- Lehóczky* de Királylehota. I. 15.
- Lehóczky* de Kistrákó et Bisztricska János turóczmegyei szolgabíró. 1795. II. 2.
- Lestach* János zólyommegyei esküdt. 1799. I. 6.
- Lihán* Mátyás murány—hosszu-réti r. k. pap. 1838. II. 6.
- Lokczány* Tamás nisznai r. k. pap. 1832. 1840. I. 19. II. 17.
- Loktsanszky* I. 2. 11. II. 36. 16.
- Madocsányi* de Madocsány et Kelemenfalva Pál lipótmegeyi főjegyző. 1832. II. 6.
- Malártsik* György árvai nemes. 1796. II. 2.
- Marczell* Mihály pozsonymegyei esküdt. 1804. II. 16.
- Marsovszky* Alajos trencsénmegyei esküdt. 1835. 1836. II. 2.
- Mattyasovszky* de Eadem János lipótmegeyi esküdt. 1822. II. 14.
- Matulay* András turóczmegyei esküdt. 1795. II. 2.
- Medveczky* [aliter Csiga] de Medvedze et Kis-Biszterecz. I. 5. 6. 13. 20. 26. II. 13. 8. 12. 14.
- Medzihradzsky* de Medzihradne. I. 1. II. 10.
- Meleg* Mátyás pozsonymegyei táblai jegyző. 1835. II. 11.
- Meskó* de Felső-Kubin. I. 1. 2. 3. 7. 8. 11. 12. 13. 18. 20. 26. II. 5. 9. 10. 16. 18.
- Meskó* lásd *Ivanovics*.
- Mesterházy* de Mesterháza András nógrádmegyei esküdt. 1817. II. 3.
- Mészáros* Imre pestvármegyei esküdt. 1824. II. 3.
- Miklosffy* de Csékvacsáros esztergommegeyi alispán. 1817. II. 3.
- Monyák* [aliter Osztor] de Felső-Zubricza. I. 6. 14. II. 13. 15/a.
- Muck* Márton pozsonyi orvos. 1798. II. 16.
- Nagy* de Gesztely József zemplénmegyei esküdt. 1827. I. 15.
- Nagy* Pulcharius capucinus atya. 1802. II. 6.
- Nagy* János mosonmegyei esküdt. 1804. II. 16.
- Nagyajtay* János szeredi pap. 1801. II. 6.
- Nándori* de Nándor zólyommegyei esküdt. 1828. I. 15.
- Naszvady* Pál pozsonymegyei táblabíró. . . . II. 2.
- Nemes* Lőrincz ungmegyei szolgabíró. 1789. I. 20.
- Okolicsányi* de Okolicsno. I. 7. 9. 16.
- Ország-Gazda* de Felső-Kubin. II. 5. 6.
- Oszterlamm* Károly löcsei ev. pap. 1821. II. 2.
- Oztor* lásd *Monyák*.
- Osztroluczky* de Osztroluczka Imre zólyommegyei szolgabíró. 1828. I. 5.
- Ottó* Ferencz szepesmegyei jegyző. 1796. II. 2.
- Palásthy* de Nagy-Palugya László nógrádmegyei alszolgabíró. 1817. II. 3.
- Palóczy* Mihály zemplénmegyei alszolgabíró. 1818. I. 15.
- Paniczky* de Eadem II. 10.
- Pelczér* Sámuel zólyommegyei esküdt. 1799. I. 6.

- Petráss János árvai birtokos nemes. 1829.
II. 1/b.
- Pocsarowszky* Tamás kisjeszeniczai r. k. pap. 1836. I. 2.
- Pongrácz* de Óvár et Szentmiklós Joachim hontmegyei szolgabíró. 1818. — Peregrin u. o. főszolgabíró. 1819. II. 3.
- Rakovszky* de Rákó István zólyommegyei szolgabíró. 1802. II. 6.
- Retsky* László hevesmegyei szolgabíró. 1828. I. 15.
- Reviczky* de Revisnye. I. 1. 5. 11. 12. 14/b. 19. 20. 23. II. 2. 6. 9. 10. 14.
- Ribjanszky* József nagymarosi r. k. pap. 1818. II. 3.
- Rizskay* József badini tisztartó. 1819. I. 15.
- Roszinszky* Ádám alsókubini r. k. pap. 1798. II. 2.
- Rukovánszky* Károly alsókubini r. k. pap. 1823—1840. I. 19. II. 2. 10.
- Ruttkay* de Nedecze et Alsó—Felső—Ruttkay István turóczi megyei szolgabíró. 1799. II. 2.
- Saly* Ignác sopronmegyei esküdt. 1793. II. 16.
- Sárdik* Gráczian csejthei r. k. pap. 1822. II. 10.
- Sárközy* Pál pestmegyei táblabíró. 1802. II. 6.
- Sárosy* János lipótmezei nemes. 1749. I. 15.
- Scitovszky* János theol. tanár, szentszéki ülnök. 1818. I. 15.
- Sidó* József pozsonymegyei szolgabíró. 1794. II. 16.
- Simándy* Sándor nyitrai megyei táblabíró. 1781. I. 12.
- Simontsits* János pestmegyei szolgabíró. 1824. II. 3.
- Simonyi* János felsőlehotai r. k. káplán. 1802. II. 6.
- Skrabák* [aliter Bene] de Jászkal. II. 17.
- Stephanides* József 1796. II. 2.
- Szabó* József hontmegyei esküdt. 1817. II. 3.
- Szabó* Sámuel zemplénmegyei szolgabíró. 1828. II. 7/b.
- Szalóky* Ferencz csányi r. k. pap. 1816. I. 26.
- Széchenyi* de Szechenke Miklós nógrádmegyei esküdt. 1828. II. 3.
- Székely* Elek zemplénmegyei esküdt. 1821. II. 2.
- Szeles* György visegrádi tisztartó; Pest, Nógrád, Esztergom s Komárommegyék táblabírája. 1829. II. 3.
- Szemere* Péter zemplénmegyei szolgabíró. 1828. II. 7/b.
- Szentiványi* de Szent Iván János nógrádmegyei alispán. 1808. II. 6.
- Szentmiklóssy* de Primócz Lajos polonkai r. k. pap. 1828. I. 15.
- Szerencsés* János gömörmegyei esküdt. 1828. I. 15.
- Szladovics* Károly vasmegyei szolgabíró. 1797. II. 16.
- Thuránszky* de Thurik; de Thurik et Komjáthna Sándor barsmegyei szolgabíró. 1799. I. 16.
- Trummer* Nep. János mosonmegyei alszolgabíró. 1804. II. 16.
- Turcsányi* trencsénvármegyei ügyész. 1823. II. 14.
- Udvarnoki* János pozsonymegyei táblabíró. 1794. II. 16.
- Uhly* András krassószörénymegyei szolgabíró. 1816. II. 3.
- Ujházy* Ferencz gyöngyösi káplán. 1802. II. 3.
- Vagyon* de Hanzlikfalva Miklós trencsénmegyei szolgabíró. 1836. — Imre krassószörénymegyei esküdt. 1816. II. 2. 3.
- Valentiny* Ignác barsmegyei esküdt. 1799. I. 6.
- Várkonyi* Mátyás heves—külsőszolnokmegyei esküdt. 1802. II. 6.
- Velics* Simon turóczi megyei esküdt. 1799. II. 2.
- Veres* János pestvárosi jegyző. 1796. II. 16.
- Vermes* Sándor pozsonymegyei szolgabíró. 1805. II. 16.
- Wargha* László esztergommegyei szolgabíró. 1814. II. 3.
- Wimberger* Károly doroghi postamester. 1829. II. 3.
- Vilček* de Nemes Podvilk et Bukovina. I. 19.
- Wittnyédi* Péter vasmegyei szolgabíró. 1794. II. 16.
- Wissnyi* György nagy-palugyai ev. pap. 1822. II. 14.
- Záborszky* de Záborszky József szepesmegyei esküdt. 1821. — Adolf pozsonymegyei táblai jegyző. . . . II. 2. II. 11.
- Zahoray* Nep. János lipótszentmihályi r. k. pap. 1832. II. 6.
- Zmeskal* de Domanovecz et Lestine. I. 14/b. 23. II. 2. 6. 10.
- Zolnay* de Zolna László zólyomvármegyei szolgabíró. 1822. I. 15.
- Zsuffa-Kubovics* de Hodocsin. II. 16. 17.
- Rexa Dezső.*

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ig. választmányának 1912. évi november hó 28-án *Fejérbataky László* elnök elnöklete alatt jelen voltak: *Ortvay Tivadar* másodelnök, *Barabás Samu*, *Csánki Dezső*, *Döry Ferencz*, *Horváth Sándor*, *Makay Dezső*, *Nagy Géza*, *Soós Elemér*, id. *Szinnyei József* ig. vál. tagok, *Aldásy Antal* titkár, *Szabó László* jegyző és *Sohár László* pénztárnok. *Isoz Kálmán*, *Gyarmathy Sándor*, *Holub József*, *Réthy László*, *Relkovic Neda*, *Sulica Szilárd*, *Vargha Zoltán*, *Závodszy Levente* társ. tagok, *Gerevich Tibor*, *Relkovic Davorka* vendégek.

Elnök az ülést megnyitva, *Holub József* társ. tag felolvassa a Habsburg családi típus kialakulásáról szóló tanulmányát, mely a Turulban fog megjelenni.

Új évdijas tagokul megválasztatnak 1913-tól kezdve *Karl Lajos* tanár, Budapest, aj. a titkár, *Rexa Dezső* vármegyei főlevéltárnok, Székesfehérvár, aj. a jegyző.

Titkár jelenti, hogy az igazgató-választmányban megüresedett tagsági helyekre két írásbeli ajánlat érkezett be. Az ajánlatokat tartalmazó levelek az ülésben felbontatván, azokban igazgató választmányi tagokul ajánlatnak *Dr. Gárdonyi Albert* és *Dr. Holub József Csánki Dezső* és *Komáromy András* ig. vál. tagok által és *Dr. Hóman Bálint*, *Dr. Szentpétery Imre Szinnyei József* és *Nagy Géza* ig. vál. tagok által. A megejtett szavazás eredménye a következő volt: beadott 13 szavazat, ebből esett *Gárdonyi Albertre* 12, *Holub József*, *Hóman Bálint* és *Szentpétery Imrere* 13—13 szavazat, minélfogva elnök a nevezetteket az ig. választmány tagjainak jelentette ki.

A Nemzetiségi Zsebkönyvtár szerkesztőinek 1912 szeptember hó 26-án az ig. választmányhoz tett beadványa tekintetében, amelyben többek között a *Nemes Családok I.* kötete átvétele iránt vállalt kötelezettségük alóli fölmentésüket kérik, az ig. választmány az elnökség előterjesztése alapján hosszabb vita után úgy határozott, hogy *Pettkó Béla* és *dr. Reiszig Ede* szerkesztőket a szerkesztői teendők, valamint a *Nemes Családok I.* kötete átvétele iránt vállalt kötelezettségük alól 1913. január 1-vel fölmenti.

A pénztárnok jelentése szerint az ülés napjáig a pénztár bevétele 5329 kor. 32 fillér, kiadása 4596 kor. 30 fillér volt, az egyenleg tehát 733 kor. 02 fillér.

A számvizsgáló-bizottság tagjaiul elnök indítványára *Soós Elemér* elnöklete alatt *Döry Ferencz* és *Hóman Bálint* ig. vál. tagok kértnek fel.

Elnök ezután a jegyzőkönyv hitelesítésére *Makay Dezső* és *Holub József* ig. vál. tagokat kérve fel, az ülést bezárta.

* * *

*A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság*nak 1902. évi deczember hó 17-én *Fejérbataky László* elnök elnöklete alatt tartott nagygyűlésén jelen voltak *Ortvay Tivadar* másodelnök, *Barabás Samu*, *Csánki Dezső*, *Gárdonyi Albert*, *Holub József*, *Hóman Bálint*, *Horváth Sándor*, *Szentpétery Imre*, id. *Szinnyei József* ig. vál. tagok, *Isoz Kálmán*, báró *Szalay Gábor* alapító tagok, báró *Györffy Samu*, pártoló tag, *Fabricius Endre*, *Karl Lajos*, *Küffer Béla*, *Nemes József*, *Relkovic Neda*, *Thurzó Kálmán*, *Tihanyi Béla* és *Závodszy Levente* évdijas tagok, *Szabó László* jegyző, *Sohár László* pénztárnok és *Relkovic Davorka* mint vendég.

Elnök a szép számmal megjelent társulati tagokat néhány szóval üdvözölvén, a nagygyűlést megnyitott-nak jelenti ki.

Ortvay Tivadar másodelnök felolvassa *Pór Antal*-ról szóló emlékbeszédét, amelyet a nagygyűlésen jelenlévők nagy tetszéssel fogadnak és elnök a felolvasónak az alapos és beható tanulmány megírásáért a társaság köszönetét fejezi ki.

Elnök ezután a távollévő titkárt kimentvén, a titkári jelentés felolvasására a jegyzőt kéri fel, aki felolvassa a társaság 1912. évi működéséről szóló titkári jelentést, amelyet a nagygyűlés jóváhagyólag tudomásul vett.

Sohár László pénztárnok beterjeszti a pénztár állapotáról szóló jelentését, mely szerint a társaság bevétele a nagygyűlés napjáig 5993 kor. 32 fillér, kiadása 4602 kor. 30 fillér volt, az egyenleg tehát 1391 kor. 02 fillér. Vagyonállás cselekvő vagyonban 40081 kor. 02 fillér, szenedő vagyonban 8644 korona 50 fillér, tiszta vagyon 28.756 kor. 52 fillér.

A nagygyűlés minthogy a számadások felülvizsgálatáról az ig. választmány már intézkedett, a pénztári jelentést ideiglenesen tudomásul veszi.

Indítvány nem tétetvén, elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére báró *Szalay Gábor* alapító és *Hóman Bálint* ig. vál. tagokat kérve fel a nagygyűlést bezárja.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1912. évben.

Mélyen tisztelt Nagygyűlés!

Társaságunk fennállásának harminczadik éve zárul le mai nagygyűlésünkkel, amelyen a rendes szokás szerint visszapillantást vetünk az elmúlt évre, a társaságunk benső életében fölmerült eseményekre, hogy megállapítsuk erkölcsi és anyagi nyereség- és veszteségszámlánkat.

Az elmúlt esztendő ismételtén gyászba borította társaságunkat. Közvetlen múlt évi nagygyűlésünk előtt hunyt el igazgató-választmányunknak negyedszázadot meghaladó időn keresztül tagja, báró Mednyánszky Dénes alapító tagunk, aki a hazai tudományos és kulturális mozgalmak terén a múlt század utolsó évtizedeiben élénken vett részt. Terjedelmes irodalmi munkásságot fejtett ki a megboldogult napilapokban úgy mint szakfolyóiratokban részben a természettudományok, részben a hazai régiségtan és könyvtartan körére vonatkozó kérdések körül. Összeállította és történelmi jegyzetekkel kísérte családja genealogiáját, melynek kéziratát társaságunk irattára őrzi. Széles látókörű, nagyműveltségű férfiút vesztettünk benne, kinek emlékét társaságunk, melynek tudományos törekvéseit mindenkor éber figyelemmel kísérte, kegyelettel fogja megőrizni.

A második, kinek elhunytá társaságunkra gyász hozott, Dr. Borovszky Samu, a M. Tud. Akadémia levelező tagja, a Magyar Történelmi Társulat főtitkára, aki 1897 óta tartozott az igazgató-választmány tagjai közé, s mint ilyen a társaság ügyeinek vezetésében élénk részt vett. Tudományos munkássága főleg a vármegyei történet terére terjedt ki, és ily irányu munkásságának monumentális emléke Csanád vármegye nagyszabású monografiája, amely a vármegye története mellett a megyebeli nemes családok történetének is elsőrangú forrása. A főszerkesztésében megjelenő Magyarország vármegyei és városai című nagy monografia vállalat egyes kötetei is értékes adatokat tartalmaznak az egyes vármegyék nemességének történetéhez. Irodalmi munkássága társaságunk folyóiratában is megnyilatkozott. Az ő közreműködése folytán jutott társaságunk abba a helyzetbe, hogy a Szirmay családnak Zsigmond-kori czimereslevelét folyóiratunkban közzétehetette. Az igazgató-választmány megbízásából ő szerkesztette a Turul első tíz évi folyamának név- tárgymutatóját, amely a szorgalmas, lelkiismeretes pontos munkának valódi mintaképe. Igaz barátot, törekvéseinknek buzgó támogatóját vesztettük el benne, kire mindenkor kegyelettel fogunk visszagondolni.

Társaságunk tudományos munkássága az elmúlt évben a rendes keretek között folyt le. Folyóiratunkból a múlt évi nagygyűlés óta négy füzet jelent meg, a múlt évfolyam negyedik és az idei évfolyam első három füzete, míg a folyó évi negyedik füzet most van sajtó alatt.

E megjelent négy füzet cikkei és tanulmányai felölelik a magyar családtörténet, pecsét- és cimertan, valamint az oklevél elmélet egyes kérdéseit. A mélyen tisztelt nagygyűlés, valamint általában társaságunk tagjai előtt e tanulmányok és cikkek tartalmilag közismeretesek. Igyekezetünk arra irányult, hogy a

társaságunk művelte tudományszakok mindegyikére vonatkozólag közölhessünk kisebb-nagyobb terjedelmű munkákat. Hogy e munkálatok javarésze mégis a családtörténet terére esik, annak oka az a közismert tény, hogy a genealogiai kérdések azok, amelyek felé a tudományos kutatás az utolsó esztendőekben fokozottabb mértékben fordult, s amelynek gyümölcsei az egyes főuri és nemesi családok történetét tárgyaló mind sűrűbben megjelenő monografiák és tanulmányok. Munkatársaink sorában az elmúlt esztendőben is a hazai történeti segédtudományok régi, buzgó munkásainak nevével találkozunk, és örömmel üdvözölhetjük munkatársaink sorában az újabb történetírói nemzedék tagjait is, akik mind sűrűbben keresik fel folyóiratunkat tanulmányaikkal, közleményeikkel.

Társaságunk pénzügyi viszonyai sajnos nem engedték meg az elmúlt esztendőben sem, hogy hazai heraldikánk legbecsesebb emlékeiből, a magyar czimerlevelekből minden egyes füzethez adjunk egy mellékletet. Sikerült azonban a körülmények kedvező alakulásánál fogva két középkori armális szines hasonmását elkészíttetnünk, melyek egyike, a Gathali család czimere 1431-ből folyóiratunk idei III. füzetében már megjelent, míg a másik a most készülő IV. füzetben fog napvilágot látni. Reményünk van arra is, hogy a jövő évi folyamában szintén közölhetünk legalább két középkori czimert.

Középkori czimeresleveleink sorozata az elmúlt esztendőben újabbakkal gyarapodott, amelyek az igazgató-választmányi üléseken is be lettek mutatva. Ezek Mátyás királynak 1478-ban egy külföldi egyén, Petrus Gentile de Montefalco pápai követ részére adományozott czimereslevele, amely ritka érdekességű heraldikai emléket folyóiratunk jövő évi folyamában reméljük közölhetni, a Balajthy családnak 1517-ben II. Lajos királytól nyert czimereslevele, amely tárgyánál fogva — libát vivő farkas — érdemel különös figyelmet. Bemutattuk azonkívül a Herencsényi család czimereslevelét 1431-ből, mely szakköreink egy része előtt már ismeretes volt, s amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum az év folyamán szerzett meg, továbbá I. Ferdinándnak 1542-ben a Saluczei család részére adományozott czimereslevelét, amely kivitelének nemes egyszerűségével vonja magára a figyelmet.

Utolsó nagygyűlésünket 1911. december hó 29-én tartottuk, amelyen Döry Ferencz igazgató-választmányi tagtársunk tartott felolvasást a XVIII. századi nemesi vizsgálatokról, amely a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában remélhetőleg nemsokára napvilágot fog látni. E nagygyűlés töltötte be az egyik másodelnöki székét is, amelyre a hazai történettudomány régi, kiváló érdemű munkása Ortvay Tivadar ig. vál. tagunk választotta meg.

Az igazgató-választmány a folyó évben az alap-

szabályilag előírt négy igazgató választmányi ülésen tárgyalta a társaság belső ügyeit az alapszabályok és ügyrend szerint. Ez ülések felolvasásainak tárgyait képezték Hóman Bálint tanulmánya a Magyar törzsek letelepedéséről, lovag Bauer József vendége az állami nemesi anyakönyvekről, Karl Lajosé egy metzi magyar családról és Holub Józsefé a Habsburg családi típus kialakulásáról. A folyó ügyek között a legjelentősebb a Magyar Nemzeti Zsebkönyv folytatásának ügye volt, amelyet az igazgató-választmányi üléseiben alaposan megtárgyalt. A februári igazgató-választmányi ülés határozata alapján folyó évi május-junius havában a Nemes Családok II. kötetére az előfizetési felhívásokat ki is bocsátottuk, bízva abban, hogy a felhívások eredménye kedvező leend és társaságunk a II. kötetet végre ki is adhatja. Sajnos, az előfizetési felhívások eredménye e reményt valóra nem váltotta, úgy hogy a kötet kiadása némi haladékot szenvedett, de egyúttal a közeli napokban biztos remény nyílt arra, hogy az anyagi nehézségek leküzdésével a régóta késlekedő II-ik kötet a jövő év folyamán napvilágot láthat. Kilátásunk van arra is, hogy a jövő év folyamán megjelentethetjük társaságunk egy másik vállalatának, a Monumenta Hungariæ Heraldica III. füzetét, melynek anyaga már régóta várja a közzétételt.

A novemberi igazgató-választmányi ülés töltötte be az igazgató-választmányban megüresedett négy tagsági helyett is, amelyre Gárdonyi Albert, Holub József, Hóman Bálint és Szentpétery Imre évdijas tagjaink választottak meg.

Társaságunk vagyoni állapotáról a társaság pénztárnoka fog a mélyen tisztelt nagygyűlésnek beszámolni. A tagjaink sorában beállott változásról a titkári jelentésnek kellően beszámolni, arról a következőket van szerencsém jelenteni.

Alapító tagjaink közül az elmúlt évben elhunyt egy 200 koronás alapítónk, pártoló tagjaink közül kilépés, alapítók közé átlépés és halálozás folytán hét tagot, évdijas tagjaink közül ugyancsak halálozás, kilépés és átlépés folytán kilenc tagot veszítettünk. Belépett 200 koronás alapító tag kettő, tizennyolcz évdijas tag, úgy hogy gyarapodás és veszteség egybevetése után a társaság tagjainak létszáma a következő: 8 alapító tag 1000 koronával (élő és elhunyt), 39 alapító tag 400 koronával (élő és elhunyt), 41 alapító tag 200 koronával (élő és elhunyt), 86 pártoló tag, 545 évdijas tag, úgy hogy az összes tagok száma, beleértve az elhunyt alapítókat is, 719.

Kérem a mélyen tisztelt nagygyűlést, hogy jelentésemet tudomásul venni sziveskedjék.

Budapest, 1912. december hó 17-én.

Aldásy Antal,
titkár.

SZAKIRODALOM.

Dr. Wilhelm Ewald. Siegelmissbrauch und Siegelfälschung im Mittelalter untersucht an den Urkunden der Erzbischöfe von Trier bis zum Jahre 1212. (Sonderabdruck aus der Westdeutschen Zeitschrift für Geschichte und Kunst I. 1911.)

Dr. Anton Eitel. Ueber Blei- und Goldbullen im Mittelalter. Ihre Herleitung und ihre erste Verbreitung. Freiburg i. Br. 1912.

Antoine Sabatier. Sigillographie historique des administrations fiscales communautés ouvrières et institutions diverses ayant employé des sceaux de plomb (XIV-XVIII. siècles). Plombs historiques de la Saône et de la Seine. Paris, 1912.

Az első két munka, a mely általánosabb jellegű összefoglaló, speciális feladatokkal való foglalkozásoknak köszöni létrejöttét; *Ewald* a trieri érsekek pecsétjeit adta ki a *Gesellschaft für rheinische Geschichtskunde* kiadványai között (*Rheinische Siegel II. Die Siegel der Erzbischöfe von Trier 956—1795.*), s mivel e munkája közben számos gyanus darabbal találkozott, a melyeket alaposabban kellett megvizsgálnia, kritikai megjegyzései, fejtegetései annyira kibővültek, hogy túllépték fentemlített műve kereteit s azért külön bocsátotta közre a *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst* 1911. évfolyamában. *Eitel* munkája a spanyol királyi pecsétek kiadásának előkészületei közben született meg; behatóbban kellett ugyanis foglalkoznia a középkori fémpecsétekkel s azoknak alkalmazásával a középkori kancelláriákban s ekkor végzett tanulmányainak eredményeit nyújtja jelzett munkájában. Közelről érdekel bennünket mind a két könyv s azért részletesebben fogunk szólni róluk, a harmadikról azonban rövidebben, mert ez már speciálisabb irányú, s csak *Eitel* könyvével kapcsolatban térünk ki rá.

Ewald munkája két részre oszlik: a) *általános rész*, amely a középkori pecsét valódiságának felismerhetőségével foglalkozik s ajánl terminológiát azon fokok megjelölésére, a melyek egy pecsét valódisága kimutatásánál felmerülhetnek, b) *speciális rész*, a mely az előrebocsátott általános megjegyzésekre való vonatkozással a trieri érsekek pecsétjeivel foglalkozik 1212-ig, amely időpontnál későbbi hamisításokat ma még nem ismerünk.

Módszertani szempontból nagy figyelemre méltó ez a második rész is.

A magán okleveleknél az egyedüli fontos bizonyíték, a mely az illető iratnak a kiállítótól való eredetét kétségtelenül bizonyítja, a valódi pecsét. Fontos ugyan az írás is, de tudjuk, hogy az korszerű 10-20 év múlva is, azért ilyen okleveleknél sokkal nagyobb a jelentősége a pecsétnek, mint a kancelláriákban

készült okleveleknél, a hol más belső kriteriumokat is találunk valódiságukat illetőleg.¹

Mindenekelőtt meg kell ismernünk pontosan szerzőnk terminológiáját s ez meg fogja értetni a czimben levő distinkciót is: *Siegelmissbrauch* és *Siegelfälschung*. III. Innocentnek a pecséthamisításokról kiadott bullája felfogásához csatlakozik — a melyet Ilgen² is ajánl — s hitelesnek mond minden olyan pecsétet, a mely normális viszonyok között a pecsét-tulajdonos birtokában levő pecsétnyomóval készült, hamisnak pedig azt, a mely az oklevélhamisító készítette s az eredetitől többé-kevésbé eltérő matriczával készült. A másik kérdés pedig az, vajjon a valódi pecsét helyesen használtatott-e föl vagy pedig visszaéltek vele. Ha ugyanis egy valódi pecsétet alkalmaztak rá hamisított oklevélre, akkor nem beszélhetünk hamisításról, valamint akkor sem, ha az — bár nem igaz uton — de az eredeti nyomóval készült. Tehát

A) *Visszaélés*,

I. ha az oklevélben megnevezett pecsételő eredeti pecsétjét használta a hamisító, a melyet

a) csel, lopás útján szerzett meg vagy

b) egy eredeti oklevélről vett le,

II. ha oly eredeti pecsétet használt, a melynek tulajdonosa az oklevéllel semmiféle vonatkozásban nem áll;

B) *hamisítás*, ha a hamisító egy hamisítási célból készült mintát használt, a mely lehet

a) az eredeti pecsét másolata,

1. vagy annak utánmetszése,

2. vagy az eredeti nyomatnak lemintázása,

b) szabadon kigondolt typarium.

Ezek után a következő kérdésekre várunk feleletet: 1. Vajjon képesek vagyunk-e egy valódi typariumnak a lenyomatait, mint ilyeneket felismerni? 2. meg tudjuk-e a szabályos, valódi lenyomatokat különböztetni a hamisítási célból készült lenyomatoktól? és végül 3. ki lehet-e mutatni hamisított typariumok lenyomatainak hamis voltát?

Jellemző kriteriuma a valódi pecsétnek, hogy az illető typus a pecsételő különféle oklevelein, dolgain előfordul, míg a hamisított pecsétek természetesen csak egy bizonyos czimzettnek oklevelein találhatók meg. Így a valódiság vizsgálatánál legalább két példányra van szükség. Mint Ewald írja, csak a legkritikább esetben tartja elegendőképp kétségtelennek egy pecsét valódiságát, ha az csak egy czimzettnél található.

¹ V. ö. *Eckhart Ferencz* érdekes fejtegetéseit a *Történelmi Szemle* első évfolyamának 4. füzetében (1912.): «A diplomatikai kritika és a hazai okleveles anyag».

² *Sphragistik von Theod. Ilgen. (Grundriss der Geschichtswissenschaft* I. Band. II. Lief.) Ismertetését lásd Turul 1910. 95. l.

De ha különböző czimzettek oklevelein is maradt fönny egy bizonyos pecsét, az is csak akkor bizonyítja valódiságát, ha képesek vagyunk különbséget tenni eredeti lenyomatok s ezeknek ügyes utánzatai között. Másolatok készülhettek: 1. az eredeti typarium utánmetszése útján, 2. oly minta felhasználásával, a mely az eredeti pecsét lenyomata vagy leöntése útján készült. Ez első esetben mindig van valami eltérés, de a második módnál még az eredeti finomságai is visszaadhatók.

Ma elő tudunk állítani hajszálnyira pontos másolatokat, de vajjon értettek-e ehhez a 10—13. században? Már Lucianus beszél pecsét-lemintázásról s meg is mondja, hogy az u. n. collyriont használták e célra, feltűnő azonban, hogy III. Innocent, a kitől a legrégebbi részletekbe menő feljegyzéseket birjuk a középkori pecséthamisítási metódusokról, ezt nem említi. Kétségtelen, hogy ismerték, de nem voltak benne elég tökéletesek; a gipsz-formát pl. csak a XV. század vége felé kezdik alkalmazni, de előbb meg ott volt a kén és az agyag. A kén azonban nem alkalmas viaszpecsétek lenyomására, mert ezek nem bírják ki a nagy nyomást, agyagból könnyen készíthetők minták, de azt az élességet a viaszszal való leöntéssel soha sem lehet elérni, mint a pecsétnek a viaszra való rányomásával. Pedig csakis leöntéssel készíthették a hamisítványokat, mert a puha agyag benyomásra nem használható, ha pedig tűzőn megkeményítik, alakváltozást szenved. Ewald nem hiszi, hogy a középkorban egy eredeti pecsét lemintázását oly tökéletességgel tudták volna elkészíteni, hogy mi ma észre ne vennők az ilyen kísérleteket. Ha ez könnyű lett volna nekik, nem folyamodtak volna annyiszor más oklevelekről levett pecsétek alkalmazásához; ezért nem szól róla III. Innocent sem.

De ha egy bizonyos typus csak egy czimzett oklevelein maradt meg, abból még nem következik okvetetlenül, hogy hamisítvánnyal állunk szemben. Ilyen esetben más azon korbéli pecsétekkel egybevetvén, azt kell vizsgálnunk, vajjon korszerű-e? Korszerű alak azonban nemcsak az eredeti pecsét lenyomatainak sajátsága, hanem az egykorán készült hamisítványoknak is és azoknak is, amelyeknek egykoru valódi pecsét szolgál mintául. Ilyenkor azután magához az oklevélhez (írás, tartalom stb.) kell fordulnunk felvilágosításért, s ha itt sem találunk semmi gyanusát, kifogástalannak ismerhetjük el a pecsétet. Különbséget kell tehát tennünk korszerű kifogástalan és korszerű gyanus illetőleg hamisított pecsétek között.

A másik kérdés az, vajjon vannak-e felismerhető különbségek a szabályos, a pecsét-tulajdonos beleegyezésével készült valódi s a hamisítási célból előállított igazi lenyomatok között. Hamisított oklevelet valódi pecséttel elláthattak úgy, hogy visszaélés útján az

eredeti pecsétnyomóval készítették el vagy pedig levették oklevelekről a hiteles pecsétet s tovább használták. Ez utóbbi eljárásról, a melynek többféle módja lehetett, részletesen szól III. Innocent is. Vagy úgy jártak el, hogy a pecsétet szétválasztották s azután megint egyesítették. Mivel azonban ezt csak arany-s viaszpecsétéknél tehették meg, ólombulláknál nem, III. Innocent nem is szól róla. Egyszerűbb volt átvágni a megerősítő anyagot a pecséten belül vagy pedig egészen megszakadítani tőle. Gyakran a pecséten kívül vágták azt el s a hamis oklevélre illesztve megint összekötötték, rendszeren ott, in qua carta plicatur, mint III. Innocent írja. Megtörtént az is, hogy a pecsétes oklevél eredeti szövegét részben vagy egészben eltávolították s új szöveggel helyettesítették.

Részletesen szól a fentebb említett első eljárásról, amelyet a két részből álló viaszpecsétéknél elég könnyen lehetett alkalmazni, s ezért, ha egy pecsét kimutathatólag az eredeti nyomóval készült is s ha megerősítéssel stb. is teljesen szabályos, mindez még nem elég bizonyíték a mellett, hogy nem állunk pecsét-visszaéléssel szemben. Az ilyen pecsét tehát nem feltétlen bizonyosága a hozzátartozó oklevél eredetiségének, s ha a középkor az oklevél hitelességének kimutatását néha csak a pecsét tulajdonságaitól tette függővé, akkor figyelmen kívül hagyták a fenti hamisítási lehetőségeket — írja Ewald; — nálunk azonban nem is elégedtek meg a pecsét vizsgálatával, hanem vigyáztak arra, hogy az oklevél ne legyen «deletum, abrasum, cancellatum, falsatum, violatum nec in aliqua sui parte vitiatum, nec alicuius redargutionis vitio subiectum» és továbbá, hogy «in carta, littera, stylo et modo, quam in sigillo, filo, annotatione dominice incarnationis simulque regnantis anno et mense» megfelelő legyen.¹

Levélpecsétet is felhasználtak újból, főleg a XIII. századig, mert addig ezek vastag viaszból készültek, míg a későbbieknél a vékonyságuk kizárta a továbbhasználat lehetőségét. S mivel a levélpecsétet könnyű volt levenni s újból alkalmazni, ezekkel követték el a legtöbb visszaélést s csak kivételesen vettek le eredeti oklevelekről pecsétet, mert ezáltal az illető oklevelek teljesen elvesztették értéküket.

Hamisított nyomókkal készült pecsétéknél jellemző, hogy azok csak egy címzettnek levelein fordulnak elő. Emellett a természetesen nem mindig döntő kritérium mellett a pecsét minéműsége is szolgál oly jelekkel, a melyek felhasználhatók a hamisítás kimutatására.

Fontos kérdés az, vajjon egyidejű-e a hamisítás

vagy nem s hogy a hamisító az eredeti után készítette-e a nyomót vagy az csak az ő találmánya. Az utóbbi esetben s ha később készült, könnyű a hamisítás kiderítése, mert a typus, a viasz, a megerősítési mód időről-időre változott, s a hamisító egyik vagy másíkról könnyen megfélekedezett. Pl. Bruno (953—965.) kölni érsek egy oklevelén kétségtelenül hamis a pecsét, mert tojásdad alakú és zöld, pedig ez a forma csak a XII. században tűnik föl, a zöldre festett viasz pedig a XIII. században lesz használatos. A kép mitrával a fején, karosszékben ülve ábrázolja az érseket, pedig 1100-ig az összes pecsétéken csak a mellképet találjuk mitra nélkül; hasonlóképp hibás a felirata is.

Ha azonban eredeti után készült a hamisítvány, természetesen nagyon kicsi az eltérés, de — mint láttuk — ez is felismerhető gyakran, ha pedig sokkal később készültek, kisebb-nagyobb tévedések okvetlen létrejöttek, a melyek nyomra vezetnek. Ha azonban egyidejűleg készült a hamisítvány, a melynek lenyomatai egy címzett oklevelein található, legtöbbször a hozzájuk tartozó oklevelek vizsgálata szolgál döntő bizonyítékokkal. Stílusbeli szempontok nem nyújtanak támpontokat oly esetben, a mikor egyidejűleg készült a hamis tyarium, mert okvetlen korszerű, sőt esetleg azon mester keze közül került ki, a ki az eredetit készítette; döntő lehet azonban a csak egy címzett oklevelein előforduló különböző pecsét-tulajdonosok pecsétjeinek stílusbeli megegyezése, mert így kitűnik, hogy mind egy kéz munkája s a címzett készítette; éppúgy rögtön hamisításra mutat az a körülmény is, ha különböző kiállítóktól eredő s egy címzettnek szóló oklevelek írása egy kéztől való.

Sok esetben tehát nem vagyunk képesek végleges ítéletet mondani egy pecsét valódiságát vagy hamisított voltát illetőleg. Igen sok esetben azonban megállapíthatjuk, hogy az eredeti nyomóval készült-e vagy nem. Néha a lenyomat milyensége vagy az oklevél nyújt bizonyítékot, hogy nem szabályszerű, hanem más eredeti oklevélről vették le; ez utóbbi eset, ha gondosan készült, néha észre sem vehető.

Egy pecsét tehát lehet:

- I. valódi,
 - a) szabályos,
 - b) a melylyel hamisítási célból visszaélés történt;
- II. korszerű,
 - a) gyanun felül álló,
 - b) gyanus,
 - c) hamisított;
- III. korszerűtlen,
 - a) gyanus,
 - b) hamisított.

* * *

¹ *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és per-jog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. Bp. 1899. 360—361. l.

Eitel művének czime pontosan felvilágosít tartalmáról, a fémpecsétek közül csak az ólom- s aranybulla tárgyalja, nem terjeszti ki vizsgálatát I. Frigyes s Bajor Lajos állítólagos bronzpecséteire, az északi kancelláriákban használt ércz-bullákra vagy az indiai fejedelmek oklevelein található rézpecsétekre.

A fémpecsétek készítése módja a felhasznált anyag minősége szerint változott. Az ólombullák készítéséhez szükséges eszköz eleinte igen egyszerű volt: két különálló bélyegző, egyik egy üllőbe beillesztve, a másik a balkézben, a jobb pedig a kalapácsot fogta. Sokan azt vitatták, hogy az ólompecsét két darabból készült s mindkettőn megvolt a zsinór befogadására szolgáló csatorna; ez azonban nem állhat meg, mert technikailag lehetetlen a két részt úgy összepréselni, hogy az egy egészet alkosson. Egy kerek, lapos ólomdarab volt a nyersanyag az átmérő irányában átfurva a fonál részére, amilyent ma is alkalmaznak a pápai kancelláriában. Az u. n. bulloterion, a mely a mi leólmózó fogónkhoz hasonlított, már haladás volt, komplikált bullázógéppel pedig csak a XIV. század vége felé találkozunk.

Aranypecséteknél különbséget kell tennünk a tömör és üres bullák között. Az első elég ritka és sokáig unikumnak tartották II. Roger (1130) masszív aranybulláját, pedig több is van; így pl. I. Ferencz és VIII. Henrik 1527. IV. 30.-án kelt békeszerződésüket is ilyen aranypecsétekkel pecsételték meg. A pápai kancelláriából ilyenekkel találkozunk VII. Kelemennek azon levelén, a melylyel VIII. Henriknek a neki X. Leótól adott defensor fidei czímet erősíti meg s azon is, a melyet V. Károly megkoronázásakor adott ki. (1530.) Orosz tömör aranypecsétet találunk Miksa császár és az orosz nagyfejedelem 1514.-ből való szövetséglevelén.

Tömör arany a mi első ismert¹ aranybullánk is, III. Béláé, a melynek egyetlen példányát a M. N. Muzeum régiségtára őrzi,² a későbbiek üresek, de a XV. századból már megint ismerünk masszív aranypecséteket, így Mátyástól a soproni városi levéltárban és a pozsonyi városi levéltárban.³

Ezek valószínűleg úgy készültek, mint az ólombullák.

A nem tömör aranybullák vékony aranylehél héj-

¹ Aranybulláról az első említés 1156-ban történik II. Géza egy oklevelében. (Pray: Syntagma historicum de sigillis 31. l.).

² VII. terem, N. tárló. (Kalauz a régiségtárban. 16. kiadás. Bpest., 1912. 244—245. l.) Képét l. Mill. Tört. II. 325. l. Ez azonban annyira vékony, hogy a fonál számára nem furhatták át, csak odaforrasztott fülön akaszthatták az oklevélre.

³ *Knauz Nándor*: Aranybulla. (Magy. Tört-Tár. X. k. 216. l.)

ből állnak, a melyet ólommal vagy viaszszal, ritkábban gyantával vagy gipszszel töltöttek ki. Ha ólom a belseje, akkor úgy készült, hogy az előkészített nyers ólomdarabot bevonták arannyal s úgy tették be a bullázó gépbe. Ez a legrégebb alakja a középkori aranybulláknak. A korai bizánczi császárok így készítették pecséteiket s a nyugati kancelláriák, a melyek Bizánzból vették a fémpecsétek használatát, ezeket utánozták.

Később azonban majdnem kizárólag a viaszszal való kitöltés volt divatban. Itt először az aranyburkot kellett elkészíteni, a mi vagy úgy történt, hogy a két kerek lapot egy szegélyre forrasztották, rá vagy pedig e lapok oldalt lehajló peremeit illesztették egymásra. Hogy az ellenálló képességét növeljék, kis állványokat alkalmaztak belül vagy pedig kis négy-szögletes-csatornát, az egyik lapnál a széleken (az átmérő irányában), a másikon pedig a közepén, s ezek összeillesztve csatornát alkottak a zsinór számára.

A *pecsét-tartó* anyaga szij, selyem- vagy kenderfonál volt; néhol pontosan szabályozták ezt, III. Pedro pl. az aragoniai kancelláriában elírta, «quod in qualibet bulla plumbi que de cetero fieret poneretur XX fila videlicet X de colore rubeo et de colore croco decem et non plus nec minus». (1279.)

A fémpecsétek, eltekintve az u. n. pápai félbulláktól (bulla dimidia, defectiva),¹ mindig kettősek. *Helyük* az oklevél alján, a plica közepén volt, *Eitel* alig tud kivételt az alól, a Beauvaisi Cartulariumból idéz egy helyet, mely I. Miklós egy okleveléhez a következő megjegyzést fűzi: «nota quod hic litteræ dependent a bulla, non bulla a litteris», vagyis főt volt a pecsét. Alakjuk rendszeren kerek, de vannak tojásdadalaku, 4—8 szögűek is. *Nagyságuk* nagyon változó, összefüggött a kiállító és címzett méltóságával. A pápai bullák nagysága 20—40 mm., a spanyol királyok ólompecsétei között a XV. század végén 80—110 mm.-esekkel is találkozunk. Szabályul állítható fel, hogy minden nagy pecsét egyszersmind fontos pecsét is volt.

A fémpecsétek elterjedésére kétségtelenül hatással volt az a körülmény, hogy a többféle anyag használata nagyobb fontosságot adott az egész kancelláriai forgalomnak s a kisebbek azután utánozták a nagyobbakat; de közrejátszottak fontosabb indokok is, az ólom pl. sokkal tartósabb, mint a viasz, főleg délvidéken, a melegebb éghajlat alatt. (Pl. IX. Alfonz írja 1223-ban: «Quoniam cera est res tam fragilis et putribilis, ideo idem privilegium innovans sub bulla plumbeo, quam noviter fieri iussi... de verbo ad ver-

¹ A pápai *félbullák*, a melyeket a választástól a koronázásig terjedő időközben adtak ki, csak az avers oldalon voltak megpecsételve.

bum feci adnotari) Ezért azután a fémpecsétek használata nem állandósul az északi kancelláriákban, csak az aranybullákkal találkozunk gyakrabban, de itt nem a klima volt az ok, hanem a méltóságot imponálóan kifejező volta.¹

Aranypecsét aránylag kevés maradt fenn, a mi értethető is, mert értéket képviselvén, fosztogatásoknál könnyen áldozatul estek. A *Destructio monasterii Forfensis*ben olvassuk, hogy a X. század második felében az apáti szék üresedésben lévén, a féktelen szerzetesek «*Furabantur denique quecunque diripere poterant de monasterio; sigilla aurea de preceptis tollebant et ponebant plumbea que modo apparent*», vagyis az ólombelsejű aranybullák arany fölzetét lelopkodták. Az Athos-hegyi kolostorokban levő bizánczi aranybullák legnagyobb része ilyen állapotban maradt fenn. Így azután az egyes kancelláriák pecséthasználatát illetőleg az oklevelek szövegére vagyunk utalva. (*Bedeutung der Korroboration für die Besiegelung der Urkunde* cz. fejezet). Az a kérdés menyiben. építhetünk a pecsételési formula szavaira? A pápai bulláknál - kivéve a b. defectívákat - és a Meroving okleveleknél ez a formula teljesen hiányzik, s csak a Karolingoknál lép föl mint a *corroboratio* fontos alkatrésze: «*et anuli nostri impressione signavimus*». Az oklevelek a pecsétet különféle névvel nevezik: *anuli impressio*, *bullā*, *sigillum*. Az első nem szorul bővebb magyarázatra, annál nehezebb kérdés, vajjon a *bullā* kifejezés, a mely Nagy Károly okleveleiben fordul elő először, fémpecsétet jelöl-e vagy nem. Mindkét nézetnek megvannak a szószólói, Sickel és a németek az utóbbit vitatták, míg a francziák az elsőt s melléjük állt Breslau is. A *sigillum* az *anuli impressio* mellett először 825-ben fordul elő olasz oklevélben, a németeknél pedig 857-ben, de általában csak a X. században lesz. A kancelláriák fejlődésével a pecsétek megjelölése is pontosabbá válik s a *bullā* vagy *sigillum* mellé tett jelzők mutatják, hogy milyen pecsétről van szó.

Eitel munkájának harmadik fejezete a középkori

¹ *Istvánffy Miklós*: A magyar királyok pecségeiről cz. vázlatában ezeket írja:

«*Eorum (sc. sigillorum) primum et magis solenne aurum erat, ex solido puroque auro conflatum, sub quo edebantur litteræ seu donationes iis, qui rebus præclare gestis ac defensis vel latius prolati reipublicæ finibus id meruerant dabanturque perpetui comitatus tituli aut ducatus seu marchionatus aut terræ ac bona aliqua de manibus, ut dici consuetum erat, regiis aut fundationes præpositurarum, abbatiarum, episcopatum, in quas nimirum statutio seu legitima illa solennitas introductionis necessaria non erat*» (*Pray-gyűjtemény az Egyetemi Könyvtárban. tom. XXVIII. p. 160. Kiadta Pray: Syntagma historicum de sigillis. 74. 1.*)

fémpecsétek eredetével foglalkozik (*Herleitung der mittelalterlichen Metallsiegel; ihre Beziehung zu dem Siegelwesen der Antike.*) és kimutatja, hogy már ismeretes volt és gyakorlatban volt az ókorban is az ólompecsétek használata, ezeket találjuk árucikkre függesztve, erszényekre, a melyeket megőrzés végett a bankároknak adtak át stb. Az áru-ólmzárak a legfontosabbak, mert ezeket a szó tágabb értelmében a pecsétekhez kell számítanunk. A leletek vizsgálata alapján kimondja, hogy a fémpecsétet már az ókorban is ismerték és használatuk eltart egészen Augustus koráig.

Az most már a további kérdés, mikép terjedt el a használatuk. (IV. fejezet: *Verbreitung der Metallsiegel im frühen Mittelalter. Blei- und Goldbullen im byzantinischen Reiche und in der päpstlichen Kanzlei.*) A bizánczi kancelláriában olyan régi az ismerete és használata, mint maga a kancellária, azaz visszanyúlik a kelet római birodalom megalakulásáig. A császári kancelláriát utánozták azután a világi és egyházi hivatalok a birodalom provinciáiban. Ugyancsak régi gyakorlat volt az aranybulla használata is Bizánczban, hiteltérdemlő tudósításokból tudjuk, hogy már I. Justinianus pecsételt arannyal, s így Bizáncz javára dönthető el a vita, hogy a frankokat avagy őt illeti-e az elsőbbség. Bizáncz nagy politikai befolyása és kereskedelmi összeköttetései révén a birodalom hátárain túl is elterjedt a fémpecsét.

A keletrómai birodalomból¹ vette át Nagy Károly is, a kinek kancelláriájában találkozunk az első kétségtelenül valódi fémpecsétetekkel. «*In den Balkanstaaten, in Ungarn, Russland, auf italienischen Boden, in Deutschland, im südlichen Frankreich und auf der spanischen Halbinsel, kurz, wo man auch immer der Verwendung von Metallsiegeln begegnet, in den meisten Fällen wird man eine, direkte oder indirekte Beeinflussung durch Byzanz nachweisen können*».

Mi csak egy ólombullát ismerünk, II. Gézáét, a melyet az esztergomi káptalan őriz a királynak az esztergomi egyház részére 1157-ben kiadott oklevelén; ezt már elveszettnek hitték, de szerencsére előkerült nemrég a levéltár rendezése alkalmával. Knauz ismertette Monumentáiban, a rajzát is kiadta, s erről közölte a *Mill. Történet* II. k. 277. l.

Tömör aranypecséteinkről már szoltunk, a melyek a XII. század végén tűnnek fel; nem sokkal később találkozunk az üres, illetőleg viaszszal kitöltöt-

¹ Biborban született Konstantin császár írja a *De ceremoniis aulae Byz.* cz. művében, hogy a hivatalos levelek a magyarok fejedelmeihez két-solidusos aranybullával látandók el. (*Pauler-Szilágyi: A magy. honfoglalás kútfeje 112. 1.*)

tekkel is. A legtöbbet Imrétől és II. Endrétől ismerjük. (Pl. a N. Múzeum levéltárában 1223-ból és 1251-ből a Kállay-család ott letéteményezett levéltárából, a bécsi Staatsarchivban Imre aranypecsétje). Az újabb korból érdekes János király aranypecsétje 1538-ból (a Fővárosi Levéltárban), a mely gömbölyű arany-szelencze, az egyik oldalán János trónon ülő képe, a másikon pedig címere, bent pedig vörösviaszba nyomva a pecsétje. Mária Teréziának 1765 november 2-án kelt oklevelén, a melylyel Erdélyországot a nagyfejedelemség rangjára emelte, szintén aranybulla lóg, ez a régiekhez hasonlít, nem nyitható ki s belül viaszszal van kitöltve. (Őrzi az Orsz. Levéltár erdélyi osztálya.)¹

Azonban nem csak a byzánczi kancellária volt az egyetlen, a mely a fémmel való pecsételés szokását az ókortól átvette s elterjesztette a középkori államokban; közvetlenül vették át a pápák is s nem szabad a bizánczi kancellária hatását keresnünk itt. Az őskeresztény pecsétek a rómaiak utánezatai, avval a különbséggel, hogy a világi uralkodók képeit a legmagasabb egyházfejedelmek képeivel helyettesítették. A pápák használták leggyakrabban az ólompecségeket s csak a legritkább különös alkalommal találkozunk pápai okleveleken aranypecsétekkel.

«Wie diese beide grossen Zentren (a pápai s bizánczi kancellária) in der Folge die Metallsiegel den mittelalterlichen Kanzleien überliefert und über einen grossen Teil der damals bekannten Welt verbreitet haben, mit dieser Untersuchung sollen sich einige weitere Arbeiten befassen, für die das Material bereits gesammelt vorliegt», e szavakkal végzi be Eitel érdekes tanulmányát.

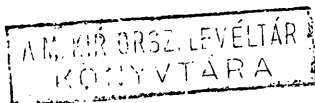
Említettük fentebb, hogy ólompecsétek használata árucsomagokon visszanyulik az ókorba, már Schlum-

¹ Képét l. Magyarország. tört. emlékei II. rész 274. l. L. tábla.

berger hangsúlyozta fontosságukat, mert tulajdonkép ezeket is a pecsétekhez kell számitanunk a szó tágabb értelmében.¹ *Sabatier* nagy munkája ezekkel foglalkozik, de nem megy vissza a legrégebb időkig, hanem csak a XIV–XVIII. sz. anyagát öleli fel. Azonban az ily ólompecséteknek nem merült ki a használata abban, hogy abban az időben, amikor lassu és veszedelmes volt az átmeneti kereskedelem, gondoskodtak a csomagok lezárásáról, hanem felhasználták az államok és városok arra, hogy ezek segítségével ellenőrizzék a kincstári illetékek megfizetését. Nagyon alkalmas volt arra is, hogy az iparos megjelölje velük az ő gyártmányát (főleg a szövőiparosok). Így tagozódik azután *Sabatier* könyve is: 1. csomagoló pecsétek (*des sceaux d'Emballage*), 2. kincstáriak (*des sceaux Fiscaux*), 3. mesterségek pecségei (*des sceaux de Métiers, individuels-collectifs ou communautaires*) és végül 4. speciális pecsétek (*des sceaux Spéciaux*), amelyek se nem kincstáriak, sem nem kereskedelmiek (pl. Atelier monétaire de Lille, maîtrises des Eaux et Forêts, Sceaux d'Hospitaux et d'Hospices.)

Mielőtt áttérne a pecsétek e négy fajának ismeretetésére, rövid áttekintést nyújt alakjukról, a pecsételés különféle módjairól, azokról a változásokról, amelyeknek e pecsétek ki voltak téve és vizsgálja őket művészi szempontból. Munkájának nagyobb fele Franciaországgal foglalkozik, egy fejezetet (443–486.) szentel azonban a külföldi eredetű pecséteknek is (Németország, Anglia, Spanyolország stb.), amelyeket Lyonban találtak. Függelékül kilencz okmányt közöl a szerző és 20 táblán sikerült reprodukcióban 356 darab ólompecsétet mutat be. *Holub Főzsef.*

¹ «En tout cas tous ces plombs commerciaux rentrent dans la classe des bulles ou sceaux de plomb; ils servaient tous à sceller; seulement au lieu de sceller des documents, ils scellaient des colis.» (*Schlumberger: Sigillographie de l'empire byzantin. Idézi Eitel.*)

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették 1912 január hó 1-től márczius hó 20-ig.

Alapítványokat :

Országos Kaszinó, Budapest 200 korona.

Alapítványi kamatokat :

Báró Révay Gyuláné 20 korona. Sigmond Ákos 20 korona.

Pártoló tagdíjakat :

1911-re :	1912-re :		
Gróf Batthyány Lajos	Bartal Béla	Dr. Karácsonyi János	Szent-Ivány Károlyné
Beniczky Ádám	Gróf Csáky Albin	Br. Karg János	Szent-Ivány Gyula
Báró Than Albin	Csoma József	Lázár Farkas	Szent-Ivány Oszkár
Dr. Gróf Üchtritz-Amadé	Dr. Ivády Tihamér	Mosonmegyei Tört. és Rég.	Gróf Szirmay Sándor
Emil	Gróf Karátsonyi Jenő	Egylet	Báró Than Albin
		Gróf Pálffy Sándor	Ugron István
		Pálffy Imre	Dr. Gr. Üchtritz-Amadé Emil

Évdíjakat :

1910-re :			
Németh Antal	Beödi Balogh Gyula	Kilián könyvkereskedő	Gróf Sztáray Sándor
	Gróf Csáky Vidor	Kegyesrendű Főgimnázium	Dr. Szendrei János
	Dr. Döry Ferencz	Budapest	Szegedi Somogyi Könyvtár
	Daniel Gábor	Komárom vm. könyvtára	Szóllósy Kálmán
1911-re :	Debreczeni ref. főiskola	Krahl Ernő	Tagányi Károly
Beödi Balogh Gyula	könyvtára	Marsovszky Ivor	Thallóczy Lajos
Bereczky László	Fabricius Endre	Dr. Miskolczi Imre	Thaly István
Földy Doby István	Fiáth István	Matheides Sándor	Terray István
Huszár Dezső	Geyer Géza	Nagyszebeni városi levéltár	Temesvári áll. főgimnázium
Hodinka Antal	Gräzenstein Béla	Nagynyedi Bethlen-főiskola	Thurzó Kálmán
Horthy István	Gömöre Vincze	Némethy Lajos	Uray Gyula
Jedlicska Pál	Gerold & Comp. Wien	Pajdussák Máté	Dr. Vargha Zoltán
Dr. Jeszenszky Andor	Dr. Gyárfás Tihamér	Pannonhalmi Szt. Benedek-	Dr. Várady Lipót
Szentpály Miklós	Győri Árpád	rend közp. könyvtára	Dr. Wertner Mór
Szinyei-Merse Jenő	Br. Gyórfy Samu	Pozsonyi kir. jogakadémia	Dr. Závodszy Levente
Szőke Endre	Hertelendy László	Puky József	Gróf Zichy Béla
Ifj. Ujfalussy Lajos	Horváth Sándor	Br. Ragályi-Balassa Ferencz	
	Dr. Jeszenszky Andor	Rudnay Béla	1913-ra :
1912-re :	Jászói központi könyvtár	Sárközy Imre	
Bécsi cs. és kir. Házi, Udvari	Jeszenszky Lajos	Somogyvármegye könyv-	Fabriczus Endre
és Áll. Levéltár.	Kalocsai Érseki Könyvtár	tára	

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete XIV és 558 lapot foglal magában és felöleli: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal bíró főrangú családokat; ehhez függelék gyanánt: *b)* a fiágon kihalt magyar főrangú családokat és *c)* oly magyar eredetű, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangú családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem bírnak. Ily módon a kötet 331 főrangú családról tartalmaz adatokat. A kötetet részletes névmutató fejezi be. A *második sorozatnak* 1905 elején megjelent első kötete az előbbihez hasonló alakban VIII és 664 oldalon 250 köznemes család eredetéről, czimeréről, leszármazásáról és elágazásáról nyújt felvilágosítást. A kötet kimerítő névmutatót tartalmaz és 11 színes, önálló mellékletül adott czimerképpel s számos a szövegbe nyomott czimerrajzzal van díszítve. Hogy az első sorozathoz szükséges pótlások és kiegészítések kiadhatók, a második sorozat pedig folytatható legyen, felkérjük t. tagtársainkat, hogy úgy a kötetek minél szélesebb körben való terjesztése, mint a rendelkezésükre álló adatok beküldése által a vállalatot lehetőleg támogatni sziveskedjenek. Megrendelések és közlemények a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkári hivatalába (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum) küldendők. A megjelent kötetek mindegyike társulati tagok részére a titkári hivatalnál megrendelve egyenként 10 korona, a második kötet bolti ára nem tagok számára 12 korona.

FELHIVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetírás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (czímerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos műveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás útján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság.**

A társaság célja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjeszteni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely *a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva.* A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhívjuk társaságunk kitűzött céljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra **200** koronát fizet a társaság pénztárába; 2. ki **400** koronát fizet; 3. az örökös alapítók, kik **1000** koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fiutódaikra is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **20** koronát fizet tíz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **10** koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és **200** koronás alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és **400** koronás alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXII.

TARTALOM.

	Lap
NAGY GÉZA: A Croyak	49
VÁCZY JÁNOS. Kazinczy Ferencz ősei. (<i>Második, befejező közlemény.</i>)	54
REXA DEZSŐ. Czimereslevelek Árva vármegye levéltárában	58
SZILY JENŐ. A Kisbottyáni és Geresgáli Battyány család. (<i>Második, befejező közlemény, egy pecséttrajzzal.</i>)	66
LOVAG BAUER JÓZSEF. Állami nemesi anyakönyvek	72
VEGYES. A Guaryak családi viszonyai a XVI. században. SÖRÖS PONGRÁCZ-tól	78
Fodor István boszniai s szerémi püspök családi történetéhez. Dr. WERTNER MÓR-tól	81
A Koháry hercegi család egyenrangúságáról. ÁLDÁSY ANTAL-tól	82
TARCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése	84
Dr. Borovszky Samu †	85
<i>Szakirodalom.</i> Békefi Emlékkönyv. <i>Ism. Fakch.</i> — Jahrbuch «Adler» 1912. <i>Ism. h.</i> — Bahnson Stamm- und Regententafeln II. <i>Ism. h.</i> — Kérelem.....	86

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivattal tudassák.

Tagbejelentések, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők. Tagdíjak a pénztári hivatalhoz (ugyanott) küldendők.

☛ A Turul 1886—1911-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közlő Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrébten, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyv-árusnál (Budapest, IV., Ferencziek-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmentesen**, egyszerű megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették 1912 márczius hó 21-től július hó 15-ig.

Alapítványokat :

Szalay Gábor 200 koronás alapítványának I. részletét 100 K.

Pártoló tagdíjakat :

1911-re :

Gróf Almásy Dénesné
Magyary-Kossa Sámuel
Rónay Jenő
Br. Szentkereszty Béla

Gróf Andrásy Gyula
Baranyay Mária
Gróf Batthyány Lajos
Beniczky Elemér
Berczik Árpád
Dr. Bezerédj Viktor
Gróf Csáky Ödön
Dráveczky Gyula
Br. Duka Géza
Gróf Festetich Andor

Gaál István
Hajós József
Ivánka László
Kállay Lipót
Kazy József
Br. Kemény Kálmán
Kölçsei Kende Péter
Dr. Kenessey Pongrácz
Kornis Ferencz
Örgróf Pallavicini Ede

Dr. Radvánszky György
Br. Radvánszky Jánosné
Dr. Br. Staudach Adolf
Gróf Szapáry Gyuláné
Szentkirályi Kálmán
Br. Vécsey Józsefné
Gróf Vigyázó Sándor
Br. Wodianer Albert
Gróf Zichy Tivadar

1912-re :

Gróf Almásy Dénesné
Gróf Andrásy Géza

Évdíjakat :

1911-re :

Esterházy hercegi könyvtár
Kismarton
Kolosy Béla
Dr. Nagy Ottó
Ostffy Miklós
Sombory Lajos

Dr. Demjanovich Emil
Eperjes sz. kir. város
Fay Béla
Dr. Fejér Aladár
Dr. Fejérpataky Kálmán
Dr. Ferenczy Tibor
Br. Forster Gyula
Dr. Fraknói Vilmos
Freyseysen Virgil
Fuhrmann Andor

Jaloviczky Sándor
Dr. Kammerer Ernő
Kisfaludy László
Dr. Konkoly Balázs
Dr. Kovács Sebestyén Gyula
Kubinyi Miklós
Dr. Küffer Béla
Láng Mihály
Dr. Leövey Sándor
Lipcsey József

Peőcz Elek
Prikkel Lajos
Radocza János
Rakovszky Endre
Rakovszky György
Dr. Reiner Ignác
Dr. Reiszig Ede
Dr. Relkovic Néda
Dr. Réthy László
Rexa Arthur

1912-re :

Áldásy Antal
Andrássovics Béla
Dr. Baghy Béla
Bárczay Elemér
Baranyay Miklós
Baranyay Béla
Br. Bakach-Besseney Ferencz
Br. Bakach-Besseney
Ferenczné
Boronkay Jenő
Dr. Boncz Ödön
Dr. Csánki Dezső
Csatay Gyula
Csernovics Diodor
Br. Csollich Géza
Deési Kaszinó
Dely Imre

Géczy Dezső
Gömörmezei Múzeum
Gyulay Kálmán
Gyenes Ferencz
Dr. Halász Bálint
Hanny Gábor
Hanny Tódor
Hedry József
Dr. Herczegh Mihály
Dr. Hódossy Sándor
Dr. Hómann Bálint
Horthy István
Horváth Emil
Horváth Károly
Ibrányi Mihály
Dr. Ilosvay Bálint
Dr. Iványi Béla

Dr. Luksics József
Ifj. Madarassy Gábor
Br. Majthényi László
Makay Dezső
Malatinszky György
Márkus Adorján
Malobíczky János
Marsovszky Ivor
Máriássy Ödön
Meczner József
Melczer Béla
Dr. Mérey Béla
Németh Titusz
Nemes József
Orczy Zoltán
Dr. Ortvy Tivadar
Ostffy Miklós

Sarlay Lajos
Dr. Schiller Bódog
Somogyi Zsigmond
Soós Elemér
Szily Kálmán
Id. Szinnyi József
Szmrecsányi Imre
Gróf Teleki Sándor
Tihanyi Béla
Dr. Timon Ákos
Tisztviselők orsz. Egyes.
Torkos László
Dr. Tóth-Szabó Pál
Virter Ferencz
Zilinszky Béla
Zsilinszky Mihály
Dr. Zubriczky József

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete XIV és 558 lapot foglal magában és felöleli: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal bíró főrangú családokat; ehhez függelék gyanánt: *b)* a fiágon kihalt magyar főrangú családokat és *c)* oly magyar eredetű, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangú családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem bírnak. Ily módon a kötet 331 főrangú családról tartalmaz adatokat. A kötetet részletes névmutató fejezi be. A *második sorozatnak* 1905 elején megjelent első kötete az előbbihez hasonló alakban VIII és 664 oldalon 250 köznemes család eredetéről, czimeréről, leszármazásáról és elágazásáról nyújt felvilágosítást. A kötet kimerítő névmutatót tartalmaz és 11 színes, önálló mellékletül adott czimerképpel s számos a szövegbe nyomott czimerrajzzal van díszítve. Hogy az első sorozathoz szükséges pótlások és kiegészítések kiadhatók, a második sorozat pedig folytatható legyen, felkérjük t. tagtársainkat, hogy úgy a kötetek minél szélesebb körben való terjesztése, mint a rendelkezésükre álló adatok beküldése által a vállalatot lehetőleg támogatni sziveskedjenek. Megrendelések és közlemények a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkári hivatalába (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum) küldendők. A megjelent kötetek mindegyike társulati tagok részére a titkári hivatalnál megrendelve egyenként 10 korona, a második kötet bolti ára nem tagok számára 12 korona.

FELHÍVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetírás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (czimerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos műveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás útján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság**.

A társaság célja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjeszteni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely *a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva*. A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhívjuk társaságunk kitűzött céljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra **200** koronát fizet a társaság pénztárába; 2. ki **400** koronát fizet; 3. az örökös alapítók, kik **1000** koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fiutódaikra is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **20** koronát fizet tíz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként **10** koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 200 koronás alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 400 koronás alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

A. M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXII.

TARTALOM.

	Lap
HÓMAN BÁLINT. A honfoglaló törzsek megtelepedése	89
DR. WERTNER MÓR. Az esztergomi érsekek családi történetéhez... ..	114
DR. SZENTPÉTERY IMRE. A datum és az actum jelentése az oklevelek keltezésében... ..	123
VEGYES. A Gathali-család czimereslevele 1431-ből. (<i>Színes czimerképpel.</i>) KÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF-től 129	
Két névmagyarázat, Dr. WERTNER MÓR-tól	130
A Mecséry-Zichy sógorság. REXA DEZSŐ-től	132
A Hajnal, Hory, Pap családok armalisai. Dr. ZÁVODSZKY LEVENTE-től	133
Ujabb czimereslevelek a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában. * *	134
János deák pecséthamisító társai. Dr. ZÁVODSZKY LEVENTE-től	136
TARCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése	138
<i>Szakirodalom.</i> Semigotha. Ism. <i>Hóman Bálint</i> . — Gorzó B. Szatmárvármegye nemes családjaihoz pótkötet. Ism. <i>Fakch.</i> — Vargha Z. A Szemerjai Szász-család. Ism. <i>Jakubovich Emil.</i> — Jahrbuch «Adler» 1911. Ism. <i>h.</i>	138

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivattal tudassák.

Tagbejelentések, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők. Tagdíjak a pénztári hivatalhoz (ugyanott) küldendők.

☛ A Turul 1886—1911-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közi Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrébten, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyv-árusnál (Budapest, IV., Ferencziek-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmertesen**, egyszerű megrendelésre pedig **postai utárvétellel** küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették 1912 július hó 16-tól október hó 31-ig.

Partoló tagdíjakat:

1912-re :

Borsod Miskolczi Múzeum	Báró Podmaniczky Gézáné	Gr. Szirmay Sándor
Kecskeméti Kaszinó	Rónay Jenő	Özv. gr. Teleki Sándorné
Gr. Pejachevich Tódor	Sztankovánszky János	Gróf Tisza Kálmán
	Gróf Zichy Nemzetség levéltára	

Evdijakat :

1910-re :

ifj. Hellebronth Kálmán

1911-re :

ifj. Hellebronth Kálmán

1912-re :

Dr. Boldizsár Kálmán	Pérchy Zoltán	Gróf Széchényi Domokos
Bunyitay Vincze	Peszeki Ferencz	Gróf Széchényi Viktor
Földy-Doby István	Petrovay György	Széky Péter
Dr. Erdélyi László	Gr. Pongrácz Frigyes	Szentimrey Tamásné
Dr. Förster Jenő	Gr. Pongrácz Jenő	Szentiványi Gyula
Hedry Lőrincz	Puky Andor	Szilágyi Lajos
ifj. Hellebronth Kálmán	Sárospataki ref. főiskola	Szögyény Béla
Kéler Ákos	könyvtára	Tersztyánszky Dezső
Dr. Molnár Árpád	Sárkány Miklós	Dr. Tomasič Miklós
Mokcsay Zoltán	Sárközy Aurél	Varjú Elemér
Nagy Zoltán	Simonyi Béla	Visolyi Ákos
Pálffy László	Soproni Kaszinó Egylet	Vidoss Miklós
Palatinus József	Sörös Pongrácz	Gróf Zichy Aladár
	Dr. Szalacsy Lajos	

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete XIV és 558 lapot foglal magában és felöleli: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal bíró főrangú családokat: ehhez függetlenül: *b)* a fiágon kihalt magyar főrangú családokat és *c)* oly magyar eredetű, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangú családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem bírnak. Ily módon a kötet 331 főrangú családról tartalmaz adatokat. A kötetet részletes névmutató fejezi be. A *második sorozatnak* 1905 elején megjelent első kötete az előbbihez hasonló alakban VIII és 664 oldalon 250 köznemes család eredetéről, czimeréről, leszármazásáról és elágazásáról nyújt felvilágosítást. A kötet kimerítő névmutatót tartalmaz és 11 színes, önálló mellékletül adott czimerképpel s számos a szövegbe nyomott czimerrajzzal van díszítve. Hogy az első sorozathoz szükséges pótlások és kiegészítések kiadhatók, a második sorozat pedig folytatható legyen, felkérjük t. tagtársainkat, hogy úgy a kötetek minél szélesebb körben való terjesztése, mint a rendelkezésükre álló adatok beküldése által a vállalatot lehetőleg támogatni sziveskedjenek. Megrendelések és közlemények a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkári hivatalába (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum) küldendők. A megjelent kötetek mind egyike társulati tagok részére a titkári hivatalnál megrendelve egyenként 10 korona, a második kötet bolti ára nem tagok számára 12 korona.

FELHÍVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetírás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (czímerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos műveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás útján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság**.

A társaság célja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjeszteni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva. A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhívjuk társaságunk kitűzött céljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra 200 koronát fizet a társaság pénztárába; 2. ki 400 koronát fizet; 3. az örökös alapítók, kik 1000 koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fiutódaikra is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 20 koronát fizet tíz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 10 koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 200 koronás alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 400 koronás alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

4° 4.
HARMINCZADIK KÖTET

1912

4. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

ÁLDÁSY ANTAL

TITKÁR.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXII.

TARTALOM.

	Lap
BENKÓ IMRE. A Dubraviczai Dubraviczky család a XVI. században	145
VEGYES. A Balajthy család czimeres levele 1517-ből. (<i>Színes czimerképpel.</i>) Á A.-tól... ..	171
Carobert Dr. WERTNER MÓR-tól	171
Adalék a Kazinczi és Alsóregmeczi Kazinczy család történetéhez. BAY ILONÁ-tól	172
Redniczer. DR. WERTNER MÓR-tól	173
A Kertvélyesi család (1626—1779.) REXA DEZSŐ-től	174
Az ismeretlen Rákócziak kérdéséhez, KIS BÁLINT-tól	179
Az árvavármegyei levéltár czimeres pecségei. REXA DEZSŐ-től	181
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	185
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság működéséről az 1912. évben	185
<i>Szakirodalom.</i> W. Ewald, Siegelmissbrauch und Siegelfälschung. — A. Eitel, Ueber Blei- und Goldbullen. — A. Sabatier, Sigillographie historique. Ism. Holub Főzsef.	787

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, felkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkári hivattal tudassák.

Tagbejelentések, felszólítások, kérdések és egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a titkári hivatalhoz (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), a folyóiratba szánt dolgozatok pedig a szerkesztőséghez (ugyanott) küldendők. Tagdíjak a pénztári hivatalhoz (ugyanott) küldendők.

☛ A Turul 1886—1911-ik évi folyamaiból még néhány teljes példány kapható; ujonnan belépett tagtársaink azt a tagdíj lefizetése mellett megszerezhetik.

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

közli Fejérpataky László. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság. — Az I. füzet nagy negyedrébten, 88 oldal szöveggel és huszonnyolcz melléklettel, a II. pedig 68 oldal szöveggel és huszonöt melléklettel megjelent s kapható Ranschburg Gusztáv könyv-árúsnál (Budapest, IV., Ferencziek-tere 2. sz.) és általa minden könyvkereskedésben.

Bolti ára kötetenként 20 korona.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A TURUL ÉVFOLYAMAIHOZ.

A Turul 1883—1892. évfolyamainak tárgy- és névmutatója 3 koronáért a társulat titkári hivatalánál (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) kapható. A mondott összeg előzetes beküldése mellett a füzet **bérmertesen**, egyszerű megrendelésre pedig **postai utánvétellel** küldetik meg.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

tagsági és egyéb díjait befizették 1912 november hó 1-től 1913 január hó 31-ig.

Alapítványi kamatokat:

1912-re:

Gróf Andrássy Géza 50 K.

1913-ra:

Báró Révay Gyula 20 K.

Pártoló tagdíjakat:

1912-re:

Beniczky Géza
Dr. Fejérpataky László
Br. Podmaniczky Levente

1913-ra:

Gr. Almásy Dénesné

Bartal Béla
Csoma József
Gr. Esterházy Miklós Móricz
Ivány Tihamér
Karácsonyi János
Gr. Karátsonyi Jenő
F. Lázár Farkas
Gr. Pálffy Sándor

Br. Podmaniczky Gézané
Szabó Mihály
Szent-Ivány Gyula
Szent-Ivány Oszkár
Gr. Szirmay Sándor
Ugron István
Gróf Zichy Nemzettség levéltára.

Evdijakat:

1910-re:

Dr. Herczog József
Ujhelyi Hugó
Zombory Géza

1911-re:

Ujhelyi Hugó

1912-re:

Bódi Balogh Gyula
Esterházy hercz. könyvtár, Kismarton
Felsőmagyarorsz. Rákóczi-Múzeum,
Kassa
Kisfaludy László
Kolosy István
Palatinus József
Sohár László
Dr. Szabó László
Szamosujvári Örmény-Múzeum
Szalóky Tamás
Szemere Huba
Dr. Szentkláray Jenő
Tóth Károly

Ujj György
Ujhelyi Hugó

1913-ra:

Balogh Tihamér
Barabás Samu
Bereczky László
Dr. Békefi Remig
Bécsi cs. és kir. házi-udvari és áll.
levéltár
Budapesti kegyesrendi főgimnázium
Budapesti Tud. Egyetemi Történelmi
Szeminárium
Dr. Dóry Ferencz
Fiáth István
Geyer Géza
Dr. Gosztony Mihály
Gyömöreý Vincze
Dr. Gyóry Árpád
Huszár Dezső
Kalocsai Főszékesegyházi könyvtár
Krahl Ernő
Kisfaludy László

Dr. Miskolczy Imre
Nagyenyedi Bethlen-főiskola
Nagyszebeni városi levéltár
Nedeczky Tibor
Pannonhalmi Szt. Benedek-rend
Pajdussák Máté
Br. Ragályi-Balassa Ferencz
Rudnay Béla
Sárkány Miklós
Sárközy Imre
Szepessy Béla
Gr. Széchényi Sándorné
Gr. Széchényi Domokos
Dr. Thallóczy Lajos
Temesvári áll. főgimnázium
Dr. Tomasič Miklós
Tóth Károly
Dr. Vargha Zoltán
Dr. Wertner Mór
Gr. Zichy Béla

1914-re

Sárkány Miklós.

Magyar Nemzetségi Zsebkönyv.

A társulatunk által kiadott Magyar Nemzetségi Zsebkönyv első kötete XIV és 558 lapot foglal magában és felöleli: *a)* a főrendiházi örökös tagsági joggal bíró főrangú családokat; ehhez függelék gyanánt: *b)* a fiágon kihalt magyar főrangú családokat és *c)* oly magyar eredetű, vagy bár idegen, de meghonosodott főrangú családokat, melyek főrendiházi jogosultsággal nem bírnak. Ily módon a kötet 331 főrangú családról tartalmaz adatokat. A kötetet részletes névmutató fejezi be. A *második sorozatnak* 1905 elején megjelent első kötete az előbbihez hasonló alakban VIII és 664 oldalon 250 köznemes család eredetéről, czimeréről, leszármazásáról és elágazásáról nyújt felvilágosítást. A kötet kimerítő névmutatót tartalmaz és 11 színes, önálló mellékletül adott czimerképpel s számos a szövegbe nyomott czimerrajzzal van díszítve. Hogy az első sorozathoz szükséges pótlások és kiegészítések kiadhatók, a második sorozat pedig folytatható legyen, felkérjük t. tagtársainkat, hogy úgy a kötetek minél szélesebb körben való terjesztése, mint a rendelkezésükre álló adatok beküldése által a vállalatot lehetőleg támogatni sziveskedjenek. Megrendelések és közlemények a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkári hivatalába (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum) küldendők. A megjelent kötetek mindegyike társulati tagok részére a titkári hivatalnál megrendelve egyenként 10 korona, a második kötet bolti ára nem tagok számára 12 korona.

FELHIVÁS.

A történelmi források felkutatása és a történetírás, főként a M. T. Akadémia történelmi bizottsága és a Magyar Tört. Társulat működése által, igen nagy mértékben haladt az utolsó két évtizedben. Ezen haladással kapcsolatosan a történelem társtudományai, úgymint a heraldika (czímerészet), diplomatika (oklevéltan), sphragistika (pecsétisme) és genealogia (nemzedékrend és családtörténet), mint szaktudományok annyira fejlődtek, hogy ezeknek folytatólagos műveléséről és terjesztéséről gondoskodnunk kell. Jelen irodalmi viszonyaink között az említett tudományok terjesztését csakis társulás útján érhetjük el. Erre van hivatva a **Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság**.

A társaság célja egy negyedévenként megjelenő *folyóirat* által terjeszteni az említett tudományokat. Ezen kívül a társaság koronként egy *nemzedékrendi zsebkönyvet* ad ki, mely *a magyar családok származásának nyilvántartására van hivatva*. A társaság gondoskodni fog arról, hogy az biztos adatokra támaszkodó és pontosan szerkesztett könyv legyen.

Ennélfogva felhívjuk társaságunk kitűzött céljának kedvelőit, hogy lépjenek társaságunkba mint alapító, pártoló, vagy mint évdíjas tagok.

a) Alapító háromféle lehet: 1. ki egyszer mindenkorra 200 koronát fizet a társaság pénztárába; 2. ki 400 koronát fizet; 3. az örökös alapítók, kik 1000 koronát vagy ennél nagyobb alapítványt tesznek; ezeknek alapítványi joguk fiutódaikra is átszáll.

b) Pártoló tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 20 koronát fizet tíz éven át a társaság pénztárába.

c) Évdíjas tag lehet az, ki kötelezi magát, hogy évenként 10 koronát fizet öt éven át a társaság pénztárába.

A társaság tagjai annak kiadványait alapítványaiik vagy tagdíjuk fejében kapják; még pedig a következő rendben: az évdíjas és 200 koronás alapító tagok a társaság folyóiratát; a pártoló és 400 koronás alapító tagok a folyóiratot és a Nemzedékrendi zsebkönyvet és végre az örökös alapítók a társaság összes kiadványait.

